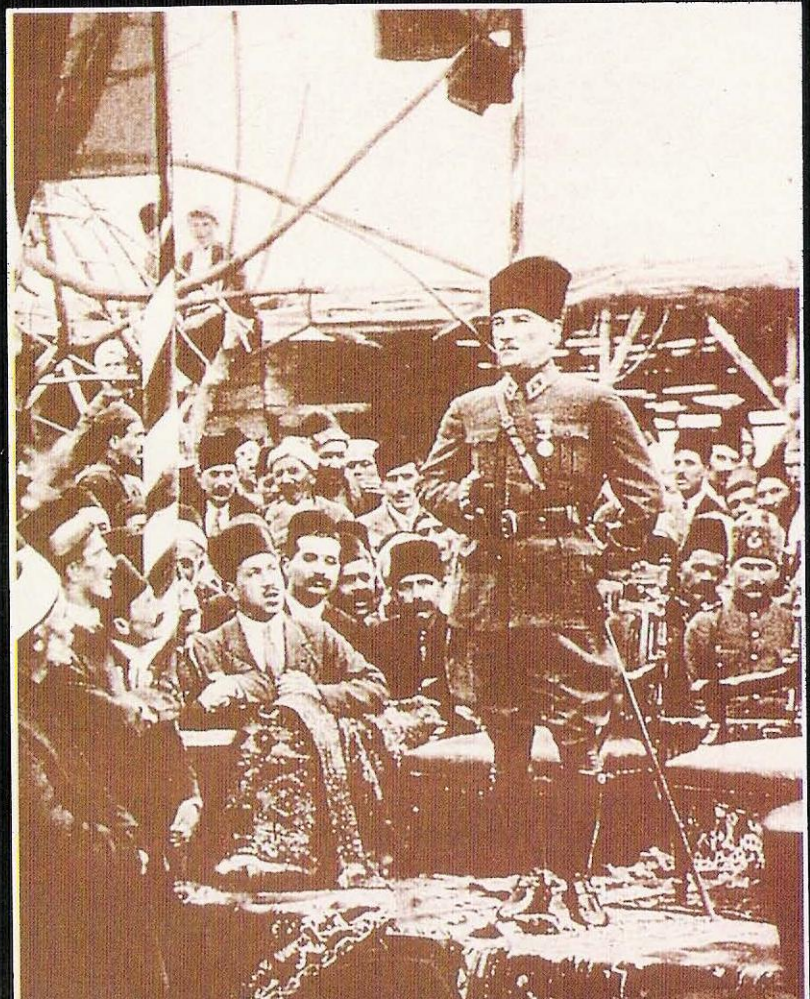
SADİ BORAK

Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri

KAYNAK YAYINLARI

2. BASIM

Bu kitabın yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti.nindir.

Birinci Basım: Halkevleri Atatürk Enstitüsü
Araştırma Yayınları: 2, Ankara, 1980
İkinci Basım: Şubat 1997
Teknik Hazırlık: Analiz Basım Yayın
Baskı: Sistem Ofset

ISBN: 975-343-155-4

KAYNAK YAYINLARI: 208

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.
İstiklal Caddesi 184/4 80070 Beyoğlu-İstanbul
Tel ve Faks: (0212) 252 21 56 – 252 21 99

SADİ BORAK

Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 13

SUNUŞ 15

BİRİNCİ BÖLÜM
ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ 19
Şairlerin Toplumlar Üzerindeki Etkileri (1903-1905) 21
Osmanlı Padişahları Üzerine Bir Yorum (1905) 23
Türk Ordusu Türk İstiklalini Kurtaracaktır (1911) 24
Balkan Harbi'ni Engelleme Planı (1913) 24
Deniz Kuvvetlerine Sahip Olmayan
Kara Devletleri Üzerine (Eylül 1915) 26
1918'de Siyasi ve Askeri Durum (16.11.1918) 26
Mütareke Koşulları (17.11.1918) 28
Manda ve Riyaset Sorunu (8.9.1919) 30
M. Kemal Başkanlığında Heyet-i Temsiliye Üyeleri ve
Komutanlar Arasında İleriye Yönelik Alınması Gerekli
Kararlar ve Kurtuluş Savaşı'nın Parasal Kaynaklarıyle
İlgili Olarak Yapılan Gizli Görüşmeler (16/30.11.1919) 32
Şeyh Sunusi ve Trablusgarp İlişkileri 129
Türkiye-Gürcistan İlişkileri (8.2.1921) 132
Türk-Afgan İlişkileri (10.6.1921) 133
Türk-Sovyet İlişkileri Üzerine (27.6.1921) 135
Medreseler ve Arapça Öğrenimi (Haziran 1921) 137
Sakarya Meydan Muharebesinde Kritik Bir An (Eylül 1921) 138
İslam Dünyasiyle İlişkiler (14.11.1921) 138
Türk-Afgan İlişkileri (2.3.1922) 139
Rus Elçisi Aralof'un Söylevine Cevap (3.3.1922) 142
İkinci İnönü Zaferini Kutlarken (30.3.1922) 145
Fransız İhtilali Üzerine Söylev (14.7.1922) 146
Türk-İran İlişkileri ve Hükümdarlar (14.7.1922) 150

Dış İlişkiler Üzerine Grace M. Ellison'la Görüşme (22.12.1922) 152
Türkiye'nin Geleceği Üzerine,
İzmir'de Halkla Konuşma (2.2.1923) 155
Türk-Rus İlişkileri ve Ekonomik Bağımsızlık (23.6.1923) 225
Güven Mektubunu Sunan Sovyet Rusya Büyükelçisi
Suriç'in Söylevine Karşılık (27.2.1924) 227
Ordulularla Esenleşme (19.9.1924) 228
Cumhuriyet Gazetesi Muhabiri Nüzhet'e
Yurt Gezisi İzlenimleri Üzerine Demeç (19.10.1924) 229
Türk Topraklarına Göz Dikeceklere (13.10.1924) 230
Güven Mektubunu Sunan Avusturya Elçisi
Mösyö August'a Yanıt (21.11.1924) 230
İzmir Suikastı ile İlgili Olarak Yunus Nadi (Abalıoğlu)'ye
Demeç (24.6.1926) 231
İnsan ve Erdem Üzerine (26.6.1926) 232
Yeni Türk Harfleriyle İlgili Olarak Yunus Nadi Beye
Açıklama (17.8.1928) 232
30 Ağustos Zaferi ve Halkla Bütünleşme (30.8.1928) 235
Basın ve Kamuoyu (1929 ilkbaharı) 235
Tahran Büyükelçiliğine Atanan Hüsrev (Gerede) Beye
Türk-İran İlişkileri Hakkında Talimat (21.7.1930) 236
Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine (22.7.1930) 237
Gazi ve Başbakanlık Makamı (3.10.1930) 238
Türk-Yunan İlişkileri Üzerine (30.10.1930) 239
Reisicumhurluk Makamı ve Gazi (25.12.1930) 240
Danimarka Elçisine Söylev (4.5.1931) 241
Zarar Gören Türk Köylüsü Üzerine (20.7.1931) 241
Türk'ün Benliğine Dönüş Bilinci Üzerine (14.9.1931) 242
Habeşistan İmparatorunun Mektubunu Sunan
Elçiye Söylev (20.3.1932) 244
Türk-Amerikan İlişkileri (20.5.1932) 245
Güven Mektubunu Sunan Litvanya
Elçisine Söylev (20.5.1932) 247
Hicaz Umumi Valisine Söylev (12.6.1932) 247
Türk Dili ve Kültürü (18.8.1932) 249

Hep Bir Irkın Evlatlarıyız (4.10.1932) 251
Bursa Olayı Üzerine Söyleşi (Bursa Nutku) (6.2.1933) 251
Ekonomik Alanda Yükseliş (1934) 253
Kadının Toplumdaki Yeri (20.4.1935) 253
Atatürk'ün Politika, Dil Üzerine Dikteleri ve Dağ Başını Duman Almış Marşının Yorumu (20/21.6.1936) 254
Müzik ve Toplumlar Üzerindeki Etkisi (3.9.1936) 263
Genç Dimağlar ve Ekonomi Bilimi (16/17.1.1937) 264
Güneş Dil Teorisi Üzerine (10.9.1937) 265
Ekonomi ve Sosyalizm (Ekim 1937) 266
Stalin'in Kişiliği Üzerine (Ekim 1937) 267
Önce Toplumsal Özgürlük 267

İKİNCİ BÖLÜM
GENELGE, TELGRAF, BEYANNAME VE MEKTUPLAR 269
31 Mart Vakası Üzerine İstanbul Halkına Beyanname (19.4.1909) 271
31 Mart Vakası Üzerine İstanbul Kara ve Deniz Kuvvetlerine Beyanname (19.4.1909) 272
M. Kemal'in Ali Rıza Paşa Adına Kaleme Aldığı "Kritik Jeneral"i (Eylül 1909) 274
Basının Görevleri Üzerine İstikbal Gazetesine Mektup (29.10.1909) 301
Derne'de İki Taciz Ateşi İçin İki Komut (5.5.1912) 302
Derne Kuvvetlerinin Cesaret ve İş Gücü Üzerine (5.5.1912) 303
Osmanlı-İtalya Tarihi İçin Temel Bilgi İstemi (4.8.1912) 303
Sofya'daki Ataşelik Binasının Elverişsiz Durumu Hakkında (27.3.1914) 304
Ordu ve Subaylara Dair Karabekir'e Mektup (1914) 306
Çanakkale'de Türk Yaralıları ve Alman Yardımı (19.10.1917) 308
Atatürk'ten Küfrevi Şeyhi Abdülbaki Efendiye Dört Mektup (1917-1922) 308
Abdülbaki Ef.nin Özel İşi Hk. (27.8.1917) 309
Doğu Olayları ile İlgili Bilgi İstemi (24.8.1920) 310
Doğu Ahvali Hakkında (27.2.1922) 311

Kürdistan Sorunu Üzerine (4.3.1922) 311
Dokuzuncu Ordu Komutanlığı Teklifine Dair
Behiç Beye Mektup (28.6.1918) 312
Trablusgarp, Balkan Savaşları ve Osmanlı Ordusu
Üzerine Yorum (14.7.1918) 313
İskenderun'a Çıkacaklara Silah Kullanılması ile İlgili
Gizli Emir (7.11.1918) 314
Teceddüt Fırkası'na Girdiğinin Yalanlanması (29.12.1918) 316
Hukukibeşer Gazetesinin Suçlamalarına Cevap (14.3.1919) 316
İngilizlerin Bırakışmaya Uymaları Gereği Hk. (20.5.1919) 318
Samsun Sancağındaki Eşkıyalık ve Asayişsizlik
Nedenleri Üzerine (21.5.1919) 319
Rum Eşkıyası Saldırıları Hakkında (15.6.1919) 322
Merzifonluların İzmir Mitingi ve İngiliz
Mümessiline Dair (16.6.1919) 323
Uceymi Paşa ve Irak'ın Mukadderatı (15.6.1919) 324
Uceymi Paşanın Diyarbakır'a Geldiğine Dair (21.6.1919) 324
Babıali'nin Tutumu ve Sıvas Kongresine
Üye Seçilmesi (19.9.1919) 325
Ali Rıza Paşa Kabinesi, İngiliz Kuvvetleri ve
Yunan Saldırısı (5.10.1919) 326
Önemli Kilit Noktalarına Güvenilir Komutanlar
Atanması Hk. (12.10.1919) 327
Askeri Birliklerin Yerleştirilme Durumu Hk. (16.11.1919) 329
İzmir'de Yapılan Yunan Kıyımları Üzerine (1.11.1919) 330
Nigehbancıların Eylemleri ile İlgili Olarak
İstanbul'dan Alınan Bilgiler (2.11.1919) 331
Gerilla Üzerine Gizli Buyruklar (4.11.1919) 332
Örgütlenip Büyük Bir Harekete Hazırlanmak
Gereği (8.12.1919) 334
Güney Bölgesinde Uygulanacak Gerilla
Yönetmeliği (25.1.1920) 335
Heyet-i Temsiliye Merkezi Hakkında (27.11.1919) 336
Seçimlerin Etki Altında Bulundurulmadığına
Dair (Kasım 1919) 337

Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ve Fahreddin (Altay)
Beyin Yerlerinde Bırakılmaları Hakkında (Aralık 1919) 339
Anadolu Kadınlarının Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri
Kurmalarının Gereği Hk. (14.1.1920) 340
Köprülülü Hamdi Beyin Akbaş'taki Cephaneliğe
Yaptığı Baskın (19.1.1920) 340
Güney İllerinde Fransızlara Karşı Gerilla Savaşı
Girişimleri Üzerine (25.1.1920) 341
Meclis-i Müessesan İçin Seçim Yapılması
Hakkında (17.3.1920) 343
Yusuf Kemal, Rıza Nur ve Arkadaşlarının
Ankara'ya Gelmelerine İzin Verildiğine Dair (28.3.1920) 345
Bursa'nın Boşaltılması İçin Telgraf (6.7.1920) 346
Bursa'da, Halkın Paniğe Kapılmaması Hk. (7.7.1920) 346
İstanbul'dan Gelen Subaylar Hakkında (7.7.1920) 347
Bursa'nın Boşaltılması ve İngilizlerin Aracılığının
İstenmemesi ile İlgili Tel (7.7.1920) 347
Denizli Olayları ve Demirci Mehmet Efe (Temmuz 1920) 348
Konya Vakasında Mahkûm Olanların
Affedilmeleri İsteği (4.8.1920) 349
Yarbay Saffet Beyin Ankara'ya Gelmesine İzin
Verildiğine Dair (16.8.1920) 350
Servis Takımı Armağanından Ötürü
Behbut Şah'a Teşekkür (10.12.1920) 350
M. Kemal'in 1919 Sonunda Türkiye'nin Siyasî ve
Askerî Durumunu Yorumlayan Mektubu (7.1.1921) 351
Fahreddin Altay'ı ve Birliklerini Kutlama (12.4.1921) 356
Hasan İzzet Paşa Hakkında (23.4.1921) 357
Şeker Bayramını Tebrik (11.6.1921) 357
Rasim Ferit Bey (Talay) Hakkında (9.6.1921) 357
Albay Naci Bey Hakkında (26.8.1921) 358
Madam Gaulis'ye Sakarya Cephesinden Özel Mektup 358
Sakarya Muharebesinde Durum (8.9.1921) 360
Asker Ailelerine Yardım Hakkında (16.9.1921) 361
Yapıtlarını Sunan Tahir Karauguz'a Teşekkür (9.5.1922) 362

Trikupis'in Kılıcının Kâzım Özalp'a
Armağan Edilmesi (2.9.1922) 362
Türkiye-İngiltere Siyasal İlişkileri Üzerine (13.9.1922) 363
Hindistan Hilafet Merkezi'nin Zaferi
Tebrikine Cevap (26.9.1922) 364
Demiryolları Personeline Teşekkür (2.10.1922) 365
Nurettin Paşanın Eleştiri ve Önerilerine Yanıt (5.11.1922) 365
Macaristan Amele Birliğinin Kutlama Telgrafının Yanıtı 367
Viyanalı Bir Kızın Türk Zaferi Üzerine Bestelediği Marş ve
Atatürk'ün Teşekkürü (4.1.1923) 367
Amerikan Milletine Beyanname (Şubat 1923) 368
Yeni Mektep Mecmuası'na Teşekkür (Şubat 1923) 369
Armağanından Ötürü Saadet Hanıma
Teşekkür Mektubu (3.3.1923) 370
Amerikadaki Vatandaşlarımıza Yardımlarından
Ötürü Teşekkür (12.3.1923) 371
Kütahya-Balıkesir Hattının Açılışı (23.4.1923) 372
Yapıt Çevirisi İçin Saffet Beye Mektup (2.7.1923) 372
Amaca Dönük Çalışmalar (17.1.1924) 373
Filorinalı Nazım Beye Mektup (16.2.1924) 373
Musul Sorunu ile İlgili Seyyid Muhammed'e
Özel Mektup (1.8.1925) 374
Büyük Millet Meclisi'ne Teşekkür (11.6.1926) 376
Kâzım (Özalp) Paşanın Ferikliğini Tebrik (30.8.1926) 376
Atatürk'ün "Millet" ve "Milliyetler Prensibi"
Hakkındaki Notları (1926) 377
Naki ve Tahsin Beylerle Türk Harfleriyle
Yazdıkları Mektup Nedeniyle Teşekkür (19.8.1928) 386
Yeni Türk Alfabesinin Yararları Üzerine (29.8.1928) 386
Atatürk'ten Ali Naci (Karacan) Beye İzmir
Vapurundan Telgraf (14.9.1928) 387
Mussolini'ye Telgraf (17.9.1928) 387
Samsun'a Üçüncü Gelişinin Tarihle Saptanması (18.9.1928) 388
"Kaf", "Kef" Sözcükleri Üzerine (30.9.1928) 388
Yerli Ayakkabı Önerisi (28.12.1928) 389

Ulusal Duygu ile Dil Arasındaki Bağ Üzerine (2.9.1930) 389
Milletvekilinde Aranılan Nitelikler Üzerine (7.4.1931) 390
Devlet Reislerinin Tebriklerine Cevaplar (11-17.5.1931) 391
Türk-İtalyan İlişkileri Üzerine (31.5.1932) 392
Balıkesirlilere İltifat (22.8.1932) 393
Türk Dili Üzerine (29.8.1932) 394
Ahmet Rasim Bey Ailesine Başsağlığı (22.9.1932) 394
Deprem Dolayısıyle Yunan Milletine Taziye (2.10.1932) 395
Türk Dil Kurumu'na Direktif (Ekim 1932) 395
Deprem Dolayısiyle Roosevelt'e Taziye (20.2.1933) 396
Türk-Yunan Dostluk Andlaşması Nedeniyle
Yunan Cumhurbaşkanına Tebrik Telgrafı (15.9.1933) 397
Türk-Yunan Paktı Nedeniyle Kondilis'in
Kutlama Telgrafının Yanıtlanması (15.9.1933) 397
Sovyet İhtilalinin Yıldönümünü Kutlama (15.11.1933) 398
İstanbul Üniversitesi'nin Açılışı Nedeniyle
Başarı Dileği (20.11.1933) 399
Kadro Mecmuasına Başarı Dileği (Ekim 1933) 399
Fransız Cumhurbaşkanına Teşekkür (4.3.1935) 400
Fethi Okyar'a Rifat Özdeş Hakkında Mektup (4.3.1936) 400
Montrö Andlaşması ve Önemi (20.7.1936) 401
İspanya İç Savaşının Yarattığı Uluslararası
Gergin Durum Üzerine İnönü ile Yazışma (10.9.1937) 401
Nyon Konferansı'nda Alınan Kararlar Üzerine (11.9.1937) 404
Nyon Kararlarındaki Çelişkiler Üzerine (12.9.1937) 406
Nyon Konferansı'nın Açıklığa Kavuşması
Gereken Noktaları Hakkında (12/13.9.1937) 407
Nyon Mukavelesi'nin Bazı Kayıtlarla Atatürk
Tarafından Onanması (14.9.1937) 408
Nyon Konferansı'ndan Hükümetin Duyduğu
Kuşku Üzerine (14.9.1937) 408
Gazi'nin Gelibolu Savaşlarıyla İlgili Görüşleri (21 Mayıs 1932) 410

SÖZLÜK 413

ÖNSÖZ

Kaynak Yayınları, Atatürk üzerine araştırmalarıyla tanınan gazeteci ve yazar Sadi Borak'ın *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri* adlı kitabının ikinci basımını okura sunuyor.

Bu kitabın ilk basımı, 1980 yılında Halkevleri Atatürk Enstitüsü Araştırma Yayınları arasında çıktı. Ancak, 12 Eylül darbesi, kitabı Halkevleri'nin basımevinde yakaladı. O günleri, Sayın Sami N. Özerdim Kaynak Yayınları için şöyle yazdı:

> "Halkevleri Atatürk Enstitüsü 1969'da kurulmuştu. 1971'de değişen üyelerle yeniden kurulan Enstitü'de Doç. Dr. Taner Timur, Prof. Dr. Bahri Savcı, Uğur Mumcu, Enver Behnan Şapolyo, Ceyhun Atıf Kansu, Mehmet Salihoğlu, Emekli Kurmay Albay (*Kemalizm* adlı kitabın yazarı) Emin Arat, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Anıl Çeçen, Beşir Göğüş, bir de ben vardık. Ayrılma ve ölümlerden sonra: Prof. Fehmi Yavuz, M. Rauf İnan, Doç. Dr. Bahriye Üçok, Perran Özben, Mustafa Coşturoğlu, Celâl Erikan (sonraları başkan), (şimdi Prof. Dr.) Özer Ozankaya, Beşir Göğüş.
>
> "Sadi Borak'ın sunduğu bu kitap kabul edildi. Halkevleri'nin basımevine verildi. Hepimiz benimsemiştik. Halkevleri, onun basımevi ve Atatürk Enstitüsü ile birlikte kapatıldı. Bir arkadaşın çabuk davranması sayesinde, kitabın tamamlanmış formaları Basın Yayın Yüksek Okulu'na getirildi; onun basımevinde kapağı hazırlandı ve geçirildi. Hepimiz aramızda toplanan para ile kitabı tamamlamış olduk.

"Ne var ki, Halkevleri ve Enstitüsü, basımevi ile birlikte kapatıldığından, bu kitap yayımlanamazdı. Nereye, hangi askeri makama başvurdu isek, ne yazarı Sadi Borak ne de biz başarı sağlayabildik. Halkevleri kapatılmıştı; yayın yapamazdı. Kapağından ve yazarın sunuş yazısından vazgeçilerek bunları kaldırmalarını, kitabın devletin malı olmasını salık verdiysek de dinletemedik. 1981'de, 100. Yıl Kutlama İşleri Genel Sekreteri General Sadri Karakoyunlu da uğraştı; ama o da başarı sağlayamadı.

"Kitabın tümü –sanıyorum üç bindi– Basın Yayın'da kaldı. Sonradan Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne taşınmış. Kitaplar daha sonra yine Basın Yayın'a (bugünkü adı İletişim Fakültesi) verilmiş."

Sayın Özerdim, kitabın 1992'de tekrar Halkevleri'ne verildiğini duyduğunu belirtiyor. Gazeteci Murat Bardakçı ise 20 Ekim 1996 tarihli *Hürriyet*'te şöyle yazdı:

"Neticede tam üç bin adet kitap, Basın Yayın'ın matbaasında bir kenara istif edilip bırakılır ve birkaç kişinin elinde bulunan tek tük nüshanın dışında, kaderine terk edilir... Aradan zaman geçer, depodan yok olur, bilinmeyen bir yere gider kitaplar... Bir iddiaya göre, bir başka depoya nakledilmiş ama öteki söylentilere bakılırsa 12 Eylül günlerinde yukarılardan gelen talimata uyularak SEKA'ya gönderilmiş, kâğıt hamuru olmuşlardır... İşte, kitap yok etme âdetimizin artık yazar ve yayıncı ayırımı yapmadığının, yasaklamanın *Atatürk*'ün eserlerine kadar uzandığının vahim örneği..."

Sadi Borak 1911 doğumlu ve "Atatürk'ün telgrafçısı" olarak da tanınıyor. B. Çekmece'deki kooperatif evinde mütevazı bir yaşam süren Borak, elinizdeki kitap yayına hazırlanırken, 27 Ocak 1997 günü aramızdan ayrıldı. Sadi Borak, Cumhuriyet Devrimleri'nin muhafızlarındandı. Yayınevimiz, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri*'nden sonra Sadi Borak'ın öteki kitaplarını da okura sunacaktır.

KAYNAK YAYINLARI

SUNUŞ

Atatürk; ulusuna, gençliğe ve kendisinden sonra ulusu yöneteceklere direktifler, öneriler ve öğütler bıraktı. Bunlar, Türkiye'nin "geri kalmışlık" utancından kurtulması ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması için satır satır okunması, bellenmesi ve uyulması çok gerekli öğütler ve direktiflerdir. O'nun dilinden, kaleminden çıkmış olan ve *Atatürk ilkeleri* ya da *Atatürkçülük* dediğimiz bu düşünce ürünleri eksiksiz olarak bir araya getirilmiş değildir.

Bunlar dışında Atatürk'ün kişisel yazışmaları, çeşitli konulardaki sorulara yanıtları, özel evrakındaki belgeler, mektuplar vb. gibi tüm düşünce ürünlerinin bir araya getirilmesi gerekir.

Bilindiği gibi bu konuda ilk adım "Türk İnkılap Tarihi Entitüsü"nce atılmış, Atatürk'ün söylev, demeç, genelge ve telgraflarıyla röportajlar (üstünkörü bir araştırma ile) dört ciltte toplanmıştır. Bu dört cilt dışında kalan kimi metinler de Doç. Dr. Utkan Kocatürk'le ortak bir çalışma sonucu tarafımızdan derlenmiş ve adı geçen Enstitü'ce 1972 yılında beşinci cilt olarak yayımlanmıştır. Bu beş cilt dışında kalan metinler de bu Enstitü'nün önerisi üzerine tarafımdan derlenmiş, nedense basılması uygun görülmeyerek geri çevrilmiştir. Geri çevriliş; bir milli kahramanın, bir devlet kurucusunun yurdu için söylediği sözlerin ve yazdığı yazıların kimilerinin sakıncalı görülmesi gibi bir nedene dayanıyorsa, bu, kuşku yok ki mantık sınırlarını zorlayan aşırı bir kuruntu olur. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nce basılmayan bu metinler, çeşitli kaynaklardan (kimi mektup ve söyleşileri de derleme kapsamına alınarak) daha da genişletilmiş ve bu kez Halkevleri Atatürk Enstitüsü'nce yayım alanına sunulmuş bulunmaktadır.

Atatürk'ün yazılı ve sözlü düşünü ürünleri kuşkusuz bu sunulanlar kadar değildir. Araştırıldıkça daha nice metinler bulunacaktır. Örneğin, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*'nin özel arşivinde Atatürk'le ilgili pek çok belge vardır. Bunlar ve öbür kaynaklardaki belgeler yayımlandıkça Atatürk'ün hem düşünü dünyası, hem de eylem ve tarih bakımlarından önümüze yeni evrenler açılmış bulunacaktır.

Yapıtın Düzeni

Söylev ve belgelerdeki dil olduğu gibi bırakılmış, buna karşılık kimi sözcükler için *sözlük* eklenmiştir. Yalnız, kimi belgeler yayımlayanlarca sadeleştirildiği ve asılları da görülmediği için, olduğu gibi alınmak zorunda kalınmıştır. Bunlar da, yüzlerce belge arasında birkaçı geçmemektedir.

Bu derlemeye; Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (İsmail Arar), Atatürk'ün Özel Mektupları (Sadi Borak), Heyet-i Temsiliye Kararları (Bekir Sıtkı Baykal), Atatürk'ün Hatıra Defteri (Şükrü Tezer), Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülakat (Ruşen Eşref Ünaydın), Anafartalar Hatıraları (Uluğ İğdemir), Atatürk'le Konuşmalar (Mustafa Baydar), Harp Tarihi Belgeleri Dergisi (Gn. Kur. Harp Tarihi Bşk.) ve Utkan Kocatürk'ün "Atatürk Üzerine Araştırmalar" dizisinden metin alınmamıştır.

Atatürk'ün, önemli gördüğümüz kimi söyleşileri de bu derlemeye eklenmiştir. Bilindiği gibi, Atatürk yaşamı süresince özel söyleşilerinde çeşitli konulara değinmiştir. Bunlar güncel olaylar, çeşitli bilim ve politika sorunları ve geleceğe ilişkin çok önemli düşünü ürünleridir. Yüzlerce gazete, dergi ve yapıtta dağınık bir halde bulunan ve büyük bir yapıtı oluşturacak kadar çok olan bu söyleşilerin tek yapıtta toplanması çok yararlı olur.

Özel arşivlerde bulunan ve hiçbir yerde yayımlanmamış olan belgelerle, başkaları tarafından okunmuş olan ve Atatürk tarafından dikte edilmiş bulunan metinler de bu derlemeye alınmıştır.

Bir Dilek

Görülüyor ki, Atatürk'ün dilinden ve kaleminden çıkmış düşünü ürünleri ve belgeler, çeşitli kurumlar ve kişilerce ayrı ayrı derlemeler halinde yayımlanmıştır. Bu dağınık derlemelerin bir araya getirilerek yeniden düzenlenmesi, metinlerin, biçim özelliği bozulmadan sadeleştirilmesi ve geniş kapsamlı bir "konular dizini" de eklenerek yayımlanması artık zorunlu hale gelmiştir.

Bu yeni düzenleme yapılırken Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nce yayımlanmış olan ilk dört ciltteki metinler, alındığı kaynaklardan karşılaştırılarak, yanlış saptanmış olan sözcük ve tümceler düzeltilmelidir. Bu düzeltme önerimin ne kerte önem taşıdığını belirtmek için bir hayli kabarık olan yanlışlardan birkaç örnek verelim. Vereceğimiz örneklerin birinci sözcükleri yanlış, ikincileri doğrudur:

"Kavanin-i Osmaniye=*Kuvay-i Osmaniye*", "Vecibe=*Mübin*", "His=*Hayat*", "Hayat=*Hissiyat*", "Türk halkı=*Türk harfleri*", "Müessir sizsiniz=*Müteessirsiniz*".

Bu örnekler alabildiğine uzatılabilir. Söylev ve demeçlerin söylendiği tarihlerin çoğu da yanlış saptanmıştır.

Sonuç

Resmi yayınlar dışında kalan, Atatürk'ün söylev, demeç, genelge, telgraf ve yazışmaları elbette bu saptadıklarımız kadar değil. Araştırıldıkça daha nice belgeler bulunabilir. Biz sadece, elinizdeki bu derleme ile Atatürk'ün düşünü ürünlerinin saptanmasında ileri bir adım daha atmış bulunduk.

Hükümet çevreleri, devletimizin kurucusu milli kahramanımızla ilgili incelemelerle O'nun düşünü ürünlerinin saptanmasında –parasal olanaksızlıklara karşın– sürdürülen bu gibi esirgemesiz çabalara daha ne kadar seyirci kalacaktır? Atatürkçülük tutkusu ve ülküsüyle sürdürülen bu bireysel çabalar hangi noktaya kadar sürecek ve hangi noktada tükenecektir, bilinmez.

Milli kahramanımızın doğumunun 100. yılının tüm dünyada kutlanmasına "kısa" denilecek bir süre kaldı. Atatürk'ün dilinden ve kaleminden çıkmış tüm düşünü ürünlerinin dağınıklıktan, özellikle bağışlanamaz yanlışlıklardan arındırılarak ve sistematize edilerek sağlıklı bir biçimde yayımlanması, Kültür Bakanlığı'nın en yararlı görevlerinden birini oluşturacaktır.

Atatürk'ün hiç görülmemiş çok önemli belgelerini de içeren bu derlememi yayımlayabilmek için Halkevleri Atatürk Enstitüsü'nün –parasal olanaksızlıklar nedeniyle– nasıl çırpındığını, bundan önceki iktidarlar bir yana, Atatürk kurumlarının bile bu girişime nasıl sırt çevirdiklerini yakından biliyorum. Onun için, yılların ürünü olan bu çalışmamı yayın alanına sunarak milli bir görevi yerine getiren Halkevleri Genel Başkanlığı ile Atatürk Enstitüsü Başkanlığı'na en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Sadi Borak

NOT

1. Kitabın hazırlanması ile basılması arasında geçen yıllar içinde, yazımda yapılan değişiklikler, kitapta yer yer çelişkiler bırakmıştır.

2. "Kuvayi Milliye", "Heyeti Temsiliye", gibi özel adlarda tamlama işareti (-) kaldırılmış, ancak, kimi yerlerde kalmıştır.

3. Kişi adlarında (Fahrettin, Fahreddin gibi) görülen değişik yazımlar, çeşitli kaynaklarda bu tür adların yazılmış olmasından ileri gelmektedir.

4. Basımevinde bir su baskını nedeniyle üç formadan kimi kısımlar bozulmuş, yeniden basılmıştır. Bu formalardaki yanlışlar, kısmen düzeltilmiş, kısmen de kalmış oluyor. Okuyucudan özür dileriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ

ŞAİRLERİN TOPLUMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

(1903-1905)

Bilindiği gibi Atatürk, Harp Akademisi'nde öğrenimini sürdürdüğü dönemde el gazeteleri çıkarmış, bir yandan da Beyoğlu'ndaki bir pansiyonda gizli toplantılara katılmıştır. Bu toplantılarda Avrupa'dan gizlice getirtilen gazete ve dergiler okunup konularına göre kupürler halinde bölümlenerek saklanmış, üzerlerinde yorumlar yapılarak düşünce ve bilgi çevrenlerini genişletmişlerdir. Atatürk'ün sınıf arkadaşlarından Asım Gündüz, bu konuda şöyle demektedir:
"Harp Akademesi'nde her cuma akşamı sınıfta toplanıyor, kapılar kapandıktan sonra Mustafa Kemal kürsüye çıkıyor, tıpkı bir konferansçı gibi (...) öğrendiklerini bize anlatıyordu..." Mustafa Kemal bu konuşmalarından birinde şunları söylemiştir:

Altı yüz yıl kadar önce Anadolu'da doğan Osmanlı İmparatorluğu 350 yılda Viyana kapılarına kadar ilerledi... İmparatorluğu güçlendiren manevi faktörler zayıfladığı için, yavaş yavaş Viyana, Budapeşte, Belgrad elden çıktı. Artık bir avuç Rumeli toprağına sığındık. Şimdi de elimizde kalan küçük toprak parçasını Ruslar ve Avusturyalılar almak istemekteler. Rusların bütün emelleri, kendi ırklarından saydıkları Bulgarlar ve Sırplara Balkanları peşkeş çekmektir. Avusturyalılar ise Adriyatik'ten Akdeniz'e, Selânik'e uzanmak hevesindedirler. Tarihte inkılaplar, önce aydın kişilerin kafasında fikir halinde doğmuş, zamanla toplumu sarmıştır. Bakınız dünkü vilayetimiz Bulgaristan'ın bir milli şairi vardır. Bu şair, şiirleriyle Bulgarları mütemadiyen kurtuluş hareketine, meskenetten silkinmeye çağırmıştır. Milletine, tarihine âşık olan bu sa-

natkâr, kısa zamanda kitleye hâkim olmuş, şiirleri halk arasında dilden dile dolaşmaya başlamış, 500 yıldır biz Türklerin çobanı olan Bulgarlar onun gösterdiği yolla istiklallerine kavuşmuşlardır. Belki de bir süre sonra bizden, başka yurt topraklarımızı isteyecekler ve alacaklardır.

Sırpların da iki gözü görmeyen bir milli şairleri vardı. O da aynı yoldan yürüyerek milletine milli duyguları, istiklal fikrini aşılamıştır. Şiirlerinde Miloş Kaploviç'lerden, Sultan Murat'tan bahsederek toplumun hafızasına milliyet fikrini aşılamıştır. Onun bir şiirinde Sultan Murat'ın şu sözleri vardır: "Hıristiyanlara zulüm etmeyiniz. Zulüm ve istibdat saltanat ve hâkimiyeti parçalar.." O, şiirlerinde istiklal fikrini işler ve savunurken gerçekleri de gizlememek olgunluğunu göstermiştir.

Yunanlıların da böyle bir milli şairleri vardır. O da, yıllar boyu eski Yunan medeniyetini şiirleriyle anlatırken ulusuna güç kazandırmak, hürriyet için birlik ve beraberlik şartını telkin etmek istemiştir.

Bütün milletlerin böylesine çırpınan, milletini uyandırmak isteyen milli şairleri, aydınları vardır.

Başka milletlerin şairleri, aydınları böyle çalışıp milletlerini uyarırlarken nerede bizim mütefekkirlerimiz, nerede bizim şairlerimiz?... Bizim bir Namık Kemal'imiz var... O, Türk milletinin yüzyıllardan beri beklediği sesi verdi. Fakat, ne şiirlerini okuyabiliyor, ne konuşmalarını duyabiliyoruz. Bu milletin tarihinin bir yönünü belirten "Vatan Yahut Silistre" piyesini bile temsil ettirmediler.

Arkadaşlar!.. Bizlere büyük görevler düşüyor. Yarın görev alıp gittiğimiz her yerde milletimizi yetiştirmek için subaylarımızın öğretmeni olacağız. Gittiğimiz yerlerde aydın gençlerle arkadaşlık ederek onları bu yola yönelteceğiz. Yurdumuzu ve imparatorluğu büyük tehlikelerin beklediğini hatırdan çıkarmamak durumundayız.

(Asım Gündüz, *Hatıralarım,* s.14, 16)

OSMANLI PADİŞAHLARI ÜZERİNE BİR YORUM

(1905)

Harp Akademisi'nde yapılan gizli söyleşi toplantılarında söylenmiştir:

Arkadaşlarım, sizlere üzülerek ifade etmek zorundayım ki Osmanlı İmparatorluğunun temelleri Avrupa yakasında iyice sarsılmıştır. Rumeli'de Sırp, Yunan ve Bulgar komitacılarını besleyen Ruslar, dedelerimizin kanları pahasına aldıkları bu Türk yurdunu bizden koparmak gayretindedirler. Bu bölgede orduların başında bulunan kumandanlar acz içindedirler. Avrupalıların "Kızıl Sultan" adını verdikleri Padişah Abdülhamit ise, orduya bakmamaktadır. Aylardan beri maaş alamayan subayların bulunduğunu öğrendim. Orduda talim ve terbiye yoktur. Padişah, sarayında keyf ve âlemler içindedir. Bu asırda böyle hükümdarı bulunan bir devleti kolay yaşatmazlar.

Nerede Fatih, Yıldırım, Kanunî, Selim III gibi hükümdarlar. Son devir Osmanlı padişahları hep cahil ve zavallı kimseler. Kendileri cahil oldukları için de, memlekete düzen verebilecek, millete hizmet edebilecek vezirlere asla tahammül edememişler, memleketi bu hale sürüklemişlerdir. Abdülmecit; Mustafa Reşit Paşa'dan, Abdülaziz; Âli ve Fuat paşalardan, Abdülhamit; Mithat Paşa'dan, Hüseyin Avni Paşa'dan, Süleyman Paşa'dan daima korkmuştu. Sıkışık zamanlarda onları sadarete layık görmüşler, tehlikeyi atlattıktan sonra Mahmut Nedim gibi dalkavukları, hırsız ve uğursuzları iş başına getirmişlerdir. Şunu iyi bilelim ki Mithat Paşa sağ olsaydı, Hüseyin Avni Paşa öldürtülmeseydi ne ordumuz, ne donanmamız bu hale düşecekti. Akdeniz'de ikinci durumda bulunan donanmamız, Karadeniz'de Ruslara herhalde dersini verecek, 1877-1878 seferinde Tuna boylarından Yeşilköy'e kadar çekilmeyecektik. Türk-Yunan savaşında bu donanmayı Haliç'ten çıkamayacak hale getirmek suç değil midir? Millet, padişahından neden hesap soramamalıdır? Bir hiyanet olan bu davranışlarda bulunan bir insanı Fatih'lerin, Yavuz'ların torunu olarak kabul etmek mümkün müdür?

(Asım Gündüz, *Hatıralarım,* s.17, 18)

TÜRK ORDUSU TÜRK İSTİKLALİNİ KURTARACAKTIR

(1911)

1911 sonbaharında Selanik'te, Karaferiye yönünde yapılan atlı seyahat tatbikatının sonunda Vardar'daki akşam yemeğinde Alay Komutanı von Andertin'in: "Arnavutluk isyanını bastıran Osmanlı Ordusu şerefine içiyorum" diye kadeh kaldırması üzerine Mustafa Kemal aşağıdaki konuşmayı yapmıştır:

– Türk Ordusu için dahili kavgada muvaffak olmak bir zafer değildir. Ve bu hadisenin şerefine memleketi seven bir adam ve Türk zabiti sıfatiyle sevinip kadehimi kaldıramam. Bundan ancak elem duyabilirim. Arkadaşlar, bana dikkat edin, sözlerime kulak verin. Osmanlı Ordusu değil, Türk Ordusu bir gün gelecek, Türk varlığını, Türk istiklalini kurtaracaktır. İşte asıl o vakit sevineceğiz, iftihar edeceğiz, işte o vakit Türk Ordusu vazifesini yapmış olacaktır.

(Tevfik Bıyıklıoğlu, *Yakınlarından Hatıralar*, s.81)

BALKAN HARBİ'Nİ ENGELLEME PLANI

(1913)

Atatürk, Balkan Harbi ile ilgili anılarını Vakit gazetesi başyazarı Asım Us'a sofra sohbetlerinde anlatmış, Asım Us da bu konuşmaları aynen not etmiştir. Yazar bu konuda şunları yazıyor: Balkan faciası, Osmanlı Devleti için önüne geçilemez bir felâket mi idi? Yahut Bulgarların, Sırpların, Yunanlıların Türkiye aleyhinde ittifak ederek taarruz hareketine girişmelerinden sonra panik şeklinde bir mağlubiyetten kurtulmak çaresi yok mu idi?

Bir gün Atatürk'ün sofrasında bu mesele konuşulmuştu. Atatürk, Garp Trablusu ve Balkan Harplerine ve Rumeli'nin müdafaasına ait hatıralarından bahsederek şöyle demişti:

Balkan Harbi patladığı zaman ben Trablusgarp'ta bulunuyordum. Eğer ben o sırada orada bulunmayıp da Rumeli'nin herhangi bir noktasında bulunsaydım, o Balkan faciası olmazdı. Çünkü Selanik kolordusunda bulunurken küçük Balkan devletlerinin birleşerek müşterek bir taarruz yapmaları ihtimalini düşünüyorduk. Ben böyle bir ihtimale karşı tatbik ve takip edilecek müdafaa planı üzerinde çalışmıştım. Bir gün bu müdafaa planına ait haritaları masamın üstüne sererek meşgul bulunurken içeriye Talat Bey (Paşa) ile o zaman İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Sekreteri olan Hacı Adil Bey girdiler. Kolordu kumandanını ziyarete gelmişler. Bu münasebetle beni de hatırlamışlar. Selamlaşmalardan sonra Talat Bey söz olsun kabilinden bana sordu:

– Kemal Bey çok dalmışsın, ne ile meşgul oluyorsun?

Dedi. Önümüzdeki haritaları göstererek bunların Rumeli mütafaa planı olduğunu söyledim. Bir gün küçük Balkanlı devletlerin birleşerek müşterek bir taarruz yapmaları ihtimaline karşı askeri hazırlıklarımızdır.

Talat Bey: "Ben asker değilim bu gibi askeri işlerden anlamam. Fakat bu gösterdiğin müdafaa planlarını kim tatbik eder?" Diye sordu. Ben elim ile kendimi işaret ederek:

– Ben yaparım.

Dedim. Talat Bey bu mevzu üzerinde daha fazla konuşmadı, sustu. Esasen sadece hatır ve gönül almak kabilinden olarak benim yanıma uğramışlardı. Veda ederek ayrıldılar. Sonradan öğrendim ki benim Rumeli'nin müdafaa planları hakkındaki sözlerim Talat Beyin pek garibine gitmiş. Odadan çıktıktan sonra giderlerken Hacı Adil Beye:

"Gördün mü bizim deliyi?" Demiş.

(Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, s.168)

DENİZ KUVVETLERİNE SAHİP OLMAYAN KARA DEVLETLERİ ÜZERİNE

(Eylül 1915)

1915 yılının eylül ayı. Çanakkale cephesi... Mustafa Kemal çadırında hasta olarak yatmaktadır. Aşağıdaki sözleri, kendisini çadırında ziyarete gelen Dr. Ernest Jackh ile yaptığı söyleşi sırasında söylemiştir:

Tam manasiyle Ruslar gibi karaya tıkıldık. Ruslar çökmeye mahkûmdurlar, çünkü Boğazları kapayarak onları Karadeniz'e tıkadım. Bu suretle müttefiklerinden ayrı düşürdüm. Fakat biz de aynı sebep dolayısiyle yıkılmaya mahkûmuz. Gerçekten biz; Akdeniz, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu sahillerine yerleşmiş bulunuyoruz. Fakat herhangi bir okyanusa çıkmayı göze alamayız. Deniz kuvvetlerine malik olmayan bir kara devleti olmak itibariyle biz, yarımadamızı, kara kuvvetlerini hiçbir tehdide uğramaksızın istediği sahile getirebilen deniz kuvvetlerine karşı müdafaaya asla muktedir olamayacağız.

(Ernest Jackh, *Yükselen Hilâl*, İstanbul, 1946, s.190)

1918'DE SİYASİ VE ASKERİ DURUM

(16.11.1918)

Mustafa Kemal'le yapılmış olan aşağıdaki röportaj Minber gazetesinde yayımlanmıştır.

Minber gazetesi muhabiri Mustafa Kemal Paşaya soruyor:

"Siyasi vaziyet hakkındaki fikr-i devletlerini öğrenebilir miyim?"

Atatürk yanıtlıyor: "Ben siyasetle 329 senesinde (1913) Sofya ve aynı zamanda Belgrad ve Çetine ataşemiliterlikleri uhdemde bulunduğu

bir sene içinde meşgul oldum. Vazifem de sırf askerî olmayıp askerî-siyasî idi. Bu memuriyetim istisna edilirse bütün hayatım Trablusgarp'ta, Balkan Muharebesinin son safhasında ve şimdiki harpte (Birinci Dünya Harbinde) muharebe meydanlarında askerlikle geçmiştir. Bu itibarla siyasetten bahsetmeyi bu meslek müntesiplerine terketmeyi muvafık bulurum.

Mamafih bu ifademle aziz vatanımızın ve bedbaht milletimizin selamet ve menfaatine taalluku itibariyle devletimizin, benim de içinde bulunduğum devrin muhtelif safhalarında umumi siyaset ahengine iştirakini düşünmemiş olduğumu söylemek istemiyorum. Bu hususta muhtelif zamanlara ait derin düşüncelerimi ve bu düşüncelerin icap ettirdiği tetkikatın hülasasını ve neticesini ifade etmek lazım gelirse diyebilirim ki ben, en iyi siyasetin her türlü manasiyle "en çok kuvvetli olmak"ta bulunduğunu kabul ederim. *"En çok kuvvetli olmak"* tabirinden maksadım yalnız silah kuvveti olduğunu zannetmeyiniz. Bilakis asker olmama rağmen bu, bence, kuvvet muhassalasını vücuda getiren âmillerin sonuncusudur. Benim murat ettiğim manen, ilmen, ahlâkan ve fennen kuvvetli olmaktır. Bu saydığım hasletlerden mahrum olan bir milletin bütün efradının en son silahlarla cihazlandırıldığını farzetsek bile kuvvetli olduğunu kabul etmek doğru olamaz.

Bugünkü milletler arasında insan olarak yer alabilmek için silah elde hazır olmak kâfi değildir. Benim telakkime göre kuvvetli bir ordu denildiği zaman anlaşılması lazım gelen mana, her ferdi, bilhassa zabiti, kumandanı medeniyet ve fen icaplarını müdrik ve ona göre fiil ve hareketlerini tatbik eder, yüksek ahlakta bir heyettir. Şüphe yok ki biricik gayesi, vazifesi, düşüncesi ve hazırlığı vatan müdafaasına münhasır kalan bu heyet memleketin siyasetini idare edenlerin en nihayet verecekleri kararla faaliyete geçer. İşte ben orduya ve ordulara kumanda etmiş bir asker sıfatiyle bu bakımdan siyasetle iştigal etmiş olabilirim.

Memleketimi ve milletimi pek iyi tanıdığım ve muhtaç olduğu terakkiye mazhariyet için huzur ve sükûn ile fakat her halde hürriyet ve istiklâli masun olarak çok devamlı çalışmak lüzumuna kani olduğum cihetle bu kanaatimi temin edecek, yani bize huzur ve sükûn, çalışma zamanı bahşedecek münasebetlere iktiran edecek dostluklara cidden taraftarım.

Minber gazetesinin ikinci suali şu:

"İngilizler hakkında beslediğiniz hisler hakkında bazı malumat verir misiniz?"

Bu harpte Arıburnu, Anafarta ve Filistin cephelerinde karşı karşıya birçok muharebeler verdim. Ben, bu muharebelerde ve umumi surette bu saydığım cephelerden başka cephelerde, başka mıntakalarda diğer milletlerle dahi verdiğim muharebelerde daima vatanın müdafaasından ibaret olan asli vazifemi ifa ettim. Binaenaleyh kalbimde kin ve düşmanlık hisleri yer bulmamıştır. İngilizlerin milletimizin hürriyetine ve devletimizin istiklaline riayette gösterecekleri hürmet ve insaniyet karşısında yalnız benim değil, bütün milletin mütehassis olması pek tabiidir.

Memleketteki son fikir cereyanları hakkındaki düşüncelerini de öğrenmek isteyen muharrire M.K. şu cevabı veriyor:

Harp cephesinden İstanbul'a döneli iki gün oldu. Karargâhımın bulunduğu Adana'da fikir cereyanlarını hissetmeye vakit bulamadım. Binaenaleyh henüz bu bapta birşey söyleyemem.

(*Minber*, 17.11.1918)

MÜTAREKE KOŞULLARI

(17.11.1918)

Mustafa Kemal'in, herkesin ne yapılması, hangi devletin himayesine sığınılması gerektiği konusunda kararsız ve şaşkın olduğu Mütareke döneminde Vakit gazetesine verdiği demecini, Sayın Hikmet Bayur'un aşağıda kaynağı gösterilen incelemesinden aktarıyoruz. "Mülâkat", adı geçen gazetenin 18 Kasım 1918 günlü sayısında yayımlanmıştır:

"Gazeteci, Bırakışmanın umulan biçimde uygulanmaması, yani, Osmanlı Hükümeti'ne zarar veren birçok işlemlerin bırakışma koşullarına uymadığına aldırılmadan, yenen devletlerce yürütülmesi konusunu ele alması üzerine Mustafa Kemal şu yanıtta bulunur:

Hükümetimizle mütareke akdeden devletlerin ve bu devletler namına mütareke şartnamesini yapan Britanya Hükümetinin Osmanlılar'a karşı olan hüsn-i niyetinden şüphe etmek istemem. Eğer mezkûr şartname ahkâmının tatbikatında suitefehhümü mucip cihat görülüyorsa bunun sebebini derhal anlamak ve muhataplarımızla anlaşmak lazımdır. Bittabi bu vazife hükümetlere terettüp eder. Benim bildiğime göre hükümetler bu bapta icap eden teşebbüsatta bulunmuş ve bulunmaktadır.

Yalnız benim anlamadığım bir cihet varsa bu teşebbüsat neden milleti tatmin edici netayiç vermemektedir? Buna sebep olarak şimdi hatırıma gelen nokta şudur: İki hükümet ricali beyninde bilmüzakere takarrür ettirildikten sonra emr-i icrası lazım gelen hususat askeri kumandanlara terk olunuyor. Halbuki bu hususta askerler değil diplomatlar hal-i faaliyette bulunmak lazımdır.

Gazetecinin bu işte ulusun görevi ne olabileceğini sorması üzerine Mustafa Kemal şu karşılığı verir:

Malumialiniz millet doğrudan doğruya umur-i devlete karışmaz. Vekilleri olan heyet-i mebusanın itimadına mazhar bir hükümetin netice-i icraatına intizar eyler. O halde bu hususta milletin en büyük vazifesi mebusları vasıtasiyle her suretle şayan-ı emniyet bir hükümetin mesned-i kuvasını teşkil etmektir.

Gazeteci sorar: "Bugünkü Meclis-i Mebusan'ın milleti tamamiyle temsil etmediği hakkında kîl-u kaal vardır. Bu bapta fikr-i âliniz ne merkezdedir?"

Bence bilhassa içinde bulunduğumuz bu müşkül ve pek nazik zamanda kîl-ü kaaller katiyen tecviz edilemez. Bu kîl-ü kaaller hayat-ı meşrutiyet için pek muzirdir. Bundan her meşrutiyetperver Osmanlının suret-i katiyede mücanebet etmesi en büyük vazife-i vataniyedir. Bugünkü mebusanın birtakım tesirat altında intihap edilmiş olduğu hakkında kîl-ü kaal edenlere şunu hatırlatmak lazımdır: Evvel-emirde, yapılan dedikodulara zaman ve zemin hiçbir suretle müsait değildir; sonra alelıtlak her memlekette bu gibi intihabat icra edilirken araya birtakım tesiratın karıştığı inkâr edilemez, bunlardan sarf-ı nazar Osmanlı Milletinin timsal-i meşrutiyeti bugünkü Meclis-i Mebusanımızdır. Bu heyeti vucuda getiren azanın intihap olundukları devairden bir kısmı elyevm yeni bir intihap icrasına müsait olmıyan bir vaziyet-i fevkalade

içinde bulunmaktadır. Binaenaleyh sadece bu noktayı düşünmek bu meseleyi daha ziyade tamikten dolayı tahaddüs edebilecek fenalıkları gösterir. Herhalde millet ve memleketimizin pek ziyade muhtaç olduğu sulhü takarrür ettirecek Hükümetin hal-i hazırdaki Meclis-i Mebusanımıza istinat etmesi bir zaruret teşkil etmektedir.

(*Belleten*, sayı 128, c.XXXII, s.490-492)

MANDA VE RİYASET SORUNU

(8.9.1919)

Sıvas Kongresi'nin devam ettiği günlerin gecesinde, Mazhar Müfit (Kansu)'in de bulunduğu yurt sorunları üzerindeki özel görüşme sırasında Hüsrev Sami (Kızıldoğan): "Paşam, diyor; Bekir Sami Beyin evinde yapılan içtimada sizi reis seçtirmemek üzere karar vermişlerdi. Fakat muvaffak olamadılar." Bu ve manda konuları üzerine Mustafa Kemal düşüncelerini şöyle açıklıyor:

Anlaşılıyor ki bu arkadaşlar, kendi aralarında "manda" fikrini kabul etmiş bulunuyorlar? Beni reis seçtirmemeye gayret sarfetmelerinin ve politik taktiklere sapmalarının tek izahı: Kendilerinden bir reise mandayı elçabukluğuna getirip kongre kararına bağlatmak.. arzusundan ibarettir. Anıma, hakikaten şayan-ı hayret ve teessüf bir manevra..

... Yarın, İstanbul hükümeti mülkümüzden bir parçayı düşmanlarımıza terke razı olur veya bu iztirarda kalırsa ne olacak? Böyle bir vakıayi biz tasdik ile mi karşılayacağız? Elbet ve elbette ki, böyle bir karara karşı koyacağız. Bu karşı koymamıza isterlerse "isyan" adını versinler. Biz muhakkak ki, derakap bir idare-i muvakkate, daha doğrusu ve açıkcası hükümet kuracağız ve milli amali tahakkuk ettirme yolunda azimle mesaiye devam edeceğiz.

Sorarım sizlere arkadaşlar, yapılacak bir başka şey var mıdır?

Yoktur. Sadece temenni edelim ki bizi böyle bir harekete sevk edecek emrivakilere, toprak terki gibi ihtilaflara padişah ve İstanbul hükümeti meydan vermesin. Hem, bu kararımızın bir fayda ve tesiri daha olabilir: İstanbul hükümeti bizim bir yeni hükümet kuracağımız tehdidini daima kulağında ve gözü önünde bulundurarak arazi terkine yanaşmaz.

... Bu gün kongrenin tatili sırasında salonda geziniyor ve arkadaşlarla bir ayak divanı yapıyorduk.. Bir aralık Denizli murahhası Necip Ali ile Afyon murahhası Sıtkı Bey yanıma geldiler ve bana bir kâğıt verdiler. Göz ucu ile kâğıdı okudum ve hemen kendilerini bir tarafa çekerek hususi surette düşüncelerimi söyledim. Onlar, idare-i muvakkate teşkili maddesinin münakaşası münasebetiyle doğrudan doğruya bir hükümet kuralım... teklifinde bulunuyorlardı. Kendilerine, düşündüklerinin şimdi zamansız olduğunu ve hatta münakaşa bile edilemeyeceğini ihtar ettim. Biz, memleketin kanunlarına, idare ve rejim sistemlerine müdahale niyeti güden bir teşekkül değiliz. Gayemiz sadece vatan ve milleti kurtarmaktan ibarettir. Müstakil bir vatan istiyoruz. Kanunları değiştirecek, gerekiyorsa memlekete yeni bir nizam verecek, hükümet şeklini değiştirecek olan müessese milli meclis olacaktır. Biz, yani, Sıvas Kongresi Meclis-i Mebusan değiliz dedim...

... Bir işi zamansız yapmak o işi akamete uğratmak olur. Fikirlerinize (yeni hükümet kurmak fikri) muhalif değilim. Sadece zamansız olduğu kanaatindeyim... Her şey sırasında ve zamanında yapılmalıdır. Şimdi ifrata gitmeksizin yarın kongrede görüşülecek olan "Manda" meselesi üzerinde duralım..

... İstanbul'dan arkadaşların çoğu çare-i necatın mandayı kabulde olduğu fikrini murahhaslar arasında yaymaya büyük bir gayret sarfediyorlar.

Erzurum'dan beri daima bu bahisle meşgulüz. Her şey bize gösteriyor ve anlatıyor ki İstanbul'daki rical-i devlet ve eazım-ı siyasiyat vatanın kurtuluşunu tek ümit halinde "Amerikan Mandası" fikrini kabule bağlı görüyorlar. Çünkü, bunlar bizim hedef ve gailerimizden, Türk milletinin uyanışından, milli irade ve temayülün inkişaf istikametlerinden tamamiyle habersiz bulunuyorlar. Onlar bizi üç beş adamın bir araya gelip hayal peşinden koşması kabilinden kimseler farzediyorlar. Ve gafletlerinin derecesini bir türlü ölçemiyorlar. Düvel-i İtilafiye'nin baskısı ve hıyanet şebekelerinin propagandası altında belki de şaşırmış ve bunalmış bulunuyorlar. Şimdilik bunlara "biçareler" demekten başka yapacağımız bir şey yoktur.

(Mazhar Müfit Kansu, *Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber 1,* s.233-236)

M. KEMAL BAŞKANLIĞINDA HEYET-İ TEMSİLİYE ÜYELERİ VE KOMUTANLAR ARASINDA İLERİYE YÖNELİK ALINMASI GEREKLİ KARARLAR VE KURTULUŞ SAVAŞI'NIN PARASAL KAYNAKLARIYLE İLGİLİ OLARAK YAPILAN GİZLİ GÖRÜŞMELER

(16/30.11.1919)

Atatürk, Büyük Nutuk'ta belirtildiği gibi, 16 Kasım 1919'dan başlayarak, Heyet-i Temsiliye üyeleri ve komutanlarla günlerce süren gizli bir toplantı yapmıştır. Toplantının konusu "Mebusan Meclisi"nin toplanma yeri, Meclis toplandıktan sonra milli teşkilatın tutumu ve Paris Barış Konferansı'nın Türkiye hakkında alması olasılığı olan kararlara göre alınacak gerekli önlemlerle ilgilidir.

Bu gizli toplantının hiç bilinmeyen tutanakları "Belgelerle Türk Tarihi Dergisi"nce elde edilerek adı geçen derginin 69. (Haziran 1973) sayısından başlayarak ve sadeleştirilerek yayımlanmıştır.

Atatürk'ün bu toplantıda yaptığı görüşmeler yakın tarihimize ışık tutması bakımından olduğu kadar O'nun, Anadolu ihtilalini yönetmekte ve olumsuz akımları olumlu biçimde kanalize etmekte tek başına nasıl etkili olduğunun da kanıtlarından birini oluşturmaktadır.

"Komutanlar Toplantısı"ndaki Atatürk'ün konuşmalarının tümüne (adı geçen dergiden aktarılarak) yer verilmiştir, diğerlerinin görüşleri de gerektikçe özetlenerek sunulmuştur.

16 KASIM 1335 (1919) TARİHİNDE YAPILAN BİRİNCİ BİRLEŞİM

Birinci Oturum

Başkan Mustafa Kemal Paşa: Asıl müzakere konusu Milli Meclisin toplanma yeri idi. Ama ondan önce, şimdi ortaya yeni bir sorun çıktı; o da Ali Fuat Paşa Hazretlerinin aldığı bir haberdir: 20. Kolordu Komutanlığına Ahmet Fevzi Paşanın atandığına dair irade-i seniyye çıkmış.

Ferit Paşa kabinesi zamanında Fuat Paşa Hazretlerinin Milli Harekâta öncülük etmiş olmaları dolayısıyle merkez-i hükümet onun yerine Ferik (Tümgeneral) Hamdi Paşayı atamıştı; bunun da sonucunu biliyorsunuz. Yeni hükümet ve yeni Harbiye Nazırı tarafından bu kanunsuz davranış ve işlemlerin düzeltileceğini umuyorduk. Ama ne yazık ki bunları düzelteceklerine, tutumlarını aynen ve fiilen sürdürdüklerini görüyoruz. Bu olayı olduğu gibi kabul edecek miyiz, yoksa Harbiye Nazırının dikkatini çekelim mi? Müsaade ederseniz bu konuyu müzakere edelim. Ne buyurursunuz. Bekir Sami Beyefendi? *(Bekir Sami Bey, dikkatlerinin çekilmesini önerir.)*

Başkan: Yüksek malumlarınızdır ki, kabine: "Biz sizinle bir anlaşma yaptık, ya siz varsınız, ya biz varız... O halde bizim icraatımıza, tutum ve davranışlarımıza müdahale etmeyeceksiniz. Bize güven ve inanınız varsa, bu atamaya ve buna benzer uygulamalara karışmamanız gerekir" diyebilir. İşlerine karışırsak, onları kontrol eden bir heyet halinde kalacağız. Bu durum onlarda kuşku yaratır. Esasen mesele gayet naziktir. Hükümet, inan ve güven meselesidir. Kendilerine olan güvenimizin kuşku ile karışması, sonuç olarak, bu olup bittiyi reddetmemizi gerektirir.

(Makine başında Fuat Paşa sorununun görüşülmesi önerilir.)

Başkan: Şahsından söz etmeyelim. Fuat Paşa Kolordu komutanı idi. Hakkındaki kanunsuz işlem, Milli Harekâta öncülük ettiğindendir. Oysa bu memleket için Milli Harekâtın pek gerekli olduğunu tasdik

ettiler. Bunu da itiraf etmiş oldular. Bu yasa dışı işlemdir, bunlara önayak olanları da kabul ve tasdik etmiş olacaklar. Son kanunsuz uygulamanın da düzeltilmesi gereğini bildirelim.

(Cemal (Mersinli) Paşaya ve hükümete güvenilemiyeceği belirtilir.)

Başkan: Fuat Paşa dolaşırken kendisinin de mütalaasını aldıktan sonra, Cemal Paşaya bir şifre yazdık: "Fuat Paşa, zaten, resmi bir unvan ve makam istemiyor. Müsaade ederseniz orada bir Milli Komutan gibi çalışsın" dedik. Cemal Paşa da buna cevaben, "Kendisini yine 20. Kolordunun başında görmeyi istiyorum" demişti.

Haberi soruşturulmaya ve incelenmeye muhtaç görüyoruz. Eğer gerçekse, bu hali iyi niyetle bağdaştırmak mümkün değildir. Asıl sorun, biz iş başındaki hükümeti, özellikle Harbiye Nazırını, milli hareketi her ihtimale karşı muhafazaya taraftar olarak kabul ettik. Onlar da bunu kabul ve teyit ettiklerini gerek Salih Paşa vasıtasıyle, gerek çektikleri şifrelerle anlattılar. Biz de buna karşılık olarak kendilerinden rica ettik:

"Kuvayı Milliyeyi, sonuç alıncaya kadar muhafaza ediniz. Birliklerin başında bulunan ve Milli Harekâtın öncülüğünü benimseyen komutanları değiştirmeyiniz. Sivil idare âmirlerini de millî emellere yatkın olanlardan seçiniz. Bu emellere karşı çıkanları görevlerinden alınız. Zira bunların olumsuz davranışlarını görmezlikten gelemeyiz. Ters tutumda memur tayin ederseniz, bunları reddetmek zorunda kalırız"

Dedik. Ve böylece merkez-i hükümetin nüfuzunu kıracağımızı da yazdık. Misal olarak Diyarbakır Valisi söz konusu edilmişti. Faik Âli Beyi değiştirip Haydar Beyi tayin edeceklerini söylediler, olmadı. Antalya Mutasarrıfını değiştirmediler. Ve sonra bizim hakkımızda uygulanan kanunsuz işlemler için, "yakında düzelttiriyorum" dedi, bu da olmadı, hepten aksi yapıldı.

Dahiliye Müsteşarı Keşfi ve Polis Müdürünü yazdık; değiştirmiyorlar. 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa iyi bir adamdır. Fakat tam bunalım içinde bulunduğumuz bir sırada evlenme vesilesiyle görevini bırakarak İstanbul'a gitmişti. Ferit Paşa Kabinesi zamanında tekrar eski görevine gönderildi. Konya'daki Bahri Bey de, hiçbir kuşkuya yer vermeyecek olan daha önceki harekâtımıza katılmamıştır. Fakat yeni gelmiştir. Zaten her tarafta yeni, Balıkesir'de yeni, Konya'da yeni... Bu

safhada denediğimiz arkadaşlarımız vardır. Fuat Paşaya Batı için güveniyoruz. Onun yerine, pek iyi tanıdığımız, ama tutum ve eğilimlerini yeterince bilemediğimiz Ahmet Fevzi Paşayı getirdiler. Yarın ötekilerine de, Doğuya kadar, aynı işlem uygulanır; bunlar, dikkat çekici tasarruflardır.

İki-üç gün sonra Harbiye Nazırının mektubunu ele alacağız. Bu mektup, Milli Meclisin toplanma yeri hakkındaki karara dairdir. Salih Paşanın kabul ettiği bu noktada, kabine ile bir anlaşmaya varılmadıkça biz de: "Bu hususu görüşmeye başladık. Ancak bir meseleye dikkatinizi çekeriz. O da 20. Kolordu hikâyesidir. Bu, düzeltilmelidir. Bunu asla uygun bulmuyoruz" diyebiliriz.

İkinci Oturum

Başkan Mustafa Kemal Paşa: Asıl konu, Milli Meclis nerede toplansın? Bu sorun, Temsil Heyetince zaman zaman ve çeşitli vesilelerle söz konusu edilmiştir. Hükümetle ve Ahmet İzzet Paşa ile yapılan yazışmaları biliyorsunuz. Bu sorun, Salih Paşa ile de görüşme konusu olmuştu. İstanbul'daki aydın denilen birtakım kişilerin düşünceleri ise malum.. Bu zemin üzerinde ihtiyaç duyduğumuz en önemli husus, bizim düşüncelerimizle kamuoyu arasında bir mutabakat sağlanabilmesidir. Bunun için Merkez Heyetine başvurduk. Buna dair pek az yerden bilgi aldık. Edirne'de I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey, Meclis'in İstanbul dışında; Trakya-Paşaeli, o da dışarıda; Bursa'dan Bekir Sami Bey: O da aynı görüşte. Bandırmada Kâzım Bey ve öteki ilgililer: Başlangıçta İstanbulda, sonra da hükümetin rızası alınarak İstanbul dışında toplanması mütalaasını bildirdiler. Samsun'dan Cemil Bey, "İstanbul'da toplanması gerekir" diyor. Erzurum Merkez Heyeti esas itibariyle dışarıda kabul ediyor. Fakat bazı şartları var. Sıvas da öyle. Öte yandan Van, Bitlis, Diyarbakır, Denizli, Konya vesair birçok yerlerden açık bir görüş bildirilmedi. Halkın bu konudaki düşüncelerini özetleyecek kadar bilgi alamadığımızdan, o suretle müzakere olunabilir. Milli Meclis İstanbul'da mı, yoksa Anadolu'nun güvenilir herhangi bir yerinde mi toplanmalıdır? (Mustafa Beye hitaben:) Siz nasıl mütalaa edersiniz?

(Mustafa Bey İstanbul'da toplanmasını önerir.)

Başkan: İmkânı ve imkânsızlığı göz önünde tutalım. Bu iki şıkkın fayda ve mahzurlarını dikkat nazarına alalım. Siz dışarıda toplanılmasını tabii buluyor, fakat buna maddeten imkân göremiyorsunuz. Mebusların görüş ve düşünceleri anlaşılmalı diyorsunuz.

(Süreyya Bey dışarıda toplanmasından yanadır, fakat bunu şüpheli görmektedir.)

Başkan: Bir noktada toplamak istiyorum: Söz konusu olan sorun, Milli Meclisin nerede toplanacağıdır. Şu tarihî ve çetin anların mahiyeti ve güçlükleri dikkatle göz önüne alınınca ve İstanbul'un tasvir edilen tehlikeli şartları da düşünülünce, Milli Meclisin Hilafet merkezinde toplanarak görevini yerine getirmesinin mümkün olamıyacağı anlaşılıyor. Şu halde Milli Meclisin her türlü güvenlik şartlarını taşıyan bir yerde toplanması gerekir. Ancak Padişah, Hükümet, Ayan ve bütün İstanbul çevresi buna karşı çıktığına göre, dışarıda toplanamaz. Yalnız Padişah ve hükümet buna razı olsalardı, sakıncaları bir dereceye kadar azalırdı. Ötekilerin pek önemi yoktu. Binaenaleyh toplanma yerinin İstanbul olmasında kesin zorunluk vardır. Ama bu şartlar içinde toplanacak Milli Meclis, üzerine alacağı hayati görevleri yerine getirmeye devam edebilecek mi, edemeyecek mi? Birtakım belirtilere göre denilebilir ki, bir şartla devam eder. O da, neticeye kadar, İtilaf Devletlerinin görüşlerini aynen kabul etmek... Fakat acaba bu görüş ve şartlar ne olabilir? Bunlar, iç ve dış hayatımızla bağımsızlığımızı mahfuz bulundurmak noktasında toplanırsa çok iyi... Fakat hiç sanmıyorum. Meclisin kabul edemeyeceği şartlar ileri sürülecektir. Buna göre Milli Meclisin iki türlü hareketi olur: Birincisi, bu ağır şartları kabul eder, ikincisi de şartları çok ağır bularak haksızlığı kabul etmez. Böyle bir tutum karşısında uğranılacak muamele, ya meclis dağıtılır, ya İngilizler tarafından götürülür, ya da, Kars vesair malum misallere uygun olarak, Mebusan Meclisini ortadan kaldırmak suretiyle büyük bir darbe vurabilir. Binaenaleyh bu Milli Meclise bel bağlamamak gerekir. Böyle bir toplantının gerçek ulusal amaçlara uygun milli bir toplantı olamıyacağı tabiidir. İşte buradan "Milli Toplantı"ya intikal edilmiş olur. Dışarıda, fakat milletin bütün mukadderatını ..... bir "Milli Heyet" tasavvur edelim. O halde

Milli Meclisin toplanmasından vazgeçelim. Tasavvur olunan Milli Heyet, Mebusan Meclisi değildir, bu bir kongredir, bir "Assemblée Nationale"dir.

Bu heyet yürütme yetkisini üzerine almayacaktır. Sadece Merkez-i Hükümeti karar alma hususunda uyarsın. Hükümet de, memleketin mukadderatı hakkında ileri sürülen şartları, bu uyarılara göre, kabul veya reddetsin. Ama bu da şüphelidir. Çünkü bütün mebusların aynı inancı taşımaları gerekir. Böyle olursa, İstanbul'un güvensizliğinden bahsederek, tam bir güvenlik sağlanıncaya kadar dışarıda toplanılacağını söyleyebilirler. Fakat, mebusların büyük çoğunluğu buna muvafakat etmediği takdirde bu da olamaz. Biri dışarıda "Assemblée", öteki İstanbul'da "Milli Meclis" halinde iki temsil organı meydana gelir ki, bunlardan biri onaylanmış, diğeri onaylanmamıştır. Şu hale göre diğerinin durumu imkânsız görülüyor. Bir an için imkân olduğunu kabul ve tasavvur edelim. O zaman da Merkezi Hükümet ve yabancılar kabul etmeyeceklerdir. Hükümetle bunun arasında kavgalar çıkacaktır. Hangi taraf galip gelirse, o taraf duruma hâkim olacaktır.

Bu bakımdan bütün dahili kuvvetleri ve yürütme yetkisini eline alması lazımdır, yani "Assemblée Constituante"="Kurucu Meclis" haline gelmesi gerekir. Toplanmış olan meclis, daha birtakım memleket eşraf ve ayanının çağrılmasıyle bu hale gelebilir. Önce "Assemblée Nationale", sonra da "Constituante" da imkânsızdır, vasıtalar şarta bağlıdır. Bugün için bile bu tarzda kabulü, bir dereceye kadar kanuna aykırı olacaktır. O halde Milli Meclisin İstanbulda toplanması zorunludur. Bu meclisin görevini yapamaması ve yapamadığına göre de, bizce alınabilecek tedbir ve tertibat kalıyor. Evet Milli Meclis, ister istemez, ancak İstanbul'da toplanabilecektir. Bu tedbir ve tertibata dair şimdiden ne yapmak zorundayız?

Fuat Paşa: Bunu bugün (.....) hiçbir şey yoktur. Bizim en büyük başarımız Merkez-i Hükümetin yapmış olduğu hatalardır. İşgallere karşı resmi emir verseydi hiçbir subayın aklına gelmeyen şifreyi kaldırdı. (?) Halbuki bugün bu Nazır halk üzerinde anlatılmamış bir tesir yaparsa mesele buradadır. Bu kuvveti tedarikle yeniden vurulacak(?)..... eğer mebuslar itimat aldıkları halde ..... Padişahımızın iş bize düşmüş(?) bu sayede idi. Bu gibi mahdut yola doğru sai idi (?) *(Tutanakta boşluklar ve tümce düşüklükleri var.)*

Başkan: Kâfi derecede vesait var mı, yok mu? O halde Milli Meclis bu zorluklar karşısında, ister istemez İstanbul'da toplandığına ve meclisin orada hizmet yapacağına göre, uygun bulursanız ikinci birleşime bırakalım. Milli Meclis İstanbul'da toplanacaktır. Şimdi ona göre tedbirler almak lazım gelecek.

Mümtaz Bey: İstanbul'da bütün sakıncaları kabul etmek şartiyle toplanacaksa doğrudur.

Başkan: Hakkı Behiç Bey, inançlarda vukua gelebilecek değişmelerden korkuyor. Gerçekten, en korkulacak şey de budur. Nitekim Vasıf Bey pek kuvvetli karaktere sahip bir arkadaşımdı, İstanbul'a gittikten sonra kendisinde büyük bir değişme gördük. Mebuslar da, ister istemez, uysallık göstereceklerdir. Oradaki hayat önemli değişiklikler yapabilecektir.

Mümtaz Bey: İkinci müzakerede bu da (.....)

Başkan: İkinci mesele, ihtimal ki adaylar, mebus olduktan sonra İstanbul'da toplanmak ve milli görevlerini hakkıyle yerine getirmek için, orada onlar da tehlike göreceklerdir. Bize böyle bir soru yöneltilirse, mebusların çoğu İstanbul'da..... dünyanın..... hiçbir görüş açısından..... Binaenaleyh boşuna buna göre birtakım milliyetperver zevat muhalif olarak bazı işler yapmak isteyeceklerdir.

Birinci Birleşimin Sonu

17 KASIM 1335 (1919) TARİHİNDE YAPILAN İKİNCİ BİRLEŞİM

Oturum, Mustafa Kemal Paşanın Başkanlığında açıldı.

Başkan: Ankara'dan bir mütalaa var. Müsaadeniz olursa önce onu okuyalım, sonra müzakerelerimize devam ederiz.

(20. Kolordu Komutan Vekili Mahmut Bey'in mütalaası okundu. *Mahmut Bey'in bu telgrafında yasaklanan muhaberenin kontrol altında devamına izin verilmesi istenmektedir.* Bu öneriye şu karşılık verilmiştir):

20. Kolordu Komutan Vekili
Mahmut
20. Kolordu Komutanlığına

Karşılık: 15.9.1919 tarihli şifre telgrafınıza: Mütalaanız pek isabetli görülmüştür. Özel muhaberenin yasaklanmaması, yalnız İstanbul'la yapılan muhaberelerin murakabe altında bulundurulması hususu kararlaştırılmış ve keyfiyet 12.9.1335 (1919) tarihli talimata ek olarak 16.9.1335 (1919) tarihinde tamim edilmiştir.

Sıvas
16.9.1919
Temsil Heyeti adına
M. Kemal

Başkan: Dünkü müzakerelerimiz sonucunda Milli Meclisin, Ayan ve Mebusan olarak ancak İstanbul'da toplanabileceği, dışarıda toplanmasına imkân bulunmadığı görülmüştür. Meclis İstanbul'da toplandığı takdirde birtakım tedbirler gerekliydi; bu kesinleşmiştir. Arkadaşlarımızın bir kısmı mebusların İstanbul'da toplanmalarından önce dışarıda bir kongre yapmalarını ileri sürmüşlerdi. Milli Meclisten vazgeçilerek, "Milli Kongre", ya da "Kurucu Meclis" halinde toplanmak şekillerinden de söz etmişlerdi. Bu, bir tedbir meselesi olacaktır. Efendim, Mümtaz Beyefendi, nasıl bir hareket tarzı düşünüyorsunuz?

(Mümtaz Bey 25.000, 30.000 Kuvayi Milliyeye gereksinme olduğunu belirtir.)

Başkan: Bu kuvveti yeterli mi görüyorsunuz?

Mümtaz Bey: Şimdilik bu kuvvet yeter. Gerekirse, onun arkasından 7-8 bin kişi daha çıkar.

Başkan: Bir noktayı tespit için şunu anlayalım: Mebuslar daha önce bir müzakere yapıp tedbirlerini kendileri alsın olur mu?

(Mümtaz Bey ikiye bölünme tehlikesine değinir)

Başkan: Milli Meclisin İstanbul'da toplanması kesin bir zorunluk hükmünde görülmüştür. Muvafakat edenlerin dışarıda bir yerde toplanmaları ve bütün tehlikeler de düşünülerek tedbirlerinin alınması... Bence ikiye bölünme tehlikesi yoktur. Çoğunluğun eğilimlerine göre bir şekil vücuda gelebilir.

("Mutlaka İstanbul'da toplanmasına karar verildi mi?" diye sorular yöneltilir.)

Başkan: Benim anladığım, mutlaka İstanbul'da toplanacağıdır. Dışarıda toplanması için elimizde hiçbir kuvvet yoktur.

(Rüstem Bey Meclisin dışarıda kurulması yanlısı olduğunu bir kez daha yineler ve kurucu meclisten söz eder.)

Başkan: Meclisin dışarıda toplanması iyidir. Fakat öyle bir kuvvetimiz yoktur. Bunu Meclis kabul edecek mi? Bunun sorumluluğunu ancak mebuslar yüklenebilir. Bunu anlamak için mebuslar önce dışarıda toplanır. Eğer çoğunluk gelirse bu sorun söz konusu edilir. Biz buna karar veremeyeceğiz. Bunun için dışarıda toplanıp görüşülmek gerekir. Dünkü müzakerelerden edindiğimiz bu fikri bugün ortaya koydum.

(Bu esnada Trabzon'un mütalaası okundu. Trabzon, Meclisin İstanbul'da toplanmasından yana idi.)

(Temsil Heyeti üyeleri, milletvekillerinin kendi aralarında gruplar halinde toplanmasını önerir.)

Başkan: O halde kaç grup? Birincisi, Trabzon; tabii olarak bir merkezdir. Burada bir grup... Diğer bir grup için Samsun toplanma yeri olabilir. Kastamonu mebusları Samsun'a gitmezler. Amasya, Tokat, Çorum ve Sıvas mebusları oradan geçerler. Kastamonu mebusları da İnebolu'da toplanabilirler.

(Milletvekillerinin İstanbul'da toplanmadan önce kendi aralarında toplanacağı kentin seçimi üzerinde öneriler ileri sürülür.)

Başkan: İstanbul da bir buluşma yeridir. Edirne de İstanbul'a gelebilir. Eskişehir, Trabzon, Samsun... Eskişehir'de Orta-Anadolu mebusları toplanabilir.

(Aynı konu üzerinde değişik mütalâalar.)

Başkan: Asıl söz konusu olan şeye geçelim: Gruplar halinde toplanılacak. Limanlarda uzun süre beklemek sakıncalı; maksadı sağlayamayacak. Bunun önlenmesi gerekir. Bunları birbirinden az farklı zamanlarda toplamak da mümkün olamayacaktır. Eğer çoğunluk İstanbul'a gitmekten yana ise ve gittikleri zaman düşünülen sakıncalar da başa gelirse nasıl bir durum alınabilir?

(Ali Fuat Paşa, İstanbul'da toplanılması zorunluğu üzerinde durur.)

Rauf Bey: Paşanın teklifi uygundur.

Başkan: Tekrar dışarıda grupman olarak kabul ediyoruz. Onlara durumu açıklamak, görüşlerimizi anlatmak, ona göre ilerisi için bir karar almak...

Rauf Bey: Oylarını verdikten sonra hemen giderler.

Başkan: İstanbul'a karar verirlerse giderler. Herkesi zincirle bağlayamayız.

Rauf Bey: Bizim sorduklarımızı ve davetimizi dinleyecekler, buna uyacaklar mı?

Başkan: Tabii uyacaklar. Bizim görüşlerimizi benimseyen birçok mebus çıkarıyoruz.

Fuat Paşa: Bendeniz başarabiliriz diyorum; askeri imkânlardan dolayı... Kâzım Paşanın fikrini ve sözünü dinlerler.

Başkan: Biz, aynı zamanda ve genellikle mebusları aydınlatırsak iyi olur. Fuat Paşanın istekleri de dikkat nazarına alınır.

Başkan: Eğer münasip görürseniz, mebusları İstanbul'a gitmeden önce aydınlatmak ve bazı temel ilkelerimizi kendilerine anlatmak, bu maksatla toplanacakları yerleri belirtmek üzere şimdiden bir talimatnamenin esaslarını kararlaştıralım. Kâzım Paşa, Fuat Paşa, Hakkı Behiç Bey, Haydar Bey, Hüsrev Bey toplansınlar. Bir talimatname hazırlayalım. Uygun mu?

Sesler: Uygundur.

Başkan: Şimdi her şeyden önce cemiyetin varlığını korumak ve görevlerini yapabilmesini sağlamak lazımdır. Haydar Beyin fikirleri de bunu sezdiriyor. Rumların tedbirlerine karşı eğer mebuslar İstanbul'a giderlerse, birkaçı dışarıda kalacak? Kolordulara dayanarak içeride kalacak adamlarımız vasıtasiyle çalışmak lazımdır (...) Orada bir teşkilat kurmak elzemdir. Ve bunu biz yapmalıyız. Binaenaleyh mebuslara leh ve aleyhte her şeyi açıkca anlatmalıyız; *"Ona göre oylarınızı verin"* demeliyiz. Cemiyetimizin Anadolu'da ve Rumeli'de alacağı birçok tedbirler vardır. Yalnız cemiyetin şekli dikkatle göz önünde tutulmalıdır. Bu kesin bir hal almadıkça bunları görüşmek uygun olamaz.

Haydar Bey: Bu, herhalde dikkat nazarına alınmalıdır. Tedbir almakta da bir dakika bile gecikilmemelidir. Çünkü bir gün İstanbul'un kaybedilmesi karşısında bulunacağız. İstanbul'da mutlaka mükemmel bir teşkilat kurmalıyız.

Rauf Bey: Bu iş, zamana bağlıdır. Mebusan Meclisi toplandıktan sonra yetki ve kuvvet artık bizde değildir.

Başkan: Milli Meclis toplandığı gün biz ne hal alacağız?

Haydar Bey: Biz şimdi teşkilatımızı yapalım, sonra onlara bırakırız.

Başkan: İstanbul'da sadece üç kişimiz var. Başka maddi imkân yoktur. Oradakiler, *"her şeyi yaptık"* diyorlar. Fakat ne yaptılar bilmiyoruz?..

Haydar Bey: Buradan adamlar göndermeli, teşkilat kurulmalıdır. Önerim: Hükümet yapmadıysa biz yapalım; şahsi fedakârlıkta bulunalım. Behemehal teşkilât kuralım.

Başkan: Adam bulursanız hemen kuralım; biz bulamıyoruz. Arkadaşlar, *"herşeyi yaptık"* diyorlar. Gelsinler anlarız. Yapılacak şey maddi olacaktır. İstanbul'daki vasıtalarımız Cemal, Vasıf ve Şevket beylerdir. Başka bir kuvvet yoktur.

Haydar Bey: Öyle ise işleri tabii akışına bırakalım.

Başkan: Hayır, tabii akışına bırakmayacağız.

Haydar Bey: Bu bir ölüm kalım meselesidir.

Başkan: Esasa karar verelim. Maksattan çok uzaklaşıyoruz. Evet, birtakım tedbirler vardır. Bu konuda açıklamalar da yapıldı. Fakat bu tedbirler ne dereceye kadar güven vericidir? Arkadaşlarımız İstanbul'dan gelsinler anlarız. Teşkilat kurulur, ama sonuç alınamaz; bir şey görülmez. Sonra da ortaya birçok şeyler çıkar.

Şimdi, Milli Meclis toplandıktan sonra söz konusu olabilecek üç şekil vardır: 1) Meclisin İstanbul'da görev yapması; 2) Mecliste grup teşkili; 3) Cemiyetin alacağı şekil... Bu bakımdan düşünceleriniz ne ise söyleyiniz.

Tüzüğümüzde bir kayıt vardır: Teşkilatımızın güttüğü amaç, milli iradeyi hâkim kılmaktır. Bu da milletin vekilleri olan mebusların ve Milli Meclisin toplanması ile belirli hale gelir. Amacımız, mebusların da amacı olacaktır. Mebuslardan ayrı olarak bulunamayız. Milli Meclisin toplanmasından sonra güven ve söz söyleme hürriyetine tam bir kanaat hâsıl olacak, ondan sonra Cemiyetin alacağı şekil de olağanüstü kongrenin kararı ile tayin edilecektir. Gerek Hükümet, gerek Padişah, Milli Meclis toplanır toplanmaz, Temsil Heyetini ve Kuvayı Milliyeyi kaldırmak ve bütün kuvveti Hükümete vermek isteyeceklerdir; bunun imkânlarını arayacaklardır. Bu husus Salih Paşa ile de görüşülmüştü.

Mebusların kendi aralarında toplanmaları da kongre halini alabilir. Bunlar görüşlerini belirtirler. Ya kongre güçlükleri? Mebuslar arasındaki taraftarlar kongre halinde toplanırlar, müzakere ederler... "Biz İstanbul'da güvenlik hali görmüyoruz. Kuvayı Milliyeye lüzum var" derler. Oradaki kongre bu suretle Cemiyetin varlığını korumasına karar vermelidir. Fakat acaba verecek midir? Onlarla ne dereceye kadar temas kurabileceğimize dair henüz elimizde bir kanıt yoktur.

Bir nokta daha: Temsil Heyeti bugün zayıflamış bir haldedir. Bu heyet güçlendirilmelidir. İzin ve sair mazeretlerle birçok arkadaşımız eksiktir. Ne buyuruyorsunuz?

Rauf Bey: İlk tedbir olarak, durum kısa cümlelerle Merkez Heyetlerine bildirilmeli ve Milli Meclisin toplandığı gün Temsil Heyetinin Meclise mi girmesi, yoksa dışarıda mı kalması gerektiğine dair karar verilir. Bence, dışarıda kalamaz, tabii Meclise girecek.

Selâhattin Bey: Daha önce iyi bir meclis düşünülmüştü. Fakat bugün Temsil Heyeti oraya giremez. Temsil Heyetinin önemli bir kısmı burada kalacaktır.

Başkan: Temsil Heyeti, amaç edindiği ilkeleri gerçekleştirebilmek için Meclisin içine girmelidir. Dışarıda kalırsa, Mebusan Meclisindeki grubun muhalifler tarafından çalınması sakıncası vardır. Bu takdirde dışarıda kalacak Temsil Heyetinin gayrimeşru olduğunu söylerler.

(Temsil Heyeti'nin bir kısmının Meclis'e girmesi, bir kısmının dışarıda kalması önerilir.)

Başkan: Temsil Heyetini yeterli bir seviyeye çıkarmak için her vilayetten ikişer, bağımsız livalardan birer delege istesek ve bunlar da mebus olsa, 40 kadar eder. Esasen Temsil Heyeti 16 kişi olacaktır. Ötekiler de mebus olmak üzere seçilmiş olacaklarından, yetki sahibi üye sayılırlar. Tüzüğümüze göre bu da caizdir. Temsil Heyetinde daimi veya danışman üye bulundurmak mümkündür. Bu da, kongreye yakın bir hal alır. Yahut her livadan birer mebus delege gönderirlerse daha iyi olur.

Rauf Bey: Ancak bunda bir güçlük var: Seçimler bitmemiştir; ne vakit biteceğini de henüz bilmiyoruz. Mebuslar İstanbul'a gitmeden önce başka bir yerde toplanırlarsa Meclisin genel birleşimi gecikebilir.

Başkan: Biz öyle bir toplanma yeri seçeriz ki, iş kolaylaşır. Vilayetlere ve bağımsız livalara, "delegelerimizi tüzüğün falan maddesi gereğince seçiniz" denilir. Bunlar Temsil Heyetine girerler. Mebusan Meclisine gitmeden önce de kendi üyelerini bir araya toplayarak müzakereler yapılır.

Rüstem Bey: Bu kongre yerini tutacak, yani bu, bir kongre midir?

Başkan: Kendi üyelerini bir araya getiriyor. Bu, bir toplantıdır.

Rüstem Bey: Bu, kongre yerini tutacak. Oysa bu toplantı kongre sayılamaz.

Başkan: Tüzükte bulunan bazı meselelerin müzakeresi için olağanüstü kongrede güçlükler olduğundan böyle hareket edilecektir.

Rüstem Bey: Süreyya Beyin ortaya koyduğu sorun söz konusu edilecek midir?

Haydar Bey: Tüzüğün 11. maddesi bunu açıklıyor. Bu hal ile Temsil Heyetinin oraya girip girmemesi şıklarından hangisi tercih edilecek? Milli Mecliste yer var mıdır?

Başkan: Mebusan Meclisinde resmi bir sıfatı yoktur. Meclis güvenlik içinde ve meşru bir surette toplandıktan sonra Cemiyetin alacağı durum belli olacaktır.

(Karabekir, "Temsil Heyeti'nin mebusluğuna lüzum yoktur, kesinlikle dışarıda kalmalıdır" diye düşüncesini belirtir.)

Başkan: Bundan maksat, ilkeleri kuvvetle savunabilmektir. Milletin ve memleketin kurtulup ilerlemesine hizmet etmek... Hükümetin bir ülkeyi ne hale getirdiğini gördük.

Haydar Bey: Hükümet adamları mutlaka mebus olur.

Kâzım Paşa: Temsil Heyeti dışarıda kalmalıdır. Çünkü cemiyet tüzüğünün 11. maddesi gereğince mebuslar bir karar verirler, bu kararı tebelluğ edecek kimseler dışarıda bulunmalıdır. Zira 11. madde güvensizlik üzerine konulmuştur.

Başkan: Kâzım Paşa Hazretleri, Temsil Heyetinin dışarıda kalması elzemdir buyurdular.

Rüstem Bey: Mecliste Cemiyetin ilkelerini kimler savunacak?

Başkan: Dışarıda kalırsa Mecliste hangi grup cemiyetin amaçlarını idare edecek?

(Karabekir düşüncesinde diretir.)

Başkan: Müdafaai Hukuk Cemiyetinin amacı ve Temsil Heyetinin görevi, milli emelleri gerçekleştirmektir. Bunlar da: 1) Temsil ettiğimiz ülkenin sınırlarını ve bütün memleketi korumak; 2) Bağımsızlığı sağlamak; 3) Millet ve memleket çıkarlarına uygun bir müzaheretin kabulü; 4) Azınlıklara verilecek kanuni haklardır... Dışarıda kalmakla bu ilkeler savunulamaz. Bunları gerçekleştirmek ancak Milli Mecliste mümkün olabilir.

Esas itibariyle Cemiyetimiz bir siyasi parti değildir. Aslında siyasi partilerdeki ihtiraslar da şahıslardan doğar. Aramızdan bu tutuma girecek bir kimse, şahsı söz konusu olmadan Temsil Heyetinden ve mebusluktan atılır.

(Kâzım Karabekir, bazı koşullarla M. Kemal'in fikrine yaklaşır, fakat muhalefet konusuna değinir.)

Başkan: Bendeniz öyle sanıyorum ki bunu çözümleyebilmek için bir kere Temsil Heyetinin bugünkü şeklini ne zamana kadar koruyacağının bilinmesi gerekir. Bana göre bu zaman, Milli Meclisin görevini emniyetle yapmasına kadar sürebilir. O zamana kadar da Temsil Heyeti ilkelerini gerçekleştirmek için bütün vasıta ve kuvvetlerini kullanmakta kendini yetkili sayar. Milli Meclisten sonra toplanacak bir kongre cemiyetin şeklini tayin edecektir. Bunun için bütün faaliyet ve yetki Milli Meclise ait olarak kalıyor. Milletin vekilleri tam bir güvenlik içinde çalışmaya başladığı zaman, *"sizin işiniz kalmamıştır"* derler. Veya, *"henüz devamınıza lüzum var"* diyebilirler. Asıl mesele, güvenlik içinde bulunup bulunmadığımızı bilmektir. Bugün bu güvenlik yoktur. Cemiyet ve Temsil Heyeti, Milli Meclis tam bir güvenlik içinde müzakerelere fırsat bulacağı zamana kadar aynı halde devam etmek zorunluğu karşısındadır. Temsil Heyeti, tehlikeleri görmüş olmakla beraber, mebuslardan ayrı olarak o anı beklesin mi, yoksa Meclise girsin mi? Veya onların olumlu, olumsuz bütün kararlarını dinlememek mi? Bu kararlar olumlu olursa iyi... ya olumsuz olursa... isyan mı?

Karabekir: ... Tam güvenlik var denilinceye kadar heyetin dışarıda kalması lâzımdır. Ondan sonra kanaatle Meclis'e gitmelidir.

Başkan: Demek öyle olmalıdır? Şimdiki yerini terk etmemelidir. Cemiyet, bu esasları ve bu maksadı temin için Meclisteki mebuslarını bir araya toplayıp bir siyasi grup görevi yaptırmak... Bir başka şekil: Temsil Heyeti Mecliste böyle bir grup kurar, siyasi olarak çalışır. Güvenlik sağlanıncaya kadar da dışarıda faal bir heyet bırakabilir.

(Aynı konu üzerine tartışmalar.)

Başkan: Temsil Heyetinin daveti gerekir. Hiç kimse kongre toplama yetkisine sahip değildir. Meclisteki mebuslar kendi kendilerine toplanamazlar. Kongre üyelerini Merkez Heyetleri dışarıdan ve mebuslardan seçecektir. Mebuslar, olağanüstü kongre için delege olabilirler; ama şart değildir. Olağanüstü kongrenin, *"içeride veya dışarıda yapılacak, delegeleri mebus olacak"* gibi şartları yoktur. Her şey güven altında bulunursa, İstanbul'da da yapılabilir. Hazır İstanbul'da mebuslarımız da var; falan, filan delege olsun diyebilirler.

Rüstem Bey: Mebuslar güvenliği kabul ve teyit ederlerse kongre ne zaman toplanır? Mesela kendi aralarında toplanarak bir karar vermezler mi? Gayemiz bu teşkilatın bekasını sağlamak değil mi?

Başkan: Bu kanaat şahsidir. İki türlü hareket tarzı vardır: Biri bu milletin emel ve düşüncelerine göre yürümek; öteki de, bizim fikirlerimize göre yürümektir... şahsi kanaate göre değil, milletin inancını, düşünce ve duygularını yakalayarak yürünmelidir. Bari bundan sonra böyle olsun.

Rüstem Bey: Evet henüz zamanı gelmemiştir.

Başkan: Evet, asıl konuya dönelim: Temsil Heyetinin dışarıda kalması ve Cemiyet amaçlarının bir grupla Mecliste idare edilmesi... Tehlikeler göz önüne alınarak dışarıda bir faal heyet bırakıp asıl Temsil Heyetinin Meclise girmesi... Eğer Temsil Heyeti dışarıda kalırsa, bu hal güvenliğin bulunmadığını sezdirir.

Rauf Bey: Temsil Heyetinin dışarıda kalmasiyle ortaya bir sakınca çıkacağı akla gelebilir: Temsil Heyeti şimdiye kadar edindiği fikirleri oradaki arkadaşlarına kolaylıkla telkin eder. Bu sebeple Temsil Heyeti mebus olarak Meclise girsin; Temsil Heyeti diye bir şey kalmasın. Dışarıda yalnız bir faal heyet bulunsun.

Başkan: Meclis namına mı girsin?

Rauf Bey: Hayır, Temsil Heyeti...

Rüstem Bey: Nerede daha iyi iş görebilir? Mecliste mi, yoksa dışarıda mı?

(Karabekir, dışarıda kalınması hakkındaki düşüncesini yineler.)

Başkan: Son şekle karar verilebilir. Gerçek bir güvenlik sağlanıncaya kadar böyle yapılmasına çalışılır. Adamlarını Meclise sokacak, Temsil Heyeti namı dışarıda kalacak. Tam ve gerçek bir güvenlik sağlanıncaya kadar dışarıda kalınmasını isteyenler çoğunlukta mıdır? Çoğunluk var... Öyle ise Milli Meclisin toplanmasından sonra, yasama ve denetim görevlerini tam bir güven ve serbestlik içinde yapacağı zamana kadar Temsil Heyeti dışarıda kalacaktır.

(Bu karara; Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Hakkı Behiç Bey, Rauf Bey, Mümtaz Bey, Haydar Bey, Selâhattin Bey, Hüsrev Bey olumlu; Mazhar Bey, Rüstem Bey ve Bekir Sami Bey de olumsuz oy verirler.)

Haydar Bey: Temsil Heyetinin üye sayısı altıdan aşağı olamaz.

Başkan: O zaman görev yapamaz.

Kâzım Paşa: Bir kere de Merkez Heyetlerinden sorulsun. İhtimal bir başka Temsil Heyeti seçerler.

Başkan: Temsil Heyetinin dışarıda kalmasına karar verilmiştir. Sanırım ki buna memnun olurlar.

Rauf Bey: Tabii tam bir güvenlik sağlanıncaya kadar?

Başkan: Yani Mebusan Meclisinin kuvveti oluyor.

Rauf Bey: Ben de kuvvetli olduğunu gördüğümden bunu sordum.

Rüstem Bey: O halde bendeniz de olumlu oy kullanıyor, karara katılıyorum.

Bekir Sami Bey: Bendeniz esasen, "güvenliği sağladık" sözüne karşıyım. Kimse bu teminatı veremez. Yabancı kuvvetler İstanbul'dan çıkıncaya kadar, kim ne derse desin, ben inanmam.

Başkan: Kararımız, tam ve gerçek bir güvenlik hâsıl oluncaya kadardır. Milli Meclis, *"güvenlik vardır"* derse, o zaman bu hal Kongreye arzedilebilir. Şimdilik dışarıda kalıp görevimize devam edeceğiz; hatta barış yapılıncaya kadar...

Rauf Bey: Sizi seçenler sorarlarsa?

Başkan: "Güvenlik yoktur" deriz.

Bekir Sami Bey: Biz sizleri sadece Temsil Heyeti diye seçmedik haklarımızı Mebusan Meclisinde savunmalısınız!

Kâzım Paşa: Bu, şahsiyet meselesi değildir; şahıslar değişebilir.

Haydar Bey: Millet için bu sakat bir iştir.

Başkan: Zaten bu kesinlik kazandı. Temsil Heyeti dışarıda kaldığına göre, Mebusan Meclisinde bir grup vücuda getirmek ve ona göre orada çalışmak lazım gelir. Arkadaşların birçoğu gider. Onların yerine başkalarını tayin ederler. Heyet dışarıda kalacak; tabii Temsil Heyeti namı altında.

Şimdi, tüzüğe göre Temsil Heyeti 9-16 kişidir. Bu da Doğu Anadolu içindi. Sıvas Kongresi de böyle kabul etti. Bu defa 9 kişi dışarıda kalırsa, üçte iki çoğunluk için gerekli 6 üye daima sağlanabilir ve böylece görev yürütülür. Bundan sonraki kongrede ise daha iyi bir uygunluk ve kaynaşma aranacaktır. Her vilayetten iki, livalardan da birer delege seçilmesi lazım.

Bekir Sami Bey: 14 vilayet, 11 bağımsız liva var. 39 kadar delege eder.

Başkan: Bunların hepsinin Temsil Heyeti üyesi olması lazım gelmez. 9-16 kişi Temsil Heyetini teşkil eder. En azı 9, en çoğu 16'dır. 30 kişi de yetki sahibi kimselerdir. Tüzüğün özel maddesine göre çağırsak; mahalli Merkez Heyetlerinden davet edilse, bunları gönderseler ve müzakereler yapsa, bu mümkün değil mi?

Rauf Bey: Mümkündür, ama zaman meselesi; zaman pek elverişli değil.

Başkan: Toplanma yeri yol üzerinde, uğrak bir yerde, mesela Eskişehir'de seçilse...

Fuat Paşa: Gruplar halinde olacaktı.

Başkan: Hangi mebusların geleceğini bilmiyoruz. Mesela Konya'nın yoktur. Onlara, "siz, tüzük uyarınca vilayetiniz adına iki delege tayin ediniz" denilirse, ederler. Denizli keza... gelirlerse, Temsil Heyeti üyesi olarak müzakere edilir. "Siz, kendi başınıza bu esasları savunacaksınız, 9 kişi de Temsil Heyeti olarak dışarıda kalacak..." denir.

Rauf Bey: Daha önce de söylediğim gibi bu, bir zaman meselesidir. Mesela Van için bir buçuk ay lazımdır.

Salahattin Bey: Eskişehir'de toplanılır.

Başkan: Temsil Heyeti üyesi namı ile toplanacaklardır. Eğer bu mümkün olursa çok iyi olur ve Mebusan Meclisinde önemli sayıda bir grup teşkil eder. Bu konuyu yarın görüşelim.

Kâzım Paşa: Erzurum'un bırakılması falan gibi bir karar karşısında kalınırsa ne yapılabilir? Temsil Heyeti ne yapar?

Başkan: Temsil Heyeti orada geçici bir hükümet kuracaktır.

Kâzım Paşa: Bütün millet bu işle uğraşacak mı? O zaman ülkenin diğer kesimleri tehlikeye düşer ve ihtilal olarak kabul edilmez mi?

Başkan: Temsil Heyeti bu icraatını gizlemez.

Kâzım Paşa: O halde isyan ediyor demek olur.

Bekir Sami Bey: Barış Konferansı hiçbir zaman Erzurum'un bir kesimini ilhak etmek gibi bir teşebbüste bulunmayacaktır; böyle bir halle karşılaşmayacağız.

Başkan: Paşa Hazretleri bu maddenin açıklanmasını teklif ediyorlar. Öyle bir hal vuku bulduğu zaman orada bir geçici hükümet ilân olunur. Herkes coşkunluk ve taşkınlık halinde mi bulunsun, gizli mi olsun? Tabii gizli olacaktır.

Bekir Sami Bey: Osmanlı ülkesinin bir parçası dışarıda kalırsa orada geçici hükümet ilân etmemek uygun değildir. Çünkü istisna kabul etmedik; ayakta kaldığımız sürece kabul etmemeye karar verdik. Yalnız bir yerdeki tutumumuz programımıza aykırıdır.

Başkan: Arabistan'da, mesela Antep'te böyle yapmadık.

Başkan: Yalnız o kesimde olması gerekir. Diyelim ki, Hükümet Kilikya'yı bıraktı ve orada geçici idare ilan edilmedi; Kilikya halkı da, "Ben Osmanlı toplumundan ayrılmayacağım" derse, o zaman "Bizi neye bıraktınız?" diye geri kalan kesimler bağımsızlıklarını mı ilan etsinler?

İkinci Birleşimin Sonu

Bu birleşimde alınan kararlar:

1- Mebuslar İstanbul'a gitmeden önce dışarıda bir toplantı yapacaklar. (Toplanma noktaları: Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, İzmit, Edirne ve İstanbul'da.)

2- Mebusları durum hakkında aydınlatmak ve toplanma yerlerini kararlaştırmak üzere bir komisyon kurulacak. (Komisyon üyeleri: Kâzım Paşa, Fuat Paşa, Hakkı Behiç Bey, Haydar Bey ve Hüsrev Bey.)

3- Milli Meclisin toplanmasından sonra murakabesini ve tam bir serbestlik içinde görevini yapacağı zamana kadar Temsil Heyeti dışarıda kalacak.

18 KASIM 1335 (1919) TARİHİNDE YAPILAN ÜÇÜNCÜ BİRLEŞİM

Oturum Mustafa Kemal Paşanın Başkanlığında açıldı.

Bu oturuma; Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşalarla Ahmet Rüstem, Hüseyin Rauf, Haydar, Mazhar Müfit, Ömer Mümtaz, Bekir Sami, İbrahim Süreyya, Hakkı Behiç, Hüsrev Sami Beyler katıldılar.

Başkan: Hazırlanan talimatnameyi okuyalım.

(Hüsrev Bey okudu.)

Başkan: Bir mütalaanız var mı efendim?

Mazhar Bey: "Temsil Heyeti bunu bir zorunluk saydı" sözleri yerine, *"Çoğunlukla kabul edildi"* denilsin. Çünkü bunu kabul etmeyenler de var.

Başkan: Bir daha cümle cümle okuyalım. *(Tekrar okunur.)*

Başkan: Müsaade buyrulur mu efendim? "gelmemesi" ne demek? Pekâlâ gelebilir. Gelememek diye bir şey yoktur; "imkânsızdır" da denilemez. Bugünkü Hükümet emir verirse, karar verirse, Ayan Heyeti ve Hükümet gelebilir. Hiçbir sakınca yoktur; mümkündür. Bu, doğru değildir. "Gelememek" ne demektir? Hükümet aynı fikirde olsa, hepsi gelebilir.

Rauf Bey: "Hükümet, Meclisin İstanbul'da toplanmasını kesin olarak istediğinden" denilsin.

Başkan: Devam buyrunuz.

(Talimatnamenin okunmasına devam edilir.)

Başkan: Bu da doğru değil. Mebusan Meclisi İstanbul'da da toplanabilir, dışarıda da... Bu da ancak Hükümet muvafakat ederse mümkündür. Hükümetin muvafakatı ile dışarıda toplanırsa "Kurucu Meclis" olmaz.

Haydar Bey: Bu hususiaki mütalaalardan sonra fikrimizi beyan ederiz.

Başkan: Gruplanmadan maksat, "İstanbul'a gitmeyiniz" demek değildir. Onlara sakınca ve tehlikeleri bütün yönleriyle anlatmak, oraya gidilirse uyanık bulunmalarını, Cemiyet amaçlarının Mebusan Meclisinde korunup savunulmasını sağlamaktır. Yoksa İstanbul'a gidip gitmemek söz konusu edilmiyor; temel düşünce bu değildir.

Haydar Bey: İstanbul'da toplanmasının tehlikelerini, dışarıda olmasının sakıncalarını gösteriyoruz.

Başkan: Bendenize kalırsa talimatnamede, İstanbul'da toplanmasının tehlikeleri yeterince sayılmamıştır. Yalnız dışarıdaki sakıncalar anlatılmıştır.

Mazhar Bey: Dışarıda olursa, "kurucu" falan diye karar verilecekti.

Haydar Bey: Biz, her iki tarafın da tehlike ve sakıncalarını sayıp dökerek yazacağımızı sanıyoruz.

Başkan: Benim anladığıma göre şöyle bir sıra izlenebilir: Milli Meclis İstanbul'da toplanmadığı takdirde şu faydalar ve şu sakıncalar vardır. Dışarıda toplanırsa, şu engeller ve şu faydalar vardır. Ancak Hükümet buna muvafakat etmeyecektir. Dışarıda olursa, Ayan Meclisi de gelmeyecektir. Binaenaleyh İstanbul'da toplanmasında zorunluk vardır. Bu zorunluğa baş eğince, açıklanan sakıncalara karşı Meclis toplandıktan sonra ne yapılması ve ne yolda hareket edilmesi gerekeceğine dair müzakereler yapmak... Bunun için falan, filan yerlerde buluşup bunları kararlaştırdıktan sonra İstanbul'a gitmeyi uygun gördük... gibi.

Rauf Bey: Tabii onların da görüşlerini almak gerekir.

Rüstem Bey: Bir şık daha var, onu göstermiyoruz. Milli Meclis halinde toplanmayıp gayrı muayyen bir meclis şeklinde toplanmak...

Başkan: Bendeniz bunu sakıncalı görüyorum ve bu da birçok kişiye böyle açık açık yazılamaz. Ancak İstanbul'da sakınca ve tehlikeler vardır. Dışarıda ise imkânsızdır. İstanbul'da olursa, ne lazım gelirdi?... İstanbul'a mı gidilecek, yoksa dışarıda mı?

Fuat Paşa: İstanbul'daki şu sakıncalara karşı ve hükümet de dışarıda toplanmasına müsaade etmediğinden dolayı, mebusların falan filan yerlerde buluşup görüşmelerine karar verdik. Daha önce de fikirleri tek tek alınacaktı.

Başkan: Biz onların İstanbul'a gitmemelerini değil, gidildiği takdirde ortaya çıkacak tehlike ve sakıncalara karşı tedbirler alınmasını düşünmüştük. Ama mebuslar bunları düşünerek kendileri gitmemeye karar verirlerse o başka.

Kâzım Paşa: Bütün mesele, daha önce, yani Meclis toplanmadan evvel bir yerde buluşup, *"İstanbul'a mı gidelim, yoksa dışarıda mı*

toplanalım?" sorusuna cevap almaktır. Bunun için evvelâ grupman olarak düşüncelerini anlayalım. Meselâ, Trabzon ve Samsun gibi limanlarda... Buna mebuslar karar vermelidir. Onun için grupman olmadan önce teker teker fikirlerini alalım. Sonra da grupman halinde görüşlerini söylesinler.

Başkan: Milli Meclisin İstanbul'da toplanmasını kabul ederek bunun sakıncalarını saymak, iyi ve kötü yönlerini anlatmak... "Biz, buna karar verdik. Siz ne dersiniz?" denilecek.

Haydar Bey: Dün siz oturumu açtığınız zaman müzakere konusu olarak ele alınan mesele, "Milli Meclisin toplanma yeri İstanbul'da mı, yoksa dışarda mı olsun?" sorusu idi. Uzun uzadıya yapılan tartışmalar sonucunda, Kâzım Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi, *"önce mebuslardan ayrı ayrı soralım. Sonra da buluşma yerlerinde görüştürelim. Nihayet gitsinler"* denildi. Bizim komisyonumuzun görevi de onların görüşlerini anlamaktı. Tutanaklara ve kendi düşüncelerimize göre bu fikirleri bir araya getirdik ve bu talimatnameyi yazdık.

Başkan: Şimdi görülüyor ki anlayışlar arasında uymazlık var. Tekrar edelim: Tek tek sormaktan ve gruplar halinde buluşmaktan maksat, "İstanbul'a gitmek mi, gitmemek mi gerektiği"ni tespit etmek değildi. Zaten dışarıda toplanması imkânsız; İstanbul ise âdeta zorunlu. Çünkü Padişah ve hükümet dışarda toplanmasına müsaade etmiyor.

Rauf Bey: Bizce ortaya bu tarzda bir soru atılması, şu görüş açısından zorunlu hale geldi: Biz, Temsil Heyeti olarak, Meclisin İstanbul'da toplanmasını gerçekten sakıncalı görüyorduk. Fakat bunu söylemek, mebusların da aynı görüşü benimsemelerini gerektirmezdi. Bunun için İstanbul'a gidilmeden önce mebusların gruplar halinde toplanarak bu sorunu bir defa da kendi aralarında görüşmelerine karar verdik.

Başkan: Maksat, "İstanbul'a gidelim mi, gitmeyelim mi" değildi!

Kâzım Paşa: Bendeniz itiraz etmiştim. Biz, bir karar veririz, ama onlar bunu kabul etmezlerse... o elde olmaz... onun için böyle karar verilmişti.

Başkan: O halde müsaade ediniz, bunun ne suretle karara bağlanacağını oya koyalım. Yani "İstanbul'a gidilsin, gidilmesin" tarzında mı, veya İstanbul'daki tehlike ve sakıncalar bir bir sayıldıktan sonra, bu

şartlar içinde cemiyetimiz amaçlarının ne suretle savunulacağı anlatılarak mı? Yoksa dışarıda bir "Milli Kongre" yahut "Kurucu Meclis" halinde toplanmasını mı istiyoruz?

Rauf Bey: Hayır!

Başkan: Mademki hükümet dışarıda olmasına müsaade etmiyor...

Kâzım Paşa: Biz dışarıda kabul ederiz, ya mebuslar kabul etmezlerse?... Eğer bunların çoğunluğu "İstanbul'a gitmiyoruz!" derlerse, hükümet de gelmek zorundadır.

Başkan: O halde bunu o suretle müzakere etmeliyiz.

Kâzım Paşa: Mebuslar bunu bilmez. Biz onlara açıkça anlatalım demiştik.

Başkan: Milli Meclisin dışarıda toplanması yalnız "Assemblée National" veya "Assemblée Constituante" şeklinde olabilir. Şimdi, talimatnamede yazıldığı şekil gibi midir, yahut benim açıkladığım gibi midir? Bunu, vakit kaybetmemek için oya koyalım.

Rauf Bey: Yazılan şekil değiştirilebilir.

Başkan: Biz kararımızı başka bir şey için ertelemedik. Yani dışarıda bir "Milli Kongre" veya "Kurucu Meclis" yapmaya karar vermedik. Gözettiğimiz amaç bu değildi.

Hakkı Behiç Bey: İstanbul'u kabul etmiştik... Zorunluk karşısında Mebusan Meclisinin İstanbul'da toplandığı halde de şu, şu sakıncalar vardır. Bu sakıncalar Meclis müzakerelerinin selametini bozar. Dışarıda olmasında ise, şu sakıncalarla şu faydalar vardır. Zorunluk nedeniyle İstanbul'da toplanacağına göre, mebusların gruplar halinde buluşup görüşerek birtakım tedbirler alınması düşünülmüştü.

Haydar Bey: Dün oya koyduğumuz ne idi? "Meclis İstanbul'da mı, dışarıda mı toplanacaktı?" Çoğunluk, durumun zorunlu kılması halinde, İstanbul'da toplanmasını kabul etmişti. Sonra da grup grup buluşup görüşmeler yapılması akla geldi. Mebusların hepsini bir araya getirmek mümkün olamayacağı için, önce tek tek, soralım, sonra da gruplar halinde toplayalım denildi.

Başkan: İstanbul'da veya dışarıda toplanması uzun uzadıya müzakere edildi; sonra oya konuldu. Nihayet karar verildi. İstanbul'da toplanması zorunlu olarak kabul edildi. Ve, "Meclise gitmeden önce durumu mebuslara anlatalım" denildi, "Ona göre bir tutum alsınlar" denildi. Bu bir tedbir niteliğinde idi.

Rauf Bey: Mebusları dışarıda bir yerde toplayarak sakıncaların kendilerine anlatılması bir tedbir olarak kabul edilmişti; karar meselesi değildir. Temsil Heyeti böyle bir karar vermedi. "Bu toplantılardan maksat, sizin görüşlerinizi almaktır" denilecekti.

Başkan: Temsil Heyeti, "bu sorun böyle çözümlenecektir" demeye kendisinde yetki görmedi. Maksat, mebusların görüşlerini almaktır.

Haydar Bey: Mesele ortaya "İstanbul'a gidelim mi? gitmeyelim mi?" tarzında atılmıştı.

Hakkı Behiç Bey: Mebuslara tek tek sorulacak şey Meclisin toplanma yeri hakkında idi.

Başkan: Gitmek, gitmemek meselesi değil, yalnız İstanbul'a gitmeden önce toplayıp "şu sakıncalar vardır" diyerek kendilerini aydınlatmaktı. Müsaade ederseniz yazılan şeyi, ortalama bir ifade ile değiştirelim.

Hakkı Behiç Bey: Ancak, toplanma yeri hakkında mebusların tek tek fikirlerini almak da söz konusu edilmişti.

Rauf Bey: Evet, dünkü karar o şekilde idi. Ama bu da tanrı buyruğu değil ya... yine müzakere eder, değiştirebiliriz.

Bekir Sami Bey: İkisini birbirine katıp kaynaştırmak da mümkündür.

Haydar Bey: Dün o yolda karar verildiyse, değiştirmek doğru değil.

Başkan: Paşa hazretleri, "mesele, toplanma yerini kararlaştırmaktı" buyuruyorlar.

Fuat Paşa: Mebusların İstanbul'a gitmeden önce, bu önemli hususlar hakkında karar vermeleri gerekir. "Önemli hususlar" deyiminde hepsi vardır. Bendeniz kelimelerle oynamak istemiyorum. Bendeniz, İstanbul'a gidilmeden önce bütün bu konular üzerinde görüşülüp konuşulsun" diyorum. Mebuslar, "Gitmeyiz" derlerse, o başka...

Başkan: Bu, sonsuz tartışmalara yol açar. Yalnız "toplanma yeri karara bağlanmıştır" görüşünde olanlar ellerini kaldırsın.

Rauf Bey: Öyle değil, efendim. Mebusları gruplar halinde toplamadan önce onların ayrı ayrı görüşlerini almaya karar vermiştik.

Kâzım Paşa: Biz bunu her mebusa teker teker mi soracağız, yoksa gruplar halinde mi? Yahut, hazırlanan talimatnameyi mebusların gruplar halinde toplanacakları yerlerdeki komutanlara gönderip "bunları mebuslara verin" mi diyeceğiz? Veya, mebuslara: "İstanbulda mı toplanalım?" yoksa genellikle "neler yapalım?" diye mi soracağız?

Başkan: Bu ifadeler, İstanbul'a gidildiğine veya gidilmediğine göre alınacak tedbirlere dairdir. *(Haydar Beye hitaben:)* Temsil Heyeti bu kararı verdi. Siz ne dersiniz? Buna, zorunluk karşısında karar verilmiştir. Şu zorunluklar vardır...

Fuat Paşa: Mebuslara tek tek sormak mümkün olmadığından, bunun grupman tarzında yapılmasını söyledim. Siz de o yolda karar verdiniz. Mebusları kolordular bulamaz. Böyle bir girişimin dedikodusu hemen ortalığa yayılır. İşte bu nedenlerle ve genellikle tek tek sormak kolay olmadığı için "bu, mümkün değildir" denildi.

Başkan: Haydar Bey, siz fikrinizi söyleyiniz. Sizin anladığınız düşünce nedir?

Haydar Bey: "İstanbul'a mı gidilecek, dışarıda mı toplanılacak? meselesi...

Başkan: Gerek mebusların ayrı ayrı mütalaalarını almak, gerek onları grup grup bir araya getirip görüştürmekten maksat; Meclisin İstanbul'da toplanması halinde ortaya çıkması muhtemel sakınca ve tehlikeleri kendilerine açıklamak, fakat dışarıda toplanması da hükümetçe engellendiğinden, İstanbul'da toplanmasının zorunlu olduğunu anlatmak... böylece Meclis ister istemez İstanbul'da toplanacağına göre ne gibi tedbirlerin alınacağını müzakere etmektir.

Rauf Bey: Evet, maksat bu idi.. Önce mebuslara tek tek "Sizin şahsi fikriniz nedir?" diye sormak, sonra da grupman da ne gibi tedbirler alınacağını müzakere etmekti.

Başkan: Talimatname, tam bir fikir alınmak üzere tekrar okunsun.

(Talimatname ve dünkü tutanak yeniden okunur.)

Başkan: Kabul olunmuş şekil nedir?

Rauf Bey: Mebuslara, "sizin fikriniz nedir?" diye sorulmazsa, ben kabul edemem.

Başkan: Peki gruplara ne diyeceğiz?

Rauf Bey: Onlara da öyle.

Hakkı Behiç Bey: Sonuçta fikirlerin İstanbul'da mı, yoksa dışarıda mı olduğu anlaşılır.

Haydar Bey: Bazı tedbirlerden söz etmek istedim, siz reddettiniz. Grupman, en sonra söz konusu oldu.

Başkan: Yazılmış olan suret okundu. Fikir bakımından değiştirmek gerekiyorsa öyle yapalım.

(Müsvedde bir kez daha okunur.)

Bekir Sami Bey: Burada sadece dışarıdaki sakıncalardan ve bir de Meclisin dışarıda toplanmasına Hükümetin karşı çıkması nedeniyle bunun mümkün olamayacağından söz ediliyor. Fakat İstanbul'daki sakıncalar belirtilmiyor efendim. Mesela İstanbul işgal altında bulunduğu için Meclis ne gibi tehlikelerle karşılaşabilir?

Başkan: Ayan Heyeti ile Hükümetin dışarıya gelmemesi... Oysa gelebilirler. Karar ve emir verirse, bunu ne suretle duyuracağız?

Hüsrev Bey: Kolordulara şifre...

Başkan: Bendenizin teklifi, yazıdaki ifade sırasını biraz değiştirmek lazımdır. Mesela şöyle bir düzen:

1) İstanbul durumu iyice açıklanmalı;

2) İstanbul'da toplanılmasından doğabilecek sakıncalar;

3) Bunlardan dolayı Milli Meclisin İstanbul'da toplanmasının caiz ve mantıki olmadığı;

4) Hatta Salih Paşanın da, Amasya müzakerelerinde bu sakıncaları onaylayarak gerçek bir toplantının İstanbul'da yapılmasının doğru olamayacağını kabul ettiği ve Hükümetin de bu hususta hiçbir suretle teminat göstermeyeceği inancında bulunduğu;

5) Meclisin dışarıda toplanmasındaki faydalar;

6) Merkez-i Hükümetin, dışarıda toplanılmasına karşı çıktığı ve bunda direndiği;

7) Meclisin dışarıda toplanması halinde Ayan ve Hükümetin gelmemesi yüzünden birleşimin açılmasının mümkün olamayacağı;

8) Bu nedenlerden ötürü İstanbul'da toplanmanın zorunlu hale geldiği;

9) Binaenaleyh İstanbul'da toplanmaya karar verildiğine göre dışarıda alınacak tedbir ve tertipler;

10) İstanbul'da toplanması halinde cemiyet amaçlarının savunulması ve ilkelerinin gerçekleştirilmesi için Mecliste bir "Siyasi Grup" teşkilinin esasları...

İşte bu fikirleri bütün mebuslarımıza ulaştırır, "alınacak tedbirler hakkında bize mütalaa veriniz" deriz.

Kâzım Paşa: Ben Doğu mebuslarının toplanmalarını sağlarım. Mesela Trabzon mebuslarına "gitmeyin" dersem gitmezler. Siz, buralarını... ve Ankarayı da Fuat Paşa Hazretleri sağlarsınız.

Başkan: Düşüncelerimiz bunlardır. Toplayınız, önayak olunuz; bu hususları sağlayınız. Fakat yazıda işlenmesi gereken sıra hakkında ne buyuruyorsunuz? Hazırlanan müsveddede İstanbul'un tehlikeleri yeterince belirtilmemiştir. Dışarıda toplanmasında ileri sürülen sakıncalar da doğru değildir. Bütün mesele, Hükümetin bunu kabul etmemesinden çıkıyor. Talimatname bir başka biçime mi girsin?

Bekir Sami Bey: Müsvedde elimizdedir.

Sıvas Valisi Reşit Paşa: Bir bildiri ile herkesin fikri soruluyor. Bendeniz raporumu hazırlıyorum. Şimdi kesin karar mı veriyorsunuz? Bildiri ile sorulanlara cevap gelmeden karar verilmese daha iyi olur.

Başkan: Hayır, cevaplar bir yandan geliyor. Esasen yine fikir soruyoruz.

Sıvas Valisi Reşit Paşa: Pek güzel efendim. Ben de raporumu birkaç güne kadar sunacağım.

Başkan: Şimdi, hazırlanan talimatnameyi ya aynen, ya da değiştirip bazı eklemeler yaparak kabul etmek hususları var. Aynen kabul edenler ellerini kaldırsın. *(beş oy)*... çoğunluk yok. O halde değiştirilecek. Başka bir teklif var mı? Benim tekliflerim yukarıda arz ettiklerimdir. Talimatnamenin, bu sıra izlenerek yazılmasına karşı bir itiraz veya mütalaa var mı?

Menteşe (Muğla) Mutasarrıfı Hilmi Bey: İtilaf Devletlerine bildirilse olmaz mı? "Sizin İstanbul'da silahlı kuvvetleriniz var. Bunun için orada toplanamayız..." gibi?

Başkan: Talimatnamenin bu sıraya göre yazılmasını oya koyuyorum.

Fuat Paşa: İstanbul ve Edirne dolaylarında grup halinde toplanacak mebusların nerede buluşacakları açıklanmadı. Bendeniz, ya Edirne veya Eskişehir'i uygun görüyorum; yahut İstanbul.

Başkan: Bu fikirlerin yeniden yazılmasını isteyenler çoğunlukta mı? *(Eller kalkar, yedi oy.)* Çoğunluk var efendim. O halde kim yazsın? Yine aynı heyet mi?

Evvelki Heyet Üyeleri: Olamaz... kabul edemeyiz.
Başkan: Şu halde kim yazsın?
Sesler: Bekir Sami Bey, Süreyya Bey, Rüstem Bey ve zatıâlileri.
Başkan: Uygun mu?
Sesler: Tabii uygun.
Başkan: Beş dakika dinlenelim.

İkinci Oturum

Oturum Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin başkanlığında Saat 16,45 de açıldı.

Başkan: Şimdi yüksek malumları olduğu üzere, Milli Meclis İstanbul'da toplanacağına göre Mebusan Meclisinde, millet ve memleketin haklarını tüzük ve bildirilerimizdeki temel ilkelere uygun bir tarzda savunabilmek için bir grup teşkil etmemiz gerekiyor. Öte yandan Temsil Heyetinin de mevcut sakınca ve tehlikelerden dolayı, dışarıda kalması kararlaştırılmıştır. Şu duruma göre hem Temsil Heyetini daha güçlü bir hale getirmek, hem de Mecliste milli, vatani ve siyasi bir grup teşkil etmek için nasıl bir hareket tarzı lazımdır? Bunların ne suretle seçileceğini tüzüğümüzün maddelerine göre düşünmek gerekir. Temsil Heyetine kimlerin üye olacağı, kongre toplantı halinde olmadığı bir zamanda, Merkez Heyetleriyle muhabere edilerek kararlaştırılır. Merkez Heyetlerince bir veya iki kişi seçilir. Benim hesabıma ve tüzük hükümlerine göre, fakat mebuslardan ibaret olmak üzere, vilayetlerden ikişer, livalardan da birer delege seçtirip bir yere toplarsak, hem Temsil Heyetini güçlendirmek, hem de Mecliste bir grup teşkil etmek kolay olur. Bunun müzakere edilmesinini teklif ediyorum.

Mazhar Bey: Bu, tüzüğe bir dereceye kadar uygun olur. Gerçekten, Temsil Heyeti azaldı. Merkez Heyetlerinden bunu isteriz. Gelecek temsilciler özellikle mebus seçilenlerden olursa daha iyi olur. Çünkü bu suretle Mecliste iyi bir grup vücuda getirilir. Bunlar, Tüzüğümüzdeki temel ilkeleri savunurlar.

Başkan: Tüzüğe göre, Temsil Heyeti üyesi 9-16 kişidir. Bir ek maddeye göre de 70 kişi kadar oluyor. Bunlardan 9 kişi Temsil Heyeti ile dışarıda kalır; ötekiler Meclise girer.

Rüstem Bey: İlave olunacak üyeler Temsil Heyetinde sayılacak ve onlar da Mebusan Meclisine gidecekler mi?

Başkan: Giderler efendim... Ek maddeye göre Temsil Heyetine girecek üyeleri seçmek kolay olur. Bu suretle temsilcileri toplamak, grubun esasını kurmak da kolaylaşır.

Haydar Bey: Müzakereler için toplanacak olanlar mebuslardır.

Başkan: Hayır bunlar değil, ötekiler umumiyetle mebuslardır. Temsil Heyetine tayin edilenler, Temsil Heyeti gibi bulunur. Sonra bunlardan 9 kişi kalır, üst tarafı Meclise gider. Dışarıda kalacak Temsil Heyeti üyelerinin mebus olması, şu veya bu şahıs olması şart değildir.

Rüstem Bey: Demek bunlar Milli Mecliste Temsil Heyetinin delegeleri gibi olacaklar...

Başkan: Delege değil, grup halinde. Yani tüzüğümüzü savunmaya söz vermiş bir grubun temel unsurları olarak.

Süreyya Bey: Temsil Heyetinde mebuslar kalacak.

Başkan: Temsil Heyeti dışarıda bulunacaktır. Bunlar mebus da olabilir. Milli Meclise gidenler Temsil Heyetinden istifa eder, yerlerine başkaları alınır.

Rüstem Bey: Demek ki bunlar, Milli Mecliste teşekkül edecek partinin çekirdeği olarak...

Başkan: Evet.

(Karabekir; Erzurum'dan yedi milletvekili seçiliyor, diyor "O merkez heyetinden çıkacak mebuslar da, aralarında müzakere ederek içlerinden birini delege adayı olarak bize gönderirler" diye ekliyor.)

Başkan: Bu şekil uygundur. Şu halde delegeler, o bölgenin bütün mebusları ile Merkez Heyetlerinin ortaklaşa seçimiyle tayin olunacak.

Kâzım Paşa: Bunun ikinci bir faydası daha vardır: Grupmanların anlaşması daha derli toplu olur.

Başkan: Grupların içinden birer delege çağırıyoruz. Nerede toplanalım? Eskişehir esas nokta olmuştu, yahut yakınında bir yer...

Hakkı Behiç Bey: Mesela Söğüt.

Başkan: (Fuat Paşaya hitaben:) Ne buyuruyorsunuz paşa hazretleri Söğüt hakkında?

Fuat Paşa: Ne sebeple tercih ediliyor?

Hakkı Behiç Bey: Bendeniz, orada yetimlerevi ve ikamete elverişli daha birçok evler bulunduğu için Söğüt'ü uygun görüyorum.

Başkan: Evet, Söğüt'e her taraftan gelinebilir. *(Fuat Paşaya hitaben:)* Bölge bakımından güvenlik nasıldır?

(Karabekir, Temsil Heyeti kararlarını uygun bulduğunu belirttikten sonra Ali Fuat (Cebesoy) Paşa da güvenlik bakımından Eskişehir civarını önerir. Görüşmeler daha sonra şöyle gelişir:)

Başkan: (Fuat Paşaya hitaben) Yer seçimi size aittir. Neresi olmalıdır?

Fuat Paşa: Eskişehir yakınları. Seyitgazi'yi bendeniz daha uygun bulurum. Araba hazırlayabiliriz. Sair ulaştırma araçları da sağlarız.

Hilmi Bey: Eskişehir'e gidelim.

Sesler: Orada İngilizler var.

Hilmi Bey: Ne olur tehlike varsa? Bizim için bir şereftir.

Sesler: Güvenlik şarttır.

Hilmi Bey: Peki, niçin Bursa'da toplanmıyoruz? Bursa daha kolay.

Fuat Paşa: Ne bakımdan kolay olsun? Üç gün yolculuk var.

Hilmi Bey: Oraya İstanbul'dan da gelirler.

Başkan: Eskişehir'in içinde güvenlik yoktur.

Kâzım Paşa: Bu, gayrıresmi toplantı olduğu için gizli tutmalıyız..

Hilmi Bey: Bendeniz, ya Eskişehir, ya da Bursa'da toplanmayı teklif ediyorum.

Başkan: Tehlike vardır.

Hilmi Bey: O halde Fuat Paşanın fikrini kabul edelim.

Fuat Paşa: Seyitgazi uygun bir yerdir. Orada hem güvenlik vardır, hem de hükümet konağı hayli büyüktür.

Başkan: Bu tertibatı bugünden itibaren Fuat Paşa Hazretlerine bırakıyoruz.

Hilmi Bey: Bendeniz öyle sanıyorum ki bu toplantı mümkün olmayacak. Kış. Yollar, hanlar... Mesela Adana, Antalya, Menteşe mebusları vapura biner ve doğru İstanbul'a giderler.

Başkan: Yalnız Temsil Heyetinden olanlar Seyitgazi'ye geleceklerdir.

Fuat Paşa: Biz güvenliğe ehemmiyet veriyoruz...

(Bu tartışma Heyet-i Temsiliye ve komutanlar arasında böylece sürüp giderken sözü tekrar Mustafa Kemal Paşa alır:)

Başkan: Temsil Heyeti ilk günlerde Mecliste bulunmayacaktır. Meclis tam bir güvenlik sağlanıncaya kadar Temsil Heyeti dışarıda kalacaktır. Güvenlik teyit edildiği zaman derhal bir kongre toplanacaktır. Eğer kongre dışarıda bir Temsil Heyetimizin bulunmasına karar verirse, yahut adını değiştirirse, o zaman o heyet yine dışarıda kalır. Yok eğer kongre, *"durum gerçekten düzgün bir hal almıştır, aynı ülke içinde ayrı askeri ve milli teşkilat gibi kuruluşlara gerek yoktur"* derse, o zaman ortada ne Temsil Heyeti ve ne de Cemiyet kalacaktır.

Kâzım Paşa: Temsil Heyeti kendiliğinden karar vermeyecektir. Kongreyi toplayacak, onun kararına göre hareket edecektir.

Başkan: Temsil Heyeti namı Meclise girmeyecek. Olsa olsa Temsil Heyetini teşkil eden bizler, "güvenlik vardır" denilinceye kadar izin alacağız. Sonra oraya gider, Meclise gireriz. Fakat Mecliste "biz, Temsil Heyetiyiz" diyemeyiz. İlk işimiz kongreyi toplamaktır. Mecliste Temsil Heyeti namiyle bir rol çevirmek ihtimali yoktur.

Hakkı Behiç Bey: Güvenlik hasıl oluncaya kadar dışarıda kalacak, tam bir güvenlik sağlanınca Meclise girebilecek.

Başkan: Esasen Temsil Heyeti Meclise giremez; şahıslar girer. Fakat manevi şahsiyet, yani Temsil Heyeti namı giremez.

Kâzım Paşa: Temsil Heyeti, Meclise girme kararı verilinceye kadar kendisini lağvedilmiş saymıyor. Bu durumda Hükümetle yine muhabere edecek mi? Bu şekli kabul edelim mi, kaldıralım mı?

Başkan: Temsil Heyetinin, resmi bir temsil sıfatı taşıyormuş gibi, Hükümetle muhaberesi doğru değildir. Çünkü Meclis toplanınca Heyetin temsil sıfatı sona erer. Temsil Heyetinin Hükümetle ilişkisi kalmaz. Ancak Heyet, Meclisteki mebusları ile alakasını sürdürür. Temsil Heyetini dışarıda bırakmaktan gaye, Kuvayi Milliyenin bütünlüğünü ve dayanışmasını koruyup güçlendirmektir.

Kâzım Paşa: "Güvenlik vardır" denildiği halde de mi? Bu zaman zarfında Temsil Heyeti birtakım muhabereye başlarsa bunu olumlu karşılayacak mıyız?

Bekir Sami Bey: Mebusan Meclisinde Temsil Heyeti yoktur.

Kâzım Paşa: Korkuyorum; birçok yanlışlıklar ederiz. Muhalifler, *"bunlar, İttihat ve Terakkinin bir aynıdır"* derler... gazeteler de.

Başkan: Zaten bu hal daha birinci günü başlayacaktır. Onlar "eminiz" deyinceye kadar mı demek istiyorsunuz?

Kâzım Paşa: Bu müddet uzun; bir daha kongre toplanamaz.

Başkan: Mebuslar, olağanüstü kongre için delege olarak da seçilirse gerektiğinde toplanırlar. Bu meselede kongre söz konusu olduğu zaman, mebusları "delege sıfatını da haiz olarak" Merkez Heyetlerine seçtirmek ciheti işte bunun için düşünülmüştü.

Kâzım Paşa: Diyelim ki çoğunluk bir karar verdi. Temsil Heyeti ne olacak?.. İttihat ve Terakki'ye benzeyecek... Siyasete girdiği için karşısında elbette muhalefet görecek. Bu halde de muhalifler güç durumda kalacaklar. Çünkü Mebusan Meclisi siyasidir; Temsil Heyeti ise millidir.

Başkan: Bu özel toplantının Milli Meclisle bir ilgisi olmayacaktır. Bu, Meclisin içinde bir toplantı değildir. Kongre yeri olarak İstanbul seçilirse, Merkez Heyetlerine yazılır. "İstanbul'daki mebuslarımızdan kongre için delege tayin ediniz" denir.

Kâzım Paşa: Biz milli kongreleri yaparken karşımıza çıkan kuvvetlere, "gayri meşru" dedik ve onları ezdik; bunda da haklı idik. Bu seferki muhalefeti de yine ezecek miyiz?

Bekir Sami Bey: Muhalefet, tabii haklarıdır.

Kâzım Paşa: Mebusan Meclisi toplandığı zaman Temsil Heyeti dışarıda kalsın.

Başkan: Mesele, Milli Teşkilatın bekası davasıdır. "Dışarıda kalsın" denilirse...

Kâzım Paşa: Bugün Milli Teşkilat, askeri teşkilatın başka bir şeklidir ve askerlik gibi memleketin her tarafına yayılmıştır. Bunun için Temsil Heyetinin de yurdun ortasında bulunması gerekir. Yoksa İstanbul'a gidip orada toplanırsa siyasi parti şekline girer.

Başkan: Olağanüstü kongre için Merkez Heyetleri güvendikleri mebusları delege olarak seçerler.

Rauf Bey: Bu mebuslar, Mebusan Meclisi halinde değil de, Meclisin dışında herhangi bir yerde kongre üyesi sıfatıyla toplanırlarsa bunda bir sakınca yoktur.

Kâzım Paşa: Milli Meclisin meşru olan tarzı, birçok partililerin bir araya gelmesidir. Fakat dışarıdan çıkan muhalifler de bulunacaktır.

Çoğunluğun kararına itiraz eden bu muhaliflere karşı ne gibi tedbirler alınacak, bunlara nasıl mukabele edilecek? Çoğunluk karar verir; lakin azınlık ne olur?

Başkan: Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti memleketi kurtaracağı güne kadar koruyup savunacağı birtakım ilkeler kabul etmiştir. Binaenaleyh bunlar memleketi kurtarmak isteyen her partinin de programıdır. Bu noktada birlik ve beraberlik içinde bulunmak lazımdır. Ayrıntılı bir program yapmaktansa, barış antlaşmasının imzasına kadar birlik ve beraberlik halinde yürümek gerekir. Çeşitli partilerin ayrıntılı programları olabilir. Fakat bağımsızlığı sağlamak için bizim ilkelerimize katılırlar. Ama bu katılma siyasi nitelikte değildir. Yoksa programların varlık sebebi kalmaz. Memleket bir bölünmeye uğramazsa ne âlâ..... O halde Cumhuriyetimiz için yeni bir amaç doğar. Bunun için de bir siyasi program yapılır. Fakat bütün memleketin bunu kabul etmesi şart değildir. Binaenaleyh bir kongre toplanır. Cemiyet de ona göre bir şekil alır.

Kâzım Paşa: Fakat Milli Teşkilat artık siyasetle uğraşmamalıdır. Mebusan Meclisi, Hükümet, güvenlik ve barış şartları... Bütün bu sorunların çözümlenmesi için milletin tamamı Mebusan Meclisini tanır. Bir Meclisin içinde Temsil Heyetini görürse ne olur?

Başkan: Bütün mebuslar da bir Temsil Heyetidir. Bazı partiler ve mebuslar görüşlerimizi benimsemeyecekler ve, "sorunları biz siyasetle çözümleyeceğiz" diyeceklerdir. Bunun için Mecliste bir grup teşkil edilir. Buna katılmayanlar muhalefette kalır. Teşkil edilecek grup barışa kadar, cemiyetin bütün amaçlarını ilkelerimiz doğrultusunda savunmakla görevli olur. Bugün Temsil Heyeti bütün Milli Teşkilatı idare ediyor. Bu arada "İdare Heyeti" şeklinde partiyi de idare eder.

Kâzım Paşa: Biz Temsil Heyeti için 9-16 üyeyi niçin kabul ettik? Mebusan Meclisinde programımızı benimseyecek 80 kişi var.

Başkan: Mecliste cemiyeti temsil eden 73 kişi vardır. Bunları idare etmek için bir "İdare Heyeti" olur. Grubun İdare Heyeti aynı zamanda bütün teşkilatla da uğraşır.

Kâzım Paşa: Millet, dışarıda, kendisini götürenin kaç kişi olduğunu görmelidir.

Başkan: Yani Temsil Heyeti dışarıda kalacak; güvenlik sağlanıncaya kadar. Temsil Heyeti, miktarı sınırlandırılmış insanlardan mı ibaret kalacaktır? Ama öteki mebuslar da var. Temsil Heyeti yalnız bunlar mıdır? demek isteniyor...

Rauf Bey: O zaman zarfında muhalifler buna itiraz eder. Temsil Heyetinin dışarıda kalacak kısmı için, "İstanbul'da bir Hükümet ve Hükümetin de bir Harbiye Nazırı var. Yurt savunmasından Harbiye Nazırı sorumludur. Ama ortada bir de Kuvayı Milliye var!" derler.

Başkan: Temsil Heyeti dışarıda kalmıştır. Milli Meclisin güveni tamamen sağlandığı zaman tüzüğün 11. maddesi uygulanır. Eğer mebuslar, "bizim dışarda böyle bir şeye ihtiyacımız yoktur" derlerse o başka. Fakat çoğunluk Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafında bulunursa, her iş kolay olur. Ama ilk gün "güvenlik var" derler, sonra da muhalefet yapanlar çoğunluğu teşkil ederse o halde ne olacağız?

Kâzım Paşa: Bir milletin Mebusan Meclisi bir şeye çoğunlukla karar verirse o, milletin kararıdır. Fakat bizde halkın fikri durumu malum... Bunun için halk gerçeği anlayamayacağı cihetle, biz de o zaman yine muhabirimizi (?) gizler ve komitacılığı ele alırız.

Rauf Bey: Her karara hemen bağlanmak doğru değildir. Hükümet böyle demez.

Başkan: Her cemiyetin bir idare heyeti vardır. Olsa olsa adını değiştiririz. Cemiyetin bütün icraatı millet namınadır.

Rauf Bey: Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Temsil Heyetinin şimdiye kadar gösterdiği varlık maddi kuvvettir; silahlı kuvvetlere komuta ediyor. İşte özellikle bu noktaya saldıracaklar.

Başkan: Efendim, mesela, "biz Aydın Kuvay-ı Milliyesini istemiyoruz" diyecekler... Fakat, oradaki düşmanın varlığı onlara bu sözü söyletemez. Eğer uygun görürlerse, bu Kuvay-ı Milliyenin sevk ve idaresi pek tabii olarak bir heyetin elinde bulunacaktır. Yok, eğer Hükümet "bizzat ben idare edeceğim" der ve Harbiye Nazırı da kabul edip oraya bir-iki kolordu göndermek kudretini gösterebilirse, Kuvay-ı Milliyeye zaten iş kalmaz. Ama bunu da yapmazlar.

Rauf Bey: Muhalefet için esaslar bunlardır.

Başkan: Daha birçok muhalefetlere maruz kalacağız. O zaman mantıki cevaplarla onları susturmaya çalışacağız. Paşa Hazretlerinin düşündükleri gibi Mebusan Meclisinde "Temsil Heyeti" namı bu-

lunmayacaktır. Dışarıda bir Temsil Heyeti kabul etmek de olamaz. Mebuslar, siyasi inançlarına göre bir grup teşkil ederler. Bunların bir araya gelmesiyle bir parti de kurulabilir.

Kâzım Paşa: Mebusan Meclisi açıldığı zaman ihtimal birtakım barış şartları gösterilecek. Bunlar bir yandan Mecliste müzakere edilirken öte yandan da bütün millete ilan edilmelidir. Bu şartlar, her vasıta ile her tarafa yayımlanıp duyurulmalıdır. Mesela, "24 saat..." derler... "gizli oturum" falan derler... O zaman biz burada kıyameti koparırız.

Rauf Bey: Bunun için en az 20 gün verilir. Bunu da ilan ederler.

Kâzım Paşa: Oradakiler buna pek önem vermezler. Çünkü kendileri Mecliste her şeye vâkıf olacakları için bizim bu konularda gerçek bilgilerden yoksun oluşumuzdan ne derece azap duyacağımızı takdir edemezler.

Başkan: Gidişatı bütün yönleriyle adım adım izlemeliyiz. Öte yandan her işimizi Merkez Heyetleri vasıtasiyle yapacağız. Bunun için Temsil Heyeti yakın bir yerde bulunmalı; Mebusan Meclisini ve milleti takip ve idare edebilmelidir.

Fuat Paşa: Ankara, demiryolu işlese, çok iyi olurdu.

Kâzım Paşa: Ankara gerçekten iyidir. İstanbul'a uzaklığı kaç gündür?

Fuat Paşa: İki gün.

Başkan: Bakalım o zamana kadar belki demiryolu işler.

Hilmi Bey: Müsaade ederseniz, Mehmet Efe'nin bir telgrafı var, okuyacağım.

(Demirci Mehmet Efe'nin General Milne'e çektiği protesto telgrafını okur.)

Başkan: Biz bunu daha önce öğrenmiştik. Bütün Merkez Heyetlerimize de, İzmir'in tahliye edilmesini, kış dolayısıyle açıkta kalan göçmenlere yazık olacağından, protesto etmelerini yazmıştık.

Hilmi Bey: Yalnız burada bir nokta var: O nokta iyice bilinmiyorsa da yazılış tarzından anlaşıldığına göre İngilizler yeni bir sınır hattı çizmeyi tasarlıyorlar. Ve bu sınırın çizilmesi esnasında çevreye hâkim tepe ve askeri mevzileri Yunanlılara bırakmak istiyorlar. Buralarını İngiliz ve Fransız kuvvetlerine terk mi edecekler? Bu kuvvetlere karşı ne yapacaklar?

Başkan: Bir hafta önce buraya Fransız, İngiliz ve bir miktar da Türk askeri kuvvetleri gönderilmiş. Sonra da Türk kuvvetinden vazgeçilmiş. İşin içyüzünü bilmiyoruz. Dış görünüşe göre, burasının Yunanlılar tarafından ilhakı söz konusu değil gibi. Fakat gayenin ne olduğu da iyice bilinmiyor. Vaadedilen sınırı Yunanlılar işgal edemediler. Bu harekât şöyle de olabilir: Önce kendi kuvvetleriyle alır, sonra Yunanlılar işgal edebilir. Bu harekât şöyle de olabilir: Önce kendi kuvvetleriyle alır, sonra Yunanlılara verirler. Uygun bulursanız bunu Hükümetten soralım. Fakat buraya İngiliz ve Fransız askerlerinin ne maksatla gönderileceği az çok anlaşılmıştır. Yani bunlar, Yunanlıların şimdiye kadar savaşarak işgal edemediği mevzileri barış yoluyle işgal edip sonra Yunanlılara teslim etmeleri kuvvetle muhtemeldir. Böyle bir ihtimale karşı, Rauf Beyefendinin buyurdukları gibi, bu hususta tüzüğümüzün hükümleri gayet açıktır; yani savunacağız... yalnız bu konuda Mehmet Efe tarafından doğrudan doğruya General Milne'e cevap verilmekle büyük bir hata işlenilmiştir; bu da çok kötü olmuştur. Keşke bize bildirseydi ve biz de bütün Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namiyle protesto etseydik; daha iyi olurdu. İşin en doğrusu ve etkilisi de bu idi. Oysa şimdi bunlar, tek başına verilen bu protestoyu ve Kuvay-ı Milliyeyi bir blöf sayarlar. Bu davranış, bizim onlarla bir ilgimiz olmadığı sanısını uyandırmıştır. Karşılarındakini küçük bir kuvvet sanırlar. Bu gibi girişimlerin tekrarlanması hem küçültücüdür, hem de sonuç bakımından iyi değildir. *(Hilmi Beye hitaben)* Bunu kendisine yazınız.

Kâzım Paşa: "Tahdid-i hudut" düşmana terk edilen bir arazide uygulanır. Hariciye Nezareti bu deyimi kullanmakla yanlış bir iş yapmıştır. "Hatt-ı fâsıl" denilebilirdi. Ve bunu ben muhabere ile düzelttirdim.

Başkan: "Hatt-ı fâsıl" mütareke içindir. Oysa Kuvay-i Milliye mütareke kabul edemez ve etmemiştir. Mesela Mehmet Efe, yalnız karşısındaki komutana söyleseydi daha doğru olurdu.

Fuat Paşa: İngilizler orada büyücek bir kuvvetle Mehmet Efe'yi gerilere doğru sürerse ne olur? Halbuki bu harekât daha genel olsa biz de başka şeyler yapardık. Mesela bazı yerlerde İngiliz kuvvetlerinin ellerinden silahlarını alır, kendilerini esir ederdik. Bunu İngilizler mahsus yaparlar. Kuvvetleri bölerek ayrı ayrı yenmeye çalışırlar. İlk zaafı Harbiye Nezareti göstermiştir. O buraya müracaat edecekti.

Efe'nin cevabı ancak, "biz, Kuvay-i Milliyenin küçük bir parçasıyız" demekten ibaret kalmalıydı. Sonra da durumu buraya bildirirdi. Ve böyle yapmakla zaman kazanmış olurdu.

Başkan: Yeter efendim.

(Saat 18.00'de oturuma son verildi.)

Üçüncü birleşimde alınan kararlar:

1) Mebusların dışarıda gruplar halinde toplanmalarını sağlamak ve onları şimdiden aydınlatmak üzere ikinci bir heyet kurulması ve yeni bir talimatname hazırlanması kararlaştırıldı.

2) Temsil Heyeti üyesi olarak her livadan bir mebus delege seçtirilmesi ve Temsil Heyeti merkezinin de Eskişehir civarında (Seyitgazi) olması karara bağlandı.

19 KASIM 1335 (1919) TARİHDE YAPILAN DÖRDÜNCÜ BİRLEŞİM

Birinci Oturum:

Başkan Mustafa Kemal Paşa: Dün yazılmasına karar verilen sureti okuyacağım; müsaade ederseniz.

(Talimatname suretini okur.)

Başkan: Efendim, işte yazılması görevi bize verilen şeyi bu suretle yazdık. Söz isteyen var mı efendim?

Rauf Bey: Bir kere Temsil Heyetinin partilerüstü ve her partiyi kendi bünyesinde mezceden bir heyet olduğu kabul edildiğine göre, "Hürriyet ve İtilâf" partisine ait fıkranın talimatnamede yer almasını uygun görmüyorum.

Başkan: Evet, bu mütalaa uygun mu?

Kâzım Karabekir Paşa: Bendeniz de aynı görüşteyim efendim.

Başkan: Peki, şu halde o fıkrayı çıkaralım. "İngiliz Dostları" ve "Nigehban" cemiyetleri kalsın mı?

Rauf Bey: Onlara dair bir fikrim yok.

Sesler: Kalsınlar!

Kâzım Paşa: Bunlar zaten gayrımeşru birtakım heyetlerdir. Gayrımeşru olunca da haindirler.

Süreyya Bey: Hürriyet ve İtilâf Partisi de doğrudan doğruya yabancı himayesi istiyordu.

Sesler: Hürriyet ve İtilâf Partisi, İttihat ve Terakkiye muhalif olduğu için kalsın.

Kâzım Paşa: "Ayan gelmeyecektir" mi denilmeli, yoksa "gelmesi güçtür" mü demeli? Esasen gelmeyecektir.

Başkan: Hükümet, Meclisin İstanbul dışında toplanmasına muvafakat etse yine bazı sakıncalar vardır. Gerçi Ayan gelebilir. Fakat hakkımızda kötü niyet besleyenler birçok şeyler söyleyeceklerdir.

Haydar Bey: Ayan gelmez. Hükümet de onu zorlayamaz. Çünkü müeyyidesi yoktur. Ayan, tutumundan sorumlu değildir.

Başkan: Ayan, dışarıya gelmekle rahatsızlığa uğrayacaktır.

Kâzım Paşa: Bu mazeret çok hafif kalır efendim.

Başkan: Diyelim ki, Padişah razı, Hükümet razı... Dışarıdaki faydalar da takdir ediliyor. Fakat bunlara rağmen Meclisin dışarıda toplanmasında yine bazı sakıncalar vardır.

Kâzım Paşa: "Ayanın gelmesi" kaydını çıkaralım; bu bir sakınca değildir.

Başkan: Öyle ise çıkaralım.

Sesler: Çıkaralım efendim. Karar verildikten sonra bir sakınca kalmaz.

Haydar Bey: O, zaten İstanbul'da da olur. Bu da bir engel sayılmaz.

Rüstem Bey: Ona karar verildikten sonra zaten sakınca kalmaz; çıkaralım efendim.

Başkan: Hükümet muvafakat etmediği takdirde doğabilecek sakıncalardan söz ediyorsunuz. Oysa Hükümetin muvafakatı halinde yine sakıncalar vardır. Meclisin dışarıda toplanması için Hükümet yer gösterse bile yine sakıncalar vardır. Eğer gerçekten varsa, o kaydı yerinde bırakalım. Fakat kötü niyetliler tarafından yapılan ve yapılacak olan propagandaları da göz önünde tutalım. Bu belki bir sakınca sayılmayabilir. Ama Salih Paşanın da hatırına en önce gelen bu fikirdir.

Hakkı Behiç Bey: Her mebusun da ilk önce aklına gelecek olan budur.

Rauf Bey: Ayanın çoğu 70-80 yaşında ihtiyar adamlardır. Bunların dışarıya, hatta Bursa'ya bile gitmesi ölmeleri demektir. Bu nedenle sakıncalıdır.

Kâzım Paşa: Memleket tehlikede, Padişah da buna müsaade ederse, Ayan gelmelidir ve gelebilir.

Başkan: Ayan meselesi metinden çıkarılsın mı? Eller kalksın... Çoğunluk var mı? (yedi oy.) Bir daha oya koyacağım. Bu fıkranın çıkarılmasından yana olanlar lütfen bir kez daha ellerini kaldırsınlar. Efendim. Çünkü oylar eşit gibi... *(Eller kalkar.)* Peki çoğunluk var. Bir de Meclisin açılış töreninde Padişahın gelmesi, rahatsız olması.

Haydar Bey: Bu da bir sakınca değildir.

Hakkı Bey: Biz bunları mebus olanlara yazacağız. Onlara hatıra gelebilen bütün sakıncaları açıklayacağız. Mebus olanlar için bu da bir sakıncadır.

Başkan: Padişahın gelememesi bir sakınca gibi düşünülebilir. Bu fıkranın da çıkarılmasından yana olanlar ellerini kaldırsın. *(Eller kalkar.)* Çoğunluk yok. Peki kalsın. *(Sureti okumağa devam ederek.)* Burada diyoruz ki, "Muhterem mebuslar İstanbul'a gitmekte tereddüt gösterip kendiliklerinden dışarıda toplandıkları takdirde vücuda gelecek bu topluluk, elbette Milli Meclisin bilinen kanuni niteliğine ve yaşama gücüne sahip olamaz. Belki milletin varlığını, emellerini, bağımsızlığını temsil ve mukaddesatı hakkında verilecek hükümleri tenkit ve millete dayanarak bunları reddebilecek bir Milli Toplantı şeklinde olabilir. Öte yandan Milli Meclis de İstanbul'da toplanamamağa mahkûm kalır."

Haydar Bey: Gerçekten meşru ve kanuni olamaz; demek ki ihtilal çıkar. Hükümet iyi kabul göstermiyor. Bu halde hükümetle savaş durumuna gireriz. Sonuç olarak hükümetle aramızda kavga çıkacak mı, çıkmayacak mı?

Başkan: Dışarıda Milli Meclis namiyle toplanılamaz.

Haydar Bey: O halde hükümetle çarpışmamız ihtimali var mıdır, yok mudur?

Başkan: Milli Meclisin dışarıda toplanmasında...

Kâzım Paşa: Kısa bir şey eklemeli. Mesela: "Mebuslar tehlikeyi görerek İstanbul'a gitmezler, bunun sonucu geçici bir hükümet kurulmasına yol açacaktır" denilmeli.

Başkan: Mebuslar kendiliklerinden dışarıda toplandıkları takdirde vücuda gelecek meclis kanuni nitelikte olamaz. Belki milletin varlığını, emellerini, mukadderatını savunacak ve devletimiz aleyhine verilecek hükümleri millete dayanarak reddedebilecek bir "Milli toplantı" olur.

Haydar Bey: İşte ben de bunu kabul etmiyorum.

Başkan: Bu herhalde "Milli Kongre" niteliğindedir. Bir "İhtilal Meclisi" değildir. Bu, milletin varlığını ve bağımsızlığını gösterir. Hükümete karşı çıkmıyor; "güvenliğim olmadığı için burada toplandım" diyor. Mebusan Meclisi olarak da toplanmıyor.

Haydar Bey: Bundan dolayı sonunda ortaya bir *"İhtilal Meclisi"* çıkıyor demektir. Hükümetle bir savaşa gerek yoktur.

Başkan: İleri sürdüğünüz sakıncaları siz ve biz düşünüyoruz da mebuslar düşünmeyecekler mi? Bu kararı o mebuslar verecektir. Biz, onların toplanacağı zamana kadar olan şeyleri söylüyoruz. Ondan sonrasını da kendileri bilir. Zaten mebuslar "Kurucu Meclis" yapamazlar. Hükümetin bize aleyhtar olması, aleyhimizde propaganda yapması çok muhtemeldir. O halde, "Hükümetin bu şekle, yani Meclisin dışarıda toplanmasına itiraz etmesi ve aleyhinde önleyici tedbirlere başvurması akla gelebilir" cümlesinin eklenmesi uygun mudur? Belki bu hükümete tam manasiyle güvenimiz olsa ne âlâ. Bunu söyleyebilir. Fakat tam bir güven yok sanıyorum. İhtimal ki bu hükümet sonuç bakımından bizim için daha zararlı olabilir; bunu bilmiyoruz. Bu hükümet ya muhaliftir ya değildir. Ve bunu o kadar tutmayalım. Çünkü öteki hükümet bize muhalif olduğu için açıktan açığa saldırıyordu. Biz de buna karşı tedbirlerimizi alıyorduk. Oysa bu hükümetin tutumunu henüz yeterince bilemiyoruz.

Kâzım Paşa: Yalnız "Meclisin dışarıda toplanması, hükümetle ilişkilerimizin kesilmesine ve onunla mücadele durumuna girmemize sebep olur" diyelim.

Başkan: Evet. *(Talimatnameyi okumaya devam eder:)* "Ve sonunda Merkez-i Hükümetle Millet arasında..."

Haydar Bey: Bendenizin demek istediği Hilafet makamıdır; hükümet değildir. Kanun-i Esasi böyledir.

Başkan: Böyle bir şey yoktur. Hilafet makamının bizimle ne ilişkisi vardır?

Bekir Sami Bey: Haydar Bey Kanun-i Esasiden söz ediyor. Padişahın sorumluluğu yoktur. Saltanat makamına tecavüz edilemez. Geçici hükümet bile ilan edilse, yine onun namına hareket edilir. Ve bu hal kimsenin hatırına gelemez.

Başkan: Teklifinizi oya koyalım efendim. Teklifiniz ne idi?

Haydar Bey: "Merkez-i Hükümet" deyimi değildi.

Başkan: Haydar Bey, "Merkez-i Hükümet" deyimi yerine saltanat ve hilafet makamını koyalım" diyor. Bunu oya sunuyorum.

Kâzım Paşa: Geçenki mücadelemizi hükümete karşı göstermiştik. Bu sefer karşımıza acaba Padişah mı çıkacak? İş, sonunda oraya varacaktır. Çünkü mebusları İstanbul'a çağırıyor. Gidilmezse sonu ona dayanır.

Başkan: Meseleyi böyle görmemek gerekir. Padişahla mücadele yapılamaz. Çünkü o, sorumsuzdur. Onun için "Merkez-i Hükümet" deyimini kullandık. Talimatnamede "Padişah" sözcüğü hiç görülmez.

Rüstem Bey: Hükümetin bu fikri doğru olamaz efendim. Çünkü hükümet bütün heyetiyle İstanbul'dan çıkmıyor; Padişah da çıkmıyor.

Başkan: Evet... Hükümet merkezi başka yerde değildir. Bütün işleri yine İstanbul'dan idare edeceklerdir.

Rüstem Bey: Saltanat merkezi yine orasıdır.

Başkan: Aşağısını okuyalım. (Okur:) *"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, yukarıda açıklanan hususları göz önüne alıp tartıştıktan sonra, durumu bütün mebuslara anlatarak her birinin düşünce ve görüşlerini almayı görev saymıştır."*

Rauf Bey: Cemiyet mi, Temsil Heyeti mi?

Başkan: Genellikle fikirler olmadığı için böyle bir deyim kullandık.

Ali Fuat Paşa: Zaten böyle bir şeyde herkesin ve bütün merkezlerin görüşü sorulur. Onun için bu deyim uygundur.

Başkan: Devam edelim. (Okur:) *"Bundan başka, İstanbul'da Milli Meclise girmeden önce, muhterem mebusların kolaylıkla toplanabilmeleri dikkate alınarak bazı yerlerde buluşup aşağıdaki konuları Temsil Heyetine bildirmeleri gerekli görülmüştür. Müzakere edilecek konular şunlardır:*

A) Meclisin İstanbul'da toplanması zorunluluğuna karşı bu şekilde ve genellikle bütün yurtta alınması lazım gelen tedbir ve tertipler;"

Hilmi Bey: Müsaade buyrulur mu? Meclisin İstanbul'da toplanmasına karşı tedbirler var. Ya dışarıda toplanırsa ne gibi tedbirler alınacak?

Başkan: Bunlar Milli Teşkilatımızın tedbirleridir. Dışarda toplandığına göre, bunu mebuslar kendileri düşüneceklerdir.

Kâzım Paşa: "Bir kısım mebusların gitmesi" kaydını koysak nasıl olur? "Padişah, Ayan ve Hükümet sakıncaları ile beraber, bir kısım mebusların da İstanbul'a gitmesiyle ortaya güç bir durum çıkar" gibi bir şey eklemeliyiz.

Başkan: Şöyle yazarız: *"Mebuslardan bir kısmının İstanbul'a gitmesiyle bu sakıncalar büsbütün artar" (Talimatnamenin geri kalan bölümünü okur.)* Bu konuda başka bir fikir var mıdır, tartışmaya gerek kaldı mı?

Sesler: Uygundur...

Başkan: Peki efendim. Beş dakika dinlenelim.

İkinci Oturum:

Başkan M. Kemal Paşa: Bir meseleyi söz konusu etmek istiyorum. Tanrıya şükür, teşkilatımız her yerde kurulmuştur. Bir süre önce seçimler dolayısiyle her tarafta birtakım çekişmeler başladığı için, teşkilatlanma faaliyetinde az-çok bir gevşeme hâsıl olmuştur. Bu hal seçimlerden sonra bir süre daha devam edebilir. Oysa bağımsızlığımız sağlanıncaya kadar, yani barışa kadar, şimdikinden daha çok teşkilatlanmak, Merkez Heyetleri ile Temsil Heyeti arasındaki bağlantıları daha hassas hale getirmek için bazı tedbirlerin alınması gereklidir, sanıyorum. Bu tedbirlerde özellikle komutanların lütuflarına büyük ölçüde muhtacız. Bu yolda komutanlardan neleri rica edelim? Aramızdaki ilgi ve bağlantı gayet güvenli ve hassas olarak kalmalıdır.

Rüstem Bey: Müsaade buyurur musunuz efendim? Ali Fuat Paşa Hazretleri meselesi ne oldu?

Başkan: Bunu sonra görüşürüz efendim. Tekrara hacet yoktur ki, teşkilatımız mahalle, köy, kaza ve livalarda, hâsılı her yerde kurulmuştur. Bu konuda Mazhar Bey ayrıntılı bilgi verirler.

Mazhar Bey: Yüksek malumlarıdır ki; mahalle, köy, kaza, liva, vilayet teşkilatları ve Temsil Heyeti vardır. Ayrıca şimdiye kadar bizimle doğrudan doğruya muhabere eden mülhak liva ve kazalar da vardır. Teşkilatımız Edirne, İzmit, Bolu...

Başkan: Teşkilatımız olmayan yer var mı efendim?

Rauf Bey: Mesela Van'da var mı efendim?

Mazhar Bey: Vardır efendim. Yalnız adları henüz gelmemiştir.

Başkan: Her yerde vardır efendim. Vilayet ve müstakil livalarda da vardır.

Mazhar Bey: Nahiyelerin bazılarında da vardır. Emet ve Eskişehir'in bazı nahiyeleri gibi...

Başkan: Şimdi her tarafta, özellikle köy ve mahalle teşkilatına büyük önem verilmelidir.

Haydar Bey: Van'da öteden beri teşkilatımız vardır. Evvela bir heyet kurduk. Bunu daha nisanda yapmıştık. Zatıâlinize, Erzurum'a telgrafları da vardır. Merkez Heyeti kurduk. Belediye Başkanı Osman Bey de vardı. Erciş tarafında Hacı Ahmet Ağa vardır. Gerektiğinde protestolara girişmemiz için bizi vekil tayin etmişlerdi. Size cevaplar verirdik. Size şifre ile takdim etmiştik.

Başkan: Çok iyi efendim. Kazalarda da var mıdır?

Haydar Bey: Ermenilere karşı bir şeyler yaptık. Hiçbir yerde katiyen Kürtlük fikri yoktur. Bölgeye biraz sızmış ise de önemsizdir. Bunun için muhaberemizi açık yapamadık. Telgraflar çok geç kalıyordu.

Başkan: Mazhar Bey ve arkadaşları bu işe başladıkları zaman Van'dan bize bilgi verilmemişti. Ama şimdi veriliyor. Orada teşkilat yeterince mesela köylerde yapılmamıştır. Oysa bizim teşkilatımızın temeli köy ve mahalle teşkilatıdır. Teşkilatımızın ruhu, köy ve mahallelerin katılmasiyle güçlenecektir. Girişken kimseler bir araya geliyor, yapıyorlar. Fakat teşkilatlanma aşağı doğru gidiyor; aşağıdan yukarıya doğru gelmiyor. Bir defa kaza teşkilatı temel olarak ele alınmalıdır. Teşkilata önce mahalle ve köylerden başlanmalı, sonra kaza ve sair İdare Heyetleri en muktedir ve hevesli kişilerden seçilmelidir. Teşkilatı köylere kadar yaymak ve mensuplarını da dürüst ve liyakatlı kimselerden seçmek çok önemli bir iştir. Bu husus birçok defadır Merkez Heyetlerine yazılmıştır. Fakat teşkilat ilk kurucuları tarafından idare edildiği için yine komutan, paşa ve beylerin himmetlerine ihtiyacımız olduğunu tekrar edeceğiz.

Hilmi Bey: Yalnız askerin gayretine muhtaç durumda kalmak uygun olmaz. Onlar, o kadar çok köyle ilgilenemezler.

Başkan: Sanırım ki bu işle en çok ilgilenen onlardır.

Hilmi Bey: Sivil memurların köylerle daha çok ilişkileri vardır. Mesela vergilerin toplanması, köy ihtiyar heyetlerinin seçimi ve saire işler hep onlarla ilgilidir.

Başkan: Ama sivil memurlara güvenemiyoruz. Bu görüş açısından birinci derecede kolordu komutanlarının ilgilenmelerini uygun görürüm. Çünkü bu bir yurt savunması görevidir. Bu yolda başarıya ulaşmak ise, ancak ordunun bunu vazgeçilmesi mümkün olmayan bir ödev saymasıyla kabildir. Düşmanlarımızın bizi mağlup etmesi ve askeri gücümüzü azaltmaları dolayısiyle resmi görevini gizli olarak yapması gereken ordu, elbette milli teşkilatımızı himaye eder.

Hilmi Bey: Teşkilat sivil idare kursun, ordu yönetsin.

Başkan: Bütün mesele, teşkilatı kendi kendine idare edebilecek bir hale getirmektir. Bununla beraber ortada buyurduklarını kabul etmemek gibi bir durum da yoktur.

Hilmi Bey: Askerlik şubeleri işlerini sivil idare yoluyla yürütür.

Başkan: Gerçekten, asker işi doğrudan doğruya idare etmek isteseydi engel olurlardı. Oysa aksine, bu milli teşkilat sivil idare amirlerinin de desteğine muhtaçtır. Fakat genel siyasi ortam buna elverişli olmadığından Ordu, milli teşkilatın kendi çabasiyle daha da güçlenmesini gerekli görüyor. Teşkilatımızı süratle geliştirmek ve sağlam temellere oturtmak için her şeyden önce kolordulara müracaat ve rica etmek zorundayız. Memleketimiz birtakım Kolordulara ve askeri bölgelere ayrılmıştır. Doğuda Erzurum, Van ve Bitlis... Büyük bir nüfus bölgesini kapsar. Harput, Diyarbakır... Keza merkez de böyle Ankara, Kastamonu, Bursa, Trakya... Hep birer askeri bölgedir. Kısacası ülkemiz askeri bölgelere ayrılmıştır. Buralarda komutan arkadaşlarımız vardır. Bunlar çeşitli mevkilerdeki birlik komutanlarıdır. Eğer Merkez ve İdare Heyetleri isterlerse, bu komutanlar ve askerlik şubeleri başkanlarının yardımlarıyle milli teşkilatın gelişmesi daha çok hızlanabilir. Şartlar elverişli olsaydı ordu buna lüzum görmezdi. Ama ne var ki bunu ordu meydana getirmişti. Kolordların yardımı esastır. Şunu da itiraf etmek gerekir ki Ordu bu yolda olumlu hareket etmezse... Bir

başka görüş açısından orduyu yine birinci safta kabul etmek lazımdır. Yarın memleketimiz bir bölünme tehlikesi karşısında kalacak olursa, memleket için bir bölünme kararı verilirse, bütün millet fiilen savunmaya geçecektir. Ordu da elbet buna seyirci kalmayacaktır.

Kâzım Paşa: Ordu ilan etti ki bütün gücüyle milletin emrinde ve onun desteğindedir. Ama hiçbir vali böyle yapmadı.

Başkan: Başlangıçta birçok valiler bize karşı idi. Hatta bazılarını tutukladık bile. Şimdi böyle bir zamanda millet, teşkilatlanmış olarak kendi mukadderatını kollayıp koruyabilir. Bugüne kadar yaptığı gibi, ordudan yine teşkilat hususunda milleti faaliyete sokmasını rica edelim. Her köyde ve her nahiyede teşkilat kurulmalıdır. Zira her yerde istenilen çaba gösterilmiyor. Mesela Sıvas şehrinde bile teşkilatımız kurulmamıştır. Mahalli toplantıları yoktur. Hatta bir büroları dahi yoktur. Bu gidişle bir ay sonra büsbütün eriyip gider. Sıvas'ta mahalle teşkilatı kurulmamıştır. Bu şehirde Merkez Heyeti olsaydı, bugün gösterdiği durum oluşamazdı. Sıvas halkı bu hususta ordudan yardım rica eder.

Kâzım Paşa: Millet, kolordulara emreder. Bendeniz millet tarafından rica kabul etmiyorum. (?)

Başkan: Binaenaleyh Kolordular milleti bu işe sevk etmeye başlasın. Sivil idareye gelince: İstanbul Hükümeti ile eninde sonunda ya anlaşırız, ya da muhalif kalırız. Merkez-i Hükümet millete muhalif kalsa bile sivil idare memurları milletin kuvveti karşısında direnme fikri beslemesin.

Bunun için milletin emellerine aykırı icraatta bulunan bir hükümetin sözü memurları nezdinde geçerli olamasın. Bu, bir milli amaç olmalıdır. Sivil idare amirleri yalnız milli emellere baş eğilmesi gerektiğini bilmelidirler. Buna inanmayan memurları görevlerinde bırakmaktan ancak zarar doğar. Mesela, Ferit Paşa Kabinesi kanun ve nizamlara aykırı emirler verdi. Bazı idare amirleri bu emirleri yaptı. İşte bu tarzda hareket eden vali veya mutasarrıflar bizim için zararlıdır.

Rauf Bey: Fakat her yerde bu emirleri doğruluğuna inanarak yapmadılar; geçim derdini ileri sürdüler.

Başkan: Ama hiç kimse, hiçbir vakit kendi boğazını doyuracak diye millet ve memlekete zararlı bir menfaatın aleti olamaz. Kaymakamlardan da, köylerden yukarıya doğru teşkilat kurulması yolunda çaba harcamalarını rica edelim. Bunu yapacaklarına şüphemiz yoktur. Acaba bize karşı çıkan memur olursa ne yapalım?

Hilmi Bey: Hiç sanmam. Şimdi böyle memur yoktur. Evvelce olmuştu ama, şimdi bulunmaz. Zaten birçok emirleri Harbiye Nazırı veriyordu.

Fuat Paşa: Hayır... Harbiye Nazırı vermedi.

Başkan: (Hilmi Beye hitaben:) Siz bile Antalya mutasarrıfından yakınmıyor musunuz? Demek var. Hâlâ da orada... Merkezi Hükümet bunu değiştirmeye çalışmalıdır. Belki de çalıştığı halde yine yerindedir.

Kâzım Paşa: Bizim nazırımızın (Harbiye Nazırının) yaptığı önemsiz kalır. Ermenilere karşı seferberlik emri verdi. İçlerinde İngiliz subayları bile olsa harekete geçilmesini istedi. Halbuki Dahiliye Nazırı, *"kat'iyen böyle bir şey yapılmasın"* diye emirler veriyordu. Harbiye Nezareti ise başka bir şey yapamazdı.

Hilmi Bey: Bu da bir meseledir. Sivil idare memurlarının aleyhinde yakınmaları merkez dinlemezse ne yapmalıdır.

Başkan: Evet, çok çekişmeli ve önemli bir zamandayız. Bizi kurtaracak yalnız "Kuvayi Milliye"mizdir. Her ihtimale karşı güvenlik içinde bulunmalıyız. Durumumuzun güvenliğini sağlayacak olan bir husus da şüpheli hiçbir memurun iş başında bulunmamasıdır. Özellikle iki idare kademesinde: Vali ve mutasarrıf... Hatta kaymakam... Şimdi bir şey yapabiliriz: Bütün vali, mutasarrıf ve kaymakamlardan söz isteriz. Deriz ki, *"Siz iyi adamlarsınız. Kritik bir zamandayız. Sizlerden bir daha söz istiyoruz. Milli emellere itaatkâr olacaksınız. Elinizdeki bütün imkânlarla çaba harcayacaksınız".* Haklarında güven duygusu beslenmeyen idare amirleri vardır. Bu gibiler ya bir âciz, ya da haindirler. Âcizlere yardım ederiz. Hainler, Kuvayi Milliyeyi zararlı görür ve ortadan kaldırılması için fırsat ararlar. Bunlar hakkında daha önce hükümete yazılmıştı. Gerekirse işten el çektirmeleri tekrar rica olunur. Bu da sonuç vermezse, asker ve milli kuvvetler el çektirmelidir.

Kâzım Paşa: Yalnız Paşa hazretleri, askerler bu işe karışmasın.

Başkan: Peki... Öyle ise Kuvayı Milliye, yani millet tarafından görevlerinden uzaklaştırılırlar.

Rüstem Bey: Müsaade buyrulur mu efendim? Bu işte yegâne amil ordu, yani komutanlardır. Fakat hükümet bu komutanlardan bazılarını değiştirmeye kalkışırsa... Nitekim Fuat Paşa ve Kâzım Paşa hakkındaki teşebbüsler malum. Mesela Ferit Paşa Kabinesi Kara Sait Paşayı tayin etmişti. Tabii niyeti kötü idi. Yani bu, bir şahıs meselesidir.

Hilmi Bey: Dahiliye ve Harbiye Nezaretlerinden aynı emirler gelmiştir.

Başkan: Bu iş başladığı zaman paşalar hazretleri en kritik bir anda bulunmuyorlardı. O kararda hiçbir komutan ve bu zevat değiştirilmeyecekti. Harbiye Nezareti bunların yerine başkalarını tayin ederse hareket tarzı şöyle olacaktı: Yeni gelen aynı vasıfları taşıyorsa orada kalacak, fakat evvelki de oradan ayrılmayacaktı. Ama bir süre sonra işler önemli bir safhaya girdiğinden bunların asla değiştirilmemesine karar vermiştir. Bugün de o kararda ısrar etmemiz gereğini duyuyorum. Mesela Erzurum'da Kâzım Paşa, Ankara'da Fuat Paşanın yerine başkaları gelirse maksatlarının ne olacağı iyice bilinmelidir. Belki fenadır. Bunu görmezlikten gelemeyiz. Bu; ölüm, kalım noktalarını teşkil eden bir meseledir. Harbiye Nezaretinin bu komutanları gelişigüzel değiştirmesine göz yumamayız.

Rauf Bey: Bu görüş, bizimle işbirliği yapmış olan vali ve mutasarrıfları da kapsamı içine almalıdır.

Başkan: Evet... Bir de Fevzi Paşa meselesi var. Bu, bizce hayati bir meseledir. Harbiye Nezaretinin bu konuda bizimle istişare yapmasında hiçbir sakınca yoktu. Ama Nezaret buna lüzum görmedi: XX. Kolordu vekâletle idare edilebilir. Bunu dinlemez de yine Fevzi Paşa için direnirlerse, bendenizce bunu reddetmelidir.

Kâzım Paşa: Abdullah Paşaya yapıldığı gibi yapmalıdır.

Başkan: Evet... Fuat Paşa Ankara'ya yazsın. Biz de yazalım.

Hilmi Bey: Bu kararı Fevzi Paşaya da yazarız.

Başkan: Evet, evet... Konya'da Fahreddin Bey, Balıkesir'de Yusuf İzzet Paşa vardır. Bu iki zat için durum başkadır. Bunların da değiştirilmesine kalkışırlarsa gelecek adama bakarız. Şahsen de biliriz efendim.

Haydar Bey: Yalnız bir nokta var: Fahrettin Bey için bir şey söylemeyeceğim; çünkü akrabamdır. Fakat Yusuf İzzet Paşa milli harekâta katılıyor. Kendisini bu yüzden yakalarlarsa ne olur? Vicdani sorumluluk altında kalmaz mıyız?

Başkan: Kalırız...

Fuat Paşa: Fahrettin Bey de öyledir. Cemal Beyin şerrine uğramıştır.

Başkan: Fevzi Paşa sorunu çözümlendi demektir.

Fuat Paşa: Bu sorun acele etmemizi gerektirir efendim. Hemen yazılsın.

Rauf Bey: Müsaade buyurursanız biz yazalım. Aramız iyidir. Bekir Sami Beyle birlikte bir şey yazalım. "Siz bunu kabul etmeyiniz" diyelim.

Başkan: Evet böyle... Temsil Heyeti de Harbiye Nazırından cevap ister efendim. Şimdi öteki sorun hakkında ne buyuruyorsunuz? Sivil idare memurları için?

Hilmi Bey: Sivil memurlar hakkında uygulanacak işlem sorunu gerçekten eksik kaldı.

Kâzım Paşa: Mebuslarımız seçildi. Yakında toplanacaklar. Pek önemli bir zamandayız. Bu, bir ölüm-kalım meselesidir. İstibdadın tekrar ilanı da olabilir. Bunu böyle bilelim. Sivil memurlardan namus sözü alalım.

Başkan: Evet... Mesela Ferit Paşa Kabinesi yine iş başına gelirse ilk icraatı Milli Teşkilat aleyhine valilere emir vermek olacaktır.

Kâzım Paşa: Bir de imza için sadece "Temsil Heyeti" deyimi kullanılsın.

Başkan: Sivil idare amirlerinden söz almak yeniler içindir. Komutanlardan söz almaya hacet yoktur. Yalnız bazı vali ve mutasarrıflar hakkında kesin işlem gerekir. Mesela Diyarbakır Valisi hakkında. Oradan birtakım yakınmalar geliyor. Bunu hükümet de biliyor. Buna inandığı halde yine yerinde tutuyor. Antalya ve Niğde mutasarrıfları da öyle. Şimdi Diyarbakır, Antalya, Niğde vali ve mutasarrıfları hakkında işlem yürütülmüş ve hükümet de bunların geri alınacağına dair söz vermiştir. Bunlar belirli bir süre içinde hükümetçe değiştirilmediği takdirde artık millet tarafından yerlerinden kaldırılsın.

Bekir Sami Bey: İstanbul'da Nurettin Bey.....

Başkan: Yalnız bunu halk yapabilir. Sonra nüfuzumuz kırılmasın... İstanbul'daki Nurettin Beyi İngilizler de tutuyor. O, bakalım, başka türlü kaldırılmalıdır. Ancak Diyarbakır'dakinden halk da yakınıyor.

Bekir Sami Bey: Bunun kaldırılmasından sonra artık Süleyman Nazif'in saldırılarına dayanmalı...

Kâzım Paşa: Her valiye sorulacak mı? Mesela Sıvas ve Erzurum valilerine?

Başkan: Daha birçok var. Hepsine soralım.

Rüstem Bey: İzzet Bey meselesi ne olacak?

Hilmi Bey: İzzet Beyin Yunanlı ya da Osmanlı valiliği... hepsi birdir.

Başkan: Beyefendi, bizim bir valimiz isyan ederse o zaman çok kötü olur. Hükümet bunu azlederse o da isyan eder. O vakit Yunanlılar tarafından atanır; daha da kötü olur.

Rauf Bey: Adana Valisi 15 gün izin aldı. Yerine zayıf bir adamı vekil bıraktı. Bu adam da, "eğer 15 gün içinde geri dönmezseniz istifa edeceğim" dedi ve istifa etti. Şimdi Adana'da Fransız "Administrateur"ü hükmünü sürdürüyor.

(Bu konunun görüşülmesi sonraya bırakıldı.)

Başkan: Hatırıma bir şey geliyor: Asker ve sivil memurlarla birlikte Milli Teşkilatın gelişip güçlendirilmesine çalışacağız. Yeni Merkez Heyetleri var. İhtimal ki üyeleri eksiktir. Bunları yeni baştan teşkil etmek de mümkün değil. Yalnız eksiklerini doldurmak veya yeniden teşkil etmek için bu üyeler ikinci seçmenlerden seçilse nasıl olur? Bunlar, mebus seçmek gibi milletin mukadderatıyle ilgili bir görev yapmışlardır. Mebuslardan ölen olsa, bunların yerini dolduracak olanları yine onlar seçecektir. Binaenaleyh bu ikinci seçmenleri Merkez ve İdare Heyetlerine sokmak suretiyle milli iradeyi devam ettirebilir miyiz acaba?

Haydar Bey: Olamaz. Bunların içinde bizim aleyhimize oy verenler var. Başka bir çözüm yolu bulalım.

Başkan: Bu adamlar her yerde saygıya değer, çevrelerine fazlaca hâkim ve sözü geçen kimselerdir.

Haydar Bey: Öyle değildir. Aksine en çapkın adamlardır. Köylerde teşkilatımızın İdare Heyetleri vardır. Bunlar idare etsin. İdare Heyetleri nahiye müdürlerini elde ederlerse istediklerini yaparlar. Zaten bu seçim tarzı da tüzüğümüze uygun düşmüyor.

Başkan: Merkez ve İdare Heyetlerine üye seçimi tabii tüzüğe göre olacak. İkinci seçmen sıfatını kazanmış olan kimseler, demek ki benim zannettiğim gibi değilmiş. Mesela Sıvas'ta otuz şu kadar ikinci seçmen var. Bunlar yeterli niteliklere sahip değil mi?

Mümtaz Bey: Değildir efendim. Bunlar nüfuzlu kimselerin adamlarıdır.

Başkan: Kâzım Paşa hazretleri burada yokken Fuat Paşa bir plan yaptı. Kilikya için de bir plan hazırlayacaklar. (Kâzım Paşaya hitaben:) Bu cephe ile de ilgilenirsiniz. Beyler, burada Nazilli cephesinin delegeleridir. O cephe ile de alakadar olursunuz.

(Bu arada çeşitli yerlerden gelen telgraflar okundu.)

Başkan: (Fuat Paşaya hitaben:) Ahmet Fevzi Paşanın halen nerede olduğu bilinmiyor. Ankara'daki vekilimize emir vereceksiniz.

Sesler: Hiç cevap verilmesin.

Başkan: Bakalım sonra ne olacak... Daha sonra bunları birer birer ortaya çıkarırız.

Mazhar Bey: Gidecek olanlara da, "şu tarihte şu olmuştu..." deriz.

Başkan: Arif Beyden, Fevzi Paşanın yaveri hakkındaki raporun sorulması...

Kâzım Paşa: Cemil Cahit Beye de yazalım. Salahattin Beye rica edelim. Bunu önemle takip etsinler.

Başkan: Başka bir şey var mı? Efendim?

(Oturum sona erdi.)

Dördüncü birleşimde alınan kararlar:

1- Mebusları aydınlatmak için hazırlanan talimatname değiştirilerek kabul edildi.

2- Milli Teşkilatın ordu tarafından idaresi ve sivil idare amirleriyle memurlardan da istifade edilmesi kararlaştırıldı.

3- Haklarında kuşku duyulan bazı vali ve mutasarrıfların değiştirilmesi için tekrar hükümete baş vurulması, değiştirilmedikleri takdirde Kuvayi Milliye tarafından görevlerinden uzaklaştırılmaları karara bağlandı.

4- Ankara'ya Fuat Paşadan başka Kolordu Komutanı kabul edilmemesine ve Ahmet Fevzi Paşaya da gelmemesi için bir yazı yazılmasına karar verildi.

5- Sivil idare amirlerinden, çevrelerinin Kuvayı Milliyeye ne derece bağlı bulundukları hakkında tekrar söz alınması kararlaştırıldı.

6- Hükümetin aleyhteki takrirlerinin yayımlanmayıp saklanmasına, gerektiğinde ortaya çıkarılmasına karar verildi.

7- Arif Beye, Ahmet Fevzi Paşanın yaverinin takip edilmesi hakkında telgraf yazılması kararlaştırıldı.

20 KASIM 1335 (1919) TARİHİNDE YAPILAN BEŞİNCİ BİRLEŞİM

Başkan: Müsaade ederseniz efendim bazı kâğıtlar var, onları okuyalım. Hüsrev Beyefendi, okur musunuz! *(Hüsrev Bey basın özetlerini okur.)*

Başkan: Buna dair mütalaa var mı efendim? Yalnız Yunanlılara teşekkürlerini beyan etmişler; İzmir ve yöresinde asayişi koruduklarından dolayı... Halbuki bizim aldığımız haberlere göre Yunanlılar İzmir'in içinde bile birçok facialar işlemişlerdir. İzmir Telgraf Müdüründen bu konudaki belgeleri isteyelim. Gerektiğinde bunları mukabele ederiz.

Rauf Bey: Bu, özel nitelikte bir haberdir. Buna dayanarak Barış Konferansına bir şey yazamayız. Esasen bu husus birçok eserlerle de yayımlanmıştır.

Başkan: Hiç olmazsa gazetelerle ilan edelim.

Rauf Bey: Zaten bizim gazete muntazaman yazıyor.

Başkan: O noktaya değinilerek bir şeyler yazılabilir efendim.

Rüstem Bey: Ayrıca Amerikan Temsilcisine buna dair bir şey yazılamaz mı?

Başkan: Bu konuda elimizde resmi belge yok.

Rauf Bey: Kaynak da gösterilmemiş... Bir partinin gazetesi böyle yazabilir.

Başkan: Buna dair elimizde resmi belge yok. Bu bir gazete haberi olduğundan, bunu dikkat nazarına alıp resmi bir müracaat yapmanın doğru olamayacağını Rauf Beyefendi de söylüyorlar.

(Bu arada Erkân-ı Harbiye Dairesinin (Genelkurmay Başkanlığının) Yunan ve Rum tahrikleri hakkındaki yazısının sureti okundu.)

Rauf Bey: İstanbul hükümeti buna karşı ne yapmış? Bu konuda gazetelerde propaganda yapılmalı. Fakat bu da hükümetin görevidir.

Bekir Sami Bey: Hükümeti bu hususta sıkıştıralım.

Rüstem Bey: Evet, asıl ona düşen bir görev var ki, yerine getirmiyor.

Başkan: Bunu bize yazan hükümet midir?

Hüsrev Bey: Hayır, III. Kolordu bir suret göndermiş.

Başkan: Hükümete yazarız: "Böyle olduğunu işittik; Hükümetçe bu hususta ne gibi karşı tedbirler alınmıştır? Bizi aydınlatınız" deriz. Ayrıca bize bu yolda ne gibi şeyler tavsiye ettiklerini de sorarız.

Rauf Bey: Hükümetçe ne tedbirler alınmıştır? Bize düşen görev midir. Bu tarzda bir şey yazılır.

(XIII. Kolordudan gönderilen ve Resülayn'a bir vagon Fransız askeri geldiğini bildiren 19 Kasım 1335 (1919) tarihli yazı okunur.)

Rauf Bey: Bu bilgiyi Cevdet mi veriyor? Bunun bir bölümünü gazeteye verelim mi efendim?

Başkan: Evet, gazeteye verelim ve sonucunu da XIII. Kolordudan soralım. Aşiretler ne oldu?

Rauf Bey: Aşiretlerin sancaklarla geldiklerini "İrade-i Milliye" yazsa çok iyi olur.

(Bu arada Bitlis'ten gelen ve Garzan aşireti namına Müdafaa-i Milliye Reisinin yaptığı müracaat yazısı okunur.)

Başkan: Cevap yazarız. En yakın merkezle bağlantı kurmak üzere cemiyet teşkil etsinler. Ona göre de her gün bizden talimat alırlar.

(Sıvas polisinin bu şehirdeki yabancılara dair yazısı okunur.)

Başkan: Bu İtalyan subayı geldiği günden beri daima Karakin Efendi ile, daha birtakım Ermenilerle, Şeyh Recep ve arkadaşlarıyle temasta bulundu. İngiliz Sulter de bunları idare etti ve hep onlarla meşgul oldu. Bunlar, Şeyh Recep ve arkadaşları vasıtasıyle Sıvas'ta bizce asla istenilmeyen fikir ve talimatlar vermiş olabilirler. Buna karşı bir şey düşünmek lazım mı acaba? Yani herhalde bunlar tarafından bizim aleyhimizde bir tertip vardır. Buna karşı ne düşünmek lazımdır?

Rüstem Bey: Bunlar gözaltında mı efendim?

Başkan: Hayır. Vali Paşa kefalete bağlayarak serbest bırakmış.

Rauf Bey: Bizim Merkez Heyeti de buna karşı tertibat alsın.

Başkan: Valinin dikkatini çekelim. Bunların her hareketini meydana çıkarsın.

Bekir Sami Bey: Şeyh Recep'in İtalyan ve İngilizlerle görüşmesi dikkat nazarını çekmeliydi. Bu, mahalli hükümetin görevidir.

Başkan: Arkadaşlarımızdan biri buna memur olsun. Sonra Şeyh Recep sanık durumundadır. Vali Paşa kefalete bağlayarak çıkarır. Fakat acaba muhakemesinin sonucu nedir? Mazhar Bey zaten Vali Paşa ile temasta bulunuyor. Bu işe de memur olsun.

Kâzım Paşa: Ben buna çok üzüldüm. Daha önce affedildi. Buna rağmen göz önünde çıkar, İngilizlerle görüşür... Buna bu kadar müsaade etmemelidir.

Başkan: Ve buranın Merkez Heyetine de bu hususu sormalı.

Kâzım Paşa: Merkez Heyeti uyuyor. Paşam. Biraz canlı olmalı.

Başkan: (Süreyya Beye hitaben:) Bununla temasa siz memurdunuz. Galiba bunu layıkiyle yapamıyorsunuz?

Süreyya Bey: Kanuni formalitenin dışına çıkılmak istenmiyor efendim.

(Bu arada Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın Ali Fuat Paşa hakkındaki telgrafı okunur.)

Başkan: Evet efendim... Yani bu, bizim sorduklarımıza cevap oluyor. Fakat bu cevap yeterli midir acaba?

Rauf Bey: Fuat Paşa hakkındaki işlemin kanunsuz olduğunu kabul ve bunu düzeltmeye çalıştığını ifade ediyor. Ama buna engel olanı neden söylemiyor?

Başkan: Sonra da niçin hemen düzeltmiyor?

Rauf Bey: Demek ki kendi makamında sözü geçerli değil.

Başkan: Ve şimdiye kadar bunu bize neden açıkça söylemedi?

Rauf Bey: Bunu saf ve samimi bir ifade ile kendisinden sormalı. Bu işlemin kanuna aykırılığını ve düzeltilmesinin de kendi makamınca yerine getirilmesi gerekli bir görev olduğunu kendisi söylüyor. Ama bunca zamandır bir türlü yapmıyor. Bunu düzeltmesine engel olan nedir?

Başkan: O halde sorarız: *"Bu engeli bize açıkça bildiriniz"* deriz.

Rauf Bey: Zaten hükümetin tutumuna karşı bizi kuşkuya düşüren bu gibi noktalardır. Ve buna sebep olan da kendileridir.

Başkan: O halde birinci noktaya şöyle cevap veririz: "Kanuna aykırı olan bu gibi işlemlerin düzeltilmesinde serbest olmadığınız ve engelleyici güçler karşısında bulunduğunuz anlaşılıyor. Bu engelleri bize bildiriniz. Fuat Paşa meselesine gelince: görevinden geçici olarak

uzaklaşabilir. (Bunu zaten kendisi onlarla anlaşarak sağlamıştır; iki ay izin istemiştir.) Ama yerine başkasını göndermek doğru değildir. Çünkü bu durum, Ankara ve çevresindeki kamuoyunu korku ve telaşa düşürüyor. Bundan kargaşalık doğar. Özellikle Ahmet Fevzi Paşanın tarafımızdan da işitilen zararlı fikir ve hareketleri de bu kargaşalığı büsbütün artırır. Buna göz yumamayız. Fuat Paşa ve ötekiler hakkında uygulanmak istenen işlemleri düzeltiniz" deriz.

Rauf Bey: Ama Fevzi Paşa'nın Milli Teşkilata karşı olduğunu kesinlikle bilmiyoruz ki...

Başkan: Bunu bir ilave olarak yazmıştık; nitekim kanıtları da vardır. Refet Bey kendisi hakkında, "hükümetten aldığı emirden başka emir dinlemez ve Saray'a bağlıdır" diyordu.

Rauf Bey: Onun Saray'a bağlı olduğunu biliyorum. Hükümetten aldığı ve alacağı emirlere gelince: Hükümet bizimle birlik halinde olursa o da bizden yana olmak zorunda kalmayacak mı? Kendisi için, *"Zararlı"* demeyelim efendim. Çünkü namuslu bir zattır. Aynı zamanda Milli Teşkilata da taraftardır. İstanbul'da kendisiyle bu hususta görüşmüştük.

Başkan: "Zararlıdır" demeyelim. Ama Fuat Paşa'nın oradan ayrılması kamuoyunu karıştırır. Okunacak başka bir şey var mı efendim?

Hüsrev Bey: Hayır, yoktur efendim.

Rauf Bey: Müsaade buyurulursa kendisine biz, Bekir Sami Beyle birlikte ve hususi surette yazalım efendim.

Sesler: Uygundur.

Başkan: Müzakere edilecek başka bir şey var mı efendim?

Kâzım Paşa: Kolordu komutanlarının bu toplantıya çağrılmaları için birtakım sebepler vardı. Bunlar tamamiyle müzakere edildi mi? Mesela şunlar vardı: 1- Milli Meclisin toplanacağı yer; 2- Meclisin toplanmasından sonra Milli Teşkilatın alacağı şekil; 3- Barış konferansında hakkımızda belirecek olumlu veya olumsuz bir hale karşı hareket tarzı... Bunlar tamamiyle tespit edilmiş midir? Mesela şekil meselesi tespit edildi ve kabul olunup imza altına alındı mı?

Başkan: Onları tutanaklardan okuruz. Yalnız ikinci meselede Temsil Heyetine dair olan konuları, öyle sanıyorum ki, bütünüyle görüştük.

Kâzım Paşa: Milli Teşkilat ne olacak?

Başkan: Bu de tespit edildi sanırım. Yalnız üçüncü nokta, bana öyle geliyor ki henüz söz konusu olmadı.

Kâzım Paşa: Barış Konferansı hakkımızda olumlu, ya da olumsuzsa ne yapalım?

Başkan: Barış Konferansının bize karşı tutumu olumlu ise ne âlâ; ama olumsuzsa... İsterseniz bunun görüşülmesini yarına erteleyelim. Vasıf Beyi beklersek daha iyi olur. Bundan da maksat, Vasıf Bey gelsin. Getireceği bilgileri dinleyelim. Böylece vereceğimiz kararlar da bir parça zemin ve zamana uygun olsun efendim. Ama isterseniz hemen şimdi görüşmeye başlayalım. Ne buyuruyorsunuz efendim?

Hakkı Behiç Bey: Evet, Vasıf Beyi bekleyelim efendim.

Başkan: Vasıf Bey bugün hareket etmiş; Tokat'a kadar kaç günde gelebilir?

Bekir Sami Bey: 3-4 günde gelebilir.

Başkan: O halde Paşa hazretleri, müsaade buyrulursa, tutanakları okuyalım. Bakalım ne surette tespit edilmiş.

Rauf Bey: Tutanaklardan bir şey anlayabileceğimizi sanmıyorum.

Başkan: Tutanaklar şimdi okunabilecek halde midir?

Hüsrev Bey: İlk günkü ile üçüncü ve dördüncü günlerdeki temize çekilmiştir efendim.

Başkan: O halde okuyalım efendim.

(Tutanaklar okunur.)

Başkan: Şu halde müzakere edilmek üzere yalnız Paşa hazretlerinin üçüncü sorusu kalıyor.

Kâzım Paşa: Sorularımı bir kez daha tekrarlıyorum: 1- Milli Meclisin toplanacağı yer; 2- Meclisin toplanmasından sonra Milli Teşkilatın alacağı şekil; 3- Barış Konferansında hakkımızda belirecek olumlu veya olumsuz hale göre hareket tarzı...

Başkan: Diyelim ki, Milli Meclis toplandı. Temsil Heyeti dışarıda kaldı. Mebuslar, "güvenlik içindeyiz" dedikleri zaman Temsil Heyetine düşen görev, işi kongreye bırakmaktır.

Kâzım Paşa: ...

Başkan: Mademki Temsil Heyeti kongreye kadar...

Kâzım Paşa: Bu isteğimiz, sonradan ortaya çıkan geçici bir şekildir. Hükümet bunu kendisi yapmış olsaydı belki bu isteğe lüzum bile kalmazdı.

Başkan: Gerçi Temsil Heyetinin hükümetle birlikte varolması sakıncalı bir şekildir. Ama mebuslar henüz "güvenlik içindeyiz" demedi. Paşayı bu birinci safhıa için müsait görüyoruz.

Kâzım Paşa: Kongrenin toplanmasına karar verildiği günden bilfiil toplanacağı güne kadar geçecek süre içinde Temsil Heyetinin görevi (yani ikinci sorun) ne olacak? Bu süre içinde mebuslar, *"güvenliğimiz vardır"* derlerse, bizim görevimiz bitmiş olur. Buna rağmen yine birtakım isteklerimiz olacak mı?

Başkan: Mebuslar, *"güvenlik içindeyiz"* dedikleri zaman Temsil Heyeti için yapılacak tek bir iş kalır: O da hemen kongreyi toplamaktır. Çünkü ortada bir Mebusan Meclisi var, hükümet var; bir de Temsil Heyeti var... Yani teklif, "güvenlik içindeyiz" denildiği vakit, Temsil Heyetinin hiçbir görevi kalmaz.

Kâzım Paşa: O zaman hükümetle olduğu gibi, mebuslarla da resmi ilişkiler kesilmelidir.

Hakkı Behiç Bey: Hayır, mebusları ile görüşebilir.

Başkan: Mecliste bir grubumuz olacaktır. Bunların bizden ayrı ayrı şeyleri olmayacaktır. Binaenaleyh Temsil Heyetinin yapmak isteyeceği şeyleri o grup yapacaktır. O grubun bir de başkanı bulunacaktır. Temsil Heyeti, o başkana hitaben: *"dışarıdaki durum budur"* diye bilgi vermesin mi?

Kâzım Paşa: Mebuslar, *"güvenlik içindeyiz"* deyinceye kadar bu hal sürebilir. Ama ondan sonra... Çünkü birtakım yeni istekler başlayacak. Bundan hükümet kuşkulanacak... Birçok dedikodulara sebep olacak.

Başkan: Güvenliğin teyidi halinde, Temsil Heyeti adına hükümette ve Mebusan Meclisi ile resmi muhaberede bulunulmayacak. Uygun mu efendim?

Sesler: Uygundur efendim.

Başkan: Pekâlâ... Mecliste güvenliğin sağlandığı andan itibaren Temsil Heyeti Hükümetle resmi yazışma ve ilişkilerde bulunmayacaktır.

Kâzım Paşa: Barıştan sonra Milli Teşkilatın durumu ne olacaktır? Gerçi daha önce ortaya attığım sorular arasında bu husus yoktu. Ama bunu şimdiden, bizim de görüşlerimiz alınarak tespit etmek gerekir. Zira bundan sonraki toplantılarda Kolordu Komutanları bulunamazlar.

Başkan: Şimdi şöyle bir sıralama yapalım efendim: Birinci safha; Milli Meclis toplanıyor. Bugünkü şartlara göre İstanbul'da güvenlik olmadığından Temsil Heyeti dışarıda kalıyor. İkinci Safha; Meclisin güvenlik içinde olduğu ileri sürülüyor. Temsil Heyeti, Temsil görevini tatil ediyor. Tüzüğümüz gereğince kongreyi topluyor. Temsil Heyeti böylece güvenliğin gerçekten var olup olmadığını ve buna göre alacağı şeklin tayinini kongreye bırakır. Biz bugün ne karar verirsek verelim, o kongrenin alacağı kararlara etkili olamayız. Bu hususlar ancak o kongrede karara bağlanacaktır. Şimdi yapılacak iş olsa olsa şahsi görüşlerimizi söylemekten öteye geçemez. Ama bu da bir hazırlıktır. Fakat öte yandan o kongre belki de bizim bugünkü inançlarımıza tamamiyle aykırı kararlar da verebilir.

22 KASIM 1335 (1919) TARİHİNDE YAPILAN ALTINCI BİRLEŞİM

Başkan: Fethi Bey hakkında Temsil Heyetinden geçmiş böyle bir karar yoktu. Belki hususi surette yazılmıştır. Değil mi efendim?

Sesler: Evet.

Başkan: Bu nereden buraya çıkmış efendim?

Hüsrev Bey: Müsveddelerden efendim.

Başkan: Nasıl ki, sonradan seçiminde bir sakınca ve güçlük varsa, ortalığı boşuna gücendirmemeleri bildirilmeliydi.

(Karar özetlerinin okunmasına devam edilir.)

Başkan: Yalnız burada deniliyor ki "Temsil Heyetinin Mebusan Meclisine girmeyerek eskisi gibi görevini sürdürmesine karar verildi." Yani dışarıda kalarak, değil mi?

Hüsrev Bey: Evet efendim.

Rauf Bey: Biz buradan Eskişehir'e hareket ettiğimiz vakit etrafla haberleşme ve ulaşımı kim sağlayacak efendim? Ben, haberleşmenin Eskişehir'e gitmemiz yüzünden 10-15 gün kesintiye uğramasını sakıncalı görüyorum. Çünkü teşkilatlanma için haberleşmemiz gerekir. Öte yandan harekât var. Özellikle Kilikya harekâtı...

Başkan: İşte Fuat Paşa hazretleri bunu anlatmışlardı. Yani birtakım konaklama noktaları kabul ediyoruz. Yolculuk esnasında buralardan geçerken haberleşmeyi yaparak teşkilatla ilişki ve bağlantılarımızı sürdüreceğiz. Değil mi efendim?

Sesler: Evet.

Rauf Bey: Yani burada herhalde bir grup kalmalı efendim.

Salahattin Bey: Burada 10 gün süre ile, yani Temsil Heyetinin Eskişehir'e varmasından sonra ayrılmak üzere, birkaç kişi kalırsa daha iyi olur. Çünkü birçok müracaatlar oluyor. Bendeniz de bu hususta gereken yardımı yaparım.

Rauf Bey: Özellikle Kilikya taraflarındaki harekât var efendim. Heyetin buradan ayrılması halinde bu harekât nasıl idare edilecek?

Başkan: İşte buna karar verdik ya, efendim. Bunu Ali Fuat Paşa Hazretleri idare edeceklerdir. Bu hususta birtakım projeler hazırlanmıştır ki, bunu kendilerine de tebliğ edeceğiz.

Okunacak başka şeyler var mı efendim?

Hüsrev Bey: Var efendim.

Başkan: O halde okunsun. Sonra da müzakereye başlarız efendim.

(Trabzon Valisinin Rumlar hakkındaki bir cevabı ile Şehzade Osman Fuat Efendi hakkında Şevket Beyden gelen yazı okundu.)

Kâzım Paşa: Bu nedir efendim? Bir mesele mi olmuş?

(Paşa hazretleri gerekli açıklamaları yaptılar.)

Rauf Bey: Bu mesele iyice araştırılmalıdır. Sonra "böyle söylenmiş şöyle olmuş" demekle olmaz.

Başkan: Bütün yönleriyle araştırılması için tekrar soralım.

Salahattin Bey: Kendisini güç durumda bırakmamak için mesela Harbiye Nazırından (Cemal Paşa) soralım. Falan filan yerlerden iyice araştırılsın.

Başkan: Buyurduğunuz gibi bunu, bu görüş açısından araştırmak mı uygun olur, yoksa Vasıf Beyle Fevzi Paşa geliyorlar; onlardan sorup da öyle mi hareket edelim?

Sesler: Vasıf Beyi beklemek daha uygundur.

(Bu arada eski Dahiliye Nazırı Reşit Beye kabinenin kurulması görevi verildiğine dair Şevket Beyin raporu okundu.)

Başkan: Münasip görüldüğü takdirde, Vasıf Bey geldiği zaman bunu yine gözönüne alırız.

(Adanadaki durum hakkında Şevket Beyden gelen telgraf okundu.)

Fuat Paşa: Bunu bendenize bırakınız. Cevabımı bu akşam yazayım.

Başkan: Doğrudan doğruya Harbiye Nazırına yazalım ve diyelim ki, *"arkadaşlardan biri bize bu suretle ihbarlarda bulunuyor".*

Kâzım Paşa: Durum kötüleşiyor demek; açıklasınlar.

Bekir Sami Bey: Kilikya'daki "Administrateur" meselesi nedir? O'nun değişmesiyle ne olacak? Bu durum bir kişinin şahsına mı bağlı?

Başkan: Adanalılar bize daha önce de müracaat etmişlerdi. *"Bu Administratuer değişirse, görülen fenalıklarla zulümler azalır"* diyorlardı. Şimdi bu Kilikya hakkında uygulamak istediğimiz projeyi Harbiye Nazırına yazalım mı?

Fuat Paşa: Özet olarak Paşam... Çünkü kendisi gerek Mersin'de, gerekse Konya'da bu sorunla bir parça uğraşmıştı; işi biliyor.

Rauf Bey: Bu, bence de uygundur. İzmir teşkilatına dair Harbiye Nazırından bir haber geldi mi efendim?

Başkan: Hayır. Sorduğumuza cevap alamadık. İsterseniz onu da yeniden soralım.

Fuat Paşa: Çok doğru olur.

Başkan: İsterseniz Harbiye Nazırına da yazalım. Görüşlerini bildirsinler.

(Bu arada Adana'daki Suphi Paşa hakkında İstanbul'dan gelen bir yazı okundu.)

Başkan: Peki ne yapalım?

Rauf Bey: Ne istiyor yani?

Başkan: Bizden, ne tarzda hareket edeceğine dair talimat istiyor.

Başkan: (Bir soruya yanıt olarak:) Temsil Heyetinin yeri değişecek. Bu yüzden yanlış bir anlama olmasın. Bu adamlar İstanbul'da olmayıp Adana'ya dönmüş olabilirler.

Fuat Paşa: Şüpheliyim. Bunlar belki henüz Adana'ya dönmediler. Bendeniz diyorum ki İstanbul'dan gelecek olurlarsa Eskişehir veya Ankara'ya gelsinler. Adana'da iseler Niğde'ye gelsinler.

Başkan: Bir kez yazarız. Harbiye Nazırına deriz ki, "Şimdi bu adamlarla aranızda irtibat var mı?". Ondan sonra buluşmak için ayrıca bir şey yapabiliriz. Suphi Paşaya ne diyelim efendim? "güvendiğin bir adamı gönder" mi diyelim?

Sesler: Evet.

Başkan: Ama biz hareket edeceğiz. Onun için Niğde'de Mümtaz Beyin yanına göndersin.

(Bu sırada Suriye ve Maraş yöreleri hakkında İstanbul'dan gelen bir telgraf okundu.)

Fuat Paşa: 4 ve 5 tarihli gazeteler bunu yazmışlardı.

Başkan: Demek Ermenilerin İslamlara kötülük yapabileceklerini kabulleniyorlar. Bu haberin asıl kaynağı neresi? Fransız gazeteleri mi yazdı? Yoksa yetkili bir diplomat mı? Onu anlayalım.

(Yozgat'tan Posta Müdürü Halim Efendinin değiştirilmesi ve onun yerine Tevfik Efendinin atanmasına dair Madenli Bahri Beyden gelen yazı okundu.)

Başkan: Bu Tevfik Efendi, öyle sanıyorum ki burada işten elçektirilen memur olacak.

Sesler: Evet efendim.

Başkan: O halde ne yapalım efendim?

Mümtaz Bey: Yozgat müdürü çok değerli bir adamdır.

Başkan: Hayır, asıl atanan adam?

Sesler: Atanan, melunun biridir.

Başkan: Yani burada bu herif gerçekten ihanet etti. Fuat Paşa Hazretleri, siz Yozgat mutasarrıfını tanırsınız sanıyorum.

Fuat Paşa: Evet efendim. Bu adam Çorum mutasarrıfı Samih Beyin bir başka eşidir. Kendisinden iyilikten ziyade kötülük gelir.

Mümtaz Bey: Yalnız onun kadar kabiliyetli değildir.

Fuat Paşa: O kadar kurnaz da değildir. Kendisiyle görüştüm. Hakkı Behiç Beyi de aracı yaptım. Bu adam herhalde orasını memnun edemedi. Artık orada görev yapamaz. Kendisinden hep yakınıyorlar. Biz de düzeltmeğe çalıştık. Ama başaramadığımızı, oradan hareketimizden sonra, şimdi gelen telgraflardan anlıyorum. Başka bir yerde iş görebilir.

Başkan: Yalnız telgrafçı sorunu önemlidir. Gelen telgrafçı kötü bir adam olduğu için haberleşmeler bozulacak.

Fuat Paşa: Yalnız telgrafçı sorununu çözümlersek, mutasarrıf sorunu önemini yitirir.

Başkan: Bunu öyle yapalım.

Fuat Paşa: Valiye yazalım.

Başkan: Başmüdür bunu yapamaz mı? Başmüdürler bu adamları istedikleri yerlerde kullanamazlar mı? Ankara valisine yazalım; bunu çözümlesin. Tevfik Efendinin buradan ayrılması nedenlerini de anlatırız.

Salahaddin Bey: Doğrudan doğruya açığa çıkarsınlar.

Kâzım Paşa: Van'daki de böyleydi efendim.. Yazıp çizmeği bir yana bıraktık; açığa çıkarıverdik. Şimdi sürünüyor.

(Mudurnu Kuvayı Milliye Reisinin İzmir Seçimlerinin yasaklandığına dair gazete haberleri hakkındaki telgrafı okundu.)

Başkan: Biz bunun için daha önce kabineye müracaat etmiştik. Halkın müracaatı tek tek ve dağınık olur. Bunu önlemek de uygun değildir. İşin doğruluk derecesini bilmediğimizden bunu hükümete soralım. "Sizin bu konuda bilginiz var mı? Bu yolda bir tedbir alındı mı?" diye soralım. Cevap alınamazsa yine yazalım. Ne yaptılar? Halk, bizden soruyor: "Biz böyle şeyler işitiyoruz. Buna karşı hükümet ve sizler ne yapıyorsunuz" diyorlar. Bunu yazalım.

Sesler: Peki efendim.

(Bu sırada bir telgraf memurunun çektiği telgraf okundu.)

Başkan: Bu telgraf memuru bize pek çok hizmet ediyor. Görevinden ayrılması doğru değildir.

Mümtaz Bey: Onu yerinden ayırmak yetkisi dışındadır.

Salahattin Bey: Müsaade ederseniz bendeniz yazayım. Diyarbekir'e mi, Halep'e mi bağlı sorarız. Eğer Diyarbekir'e bağlıysa, oraya yazarım. Yok eğer Halep'e bağlıysa İstanbul'dan etki yapmağa çalışırız.

Başkan: O halde sorunu beyefendiye bırakırız.

(Bu arada Menteşe Heyet-i Milliye Reisi Mehmet Hilmi Beyden gelen, eski mutasarrıf Hilmi Beyin azli hakkındaki telgraf okundu.)

Başkan: Evet, bu adam hakkında söylediklerini kabul edelim? Yenisi hakkında... Kayseri mutasarrıfı tayin edildi. Ali Ulvi Beydir. Niğdeden Cavit Bey mi, yoksa... Ethem Beydir. Gerçi "kötüdür" diyemeyiz. Yalnız âciz ve miskin bir adamdır. Samsun'da Yunanlılarla İngilizlere karşı haysiyet ve şerefini koruyamadı. Salter'lere falan adeta uşaklık ediyordu. Cemal Paşaya yazmıştık. Ne oldu? Cevap vermedi.

Rauf Bey: Güya, "telgraflarınıza sırasiyle cevap vereceğim" demiş...

Başkan: İsterseniz efendim Hüsrev Bey incelesin. Yazdığımız şeyler nedir, hangi tarihlidir? Buna göre yeniden bir baskıya girişmek için yeterince vakit geçmiş midir? Yeni bir şey yazdık; Fuat Paşa içindir. Birçoklarına cevap vermiyor. "Falan filan şeyler hakkında bizi aydınlatmadınız" diyelim. Hilmi Bey hakkında tabii bir şey yapamayacağız. Bunu, Demirci Efe bize delege olarak gönderiyor. Ve, "başkasını tayin etmeyiniz" diyor. Halkın bir çoğundan da değiştirilmemesi hakkında telgraflar geliyor. Ama Heyeti Milliye Reisi kendisini istemiyor. Bunu olduğu gibi bırakalım.

(Bu arada Mebusan Meclisinin İstanbul'da toplanmasından ve Arabistan'daki durumdan bahseden 19 Kasım tarihli ve "İsa" imzalı bir telgraf okundu.)

Başkan: Şimdi bunu yazan bir heyettir. Yalnız Şevket Bey değildir. "İsa" namı umumidir. Yani yalnız bir kişi değildir. Bunların kimler olacağını Vasıf Beyden öğreneceğiz. Bize yeni bilgiler vermiş oldu. Yalnız bir şey var: *"Arabistan'a bağımsızlık vermeyiz"* deniliyor. Böyle şey olur mu? Bu, ancak İstanbul Merkez Heyetinin mantık ve tasarılarını yansıttığı için ilgi çekicidir.

Mazhar Bey: Bunlar tüzüğümüzü görmemişler mi?

Kâzım Paşa: Tartışmaya değmez.

Başkan: Bir şey daha var: Yani, *"halk kimi takip eder?"* sözü var ki, bu bir tehdit noktasıdır. Yani bir şey olacak olursa, halk kimin ardından gider? Padişaha mı, Kuvayı Milliyeye mi uyar?

Başka bir şey var mı efendim?

Hüsrev Bey: Yoktur efendim.

Başkan: Beş dakika dinlenelim efendim.

(Saat: 16,35)

(Başka oturum yapılmadığından bugünkü birleşim sona erdi.)

23 KASIM 1335 (1919) TARİHİNDE YAPILAN YEDİNCİ BİRLEŞİM

Başkan: Efendim, müsaade ederseniz birkaç kâğıt var, onları okuyalım.

(Hüsrev Bey Çine'den gelen bir telgrafı okudu. Bu telgrafta özetle, Yunanlıların Menderes'e kadar çekileceklerinden, tarafsız bölgenin İngiliz kuvvetlerince işgal edileceğinden ve İngiliz subaylarının Kuvay-ı Milliye aleyhinde propaganda yapmakta olduklarından söz edilmektedir.)

Salahattin Bey: Acaba bunlar doğru mudur? Başka bir haber var mı?

Başkan: Hayır yok. Öğrendiğimize göre, daha önce İngiliz, Fransız ve biraz da bizim askerlerden oluşan birtakım birlikler İzmir'e gidecekti. Bunu Harbiye Nezaretinden de sormuştuk. Henüz bir cevap gelmedi.

Salahattin Bey: İhtimal ki burası tarafsız bir bölge olacaktır. Eğer açıkgözlülük ederek buraya daha önce Kuvayı Milliye girerse çok iyi olur.

Başkan: İngilizler burada iki yönlü çalışıyorlar. Ne yapalım? Oraya nasıl talimat verelim?

Salahattin Bey: Öyle sanıyorum ki Yunanlılar çekiliyor.

Başkan: Burası tamamiyle Menderes'in kuzeyindedir.

Salahattin Bey: İngiliz ve Fransızların işgaline fırsat verilmeyerek Kuvay-ı Milliye içeri girmeli ve asker de asayişi sağlamak için girer.

Rauf Bey: Bununla beraber Yunanlılar bölgeyi İngilizlere teslim ettikten sonra çekilirler.

Başkan: Boş kalırsa iyi... Fakat devir ve teslim yoluyla yapılırsa?..

(Yunanlıların İzmir'i işgali üzerinde Heyet-i Temsiliye üyeleri aralarında görüşürler. Konu daha sonra para işlerine dönüşür ve sözü M. Kemal alır):

Başkan: Bunun ne suretle sarf edildiğini ve edileceğini garanti edemeyiz tabii. Biz bu telgrafa karşı şöyle deriz: "Bunun başlangıcını bilirsiniz. Evvelce oralardaydınız; pek iyi bilirsiniz. Aylardan beri bölgeyi savunan silahlı milli kuvvetlerin idaresi için paraya ihtiyaçları vardır. Para ve asker topladıkları bir gerçektir. Fakat mesafenin uzaklığı ve yeterince denetlenmemek yüzünden birtakım yolsuzlukların olması da muhtemeldir. Bunun için görüşlerimizin kabul edilmesi size daha önce yazılmış, cevap alınamayınca tekit edilmişti. Fakat hâlâ bir karşılık alamadık. Buraya para lazımdır. Bunun için de ya Donanma Cemiyetinden, ya da başka bir kaynaktan para sağlanması gerekir."

Rauf Bey: Bu hal yalnız oralara mahsustur. Öteki yerlerde böyle bir şey yoktur. Bununla beraber keyfi hareketlerin önüne geçilmiştir, ve geçilmektedir.

(XIV. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşadan gelen ve Mudanya demiryolunun 20 Fransız zenci askeri tarafından işgal edildiğini bildiren telgraf okundu.)

Başkan: Bu yolun Fransızlarla ne ilişkisi var?

Salahattin Bey: Gerektiği zaman işgalleri için bir hazırlık.

Başkan: Mütarekede böyle bir şey var mıdır?

Rauf Bey: Kontrol hakları vardır efendim.

Başkan: Bu da öyle midir? Bu demiryolu kimindir.

Rauf Bey: Fransızlarındır efendim.

Başkan: Demek bir hakkımız yok... Mademki kendi yollarıdır, böyle yapabilirler. Yalnız bu kuvvetin çoğalmasına müsaade edilmemelidir.

Rauf Bey: Ve buna bir işgal niteliği verilmemelidir.

Fuat Paşa: Buna karşı yapılacak bir şey var. Oradaki komutan bu kuvvetin niçin geldiğini ilgililerden sormalı. Eğer maksat demiryollarının korunması ise, bu işi Kolordu Komutanı kendi üzerine almalıdır. Hele işgali öncelikle reddetmeli. Bunların hakkı ancak kontroldur, koruma değil...

Başkan: Bu konuda İstanbul Hükümetinin muvafakati var mıdır? Bunu sormalı. Kolordu ve Tümen Komutanlarına da yazmalı. Bu iş eğer hükümetin bilgisi altında olmuşsa, durumu oradaki komutana da bildirmeleri gerekirdi. Ama öyle değilse...

Rauf Bey: Herhalde hükümetin de haberi vardır.

Başkan: Eğer biz, "Bursa" dersek, orada da düşman var.

(Antep'ten gelen bir telgraf okundu.)

Başkan: Evet bunlara bir kez daha yazmalı ki, Bursa ile bağlantı kurarlarsa Temsil Heyetinin kararlarından haberleri olur.

Mazhar Bey: Vilayete de yazmalı.

Başkan: Evet, vilayete de yazmalı. Hatta bir genelge halinde bütün vilayetlere yazmalı ki, bölgelerinde bulunan İdare Heyetleriyle meşgul olsunlar.

(Uceymi Paşa hakkında bir telgraf okundu.)

Başkan: Salih Paşa, Uceymi Paşa hakkındaki vaadini hâlâ yerine getirmedi. Bir daha yazalım. Evvelce Cemal Paşa vasıtasıyle yazmıştık. İsterseniz bu kez vaadini doğrudan doğruya kendisine yazalım ve diyelim ki, "bu adam sizin verdiğiniz söz üzerine duruyor." Bunu Cemal Paşaya mı, yoksa Salih Paşaya mı yazalım?

Rauf Bey: Cemal Paşaya yazalım. Aynı zamanda Salih Paşaya da sözünü hatırlatalım.

Başkan: Evet, öyle yapalım.

(Eskişehir Bölge Komutanı Abbas Beyin Bilecik asayişine dair telgrafı okundu.)

Fuat Paşa: Efendim, bir kez Bursa'da Bekir Sami Beye yazılır. Bu hususları yoluna koymasını isteyelim. İstanbul yakın olduğu için bu şehirden kopan haberler önce oraya geliyor.

Başkan: Ona yazmalı ki, Fuat Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'nın kaçtıkları doğru değildir. Bunun yalan olduğunu ve pek yakında ziyarete geleceklerini yazarız. Müftü Efendiye de müjdelesinler.

(Bu arada basın özetleri ve Sıvas'taki Kolordunun istihbarat raporları okundu.)

Fuat Paşa: Demek Mersin'e çıkan kuvvetler Antep ve Urfa'ya değil, Halep'e gidiyorlar.

Rauf Bey: Fakat haberde "İngiliz" deniliyor.

Fuat Paşa: İşte İngiliz ve Fransız karışık. İyice bilmiyorlar. Bir yanlışlık da olabilir.

Başkan: Demiryolu bozuk olduğundan yürüyerek Halep'e mi gidiyorlar? Her ne ise... Daha önceki kararlarımızın birinde Kuvay-ı Milliyemizi güçlendirme görevi askerlik şubelerine veriliyordu. Bu, kararda kaldı. Şimdi Paşalar burada. Kendileri üç Kolordunun komutanlarıdır. Nasıl uygun bulurlarsa, öteki Kolordulara da o yolda bilgi verelim.

(Kuvay-ı Milliyeyi güçlendirmek için askerlik şubelerinden yararlanma söz konusu edilir. Salahattin Bey askerlik şubelerine yazıldığını belirtir:)

Başkan: Bizim evvelce yazdığımız daha genel nitelikteydi. Bu duruma karşı komutanları ve askerlik şubesi başkanlarını faaliyete geçirmek için siz askerce yazarsınız daha iyi olur. Bizim yazdığımız, daha önce de söylediğim gibi genel niteliktedir.

Şimdi müzakeresini gerekli gördüğümüz üçüncü sorun; Barış Konferansı hakkımızda olumlu, ya da olumsuz bir karar verdiğine göre alınması lazım gelen tedbirler ve teşkilatın ne olacağı?.. Bunu müzakere edecektik. Müzakere sonucunda durum elbette tümüyle aydınlığa kavuşamayacak. Çünkü her iki hal de birer ihtimal olarak müzakere edilecek. Paris Barış Konferansı olumsuz bir karar verirse bu da tabiatiyle yurdun parçalanması, devlet ve millet bağımsızlığının tehlikeye düşmesi demektir. Bu sorun hakkında söz isteyen var mı efendim?

Süreyya Bey: Üçüncü madde!... Tüzüğümüzde bu konuda tam bir açıklık var.

Kâzım Paşa: Evet 3. madde kesindir. Bu maddenin uygulanması gerekir.

Başkan: (3. maddeyi ve daha sonra 4. maddeyi okur.)

Başkan: Bu 4. maddeyi bir kez daha okuyalım. *(Okurlar.)* Şimdi burada öteden beri tartışılan husus ikinci şıktır; yani vatan ve mil-

letin selameti sağlanıyor. Yalnız yurdun bir parçası terk ediliyor. Bu takdirde düşünülen şey terk edilen o bölgede kendi kendini yönetmek üzere "geçici bir idare" ilan etmektir. Yurdun herhangi bir parçası tabii yabancı devletlerin İstanbul hükümeti üzerinde yapacakları baskı sonucu terk olunursa o kesimde, Osmanlı toplumunun bütünü ile bağlılığını korumak üzere, geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu idareyi ya kongre toplanıp kurar, ya da Temsil Heyeti tarafından kurulur. Elbette öteki vilayetlere de haber verir. Sanırım, tartışılan konu bu ikinci şıktır. Şimdi bu 4. maddeden anlaşılan nedir?

(4. maddenin geçici idareyle ilişkisi olduğu belirtilir.)

Başkan: (Tüzüğü okur.) Müsaade ederseniz açıklayayım efendim. Erzurum Kongresinde tüzüğe bu 4. madde de konulduğu zaman düşünülen şey, dar sınırlı bir bölge değildi. Madde, ülkenin bütünü düşünülerek konulmuş ve öylece kabul edilmişti. Ancak tüzükte sadece Doğu Anadolu vilayetleri zikredilmişti. Bu vilayetler de bildiğiniz gibi Samsun, Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis ve Diyarbakır'dı. Bunlardan her hangi biri terk olunursa, Doğuda geçici bir idare kurulması esası kabul edilmişti. Ama maddenin konulmasında yine de genellik ilkesi gözetilmişti. Ve bu madde yorumlandığında herhangi bir yurt parçasının dış baskılar karşısında terk edilmesi, ülkemizin bütünüyle çökmesinin bir başlangıcı olabilir endişesi ile tüzüğe konulduğu açıkça anlaşılır. Bu açıdan bakıldığında Doğu için böyle olunca, tüm ülke için de böyle olur. Nitekim maddedeki, "bütün ülkenin tam bir çöküntüye uğramasının başlangıcı demek olur" ibaresi, bu bakımdan çok önemlidir. Ama, mesela sırf bir Beyazıt sancağı için genel nitelikte bir geçici hükümet kurulmasını manasız gibi görüyorum. Bu maddelerden ikisi de (3. ve 4. maddeler) çeşitli şekillerde yorumlanabilir. Tüzüğe konuldukları zaman içinde bulunduğumuz psikolojik ortam da malum. Maddelerin ihtiva ettiği hükümler Doğu Anadolu'ya aitti. Yani hem bölgesel, hem de genel kapsamlı olabilir. Fakat bunların uygulama kabiliyetleri düşünülecek olursa biraz nazarî kalabilir. Hükümet, düşmanların baskısı altında kalarak bir yeri terk ederse, Milli Meclis toplanıp tam bir güvenlik içinde görevini yapmağa başlayıncaya kadar bu esası kabul ederiz. Milli Meclisin toplanmasından sonra artık onun kararlarına baş eğmemiz gerekir. Demek elbirliğiyle kabul ediyoruz ki, Mec-

lis, hükümeti denetleme ve görevini tam bir güvenlik içinde yapmaya başlayıncaya kadar bir yer terk edilirse geçici idare kuracağız. O halde maddeyi biz genel nitelikte benimsiyoruz demektir. Şimdi ikinci şıkkı müzakere edelim.

Mebusan Meclisinin genel psikolojik eğilimi dikkate alınmalıdır. Biz, mütarekedeki sınırları kabul ettik. Bazıları ise, "Suriye federasyonunu kabul edeceğiz" derler. Biz de daha önce benimsediğimiz sınırlarda ısrar edersek sonra ortaya başka şeyler çıkabilir. Buna, o zamanki siyasî tutum ve tavırlara göre karar verilir. Bu hususta daha önce mebusların görüşlerini almak gerektiği gibi, çalışacağız. Bunun için ne yapılmalıdır?

Rauf Bey: Şu inancımızı söyleriz: Mütareke tarihindeki sınırlarımızın değiştirilmesine asla razı değiliz. Hatta bir bölümün dahi bırakılmasına razı olamayız. Bunu, ülkenin bütünüyle çöküntüye uğramasının bir başlangıcı sayarız.

Başkan: Biz, bir parçadan söz ediyoruz. Oysa bugün birkaç bölge işgal altındadır. Herhangi bir yurt parçası anavatandan ayrılınca "kendisi geçici bir idare kursun" dersek, şurada burada çeşitli parçalar meydana çıkar. Bunlar da ülkenin bölünüp dağılmasına bir başlangıç teşkil eder.

Rauf Bey: Evet, Adana, İzmir... işgal altındadır. Ama bendenizce, tüzüğün 3. maddesine uyarak oralara müdahale etmemiz kendi kendimizi imhadır. Bu takdirde oralarda asayişsizlik ardı arası gelmeden sürüp gidecektir. Birkaç yıl sonra da nüfus, mal ve sair bakımlardan kendimizi mahva kadar sürüklemiş olacağız.

Başkan: Birinci safhada incelersek, mütareke tarihindeki topraklarımız anavatandan ayrılamaz. Düşmanlarımız bu şartlar altında barış yapmamakta direnirlerse, biz de onların isteklerini hiçbir zaman hükümete (Meclise) tasdik ettirmeyiz. Bu da, meseleden umduğumuz sonuca ulaşmak için yegâne tedbir olabilir. O halde ilke olarak Milli Meclisin ve onunla beraber yürüyecek olan hükümetin, daha başlangıçta böyle bir teklifi reddetmesi gerekir.

Rauf Bey: Yalnız küçük bir parça söz konusu olsaydı ne ise, halbuki ülkenin bütünüyle çökmesi tehlikesi görünüyor.

Başkan: Beyazıt Sancağının bir bölümü, Van'a kadar; yahut Urfa falan gibi yalnız bir parçanın ayrılması söz konusu olursa, kolayca karar verilebilir.

Rauf Bey: Bendeniz, öyle sanıyorum ki, olumsuz yönde bir karar kolay kolay verilemez. Ermenistan'a bir arazinin bırakılması bizim için büyük bir tehlikedir. Onlar, kısa bir zaman sonra, Bulgaristan gibi başımıza bela olur. Antep filan öyle değildir. Van ve Bitlis'in terki, Ermenistan hesabına olursa, bizim dehşetli surette aleyhimizedir. İşte böyle bir hal, ülkemizin bütünüyle çökmesinin başlangıcı olabilir.

Başkan: İzmir, Ankara ve sair yerler için yapılacak şey malum. Yalnız, Ermenistan'a vatan olmak üzere bir parça verilecek olursa ne yolda bir karar alırlar?

Bekir Sami Bey: Yüzde doksan terk kararı verirler.

Başkan: Tevfik Paşa, Kilikya için de bunu yazıyor.

Rauf Bey: Van ve Beyazıt Sancağı Nahcivan'a katılır. Ve ora Müslümanları bölgesel nitelikte geçici bir idare ilan ederler.

Başkan: Evet, bölgesel olursa olur. İsyan ederler ve "Ermenileri istemiyoruz" derler.

Rauf Bey: Ama bunun da sakıncaları vardır. Van ve Bitlis'in Ermenistan'a katılması Kürtlük sorunu doğurur. Ve belki bu akım daha geniş bir çevreye de yayılabilir. Böylece ortaya bir de Kürdistan sorunu çıkar.

Başkan: Mesela Van Gölü'ne kadar Ermenilere verirlerse neden Kürtlük sorunu çıksın?

Rauf Bey: Bu durum Kürtler için bir "var olma" sorunu olacak, hepsi birleşecek, bendeniz bunda büyük tehlike görüyorum.

Başkan: Ben anlamıyorum. Bu sadece o bölgede olur.

Rauf Bey: Öteki Kürtler de aynı fikirde olacak. Bölgenin bir kesimi terk edilirse, ötekiler de aynı şeye karar verir ve hepsi yürürler.

Başkan: Bu görüş nazaridir.

Kâzım Paşa: İki önemli sorun var: Birincisi: Mebusan Meclisine yapılacak teklîflerin hangisi kabul olunur? Mebusan Meclisi bunlardan birini benimsediği takdirde, millet hangisini kabul eder? Anayurttan bir parçanın gitmesi halinde biz neye karar verelim? Milletten yana olup onu mu destekleyelim, yoksa Mebusan Meclisini mi? Öte yandan Merkez-i Hükümete mi baş eğeceğiz, yoksa geçici hükümete mi katılmağa çalışalım? Ne yapalım? Bendenizin maksadı budur.

Başkan: Ülkenin çöküntüye uğramasının başlangıcı ve Osmanlı Devletinin çözülüp dağılması tehlikesini yaratmayacak böyle bir hal karşısında bütün vatan sathında bir geçici idare kurmak mantıki değildir. Yalnız o bölgede çalışmak gerekir. Başka türlü davranışa imkan yoktur. Bir çöküntü başlangıcı ve genel bir dağılma tehlikesi olmaksızın küçük bir sınır düzeltmesi yapılırsa... Şimdi o halde iki esas belirmiş oluyor; Birincisi; 4. maddenin genellik ifade eden manası bütün davranışlarımızda bizim için temel ilke olacaktır. İş bize kaldığı sürece bu kesindir. İkinci esas; işin, teşrii görev bakımından bizden çıkıp hükümetin eline geçmesi halidir. Daha doğrusu işin, güvenlik içinde çalışmaya başlayacak olan Mebusan Meclisine ve hükümete kalması hali... O takdirde, az önce işaret ettiğim iki şart korunmak üzere, yurdun küçük bir parçasını terk etmek suretiyle vatanı kurtarırlarsa o kesimde bir geçici hükümet kurmak ve buranın anavatanla bağlantısını sağlamağa çalışmak...

Biraz daha konuşabiliriz. Kabulü imkânı bulunmayan bir karar verilirse... "Bu takdirde de yapılması gerekli hareketi 3. madde açıklıyor." denildi. Her iki maddenin uygulanmasında sonuç olarak ortaya geçici hükümet çıkıyor. Beyefendilerin daha önceki yazılı mütalaalarında bunun için güçlük çıkaracak birtakım sebeplerden söz edilmişti. Bu güçlüklerin birisi para sorunu idi. Kısacası, "para olmadan geçici hükümetin idaresi kabil değildir" diyorlardı. Şimdi bu hususta ne gibi şeyler düşünebilirsiniz?

Rauf Bey: Milli Meclisin kabul etmemesi halinde mi? Yoksa...

Başkan: Milli Meclisin toplanmasını kabul ediyoruz. Tutalım ki, bu meclise dayanan hükümete bazı tekliflerde bulunuyorlar. Bunlar da kabulü mümkün olmayan şeylerdir. Milli Meclis bunları reddederse tabii hükümet de reddedecektir. Ama hükümetin bu teklifleri resmen reddedebilmesi için yeni bir savaş ilanını göze alması gerekir. Acaba böyle yapar mı?

Hakkı Behiç Bey: Hemen savaş ilan etmez. Önce siyasi ilişkiler kesilir.

Başkan: Devletçe husumet devam eder. Onlar da kuvvet gösterisi yoluyla zorlamaya kalkışırlarsa?.. Onun için biz "geçici" sözünü kaldıralım. Şartları reddedecek olan bu hükümetin karşılaşacağı halleri

göz önüne alalım. Çünkü reddetmeyen meşru hükümetle yine reddetmeyen geçici hükümet eşit demektir. Bunları aynı safhada mütalaa edebiliriz.

Rauf Bey: Bütün mesele, devletin geliri ne ise onu iyi kullanmak ve dışarıdan para tedarik etmektir.

Hakkı Behiç Bey: Meclis hükümetle beraberse yeni vergiler konabilir.

Başkan: Kabulü mümkün olmayan şartları reddedebilmek için kendinde cesaret görecek olan bir Milli Meclis, her şeyden önce İstanbul'dan kaçmak zorunda kalacaktır. İstanbul'da geçici hükümet kurulamaz.

Rauf Bey: Mebuslar kendileri bir hükümet ilan ederler.

Başkan: Para meselesi neden dolayı temel sorunu teşkil ediyor?

Rauf Bey: Mebusan Meclisinin toplanmasından önce geçici idare kurulursa para meselesi o zaman önem kazanır.

Başkan: Aynı şekil değil, birinci şekilde de.

Rauf Bey: Zaten bunun bağlantısı da orada.

Başkan: Hükümet olarak ister İstanbul'da ister dışarıda... Eğer İstanbul münasipse, ihtilal hükümeti orada olur.

Rauf Bey: Aynı şekildir.

Kâzım Paşa: Salih Paşa ile hükümet sorunu görüşüldü mü?

Rauf Bey: Görüşüldü. "Barışa kadar iki hükümet daha istifa edecektir" dedi.

Bekir Sami Bey: Hükümet, Meclisle beraber olduğu halde şartları reddederlerse o zaman geçici hükümete ihtiyaç kalmaz; her yerde emirleri geçer, gelir de sağlayabilir. Meclis şartları reddetmez ve biz de geçici hükümet kurmak zorunluğunda kalırsak, o vakit para sorunu daha da güçleşir. Geçici hükümet yeni gelirler bulmaya kalkıştı mı ayaklanmalar olur. Her iki hükümet arasında büyük farklar vardır.

Başkan: O zaman Merkez-i hükümetle bütün ilişkilerimizi keseceğiz.

Bekir Sami Bey: Kesemezsiniz. Çünkü bu maddeten olur. Kalben olursa bir kısmı kabul etmez.

Başkan: Merkezle ilgimiz kalmayacak. Vergi işi hükümete ait olacaktır.

Rauf Bey: Mebusan Meclisi toplandıktan sonra hükümet şartları kabul eder de Meclis kabul etmezse Padişah Meclisi dağıtır. İşte o

zaman Anadolu'da geçici hükümet kurulacaktır. Ama ortaya muhalifler de çıkacaktır. Onları yeneceğimiz yerler olacaktır. Fakat ufak tefek ayaklanmaları da görülecektir.

Başkan: Peki, Mebusan Meclisi de hükümete uyarak şartları reddetmeyip kabul ederse?..

Bekir Sami Bey: İşte en önemli sorun budur.

Kâzım Paşa: Evet efendim. Fakat bendeniz bunu pek uzak bir ihtimal olarak görüyorum. Milli Mecliste çok namuslu arkadaşlarımız bulunacaktır. Hiç olmazsa bunlar bağırıp çağıracaklar ve bir şeyler çıkaracaklardır.

Başkan: Böyle olmakla beraber ya Meclis de reddetmezse?...

Kâzım Paşa: Kamuoyu bunu hazmedecek bir halde bulunur ve İstanbul'dan da ses çıkmazsa bir şey olmaz.

Başkan: Sansür daha çok baskı yapar. Mesela İzmir, İtilaf Devletleri tarafından, şimdilik kaydiyle, işgal edilir. Antalya, İzmir tahliye edilince boşaltılmak üzere, İtalya tarafından Adana ve Antep de Fransızlar tarafından keza işgal altına alınır. "Osmanlı ülkesinin bütünü de bir süre İtilaf Devletlerinin ortaklaşa kontrolü altında olacaktır" derlerse?...

Rauf Bey: Bu, devletin yok olması demektir. O zaman bizim için çok fena olur.

Salahattin Bey: Özellikle gümrükleri işgal ederler.

Rüstem Bey: Şimdi, farzediyorsunuz ki, Milli Meclis bunu kabul etti. İstanbul da buna karşı bağırmadı. Bu durum karşısında ne suretle düşüneceğiz değil mi efendim?

Kâzım Paşa: Evet İstanbul da bir şey yapamıyor...

Başkan: Bu durumu nasıl telakki ederiz. Bu hal, çok muhtemeldir ki bugün bile oluşmuştur. İzmir, Antalya, Kilikya ve Trakya'da böyle bir kontrol halen yürürlüktedir. Biz sanıyoruz ki bir barış olacaktır. Ama o gün bir türlü gelmiyor. Hükümet parasız kalıyor; biraz para veriyorlar.

Rauf Bey: Evet bu tarzda devam ediyor. Bu kontrolün kapsamı içinde Mebusan Meclisi de var mı?

Başkan: Evet; birinci şıkta, Mebusan Meclisi bunu "geçicidir" diyerek onaylıyor. Fakat İtilaf Devletleri ortaklaşa kontrol edecekler. Ve "Osmanlı Devleti bağımsızdır, işte meclisi var, elçilikleri var" denilecek. Evvelce kapitülasyonları vardı. Belki onu kaldıracaklar. Me-

busan Meclisi de: "Ne yapalım? Bu hal belirsiz bir şekilde sürüp gitmektense..." diyecek... İkinci şıkta, Milli Meclisin kabul etmeyeceğini sezerek gereken tedbirleri alırlar; hiçbir zaman barış yapmazlar.

Rüstem Bey: Birinci durum intihardır; buna engel oluruz. Vatan intihar ediyor. Evladı bunu önleyecek.

Hakkı Behiç Bey: Kabul etmeyen bir ihtilal yapar.

Başkan: Çoğunluk kabul ederse?...

Mazhar Bey: Tüzüğe aykırı karar veriliyor. Bizim yapacağımız iş kongreyi toplamaktır.

Rauf Bey: Mebusan Meclisinde "güvenlik var" denildiği zaman artık temsil heyeti yoktur...

Mazhar Bey: Meclisin güvenliği ile bizim durumumuz tayin edilmez. Bizim alacağımız şekli kongre tayin edecek. Durum kongreye anlatılır.

Başkan: Evet, bunu kongre yapar. Ama kongreyi hemen toplamak da kolay değildir.

Kâzım Paşa: Buna karşı ihtilal heyeti kaç kişidir?... Halbuki bunları bir araya toplamak mümkün değildir. O zaman bölge bölge yaparız. Merkez Heyetlerinin de kararını alırız.

Başkan: Evet, öyledir. Kongreyi toplamak mümkün olamaz.

Rüstem Bey: Normal bir meclis buna karar veremez. Ayrı bir meclis lazım. Bunun için "Assemblée Nationale" lazım.

Rauf Bey: Kanuniesasimizde böyle bir şey yoktur.

Başkan: Telakki tarzına göredir. Bu durum, ya devletin dağılıp çökmesi olarak görülür ya da görülmez.

Mazhar Bey: Mecliste güvenliğin var olduğunu beyandan sonra değil mi?

Başkan: Sonra.

Mazhar Bey: Bunun şeklini kongre tayin edecektir.

Başkan: Gerçi, "Mebusan Meclisi güvenlik içindedir" denildikten sonra kongre toplanacaktır. Ama bu kongrenin toplanmasına imkân olmadığından, delegeleri, "Güvenlik içindeyiz" diyen mebuslardan seçilmek üzere İstanbul'da bir toplantı yapılır. Bundan sonraki görevimiz... Bunlar, "biz güvenlik içindeyiz; bizden başka sorumlu yoktur" deyince artık biz de yokuz. Fakat bu suretle güvenlik içinde olduklarını belirten mebuslar, sonra hassasiyetlerini kaybedip de bir karar verirlerse?...

Salahattin Bey: Bir milli partiye bağlı bulunan mebuslar buna oy verecekler mi? "Obstruction=engelleme" yapmayacaklar mı? Bunlara karar verdirmeli.

Başkan: Güvenlik sağlanmış bulunduğundan, görev meclise geçince bize artık yapacak iş kalmıyor.

Salahattin Bey: Ama orada kurulmuş bir parti (grup) var.

Başkan: Bilmiyoruz, bir parti teşekkül etmiş olsa bile görev yine meclise düşüyor. Onların ne yapacağını da bilmiyoruz. İstanbul çevresi malum...

Salahattin Bey: Öylesine hazırlığımız olmalı ki, oradaki arkadaşlarımız her şeye karşı çıksınlar. Bizim için bu bir taktik olsun.

Başkan: Nasıl taktik olur? Söyledik, rica ettik: "Bu ilkeleri savununuz" dedik. Kendileri gerçekten bir grup yaptılar. Ama artık müdahalede bulunmaya hakkımız yoktur. Belki bizim bile, zamanla, siyasi inançlarımız değişebilir.

Hasılı Temsil Heyeti, Mecliste tam bir güvenlik hasıl oluncaya kadar dışarıda kalacak, gerektiğinde kongreyi toplayacak. Ondan sonrasını da ayrıca düşünürüz.

Oturuma burada son verildi.

26 KASIM 1335 (1919) TARİHİNDE YAPILAN SEKİZİNCİ BİRLEŞİM

Birinci Oturum

Başkan: Efendim, müsaade ederseniz gelen yazıları gözden geçirelim.

(Kaymakam Edip Beyin Fransız Amirali Döbon'la mülakatına dair İsa Beyden gelen telgraf okundu.)

Başkan: Bu rapor hakkında ne buyuruyorsunuz efendim?

Rüstem Bey: Laklakiyat... Ortada bir fiiliyat yok.

Bekir Sami Bey: Hiç efendim; hep sözden ibaret.

Başkan: Evet efendim. Yani bu rapor bizim üzerimizde nasıl bir etki yapıyor?

Rüstem Bey: Sıfır.

Başkan: Yani bu raporda yazılanlardan bir anlam çıkaramıyoruz. Sonra da benim bu adamla Samsun'da buluşmamıza dair olan sözleri gerçeğe uygun değildir. Yani kendi tasarladığı bir mülakatı, bizden gelen bir istek biçiminde göstermiştir.

Bekir Sami Bey: Daha önce bu mülakat için bir nabız yoklaması yapılmalıydı.

Başkan: Delege sıfatıyla söylemiş... Bizim buna vereceğimiz cevap, bu rapordan hiçbir anlam çıkaramadığımız tarzında olmalıdır. Sonra da Samsun mülakatı hakkında buna da imkân yoktur. Onun için bu rapor hakkında hiçbir şey yazmayalım mı? Mesela: "Bu Amiralin sözlerinde açık bir maksat görünmüyor. Bunlar ciddi sözlerden ziyade bir nezaket eseridir. Çünkü o Albaya ilk talimatı veren yine kendileridir. Sözlerinin birinci bölümü iyi... Ama ikinci bölümü, yani bizim tarafımızdan bir mülakat isteği olduğu manasını vermesi doğru değildir. Bunlar olsa olsa bir nezaket eseridir deriz. Zira İzmir'deki saldırı, bu sözleri yalanlıyor. Listeyi de yapalım. Mülakat isteklerini, kışın getirdiği güçlükleri ileri sürerek, nazikâne bir tarzda reddedelim. Öyle mi efendim?

Sesler: Evet...

(XX. Kolordu Komutanlığına atanan Ahmet Fevzi Paşadan Bekir Sami ve Rauf Beylere gelen cevabi telgraf okundu.)

Başkan: Bunun hakkında söylenecek bir şey yok mu efendim?

Kâzım Paşa: Kendisine yazılan ne idi paşam? Ordu hakkında bir şey söylenilmiş miydi?

Başkan: Hayır efendim. Rauf Bey ve Bekir Sami Beyler hususi surette yazmışlardı.

Kâzım Paşa: "Siz buraya gelirseniz kabul edilmeyeceksiniz" tarzında birşey yazıldı mı efendim?

Başkan: Hayır efendim? *(Başkan, yazılan telgrafı özet olarak anlattı.)*

Kâzım Paşa: O halde cevap yazarak iddialarını reddetmeli.

Rüstem Bey: Orduda anarşi olduğunu ve bunu da bizim telkin ettiğimizi söyleyerek bizi suçluyor. Cevap verelim. Sonra bunun altında kalırız. Bunları tümüyle kabullenmiş gibi görünürüz.

Başkan: Bir yerinde de "Temsil Heyeti Ordudaki anarşiyi önlesin" diyor. Anarşi nedir? Böyle bir şey var mı?

(Karabekir, orduda anarşi olmadığını belirtir.)

Başkan: Şimdi işin özeti şu: Durumu görüp XX. Kolordu Komutanlığından vazgeçtiği için kendisine müteşekkiriz.

Şu tarzda bir şey yazılabilir: "Orduda katiyen anarşi yoktur. Bütün ordu kademeleri itaatkârdır. Ordunun Milli Teşkilatla ilgilenmesini, sanmıyoruz ki anarşi olarak nitelendiresiniz. Ordu, gerçekten de Milli Teşkilattan yanadır ve ona destektir. Namuskâr bir ordunun yapabileceği en isabetli davranış da ancak böyle olabilir. Yalnız müsteşarlığınız zamanında kabulü mümkün olmayan emirlerin yapılmaması anarşi ise...

Kâzım Paşa: "Müsteşarlığınız zamanında" demeyelim; şahsına dokunmayalım.

Bekir Sami Bey: Orduda anarşi olup olmadığı yolunda kendisiyle bir tartışmaya girilmesini ben de uygun görmüyorum efendim.

Başkan: Yazdığı şeylerin, özel nitelikte olmakla beraber, bizi yakından ilgilendiren ciddi yönleri de vardır: "Temsil Heyeti bunları düzeltsin" diyor.

Kâzım Paşa: Bunlar büyük şahsiyettirler efendim. Bunların böylesine yanlış telakkilerini reddedip ikna yoluyle düzeltmek gerekir. Yoksa karşı tarafça aleyhimize kazanılmış olurlar.

Başkan: Demek görüşülen tarzda yazılacak.

(Demirci Efe'den mebus seçimi ve İzzet Bey hakkında gelen bir telgraf okundu.)

Başkan: Bunu ne yapalım efendim?

Haydar Bey: Kendisinin değil, etrafındaki adamların telkinleri eseridir efendim.

Başkan: Yüksek malumlarıdır ki bununla ilk temasa geçen Temsil Heyeti üyelerinden Refet Beydir. Ve ilk önce de onu iade etmiştir. Demek oluyor ki onlarla Temsil Heyetinin bir ilgisi olsaydı böyle yapmazdı. Nitekim Azmi Bey de bunu anlar anlamaz gitti.

Kâzım Paşa: Bu soysuzlardan biri ikisi ele geçerse hemen tutuklamalı paşam. Zaten İtilaf Devletleri de bizi İttihatçılıkla suçluyorlar. Bunların bize pek büyük zararları vardır. Belki de İtilafçılar, aleyhimize bir akım yaratmak için bunları oraya mahsus salıverdiler.

Başkan: Bize daha önce haber verilseydi, Temsil Heyeti bunları reddetmekle kalmaz, hatta tutuklardı. Binaenaleyh, *"Temsil Heyeti ile bunların hiçbir ilgisi olmadığını ve olamayacağını istediğiniz gibi her tarafa yayabilirsiniz"* diyelim.

(Tokat Merkez Heyetinden gelen, Fevzi Paşa Heyeti'nin tahkikatına dair telgraf okundu.)

Başkan: Müsaade ederseniz tabii biz de görüşeceğiz. Sonunda buna dair bir karar verebiliriz. Ve gerekli görürsek bu telgrafı Fevzi Paşaya da gösteririz *"İşte teftişlerinizin halk üzerinde yaptığı etkiler bunlardır"* deriz. Şimdi bunun için ayrı bir dosya açalım da sonra müzakere ederiz.

(Antep Merkez Heyetinden gelen Jandarma Komutanı aleyhindeki telgraf okundu.)

Başkan: Öyle sanıyorum ki bunlara şimdilik bir şey yapamayız. Ne mutasarrıfı, ne de jandarma komutanını değiştirebiliriz.

Rauf Bey: Bu işi Cevdet'e havale edelim efendim.

Başkan: Cevdet Beyden ziyade III. Kolorduya aittir, oraya verelim.

(İzmir Telgraf Başmüdürü Ethem Beyden gelen ve Mösyö Talubi adındaki Fransız banka memurunun Amerikan mandaterliği aleyhinde ve Mösyö Briand'ın fikirleri hakkındaki telgrafı okundu.)

Başkan: Bunu ne yapalım efendim?

Fuat Paşa: Şimdi bu şekil bizim hal-i hazırdaki durumumuza uygundur. Ancak gayet gizli ve son derece güvenilir vasıtalarla görüşülmesi gerekir.

Bekir Sami Bey: Bu M. Briand'ın, Clemenceau'nun yerine geçmesi kuvvetle muhtemeldir.

Rauf Bey: Bu zat, yani Ethem Bey bize birçok gizli şeyler haber verdi. Hepsinin cevaplarını açık olarak "Ethem Beye" dedik, gönderdik

ve gitti. Şimdi de öyle yaparız. Yalnız kendisine, "Filan tarihli telgrafınıza karşılıktır: O zatla görüşün, olumlu bir sonuç almaya çalışın ve bize bildirin" deriz.

Başkan: Mecliste bir gruptan da söz ediliyor. Bunu taahhüt edebilmek için her şeyden önce İstanbul'da tam bir güvenliğin sağlanmış olması gerekir.

Rauf Bey: Güvenilir bir iki kişiyi M. Briand'la görüştürebileceğini söylüyor.

Başkan: Şimdi M. Briand'la yapılacak temasın bize yarar sağlayacağı umuluyor. O halde güvenilir kimseler bu teması sürdürsün. Ancak bizim bu hususdaki görüşlerimizin daha açık ve etraflı bir tarzda anlatılması gerekir. Oysa biz görüşlerimizi şifresiz veremeyiz. Bu nedenle, bizim düşüncelerimiz çerçevesinde görüşmek üzere oraca seçilecek bir zatın Eskişehir'e kadar gelmesini yazalım.

Fuat Paşa: Hayır; ben diyorum ki doğrudan doğruya o Banka Müdürü ile görüşülsün. Sonra da şekil meselesi halledilsin.

Başkan: Biz M. Briand'la neyi halledebiliriz? Zaten onların bize yapacakları teklif belli. Daha önce de "Kilikya'yı bize bırakın" demişlerdi. O halde ne yapacağız?

(XII. Orduya yazılması önerilir.)

Başkan: Elinden gelen yardımı yapmış. Şimdi Afyonkarahisarı'ndaki cephane ne olacak? Bir yandan cephede savaş oluyor, öte yandan Kuvayı Milliyenin cephanesi yok! Ama geride var. Fakat onu da İngilizler muhafaza ediyor. Bunu (baskını) Mehmet (Demirci) Efe yapamaz mı?

Rüstem Bey: Bu, hükümete ait bir sorundur.

Başkan: Evet, hükümetin dikkatini çekelim.

Rüstem Bey: Ortada hükümet diye bir şey yok.

Başkan: Ama bu çok önemli bir sorundur.

Haydar Bey: Evet, gerçekten de çok önemlidir. Trablusgarp'ta da böyle yapmışlardı. *(Banco Di Roma'nın aynı bir eşi.)*

(Harbiye Nazırının milli harekât bölgeleri ve Refet Bey hakkındaki telgrafı okundu.)

Başkan: Bu, herhalde yazdığımıza cevap olacak. Biz onlara *"Refet Beyi komutan yapınız"* demedik ki.

Fuat Paşa: Bizim ondan istediğimizi yapmış, geri kalan anlamadığı hususlara da sudan bir cevap vermiş.

Başkan: Efeye, *"Harbiye Nezareti söz vermiştir"* deriz. Refet Beye de yazalım.

(Harbiye Nazırının, Kartal yöresinde Sırrı Bey tarafından Kuvayı Milliye Teşkilatı kurulmakta olduğundan bahisle buna engel olunması hakkındaki telgrafı okundu.)

Başkan: Nasıl engel oluruz efendim? Biz pek tabii teşkilatımızı kuracağız. Herkesin görevi de budur.

Rauf Bey: Esasen hükümet de bunun için telgrafla muhaberemize müsaade etmişti.

Kâzım Paşa: Teşkilat iki türlüdür: Birisi bizim bildiğimiz normal teşkilat, öteki de silahlı teşkilattır. Teşkilat silahlı olursa, elbette korkmaya hakları vardır.

Fuat Paşa: Teşkilata alınanlar, gerekli görüldüğü zaman toplanacaklardır. Şimdilik kendilerine silah verip adlarını yazarak salıverir.

Başkan: Müsaade ederseniz bunu önce İzmit ve Kartal'a soralım da alacağımız bilgiye göre cevabımızı veririz. Sonra hükümetin telgrafına engel olunduğu bahsinde de bir yanlışlık vardır.

Haydar Bey: Demek oluyor ki Mehmet Efe, "İzmir hükümetinin telgraflarını çekmeyin" diye emir vermiş.

Başkan: Bunda bir yanlışlık vardır, efendim. Durumu Mehmet Efeden soralım bakalım.

(Harbiye Nazırından gelen ve kabinenin görüşlerini belirten 24 Kasım 1919 tarihli telgraf okundu.)

Başkan: Şimdi bir defa prensip olarak, *"Devletin iç ve dış işleri katiyen ortaklık kabul etmez"* deniliyor. Sonra da tayin edilip de görev yerlerine gidemeyen memurlardan söz ediliyor. Ankara Valisinden başka görev yerine gidemeyen memur var mıdır efendim? Bir de Cavit Bey için, "görev yerine giderse kabul edilmeyecektir" denilmişti.

Rauf Bey: Sonra Samsun Mutasarrıfı da o taraflarda bir yere atanmıştı. Bir de Ahmet Fevzi Paşa sorunu vardır ki, bu Harbiye Nezareti ile ilgilidir.

Başkan: Evet, Cavit Bey Aydın'a, Ali Ulvi Bey Burdur'a atanmışlar ve bunlar da tarafımızdan kabul edilmemişti. Hepsi bundan ibarettir. Menteşe mutasarrıfının mahkemeye verilmesini gerektirecek durum hakkında herhangi bir bilgimiz yoktur. Halbuki sözünü ettikleri olay ne kadar eskidir.

Haydar Bey: Hilmi Beyin delege olarak gönderilmesini biz istemedik ki... onlar göndermiş.

Başkan: Efendim, isterseniz yazdıklarını birer birer inceleyelim.

(Harbiye Nazırından gelen telgraf tekrar okundu.)

Rauf Bey: Yalnız bir taahhütleri vardı: Milli Meclis toplanıncaya kadar dış siyaset hakkında bizimle görüşmeyi kabul etmişlerdi. İç siyasette de bize dayanarak iş göreceklerdi. Biz onlara sadece bir kuru direk gibi dayanak mı olacaktık. Ne yapıyoruz? Kendilerine faydalı olacak bilgiler sunuyoruz.

Başkan: Buna karşı biz de bir prensip ileri sürerek mukabele edebiliriz: Evvela, Milli Teşkilat her ne suretle olursa olsun sarsılıp bozulmaktan korunmuş olarak kalacaktır. Nasıl ki onlar, devlet idaresinde ortaklık kabul etmiyorlarsa... Yani biz de onlara diyebiliriz ki, "devlet idaresinin ortaklık kabul etmediği bir gerçek olduğu gibi, Milli Teşkilatı da zayıf düşürüp bozacak bir muameleye hiçbir suretle razı olamayız."

Rauf Bey: Evet, böyle yazarız.

Başkan: Yani, "devlet işlerine müdahale edilmemesi doğru olmakla beraber, yine devlet ve millet mukadderatının güvenliğini sağlayabilecek yegâne kuvvet olan Milli Teşkilatın da zaafa uğratılmasına hiçbir suretle muvafakat edilemez" tarzında karşılık veririz.

Kâzım Paşa: Telgrafta daha birtakım hususlar var ki bunlar Temsil Heyetince de istenecek şeyler değildir. Mesela, hükümet telgraflarının Nazilli'den geçirilmemesi gibi... Bunları bir kenara ayırarak öteki hususlara uygun bir cevap yazılmalıdır.

Başkan: Evet, Merkez-i Hükümetin lüzum ve önemini tastik ettiğimiz gibi, Milli Teşkilatı dağıtmaya yönelecek girişimlere de asla göz yumamayız.

(Telgrafın görev yerlerine gidemeyen memurlarla ilgili bölümü okundu.)

Başkan: Menteşe Mutasarrıfı Hilmi Bey hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Kendisini oradaki Kuvayı Milliye delege olarak Sıvas'a gönderdi. Kuvayı Milliyenin gönderdiği bir delegeyi, bizce bilinmeyen ve belirsiz nedenlerden dolayı reddetmemiz doğru bir davranış olamazdı. Ama kendisinin mahkemeye verilmesi gerekiyorsa, hükümeti bundan alıkoyacak bir kuvvet yoktur.

Sonra "şifre telgraflar" sorunu... bundan da haberimiz yoktur. Araştırıyoruz. Alınacak sonuca göre gerekli işlem yapılabilir. Şimdi isterseniz kendilerine deriz ki, "biz, imzamızla taahhüt ettiğimiz şeyleri yapmaktayız. Hükümet ise taahhüt etmiş olduğu hususlardan hiçbirini şimdiye kadar yapmamıştır. Bu nedenle, falan tarihte tekrar ettiğimiz gibi, kanunsuz işlemlerin düzeltilmesi yolundaki girişimlerinizi bekliyoruz."

Fuat Paşa: Bunu yazmaya bendenizce gerek yok. Zaten toptan söylüyoruz.

Rauf Bey: Ötekini tekit edelim.

Başkan: Peki efendim. Okunacak başka bir şey var mı?

Hüsrev Bey: Hayır efendim.

Başkan: Kâzım Paşa Hazretleri, sizin müzakereye konulmasını emir buyuracağınız bir şey var mıdır?

Kâzım Paşa: Birkaç nokta var efendim.

Başkan: Önce, beş dakika dinlenmemize müsaade buyurun.

İkinci Oturum

İkinci oturumda Başkan Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir Paşaya dönerek: "Paşa Hazretlerinin tekliflerini dinleyelim efendim" diyor. Kâzım Karabekir Paşa da elindeki yazılı kâğıttan tekliflerini okuyor. Bu tekliflerde hükümetin para sıkıntısı ve para sağlanmasındaki zorluklar karşısında ne kadar dayanabileceği hususuna değiniyor. Rüstem Bey, "Devlet gelirinin 22 milyon, düyun-i umumiyenin (genel dış borçlarının) ise 15 milyon olduğuna, hükümetin iflâs ettiğini ilân etmesi gerektiğine değiniyor. Buna karşı Mustafa Kemal soruyor:

"Evvelce mebusluk yapmış olanlar belki bileceklerdir; hükümetin bir aylık ödenekleri ne kadar tutuyor acaba?" Eski Ankara Milletvekili Mümtaz Bey, "Savaştan öncesinin bilindiğini, şimdiki miktarın bilinmediğini" söylüyor. Rauf (Orbay) ise yeni Maliye Nazırı'nın beyanına dayanarak "Devletin toplam gelirinin 40 milyon, giderinin 70 milyon lira" olduğunu belirtiyor. Bunun üzerine şöyle diyor Mustafa Kemal:

Başkan: Şimdi bu meselenin tartışılabilmesi için devletin gelir ve giderlerine dair gerçek bilgiler lazımdır. Bunları bilmedikçe bu konudaki münakaşaları yürütemeyeceğiz.

Bunun üzerine Karabekir, "hükümet para vermeyeceğine göre bu sorunu kendilerinin çözümlemesi gerektiğini" belirtir. Hükümetin para yardımı yapması gerekliliği üzerinde de duruluyor. M. Kemal şöyle yanıtlıyor:

Başkan: Şu halde hükümetin bize beş para vermediğini, hatta veremeyeceğini kabul ederek meseleyi ona göre mütalaa edeceğiz. Kolordularda ne kadar para var efendim?

Yapılan açıklamalardan "Erzurum'un belki kışı çıkarabileceği, diğer illerde para olmadığı, hükümetin Saraçhane ambarlarındaki mevcudu sattığı" ileri sürülüyor. Daha sonra şu konuşma geçiyor:

Başkan: Şimdi bundan çıkan netice şudur: Hükümet şunu bunu satıyor. Böylece işlerin yürütülmesi belki bir müddet daha kabil olacak.

Rüstem Bey: Satacağı başka bir şey kalmamış mı? Hazineye ait emlak ve arazi var.

Bekir Sami Bey: Hazine, mallarının satılmasına karşı çıktı.

Haydar Bey: Hükümet bunu ilan etti.

Başkan: Demek oluyor ki bu aydan itibaren hükümetin ve ordu-ların ödeneklerini dikkatle incelemek gerekiyor.

Bekir Sami Bey, "aşar vergisinin hükümetin en önemli gelir kaynağı olduğuna, bunun da Düyun-u Umumiye İdaresi'ne ait olduğuna, elde ağnam (davar sahiplerinden koyun ve keçi başına alınan vergi) vergisinden başka bir şey kalmadığına" değiniyor. Bunun üzerine konuşmalar şöyle sürdürülüyor:

Başkan: Şimdi hükümet gibi düşüneceğiz. Hükümet bu gibi güçlüklere ne gibi çareler tasarlayabilir?

Rüstem Bey: Düşünülecek tek çare, dışarıdan borç para almak. İkinci çare de vergileri son haddine kadar artırmak. Her halde pek büyük bir felaket karşısındayız.

Başkan: Düyun-i Umumiye ne kadar tutuyor acaba? Yani Düyun-i Umumiyeden faydalanmaya kalkacak olursak bu felaketlerin önüne geçebilir miyiz?

Rüstem Bey: On beş milyon liradır efendim.

Bekir Sami Bey: Almanya'ya olan borcumuzu da İtilaf Devletleri kendi üzerlerine aldılar. Tabii bunların faizleri de vardır.

Mümtaz Bey: O borcun 11 yıla kadar faizi yoktur.

Başkan: Düyun-i Umumiye namına mal sandıklarında ne kadar para vardır?

Bekir Sami Bey: Bu paralar sandıkta durmaz; sürekli olarak merkeze gönderilir. Yalnız aşar var ki onun da ilk taksiti gitti, ikincisi de verilmek üzere.

Başkan: Şu halde en çok güvenebileceğimiz üçüncü aşar taksitidir. Demek bu da 4-5 milyon lira kadar bir şey tutuyor.

Bekir Sami Bey: Herhalde 3 milyondan aşağı olmaz.

Şemsi Bey: Yalnız aşar değil, rüsum da var.

Başkan: Bir de Ziraat bankalarındaki paralar vardır.

Rüstem Bey: Evvelce bunun miktarı 15 milyon liraydı. Hükümet 5 milyonunu sarfetti.

Bekir Sami Bey: Fakat bu paralar Istanbul'da.

Başkan: Peki, hükümet ne yapacak?

Bekir Sami Bey: Yapacağı tek şey, iflas ettiğini ilandır. Ama, iflasını ilan etse de eline geçecek 5-10 milyondan ibaret.

Başkan: Belki o da gerçekte 4-5 milyondan başka bir şey değildir.

Bekir Sami Bey: Hükümet, avans olarak bankalardan para alabilir.

Haydar Bey: Bankalardan para alınamaz, vermezler.

Rüstem Bey: Fransız Hükümeti engel olursa...

Başkan: Aslında bu, pek sempatik bir tarz değildir. Ancak yabancıların müsamahası ile olabilir. Bunlar (hükümet), gerçekten parasız ve güç bir durumda kalırsa ne yapar? Maaş veremez. İtilaf Devletlerinden borç para alamaz mı?

Rüstem Bey: İtilaf Devletleri vermez. Belki Amerika verir.

Karabekir, "Hükümetin sıkışınca 20.000 liralık ödeme emri gönderildiğini bildirdiği halde gerçekte ortada para olmadığını, yalnız, ekmeğe yapılan zammın Kolorduya 20 bin liraya mal olduğunu" belirtiyor.

Başkan: Biz de evvelce bu gibi vaziyetler içinde kalmıştık. Abdülhamit zamanında 3-4 ay geçiyordu da maaş alamıyorduk. Gene de geçinip gidiyorduk.

Kâzım Paşa: Geçiniyorduk ama o zaman tayın filan vardı. Şimdi bir ay maaş alınmazsa bakınız neler olur.

Haydar Bey: O zaman fiyatlar da ucuzdu.

Başkan: Devletin gelirlerine güvenmek kabil değil. Dışarıdan borç almak da mümkün görünmüyor. Bu devleti yaşatmak da lazım. O halde ne yapmalıdır?

Rüstem Bey: Amerikalılara başvuralım.

Başkan: Şimdi bir defa Amerikalılar Türkiye meselesinde geri çekildiler. Bu meseleyi Avrupalılara bıraktılar. Şimdi, bu Türkiye meselesi hakkında Avrupalılar bir karar vermedikçe ve şekli de sarahate kavuşmadıkça Amerikalılar bize nasıl para verebilir? Bir de aşar konusu var. Bunun için de 9 ay beklemek gerekiyor. Başka?

Bekir Sami Bey: Artırılması muhtemel yalnız aşar geliridir.

Başkan: Dahili istikraz (iç borçlanma) mümkün değil midir efendim?

Bekir Sami Bey: Savaş esnasında hükümet dahili istikraz yapmıştı. Fakat istikraz tahvillerinin değeri şimdi yüzde 24'e kadar düştü. Halkımızdan borç namiyle beş para alınamaz.

Başkan: Yani öyle bir iç istikraz yapmalı ki adeta bağış ve yardım niteliğinde olsun.

Bekir Sami Bey: Geçen yılki iç istikrazın aldığı şekil pek kötü oldu.

Başkan: Yani bu bir ölüm-kalım meselesidir. Devletin yaşamını sürdürmek için halktan para almak zorunludur.

Mümtaz Bey: Halkın rızasına bırakılırsa bu imkânsızdır efendim.

Mazhar Bey: Halktan bugün ödemekle yükümlü olduğu vergi borçları toplansın.

Başkan: Yarı rızasiyle, yarı da kuvvet kullanılarak.

Mümtaz Bey: O takdirde kendiliğinden anarşi çıkar.

Başkan: Her yerin zenginleri vardır.

Mazhar Bey: Doğu vilayetleri düşman istilasına uğradığı için vergileri bağışlanmıştı.

Mümtaz Bey: En zengin yerler istila altında: İzmir, Adana.

Başkan: İstikraz şeklinde yardım toplamak.

Kâzım Karabekir Paşa itiraz ediyor. Kimsede para olmadığından bahsediyor ve "ya hükümet bir de bize dirsek çevirirse?" diyor.

Başkan: Yalnız, hükümet bir kurtuluş çaresi tasarlayamazsa, işte o zaman kendisini gerçekten tehlikeli bir duruma atabilir.

Kâzım Paşa: Hükümet bize dirsek çevirirse ne yapılacaktır?

Başkan: Bunca güçlükler karşısında ve devletin yok olup gideceği düşüncesi önünde: "Size şu kadar para veriyoruz. Ama, şunu, şunu yapacaksınız" derlerse bu, devletin dahili işlerine müdahale olur.

Rauf Bey: İran'ın vaziyeti de böyle oldu.

Kâzım Paşa: Hükümet yalnız kendi merkezini düşünüyor, bizi hiçe sayıyor.

Başkan: Vilayetler, kolordular para istiyor, hükümet "yok" diyor. III. Kolordu, öyle sanıyorum ki, o kadar da zengin değildir. Zabitlerine ödemek için parası yok. İstanbul da vermiyor. Ne yapacak?

Salahattin Bey (III. Kolordu K., albay): Bu durum üç ay önce de vardı. Ama yaşadık. İçimizden sattık, ekledik. Bütün bütün de yok değildi. Burada aşar üzerine yüklendim. Ama şimdi bu da bitmek üzere. Para alınamayacak. Birçok defa acı bir dille İstanbul'a yazdık. "Sıvas Vilayetine ödeme emri gönderdik" diyorlar. Vilayette para yok ki ödesinler.

Başkan: O halde ne yapacaksınız?

Salahattin Bey: Düyun-i Umumiyenin ve Ziraat Bankasının paralarını ültimatom tarzında almak... İhtiyaçları bunlarla sağlamak.

Başkan: Ya para yoksa, merkeze gönderilmişse ne yapacaksınız?

Salahattin Bey: Hiç. O zaman her şeye el konulur; zorlama yoluna gidilir. Yani, seferberlik usulleri uygulanır.

Kâzım Paşa: Herkes dükkânlarını kapatır.

Başkan: Yani, netice olarak halka yüklenmek.

Salahattin Bey: Evet, ister istemez öyle olacak.

Başkan: Sıvas Vilayetinden; Tokat, Sıvas, Amasya ve Canik livalarında bulunan ne kadar zabiti, ne kadar neferi besleyeceksiniz?

Salahattin Bey: 6.000 insanı beslemek zorundayız.

Başkan: Para olarak tutarı?

Salahaddin Bey: Yüz bin lira: Yemek, içmek hepsi bunun içinde.

Başkan: Eti ve unu çıkarırsak ne kadar kalır?

Salahattin Bey: Yarı yarıya iner; elli bin lira.

Başkan: Peki, bu livalar size elli bin liralık yiyecek, elli bin lira da para vermezler mi?

Bekir Sami Bey: Veremezler.

Salahattin Bey: Yalnız ordu olsa... Jandarma, dul ve yetim aileleri de var. Onlarla birlikte ihtiyaç daha da artıyor.

Bekir Sami Bey: Ayda 300.000 lira lazım.

Başkan: Bölgemizde resmi devlet gelirleri ödeniyor.

Salahattin Bey: Resmi devlet gelirleri aşar, ağnam ve kazanç vergisinden ibaret. Aşar ve ağnam gitti, kazanç vergisi ise gayet az.

Başkan: Altı bin kişiyi besleyemeyeceğiniz anlaşılıyor. Sonra ne olacak?

Salahattin Bey: Dağılacaklar.

Başkan: Demek eldeki kuvvet eriyip gidecek?

Salahattin Bey: Bir kısmını olsun besleyebilmek için zorla alacağım. Gerçi bu biraz acı olacak ama ne yapalım? Bir kısmına izin vermek, mevcudu asgariye indirmek ve geri kalanını da beslemek.

Başkan: Bütün icraatınız halka dayatılarak yürütülür. Üst tarafı serbest bırakılır. Bundan doğacak mahzurlar, yani kuvvetin çözülüp dağılması halinde ne olacak?

Salahattin Bey: Böyle bir halin gerçekleşmesi takdirinde müdahale edilecektir, anarşi çıkacaktır.

Başkan: Anarşiyi önlemek için çare, Milli Teşkilatı, polis ve jandarma yerine halk besler.

Salahattin Bey: Düzenli teşkilatı beslemek mümkün olmazsa ötekini hiç besleyemez.

Başkan: Köylere beşer, onar kişi dağıtsak köylüler onları besler.

Kâzım Paşa: O zaman hepsi birer eşkıya olur, köylerine giderler.

Başkan: Her köye kendi inzibatını temin ettirmek.

Kâzım Paşa: Mesela Erzurum'da bu olmaz. Halk idraksizdir. Sıvaslıyı Erzurumda, Erzurumluyu Beyazıt'ta kullanmalı. Biz böyle yapıyoruz.

Başkan: Kilis'te de uzun süre dayanacak inzibatı temin ettiler. Anarşiye, mahalli tedbirlerle karşı koydular.

Kâzım Paşa: İkinci bir sakınca da biz Ermenilerin karşısındayız.

Başkan: Umumi olarak... Mesela III. Kolordu yurdun orta noktasındadır. (Sıvas'ta). Bölgenin asayişi için mümkün olabilen miktarın geçimlerini sağlamak, geri kalanını da dağılıp gitmesine engel olmak için izinli bırakmak... Ama, XV. Kolordu öyle değil. Karşısında Ermeniler var. Sınırı koruyup savunmak gerekir. Bu Kolorduyu iyi beslemek lazımdır. Aydın cephesi... Öteki yerler de öyle.

Haydar Bey: O zaman derebeyleri artırılmış olur. Bu mahzur da önemlidir.

Başkan: Buna memur olacaklar kendi başlarına bırakılmayacak. Yine hükümetin ve ordunun emrinde bulunacaklar.

Haydar Bey: Hükümet kalmıyor ki.

Kâzım Paşa: Van; oradaki fırka gidiyor diye ne hal almıştı. Yine çekilecek olursak ne hal alacak? Hepsi askerin ardı sıra gelir.

Başkan: Hiçbir çare yoksa hepsi çözülüp dağılır, gider.

Bekir Sami Bey: Kâğıt para basmalı.

Başkan: Demek yine halka yüklenilecek. Bulgar raspiskası gibi.

Haydar Bey: Çıkar yol yine vergidir. Yalnız, gerçek ve adil olmalı.

Başkan: Ne dersek diyelim işin ucu yine halka dayanmaktadır.

Kâzım Karabekir, "Kuvay-i Milliye bu mesuliyeti üzerine almamalıdır. Bu zorluklara hükümetle birlik olarak çare düşünelim" diyor.

Başkan: Mali meseleleri çözümleriz. Biz diyoruz ki: "Ülke, mahvolacak derecede bir bölünmeye uğrar ve hükümetle Meclis de bunu kabul ederse millet, hiçbir şeyi dinlemeden isyan etmelidir..." Biz böyle yürüyelim. Bu noktada bir hükümet ne yapabilir? Kendisine uzatılan şey, hazmı mümkün olmayan şartları kabul etmesidir. Bu takdirde millete de isyan etmekten başka bir şey kalmaz.

Kâzım Paşa: Üç beş kişi bunu fena kabul eder; Meclis de.

Başkan: Meclis de kabul etti mi sonu devletin çözülüp dağılması... Hükümet bu felaketten kurtulmak için karar veremez. Biz, her zaman tek tek her şeyi yapabiliriz. Bu hesaptan çıkan sonuca göre bu günden itibaren Kuvay-i Milliye ile uğraşmamak gerekiyor. Merkez-i Hükümetin

de gösterdiği hep budur. Mesela Yunanlılara karşı müdafaa fikri nasıl olur? Diyarıbekir'e kadar gelseler bile biz bunları elimizdeki imkânlarla yaparız. Fakat hükümetin bugün düşmana karşı koyup fiilen müdafaa etmesi mümkün değildir. Istanbullular, "biz meseleleri siyasetle halledeceğiz" diyorlar.

Kâzım Paşa: İsyana sebep nedir? Meşrutiyetin şekli mi değişti?

Başkan: Bütün mesele, Erzurum ve Sıvas kongrelerinde kabul edilen prensipleri korumaktır. Hudutlarımızı müdafaa etmek, bağımsızlığımızı muhafaza etmek... Ülkü ve amaç budur. Şimdi bu ilkeleri savunmak için kurulmuş olan Kuvay-i Milliyenin var olarak kalması veya yok olup gitmesi... Temel mesele ya budur, ya da mali düşünceler. Milli teşkilatta mali endişeler temel sorun mudur? Öyle ise bunu mali sorunlara bağlayarak çözümlemek gerekir.

Kâzım Paşa: Demek Milli Meclis kötü bir şeye karar verirse ihtilal yapacağız? Biz askerlere göre kolordulardaki buhran iki ay daha sürer.

Başkan: Meclis kurulup tam bir güvenlik içinde göreve başladığını teyit edince kongre toplanarak karar verecek. Ondan sonraki karar ve davranışlar şahsi olacaktı. İşte yalnız o noktada şekil değişir... Ancak ortaya koyduğumuz sorun... hayatı ile ilgilidir... İsyan ve içtihat işleri başka olur. Şimdi asıl mesele görüşlerin hangi temele dayandığıdır. Yani, bu teşkilatın korunması gerekli midir, değil midir? O zamana kadar kazasız, belasız gidersek ne âlâ... Ama, böyle olunca gidilemeyecektir. Evet, Milli Meclis toplanacak, fakat barış yapamayacaktır. Ortaya çözümlenmesi imkânsız meseleler çıkacaktır. Her şeyin çözülüp dağılmak üzere olduğu bir ortam içinde gerek Milli Meclis, gerek ona dayanan Merkez-i Hükümet, bu elem verici durumdan bezginliğe düşerek her türlü direnmeden vazgeçip İngilizlerin kötü tekliflerine baş eğerse, Milli Teşkilat ya bunu kabul eder, ya etmez... Belki aynı çöküntünün daha fenası da olacaktır. Ama, bu zaman içinde ortaya başka bir şey de çıkabilir. Binaenaleyh devam kararı verilir, yahut "bunu kabul ederiz" denilir. Bu da bir görüş tarzıdır.

Kâzım (Karabekir) Paşa: Milli Meclis toplanır, layıkı ile bir hükümet kurar. Meclisteki grubumuz da önemli işlerle yakından ilgilenen bir topluluk olur. Herhangi bir konunun müzakeresinde, eğer sonuç olumsuz görünüyorsa, "biz bunu kabul etmiyoruz" derler. Biz, elimizdeki kuvveti biliyoruz. Meclisteki zatlar da bunu bilirlerse...

Başkan: Siz ikinci şıkkı ileri sürüyorsunuz. Fakat o takdirde tüzüğümüzün sınırladığı zamanın dışında hükmetmiş oluyoruz. "Ülkeyi parçalayan bir karara karşı isyan durumuna geçeriz" diyorsunuz. Bazıları ise "bugünden bir karar veremem" demişlerdi. "İsyan ederiz" diyenlere karşı ne yapılır?

Kâzım Paşa: Bu esas açıktır. Meclis toplanmaz, ya da birlik, beraberlik ve uyum olmazsa, işte o zaman felaketi görmeliyiz.

Başkan: Bir noktayı kabul ediyor ve "o noktaya kadar hükümetle anlaşmazlığa düşmeyelim, ona karşı mücadele açmayalım" diyorsunuz. Bu görüşe elbet hiç kimse itiraz etmez. Ancak hükümet bugün Milli Teşkilatı zararlı olarak görüyorsa?... Biz, yanlış anlamaları gidermek için her çareye başvuracağız. Ama bunlar öylesine olumsuz görüşe saplanırlar ki... Padişah da böyle olabilir. Şahsi inancı açısından o türlü düşünür ve der ki: "Siyaset bakımından hükümet elindeki bütün imkânlarla tek bir vücut halinde olmalıdır. Milli Teşkilat diye bir şey yoktur." Böyle bir teklif karşısında Milli Teşkilatı bırakmak lazım mı?

Mümtaz Bey: Bırakmayacağız. Çünkü bunu daha önce kabul etmiştik.

Bekir Sami Bey: Bu, bir programdır. Kongrelerde tespit edildi. Milli Meclis tam bir güvenlik içinde toplanıncaya kadar hükmü geçerlidir.

Başkan: Doğru efendim. O kararların hepsi doğru. Hükümetle anlaşmazlığa düşmemek... Ya, hükümet bizimle anlaşmazlığa düşerse?

Bekir Sami Bey: Eskisi gibi tedbirlere başvuracağız.

Başkan: Daha önceki kararlarımıza bağlı kalınca hükümetin uzlaşmaz bir tutum içine girmesi halinde ne olur?

Kâzım Paşa: Büyük bir mali gücümüz olsa başka türlü düşünür, başka türlü kafa tutarız. Ama...

Başkan: Şimdi Paşa Hazretleri, mesele orada değil. Çünkü hükümetle aramızda gerçek ve giderilmesi imkânsız anlaşmazlıklar vardır. Mesela, hükümet memur ve komutanlar tayin ediyor ve biz bunları kabul etmiyoruz. Vali tayin ediyor, geri çeviriyoruz. O da direniyor, biz de... Ne var ki onlar da, biz de bunu bilmezlikten geliyoruz. Ama, memnuniyetsizliği bir gün ortaya çıkacak. Gerçi şimdilik bize karşı itaatli bir tutum içinde bulunuyor. Bu da, Kuvay-i Milliyenin, kendi elindeki imkânlardan daha üstün olduğu düşüncesinden ileri geliyor. Onun

için durmaksızın bu hususu inceliyorlar. Eğer hükümet kendinde yeterli bir savunma gücü görürse düşmanlığını açıkça ilan edecektir. Şimdi biz ayrı, onlar ayrı ve birbirimize aykırı doğrultularda gidiyoruz. İşte onlar bize karşı husumetlerini açıkca gösterdikleri takdirde bizim de onlara karşı yapacağımız şey isyandır. Bu sakıncalar o zaman başgösterir. Ya karardan vazgeçmek ya da uygulamak gerekir.

Rauf (Orbay) Bey, Mustafa Kemal'in bu kesin tutumu karşısında özetle şöyle diyor: "Hükümet, Milli Teşkilâtı bahane ederek istifa edebilir. Gelecek hükümet, anlaşma arzularımıza yanaşmazsa ne yaparız? Onlara amaçlarımızı anlatalım. Ama, gelecek hükümete bunlar nasıl anlatılacak?"

Mustafa Kemal şöyle yanıtlıyor:

Başkan: Evet, hükümet tarafından gelecek böyle bir tehlike ile karşı karşıya bulunuyoruz. Bu safhayı şimdi kapatabiliriz. Çünkü bu çaresizdir. Biz gene de anlaşmak üzere hareket edelim. Fakat hükümet, Kuvay-i Milliyenin ortadan kaldırılmasını kendisi için temel sorun sayarsa... Elbette ortada gene anlaşmazlık çıkacaktır. Hatta hükümetle bütün ilişkiler de kesilebilir.

Kâzım Paşa: En namuslu adamlarımız iş başındadır. Binaenaleyh bu uzlaşmazlığın...

Başkan: Bunun suçu bizde ise açıklayınız da anlayalım. Onlarda ise onu da öğrenelim.

Kâzım Paşa: Mesela, Enver Paşa... Vasıf Bey, Istanbul, Enver Paşanın Azerbaycan'da teşkilat kurmakla uğraştığından söz ediyor.

Başkan: Biz de onu geri çağırdık. Onların temsilcileriyle güzel güzel anlaşacağız. Başka ne yapalım? Bununla beraber Antalya Mutasarrıfı hâlâ yerinde duruyor. Bir türlü değiştirilmiyor.

Rauf Bey:...Bugün en buhranlı gelişmeler Aydın'da oluyor. Biz de bu durum hakkında "oradaki kuvvetleri Demirci Efe toplayıp harekâta sokuyor. Onun üzerine bizim etkili olacak hiçbir gücümüz yoktur." demek istemiyoruz. Çünkü böyle bir açıklama Efe ile aramızı bozar; sonra o da bizi kabul etmez.

Başkan: Demirci Efe yakın zamana kadar kimseyi tanımıyordu. Fuat Paşa ile teması sonucunda bize müracaat etti. Orada Salahattin

Bey adam olsaydı, ortaya böyle bir Demirci Efe çıkmazdı. Bunda Cemal Paşanın da kabahati vardır. Ama bu şimdi daha fena yapmıyor. Bütün bunları Cemal (Mersinli) Paşa bildiği halde niçin böyle davranıyor?

Fuat (Cebesoy) Paşa, uzun konuşmasında özetle diyor ki: "Hükümet taahhütlerini yerine getirmemiştir. Harbiye Nezareti de, Temsil Heyeti de Demirci Efe ile temasa geçmek istemiştir. Yeni gelecek kabine de Efe ile temas imkânı arıyor. Amaç, onu Millî Teşkilattan ayırmaktır. Hükümetin tutumu, Kuvay-i Milliye ile anlaşmak yanlısı olmadığını kesinlikle gösteriyor. Fevzi (Çakmak) Paşa burada başka türlü konuşuyor, yaveri ise bambaşka konuşuyor. Netice şu ki hükümet kesin olarak bizimle anlaşmaya yanaşmayacaktır."

Bundan sonra söz alan Rauf Bey de: "Salih Paşa Hükümeti taahhütlerini yerine getirmedi. Son ümit Fevzi (Çakmak) Paşa ile görüşmeye kalıyor. Fevzi Paşa da buraya geniş yetkilerle gelip bir şeyler taahhüt ederse ne âlâ. Etmezse hiç bir şeyin olacağı yoktur."

Sözü Mustafa Kemal alıyor:

Başkan: Müsaade ederseniz söz konusu meseleye dönelim. Asıl meselemiz Milli Teşkilatı o güne kadar devam ettirmektir. Hükümete karşı hiçbir anlaşmazlık çıkarmamaya ve aradaki kuşkuları gidermeye çalışalım. Ama, bu hükümet, yahut bir başkası, bizimle anlaşmaya yanaşmazsa bizim işimiz, teşkilatımızı daha da güçlendirerek devam ettirmekten ibaret kalacaktır. İkinci şık: Yani isteyenlerin şimdiden buna karar vermesi meselesi...

Rauf Bey: Bu, şahsi bir iş olduğundan söz konusu edilemez.

Başkan: İsyan kararı öyle bir şekil ve manzara karşısında veriliyor ki ülkemiz dağılıp çözülme derecesinde bölümlere uğruyor; bağımsızlığımız ayaklar altına alınıyor; millet, İtilaf Devletlerinin esareti altına giriyor. İşte öyle bir hal karşısındaki isyandan doğabilecek kötülükler, hiçbir şeyi daha da kötü bir duruma sokmayacaktır.

Bekir Sami Bey: O zaman güçlükler de düşünülmez.

Başkan: Esasen Paşanın da söylediği aynı şeydir; ülkeyi dağılmaktan kurtarmaktır. Dağılmadan daha kötüsü de bağımsızlığımızın elden gitmesidir. Asıl güçlük mali yetersizlikten geliyor. Ama, zorunlu hale düşünce yapılacak iş, halka başvurmaktan ibarettir.

Salahattin Bey: ...Hükümetle aramızdaki anlaşmazlık Fevzi (Çakmak) Paşa ile bu akşam yapılacak görüşme neticesinde herhalde bir parça giderilecektir efendim.

Başkan: O halde müsaade ederseniz bunları Fevzi Paşa ile müzakeremize bırakalım.

Salahattin Bey: Istanbul'daki bütün bu zevat niçin bizimle anlaşmıyorlar?

Rauf Bey: Buna ben de bir sebep göremiyorum. Bugün bizi anlamayan zevatı da birer birer söyleyebilirim. Mesela İzzet Paşa gibi bir zat: "Vücudum elverişli olsa hemen dağa çıkacağım" dediği gibi Fevzi Paşa bile bu elem verici duruma "Bolşevikliği" tercih ediyordu. Neden anlaşılmadı? Anlaşılmıyor... Ne yaptık? Nerede kan döktük?

Salahattin Bey: Bir daha sinirlerimize hâkim olalım.

Başkan: Biz, sinirlerimize hâkim adamlarız. Bizden daha ziyade onlara nasihat veriniz. Biz, birçok kararımızdan, hatta inançlarımızdan fedakârlıklar yaptık.

Kâzım Paşa: Arkadaşlarımız görüştü mü İzzet Paşa ile falanla?

Bu sırada III. Kolordu Komutanı Albay Salahaddin Bey hiddetle toplantıyı terkeder.

Kâzım Paşa (Sözlerine devamla): Hükümet münasebetsizlik ediyor. Erkânıharbiye Reisi orada oturuyor. Niçin bizimle işbirliği yapmıyor?

Başkan: Biz onlara hep yazdık. İzzet Paşanın değişmez hiçbir fikri yoktur. Mesela, Rauf Bey Istanbul'dan çıkmadan önce İzzet Paşa bizden yana idi. Sonra kendisine sorulduğunda tereddüt gösterdi. Hatta, verdiği bir beyanatta "katliam" olacağından bahsetti. Hâsılı müstenkif kaldı. Üstelik bu zat, Ferit Paşa Kabinesi düşer düşmez de karşımıza çıktı ve bizi tenkit etti. Halbuki onun bize daha önce ima ettiği noktaların hepsine cevap vermiştik. Cevat Paşaya da gerekli görülen bütün noktalar açıklanmıştı. Amasya'dan onları, kendimize muhalif görmediğimizi de yazmıştık.

Kâzım Paşa: Onlar bizimle aynı fikirde olduklarına göre bizimle yürüyemezler mi?

Başkan: Başka bir fikirde olduklarını da açıkça söylemiyorlar.

Kâzım Paşa: En güvendiğimiz arkadaşımız yanlış adım atıyor. Bunların hepsi böyle mi?

Başkan: Bizim bildiğimiz yapılan muhaberelerden ibarettir. Yani, Cevat Paşa ve ötekiler bize karşı iseler, bu tutumlarının nedenlerini kendilerinin açıklaması gerekir. Halbuki aksine, işin başından beri, sonuna kadar bizimle beraber olacaklarını söylemişlerdir. Bırakalım artık efendim.

Sesler: Peki efendim.

(Sekizinci birleşimin sonu. Saat 17.45)

27 KASIM 1335 (1919) TARİHİNDE YAPILAN DOKUZUNCU BİRLEŞİM

Bu tarihteki toplantıya İstanbul'dan katılan Vasıf (Kara) Beyin yaptığı açıklamalar ve bilgiler dinlenmiştir. Vasıf Bey yaptığı konuşma sırasında Sait Molla'nın Rahip Fru'ya yazdığı mektupların kopyesini okumuştur. Daha sonra İstanbul Hükümeti; basın; Ferit Paşa; seçim işleri; partiler; İstanbul'dan milli teşkilatın görünüşü; Mustafa Kemal fobisi; Fransızlarla yaptığı değinmeler; Amerikan gazetecisi ve Amiral Bristol ile yaptığı görüşmeler; Meclisin Anadolu'da toplanması ve Ayan (Senato) konularında geniş bilgiler vermiştir.

Vasıf Beyin verdiği bu bilgilerin dinlenmesinden sonra ertesi günü toplanılmak üzere oturuma son verilmiştir.

28 KASIM 1335 (1919) TARİHİNDE YAPILAN ONUNCU BİRLEŞİM

Oturum saat 14.30'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında açılmıştır. Bu oturumda Vasıf Bey üyelerin kimi sorularını yanıtlamış ve İstanbul'daki Anadolu yararına çalışan gizli örgüt hakkında üstü kapalı bilgiler vermiştir. Üyelerin,

örgütte çalışanların adlarının açıklanması için direnmeleri üzerine tutanak kâtipleri dışarıya çıkarılmış ve Vasıf Bey tutanaklara geçmeyen gerekli bilgileri vermiştir. Daha sonra da istek üzerine Kabine üyelerinin karakterleri hakkında tek tek bilgi vermiştir. Bu bilgilerden sonra da Babıâli'ye bir yazı yazılmasına karar verilir. Ve Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırı'nın mektubu konusu ile ilgili olarak şöyle konuşur:

Başkan Mustafa Kemal Paşa: Efendim, Harbiye Nazırının mektubu vardı. Uygun bulursanız cevabı şifre ile verelim. Bu ikinci mektup kapsamına daha önceleri de birkaç defa cevaplar verilmişti. Bir daha okuyalım.

(Harbiye Nazırının ikinci mektubu okunur.)

Başkan: (Devamla) - Mektubun birinci maddesinde: *"Mebusan Meclisi İstanbul'dan başka yerde toplanamaz"* deniliyor. Zaten bizde buna karar vermiştik. Şimdi buna kısaca diyelim ki: *"Temsil Heyeti de hükümetin görüşüne uygun olarak Milli Meclisin İstanbul'da toplanmasına karar verdi. Bu kararımızı ayrıca arzedeceğiz. Şimdi İstanbul'a kani olduk; lüzumlu olarak kabul ettik. Mademki siz* fenalık yok *diyorsunuz; o halde biz de ileride bundan doğabilecek sorumluluğu yüklenemeyiz"* diyelim.

İkinci madde: Kuvay-i Milliye ruhundan yoksun olan memurların değiştirilmesi meselesi... Buna da sebep olarak komandoların işgal bölgesinde bulunmaları dolayısiyle haklarında bir şey yapılamayacağı ileri sürülüyor. Mesela, bunlardan başlıcası olan İzmir Valisinin oradan kaldırılması hususunda hükümetin öne sürdüğü görüşlere katılmış ve bundan sonra da böyle bir istekte bulunmamıştık. Bu suretle iş de kapatılmıştı. Aynen böyle yazarız. Bir de *"İntikam politikası"*ndan bahsediyor.

Haydar Bey: Bir yandan da bunu onaylar gibi görünüyor.

Başkan: Yani, biz "intikam politikası"na dair maruzatta bulunmadık. Kabine iktidar mevkiine geçtiği ilk günlerde intikam siyaseti ileri sürmüştü. Biz bunu son derece şiddetle reddederek o fikirde olmadığımızı söylemiştik. Halen de bu fikirdeyiz.

Rauf Bey: Fakat hainler de cezasız kalamaz.

Başkan: Onu da ileride söyleriz. Şimdi Ankara Valisi... Bunun için fazla açıklamaya gerek görülmüyor.

Fuat Paşa: Yahut hiç cevap verilmez.

Başkan: "Bozkır hadisesi hakkında daha önce arzetmiştik ki Temsil Heyeti bu hususta bildiri yayımlamamıştır. Antalya Mutasarrıfına işten el çektirmek için merhum Kemal hakkında hiçbir maruzatta bulunmadığımız gibi bu bilgileri mektubumuzda okuduk, bilmiyorduk."

Üçüncü madde: "Eski kabine üyelerinin cezalandırılmalarını istemedik. İlk ve son defa olarak ricamızda, eski kabineden fiilleri sabit olanların Milli Meclis toplanınca Divan-ı Âli'ye verilmelerini söyledik. Yalnız, Refik Halit Beyin cezalandırılması hususundan bahsetmiştik. Bu isteğimiz de yasalara uygundu. Ve bunu da yeni kabineye bırakmıştık. Bir daha da söz konusu etmedik. Polis Müdürünün değiştirilmesi gerektiğine dair olan mükerrer istirhamlarımız ise, adı geçenin İstanbul'da her türlü fesat tertiplerinin başında bulunduğunu bildiğimizden ileri geliyordu. Buna ait müracaatımızın yerine getirilmesinin İngilizlerin müdahalesiyle mümkün olmadığı, ancak şimdi bize bildirilmiş oluyor. Binaenaleyh, hükümetin köklü bir girişim için dayandığı kuvvetin ciddiyetine olan güvenini sarsmış gibi gösterilen böylesi maddeleri gerçek ve geçerli saymıyoruz."

Başka bir şey yok efendim. Bir de mektubunda: "Muhaliflerle yabancılar Meclisin açılmasını engellemeye karar vermişlerdir" diyor.

Bekir Sami Bey: Kararı bildirdiğimiz zaman bunu da tebliğ ederiz.

Başkan: Peki efendim, bu mealde bir şey yazarsak yeter mi efendim? Yalnız, Meclisin toplanacağı yer için kararımızı yazalım. Hüsrev Bey bunu hazırlasın. İstanbul'da ne gibi tehlikeler olduğunu, buna rağmen İstanbul'da toplanmasının neden zaruri görüldüğünü... Yalnız, varılan anlaşmada toplantı yerinin dışarıda olması hususunda Salih Paşa ile mutabık kalınmıştı. Ama şimdi o maddeyi çıkarmak lazımdır. İstanbul hakkında bize tam inanç ve güven geldiği için değil, fakat dışarıda birtakım sakıncalar gördüğümüz için o madde şimdi geçerlikten düşüyor.

Müzakere edilecek önemli başka bir şey var mı efendim? Eğer yoksa kâğıtları gözden geçirelim.

(Hüsrev Bey Harput Valisinden gelen mektubu okur.)

Başkan: "Meclis toplandıktan sonra Temsil Heyetinin faaliyetini terketmesi lazım gelir" diyor. Bugünkü hükümetin tayin ettiği yeni bir vali.

Mümtaz Bey: Yüksek malumları olduğu üzere işbaşındaki hükümetin de fikri böyledir. Salih Paşa da bu görüşteydi. Bu vali de böyle yazıyor.

Rüstem Bey: Ama bunda bir çelişki var. O zaman teşkilatı kim yönetecek? Oysa yeni hükümet, milli teşkilatın varlığını sürdürmesini gerekli görüyordu.

(Düzce'den gelen telgraf okunur.)

Başkan: Kuvvet gönderilmiş. Feryat ediyorlardı. Onlara da yazalım.

Fuat Paşa: Bir de bu suretle bir teşkilat yapsın, yazalım.

Başkan: Evet, çok iyi olur, yazarız.

(Elbistan Sulh Hâkiminden gelen telgraf okunur.)

Başkan: Biz, "ayan ve mebuslar bir yerde" dedik. Bu da "ayrı ayrı" diyor.

Haydar Bey: Bu, Kanuniesasiye aykırıdır.

Mazhar Bey: Öyle bir kanun nerede var? Bu hususta Kanuniesaside bir açıklık yoktur.

Hakkı Behiç Bey: Bir yerde olacak. "Milli Meclis ayan ve mebuslardan oluşur" diyor.

Başkan: İlk açılış birlikte yapılır.

Bekir Sami Bey: Kanuniesaside kesin bir şey yoksa da bileşiktir. Ayrı olduğu şimdiye kadar hiçbir ülkede görülmemiştir.

Mümtaz Bey: İlk toplantı beraber yapılır, sonra ayrılır.

Başkan: Peki efendim.

(Kütahya'daki durum hakkında Kemal Beyden gelen telgraf okunur.)

Başkan: Bunu Fuat Paşa Hazretlerine takdim edelim. Orası zaten onun bölgesidir. Bunlardan Harbiye Nazırının bilgisi var mı? Oradaki kolorduca İstanbul'a haber gönderiliyor mu? Bununla beraber biz de kısaca bildirelim.

(Konya Valisinden ve Adana gezici tabibi Ahmet Efendiden gelen yazılar okunur.)

Hüsrev Bey: Bunu propagandaya verelim.

Başkan: Propagandaya mı? Protesto etmek gerekir. Bu gibi şeyleri bildirmeliyiz.

Rüstem Bey: Özellikle Amerika temsilcisine bildirmeliyiz.

Başkan: Kısaca bir şey yazmalıyız. Tabii Temsil Heyeti kararı ile. Durumu bir genelge ile halka da duyuralım. Bunu onlar da protesto etsinler. Bu gibi vesilelerle protestoları artırmalı.

Fuat Paşa: Bunu bir d'Esperey'e (Franchet) bildirelim. Kendisi sınırlarımızdan söz ediyordu. Bunu, İstanbul'da özel bir adam eliyle versinler.

Başkan: Bu gece çeşitli yerlere bildiririz. Her taraf protesto etsin.

(Selbis Jandarma Komutanı Yüzbaşı Ali Sait Beyle temas edilmek üzere bulunduğu hakkında Kemal Beyden gelen telgraf okunur.)

Bekir Sami Bey: Kendisini tanırım efendim. Namuslu bir gençtir. Bingazi'de de bulundu. Sanırım Enver Paşanın maiyetindeydi.

Başkan: Demek, namuslu bir adamdır. O halde tavsiye ederiz. Bekir Sami Beyden de selam yazarız.

(Eskişehirden gelen bir telgraf okunur.)

Başkan: Hangi seçim çevresi? Denizli, Konya? Bunları toplamak da bir iş... Zamanı tayin etmek... *(Fuat Paşaya hitaben)* Yer hazırlanıyor mu efendim?

Fuat Paşa: Yazdık. Hazırlanıyor. Bendenizce de bir zaman tayin etmeli.

Hakkı Behiç Bey: Bölge de tayin etmeli. Onlar aralarında toplansın.

Başkan: Diyelim ki: "İstanbul'a gitmek üzere Eskişehir'den geçecek mebuslar orada toplanacaklardır. Toplanma zamanı ayrıca bildirilecektir". Seçimlerin sonu alındıktan sonra hemen bildiririz.

Hakkı Behiç Bey: Şimdi birçokları gidip bekleyecekler.

Başkan: Toplanma zamanını bildiririz. Bizim de hareketimizi ayrıca bildiririz.

(Sait Mollanın mektuplarını kaydettiği defter hakkında Şevket Beyden gelen telgraf okunur.)

Başkan: Bu mektuplar belki de uydurmadır. Para almak için böyle bir şey yapmıştır.

Fuat Paşa: Ama, söyledikleri aynen çıkıyor.

Bekir Sami Bey: Her şey mümkün. Yalnız ispatı imkânsız.

(Uceymî Paşanın işi halledildiğine dair telgraf okundu.)

Başkan: O halde Uceymî Paşa için Kenan Beye yazalım. Kolordu vasıtasiyle müracaat etsin. Vekiline de söyleriz. Eğridir meselesini de Isparta merkez heyetinden ve Demirci Efe'den sorarız. Baskı var mı, yok mu anlarız.

Hakkı Behiç Bey: Orada merkez heyeti var mı? Çünkü Isparta Konya'ya bağlıdır.

Başkan: O halde Konya'ya yazarız.

(İzmir seçimleri hakkında gelen bir telgraf okunur.)

Başkan: Buna ne yapalım? Biz de protesto ederiz.

Kâzım Paşa: Sonra İzmir'den 5-6 Rum seçilirse?... Bunlar da İzmir'in işgalini isterlerse?

Başkan: Bizim kanunumuzu uygulasınlar, ne yapalım? İster ya! Bunu 5-6 kişi söylemiş, ne önemi olur? Gizli seçim yapamazlar mı?

Rüstem Bey: Resmi muamelesi vardır, gizli olamaz.

Başkan: O halde cevap verelim.

(Adana hakkında basılı talimatname okunur.)

Kâzım Paşa: Gizli değil mi efendim?

Fuat Paşa: Evet efendim, gizlidir.

Bir önceki oturuma ait tutanak okunur, tekrar kısaltılmasına karar verilir, onuncu birleşim sona erer.

(Heyet-i Temsiliye ile Sivas'ta yapılan ve 16 Kasım 1919 gününde başlayan bu gizli görüşmelerin tutanağı "Belgelerle Türk Tarihi Dergisi"nin özel arşivindedir. Dergi, görüşme tutanaklarını 69. (Haziran 1973) sayısında yayına başlamıştır, Tutanakların yayını 82-84. (Eylül 1974) sayıya kadar sürmüştür. Dergi bu sayısiyle kapanmıştır. Atatürk'ün NUTUK'unda bu toplantıların 16-29 Kasım günlerinde yapıldığı yazılıdır. Bu tutanağın son sayfasının bulunamadığı "Belgelerle Türk Tarihi Dergisi" Yazışleri Müdürü Tülay Duran'dan öğrenilmiştir.)

ŞEYH SUNUSİ VE TRABLUSGARP İLİŞKİLERİ

Kurtuluş Savaşı'nı yakından izleyen, çeşitli vesilelerle Türkleri destekleyen, armağanlar veren Seyit Ahmet Eşşerif El-Sunusi, Büyük Millet Meclisi konuğu olarak 15 Kasım 1920 gününde Ankara'ya gelmiştir. 25 Kasım gününde de konuk Şeyh Sunusi onuruna B.M.M.'nce bir şölen verilmiştir. Bu şölendeki Mustafa Kemal'in söylevi aşağıdadır:

Muhterem efendiler,

1327'de İtalyanlar aksam-ı vatanımızdan pek kıymettar bir parçaya, Afrika-yi Osmanimize cümlenizce malum olduğu veçhile bir haydut gibi tecavüz ve taarruz ettiler. Ben o zaman bittesadüf İstanbul'da bulunuyordum. Oradaki birkaç günlük tahkikatımdan anlamıştım ki orada Afrika'yı müdafaaya memur olan kuvvetlerimiz pek kalil idi. Ve yine pek iyi anlamıştım ki devletin birçok yerlerdeki gavaili, Afrika-yi Osmani'yi kurtarmak için pek çok kuvvet sevkine mani idi. Bu acı hakayika vukufla beraber vatanı müdafaada benim de kalbim diğer birçok arkadaşlarım gibi elem ve yeisle çırpınıyordu. Bu hissiyatın taht-ı tesirinde başka bir vasıta ve tarik olmadığından tebdil-i nam ve kıyafet ederek İstanbul'dan çıktım. Güzergâhımda Mısır'da evvela, her zaman bizi imhaya çalışan ve âlem-i İslamı esir etmek isteyen İngilizlerin tahakkümlerine, zulümlerine tesadüf etmiştim. Bittabi bu mânia karşısında ümitlerimiz, biraz tezelzüle duçar oldu. Yol bulduk, mihen ve meşak ile seyahate devam ettik. Bu müşkül seyahatin üzerinde bir gün birtakım necip insanların etrafımızı sarmış olduğunu gördük. Bu insanlar bizi bütün samimiyetiyle istikbal eden Sunusiler idi. Evet biz vâsi sahalarda, namütenahi vahalarda samimi, ciddi ve vatanperver bir kütle-i İslâmın içine dâhil olmuştuk. Onlar Sunisiler idi.

Efendiler!

Sunusiliğin ne olduğunu bittabi bilirsiniz. Fakat tarihi bir mebde-i vakayı hatırlatmak isterim: 1830 tarihinde Fransızlar yine memalik-i İslâmiyemizden Cezayir'i zapt ve işgal etmişlerdir. Düşmanın pay-i istilasında kalan bu toprakların yetiştirdiği bir vücud-i mukaddes ve bir deha vardı ki o da "Seyyit Mehmet bin Ali Es-Sunusi" idi. Bu zat-ı şerif aynı tarihte Mekke istikametine teveccüh etmiş, Afrika'yı garpten şarka, baştan nihayete kadar dolaşarak insanlığın, İslamiyetin saadet-i hakikiyesini tarsin ve takviye için mevcudiyetlerine, istiklallerine dünyayı hürmet ettirmek için bir teşkilat vaz buyurdular ki kendi isimlerine izafeten "Sunusi Teşkilatı" dendi.

Bu teşkilat diğer tarikler gibi sadece bir tarikat değildi. Bu tarikat beşeriyeti, İslamiyeti tarik-i saadette yürütmeye matuf esaslı bir teşkilattır. Arzettiğim tarihten bugüne kadar çok zaman geçmiş sayılmaz. Seksen dokuz sene, yani son bir asır içinde bu âli teşkilatın daima rehber-i mükerremi olmuş zevatın adedi de çok değildir. İlk müessisten sonra onun mahdumları Seyyit Mehmet bin El-Mehdi gelir. Ondan sonra huzur-i âlileriyle heyetimizin müşerref olduğu Seyyit Ahmet Eşşerif Es-Sunusi Hazretlerinin pederleri ve kendileri... Binaenaleyh bu gece huzurlarıyle müşerref olduğumuz zat, İslam âleminde büyük bir esasa istinat eden mukaddes bir teşkilatın hamileri ve müessisleri olarak onun resikârında bulunan bir zat-ı âlidir. Sunusiler, başta Seyyit Ahmet Eşşerif Es-Sunusi olduğu halde bütün âlem-i İslamda fevkalade ihraz-ı hürmet ve şeref ettikten başka bilhassa Afrika'da kendi teşkilatı dairesinde bulunanlar için değil, bil-cümle Afrika İslamları için hakikaten takdir ve takdise şayan bir müessese-i İslamiye vücude getirdiler. Benim ve arkadaşlarımın kendi gözlerimizle gördüklerimiz gibi Sunusiler Afrika'da insaniyet ve medeniyet ve hayatta inzibat hususunda pişva olmuşlardır. Bu itibarla bütün Afrika Müslümanlarının kalplerinde ve vicdanlarında kendilerinin büyük bir mevki-i ihtiramları vardır. Sunusiler Afrika'nın vicdanına sahip ve hâkim olan bir sülale, bir ailedir. Binaenaleyh huzurlariyle müşerref olduğumuz zat-ı âli hakikat-i halde Afrika'nın en tabii reisi ve en salahiyettar hükümdarıdır. (Alkışlar)

Sunusiler, başında Seyyit Ahmet Eşşerif Es-Sunusi Hazretleri bulundukları halde bizzat bize bir sene zarfında gösterdikleri hizmetleri fevkalade âlidir. Biz ancak bu sayede topumuz, tüfeğimiz kalil, her şeyimiz sıfır denecek derecede olduğu halde dünyanın bütün vesait-i harbiyesine malik olan İtalyanları daima mağlup vaziyette bulundurduk. Bundan dolayı kendilerine bu mülakat fırsatından istifade ederek tekrar teşekkür eylemeyi vazife addeylerim.

Fakat memleket ve milletimizi imhaya tasaddi eden düşmanların adedi ve düşmanlıklarının umku o kadar fazla idi ki ve o kadar fazladır ki bir sene sonra Afrika'nın müdafaasını kendilerine terkederek vatanın diğer bir noktasında çalışmak üzere ayrıldık. Hakikaten kendileri bizzat başta olmak üzere mücadelelerini bugüne kadar devam ettirmiş bulunuyorlar. Bunun neticesi olarak İtalyanlar ilk ayak bastıkları sahillere, gemilerinin toplarına istinat ederek barınabiliyor ve asıl vatanın kalbine ayak basamamışlardır ki o da kendilerinin saye-i himmetlerindendir. Bilahare hasbelicap ve bazı tedabir ittihazı zımnında zat-ı fadılaneleri İstanbul'u teşrif buyurmuşlardı. İşte bu esnada Harb-i Umumi olmuş, vatanın aksam-ı muhtelifesinden bazılariyle yolumuz münkati olduğundan bizzarur İstanbul'da kalmışlardı. Düşmanlarımız hayat-ı mevcudiyetimize son büyük darbeyi 16 Martta vurmayı tasaddi ettikleri zaman kendileri Bursa'da idiler, o gün memleket ve milletimiz için fevkalade tarihi bir gün idi. Milletimizin ekseriyeti vurulan darbeye karşı muhafaza-i mevcudiyete karar vermişti.

Şeyh Ahmet Eşşerif Es-Sunusi Hazretleri o gün İstanbul'daki felaketi takdir ederek tuttuğumuz tarikte devam-ı sebatımızı tavsiye suretiyle bizi teşçi buyurdular ve o günden bugüne kadar içimizde bulundular ve memleketin, dinin temin-i şerefi için bizimle beraber çalışmaktadırlar. Kendileri Afrika'da bulunsalardı her halde düşmanlara vurulacak darbe pek müessir olurdu. Fakat kendilerinin içimizde bulunmak suretiyle ifa buyurdukları hizmet, orada bulunmakla icra etmiş olacakları tesirden daha az âli değildir. Şeyh Hazretlerinin ve ailelerinin bugüne kadar yaptıkları hidematı takdir etmek güçtür. Cümlenizce malumdur ki arkadaşlar, âlem-i İslamiyeti teşkil eden muhtelif kütleler zaman zaman gafil bir halde kalmışlardır. Bu sebeple vuku bulan birçok hizmetler, fedakârlıklar hal-i gaflette bulunanlara layıkı ile tesirini yapamamıştır. Fakat bugün âlem-i İslamda şüphe yok düşmanları da-

rabat-ı mütevaliyesiyle hâsıl olan intibah o kadar yüksektir ki enzarımızı küre-i arzın (bir kelime silik) üzerinde bir an için dolaştıracak olursak görürüz ki hal-i teyakkuzda ve belki intikam vaziyetinde birçok İslam kütleleri vardır.

Fakat bütün bu teyakkuz ve intibah halinde bulunan insanlar başlarında bulunacak, ulviyet ve faziletleriyle temayüz etmiş simaların irşadatına muhtaçtır. İşte Şeyh Sunusi Hazretleri o yüksek ve kutsi simaların birincilerindendir. Binaenaleyh bundan sonra kendilerinin âlem-i İslama ifa buyuracakları hidemat, şimdiye kadar olan hizmetlerini tetviç edecektir. Ve bu sayede Türkiye Devletinin, bütün cihan-ı İslamın merkez-i istinadı olan Türkiye Devleti'nin de tarsinine yardım etmiş olacaklardır. Seyyit Ahmet Eşşerif Es-Sunusi Hazretlerinin hidemat-ı müstakbelesine şimdiden gerek şahsım namına ve gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi namına arz-ı teşekkür eylerim.

(Hakimiyet-i Milliye, 27.11.1920)

TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

(8.2.1921)

O tarihte Rusya'nın himayesinde sosyalist bir cumhuriyet olan Gürcistan, arada geçmiş pürüzlü sorunları çözümlemek ve barış andlaşması imzalamak üzere Ankara'ya bir sefaret heyeti göndermiştir. Elçi Simon Muvi Medivani 8 şubat 1921 gününde güven mektubunu sunmuştur. M. Kemal de aşağıdaki söylevle karşılık vermiştir:

Sefir cenapları,

Kendisiyle en açık bir hiss-i samimiyete müstenit münasebat tesis edeceğimiz Gürcü milletini şahs-ı asilanelerinde selamlamakla bahtiyarım. Bu ümmiyenin bir an evvel hîz-i husule gelmesini kuvvetle arzu ederim. Davamızın meşruiyeti hakkında izhar ettiğiniz hissiyat-ı takdirkâraneye ve milletimizin hür ve müstakil bir hayata olan hakkının galebe-i nihaiyesine dair perverde eylediğiniz kanaate bilhassa teşekkür eylerim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, hükümetiniz Hariciye Nezareti'ne tevdi eylediği 21 Teşrinievvel (Ekim) 1920 tarihli notasında müstakil ve kuvvetli bir Gürcistan'ın mevcudiyetinin menafiimize muvafık bulunduğunu bildirmişti. Bu vesile ile de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin bu nokta-i nazarını teyit ederim. Yalnız şunu ilave edeyim ki kendi mukadderatını bizzat kendi tayin etmek hakkını tayin maksadiyle mücadele eden Türkiye, bu hakkı bütün milletler ve bilhassa komşusu bulunan Gürcü milleti için pek tabii bulur.

Gürcü milletinin saadet ve inkişafı hakkında beslediğimiz temenniyatı hükümet-i metbuanıza iblağ etmenizi zat-ı asilanelerinden rica ederim. Aramızda bulunmanız ve bu mühim vazife için intihabınıza saik olan evsafı nadirenizin, her iki milleti birleştiren rabıtaları her gün daha ziyade samimi kılacağına eminim.

(Hakimiyet-i Milliye, 9.2.1921)

TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ

(10.6.1921)

Afganistan'ın Ankara T.B.M. Meclisi Hükümeti ile ilişkilerini sürdürmek için Ankara'da ilk kez açılan Afgan Sefarethanesine bayrak çekme töreni ertelenerek Şeker Bayramının birinci cuma gününe raslatılmış, bu vesile ile bir de çay ziyafeti verilmiştir.
Bayrak çekme töreninde Mustafa Kemal Paşa da bulunmuş, elçinin ricası üzerine bayrağı sefarethaneye bizzat çekmiştir. Aşağıdaki söylev, Afgan Elçisi Ahmet Han'ın söylevine karşılık olarak verilmiştir:

Sefir hazretleri, bugün, timsal-i istiklaliniz olan sancak keşidesi münasebetiyle davetinizde bulunarak bize şerefli bir gün bahşettiklerinden dolayı zatıalinize Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına teşekkür ederim.

Türkiye ile Afganistan arasında, bütün âlem-i İslam için olduğu gibi, esasen revabıt-ı kaviye mevcuttu. Afganlılar olduğu misillu Türkiye'de de bütün milletin kalbi bu revabıt-ı uhuvvetle çarpıyordu. Birtakım esbab-ı mânia hayluleti bu revabıtın maddi bir şekle ifrağına mâni olmuş, iki devlet arasında son zamanlara kadar resmi münasebet tesisi müyesser olamamıştı. Şayan-ı mahammedettir ki, Anadolu'nun İstiklal Mücahedesi esnasında bu ümniyeye vüsul müyesser olmuştur. Heyet-i aliyenizin teşrifleri de hepimiz için mucib-i mefharet oldu.

Türkiye ile Afganistan elele vererek mesai-i muhadenetkâraneye iptidarı siyaset âleminde mühim bir muvazene temin edecek kadar haiz-i ehemmiyet ve kudrettir. Bu mesainin asar-ı fiiliyesi şüphesiz ileride görülecek ve âlem-i İslam için bais-i saadet olacaktır. Asırlardan beri Türkiye İslamiyet için yalnızca mücahede ediyordu, bundan sonra yanında Afganistan gibi bir refikle beraber çalışacaktır.

Âlem-i İslamın istediği şey, istiklalinden ibarettir. Yoksa âlem-i İslamın bir araya gelerek başkalarını mahv gibi bir nokta-i nazarı yoktur. Her İslam hükümetinin Afganistan gibi müstakil ve hür olduğunu görmekle müftehir olcağız. Şark âleminde taht-ı tazyikte olan insanlar için Türkiye, Afganistan ve Rusya Şuralar Cumhuriyeti ittifakı pek güzel tasvir buyurduğunuz gibi şayan-ı memnuniyettir. İnşallah bu ittifak daha feyizli olacaktır. Zatıâlilerinin burada her fiil ve hareketinizle bu gayeye âzım olduğunuz memnuniyetlerle görülmektedir.

Afganistan Devleti'nin timsal-i istiklali olarak bu gün keşide edilecek bayrak, burada Afganistan ve Türkiye dostluğu için temevvüç edecektir. İlk sancağın zatıâlileri zamanında keşidesi yalnız Afganistan için değil, Türkiye için de şayan-ı tebrik bir hadise teşkil eder.

Bayrağın keşidesi şerefinin bana bahşedildiğinden dolayı ayrıca teşekkür ederim. Afganistan'la Türkiye arasındaki revabıtın daha ziyade tarsini ümniyesiyle yakında Afganistan'a bir heyet-i sefaret gidecektir. Ve bu heyet de orada aynı maksat ve samimiyeti ibra edecektir.

(Hakimiyet-i Milliye, 12.6.1921*)*

TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ ÜZERİNE

(27.6.1921)

Sovyet hükümeti tarafından Ankara'ya elçi olarak atanan Naceranos, 19 Haziran 1921 gününde Ankara'ya gelmiş, 27 Haziran 1921 gününde Mustafa Kemal Paşa'ya güven mektubunu sunmuştur. Aşağıdaki söylev, elçinin söylevine karşılık olarak verilmiştir:

Sefir cenapları!

Türk Milleti ve şahsım hakkında sarf buyurduğunuz dostane sözler dolayısiyle müteşekkirim. Sizi ve sizin şahsınızda dost Rusya'yı selamlamakla mesudum. Mücadelat-ı hazıranın muhrip ve muzlim bir şekil alması istilacı devletlerin müdafaa-i meşrua ile iktifa eden milletleri kendi yurtlarında duçar-ı esaret etmek istemeleri ve müştereken vaki zulüm ve tazyikleri neticesidir. Bu müstevli kuvvetlere karşı kendi hakk-ı hayat ve istiklallerini korumak için çarpışan milletlerin ittifakı pek tabiidir. Bu ittifakın bugün olduğu gibi yarın da fütuhat fikirlerine karşı daimi bir zaman olmak üzere paydar kalması şayan-ı temennidir.

Hakk-ı hayat ve istiklalleri duçar-ı tehdit olan milletlerimiz müdafa-i meşrua halinde elan devam eden mücadeleye dahil olmuşlardır. Bu kıyam ve mücadeleyi tevlit eden sebepler bir taraftan milletimizin kemal-i memnuniyetle müşahade ettiği muhadeneti vücude getirmiştir. Türk ve Rus milletlerinin zulüm ve tecavüze karşı mücadele ile teşkil ettikleri misal bütün mazlum milletler için şüphesiz bir sebeb-i ikaz olmuştur.

Rus milletinin Çarlık devrinin kanlı mirası olan muahedatı ret ve inkâr ederek milletlerin kendi kendilerini idare etmek hakkını tanıması ve müstemleke yerine hür devletler ikamesi ve cebr-ü şiddete müstenit uhud-i atikaya mukabil müsavi millet hakkı üzerine serbestçe akdedilmiş muahedeler kabul etmesi milletimizce son derece takdir edilen esaslardır. Bu esasların tatbikatı inkişaf ettikçe Rus Sovyet Hükümetinin kıymet ve ehemmiyeti mütezayit bir surette takdir olunacaktır.

Milletimiz de Osmanlı İmparatorluğundan kendisine intikal ettirilmek istenilen istiklal-i tammını muhil bütün kuyud-i uhudu fesh ve ilga ve hâkimiyet-i tammesini müeyyit bugünkü esasat-ı siyasiyesini tayin ve tespit etmiştir. Ve her milletin kendi kendini idare etmek hakkını bir şiar-ı mahsus olarak tanımış ve bunun icabatına fart-ı sadakatle riayet etmiştir.

Rus milletinin Çarlığa ait zihniyetten feragat etmesiyle Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu devrine ait muhill-i istiklal kuyudatı kırmak tecellüdünü ihraz eylemesi, arasındaki ahenk ve imtizaç Türk-Rus milletleri beyninde teessüs ve inkişaf eden bugünkü dostluğu vücude getirmiştir. Rus Çarlığı'nın ve asilzadegâhının fikr-i istilâ ile mahmul olan temayülâtından tamamiyle mücerret olan 16 Mayıs 1921 Moskova Muahedenamesi aynı zamanda milli prensipleri dahilinde mücadele eden, temin-i istiklal-i tam etmek isteyen Türk Milletini simay-i hakikisiyle dost Rus milletine tanıtacak bir vesikadır.

Her iki milleti yekdiğerine yeni mefkûreleriyle tanıtan ve böyle olduğu için samimi bir dostluğa zemin olan bu muahedenin kıymeti bizce pek büyüktür. Türk ve Rus milletlerinin bugüne kadar duçar oldukları müşkülatı tahattur ediyorum. Bu müşkülatı muvaffakıyetle bertaraf etmek için sarfettikleri fedakârlık derecesini de takdir ederim. Bundan sonra da maruz kalınması muhtemel müşkülatı tahmin ediyorum. Bu mevanii de evvelkiler gibi milletimizin azm-ü imanındaki salabetle iktihama muvaffak olacağımıza itimadım katidir.

Osmanlı İmparatorluğuna tahmil edilmiş olan takyidat –ki asırlar arasında memleketimizin derece derece inhitatına sebep olmuştu– son zamanda hakkımızda bir idam hükmü mahiyetinde olarak Sevr Muahedesi namı altında bize tatbik edilmek istenildi. Bizzat kendi mukadderatına sahip olmamaktan dolayı bu mütetabi felaketlere uğradığına kani olan ve Sevr Muahedesinin de kendisine tatbik edilmek istenilmesi aynı sebepten neşet ettiğini idrak ile kıyam eden milletimiz bugün yalnız kendi hâkimiyetine müstenit bir hükümet kurmuş ve mukadderatına bizzat hâkim olmuştur ve olacaktır.

Bu tarz-ı idare memleketimizin ahval ve şeraitine ve milletimizin ihtiyacat ve içtimaiyatına tamamiyle mutabıktır. Hukuk-i meşruamızı tamamiyle istihsal edeceğimize dair tarafınızdan izhar edilen itimat-ı katiye beyan-ı teşekkür ederim.

Memuriyetinizin iki memleket arasında teessüs etmiş olan muhadeneti teşyit ve takviyeye azami surette medar olmasını temenni ve bu yolda ihraz-ı muvaffakıyetiniz için tarafımızdan lazım gelen her türlü muavenetin ibraz edileceğine emin olmanızı rica ederim.

(Hakimiyet-i Milliye, 28.6.1921*)*

MEDRESELER VE ARAPÇA ÖĞRENİMİ

(Haziran 1921)

M.K. 1921 yılı Haziran'ında Akşehir'dedir. Yanında yaveri ve Malatya Milletvekili Dr. Hilmi Bey de olduğu halde Akşehir'deki Medreselerden birini denetler. Tahtaya kaldırılan öğrencilerden hiçbiri bir Türkçe tümceyi Arapçaya çeviremez. Bunun üzerine Atatürk, hocaya şunları söyler:

Hoca efendi, memleket harp ediyor, istiklal ve mevcudiyetini kurmaya çalışıyor. Böyle mühim zamanlarda lisanül-Arabi ile vakit geçirmek, bu gürbüz Türk çocuklarını cephelerden alıkoyarak bu karanlık odalara tıkmak günahtır. Bir lisan bu türlü karanlık odalar içinde öğrenilemez. Lisan öğrenmek daha ziyade bir muhit meselesidir. Akşehir bir Anadolu, bir Türk kasabasıdır. Burada Arapça konuşan kimse yoktur. Onun için burada öğrenmeye lüzum da yoktur. Çünkü bugün Arapça ilim ve fen dili değildir. Bir memlekette Arapça bilen mütehassıslar yetiştirmek memleket ihtiyacı için kâfidir. Eğer maksat böyle bir lisan mütehassısı yetiştirmek ise iki genç tahsil için Mısır'a gönderilir. Cami-ül-ezher midir, nedir, orada birkaç sene tahsil ettirilir, muhit de Arap olduğu için gençler Arap lisanını bu suretle kolayca ve daha tertipli olarak öğrenmiş olurlar. Memlekete ecnebi bir dil mütehassısı olarak gelirler.

(Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım,* s.98.)

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİNDE KRİTİK BİR AN

(Eylül 1921)

Sakarya Muharebelerinin sürdüğü günlere ait bir anısını Mustafa Kemal, Falih Rıfkı (Atay)'a şöyle anlatmıştır:

Cephe Kurmay Başkanı odama geldi. Kemiğim kırık olduğu için yatıyordum. Bana umutsuz bir sesle son raporları okudu. Bu raporlara göre düşman taze kuvvetler alıyordu. Raporlar ara sıra kanatlanan uçağımızın görüşleri idi. "Bir daha oku!" dedim. Dikkatle dinledim. Raporu veren, Yunan cephesinin bir kanadından öbür kanadına giden (bu kanatların adlarını hatırlayamıyorum), kuvvetleri yeni kıtalar sanmış olduğunu anlamakta gecikmedim. Bu aktarma ancak bir çekilme hareketi olabilirdi. İsmet Paşa'ya: *"Zaferini tebrik ederim, paşam!"* dedim ve hemen karşı taarruz emri vermelerini söyledim. Bir müddet sonra Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa (Çakmak) odama geldi. Bir kolordu komutanından bahsederek (Kemalettin Sami): "kendisini taarruza kaldıramıyoruz. Emri doğru bulmuyor. Sedye ile de olsa telefon başına kadar gel!" dedi. Gittim. Telefonla bu komutana: "Sen olmazsan yerine bir çavuş gönderir, taarruz ettiririz," dedim. Biraz sertçe olan sesimi tanıyınca: "Ya... Böyle mi tensip buyurdunuz, emredersiniz!" dedi.

(F.R. Atay, *Çankaya*, s.294)

İSLAM DÜNYASİYLE İLİŞKİLER

(14.11.1921)

Ankara'da Afgan Elçilik binasında Azerbaycan Elçisi Abilof onuruna bir şölen verilmiştir. Şölene başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Rus Elçisi, Bakanlar kurulu, milletvekilleri, doğu ülkeleri elçileri ve gazeteciler de katılmışlardır. Şölende Azerbaycan Elçisi Abilof'un söylevine Mustafa Kemal Paşa aşağıdaki nutukla karşılık vermiştir.
Şölen 18'de başlamış, 22'de sona ermiştir.

Safir Hazretleri,

Şu davetiniz yekdiğerini seven zevatı bir araya topladı. Bu telâkiden dolayı pek çok teşekkür ederim. Hakikaten bu gibi telâkiler, aramızda mevcut bulunan muhabbeti daha ziyade inkişaf ettirmektedir. Ankara'da bulunmakla bizleri şereflendiren Sefir Hazretlerinin nutuklarındaki bir noktaya temas edeceğim: Azerbaycanlıların mevcudiyet-i müstakileleri bizim için büyük bir şereftir. Azerbaycan'ın böyle bir istiklale nailiyetinden dolayı kendimizi mesut addetmekteyiz. Şark milletlerini müstakil olarak aramızda bulunduırmaya bais olan Rus inkılabını hürmetle yadederim. Afgan hükümet ve milletinin Türkiye'ye karşı olan dostluğu pek kıymettardır.

İttihadımız Panislamizme matuf değildir; muzlumların zalimlere karşı ittihadıdır ve bunun mazhar-ı muvaffakiyet olacağından eminim. Türkiye, emperyalizme karşı mücadelesiyle hüsn-i misal olmuş ise, bundan pek büyük bir bahtiyarlık duyacağım.

Bu gecenin amili olan Sefir Hazretlerine teşekküratımı arzederim.

(*Hakimiyeti Milliye,* 15.11.1921)

TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİ

(2.3.1922)

2 Mart Afganistan bağımsızlığının dördüncü dönüm yılı dolayısiyle adı geçen devletin Ankara elçilik binasında bir şölen düzenlenmiştir. Saat 19'da düzenlenen bu şölene başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Vekiller heyetimiz, milletvekilleri, gazeteciler ve diğer elçilik ileri-gelenleri de katılmışlardır.

Bu şölende Mustafa Kemal Paşa, Afgan elçisi Ahmet Han'ın söylevine aşağıdaki söylevle karşılık vermiştir:

Muhterem Sefir Hazretleri,

Afganistan Devleti istiklalinin dördüncü sene-i devriyesi gününü, Afganistan Devleti'nin muhterem mümessili nezdinde, kıymetli rüfekamızla birlikte teside mazhar olduğumuzdan dolayı pek büyük meserret ve saadet hissederim.

Afganistan'ın, kalbi aşk-ı istiklal ile memlu olan cevval, faal ve cesur kavminin evvel ve âhır saadet-i istiklali istihsal edeceğine şüphe edilemezdi. Böyle kıymetli bir unsur, zalimlerin zincir-i istibdadı altında ebediyen yaşamaya tahammül gösteremezdi. İnsan kütleleri, birtakım zalimlerin delaletiyle zincirlere bağlandığı gibi yine birtakım fedakâr insanların delaletiyle de o zincirlerden kurtulur. Bundan dört sene evvel Afganistan'da makam-ı hükümdariye cülus eden Alâ Hazret-i Amanullah Han tahta çıktığı vakit kılıcını çekmiş ve Afganistan'ın istiklali tasdik ve teslim olunmadıkça bu kılıcı kınına koymayacağına ahd-ü peyman etmişti. İşte bu kuvvet-i kalb ve vicdandır ki Afganistan'ın istiklalini temin etmiştir. Kahraman milletin fedakâr Emîri Amanullah Han Hazretlerinin namını burada hürmetle yad ve tezkâr ederim.

Muhterem Sefir Hazretleri, Afganistan halkının ve hükümdarının Türkiye'ye karşı olan alaka-i kalbiyelerini büyük bir vukufla tanımış bulunuyoruz. Bu muhterem hükümdar ve halka karşı Türkiye halkı ve hükümeti dahi aynı suretle mütehassistir. Türkiye'nin Afganistan'la mevcut derin ve samimi rabıtaları yeni teessüs etmiş değildir. Türkiye ve Afganistan mevcut olalıdan beri tabii bir surette bu revabıt-ı hasene ve kalbi muhabbetler mevcut idi. Ancak her iki memleket arasındaki muvasalanın müşkülatı maatteessüf bu revabıtın maksut inkişaf derecesini bulmasına mâni teşkil ediyordu. Filhakika Afganistan her taraftan mesdut ve muhat bulunuyordu. Bugün ise o yolların en saadetbahş olanları bizim için küşade bulunmaktadır. Şüphesiz Rus milletinin büyük inkılabı bu yolların küşadına sebep olmuştur. Cihana nümune olacak âli bir meslek göstermiş olan Rus inkılabını yapan zevat-ı âliyeyi bu münasebetle de tebcil ile hatırlamayı bir vazife-i insaniye addeylerim. Mamafih maddi mevanie rağmen Türkiye mazide dahi Afganistan'a yol bulmuş, Türkiye halkının kalbî, vicdanî selamlarını olsun isale muvaffak olmuştur.

Efendiler!

Afganistan vaziyet-i tabiiye ve coğrafiyesi itibariyle pek büyük bir ehemmiyeti haizdir. İlk nokta-i nazardan, Afganistan Asya'daki kudret mecmuası içinde başlıbaşına haiz-i kıymet ve sıklet bir mevcudiyettir. Biz Türkiyeliler Asyai bir milletiz, Asyai bir devletiz. Binaenaleyh bizim samimi kütlemizde mevki-i bülendi muhakkak olan Afganistan ile münasebatımızdaki derece-i ehemmiyeti müdrik bulunuyoruz.

Bir taraftan da biz, bir ayağımızla, bir kolumuzla, bir gözümüzle Avrupa'dayız. Avrupa siyaset-i umumiyesinde ifa edeceğimiz mühim vazifelerimiz vardır. Halbuki Afganistan dahi öyle memleketlerle hemhudut bulunuyor ki o memleketlerin halkları henüz Garp müstevlilerinin taht-ı tazyik ve istibdadında zebundurlar. Bu tarikle Afganistan dahi Avrupa anasır-ı siyasiyesiyle temasta ve Avrupa siyaset-i umumiyesi üzerinde haiz-i tesir bulunmaktadır. Bu itibarla da Türkiye ile Afganistan arasında müşterek bir nokta-i temas ve dolayısiyle müşterek vazife ve gayelerimiz vardır. Afganistan'ın haiz olduğu kıymet ve kudret her gün bir kat daha tecelli edecektir; buna şüphe yoktur. Çünkü bu kavim her türlü mezayayı ve evsaf-ı fedakâriyi haiz olduğunu isbat edegelmiştir. Türkiye ile dostları olan diğer devletler, Afganistan gibi kıymetli bir dosta malikiyetlerinden dolayı iftihar edebilirler.

Son söz olarak dost Şark devletleri beynindeki münasebet ve samimiyetin her gün tezayüt etmekte olduğunu görmekle mesut olduğumu beyan etmek isterim.

Afganistan'ın istiklalini tesit münasebetiyle Afganistan halkı ve hükümdarı hakkında Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin ve şahsımın duyduğumuz meserret ve mesadetin şevketlu Amanullah Han Hazretlerine suret-i mahsusada iblağını rica ederim. Gelecek senelerde istiklal gününüzü daha büyük saadetler içinde idrak etmenizi Cenab-ı Haktan niyaz eylerim.

Mustafa Kemal'in bu söylevinden sonra Rus Elçisi Aralof, Afgan'ın istiklâlinin ve inkılâplarının öneminden, bu ülkenin Orta-Asya'nın kapısı olduğundan söz etmiştir. Bunu diğer elçilerin söylevleri izlemiş, daha sonra Afgan Elçisi ek bir söylevle Afganistan'ın selam ve saygılarının kahraman Türk Ordusuna bildirilmesini Mustafa Kemal Paşa'dan rica etmiş, Gazi de şu kısa söylevle karşılık vermiştir:

Sefir Hazretleri,

Kıymettar iltifatla mali olan selamınızı müşterek düşmanlarımıza karşı cidalde bulunan Garp Cephesindeki ordumuza iblağ etmeyi bir şeref telakki ederim. Türkiye orduları öyle bir yeri müdafaa ediyorlar ki bu istikamet, yekvücut olan Şark devletlerine müteveccihtir.

Bu hususta Türkiye ile Afganistan arasında büyük müşahebet vardır. Afganistan nasıl Asya'nın bir kapısı ise Türkiye de Asya için metin ve rasin bir kale halindedir. Teminat-ı kaviye ile bugün dostlara arzederim ki Türkiye halkının en son ferdi kanını akıtıncaya kadar bu kalenin muvaffakıyetle ve muzafferiyetle muhafaza olunacağına emin olsunlar.

(*Hakimiyeti Milliye*, 5 Mart 1922, s.1)

RUS ELÇİSİ ARALOF'UN SÖYLEVİNE CEVAP

(3.3.1922)

Rus Elçisi Aralof, Ankara'da Rus Elçilik binasının ikinci kısım alt ve üst salonlarında Mustafa Kemal onuruna bir şölen düzenlemiştir. Saat 18'de başlayan şölene bakanlar kurulu, milletvekilleri, Doğu ülkeleri elçileri ve gazeteciler de katılmışlardır. Mustafa Kemal şölene saat 19.20'de katılmıştır.

Yemek sonunda Aralof'un, tercüman Feyzi Bey tarafından Türkçeye çevrilen söylevine Gazi karşılık vermiş, bu karşılık, Matbuat Umum Müdürü Ahmet (Ağaoğlu) Bey tarafından Rusçaya çevrilmiştir.

Gazi'nin söylevinin tam metnini aşağıya alıyoruz:

Muhterem efendiler,

Dostluğumuzun teşdidi maksadiyle Aralof cenaplarının keşide ettikleri ziyafette hazır bulunmaktan hissettiğim meserret pek büyüktür. Aralof Yoldaş, dostumuz Rus Şûralar Hükümetinin kıymetli mümessili olmak münasebetiyle cümlemiz tarafından zaten büyük bir hürmet ve muhabbete layıktırlar. Fakat Aralof Yoldaş, pek sevimli ve munis şahsiyetiyle kalplerimizde bir mevki-i mahsus dahi ihraz etmiştir.

Malumiâlileridir ki ekseriya şahısların mütekabil muhabbetleri bunların mensup oldukları heyet-i içtimalyeler arasındaki dostluğun, muhabbetin tealisine yardım eder. Aralof Yoldaşın bu hususdaki âli vazifelerinde muvaffak olacaklarına emniyetim vardır.

Efendiler, bugünkü Rus heyetini teşkil eden insanlar bundan beş sene evvel büyük bir inkılap vücude getirdiler. Bu inkılabın hedefi emperyalizm ve kapitalizm isim ve sıfatı altında toplanmış zalim, muzir mevcudiyetlere karşı mücadele etmekti. Bütün beşeriyet-i mazluma isimlerini ve sıfatlarını huzurunuzda saydığım, bugün mahiyetleri tamamiyle anlaşılan mevcudiyetlerden müşteki idiler. Kalplerinde bunlara karşı derin ve şedit bir hiss-i nefret, bir arzuy-i kıyam duyuyorlardı. Fakat efendiler, her işin iptidası müşküldür. Bu iptidayı getirmeye muvaffak olanlar şayan-ı takdirdirler. Rus inkılapçıları bu başlangıca tevessül etmekle beşeriyet arasında mukaddes bir nam bıraktılar. Bu inkılap bütün masum ve mazlum insanların nazar-ı dikkat ve basiretini açtı. Çünkü onlara zulümden, ihtirastan halas olmak için Rusya delalet etmişti. Ruslar Çarlık zamanında Rusya hudutları dahilinde zincir-i esaret altında inlemekte olan kavimlere doğrudan doğruya arzu ettikleri hürriyeti, hukuku, istiklali bahşetti. Bu hürriyeti, hukuku, istiklali riayete şayan buldu. Gün geçtikçe Rusların bu samimiyeti inkişaf etmekte olduğunda şüphe yoktur.

Bundan üç sene evvel Türkiye halkı da kıyam ve isyana lüzum ve mecburiyet hissetti. Bu millet dahi mevcudiyetinin, istiklalinin müstevliler tarafından duçar-ı tecavüz olduğunu görmüştü.

Şimdi itiraf etmek mecburiyetindeyim ki bu kıyam ve bu isyan vuku bulduğu dakikada biz, Rusya'da olduğu gibi emperyalizm ve kapitalizmin manasını düşünmemiştik. Yalnız, mevcudiyetimizi tehdit eden kuvvetleri idrak ediyorduk.

Vaziyet inkişaf ettikten sonra bizi de tehdit eden kuvvetlerin, Rusya'daki inkılaba sebebiyet veren mevcudiyetler olduğu anlaşıldı.

Filhakika Türkiye halkının karşısında emperyalistler, kapitalistler... mevcudiyetini, istiklalini imhaya mütesaddi müstevliler ahz-ı mevki etmişlerdi.

Türkiye ile Rusya'nın hedef-i kıyamı aynı olarak tecelli edince tabiatiyle iki memleket arasında kavi temas ve muhabbet husule geldi. Esbab-ı tabiiye taht-ı tesirinde vücut bulan birleşmelerin gayrikabil-i tezelzül olduğu şüphesizdir. Türkiye-Rusya arasındaki bu samimi birleşmeler ile beraber Asya'nın mühim anasırından bulunan Afganistan, Azerbaycan, Buhara gibi hükümetlerin hemhal ve hemfikir bulunmalarını ehemmiyetle zikretmek isterim.

Şarktaki dostlarımızla revabıtımız âlemi aldatmak ve kendi lehimize neticeler istihsal etmek gayesine matuf değildir. Sırf haklarımızı, istiklallerimizi sıyanet içindir.

Zaman geçtikçe mevcut revabıtın taazzuv ve teali edeceği de şüphesizdir.

Efendiler, müstevli, mütecaviz olan devletler de milletlerin mevcudiyetlerini, müşru haklarını tanıyacaklarını ilan etmişlerdi. Hadisat gösterdi ki bu ilân ve ifadede katiyen yalancıdırlar.

Müstevli, mütecaviz, mütearrız olan devletler kürreiarzı kendilerinin malikânesi telakki etmekte ve beşeriyeti kendi hırslarını tatmin için çalışmaya mahkûm üsera addeylemektedirler. Bunlardaki bu garip zihniyet, garip olduğu kadar da gülünçtür.

Onlar ilan ettikleri insani ve adaletkârane esasları şayan-ı kabul gördükleri için değil, senelerden beri zincir-i tahakküm altında tuttukları kütle-i beşeriyet büsbütün silahlarından tecrit etmek ve daha kolay taht-ı esarette tutmaya devam etmek için bir vasıta-i iğfal telakki etmektedirler. Buna diğer bir saik daha vardır: Birbirlerini aldatarak biri diğerinden fazla menfaat koparmak... Hilekârlıkta yekdiğeriyle müsabaka etmektedirler.

Binnetice dünya iki zümreye ayrılmaktadır. Birisi şark; ki kendi mevcudiyetini, insanlığını, istiklalini müdriktir; bu şuurla elele vermiştir.

Diğer bir zümre daha var ki bunlar sırf kendi hırslarını tatmin için çalışmaktadır. Fakat bunların gayesi insaniyetin, beşeriyetin iyiliğine matuf olmadığı gibi bilakis zulüm, tazyik olduğu için onları lanetle yadetmekte kendimizi haklı görürüz.

Efendiler, bu zümre kudret ve kuvvet mevkiinde bulundukça bunların mazlumlara merhamet ve şefkat göstermelerine imkân yoktur. Böyle bir şeye inanmak büyük bir gaflettir. Bu kuvvetleri maddi, manevi silahlarından tecrit edeceğimiz zaman ancak böyle bir harekete intizar edilebilir.

Bu noktadan bize teveccüh eden tarz-ı hareketi ifade edebilmek için arkadaş Troçki'nin emirnamesi metninden istifade edeceğim.

Troçki emperyalistlerin teşebbüslerindeki sahte riyayı keşif ve buna karşı ittihazı lazım tedabiri emirnamesinde zikretmektedir. Troçki, ordusuna hitaben "Rusya Şûralar Hükümeti'nin vaziyetini istiklalini temin için yegâne çare Kızıl Orduların şuuri tesanüdüdür" diyor.

Ben bu cümleye şunları ilave ediyorum: Muzir ve zehirli dimağlardan terekküp ederek bize musallat olan zümreye karşı yalnız Rusya'da değil, şarkı garpten ayıran ve ta şimalden cenuba kadar uzanan müşterek bir cephe vardır. Bu cephede müdafaatta bulunabilmek yekdiğeriyle hemdert olmuş milletlerin hakiki, samimi tesanüdü ile kabil olacaktır. Bu tesanüt bugün aramızda tabii bir surette mevcuttur. Fakat bu tesanüde dahil devletlerin başlıbaşına ayrı ayrı kuvvetli olması, ayrı ayrı istiklal fikriyle mütehassis ve mücehhez bulunması lazımdır.

Binaenaleyh hep ayrı ayrı kuvvetler ve istiklal-i idarimizi temin etmiş bulunmak mecburiyetindeyiz. Garp ancak bu kuvvet karşısında teslim-i silaha mecbur kalacak ve bu gayrı insani muamelatına, zulüm ve tegallübüne nihayet verecektir. Bunun husule gelmesi çok zamana mütevakkıf değildir. Mütekabil itimat, samimiyet ve muhabbeti muhafazada devam ettikçe katolunacak masafe azalacaktır.

Aralof Yoldaş kadehindeki suyun safiyetini misal alarak iki millet arasındaki muhabbet ve samimiyetin bunun kadar saf olduğunu beyan etti. Ben de aynı misali başka bir tarzda ifade edeceğim: Bu kadehteki su müvellidülma ile müvellidülhumuzanın mühassala-i imtizacıdır. Binaenaleyh rabıtamız bu unsurların imtizacı derecesinde sıkı olmalıdır. Aralof Yoldaşın nezdinde geçirdiğim bu samimi gece, en kıymetli hatıratım meyanına dahil olacaktır. Kendilerine teşekkür ederim.

Dostluğumuzun nişanesi olmak üzere elimi arkadaşlarım namına ve süfera kardeşlerimin müsaadesiyle kendilerine takdim ediyorum.

(*Hakimiyeti Milliye*, 5.3.1922 s.1)

İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİNİ KUTLARKEN

(30.3.1922)

Mustafa Kemal Paşa, umumi teftiş dolayısiyle cephede bulunduğu bugün cephe gerisindeki ihtiyat kıtalarının bir kısmının İkinci İnönü Zaferi yıldönümünü bizzat kutlamıştır. Rus (Aralof), Azerbaycan (İbrahim Abilof) elçileriyle Rus Ataşemiliteri Zvanariyokoz, Azerbaycan Ataşemiliteri Askerof da misafiri bulunmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa kıtaları denetledikten sonra ordu, kolordu ve tümen komutanlarını yanına çağırarak şu konuşmayı yapmıştır:

Bir sene zarfında siz fedakâr arkadaşlarım ve kahraman ordumuz altı ay fasıla ile iki muzafferiyet kazandınız. İkinci İnönü muzafferiyeti, Sakarya muzafferiyeti. Bu gün İkinci İnönü Zaferi'nin yıldönümü olması münasebetiyle sizleri kemal-i takdir ve ihtiramat ile tebrik ederim. Bu tebrikâtım yalnız Başkumandan sıfatiyle değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve bütün milletin har ve takdirkâr selam ve tebrikâtını dahi iblağ ederim.

Burada huzurlariyle şerefbahş olan Rus Şûraları Cumhuriyeti Mümessili Aralof Yoldaş ile Azerbaycan Mümessili Abilof Beyefendinin hükümetleri namına olarak tebriklerini tebrikâtıma ilave ediyorum. Aynı sene zarfında kazandığınız Sakarya Zaferi'nin de yıldönümünü tebrik edeceğimiz gün mukaddes topraklarımızda bulunan gasıp düşmanı tamamen tardetmek suretiyle kazanacağınız âti muzafferiyeti dahi birlikte tebrik müyesser olacağına imanımız katidir.

Arzu ediyorum ki bütün askerlere kazandıkları bu zafer gününün ulviyetini hatırlatırken Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve fedakâr Türkiye halkının kahraman ordumuzun kariben düşmanı mukaddes anatopraklarımızdan çıkaracağına da kati emniyet ve imanla intizar ettiklerini söyleyesiniz. Muayeneye bu tebligatınızdan sonra başlayacağım.

(*Hakimiyeti Milliye*, 31.3.1922, s.1)

FRANSIZ İHTİLALİ ÜZERİNE SÖYLEV

(14.7.1922)

Albay Mougin'in verdiği ziyafette söylenmiştir.

Muhterem Miralay,

Fransa milletinin Milli Bayramı münasebetiyle tertip ettiğiniz bu ziyafette hazır bulunduğumdan memnunum. Fransız Milleti 14 Temmuz Milli Bayramını kutlarken zannediyorum ki ruhunda hürriyet ve

istiklal aşkını taşıyan her millet manen olsun bu kutlamaya katılmaktan nefsini menedemez. Bu, pek tabiidir. Çünkü kanlı safhalarını derin bir hürmet ve takdir ile tetkik ettiğimiz Fransız Büyük İhtilali her ne kadar Fransız Milletinin sinesinde parlamış ise de neticeleri dünyayı kaplamıştır. Bugün hürriyet ve istiklali için mücadele eden Türkiye halkının bu hususta ki hassasiyeti şüphesiz daha büyüktür.

Efendiler, Mösyö Mougin siyasetten bahsetmemeyi tercih ettiğini söylediler. Ben de bu hususta kendilerine iştirak etmek isterim. Sözlerimi ihtilal namına, istiklal namına bazı tarihi hatıratı canlandırmaya hasredeceğim.

İhtilal Öncesi Fransa'da Durum: Malumdur ki 1789 tarihine kadar Avrupa'nın hemen her yerinde olduğu gibi Fransa'da idare usulü ve toplumun teşkilatı Ortaçağ şartlarından kurtulamamıştı. Halk tabakaları kanun ve adalet huzurunda başka başka mevkilerde bulunduruluyordu. Kralın iktidar ve salahiyetinin hududu yoktu. Halk yalnız çalışıyor, mesaisinin mahsulü ne ise asilzadelere, hükümdarlara veriyordu.

Hükümdarlar bütün faaliyetlerini kendi mutlak kudretlerini kuvvetlendirmeye hasrediyorlardı. Ahaliyi esir, memleketi malikâne telakki ediyorlardı. Binnetice sefalet ve mahrumiyet halk tabakasını yakıp kavuruyordu. Feveran etmeye hazır olan ruhlar en nihayet taştı ve Fransa Büyük İhtilali doğdu.

İhtilalin Kaç Sebebi Vardır: Efendiler, ihtilalin başlıca üç sebebi vardır: Halk evvelemirde hürriyetlerini kazanmak mecburiyetiyle karşılaşıyordu. Bu, ihtilalin siyasi sebebi idi. Halk tabakaları arasındaki farkları, imtiyazları ortadan kaldırmak lazımdı, bu da ihtilalin içtimai sebebiydi. İş gücünün mükâfatını bizzat toplamak lazımdı, bu da ihtilalin iktisadi sebebiydi.

Halbuki bu esaslar bütün dünyaya şamil umumi esaslardır. Onun için ihtilal fikri Avrupa'ya ve dünyaya yayıldı. Mamafih ihtilal birçok engellere ve müşküllere katlanmak zorunda kaldı. Çünkü Avrupa'nın hükümdarları, imtiyaz sahipleri ihtilalin bu kurtarıcı tecellisine engel olmak istediler. İttifak-ı Mukaddesler, askeri ve siyasi tedbirler bu cereyanı durduramadı. Bir ihtiyaçtan ve ruhtan doğan bu ihtilal harekâtına karşı koyulamazdı.

İhtilal Nasıl Oldu: Efendiler, herhangi bir şahıs bir milleti ihtilale sevk edebilir. Fakat ihtilalin milletin hakiki hedefine yöneltilmesi ve neticeye bağlanması ancak bütün milletin alakasını temin ile mümkündür. Bunun dünyada tatbik kabiliyeti, ancak milli meclislerin üzerine alması ile mümkündür. Fransızlar bunu takdir ettiler. 1789 senesi Mayısında Versailles'da toplanan Etat généraux kendisini meclis-i milli namiyle umum Fransız milletinin hakiki mümessili olarak ilan etti. Korku ve hiddet içinde kalan saray toplantı salonunu kapattırdı. Mebuslardan Guillotin'in teklifi üzerine milli meclis için toplantı yeri olmak üzere eski Versailles'da Jeu de Paume Sarayı seçildi. Bu salonu, bizim toplantı salonlarımızla benzerliği olduğundan birkaç kelime ile tavsif edeceğim: Bu mevki hakkında Michelet diyor ki:

"Hazin ve kasvetli bir yer, çirkin ve mefruşatı yok."

Gerçekten meclisin o günkü hali daha fakirane idi. Ancak, milleti daha iyi temsil etti. Salonda tahtadan yalnız birkaç sıra bulunduğundan mebuslar bütün gün ayakta kaldılar. Bu yer sanki yeni mezhep için beşik oldu. Bu heyecanlı heyetin ortasında bir masa üzerinde ayakta duran Meclis Reisi, Fransa'ya gerçek hürriyeti bahşedecek bir anayasa temin etmeden birbirlerinden ayrılmayacaklarına dair olan muhteşem yemin suretini bir elinde tutuyordu. 25 Haziranda mebusların dağılmalarını emir ve tebliğ için Kral tarafından gelen memura Meclis Reisi:

"Toplantı halinde bulunan Milli Meclis hiçbir emir denleyemez."

Dedi. Mebuslardan Mirabeau ayağa kalktı ve dedi ki:

"Gidiniz, efendinize deyiniz ki burada milletin emir ve iradesiyle toplandık. Buradan ancak süngülerin kuvvetiyle çıkartılabiliriz."

Onaltıncı Louis emrivakii kabul ettiğinden Milli Meclis de aynı zamanda "Meclis-i Müessesan" namını aldı.

Efendiler, saray bir türlü mağlubiyeti kabul etmiyordu. Paris'in etrafına efradın ekserisi yabancı olan birçok alaylar tahşit etmişti. Kralın bu hareket tarzını muahaze eden nazır Necker uzaklaştırıldı. Bu zatın uzaklaştırılması bütün Paris halkını heyecana sevketti. Necker'in resmi sokaklarda dolaştırıldı. Artık halk silah istiyordu. Hôtel des Invalides'e hücum edildi. Oradaki toplar, silahlar alındı ve halk arasında bir feryat koptu:

"Bastille'e, Bastille'e"

Halk bu menfur zindanı ele geçirmek suretiyle intikam ve heyecan hislerini dindirecekti. Mütehevvir bir sel kaleye çarptı. Kanlı bir mücadeleden sonra Parisliler, zulmün ve istibdadın bir timsali olan Bastille'i zaptettiler. Birçok masumların, günahsızların feryatlarına makes olan bu kale en son taşına kadar yıkıldı, yerle bir edildi. Yıkılan alelade bir bina değildi. Asırlardan beri tahakküm eden müstebitlerin, harislerin saltanatı da bu binanın altında kalmıştı.

Efendiler, işte bugün 1789 senesi Temmuzunun 14. günüydü ve 14 Temmuz Fransızların milli bayramı oldu. Çünkü ihtilalin zaferi bugün tecelli etmişti. Bu milli bayram münasebetiyle muhterem albaya tebriklerimi sunarken 14 Temmuz gününü tarihe kaydeden bir milletin evlâdı olduğundan başkaca kendisini de tebrik edirim.

Fransa İhtilali İle Anadolu İhtilalinin Mukayesesi: Efendiler, Mütareke esnasında bizim toplantı halinde bulunan bir Meclis-i Mebusanımız vardı. Bu dağıtıldı. Millet yeniden bir meclis toplanmasını temin etti.

Mebuslarını intihap ederek payıtahta gönderdi. Bu Meclis'de tecavüze uğradı.

Milletin dahili, harici düşmanları onun şerefine, istiklaline, içtimai ve iktisadi hayatına, hukuk-i tabiiyesine tecavüzde artık ittifak etmişti. 130 sene evvel Fransız milletinin pek haklı ayaklanmasını ve galeyanını mucip olan zulüm ve şiddet, hak ve adalet asrı olduğu iddia edilen 20. Asırda Türkiye halkına reva görüldü! Türkiye halkı tanınmıyan ve çiğnenen hukukunu müdafaa için kıyam etti; bu kıyam onun için bir hak ve vazife oldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti böyle bir kıyamın neticesidir.

(Değişik punto ile dizilen bu paragraf, İstanbul sansür heyetince Vakit gazetesi sütunlarından çıkarıldığı için Hakimiyeti Milliye gazetesinden aktarılarak metne ilâve olunmuştur.)

Efendiler, cihan rical-i müdebbiresi için daima nazarı dikkate tutulması icabeden bir hakikat vardır: Fikirler cebir ve şiddetle, top ve tüfekle asla öldürülemez. Hassas bir millete karşı irtikâp edilen zalimane muamelelerin onu daha ziyade takviye ettiği mücerreptir. Hürriyet ve istiklâl aşkı ile galeyan ve feveran eden bir kavmin ne ha-

rikalar yaratabileceğini Fransız İhtilâl-i Kebiri bundan 130 sene evvel pek güzel isbat etmiştir. 1792, 1974 seneleri zarfında Fransa topraklarını çiğnemeye şitap eden büyük düşman ordularına karşı milli kudretin, milli heyecanın yarattığı ve –bir müverrihin dediği gibi– birden bire yerden biten ordular Valmy ve Jemappe muzafferiyetleriyle Fransız tarihini süslediler. İhtilal orduları düşmanı memleketten koğmakla iktifa etmedi, mukabil taarruza geçerek bütün Belçika'yı ve daha birçok yerleri Fransa'ya ilhaka muvaffak oldular.

Yalnız bir General Jordan kumandasındaki Fransız ordusunun yüz bin kişilik bir Avusturya ordusunu mağlup ve ricate icbar suretiyle kazandığı zaferin sır ve hikmetini bilenler, İzmir'in işgali üzerine aynı heyecan ile çarpan kalblerden mürekkep milli ordumuzun nelere kadir olacağını kolaylıkla tahmin edebilirler.

Efendiler, bizim cidal ve ayaklanmamızın sebebi dahi Fransız milletini o kahramanca harekete sevkeden âmillerden daha az kuvvetli ve daha az mantıki değildir.

Çok ümit ediyorum ki hürriyet ve istiklali için binlerce evladını topraklara gömen, Hukuk-i Beşer Beyannamesi ile insaniyet-i fazılaya en âli düsturları ilham eden vatanperver ve inkılapçı Fransa'nın bugünkü evladı, Türkiye'nin haklı davasını fiilen teyit edecektir.

Siyasete temastan içtinap hususundaki va'dime sadık kaldığımı zanneder ve Mösyö Mougin'i tekrar tebrik ederim.

(*Vakit*, 19.7.1922)

TÜRK-İRAN İLİŞKİLERİ VE HÜKÜMDARLAR

(14.7.1922)

Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilof tarafından yeni atanan İran Elçisi İsmail Han onuruna Ankara'da bir ziyafet verilmiştir. Başta Mustafa Kemal olmak üzere ziyafette Doğu elçileriyle vekiller heyetimizden ve milletvekillerimizden birçok kişi bulunmuştur.

Bu şölende Mustafa Kemal, çeşitli konuşmalara karşılık –ağırlık merkezi Türk-İran ilişkileri olan– şu konuşmayı yapmıştır:

Azerbaycan Sefiri Hazretleri tarafından İran Sefir-i muhteremi Mümtazüddevle Hazretleri şerefine tertibedilmiş olan bu ziyafette bulunduğumdan pek çok memnunum. Bu Azerbaycan sofrasında Mümtazüddevle Hazretleriyle beraber Aralof arkadaşı ve Afgan Sefiri Hazretlerini görmüş olmakla ayrıca bahtiyarım. Azerbaycan Sefirinin ifadeleri veçhile uzun müddet istibdadın zebun-i kahrı olduğu için Azerbaycanlılar istiklalin kadr-ü kıymetini elbette çok iyi takdir ederler.

Büyük bir inkılap neticesinde Azerbaycan'ın mazhar olduğu istiklalin her gün daha ziyade kesb-i resanet ederek Azerbaycan halkının terakki ve tealisine devam edeceği şüphesizdir.

İran Devlet-i aliyesi İstanbul'da bir sefir bulundururken Ankara'ya da Mümtazüddevle Hazretlerini memur etmekle cihanda hasıl olan intibaha iştirakini göstermiş olmaktadır. Bizim için İran Hükümetinin sefir-i hakikisi Mümtazüddevle Hazretleridir. Bu itibarla artık İstanbul'da bulunan sefirin sıfat ve salahiyetinin keennlemyekûn olduğuna şüphe etmemek lazımdır. İran milletinin istiklaline pek âşık olduğunu ve asırlardan beri bunun tahakkuku için çalıştığını cümlemiz biliriz.

İran'a gerek şimdiden, gerek cenuptan artık ecnebi tesir ve nüfuzunun gelmemekte olduğunu İran'ın muhterem mümessilinin ağzından işitmiş olmakla fevkalade bahtiyarım. Azerbaycan ve İran muhterem sefirlerinin mütekabil nutuklarında hükümdarlara ait söz geçmiştir. Nazari olarak hükümdarlar istiklal aleyhtarı olamazlar.. Bir mevcudiyetin başında bulunanlar o mevcudiyetin daima kendi ellerinde kalmasını isterler, fakat hakikatte halkın iradesinin tecellisine hasımdırlar. Bu husumet o kadar büyüktür ki bu hususta mağlup olmak ihtimali karşısında ecnebi kuvvetlere müracaat eden hükümdarlar yok değildir. Tarih, bu kabil hükümdarları kaydetmiştir.

Bütün süfera hazeratının Türkiye halkının ve Türkiye milli ordusunun mücadele-i hazırada muvaffak olması için vuku bulan temennilerine suret-i mahsusada teşekkür ederim. Bu mücadeledeki muvaffakiyet, bütün şark'ı ve şarktaki mazlum milletleri elbette alakadar eder.

Biz eminiz ki mücadelemizde Şark milletleri, âlem-i İslam ve cihan-ı medeniyet bizimle beraberdir. Bu teveccühün Türkiye'yi zafer-i katiye isal edeceğine şüphemiz yoktur. Dostlarımız bu netice-i katiyeyi inşallah pek yakında görmekle memnun olurlar.

(*Hakimiyeti Milliye,* 16.7.1922, s.1)

DIŞ İLİŞKİLER ÜZERİNE GRACE M. ELLISON'LA GÖRÜŞME

(22.12.1922)

İngiliz kadın yazarı Grace M. Ellison'un Atatürk'le yapmış olduğu röportajın "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri V" derlemesine Vakit gazetesinden aktarılan metni çok noksandır. Bu konuşmanın tam metnini, "Bir İngiliz Kadını Gözüyle Kuvay-i Milliye Ankarası" yapıtından aşağıya alıyoruz: Lozan'da konferans toplandıktan hemen sonra Gazi M. Kemal Paşa bana şu konuşmayı lütfetti: Benim sorularım şöyle başladı:

"Genel havanın Türklerin aleyhine dönmesinde Büyük Millet Meclisi'nin rolü ne kadar olmuştur?"

–Bizim tutumumuz hiç değişmemiştir. Bizim birbirini tutmaz kararlar verdiğimize dair söylentiler yalandır. Düşmanlarımızın akıllı propagandası bu yalanları ortalıkta dolaştırmaktadır. Hükümet yalnızca milletvekillerine değil tarihe de sorumludur. Basının ileri sürdüğü konularda hiçbir sorumlu ve kendine saygısı olan bakan, varlığını borçlu olduğu ilkelere bağlılıktan ayrılamaz. Bütün bu yanlış haberler bazıları resmi makamlarda çalışan İngilizlerden çıkıyor. Bunlar, bizim sorumlu olmadığımız savaşı uzatmaya çalışıyorlar. Bizim barış için yaptığımız yorulmaz çabaları ve onun sonuçlarını hep biliyorsunuz. Her ne kadar şahsen ben suçlanıyorsam da bundan ben sorumlu değilim. Ben yalnızca Meclisin Başkanıyım. Meclis demek tek adam demek değildir.

"Türkiye'yle Büyük Britanya arasında samimi bir anlaşmaya varılacağına inanıyor musunuz?"

–Bizim eski geleneksel dostluğumuzun geriye geleceğinden şüpheli değil, eminim. Olmaması için bir neden yok. Lehinde de pek çok sebepler var. Bizim özgürlüğümüz uğruna şeref ve namus dışında istediğimiz bir şey yok. Biz Sultanı, daha çok özgürlük temini uğrunda uzaklaştırdık.

"Lozan Konferansı'ndan iyi sonuçlar çıkacağını düşünüyor musunuz?"

–Tartışmalar ne kadar uzun ve ne ölçüde gecikmeli olursa olsun barış getireceğinde hiç şüphe yoktur. Ne var ki daha uzun bekleyemeyiz. Büyük devletler, sonradan kabul etmek zorunda kalacakları gerçeği, yani uğrunda o kadar fedakârlık yaptığımız, son kanımıza kadar dövüştüğümüz özgürlüğümüzü bize tanımayan şartları kabullenmeyeceğimiz gerçeğini şimdiden anlamalıdır. Her yönden biz barış istiyoruz. Böylelikle, memleketi yeniden inşa için zaman bulmuş olacağız. Ayrıntılar belki şimdi zaman alıyor. Fakat ana sorunlar hemen çözümlenmelidir.

"Gazeteler Ankara'yı yabancılardan çekinmek ve kaba davranmakla suçluyorlar."

–Bu suçlama, propaganda amaciyle atılmıştır. Biz haklı ve akla uygun isteklerimiz için direniyorsak bu kabalık mı sayılmalıdır? Bizim yabancıları sevmeme suçlamasına verecek cevabımız yok. Benim bütün hayatım ve her yaptığım hareket Avrupa'dan nefret etmediğimin bir delilidir. Ben hiçbir zaman nefretler esasına dayanarak dövüşmedim. Yalnızca gerçeği korumak için savaştım. Aynı ilham, politikamıza önderlik yapmaktadır. Ben hiçbir ulustan, hükümetinin hatalarından dolayı nefret etmedim. Ben Bulgarlarla dövüştüğüm halde bugün onlarla dostum. Yunanlılara aynı duygularla doluyum. Çok geçmeden sizinle de öbür büyük devletlerin karışmasından önce nasılsa yine öyle dost olacağız. İngilizler kendileri önce doğru yoldan çıktıkları için, hatalarını görüp pişmanlıklarını belirtmelidirler.

"Hıristiyanları siz mi sürüyorsunuz, yoksa Anadolu'yu panik içinde kendileri mi terk ediyorlar?"

–Bu konuda hiçbir tedbir almış değiliz. Onları kalmak ya da gitmek konusunda tamamen serbest bıraktık. Onlar Yunan ordusunu takip eder ve kaçmaya çalışırken birçokları da geriye gelmektedir. Bugün aramızda iki göç biçimi görebilirsiniz. Birisi ayrılanlar, öbürü de dönenlerdir. Hepsi biliyor ki Hıristiyanlar ister yabancı, ister bizim uyruktan olsunlar, her özgür memlekette kendilerine verilen tam özgürlükten, her zamanki gibi şimdi de yararlanacaklardır.

"İstanbul'daki durum sizin için tatmin edici mi?"

–Biz Mudanya'da yaptığımız vaatleri tutacağız. İstanbul'da yabancı askerleri görmek normal değildir. Mümkün olan en kısa zamanda onlar ayrılmalıdır. Onların varlığı anormal bir durum yaratıyor. Bu nedenle biz Meclisi Ankara'da kurmak zorunda kaldık. Bu durum, daha çok uzamasına izin verilmemesi gereken bir şerefsizlik hali yaratıyor. Lozan'da konuşmalar devam ederken bizim İstanbul'u elimizde bulundurmamızı herkes istediğine göre, büyük kuvvetler silahlı bir garantide direnmelidir.

"Bizde Muhafazakâr Hükümetin iş başına geçmesini kutlanacak bir konu olarak buluyor musunuz?"

–Bu konuda konuşmak için henüz zaman erken. Biz, İngiliz ve öteki devletlerle dostça ilişkilerimizin kurulmasında yardımcı olunmasını istiyoruz. Sizin partileriniz bizi ilgilendirmez. Biz genel olarak her türlü yayılma politasının kurşısındayız. Çünkü ulusları çıkmaza sokan bu politikalarıdır ve bizim görüşümüze göre bu politikalar hiç de politik değildir.

"Boğazların serbestliği konusunda ne dersiniz?"

–Lozan'daki delegelerin söylediği gibi biz bir büyük devletin emrinde bağımsızlık değil, tam bir bağımsızlık istiyoruz. Bu bölgede çıkarları olan bütün devletlerle konuyu konuşmaya hazırız. İstanbul ve Marmara Denizi bize verilmedikçe böyle bir bağımsızlıktan söz edilemez. Bizim ulusal sınırlarımız olmalıdır. Yani Türklerin işgal ettiği bölgelerin sınırları... Pakt imzalandığı zaman sınırlarımız ve düşman hatları neyse kabul ediyoruz. Eski Osmanlı İmparatorluğundan vazgeçtiğimiz yerlere karşılık bu akıl dışı bir istek midir? Azınlıklar konusunda Fransa'yla yapılan antlaşmanın desteklediği ve Ankara'da imzalanan ulusal paktın esaslarına bağlıyız. Savaştan beri büyük devletler arasında yapılmış antlaşmaların azınlıklara verdiği bütün hakları tanımaya hazırız. Yalnız şu açıkça anlaşılsın ki istediğimiz kesin bağımsızlıkla uyuşmayacak her türlü yabancı denetim imkânsızdır. Türkiye'de yaşayan başka devlet mensuplarına, kapitülasyonlar gibi özel hakların verilmesine de tamamen karşıyız. Bizim halkımızın sahip olduğu bütün haklara onlar da sahip

olabilirler. Fakat Fransa, İngiltere, ya da Amerika'da yabancılara tanınmayan özel hakları biz de hiçbir zaman tanımayacağız. Bizim elde etmeye kararlı olduğumuz tam bağımsızlık idealimize meydan okuyacak kimse varsa o kimse bu ülkümüzden ilham almış bütün Türkleri ortadan kaldırmak imkânlarını arayıp bulmalıdır. Eminim böyle bir ortadan kaldırmaya, uygar dünya izin vermeyecektir. Aksine dünya uygarlığı Türkiye'mizin de gelecekte bir yeri olduğunu çok geçmeden öğrenecektir. Türkiye, uygarlığı kösteklemek değil, geliştirecektir. Bu yönden uygar ülkeler onun bağımsızlığını desteklemelidir.

(Grace M. Ellison, *Bir İngiliz Kadını Gözüyle Kuvay-i Milliye Ankarası,* İst., 1973, s.171)

TÜRKİYE'NİN GELECEĞİ ÜZERİNE İZMİR'DE HALKLA KONUŞMA

(2.2.1923)

Atatürk'ün 2 Şubat 1923 gününde İzmir'de halkla yapmış olduğu altı saat süren konuşmaya, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nce yayımlanan "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II" derlemesinin 1952 basımının 83. sayfasında 7,5 sayfa olarak yer verilmiştir. Konuşmanın yapıldığı gün de, 31 Ocak 1923 olarak gösterilmiştir. Oysa söyleşinin yapıldığı tarih, 2 Şubat 1923'tür. Konuşma metni de 7,5 sayfa değil, esas kaynağında 85 sayfadır. Konuşmanın tam metni de Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan) Bey tarafından çıkarılmış olan Milliyet gazetesinde süreli olarak yayımlanmıştır. Bu konuşmanın ayrıca "Belgelerle Türk Tarihi Dergisi"nin 70. (Temmuz 1973) sayısından başlayarak tümü yayımlanmıştır.
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nce özet olarak verilmiş olan bu çok önemli tarihi konuşmanın sadeleştirilmiş tam metnini "Belgelerle Türk Tarihi Dergisi" kaynağından aktarıyoruz:

Muhterem İzmir halkı, aziz hemşehrilerim!

Sizi böyle yakından selamlamak benim için çok büyük bahtiyarlıktır. Bundan beş ay evvel muzaffer ordumuzun içinde buraya geldiğim zaman olduğu gibi bu defa gelişimde de bütün halkın hakkımda gösterdiği samimi tezahürat ve gösteriler cidden bende derin duygular vücuda getirmiştir. Mümkün olsaydı bütün hemşehrilerimi bir arada görerek teşekkür duygularımı sunmak isterdim.

Fakat buna maddi imkân bulunamadığı için bugün burada hazır bulunanlara, bütün heyete ait olan teşekkürlerimi de sunuyorum, hakiki, içten ve vicdani olarak.

Hanımlar, efendiler!

İzmir; 40 asırlık bir atalar yurdudur. Bu kadar derin bir tarihe malik olan İzmir, aynı zamanda coğrafi yeri itibariyle, iktisadi ve siyasi görünüşlerle de çok büyük önemi haizdir. Bunun için bütün memleketi ve bütün milleti yok etmek isteyen düşmanların gözleri bu kıymetli, bu tarihi, bu önemli şehre ve bunun civarına takıldı. Nitekim düşmanlarımız ilkönce bu güzel beldeyi çiğnediler ve daha da doğusuna geçtiler. Bu hareket yalnız İzmir'e saldırmakla kalmadı, bütün milletin kalbine ve vicdanına saplandı. Bu itibarla İzmir; bütün memleketi yok etmek için, bütün milletin heyecanlarını dağıtmak için âdeta bir parola olmuştur. Düşmanlar, İzmir'i sıkıştırırken, bütün milletin vicdanı sızlıyordu. Düşmanların bu hareketi bütün milletin kalbinde, vicdanında derin bir yara, kanlı bir yara vücuda getirmişti. Ve bütün kalplerin bu elemleri, bu kederleri bütün bu acıları ifade etmek için söylediği şey; İzmir idi. Kulaklar, daima *"Ah İzmir, ah İzmir"* diye dolardı. Şüphe yok, çeşitli nokta-i nazardan çok önemli olan İzmir, aynı zamanda gönül çekici olan bu İzmir; düşmana bırakılamazdı ve nitekim bırakılmadı. Bugün öyle bir günde, mutlu bir günde hemşehrilerimle karşı karşıya bulunmak mutluluğunu tekrarlıyorum ve mutluluğu daima kalbimde saklayacağım.

Hanımlar, efendiler!

Ben burada, sizin karşınızda hazırlanmış bir nutku okumak için bulunmuyorum.

Aynı zamanda size uzun veya kısa, hazır bir konferans vermek için de bulunmuyorum. Benim sizinle bulunmaktan maksadım doğrudan doğruya halkça, kardeşçe sohbette bulunmaktır. Yalnız benim değil, si-

zin dahi söylemenizi arzu ediyorum. Bunun üzerine bu şekilde görüşeceğiz. Diğer bir noktayı da arzedeyim. Bu dakikada karşınızda bulunan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi veya Başkumandan değildir; sadece bir mebus Mustafa Kemal'dir ve sizi çok seven hemşehriniz Mustafa Kemaldir (alkışlar). Şimdi sözü size tekrar ediyorum. Benden ne öğrenmek istiyorsanız, ne sormak istiyorsanız çok istirham ederim, tam cesaret ve özgürlükle sorunuz. Ben de kudretim olduğu kadariyle sizi doyurmaya çalışacağım.

Atatürk'ün bu önerisi üzerine kalabalık arasından 18 kişi çeşitli sorunlar üzerine soru sormuştur. Çok uzun olan bu soruları özetleyerek aşağıda sıralıyoruz:

Matbuat-ı Dahiliye (İç Basın) eski müdürü Fazlı Necip Bey: Atatürk'ü övdükten sonra, "Halk hükümetini müdafaa ve devam ettirebilmek için henüz yeter teşkilatımız yoktur. Bu teşkilat olmadığı için korkarım ki tehlikeli bir durumdayız.

İstanbul'daki değinmelerimde bana sordular: "Milli egemenlik yalnız Mebuslar Meclisi'nin tekeline geçti. Onun üstünde bir sultanlık, bir padişah, bir hükümet kalmadı. Onları kim sorumlu tutacak?" Daha başka sorular da soruyorlar: Bakanları –Avrupa'dakinin aksine– Meclis seçiyor. Aralarında uyuşum ve fikir birliği yok.

Sizin kurduğunuz halk hükümeti ki kaynağından çıkan ve bütün memleketimizi, bütün topraklarımızı sulayabilecek olan suyu yalnız kendi tarlalarına akıttırmak istiyorlar.

Buna karşı yurdun bağımsızlığı, daimi milli egemenlikle, halk hükümeti ile devam ettirebilmek için bize ne öğreteceksiniz, ne aşılayacaksınız?

Yarın seçim olacak. Seçimlerimizde açık sözle hareket ederek ne yapmak lâzım gelecektir? Bize öğretiniz."

Atatürk bu sorulara teşekkür ettikten sonra "başka" diye soruyor. Halktan biri de şu soruları yöneltiyor:

"Milli egemenliğin ebediyen sürdürülmesini temin edecek yollar ve bunlara ait hususlar tespit edilsin. Mustafa Sabri ve benzerleri yeni seçimde Meclis'e girmesin. Subay kadrosunun refahını sağlayınız."

Atatürk zamandan kazanmak için sorunların kestirme yoldan, yani övgüleri bir yana bırakarak sorulmasını istiyor.

Zanaatçılardan İbrahim Efendi de şu dilekte bulunuyor.

"El sanatları korunsun, bu zanaatçıların refahı sağlansın."

Gümrük memurlarından bir "efendi"nin dileği:

"Boğazlar hakkında delegelerimizin kabul ettiği maddeler bağımsızlığımızı tamamen güvence altına alıyor mu?"

"Rusya ile ilişkilerimiz nasıldır, gelecekte nasıl olacaktır? Ruslarla İngilizler arasında nasıl bir yol izleyeceğiz?"

Kız Lisesi Müdürü Hanım'ın sorusu:

"Büyük devrimde kadınlığın hareket hattı nasıl olmalıdır?"

Milli Eğitim Müdürü Vasıf Bey'in soruları:

"Vahdeddin'in kaçışiyle Osmanlı İmparatorluğu öldü mü?"

"Dini alet yapan çıkarcılar tamamen yıkıldı mı?"

"Padişaha karşı duyulan efsaneye benzer halkın korkusu artık kalmadı. Ruhlarda ve fikirlerde oluşan bu değişikliğin nedeni nedir? Bu, yoksa birkaç kişinin kişiyle meydana gelmiş, bir hareket midir?"

"İstanbul'da hükümet ve padişah varken ve 6 yüzyıldan beri Anadolu'da halk İstanbul'a dönük olmaya çalışmışken nasıl Ankara'da bu kudretli ve heybetli ve bu kadar dünyayı hayretlere boğan bir hükümet doğmuştur?"

Halktan bir başka soru:

"Yüzde 15 resimle hariçten eşya getirilmesi müzakere olunuyormuş. Bu nasıl olur? Eşya getirilecek olursa mevcut hiçbir şey müşteri bulamayacaktır. Biz keçe giymeliyiz, kendi malımızı kullanmalıyız. Yurda sokulması yasak olan lüks eşyanın kesin olarak sokulmamasını rica ederim."

Öğretmen Hikmet Bey:

"Türkiye nasıl çocuk istiyor? Milli eğitimin unsurları nedir? Milli kültür ne demektir? Padişahı öven eski programlar ne olacak?"

Öğretmen Hasan Âli Bey:

"Gelecek bilim hayatımızda medresenin yeri ne olacaktır?"

Öğretmen Melahat Hanım:

"Kadınların seçimlere ve siyasi hayata karışmasından yana mısınız?"

Hazır olanlardan biri:

"Ülkedeki yabancı şirketlerin durumu ne olacaktır?"

Hazır olanlardan iki kişinin soruları:

"Kurulacak olan Halk Partisi'nin milli eğitim siyaseti ne olacaktır?"

"Museviler hakkında ne düşünüyorsunuz?"

Ahenk Gazetesi Başyazarı Şevki Bey:

"Bugünkü idare eski idare sistemidir. Seçimler de eski idare usulüne uyularak yapılmaktadır ve seçimlerde birtakım zümre tahakkümü meydana getirilmektedir. Bunun kaldırılması için ne düşünülüyor?"

–Edebiyat Öğretmeni Nuriye Hanım:

"Kadınların da erkekler gibi hür, saygılı, temiz bir hakkı olmayacak mıdır?"

Hazır bulunanlardan biri:

"Orduda milis olarak çalışmış birkaç yüz kişilik subay vardır. Bunlar için ne düşündüğünüzü sorabilir miyim?"

Edirne eski Maarif Müdürü İzmirli Rahmi Bey:

"Köylülerimizi eğitmek ve refaha kavuşturmak için ne düşünüyorsunuz?"

Gazi Mustafa Kemal Paşa:

–Uygun görürseniz evvela şimdiye kadar sorduğunuz sorulara cevap vereyim. Zamana göre, gerekirse başka sorular da sorabilirsiniz. (*Hay hay sesleri.*)

Arkadaşlar! Bütün sorularınıza, sizi endişelendiren noktalara, umumi kadrolar içinde cevap vermeğe çalışacağım ve muvaffak olursam çok büyük memnunluk duymuş olacağım. Efendiler! Bilirsiniz ki hayat demek; mücadele demektir, çarpışma demektir. Hayatta muvaffakiyet, mutlaka mücadelede muvaffakiyetle mümkündür. Bu da, kuvvete, kudrete dayanan bir keyfiyettir. İnsanların bütün meşgul olduğu meseleler, bütün karşılaştığı tehlikeler ve bütün elde ettiği muvaffakiyetler, umumi bir mücadelenin dalgaları tarafından meydana gelmiştir. Hepimizce bilinmektedir ki insanlığın bizce bilinen çarpışması Doğu kavimlerinin Batı kavimleri üzerine hücumiyle, taarruzu ile başlar.

Hanımlar, Efendiler!

Doğu kavimlerinden bahsettiğim zaman bunların başında ve en kuvvetlisinin Türk unsuru olduğunu cümlemiz bilmeliyiz. (*Yaşasın Türkler sesleri, alkışlar.*)

Bütün Avrupa'yı baştan başa çiğneyen ve Paris'e kadar giden Türkler'dir. (*Alkışlar.*) Fakat her taarruza karşı, daima mukabil taarruz dü-

şünmek lazımdır. Bunu, asker olanlar çok iyi bilir. Yapılmış taarruza karşı, mukabil taarruz düşünmeden hareket edenlerin sonu, behemehal mağlup olmaktır, yıkılmaktır, yok olmaktır.

Türklerin İslamlıktan evvel ve İslamlıktan sonra tasarruflarını tetkik edebiliriz ve bu takdirde Türk ve İslam taarruzlarından bahsedebiliriz. Türkler bilhassa İslam olduktan sonra Avrupa'nın içine yeni yeni taarruzlar yapmışlardır. Ondan evvel İslam olarak İslamiyet adına Batıya taarruz eden, Avrupa'ya taarruz eden –biliyorsunuz– Araplardır. Fakat Batı âlemi bütün bu muvaffakiyetler ve üstünlükler karşısında mukabil taarruza geçmek gerekliliğinin zamanının geldiğini duydu ve karşı taarruza başladı. Evvela Araplara yapılan bu karşı taarruz; Endülüs'te acı ve geniş felaket dolu bir yenilgi ile başladı. Fakat orada bitmedi. Bütün İslam âlemi; Afrika kuzeyinde izlene izlene bugüne kadar geldi. İzlemek devam etti ve Osmanlı Türklerine geçti.

Biliyorsunuz ki Seçuki Devletinin beylerinden biri olan Osman Gazi, kendi adına bir devlet kurdu. Bu baştan başlayan Osmanlı Devleti; Selçuklu taç ve tahtına konduktan sonra İstanbul'u dahi ele geçirerek Doğu Roma İmparatorluğunun tacını dahi başına koydu ve altıyedi yüzyıl dünya yüzünde varlığını korudu. Sorduğunuz sorulara temas edebilmek için de bu Osmanlı tarihinin bazı noktalarını hep beraber hatırlamayı teklif edeceğim. Osmanlı Devleti, yaklaşık olarak 4 sene evvel, yok oldu, tarihe geçti. Ondan evvel var olan Selçuklu Devleti de aynı Osmanlı Devleti gibi yok oldu, çöktü, tarihe geçti.

Efendiler, Hanımlar! Bunun sebeplerini açıklayabilmek için bu devletlerin özellikle Osmanlı Devletinin izlediği umumi siyaseti hatırlatmak istiyorum. Denilebilir ki, Osmanlı Devletinin, devlet siyaseti olarak, millet siyaseti olarak, halk siyaseti olarak, muayyen görülebilir bir siyaseti var değildi. Devletin başına geçen taç sahipleri, kendi arzularına, heveslerine göre bir çeşit siyaset icat ederlerdi ve o siyasetin peşinden bütün milleti sürükler, götürürlerdi. Bilinir ki, dış siyasetin muvaffak olabilmesi için onun dayandığı bir iç kuruluş lazım gelir. İç siyaset, iç kuruluş kuvvetli olmazsa, izlenen dış siyasetlerinin bütün muvaffakiyetleri geçicidir; derhal sönmeye mahkûmdur.

Osmanlı Devleti'nde göze çarpan bir iki siyaset vardır. Örneğin: Fatih'in siyasetini ele alalım. Fatih; ne olursa olsun Batı Roma'yı ida-

resi altına almak, büyük bir imparatorluk kurmak istiyordu. Bütün çalışmalarını bu doğrultuda yürütmüştür. Asli unsur olan Türk'ü, yalnız bu amacın elde edilmesi için kullanmıştır. Böyle bir siyasetin dayandığı teşkilat ne idi? Tabiatiyle asli unsur ile yetinmek ve asli unsuru içine alan kuruluş ile yetinmek mümkün olamazdı. Bu sebeple Fatih, ele geçirdiği bütün memleket ahalisinden faydalanmak istedi. Fakat onlar, kendi unsuru olmadığından tabiatiyle kendi unsuruna ait olabilecek hususlardan başka şeyleri onlara uygulamak gerekirdi. Her elde edilen yerde başlı başına ve fakat ayrı ayrı birtakım varlıklar yerinde bırakılmıştır. Fakat yerinde bırakılan bu varlıklar âdeta bütün o imparatorluk içinde bir gün öç almak fırsatını bekleyen ayrı ayrı hükümet halinde idi. Nitekim fırsat çıktığında hiçbirisi faydalanmaktan geri kalmadı.

Örneğin diğer bir Osmanlı İmparatorunun siyasetini göz önüne alalım: Faraza Selim'in siyasetini dikkat nazarına alalım. O ise bütün İslam alemini bir noktada birleştirerek sevk ve idare etmeyi düşündü ve bunun sonucu olarak Suriye'yi ele geçirdi, Mısır'ı ele geçirdi ve Mısır'daki halifenin hakkını da kendi şahsına ekledi.

Fakat bundan sonra diğer bir Osmanlı taç sahibinin siyasetini arayalım. Belki ikisini birden yapmak istemiştir: Hem Batı'yı ele geçirmek, Viyana'ya kadar gitmek, Viyana'da örneğin bir Osmanlı valisi bulundurmak; diğer taraftan da bütün İslam âlemini birleştirmek. Böyle gayet geniş, büyük, sultanlara, taç sahiplerine yakışır bir siyaset.

Arkadaşlar! Bu siyaset, Türk unsurunun hayatının, topluluğunun, mutluluğunun gerektirdiği bir siyaset değildir. Bu, yalnız bu milletin her nasılsa başına geçmiş ve onu nasılsa zorbalığı altına almış bir kişinin kendi ihtirasını doyurmak için uyguladığı bir siyaset idi. Onun için kişiler değiştikçe, kişiler söndükçe bu siyaset de sönmüştür. Ancak millet her birini ayrı ayrı elde etmeye çalışarak kendi kuvvetini, kendi kudretini, her şeyini vermiş ve kendi hayatı ile ve kendi evi ile uğraşmaya vakit bulamamıştır. Bu açıklamalardan çıkan noktalar şunlardır:

Bir unsur için, bir millet için izlenecek siyaset ne olmalıdır? Kendimizi ele alalım: Biz dini bir siyaset izleyebiliriz. Milli bir siyaset izleyebiliriz. Veyahut hem milli, hem de dinsel bir siyaset izleyebiliriz. Dinsel siyaset izleyelim dediğimiz zaman herkesçe bilinen ifadesiyle söylemek lazım gelirse, İslamı birleştirmek siyaseti demektir.

Mutlak olarak ulusal bir siyasetten bahsettiğimiz zaman Turani bir siyaset demektir veyahut her ikisi, her İslam için, bütün İslam ehlinin bir noktada birleşmesi ve hep beraber çalışarak kuvvetli olması, mutlu olması, muhakkak arzu edilir şeydir. Fakat dünyada elde edilmesi mümkün olmayan amaçlara yürümek insanları çok aldatmıştır. Çok aldatır. İnsanlar parlak olan siyasetlere doğru herhalde yürümek ve oraya yetişmek ister. Çünkü parlak olan şeyler çekicidir. Bu dediğim nokta da parlaktır. Çekicidir. Fakat hayat hayallere dayanamaz. Hayat maddelere dayanır. Herhangi bir millet hayatını muhafaza için hayatiyet sebeplerini elde etmek, düzenlemek için adım attığı zaman seçtiği amaç hayali olursa her halde muvaffak olamaz. Bu yüz yılların ve yüz yıllarca yaşamakta olan insanların, belki çok acı, çok kanlı olaylar ile ve belki çok büyük felaketlerle bulmuş olduğu bir sonuçtur. Tam cesaretle söylüyorum ki dünyanın bugünkü umumi koşulları ve yüzyılın, insanların kafasında yapmış olduğu bugünkü değişikliklere göre bütün İslam âleminin şimdiye kadar vehim edildiği bir noktadan sevk ve idaresine maddi olanak yoktur ve olamaz (*Alkışlar*). Bunu bu kadar kuvvetli söyleyebilmek için çok şey bilmeye, çok şey düşünmeye, çok şey hatırlamaya hacet yoktur. Çünkü bu olmamıştır ve olamayacaktı, dediğim zaman bu benim ifadem değildir. Tarihin ifadesidir. Arkadaşlar! bin üç yüz şu kadar yıldan beri bu nazariye nerede ve ne vakit uygulama kabiliyeti bulabilmiştir?

Pekala biliyorsunuz ki Cenabı Peygamberin irtihalinin daha ertesi günü derhal herkes, hatta her ufak kabile başka başka şeyler düşünmeye başladılar. Hasseten İslam memleketleri genişledikten sonra Suriye'de yaşayanlar başka, Mısır'da, Irak'ta yaşayanlar başka ve her yerde yaşayanlar başka başka mecburiyet altında idiler ve öyle düşündüler. Fakat her halde hepsini bir noktada toplamak isteyenler, daima aynı duyguda, aynı dini duyguda bulunan insanları yekdiğerine çarpıştırarak birbirini öldürtmekten başka ve sonu gelmeyen kan döktürmekten başka hiçbir sonuç alamamışlardır. Olayın ve tarihin ifade ettiği bir şeyi, söylediğim gibi ilim ve fen de kabul etmez.

Bugün başka başka muhitlerde yaşayan insanlara ve o muhitlerin vermiş olduğu zihniyete ve mizaçlara ve saireye bakılırsa bütün bu cinsleri karışık insanların herhalde aynı suretle sevk ve idaresinin

mümkün olduğunu düşünmek, hakikaten fennin açıklığını reddetmek demektir. Buna da imkân yoktur. O halde kendimiz için bir siyaset hatırdan geçirildiği zaman ki, buna bir arkadaşımın sorusundan ilham aldım: "Nasıl bir geleceğin siyasetini izleyeceğiz?" Gelecekte izleyeceğimiz siyaseti tespit için ben açıklıkla arzediyorum:

Hiçbir vakitte böyle bir siyaset hatırıma gelemez. Çünkü böyle bir siyaset uygulanması kabil değildir. Ve böyle bir siyasi istikameti izlemeye girişmiş olanların hepsi kendisi yok olmuştur ve mutlu etmek istedikleri insan kütlesini herhalde felakete sevk etmişlerdir. (*Alkışlar.*) Geniş ve kapsamlı, yani Turani bir ulusal siyaset, efendiler (bir özür dilemek mecburiyetindeyim), "efendiler" dediğim zaman beyefendiler ve hanımefendiler demektir. (*Alkışlar.*)

Türkler aynı kaynaktan doğmuşlardır. Fakat bütün dünya yüzünde, dünyanın çeşitli kıtalarında vatan sahibi olmuşlardır. Bunun üzerine bu kadar geniş bir alanda bulunan çeşitli Türk parçalarını aynı düşünce ile bir noktada birleştirmek, idare etmek dahi uygulaması kabil olmayan bir nazariyedir. Böyle bir düşünceyi uygulamaya koymak isteyenler, şimdiye kadar muvaffak olamamışlardır. Bu iki doğrultu hakkında mütalaaler menfi olunca uygulanabilecek olan üçüncü bir doğrultuya gözümüzü çevirmek gerektir. O da şudur:

Her insan kütlesinin, makbul olan, mantıki olan, bir hudut içinde tamamen bağımsız, yani dıştan gelecek her türlü maddi ve manevi baskıdan korunmuş olarak, varlıklı ve mutlu olmak için çalışmayı temin edecek bir doğrultu tespit etmesi meselesi.

Efendiler! Bu siyasetin içinde hem dinsel siyaset vardır. Hem de ulusal siyaset vardır. Bunun üzerine biz birbirine karıştırılmış ve fakat uygulanabilecek, aklın kabul edeceği bir siyaset takip etmiş olmalıyız. Eğer İslamlardan, "Allah" kelimelerini yükseltmek bir dinsel görev olarak isteniyorsa, hiç şüphe yok, Müslümanlar ne kadar kuvvetli, kudretli ve fakat bütün bu kudret ve kuvvet ne kadar dimağen yüksek olursa, ilimde, fende ne kadar yetişkin olursa tabiatiyle "Allah" kelimelerini yükseltmeyi o kadar çok iyi yapmasını bilir ve Allah ancak bu tarzda çalışmadan daha çok memnun olabilir. Bütün İslam ehline de ne yapmak lazım geleceğine dair kuvvetli ve maddi bir örnek gösterilmiş olur.

Efendiler! Dünya yüzünde mevcut bütün İslam âlemini bir an için gözden geçirelim, hepsinin ne halde olduğunu zannederim ki içimizde bilmeyen bir fert yoktur. Hepsi esirdir, sefildir ve hakiki zenginlikten ve mutluluktan yoksundur. Bugün dünyada "bağımsızım" diyen İran devleti uyuyor. Afgan devleti dahi hakiki mutluluktan çok uzaktır.

Bir Osmanlı devleti vardı. O da en son ortadan silinmeye mahkûm oldu. Ne için? Çünkü millet kendi hayatı ile, kendi evi ile hiçbir vakit uğraşmadı, daima belirsiz birtakım amaçlara karşı sürüklendi ve kendi kendini sürükledi, en son bu hal ve duruma duçar oldu.

Efendiler! İnsanlar kendiliğinden bu gibi hareketlerin işleyicisi olamaz, olmak istemez. Çünkü söylemek gerektir ki, insanlar her şeyden evvel, önce kendi faydasını düşünür. Kendi hayati sebeplerini, kendi zenginlik ve mutluluk sebeplerini temin etmemiş olan bir insanın başkalarının hayatiyle ilgilendiğini kabul etmek o kadar mantıki değildir. İnsanların böyle düşünmesi de pek meşru ve caizdir. Yalnız meşru olmayan ve caiz olmayan, kötü olan, reddedilen şey, faydasını başkalarının faydasından fazla düşünmesidir. Bu, aklın kabul ettiği miktarda oldukça caizdir. O halde bütün bir İslam âleminin yok olmasına, sefaletine, sönmesine sevkeden sebepleri, illetleri tetkik ve tahlil edecek olursanız mutlaka kendi arzuları değildir. Fakat kendi hayati sebeplerini temin ettikten sonra ve bunun pek çok insanın, kayıtsız şartsız, hatıra getirmeksizin, düşünmeksizin kendi arzusuna, kendi isteğine tabi olduğunu gören birtakım insanın işlerile, hareketlerile hakikaten Osmanlı Devletinin, gerek Selçuklu Devletinin ve gerekse ondan evvel gelmiş olan Türk ve İslam devletlerinin idare şekillerini tetkik edecek olursak veya hatırlayacak olursak görürüz ki niteliği itibariyle dediğim şekildedir. Yani millet kendi isteği için değil, fakat başkalarının arzu ve isteği için hareketlendirilmiştir.

Efendiler, biliyorsunuz ki insanlarda bir arzu, bir meyletme, bir irade vardır. Her insanda bu vardır. Ve bu manevi bir şeydir, o iradenin uygulama vasıtası olan diğer bir şey daha vardır ki ona da "egemenlik" derler. İnsanlar iradesine sahip olabilmek ve çalışabilmek için behemehal egemenliğine malik olmak mecburiyetindedir. Eğer egemenliğini başkasına kaptırmış ise, iradesini uygulama vasıtası elinde değildir. Ona kim sahip çıkmış ise, artık diğerlerinin egemenlikleri ellerinde

değildir. Hepimizin iradesine malik olanın iradesi, umumun iradesi yerine kaimdir. Bunun üzerine bütün mutalaaları bir noktada özetlemek lazım gelirse, yok olduğunu, söndüğünü, sefil olduğunu gördüğümüz bu toplulukların, silinmek ve yok olmak, sebepleri kendi iradelerine malik bulunmamış olmalarıdır. Onun başkaları tarafından zorla alınmış olması veya başkalarına terk ve tevdi edilmiş olmasıdır. Bir sosyal heyet, bir devlet müessesesi, bu yanlışlıklardan yakasını kurtarmaksızın herhangi bir şekilde teessüs ederse etsin herhalde netice itibariyle felakete mahkûmdur. Biliyorsunuz ki Osmanlı Devleti saltanat devresinde büyüklüğünü, zenginliğini yaşadıktan sonra düşmeye başladı. Bu düşüş birçok saldırılara göğüs germeyi lüzumlu kıldı ve saldırıların sonucunda zaman zaman uyanışlar hasıl oldu. Zaman zaman bu felaketin önüne geçilmek için çareler düşünüldü. Memlekette birçok düzeltmeler yapmak fikirleri örnek getirildi ve buna başlamak isteyenler de bulundu. Örneğin III. Mustafa zamanında ilk defa olmak üzere Avrupa'da olduğu gibi bir reform göze alındı. Fakat o muvaffak olamadı. Ondan sonrakiler de çatıştılar, tam olarak hiçbir vakitte muvaffakiyet hâsıl olamadı. En son meşrutiyeti elde etmek için yapılan devrimde dahi muvaffakıyet hâsıl olamadı. Neden? Çünkü; egemenliği kayıtsız, şartsız milletin elinde bulunduran bir şekil değil, fakat ya tamamen bir adamın elinde veya birkaç kişinin elinde bulundurmaktan başka bir hükümet şekline baş vurulmamıştı.

Efendiler: Osmanlı Devleti tarihe geçti. Ondan evvelki devletler de tarihe geçti. Fakat gerek o devletleri ve gerek Osmanlı Devletini kuran asli unsur, hayatını korudu. Ve daima bu korumayı devam ettirebildi. (*Alkışlar.*) Çünkü, asli unsurun, milletin, hakiki halde kendisini sevk ve idare eden hükümet şekliyle kesin bir ilgisi yoktu. Bundan dolayı bunların tamamı, mahkûm oldukları gibi yok olmuşlardı. Ancak asli unsurun bir zararı vardır ki, o da böyle birtakım hareketlerle işleyicisi olmakla, kendini düşünememeye mahkûm kalmasıdır. Tabiatiyle bu zarar, çok büyük bir zarardır.

Son olarak Umumi Harp içinde milletimizde büyük bir uyanış ve kendine geliş başladı. Umumi Harbe girerken ne olacağı belli değildi. Fakaç çok büyük bir vaat vardı. Az zamanda çok büyük ve parlak za-

ferlere erişileceği sanılıyordu. Bunu böyle sananlar, bu sanılarını millete kabul ettirmek için çok çalışıyorlardı. Örneğin, 4 ay, 6 ay kadar kısa bir zamanda bütün bu meselelerin halledilebileceği ve ayrılabileceği kanısı hemen hemen umumi idi. Ben ordu kumandanlıklarından birinde bulunduğum zaman ordunun açlığa ve sefilliğe mahkûm olduğunu gördüm. Bunu telafi ettirebilmek için icap edenlerle danışmalar yaptığım zaman bana dediler ki "vakaa biz çok para vaad ettik, çok erzak vaad ettik amma, müddetin bu kadar uzayacağını bilmediğimizden vaad ettik. Yoksa müddetin bu kadar, bir sene, iki sene, üç sene, dört ve beş sene uzayacağını bilseydik biz derdik ki bu kabil değildir."

Fakat efendiler, bunu demek isteselerdi de diyemezlerdi. Çünkü, öyle bir hükümet şekli var idi ki hiç kimsenin idareye karşı söz hakkı yoktu. Millet girdiği badirenin niteliğini anlayamazdı, anlayamamakta mazur idi. Fakat ne vakit kı ordular, kendi memleketimizi, anavatını, kendi ailesini korumada gevşeklik gösterip de Galiçya'da, Romanya'da, Makedonya'da, İran'da, Sina çöllerinde erimeye başladı; o zaman uyanış olabildi. En son umumi yenilgi oldu ve bir mütareke yapıldı. Belki bu mütareke ile bir dereceye kadar memleketin faydaları ve milletin şeref ve haysiyeti temin olunabilirdi. Yalnız artık Osmanlı Devleti ve bu devleti teşkil eden millet, hükümetler gözünde her türlü insan haktan yoksun görülüyordu. Bunlara karşı verilen sözü tutmamak, hiçbir şeyi mucip olmayabilirdi. Çünkü karşındakiler hakiki halde bir millet değildi. Belki o milletin başında ve o milleti her surette sevk ve idare edebilir mahiyette birtakım insanlardan ibaretti. Yalnız o insanları elde etmek için veyahut yalnız o insanlar üzerinde etkili olmak, egemen olmak, memleketimiz ve milletimiz üzerinde, arzu edilen baskıları yapmaya yetebilirdi. Hepimizce bilinmektedir ki, itilâf devletleri bu Mütarekedeki hükümlere katiyen uymak gereğini görmediler. İstanbul'u, Kilikya yı ve her tarafı işgal ettiler. Ve aynı zamanda bu güzel İzmir'i de idaresi altına aldılar. İstanbul'da ad olarak bir halife ve padişah ve bunun etrafında yine ad olarak bir hükümet muhafaza edildi ve bunu korumak için de çok çalıştılar. Çünkü, bunları korumak kendi faydaları gereği idi.

Birçok elem verici olaylar karşısında bu zaten Umumi Harbin birbirini kovalayan saldırılarıyle etkili bulunan, uyanan millet ve bu milletin içinde birçok ileriyi görüş erbabı, çok acı düşünceler karşısında

kaldılar. İki hareket şekli vardı: Birisi yapılacak hiçbir şey kalmadığına inanmak, ikincisi yapılacak hiçbir şey yoktur, tek bir şey kalmıştır, o da ölmek... Fakat hiç olmazsa vatan duygusu ile, ulusal duygu ile, insanlık duygu ve şerefiyle ölmek... İnsan gibi ölmek, namuslu ölmek ve bunu tercih etmek vardı. Yahut düşmanların bütün İslam âlemini zincirle bağlayan ve ayakları ile çiğneyen insanlara boynumuzu uzatmak vardı. Tabiatiyle bizim milletimiz, böyle ağır bir sefalete ve felâkete boyun eğemezdi, boynunu uzatamazdı. Bizim umumi felaketimiz hiçbir zamanda, hiçbir vakit milletimizin gayret duygularından ayrı kalma neticesi değildir. Belki milleti gayret duygularından beri tutmak isteyenlerin yapmış oldukları sahtecilik hareketlerinin neticesi idi. (*Alkışlar.*) ...Efendiler, bir insan ve insanlardan bir araya getirilmiş bir sosyal heyet ölmeye karar verirse yaşamak için, behemehal yaşar. *(Alkışlar.)* Fakat ölmeye çalışanlar ve ölümden kaçanlar, yaşamak için mutlaka ölürler. Ölümün yalnız maddi olması bahis konusu değildir. Manen dahi ölünür.

Bütün vicdan sahipleri, ileriyi görüş sahipleri verilmiş olan, tabii olarak verilmesi lazım gelen bu kararı nasıl uygulayacağını düşünmekle meşgul oluyordu. Ben o sıralarda İstanbul'a gelmiştim. Ondan daha evvel Adana'da bulunuyordum. Yıldırım orduları kumandanı olarak. Müsaade ederseniz bir noktaya temas etmek üzere kendimden bahsedeceğim.

Ben, umumi durumun felaket uçurumuna yaklaşmış olduğunu gördüm, daha çoktan görmüştüm. Yapılan itilafname veya mütarekename ile de hiçbir şeyin temin edilmemiş olduğunu ve edilemeyeceğini dahi gördüm. Sonradan yapılacak şeyin bir an önce yapılmasından başka bir çare olmadığı kanaatine de o zaman vardım. Ve bunun için o zaman hilafet ve saltanat tahtında oturan zata ve doğrudan doğruya bir şey yazdım ve dedim ki, falan ve falan adamlardan kurulu bir hükümet heyeti kurunuz ve beni, dedim, o heyet içinde başkumandan yapınız. Ve isimlerini saydığım insanların da her birine ayrı ayrı yazdım: "Herhalde bu taç sahibi ile konuşunuz, dediğim şekilde bir hükümet heyeti kurunuz ve beni de çağırınız. Bana başkumandanlık sıfatını veriniz."

Bu zavallı insanlar, bu hasis ruhlu insanlar, sandılar ki ben bir başkumandanlık istiyorum. Yalnız böyle kuru bir unvanı almak arzusundayım

Arkadaşlar! Ben böyle bir unvan için o makamı istemiyordum. Ben o makamı yıkmak için oraya gitmek istiyordum. (*Alkışlar, bravo ses-*

leri.) Hakikaten benim gördüğüm manzarayı gördükten sonra yapılacak şey, derhal bütün kuvvetimizi, bütün önemli vasıtalarımızı, bütün servet kaynaklarımızı –ki İstanbul'da toplanmıştı– bunların tamamını bir an önce Anadolu'ya atmak, ve derhal hükümeti Anadolu'ya nakletmek, mütarekename hükümlerine aykırı yapılan en ufak bir harekete karşı derhal kuvvet kullanmak gerekiyordu. Ve ben onu yapmak istiyordum. Nitekim Mütareke sonrası ben Halep ve Katma arasında ordumuzun süngüleriyle çizmiş olduğu hattı geçmek isteyen İngilizlere karşı derhal süngü ile karşı koymakta tereddüd göstermedim. Ve nitekim İskenderun Körfezine yaklaşmak isteyen düşman donanmasına ateş ettim. Benim bu hareketim İstanbul'da benim dediğim kişilerin yapmış olduğu heyette tereddüt ve heyecan meydana getirdi. Benim bu başvurmama şu yolda bir cevap verildi; denildi ki: "İnşallah barıştan sonra arkadaşlığımız Allahın lütfundan istenilmiştir."

Bunu söyleyen zavallı insan; artık sulhun yakın zamanda olacağına kanaat etmiş bir insandı. Ben de cevap vermekte tereddüt etmedim ve dedim ki *"sizin hayal ettiğiniz sulh daha çok uzaktır. Ve sizin bu hal ve durumunuzla böyle bir sulh yapılamaz. Çok korkarım ki, çok nefis sandalyenizin düşman etkisi altında olduğunu bizzat göreceksiniz."* Hakikaten çok geçmeden, öyle oldu.

Ve işte bundan sonra idi ki artık benim İstanbul'a gitmemde bir sakınca kalmadı. Orada da birçok kişilerle aynı derdi dertleştik. Fakat İstanbul öyle bir mahal olmuştu ki orada bizim ruhlarımız, vicdanlarımız, arzularımız, duygularımız faaliyete geçemezdi. Artık İstanbul fiilen ve meddeten esir olmuştu. Düşman süngüleri her köşede ve bütün noktaları tehdit ediyordu. Düşman donanmalarının topları sağa, sola bütün memleketin köşelerine doğrulmuştu. Herkes mahkûmdu. Herkes ve herkes mahkûmdu.

Ancak teessüfe ve lanetlemeye layık bir şey varsa bu adamlar; bu aşağılık durumu duymayanlardı. Duymayan padişah ve halife olan zattı. Onun etrafındaki faydalanmayı sevenlerdi. (*Kahrolsun sesleri.*) İşte onun için artık orada yapılacak bir şey yoktu. Yapılacak şey, derhal anavatanın içerisine girmek ve milletin sinesine, kucağına atılmak ve onlarla hemhal ve hemdert olarak en son kararı almaya başlamakla mümkün olacaktı.

Tam İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal olduğu gün idi ki, ben İstanbul'dan ayrılabilecek sebepleri temin etmiş bulunuyordum. Hakikaten ertesi gün İstanbul'dan dümeni kırık, pusulası yok bir vapura girdik ve uzaklaştık. O zaman benim gördüğüm durum şu idi: Trakya'da, Batı Trakya'da faaliyette bulunan cemiyetler vardı. Doğu Trakya, Batı Trakya cemiyetleri vardı. Burada "Reddi İlhak Cemiyeti" kurulmuştu. Erzurumda "Müdafaai Hukuk" namı ile bir cemiyet kurulmuştu. Trakya'da Diyarbekir diyarlarında başka başka cemiyetler kurulmuştu. Bazı yerlerde adsız kuruluşlar vardı.

Efendim, Selçuklu Devleti yok olduğu zaman biliyorsunuz ki Selçuklu saltanatının yayıldığı arazide birtakım ufak ufak hükümetler veya beylikler meydana gelmişti. İtiraf etmek lazımdır ki bu kuruluşların tamamı, umumu vatanı kurtarmak ve milleti duçar olduğu bu felaketten kurtarmaya maddi imkanı kalmamıştır, parçalanacaktır. O parçalar içinde kalacak her insan kitlesinin de sonu vahimdir. Onun için hiç olmazsa kendi mıntakamızda çalışmalarımıza başlayalım. Zira diğerlerine yardıma imkan yoktur zihniyetinde idiler. Ve bu zihniyete kapılanların bazılarını da biliyorum. Bütün imdatları yine düşmanlarda aramak istiyorlardı. Böyle meseleleri Papaz Frew ile görüşenler vardı.

Hatırımdadır, ilk yaptığım iş, derhal ordu başları ile şifreli bir temas oldu. Onlara gayet açık olarak memleketin ve milletin sonu yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu ifade ettim. Ve dedim ki: "Buna tek çare birleşmektedir. Kuvvet, birleşmektedir. Ayrı ayrı kurtuluş çaresi arayanların daha evvel yok olmağa mahkûm olacaklarını kabul etmek lazımdır."

Teşekküre layıktır ki, ordumuz, kahraman evlatlarımızdan meydana gelmiş ordumuz ve onların başında bulunan çok kıymetli zabitler ve kumandanlarımız zaten bu hakikati anlamış bulunuyorlardı. Zaten bunun gerektirdiğine başlamış bulunuyorlardı. Bunun üzerine böyle bir davete büyük bir içtenlikle, vicdan ve gönülle büyük bir eğilim gösterdiler. Sivil idare başlarından tereddüde düşenlere rasladım. Fakat onların da ekserisi çok namuslu kişilerdi. Fakat ben en çok önemi doğrudan doğruya halkın kendisinde arıyordum. En büyük kuvvet kaynağının orası olduğu kanaatinde idim. Orduyu yapacak o idi, her türlü

kuvveti yapacak o idi. Bu umumi görünüş karşısında en çok faal olan ve gelişen, hedefi çok doğru görmüş olan kuruluş, burada meydana gelmiş olan kuruluştur. İltihakı reddedenin hedefi hakikaten çok isabetli seçilmişti. Ve kendileriyle temasa geldiğim zaman haberleşme ile bu gelişmeyi daha ziyade tekemmül ettirmek için daha fazla, daha geniş miktarda teşebbüse geçilmesi emrini verdim. Doğuda dahi, Erzurum'da yapılan teşebbüste ciddiyet vardı. Onlar da başlıbaşına bir kongre yapmak için gereken hazırlığı temin ile meşguldular. Fakat benim düşündüğüm, arzettiğim gibi, bütün bunları bir noktada birleştirmek. Bu sebeple ben de Sıvas Kongresini düşündüm. Bu arzettiğim karar Amasya'da verilmiştir. Ve bunun arkasından derhal Erzurum Kongresinde bizzat bulunmak üzere hareket ettim. Ben Doğuya hareket ederken –belki işitmişsinizdir ki– bir taraftan da o zaman İçişleri Bakanlığı makamında bulunan bir zatın umumi tebliğleri ile tevkif olunmak için izleniyordum. İhtimal ki bu sözlerim arasında ve içinde bir arkadaşımızın arzu ettiği cevaplar çıkacaktır.

Erzurum Kongresinde hazır olarak ifade edilmiş iki kelime vardı. O kelimeler "istiklal" ve "hâkimiyet" kelimeleridir. (*Alkışlar.*) Sivas Kongresinde müzakereler çok büyük heyecan içinde ve biraz da tehlikeye karşı olarak geçmişti. Çünkü İstanbul hükümeti, padişah ve halife olan zat, kendisine uyan birtakım insanlara, Sıvas'ı basmak ve orada toplananları asmak için emir vermişti. Biz bir taraftan Kongre görüşmelerini başarmaya çalışırken diğer bir taraftan da hakikaten şurada burada kuzeyde ve güneyde toplanan menfi kuvvetlerin ve üzerimize gelmekte olan hücumların geri itilmesi ve reddi için tedbirler almak mecburiyetinde bulunduk. Fakat millet hakikati halde hissen bizim tarafımızda bulunuyordu.

Fakat eski idarenin ve eski idare amirlerinin emri altında bulunmaya, emirlerini yerine getirmeye o kadar çok alışmış bulunuyorlardı ki bir taraftan da o emirlerin yerine getirilmesinde işleyici olmaktan nefislerini geri alamıyanlar da vardı. Bir taraftan bu tehlikelerin önüne geçilirken diğer taraftan söylenmiş olan istiklal ve hâkimiyet Sıvas Kongresinde dahi umumi olarak tekrar edilmiştir, teyit edilmiştir, teşpit edilmiştir. Artık anlaşılıyordu ki tam bağımsız olmadıkça bu harici düşmanların hücumlarından memleketi ve milleti korumak imka-

nı yoktur. Ve yine yüze çıkmıştır ki millet egemenliğe sahip olmadıkça kurtuluş yoktur. Bütün harici hücumları menedebilmek için içten egemen olmak lazımdı. Yani hâkimiyeti bizzat milletin eline alması icap ediyordu. Yalnız hepimiz itiraf etmek lazımdır ki, hâkimiyetin nasıl alınacağını bilmiyorduk. Veyahut bilenlerimiz, hatta sözünü bile etmeye cesaret edemiyordu. Çünkü asırların ve yüzyılların dimağlarımız üzerine yaptığı baskılar o kadar fena izler bırakmıştı ki bütün bu izleri silmek yeniden bir beyaz levha yapıp onun üzerine yeni izler koymak o kadar kolay değildi. Ve zannettik ki İstanbul'dan bertaraf edilmiş olan mebusları tekrar toplarsak ve yine bir taç sahibinin elinde icra kuvvetini bırakırsak maksadı elde etmeye yeter olabilecektir. Yalnız o zaman benim düşünebildiğim bir şey vardı ki o da hiç olmazsa bu meclis, fiilen işgal altında bulunan, etrafı çevrilmiş ve esirlik içinde bulunan İstanbul'da toplanmasın, Anadolu'nun herhangi bir yerinde toplansın. O zaman bilmem ne bakanı olan bir kimse, bana gelmiş ve kendisi ile bilhassa bu noktayı tartıştım ve kendisi akılca ve vicdanca buna kani olduğunu ve "İstanbul'a döndüğünde bunu arkadaşlarına kabul ettirmeye çalışacağını ve kabul ettiremediği takdirde kendi vicdanına ters hareket etmeyi namusa uygun düşmeyeceğini kabul ettiğinden istifa edeceğini" dahi söylemişti. Fakat ne teklifini kabul ettirdi, ne de istifa etti. Sonuç olarak bu teşebbüsümüzde muvaffak olamadık. Seçilecek yeni milletvekillerinin İstanbul'a gitmesi zaruri oldu. Çünkü hiçbir kimse veyahut çoğunluk bir Millet Meclisini, bir milletin vekillerinden kurulacak olan bir milli heyeti, İstanbul'u işgal etmiş bulunanların taarruza hedef tutacaklarını tahmin edemiyorlardı. İnsanlığın, hakkın küçük düşürüleceğini tahmin edemiyorlardı. Yalnız bir şeyde aldanıyorlardı.

Hakikat-i halde düşmanımız yalnız hariçte bulunmuş olsaydı veyahut dıştan gelmiş olanlardan birleşmiş olsaydı belki bu tahmin isabetli olabilirdi.

Fakat efendiler, maatteessüf en büyük düşmanımız yüzyıllardır bu milletin başında taç taşımış olan insanın ta kendisi idi. İşte onun yardımı ile düşünülmesi bile akla gelmeyen canavarca hareket tatbik edilmiştir. Biliyorsunuz ki ben de aynı Millet Meclisine girmek için Erzurum'dan milletvekili olarak seçilmiştim. Fakat bu felaketin her

halde vaki olacağına kani idim. Onun için uygun gördüğüm zamanı kazanayım diye ve Anadolu içinde kalayım diye İstanbul'a gitmedim. Benim İstanbul'a gitmemi arzu etmeyen iki unsur vardı. Hakiki ve içten arzu eden iki cins zihniyet vardı. Birisi İstanbul'da ad olarak Hükümet süren insanlar... Onlar benim İstanbul'a gitmemi ve Millet Meclisi içinde bulunmamı arzu etmiyorlardı. İkinci zihniyet doğrudan doğruya hakiki ırkdaşlarım ve dindaşlarım ıdı. Bunlar da benim İstanbul'a gitmemi istemiyorlardı. Mevcudiyetimi harcatmamak için.

Fakat benim, uzaktan yaptığım ve yapabileceğim iki şey vardı: Birisi İstanbul'a gitmeden evvel milletvekillerinin bir defa Ankara'ya uğramalarını rica etmiştim. Maksadım onlarla İstanbul'da yapılacak hususlar hakkında fikir birliğini kurmaktı. Birçok milletvekilleri geldiler ve kendileriyle karşılıklı konuştuk ve bunun sonucu, "Misakı Milli" (Milli and) denilen değişmez esasları tespit ettik ve gidenlerin eline verdik. Sonradan Millet Meclisinin aldığı son karar olmuştu ve hepimizin bütün mevcudiyetimizle savunmaya karar verdiğimiz karardır. İzin verirseniz bir şeyi daha açıklayayım, açıklığa kavuşturayım:

Ben arkadaşlardan bir şey daha rica ettim: Dedim ki "Beni Millet Meclisi Başkanı seçersiniz. Ben oraya gelmiyeceğim. Ve fakat herhalde beni Millet Meclisi Başkanı seçersiniz" dedim, "sebebini size söyleyeyim: siz oradan koğulacaksınız, dağılacaksınız, perişan edileceksiniz. Bu takdirde ben burada bir meclis yapabileyim ve bunu meşru olarak yapabileyim. Bunun için üzerimde Millet Meclisi Başkanlığı sıfatının bulunması lazım gelir." Bazı zavallı insanlar bunu yanlış yorumlamışlardır. Bunu adeta bir onur meselesi yapmışlardır. İstanbul'da bir Meclis halinde toplandıktan sonra ve Meclis kürsüsünden alabildiğine nutuk verebilmek cesaretini kendilerinde gördüklerini zannettikten sonra demişlerdir ki: "Biz burada adam değil miyiz, ayıp değil mi bize ki, buraya gelmemiş olan insanı başkan seçelim. Bu bizim için bir düşüklüktür. Kabul etmeyiz." Tabiatiyle onların dediği oldu.

Arkadaşlar; İstanbul'da Meclis taarruza uğradığı gün memleketin umumi görünüşünü hep beraber görmek istersek gözlerimize çarpan şudur: İzmir'e çıkarılmış olan Yunan ordusu, Redd-i İlhak Cemiyeti'nin vatansever yardımiyle vücude getirilmiş olan bir cepheyi karşısında buldu. Diğer taraftan halife ve padişah orduları da memleketin

şurasına, burasına çıkarılmış, Ankara'yı taarruza hedef yapmışlardı. Bu halife kuvvetlerinden başka memleketin her tarafından İngiliz hafiyeleri ile beraber elinde fetva bulunan halife ve padişahın memurları, casusları dolaşıyordu. Ve yine bunlar milletimizi yok etmek istiyor, yok edebilmek için de en kuvvetli silah olarak inkârı, iğfali ve halkı ayağa kaldırabilmeyi kolluyorlardı.

Ben çok hüzünlü olarak İstanbul'da bulunan, İstanbul'da toplanmış olan ve dağılmış bulunan, hakarete uğramış olan insanları uzaktan gözlüyordum. Fakat onların bir araya gelmesi ve tekrar iş görebilecek istidat gösterebilmeleri biraz güç görülüyordu. Hatta imkânsız görünüyordu. Düşünüyordum. Şahsımda hiçbir kanuni salahiyet yoktu. Tavsiye ettiğim sıfatı vermemişlerdi. Fakat memleketi ve milleti o kadar yok olma tehlikesiyle karşı karşıya buluyordum ki bu manzara karşısında kesin hareket etmek lazımdı ve öyle yaptım. Çünkü bu hareketimin bütün ordu tarafından zaten istenilmekte olan, beklenilmekte bulunan bir şey olduğuna kani olmuştum. İlk teşebbüsüm derhal milleti yeniden ve geniş salahiyetlerle vekil seçmeye davet etmek oldu ve millet bu davete yoğun bir acelelikle derhal uydu. Daha geniş sıfat ve salahiyetle seçtiği vekillerini Ankara'ya gönderdi.

Bir taraftan, seçilen bu vekiller Ankara'ya gelirken diğer taraftan da halife ve padişahın gerici kuvvetleri Ankara'ya doğru yürüyordu. Nihayet bir gün bütün milletvekillerinin toplanmasını beklemeye mahal olmadığı kanatiyle Meclisi açarken bu isyancı ve rüşvetçi ordusu, bu gerici ve hilafet ve padişah ordusu da Ankara'nın 8 saat mesafesindeki Ayaş'a gelmiş bulunuyordu. Felaket on kere, bin kere büyüktü. Çünkü vatanı savunabilmek için, vatana kirli ayaklarını sokmuş düşmanı defedebilmek için muhtaç olduğumuz askeri kuvvetler çok eksikti, yoktu. Çünkü taç sahibi ve adamları düşmanlara, ordunun silahlarını, toplarını, cephanesini ve her şeyi vermişti. Felaket çok büyüktü. Zira bu canavarca yapılmış hareketleri yapanlar bununla yetinmemişlerdi. Milletin vicdanına, kafasına girerek kendi kendini boğazlatmayı gerektirici bir zemin hazırlamışlardı.

Memleketin her tarafında isyanlar oluyor, kanlar akıyordu. Ne için? Bir kısım halk vatanının ve hayatının tehlikeye girdiğini görüyordu. Ve bu tehlikeyi hazırlayan düşmanlara karşı vaziyet almak istiyordu. Di-

ğer bir kısım halk "memleketimizi düşmanlara çiğneteceksiniz, gururumuzu, şerefimizi, namusumuzu, her şeyimizi düşmanlara karşı açık bırakacaksınız" diye uğraşmaya geliyordu. Birini sevk eden, milletin taç ve tahtiyle sevinçli, mutlu ettiği debdebe ve varlıklar içinde yaşattığı bir zattı.

Arkadaşlar, başında taç taşıyan insanlar, tahtında oturmak sevdasını duymuş olan insanlar, şüphe yok ki, hâkim olduğu memleketin mamur olduğunu ister. Ve o memleketin çok zengin olmasını ister, çünkü servet ne kadar çok olursa kendi tacına ve kendi tahtına o kadar çok mücevherler ilave edecek kaynağa sahip olur. Yalnız bunun için bir şart ortaya koyar, o da herhalde o tahtında oturacaktır ve o tacını başında tutacaktır.

Bu tahtın ve bu tacın her hangi bir şekil ve surette en uzak bir tehlikeye maruz olduğunu gördüğü zaman onu ortadan kaldırmak için her türlü fedakârlığı yapar. Çünkü kendi şahsına ait değildir. O memlekete ve o millete aittir. Halbuki bu taç ve tahtın tehlikeye maruz olması hükmettiği insanların akıldan, ferasetten, ilimden, görmekten mahrum bulunması ile kabildir. Yoksa kafasını ilimle, fenle bezemiş, insanlığın ne demek olduğunu anlamış olan fertlerden meydana gelmiş sosyal bir heyetin hiçbir vakitte böyle bir taç ve taht sahiplerine hizmetkârlık yapmasına imkân yoktur. İşte o zaman son Osmanlı padişahı ve halife yalnız çok mundar olan taç ve tahtını muhafaza edebilmek için en öldürücü düşmanlarla el ele vermiş ve onların yapamayacağı ve onların tesis edemeyeceği kuvvetleri kurmuştu. Yani milletin doğrudan doğruya vicdanını harekete getirecek kuvvetleri düşmanlara vermişti. Hepiniz bilirsiniz ki, bu güzel memleketi çiğneyen ve burasını çiğnedikten sonra doğuya doğru zehirli hançerlerini saplayan Yunan ordusunun elinde, bu memleketi yoketmek için ferman vardı, fetva vardı.

Her gün muharebe saflarımızın semasında düşman uçakları bu fetvaları, bu fermanları atıyor ve diyordu ki, *biz padişahınızın ve halifenizin tarafından memur olarak geliyoruz. Ve biz onun askeriyiz ve onun askeri idik.*

Zavallı millet bu kadar hain, bu kadar zararlı olan bir mahlukun mahiyetini anlamakta çok tereddüt içinde idi. "Özürlü ve özürsüz, onun için bir şey diyemem, fakat müteredditidi."

Arkadaşlar, yüzyıllardır sürüp gelen zihniyetleri, âdetleri ve gelenekleri kökünden çıkarıp atabilmek itiraf etmelidir ki, kolay bir şey değildir. Güç bir meseledir. Örnek: Ben kendimden bahsettim. Benim rahmetli anam beni terbiye ederken bana derdi ki, *"Padişahta ve halifede yedi evliya kuvveti var."* Ben zaten evliyanın ne olduğunu, büyük ve üzeri yeşil örtülü birtakım metfonlere bakaraktan öğrenmek istiyordum. Her halde büyük bir şey, manevi, gökten inmiş bir şey gibi hatırıma gelirdi. Ve bunun yedi tanesinin kuvvetine malık olan insan ne olacaktı? Dehşet veren bir şey! Ve böyle bir büyüklük korkusunun ve büyüklüğü belirten hakkında söz söylemek de günahtır. Annemin de bana verdiği terbiye bu idi. Ve hiç şüphe etmem ki, çoğumuzun aldığı terbiye budur. Annemin de kabahati yoktur. Çünkü ona da annesi aynı terbiyeyi vermişti. Arzu ederseniz hanımefendiler bu noktada sorduğunuz soruya cevap vereceğim:

Arkadaşlar, yaradış kudreti insanları iki cins olarak yaratmıştır. Fakat bu cinsler yekdiğerinin lazımı ve tamamlayıcısı olarak yaratılmıştır. Bunlar ayrı ayrı hiçbir şey değildir. Fakat birleştikleri vakitte bir şeydir. Çok büyük bir şeydir. Bütün insanlığın neslinin devam edebilmesinin kaynağıdır. Hazret i Âdem ile Hazret-i Havvanın nasıl yaratıldığına dair olan görüşler birbirine uymaz. Ben onlardan bahsetmek istemem. Yalnız herhangi bir başlangıç kabul edildikten sonra ondan ve sonraki insanlığın geçirdiği safhalarda her ne görürseniz "Kadın"ın eseridir. Ben annemden aldığım terbiye ile hayatımın çok senelerini vehimler içinde geçirdim. O vehmedilen makama karşı, o vehmedilen kişilere karşı çok ibadet ettim. Çok dua ettim.

Eğer annem bana böyle yanlış terbiye vermemiş olsaydı belki çok zaman evvel başka türlü de düşünürdüm ve benim gibi herkes de başka türlü düşünürdü ve bu felaketlere uğramazdık.

Arkadaşlar, bu birlik teşkil eden varlık hakikatte birtakım vasıfların ve şartların mevcudiyetini lüzumlu kılardı. Eğer bu mevcut olmazsa belki birlik vardır ama bir taraflıdır. İki şahıs arasında yapılacak olan bir mukayese iki cinsiyetten kurulu bir sosyal heyet için de aynen vakidir. Daha açık söyleyeyim, o sosyal heyet yalnız bu cinsiyetten birinin insanlık icaplarını almasiyle yetinse yarıdan daha aşağı bir zaaf içinde olurdu. Tam yarıda da değil, yarıdan daha aşağı bir zaaf içindedir. Sos-

yal heyetin kuvvetli olabilmesi, bu iki unsurun çok kuvvetli birleşimi ile mümkündür. Bu itibarla herhangi bir millet cidden ilerlemek, medenileşmek ve üstün olmak isterse bu arzettiğim noktayı kabul etmek mecburiyetindedir. Çok kati ifade ederim ki şimdiye kadar bizim milletimizin başvurduğu çalışmalarda muvaffak olamaması bu arzettiğim noktadaki kusurdan doğmaktadır.

Arkadaşlar, insanlar dünyada muktedir olduğu kadar yaşamak için bulunuyorlar. Yaşamak için gelmişlerdir. Yaşamak demek yükselmek demektir. Bunun üzerine bir sosyal heyetin bir uzvu faaliyette bulunursa, ve diğer uzvu çalışmazsa o mevcudiyet tam olarak hayatta değildir. Büyük kısmı felce uğramış demektir ve böyle felçli bir sosyal heyeti behemehal ilerlemeye, medenileşmeye götüreceğim diye çalışanlar çoğu kez beyhude bir çalışma içindedirler.

Hayatta çalışmak ve muvaffak olabilmek için ne kadar sebepler varsa bunların tamamını kabullenmek lüzumludur. Bunun üzerine bilgi lazım, bunların kâffesini yapması lazımdır. Malumdur ki bir sosyal heyeti teşkil eden aza ve fertlerin bir umumi ve müşterek vazifesi vardır ve bir de hususi vazife düşüncesi vardır. Herkes doktor olmaz, herkes çiftçi olmaz, herkes sanatkâr olmaz. Vazife taksimi vardır. Bu umum vazife taksimi arasında bunlara hususi vazife dersek kadınların kendilerine ait hususi vazifeleri de vardır. Fakat bu demek değildir ki kadınlar bütün hayati varlıklarını yalnız bu mahdut olan hususi vazife içinde görecek. Hayır, hem onu yapacak ve hem de sosyal hayatın üstünlüğü, refahı, saadeti için lazım gelen umumi ve müşterek vazifeye girecektir.

Efendiler, kadınların hususi vazifesinin de gelişigüzel mutlak olan hususi vazifelerden farkı vardır. Esaslı bir farkı vardır. Bu kelimeden zannolunmasın ki bir kadının hususi vazifesi demek evinin vazifeleri demektir. Evinin vazifeleri demek o vazifelerin en ufak, en ayrıntılı kısmındadır. Fakat kadının en mühim vazifesi annelik vazifesidir. Bir milletin ilk mektebi kadının kucağıdır.

Arkadaşlar! İnsan yetiştirmekte eğitim ve öğrenim başlangıcının ne kadar önemli olduğunu takdir etmeyen asrımızda hiçbir fert yoktur. İlk terbiyenin üstün şekilde olmaması, ilk terbiyenin fena verilmesinin, yanlış verilmesinin doğuracağı mahzurlar hiç verilmemesinden daha çok ve daha büyüktür. Çok arzuya şayandır ki, böyle yanlış bir terbiye

yerine, saf ve içten kalabilmesi için hiç terbiye almasın. Halbuki, buna imkân yoktur. Ana kucağında taşıdığı çocuğa söylediği her kelimesi ile bir ders vermektedir. Çocuklar, analarının her hareket tarzından bir ders almaktadırlar ve öyle dersler ki, bugün dimağlarımızı yoklayalım, hâlâ yerleri vardır. En yanlışının yeri en derindir. Bunun üzerine, kuvvetli millet yapmak istiyoruz. Bunları kim yapacak? Milletin fertleri, kim yapacak bunları? Farzedelim ki, erkekler yapacaktır. O halde erkeklerin nasıl yetişmesi lazımdır ve ne için yetişmesi lazımdır ve ne yapacaktır? Bir defa bunları kadının bilmesi lazımdır. Halbuki kadının bunu bilebilmesi kolaylıkla kendi kendine hâsıl olur. İlim mertebesinde değildir. Bu itibarla kadınlar âlim olacaktır. Fenni bilecektir. Erkeklerin geçebileceği bütün tahsil derecelerinden geçecektir. Sonra kadınlar içtimal hayatta erkeklerle beraber yürüyecektir ve daima birbirinin yardımcısı, yol göstericisi olacaktır. Acaba bizim milletimiz de böyle değil midir? Ve bizim milletimizin de böyle olmaması için ne engel vardır? Daima öne sürülen bir şey vardır ki o da din engellemesidir. Bilhassa batılılar, bilhassa bu milleti yok etmek isteyen o koyu düşmanlar bizi daima her işimizi din etkisi altında tutmuşlardır.

Halbuki arkadaşlar; bunda büyük bir hata vardır. Çünkü bizim dinimiz hiçbir vakit böyle bir şey istemez. Tabii içinizde bulunan hoca efendiler çok iyi bilirler ki Allahın emrettiği emir, Müslüman ve Müslimenin ve evli kadınların da beraber olarak her türlü ilim ve irfanı elde etmesidir. Dinin emrettiği budur. Gene hepimiz biliriz ki bu ilim ve irfanı aramaya mecburuz. Nerede bulunursa bulunsun oraya gitmek, onu bulmak, almak, onunla cihazlanmaya dince de mecburuz. Evvela derim ki, Allahın emri Müsliman ve Müslimenin aynı derece ilmen, fazileten ve her görüş noktasından olgunlaşmasıdır. İkinci şeriatı Kur'an ile hatırlatmak istiyorum. Bu nerede ise oraya kadar gidecektir. Kim?. Hepsi gidecektir; kadın da gidecektir. Bunun üzerine dinin bir engellemesi yoktur.

Sonra tarihin başından, din tarihimizin, milli tarihimizin başlangıcından, bugüne kadar bütün safhalarını tetkik edecek olursak görürüz ki ne İslam ve ne Türk tarihinde bugün dikkat nazarı çeken ve bugün bertaraf etmek için türlü kayıtlarla kayıtlandığımızı sandığımız şeyler yoktu. Diğer bir yerde de bu konuda söz söylerken hayatında kadınlar

daima ilmen, irfanen, fazileten, ve fiilen erkeklerden bir zerre geriye kalmamışlardır. İleriye giden pek çoktur ve din tarihimizde görürüz ki, aynıdır. Kadınlar daima erkeklerle beraber çalışmışlar, beraber yürümüşlerdir. Beraber muvaffak olmuşlar ve yahut beraber muvaffak olamamışlardır.

Bugün baştan nihayete kadar memleketi ve milleti gözden geçirelim. Nasıldır? Milli tarihimizin, dini olaylarımızın, ilahi emirlerin emrettiği, mesağ gördüğü tarzda mıdır, yoksa başka şekilde midir? Ben zannediyorum ki bu, umumi manzara üzerinde görüşlerimizi ulaştırdığımız zaman açıkça görülen iki safha vardır: Birincisi tarlalarda iş hayatına yapışmış olan kadınlar, çocuğunu merkebine bindirmiş, arkasından pazara giden kadınlardır ve pazarda hepimiz, –ben de gözümle gördüm ki– kızı, anası, babası, çocuğu ve kocası oturmuştur. Pazar meydanında terazi elinde olarak anasının, babasının getirdiği şeyi satar. Ben öylesine tesadüf ettim ki, kocasından daha güzel hesap yapar. Sayıyor aldığı parayı, çocuğu veya babası hesap edemez de o köylü kadın parmağiyle o neticeyi daha güzel bulur.

Ben fırsat buldukça köyleri dolaştım. Kendimin ne olduğunu gizleyerek birdenbire girdiğim evler vardır. Böyle girdiğim zaman ekseriya kadınlar tarafından karşılanmışımdır. Hatırıma gelen bir misali arzedeyim: Akşehir civarında bir gün çok yağmur yağıyordu ve çok soğuk vardı. Herkes bir tarafa sinmişti. Böyle bir günde otomobile bindim ve civar köylerden birine girdim, indim ve yayan yürüdüm. Bir kapıya vurdum. Bir genç kız çıktı.

"Hemşire, dedim: çok soğuk ve yağmur var, bizi kabul eder misiniz? "Buyurun" dedi. Evvela beni bir odaya koydular ve yeniden ateş yakmağa çalışıyorlardı. Fakat gördüler ki bu ateş yanıncaya kadar zaman geçecekti. Birisi dedi ki: "Bizim kendi odamız vardır.! Orada ateş yanıyor, oraya gelmez misiniz?" "Pekala" dedim, kendilerinin ocağı tüten odalarına girdik, oturdular; derken komşudan bir hanım daha geldi. Beş on kadın, genç ve ihtiyar olmak üzere geldiler, oturdular. Ondan sonra bir erkek geldi, biri daha geldi, oturdu. Konuştum. Birisi dedi ki: "Sana sütlü kahve yapayım." Teşekkür ettim. Bana sütlü kahve yaptı ve konuşurken, arkadaşlar, bana en çok sual soran o kadınlardı. Askeri sordular, askerden bazısının çıplak olduğu dikkati çekmiş, kocası falan falan

yerde bulunan kadın vardı. Aldığı mektuplarda çok dikkati çeken noktaları olduğunu söyledi. Hiçbir telaşa lüzum görmeksizin olgunca ve insanca, bu kadınlar orada benimle ve arkadaşlarımla görüştüler. Sonradan benim kim olduğumu anladılar ve biraz telaş ettiler. Ne ise!... demek ki, tabii bir halde benimle temasa geldiler. Biraz sonra büyük bir ağırlık kafalarını zorladı. İhtimal ki o güzel hareketlerinden dolayı kendilerini hatalı göreceğimi sandılar. Zira babaları, anaları, silsilesi onlara onu öğretmişti. O halde baştan nihayete kadar kadınların çoğunluğu içtimai hayatta beraberdir. Hayat ilim ve irfanda beraberdir efendiler... Çünkü hangi köyde bütün erkekler okumuştur da kadınlar cahil kalmıştır. Hayır, eğer bir köyde bir tane, iki tane okumuş erkek varsa mutlaka bir tane, iki tane okumuş kadın da vardır. Eğer cahil varsa bu umumidir. Yalnız kadınlarımıza ait değildir. Erkeklerimizi de içine alır.. Yalnız büyük şehirlerimizde, kasabalarımızda bu izah ettiğim hayattan ayrılan, bununla çelişen bazı manzaralara tesadüf ediyoruz.

Fakat bizim köylerimiz bu manzarayı görmemiştir. Belki kitaplarda zamanla okumuştur. Ben sanıyorum ki bu millete, bu memlekete cümlenizce malum olduğu gibi şuradan buradan gelmiş olan bu kötü âdet – ki ne din, ne ahlâk ve ne tabiat bunu kabul etmez– ve ne de Allah emretmiştir. Bu kötü halleri Garbin süslü romanlarına süslü bir tarzda geçirenler yine saraylardır. Çünkü saraylar hakikatan yukarıdan aşağı açık bir kafesle ayrılmış birtakım yaratıklarla dolu idi. Kasabalarda ve şehirlerde ecnebilerin dikkatini çeken önemli manzara ve ifade olunan önemli hal cümlemizce malumdur ki daha çok örtünme şekli üzerinde tespit edilmiştir. Bu örtünme şekline bakanlar hüküm veriyorlar ki kadın evinden başka bir yer görmez ve göremez. Çünkü sokağa çıktığı zaman gözü ve her tarafı kapalı olmaya mahkûmdur. Efendiler bu örtünme şekli din icabı da değildir. Hatta o kadar değildir ki meşru da değildir. Din gereği örtünmeyi ifade etmek lazım gelirse kısaca diyebiliriz ki, kadınların örtünmesi, külfeti mucip olmayacak ve adaba uymayacak şekilde olmamak şartiyle basit olmalıdır. Bu dediğim ifade ile hâsıl olacak olan örtünme şekli belki garp âlemindeki örtünme şeklinden az çok farklı olabilir. Fakat meselenin önemli noktası behemehal uymak da değildir ve böyle bir şey aramaya da mecburiyetimiz yoktur. Yeter ki örtünme şekli kadını hayattan, faaliyetten ve insanlıktan ayıracak, meşru olmayacak dereceye getirmemiş olsun.

Kadınlarımızın, İslam kadınlarının ve Türk kadınlarının ilimde ve fazilette, faaliyette çok ileri gitmiş olduklarını tarih bize söylemektedir. Benim bugün burada yaptığımı, çok arzu ederim ki, hanım arkadaşlarımdan birisi yapsın ve hanımlarımız bunu yapar. Hiçbir şer'i engel yoktur ve olmamalıdır.

Efendim; silsileye devam edeceğim. Müsaade buyurursanız bu noktaya ait olan son sözlerimi şu suretle ifade edeyim. Adam olmak istiyoruz. Bizi adam edebilecek analarımız olmak lazım gelirdi, edebildikleri kadar etmişlerdir. Fakat bugünkü seviyemiz, yüz yılların geçmesiyle bizim uğradığımız kayıpları karşılamaya yetmez. Başka zihniyette, başka fikirde, başka kemalde insanlar lazımdır. Bunlar da bize yarayacak olan anaları yetiştirmektedir.

Memleket, millet, istiklal, hâkimiyet, şeref her ne telaffuz ediyorsak, her güzel şey yalnız ve ancak kadınlarımızın feyzi, irfanı sayesinde yetişecektir. Hanımefendi, bundan sonra yeni Türkiye Devletinin takip edeceği programın esas noktasını bu söylediklerimin özeti teşkil etsin. Bu lazımdır ve inşallah teşkil edecektir.

Sanıyorum ki, Ankara'da Türkiye B.M. Meclisinin oturması için yaptığımız teşebbüslerden bahsediliyordu. Ve bizler teşebbüslerle meşgul iken memleketin umumi halinin, umumi manzarasının neden ibaret olduğunu özetliyorduk. Onun için de düşmanlarımızı tahlil ederken bu münasebetle de kadınlığa intikal ettim. Beni bu meseleye intikalde manevi destekte bulunan da validem oldu.

Şimdi arzettiğim gibi halife ve padişah kuvvetleri Ayaş'a kadar geldiği bir sırada ve –bir şey daha açıklamak gerekirse herkesin çok heyecanlanmış bulunduğu bir günde– Ankara'da milletvekilleri toplandı. Şimdi burada toplu olduğumuz gibi... Ve bir karar verdi, o karar benim teklif ettiğim projeyi oybirliği ile kabul etmiş olmakla açıklığa kavuştu. O projenin içindeki, sonradan esas teşkilat kanunu şeklinde tesbit edildi, ilan edildi.

Arkadaşlar! Yeni Türkiye Devletini idare eden T.B.M. Meclisi Hükümetini bence artık izaha hacet kalmamıştır. Ancak milletimizin, belki ifade edemediği ve fakat böyle el ele temas ederek tuttuğu ve sahip olduğu hükümetimizin mahiyetini henüz tanımayan düşmanlarımız vardır, veyahut tanımamak isteyen düşmanlar vardır. Onun için biz bu

düşmanlarımızı dahil olduğumuz bu mesut ve çok şey vaadeden istikametteki isabete ikna edebilmek için çok söylemeyi, bundan çok bahsetmeyi umumi milli bir vazife olarak telakki etmeliyiz. Şimdiye kadar mevcut kitapları okuyanlar bilirler ki insanlar birtakım hükümetler teşkil etmişlerdir ve teşkil ederler.

Efendiler, Hükümet teşkil etmeden maksat, bir içtimai heyetin mevcudiyetini muhafaza etmek ve o içtimai heyeti manen ve maddeten müreffeh ve mesut etmektir. İçtimai heyette insanlar bu iki şey için hükümet teşkil etmek zarureti karşısındadırlar. Hükümet içtimai bir ihtiyacın zaruretinden doğar ve onun istilzam ettiği bir şey vardır. Muhtelif şekil ve mahiyette birtakım hükümetler vardır.

Bildiklerimizi hatırlayalım beraberce: Mutlakiyet hükümeti vardır, Meşrutiyet hükümeti vardır, Cumhuriyet hükümeti vardır. Bugün arz sahası üzerinde gördüklerimiz bunlardır... Fakat bütün bu isimleri iki sınıf ile ifade edebiliriz. Şahsi saltanat vardır, meşrutiyet saltanatı vardır. Ben bu tarz ifademle Cumhuriyetle meşruti saltanat arasında çok ufak bir fark gördüm. Bence cumhuriyet şekli saltanatta muayyen zaman için değişmesi kabil olmayan salahiyetlere sahip muvakkat bir saltanat vardır. Diğerinde ise ömrü oldukça Sultanlık eden ve öldükten sonra da evladına veyahut akraba ve onun yakınlarına miras olarak kalan sultanlık vardır. Bu saltanat, bir adamın, bütün bir millete hakimlik etmesi, müstebit olması, bütün bir memleketi kendi mülkü sayması ve milleti de kendi emrine kayıtsız ve şartsız tabi bir köle sürüsü saymasıdır.

Efendiler; Türkiye B.M. Meclisi Hükümeti bu saydığımız hükümet şekillerinden hiçbirisine benzemez. Çünkü arzettiğim gibi onların dayandığı esas kuvvetlerin ayrılması, kuvvetlerin denkleştirilmesi nazariyesidir. Halbuki bizim hükümetimiz kuvvetlerin birleştirilmesi esasına göre kurulmuş bir hükümettir. Bu şekil ve mahiyette hükümet, denilebilir ki, bugün mevcut değildir. Ancak mevcut olmayan bir şey, hiç vücuda gelmemiş bir şeyi de yapmış değiliz. İnsanlık tarihi tetkik edilecek olursa görülür ki aynı mahiyette kurulmuş ve faaliyet icra etmiş hükümet var idi. Ancak farksızdır denemez. Kuvvetlerin birleştirilmesi esasına göre kurulmuş hükümetimizin faydalarını ve yararlarını izah için, arzu ederseniz hep beraber, kuvvetlerin denkleştirilmesi esasına göre yapılmış ve mevcut olan hükümetlerle ufak bir mukayese yapayım. Bi-

liyorsunuz ki bu kuvvetlerin denkleştirilmesi nazariyesi esasen Montesquieu tarafından konulmuş bir nazariyedir. Montesquieu bu nazariyesini yaparken dünyada mevcut modellerden birisini aramıştır ve onu İngiltere'de bulmuştur. İngiltere'de ve her yerde krallar vardır. Krallar cümlece bilindiği üzere aynı zamanda Allah tarafından dahi kuvvetlendirilmiş sanılırdı. Kralların, taç sahiplerinin, İmparatorların şahıslarında var sayılan icra kuvvetinin geri alınmasına zihinler bile meyil gösteremeyecek kadar kökleşmiş halde bulunuyordu. O zamanın bütün filozofları, bütün kanun koyucu insanları, bütün zekâları, insanlığın selamet ve saadeti için nazariyeler düşündükleri zaman, usul düşündükleri zaman değiştirilemeyecek, değiştirilebilecek gibi gördükleri noktalara karşı korkuyorlardı. Bunun üzerine Montesquieu değişmeyen, sabit bir karar kabul etmişti. Bu esas noktadan hareket ederek şimdi bu kralın idare ettiği, kendi istibdadı ve hükmü altında idare ettiği milleti hakiki saadete götürebilmek için ne yapmak imkânı vardı. Fakat bunu düşünürken Montesquieu dahi biliyordu ki bu ancak ve ancak milletin hâkimiyetini millete vermekle mümkün olurdu. Fakat buna imkân tasavvur edemediği için bu millet egemenliği –ki Kralın elindedir– bunun hiç olmazsa bir parçasını millete verelim, parçalara bölelim, kral istediği gibi, keyfine göre hareket edemesin. Az çok milletin arz, emek ve egemenliği de kralın hareketleri üzerinde etkili olsun ve bu surette zarar yarıya insin. İşte kuvvetlerin denkleştirilmesi nazariyesinin esasını koyan Montesquieu'nun zihniyeti bu idi.

Arkadaşlar, bu nazariye ile bir icra heyeti –ki reisi hükümdardır– ve bir mebuslar meclisi –vazifesi kanun yapmaktır– sonra Fransız milleti, insanlığını, benliğini temin edebilmek için yaptığı umum mücadelesinde muvaffak olduğunu zannetti. Ve bu muvaffakiyetini muhafaza ve devam ettirebilmek için Montesquieu nazariyesine kendi millet ve memleketinde tatbik yeri aradı. Yalnız orada kuvvetin ikiye ayrılması yeterli görülmedi. Bir bağımsız kuvvet daha icat edildi. Adli kuvvet..

Efendiler, insanlık daima ve daima birtakım zor kullananların karşısında kalmıştır. İnsanlık bütün varlığını daima bu zor kullananların elinden kurtarmak için sarfetmiştir. Bu zor kullananlar bir milletin egemenliğini elinden zorla almış olanlardır. İnsanlık bazan bu zorbalıkları yıkmış, parçalamış, asmış ve kesmiştir.

Fakat maatteessüf, kurtulunmuş farzedildiği noktada tekrar aldatılmıştır. Ve böylece bu zavallı insanlık daima birtakım zorbaların esiri olmaktan kurtulamamıştır. Fakat insanlık da hiçbir zaman bu istikametteki çalışmadan geri kalmış değildir. Demin ifade ettiğim nazariyenin konulduğu gün insanlığın en sevinçli günüdür. Çünkü zorbaların elinden egemenliğini hiç olmazsa bir parça kurtarmış bulunuyorlardı. Ümit veren bu nazariye birçok zaman, zamanımıza kadar rağbet bulmuştu.

Jean-Jacques Rousseau'nun yazdığı kitaplar da bilhassa bu nazariye üzerine kurulmuştur. Fakat bu nazariyenin vadettiği saadet, insanlığın arzu ettiği saadet değildir. Mücadele devam ediyordu.

Biliyorsunuz ki Amerika, bu nazariyeye dayanarak kurulmuş en büyük devletlerden birisidir. Fakat bu nazariyenin, bu kadar parlak olan bu nazariyenin Amerika'nın hayat ve esas ihtiyaçlarına yeter karşılıkta olmadığını anlamak isterseniz daha dün Cumhurreisi olan Wilson'un en son kitaplarını okuyunuz. Bu zat diyor ki: "Bu yeterli değildir. Denkleştirilmiş kuvvetler olamaz ve yoktur. Kuvvetlerin ayrımı esasen yanlıştır."

Bunun üzerine kuvvetlerin birleştirilmesi lazımdır. Fransa'da da bu istikamette dimağlarını yoranlar vardır. Her yerde vardır. Milli egemenliği kayıtsız, şartsız milletin uhdesine vermek için bütün zekâ sahipleri, emin olabilirsiniz ki, çalışmaktadır. İnsanlığın kurtuluşunu candan isteyen herkes bu eski nazariyenin çürüdüğüne kani olmuştur. Ancak yeni bir şekil bulmak için çalışıyor, uğraşıyor.

Efendiler; sizi ve bütün milleti tebrik ederim ki hakiki insanların, hakiki vicdanların, yüksek zekâların arayıp bulamadığı şekil ve mahiyeti bu millet bulmuştur. Bu son sözü izah için Devletimizin Esas Teşkilat Kanunu'nun bazı maddelerini hep beraber gözden geçirelim. Esas Teşkilat Kanunu'nun birinci maddesi hatırımdadır, söyleyeceğim, fakat hepinizin hatırında olmalıdır. Bütün milletin hafızasında olmalıdır. Çünkü bu, devleti kuran bir kanundur ve bu milleti Cenabı Hakkın izniyle behemehal saadete ulaştıracak bir kanundur. Bunun için bütün millet fertlerimizin bu kanunu baştan sona kadar Kur'an ayetleri gibi bilmesi lazımdır. Bu kanunun maddeleri yalnız bizler için değil, yeni okumaya ve yazmaya başlayan çocuklarımızın dahi alfabeyi öğrenmeden evvel

dımağlarına işlenecek bir kanundur. Çünkü bizim kurtuluşumuzu temin eden bir kanundur; bir düsturdur. Bu kanunun birinci maddesi iki fıkradan mürekkeptir. Birincisi, Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir. Kayıtsız ve şartsız.

Arkadaşlar! Egemenlik kayıtsız, şartsız daima ve daima milletin uhdesinde kalacaktır. Milletin egemenliği yüzyıllarca devam eden felaketlerden, fecaatlardan, rezaletlerden sonra başı sonu gelmeyen yumruklar altında ezile ezile hurdahaş olduktan sonra idrak ettiği benliğini kullanarak, fakat çok güçlükle elde edilebilmiştir. Bu kadar fedakârlıkla ve bilhassa bu kadar çok büyük uyanıklıktan sonra eline geçirmiş olduğu bu milli egemenliktir ki, demin bir arkadaşımızın sorduğu saltanatı yıkmıştır. Saltanatın yıkıldığına bu milletin hiçbir ferdinin artık şüphesi kalmamıştır. Çünkü arkadaşlar bunu telaffuz ettiğimiz bu zamanda pekala biliyoruz ki, saltanatı yıkmış olan yalnız bu kitabın yaprakları değildir. Bu söylediğimiz sözler bu kitabın içinde yazı halinde vücuda gelmeden evvel milletin vicdanından, ruhundan ve azminden doğmuştur. Ve millet hakkı olan ihtiyacının bunu elde etmekte olduğunu anladıktan sonra buna da muvaffak olabilmek için behemehal başında baykuş gibi daima duran bir mevcudiyeti esasından ve bütün temelleriyle bütün yüzyılların kökleştirdiği yerini, bu temellerin son taşını çakarıp havaya atmak suretiyle yapmıştır.

Bunun üzerine artık bundan sonra *saltanat yıkılmış mıdır, yıkılacak mıdır?* Diye tereddüt ve şüphe içinde bulunan dimağlar bu milletin üç dört seneden beri bu düstura, bu hâkimiyet düsturuna dayanarak yapmış olduğu bütün fedakârlık safhalarını bir an için nazarından geçirirse inanmış olur, müsterih olur. Ben de bundan eminim.

Bana asıl büyük emniyeti veren yapılmış olan şeyler değildir. Yapılması lazım olan şeylerdir. Ve o şeyleri yapacağımıza olan güvenimdir. Efendiler, bilirsiniz ki her yeni şey, güzel şey, iyi şey karşısında behemehal fena bir şey çıkar. İnsanlık hayatının bir görünüşüdür bu... Aksi var, ve ona karşı aksi vardır. Tesiri vardır. Bu itibarla tereddüdü mucip olan noktayı beraber ifade edilim. Fakat ona karşı yapacağımız şeyleri bir defa burada tekrar edelim. Hiç şüphe yoktur ki, milletimizin egemenliğini bir şahısta, veyahut çok mahdut şahısların elinde tutmaktan fayda bekleyen insanlar veyahut cahil, gafil insanlar vardır. Zira

hükümdarlar kendilerini behemehal var olmayan bir kuvvetin temsilcisi tanırlar. Bundan böyle tanımaktan zevk alırlar. Fakat bir adamın kendi kendini böyle tanıması hiçbir kudreti, hiçbir tesiri haiz değildir. Ancak etrafında bulunan çıkarcılar bu ifadeyi, bu arzuyu mırıldanırlar. Zevkle mırıldanırlar. Bahusus din kisvesine bürünerek ortaya atarlar. Atmışlardır daima!.. İşte bu geniş mırıldanmalara karşı istibdat altında bulunan, hüküm altında bulunan milletin kulakları hep bu mırıltılarla doludur. Oraya başka bir seda girmez, giremez. Neticede öyle bir hal olur ki herkes, içtimai hayatın her ferdi o taç sahibinin, o hükümdarın ve etrafındakilerin telaffuz ve ifade ettiklerini hakikat imiş gibi kabul eder. Din gereği sayar. Varlık gereği kabul eder. İşte bu telakki devam ettikçe hakikaten başka bir şey yapmanın imkânı güç bulunabilir. Fakat bir defa o imkân hâsıl olduktan sonra bu imkânı elde eden ekseriyetin içinde memnun olmayanlar çoktur.

Daima güzel şeylerden –kendi fenalığı itibariyle faydalanamıyacağını düşünenler– mutlaka hoşlanmazlar. İşte böyleleri birtakım teşebbüslerde bulunabilirler. Bu gibilere malum *mürteci* derler ve hareketlerine de *irtica* derler. Fakat çok yakın tarihi safhalarımızı düşünelim. Bunu düşünmek faydalıdır, zira en hücra kalmış köşelerdeki köylerimiz bile bu olaylara el ile dokunmuştur. Yakın felaketlerin sebepleri nedir? Bu tahlil olunmuştur ve bugünkü netice hâsıl olmuştur. Buna nazaran kabul etmek lazımdır ki bundan sonra bu milleti fetva ile, şu veya bu tefsir ile irticaa sevk edecek insanların bu millet içinde yeri yoktur. Vardır, fakat o da ancak zindanlardır. Ben korkusuz, çekinmeksizin kati olarak ifade ediyorum ki milli egemenliğin değiştirilmesi ve karıştırılması değil, fakat bir kelimesinin, bir noktasının bile, şöyle veya böyle olmasını isteyenler benim gözümde en koyu mürtecidir. Ve böyle adamlara karşı yapılacak şey, bunları parça parça etmektir.

Efendiler, artık yetişir! Bu milletin çektiği felaketler çoktur. Bu millete acımak lazımdır. Bu milleti şunun ve bunun faydalanması için şu ve bu istikametlere, karanlıklara sevketmek ayıptır, rezalettir, günahtır. Bunu artık yaptırmayacağız.

Arkadaşlar! Birinci maddenin üçüncü fıkrası, görürüz ki idare usulü halkın doğrudan doğruya kaderini bizzat ve bilfiil idare temsil usulüne dayalıdır. Hakikatte egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu

temin için, milletin uhdesinde dokunulmazlığını temin için tek çare, idarenin halkın elinde bulunmasına bağlıdır. Şuna, buna havale edilen idarenin sonu malumumuz olmuştur. Ve daima öyle olmaya mahkûmdur. Fakat bu ifadeden anlaşılmasın ki, vaktiyle Yunanistan'daki küçük hükümetlerde olduğu gibi veyahut Roma'da olduğu gibi bütün memleket ihtiyaçlarını, hayati ihtiyaçlarını orada hep beraber düşüneceklerdir. Ve kararlarını verip talimatını yapacaklardır; böyle olmuştur. Çünkü, bütün memleket halkının ihtiyaçlarını terk edip bir araya gelmesine esasen imkân olsa bile müşkülleri çoktur ve buna da ihtiyaç yoktur. Ancak mahdut olmamak şartiyle, daimi olmamak şartiyle her noktadan emniyet ve itimat ettiklerini bir arada toplarlar.

Memleketin bölünmüş olduğu seçim daireleri dahi aynı idare tarzına tabi olmalıdır. Esas Teşkilat Kanunu'na göre Vilayetler Kanunu, Nahiyeler Kanunu güzel şekilde tatbik edildiği zaman bu dediğimiz görüş noktası ve bu nazariye, memlekette tatbik kabiliyetini tamamen bulmuş olur. Şimdi Meclis hem teşrii ve hem de icrai kuvvete malik olmakla kuvvetler birliği nazariyesini tatbik etmiş oluyor. Bu mahiyette bulunan hükümetimiz, emin olabiliriz ki herhangi bir istikamete, herhangi görüş noktasından düşünülürse düşünülsün, muhakeme edilirse edilsin mevcut olmuş ve mevcut olan hükümet şekillerinin hepsine tercih edilir. Asıl tercih sebebi daima ve daima dimağımızın en kuvvetli noktasında, en kuvvetli olarak muhafaza etmeye mecbur olduğumuz milli egemenliğimizin korunmasını temin ettiği içindir. Aynı zamanda bu hükümet şekli insanlığın, içtimai heyetin istediği refah sebeplerini, saadeti arayan ve bulan bir şekildir. Aynı zamanda biz elhamdülillah Müslümanız. Din esaslarını tetkik ettiğimiz zaman onun bize ifade edebileceği şekil, yalnız ve yalnız bu hükümet şeklidir. İsterseniz bu noktada ufak bir izah yapayım.

Bilirsiniz ki şer'i esaslarda, ilahi emirde hükümet şekli yoktur. Şu veya bu şekil ifade edilmiş değildir. Yoktur. Yalnız hükümetin nasıl olması lazım geleceğine dair esaslar ifade olunmuştur. Bu esasların biri de şûradır, meclistir. Hükümetin behemehal meclis olması lazımdır. O kadar ki bizzat Cenab-ı Peygamber şûrasız muamele yapmazdı, Allah tarafından menedilmişti. İkinci esas adalettir. Sıra adaletle hükmünü icra eder. Adaletten yoksun bir hükümet şekli beğenilmemiştir.

Üçüncü esas vardır: Büyük amire itaat etmek. Maalesef bu güzel hakikatı, çok fena yorumlamışlar ve herkese tanıtmaya çalışmışlardır.

Emîr demek, amir demek, sultan demektir, padişah demektir. Böyle başa geçen bir canavar demektir. Ve böyle bir canavara ne olursa olsun behemehal itaat etmek lazımdır. Müstebit olsun, rezil olsun, itaat edeceksin.

Tarihi bilenler çok iyi bilirler ki, hakikaten müstebit olan hükümetlere, hükümdarlara, "meşrudur" diyen ulemadır. Ve ancak böyle ilim adamlarının yorumlarıyla ve fetvalarıyladır ki Emevi halifeleri zamanında zalim bir saltanat kurulmuştur. Bu noktadan, görüyorsunuz ki, bizim hükümet şeklinde bütün şartlar vardır. Şunu da ilave edeyim: Bu emîrden maksat bir adam değildir. Belki birçok adamlardır; çok adamlardır. Ve onlar kahırla emredenler değildir. İlim ve fazilet ile, üstün olan insanlardır. Filhakika akıllı ve anlayışlı olanlar için çok faydalı bir şeydir. Şu veya bu işte, o işlerde mütehassıs ve derin bilgisi olan insanların sözlerine itaat iyiliği getirir, saadeti ve refahı getirir. Millet her noktadan kendi yararlarını muhafaza edecek olan ve yararları korumak için lazım olan vasıfları, meziyetleri toplamış bulunduğunu kabul ederek seçtiği insanlardan, vekillerden kurulu bir şûraya malik olursa ve bu şûra, adalet üzere hareket ederse işte Allahın ve Kur'an'ın istediği hükümet olur.

Çok iftihara şayandır ki milletimiz ancak 1300 sene sonra bu Kur'an hakikatlerini fiili halde göstermiş oldu.

Arkadaşlar! Bütün cihan görmeye ve anlamaya mecburdur ki Osmanlı İmparatorluğu tıpkı Selçuklu İmparatorluğu gibi tarihe karışmıştır. Ancak milletimiz, varlığına dayanarak ve bu varlığını sonu gelmeyen muvaffakiyetler ile dolu olan, 3 seneye, 4 seneye sığdırılamayacak kadar parlak ve geniş bir muvaffakiyete malik olan milletimiz, yeniden bir devlet meydana getirmiştir ki, adına "Türkiye Devleti" derler. Türkiye Devleti, Türkiye B.M. Meclisi tarafından idare olunur. Ve bu Meclis teşrii, ve icrai salahiyetlere maliktir. Milletin ve memleketin tek olarak hakiki mümessilidir. Bunun hükümetine de "Türkiye B.M. Meclisi Hükümeti" denir.

Osmanlı Devleti maatteessüf ölmüştür. Babıâli Hükümeti maatteessüf ölmüştür. Veyahut maaliftihar ölmüştür. Çünkü o ölmese idi milleti öldürecekti. Sonra İstanbul'da ikide birde terzil olunan, tahkir olu-

nan, kovulan Mebuslar Meclisi yoktur, ölmüştür. Böyle her hakaret gördükçe, her hakarete tahammül gösterdikçe milletin de hakikaten hakarete layık olduğunu ve hakarete dayanık olduğunu ispattan başka şeye yaramayan o Meclis-i Mebusan ölmüştür ve ölmeye mahkûmdu. Onun yerine Mebuslar Meclisi adı değil Türkiye B.M. Meclisi geçmiştir.

Esas Teşkilat Kanunu'nun maddelerini zihnimden takip ediyorum. Türkiye B.M. Meclisi iki sene vazife yapar. Her iki senede bir defa yeniden seçilir. Bu zaman meselesi, tartışılabilir bir meseledir. Denilebilir ki çok devamlı bir iş yapabilmek için toplanma ve oturma müddeti fazla olmalıdır. Fakat bizim çok korktuğumuz ve daima korkmakla hayatımızı kurtaracağımız bir şey vardır ki, herhangi bir şahsın, herhangi bir heyetin dahi istibdadı altında kalmaktır. Çünkü efendiler, şahıslar gibi Meclisler de müstebit olur ve meclislerin istibdadı, şahısların istibdadından daha tehlikelidir, daha öldürücüdür. Binaenaleyh, uzun müddet iktidara sahip olmak üzere iktidarda kalacak olan mebuslar yavaş yavaş kendilerini seçen milletin arzusundan, emellerinden, duygu ve fikirlerinden uzak kalır; arada ayrılık olur. Bir gün bakarsınız ki millet başka türlü çalışıyor, milli emeller başkadır.

Halbuki üç sene, beş sene Meclisin içinde kapanmış olan insanlar âdeta devletle ilgili değilmiş gibi başka türlü düşünüyor. Bunları da milletin adına ve hesabına kaydetmek isterler ve edebilirler. Onun için, bilhassa bizim gibi canı yanmış olan bir milletin meclisi dahi her ihtimale karşı müddeti çok olmamalıdır. Bu noktadan ne kadar az olursa olsun tabiatiyle bizim için o kadar arzuya şayandır. Eğer memleketimiz çabukluk isteyen vasıtalara sahip olsaydı, şimendiferimizle üç beş günde toplanabilmek ihtimali olsaydı meclis her sene değişmeliydi. Hatta denilebilir ki, altı ayda değişmelidir. Ta ki millet anlasın; millet egemenliğini vermemek için ve herhangi şekil ve surette vermemek için, kaptırmamak için bütün vasıflarını, bütün dikkat ve uyanıklığını temin edebilsin. Bu emniyetini temin edinceye kadar çok kıskanç davranacağız. Onun için müddet iki sene kabul edilmiştir. Bu, mutalalara binaen muvafık görülmelidir. Bir de esaslı bir nokta vardır:

Meclisin oturma zamanı yalnız tayin edilmiştir. Fakat vekillerin gelmesi hiç kimsenin, hiçbir makamın çağırısına bağlı değildir. Millet, vekillerini seçmiştir. Onlar, kendiliklerinden gelirler, Meclise gi-

rerler, ve tayin edilmiş zamanda işlerine başlarlar. Çünkü biliyorsunuz ki efendiler, Osmanlı Hükümeti zamanında Mebuslar Meclisinin toplanabilmesi, hükümetin emriyle ve daveti ile vuku bulurdu. O müstebit hükümetlerin elinde vesile bulundukça çok zamanlar bu müddet geciktirilmiştir. Hiç davet edilmemesi dahi vakidir. Bu kanun maddelerinden birisi belki dikkatinizi çekmiştir. Kanun, Meclise verilen vazifeleri saymıştır. Mesela, şer'i hükümlerin yerine getirilmesi, yürütülmesi, harp yapmak, sulh yapmak ve şunu bunu yapmak gibi.

Esaslı haklar Meclise aittir, deniliyor. Esasen icrai ve teşrii salahiyete malik olan ve millet ve memleketin tam bağımsızlığını ve kayıtsız, şartsız egemenliğini uhdesinde tutmaktan ibaret olan umdeyi düstur olarak ortaya attıktan sonra memleketi mamur, milleti mer'i (?) yapmak için ayrıca değişiklik yapmak, mesut ve müreffeh etmekten ibaret olan vazife Meclis için lüzumsuzdur, ve hakikaten lüzumsuzdur. Ancak biliyorsunuz ki, Osmanlı saltanatındaki Esas Teşkilat Kanunu'nun salahiyetlere ait olan maddeleri doğrudan doğruya milletin meşru hakkı olan, tabii hakkı olan bütün vazifeleri hükümdarlara, halifelere vermişti. Artık millete ve cihana ve o gibi adamlara açık bir şekilde anlatmak lazım gelir ki, bu vazifeler, bu haklar asla kimseye verilemez. Çünkü milletin hayatıdır, şerefidir, namusudur, haysiyetidir. Bu faziletlerden ayrılmaya rıza gösteren bir milletin artık bu gün, bu yüzyılda insan topluluğu içinde mevkii yoktur arkadaşlar.

Böyle bir içtimai heyet ve bu insan topluluğu içinde behemehal yüzüne tükürülmelidir. Başka bir varlık şekli gösteremeyecektir. Bizim milletimiz, zelil bir millet olmak tenezzülünde bulunamaz.

Arkadaşlar! Millet ve memleket için yapılması lazım gelen bütün işler, kanun yapmak, kanuna göre şunu ve bunu icra etmek, her ne lazımsa bütün bu vazifelerin yapıldığı yer, Türkiye B.M. Meclisinin içidir, kendisidir. Ancak bu tam bağımsızlık ve milli egemenliğin korunması için konulmuş kati bir esastır. Fakat bu yol, bir meclis ne kadar büyük olursa milli egemenliği o kadar çok temsil eder. Böylè bir Meclisin yapılması tabii olan ve konulmuş kanunların içinde bulunan işlerle dahi iştigal etmesi esasen lüzumsuzdur. İcrai vazifeler hakkında bir hadden sonrası için, yine kendi içinden seçtiği bir heyeti vazifelendirmektedir ki, ona biz vekiller heyeti diyoruz. Vekiller heyeti bir kabine değildir arkadaşlar.

Vekiller heyeti başlıbaşına bir varlık değildir. Vekiller heyeti, umumi heyetin içinde ve onun temasında bir şeydir. Bu vekiller heyeti, ancak umumi heyetten almış olduğu talimat dairesinde haraketle yükümlüdür. Bunun haricine çıkamaz. Tereddüt ettiği noktada derhal umumi heyete başvurmak ve alacağı yeni talimata göre hareket etmek mecburiyetindedir. Zaman zaman kulağımıza gelmiştir ki kabine şekli ve mahiyeti daha yararlı olabilir. O da icraat sureti noktasındadır. Yani bir adam hem seçilsin ve o vekiller heyeti reisi olsun. Hatırıma bir şey geldi. Onu hatırlatayım: Vekil demek, nazırın vekili demek değildir. Nazırın manası yoktur. Veyahut nazır'ın manası vardır. Eski müstebitçilerin bakıcısı olmak üzere..... Bunun üzerine vekil doğrudan doğruya kastedilen göstericiliği ifade eder. Onun için vekiller heyeti başkanı gibi bir adam seçilsin ve o kendi arkadaşlarını seçsin. Bu kabine şeklinde daha çok birlik bir vaziyet olur, ve daha çok çalışılır deniyor. Halbuki bu saydığımız olunca ve vekiller heyeti Meclisten çıkacak olan düstura göre, talimata göre, görüş naktalarına göre, kanunlara göre hareket etmek mecburiyetinde olunca birliği o küçük heyetin içinde değil, belki Meclisin içinde aramak ve orada temin etmek lazım gelir. Diğer bir şey hatırıma geldi: Sanılır ki bu hükümet tarzı başsız bir şeydir. Ve böyle olunca dengelik nasıl olacak? Halbuki başsız değildir. Ve dengesiz de değildir. Çünkü Meclisin müddeti kadar hayatı olan bir başa maliktir, bir reise maliktir. Yalnız reisin, değişmeyen hükümdar gibi veyahut bir cumhurreisi gibi salahiyetleri yoktur. Ve bizim memleketimiz ve milletimiz için en muvafık olan budur. Eğer başta seçeceğimiz adama, hatta hudutlu ve tayin edilmiş zamanda dahi olsa, değiştiremiyeceğimiz birtakım salahiyetler vererek bizim durumumuz çok naziktir. Ufak bir zamanda, ufak bir tedbirle yine felaket mevkiine getirilebilir. Bunun üzerine, reisin vazifesi yalnız o makamı temsil etmekten ibaret olacaktır. Bütün hak, bütün salahiyet milletin ve milletin vekillerinden mürekkep olan bir topluluğun olacaktır, bir kişinin olamıyacaktır ve olmamalıdır.

Derneğe gelince: Yine Esas Teşkilat Kanunu'nda bir madde görürüz ki o maddede üç varlık bahis konusudur. Meclisten bahis olunuyor. Ve Meclisin seçtiği bir reislik makamından bahsolunuyor ve yine Meclis ve seçtiği vekillerden mürekkep bir vekiller heyetinden bah-

solunuyor. Bunlar arasında şöyle bir münasebet vardır: Meclis reisi Meclisin kanunlarına imza koyar. Bu demek değildir ki Reis, Meclisin çıkardığı kanunları tasdik eder, yani Meclis reisinin tasdik işareti olmadan o kanun katiyet kesbedemez fikri katiyen hatıra gelmemelidir.

Böyle bir şey yoktur. Meclis kanun yapar. Yaptım dediği gün kanun olmuştur. Reisin oraya imza koyması, Meclisce muamelesinin tamam olmuş olmasından başka bir şeye delalet etmez. Çünkü Meclisin yapacağı kanunun tasdiki sıfatını bir adama vermek demek milli egemenliği kökünden yıkmak demektir. Zaten padişahların ve halifelerin şimdiye kadar haiz oldukları en dehşetli ve öldürücü hak ne idi? Kanunları tasdik etmekti. Bizim usulümüzde hiç kimsenin Meclisten çıkan kanunu tasdik etmeye salahiyeti yok. Tasdik etmezse bir şey olmaz. Çünkü o sadace işaretten ibarettir. Yani o maddede bir hak görüyoruz ki Meclis Reisi, Vekiller Heyeti kararlarını tasdik eder, birisinde imza koyar. Vekiller heyetininkini de tasdik eder. Bu tartışmaya değer bir ifadedir. Yani Meclis Reisi Vekiller Heyetinin kararlarını tasdik ettikçe Vekiller Heyetinin sorumluluğu kalkabilir. Hayır efendiler, Meclis Reisi Vekiller Heyetinin sorumluluğuna iştirak edemez. Meclis Reisinin Vekiller Heyetinin kararlarına imza koyması iki görüş noktasından lazımlıdır.

Birincisi, Vekiller Heyeti Umumî Heyetin niteliğinden başka bir niteliği haiz değildir. Vekiller Heyeti, arz ve izah ettiğim gibi, birtakım esaslı noktalara daima riayet edici icrai ayrıntılarda salahiyeti haizdir. O esaslı noktalar şunlardır: Vekiller Heyeti Devletin, milletin tam bağımsızlığını bozabilecek bir karar veremez. Vekiller Heyeti; milli egemenliği zarara sokacak herhangi bir karar alamaz. Vekiller Heyeti, Umumi Heyetin vermiş olduğu talimata uymayan bir karar veremez. O halde koskoca bir Meclis on kişilik bir Vekiller Heyeti seçti, bu on kişi bir gün bu dediğim noktalara muhalif olarak bir karar alsa ve bu kararı tatbik etse ve bu tatbikın neticesinde de görsek ki egemenliğimiz kaybolmuş, tam bağımsızlığımız şu noktada yaralanmıştır. Bunu anlarız. Belki tedbir alınmasına da teşebbüs ederiz. Fakat Bağdat harap olduktan sonra.

Meclis ve milli egemenlik, bu kişilerin her haraketlerini kontrol etmek ve teftiş altında bulundurmak mecburiyetindedir. İşte bu itibarla,

Meclis Reisi Vekiller Heyetinin bütün kararlarını görecek ve tasdik edecektir. Bunun tasdiki demek, tam bağımsızlığa muhalif ve milli egemenliğe uymayan bir şey değildir. Kanun dairesindedir demek için bunu teftiş etmektir. Pek iyi... Vekiller Heyetinin herhangi bir kararını Meclis Reisi tasdik etmezse karar olmaz mı? Hayır; böyle bir şey yoktur. Tasdik etmediği bir noktayı bu dediğim esasa muhalif gördüğünden dolayı tasdik etmemiştir. Ama Meclis Reisinin de hatası ve aldandığı noktalar olabilir. O halde böyle tartışma konusu olan bir Kanun derhal Meclise arzolunur. Meclis ne karar verirse Vekiller Heyeti öyle hareket eder. Meclis isabet etmemiştir. Hatta etmiş zannetmiştir. Fakat zan dahi olsa çok kıskanç olan noktalar için bu kadarcık isabetsizlik, madem ki tashihi kabildir, caiz görmek gerekir. Bu itibarla Meclis Reisi aynı zamanda Vekiller Heyetinin de tabii reisidir. İşitmiştik ki hem Meclis Reisi, hem Vekiller Heyeti Reisi nasıl olur? Yani bir kişi, iki makamın nasıl reisi olur. Bunun üzerine Vekiller Heyeti Reisini başlıbaşına serbest bırakalım. Meclis Reisinin bunlarla hiçbir alaka ve münasebeti olmasın. Bu takdirde karşımızda bir heyet kabul ederiz. Ve onu istediğimiz gibi hırpalar, tartışır, sarsarız.

Efendiler, bu da olamaz. Çünkü, bu zihniyet eski şekillere alışmış olan zihniyetlerden başka bir şey değildir. O zaman bir meclis olursa başında bir reisi, bir vekiller heyeti olursa başında bir reisi yekdiğerinden ayrı iki parça halinde kalır. Behemehal bu iki parçayı bir noktada birleştirmek lazımdır. Pekala, o halde başka bir reis seçelim. Bu iki reisten başka bir reis seçelim. Fakat bu kimin reisidir? İcra kuvvetinin reisi midir, "Evet" dersek o vakit bir hükümdar yaratmış oluruz ve bu hükümdarla Vekiller Heyeti ilgilenir ve bunun karşısında da milletle ilgili Meclistir. Hayır öyle olmasın. Meclisin reisi mi? Evet veyahut hayır... Şimdi tetkik olunursa madem ki Vekiller Heyeti, vekiller heyetlerinden başka bir niteliktedir. Mademki Meclis hem teşrii ve hem icrai salahiyeti haiz bir meclistir, o halde her ikisinin reisi olmak üzere bir makam lazımdır. Zira, bu makamları, teşrii, icrai makamları ayırdığımız Meclisin niteliğini de değiştirmiş ve başkalaştırmış oluruz. Onun için her ikisinin üzerinde bir reis, fakat arzettiğim gibi ne cumhurreisidir, ne de hükümdar. Esasen hiçbir salahiyeti yoktur. Bir görüş noktasiyle Meclisin muamelesinin son bulduğunu

işaret eden bir adamdır. Diğer taraftan Meclisin görüş noktasına göre hareket edip etmediğini kontrol eder. Vekiller Heyetinin kontroludur. Bununla beraber, bu şeklin yapmış olduğu birlik bir "baş" tasavvur ettirir ki, o baş, o meclisin manevi kişiliğinin başıdır. Belki o baş, bütün milletin manevi varlığının başıdır. İşte bizim muhtaç olduğumuz baş, arkadaşlar, böyle bir baştır ve biz öyle bir başa malikiz ve biz o başa daima içtenlikle bağlı olacağız.

Yalnız hiçbir kötü yorumlamaya yer vermemek için şunu da ilave edeyim ki, sakın manevi olduğunu iddia eden şahısların başıyla bir münasebeti ve bir benzerliğini bulmayasınız. Bu hakiki bir baştır. Öteki sahte bir baştır.

Arkadaşlar mümkün olabildiği kadar hükümet şekil ve mahiyeti hakkında izahlarda bulundum. Tabii bunun üzerinde daha çok söz söylenebilir. Fakat bunu şimdilik o kadar lüzumlu saymıyorum. Karşımdakiler zaten bu meseleleri benim kadar anlamışlardır ve benden daha çok bu hususta cihazlanmışlardır. Yalnız bir fikirle şu bahsi tamamlayayım. Bu şekil ve mahiyetin, diğer mevcut olan şekiller ve mahiyetlerle kıyaslaması sonunda demek istiyorum ki bu hükümet iyidir. Fakat benim bu sözüm o kadar ilmi değildir. Zira, hangi hükümet iyidir, sorusu sorulursa bunun cevabı yoktur. Hangi hükümet iyidir? Her hükümet iyidir ve her hükümet fenadır. Ne şu içtimai topluluğun teşkil ettiği bir hükümetin, ne bu devletin iyi veya fena olduğuna dair bir hüküm verebilmek için, hükümet kurmaktan kastedilen hususlar ne ise onu tetkik edelim. Demin bir münasebetle arzetmiştim ki bir içtimai topluluğun hükümet yapmaktaki isteği, varlığını korumaktır. Refah ve mutluluğu temindir. Şimdi bilhassa Türklerin şimdiye kadar kurdukları hükümetleri bu görüş noktasından tetkik edelim.

Mesela; Babıâli Hükümetini ele alalım: Ne lazımdı? Milletin varlığı korunmuş mudur? Sanırım bunun cevabını vermek için kimse bir an tereddüt etmez. Osmanlı Devleti ve Babıâli Hükümeti meşrutiyet usulü ile beraber bu milletin varlığını korumuş mudur? Hayır! Bir şey yapmıştır. Bu milleti mezara kadar getirmiş ve bir de tekme vurmuştur. O halde milletin refah ve saadetini elde edebilmiş midir? Sanırım ki, bunun sorusunu da vermekte dimağımızı çok yormayacağız. Zira İzmir'den, Erzurum'a kadar, Karadeniz'den Irak ve Suriye sahalarını görmüş olanlar,

gözlerinin şehadetiyle ve görmemiş olanlar çok kolaylıkla öğrenebilirler ki, memleketimiz baştan sona kadar harabezardır. İnsanların yaşayabileceği bir tek şehre malik değildir.

Arkadaşlar, böyle çerden çöpten samandan yapılmış birtakım yerlerdir. İnsanların yaşayamayacağı yerlerdir. Diğer taraftan yolumuz yoktur, bir şeyimiz yoktur. Bir de millet cahildir, fakirdir, sefildir. Neticesi bu... O hükümet şeklinin, o hükümet mahiyetinin verdiği son budur. O halde ilmen ve mantıkan hükmetmek lazımdır ki o şekil ve mahiyet, bu milletin içtimai varlığına, varlığının ihtiyaçlarına uygun düşmemiş bir şeydir. Eğer uygun düşseydi, sonuç böyle olmayacaktı. Bugünkü hükümetin mahiyetine bakalım.

Millet, en büyük felaketin çukuruna getirildiği dakikada teşekkül etmiştir ve aradan henüz üç buçuk sene geçmiştir. Bu müddet içindeki faaliyeti, milletin varlığını korumuş mudur? Sanırım ki, müspet cevabı vermek mecburiyetindeyiz. Değil yalnız milletin varlığını koruma, milleti ölümden, felaketten kurtarmış ve o kadar parlak bir görüntü vermiştir ki, o varlığın görüntüsünün yüze çıkışından bütün dünya hayretlere düşmüştür. Pekala, milleti müreffeh ve mutlu edebilmiş midir? Bunun cevabını vermekte de, eğer insaflı olmak istersek, müşküllere düşmeyiz. Şüphe yoktur ki yüzyılların yıktığı bir memleketi üç buçuk senede imar etmek imkânı yoktur. Yüz yılların felakete düşürdüğü bir milleti, fakir düşürdüğü bir milleti esasen hiçbir vaka olmamış olsa idi dahi üç buçuk senede zengin etmek kolay bir şey değildir. Yalnız milleti mesut ve müreffeh edebilmek için temin edilebilmesi lazım gelen hakiki sebepleri temin etmiştir ve bu, hiç şüphe yok, millete çok şey vaat etmektedir ve bu vaatler o kadar kuvvetli, o kadar emniyet ve inanç vericidir ki bunda hiç kimsenin tereddüde düşmemesini hasseten tavsiye ederim.

İşte Türkiye Devleti, Türkiye B.M. Meclisi ve Hükümetinin nasıl teşekkül ettiğini ifade etmeye çalıştım. Arzu ederseniz o noktadan bu güne kadar gelelim ve bu suretle de beyefendinin sorusuna ait cevabını tamamlamaya çalışayım.

Hükümetimiz, teşekkül ettiği gün, çok güzel fikirlere, ve bu güzel fikirlerin fiil mevkine konulması için çok vicdani teşebbüslere tevessül edilmiş olmakla beraber vaziyetin karşılaştığı imkânsızlığın büyüklüğü önünde düşünmemek mümkün değildir.

İzmir ve civarında durmuş halde bulunan Yunan ordusu doğuya doğru adımlarını uzattı. Vaka malûmunuzdur. Memleket dahilinde halife ve padişahın adamları ve kuvvetleri zavallı halkımızı birer birer yoldan çıkardılar ve kandırdılar. Bunun üzerine, Türkiye B.M. Meclisi Hükümeti, bütün düşmanların cihazlandırılmasiyle, kuvvetlendirilmesiyle, teşvikiyle memleketimizi istila için saldıran canavarları tevkif etmek üzere tedbir düşünmeye mecbur idi.

Diğer taraftan da kendi hayatlarını, kendi refah ve saadetlerini kurtarmak istediği kendi ırkdaşlarına, dindaşlarına karşı ayaklanmaları hakikate döndürebilmek için bir tedbir ve kuvvet kullanmak mecburiyetinde bulunuyordu. Hiç şüphe yok ki düşmanlarımız milletin aldığı teşebbüsün mahiyetindeki geniş delaleti, kuvveti, şumulü gördüler. Millet behemehal öldürmekten ibaret olan kasıtlarını temin edebilmek için alınan tedbirlere ve bu icra edilmiş şekle, bir an evvel son vermek gerekiyordu. Çünkü her geçen gün bu memleket ve milletin hayatını ve kuvvetini yaratacak idi ve her geçen gün onların kötü niyetlerine bir perde çekmek suretiyle kendi kuvvetini gösterecektir. Onun için çok acele etmek lazım gelirdi.

Düşmanlarımız bu acelecilikte kusur etmediler. Bunun üzerine bu Devletin, Türkiye Devletinin ve Hükümetinin hazırladığı bütün şeyler yeni yeni darbelerle yıkılmak istenildi. Ben bu vakaları burada saymayacağım. Çünkü hepsini biliyorsunuz. Ve netice itibariyle bunları saymak gerekmiyor. Bu hükümetin mahiyeti o kadar feyiz yağdırıcıdır ve başından, ilk gününden itibaren o kadar feyiz yağdırıcı olmuştur ki, yüzyılların hücumları karşısında âciz kaldığını açığa vuran eski Osmanlı İmparatorluğuna karşı, onun âciz ve miskinliğine karşı büyük bir celadet göstermekte asla kusur etmedi.

Bana bu milletin içinde senelerce bulunmuş, bu milletin parasiyle, ekmeğiyle yetişmiş, en büyük makamlarına çıkmış, dünyaya şöhret salmış en büyük adamlarından birisi demişti ki:

"Efendi, senin maksadın, zaten harp olmuş; sonuna kadar harp mi ettirmektir? Bu günün akıl ve mantığının kabul ettirdiği şey, düşmanlarımızın dediğini kabul edelim. Bunun sonunda bağımsızlığımız elden gidecektir. Fakat zarar yok... Dünyada istiklalinden mahrum edilmiş ve

fakat bir zaman sonra tekrar çalışarak istiklale mazhar olmuş milletler vardır. Ne yapalım, kader böyle imiş... Bir defa bunu teslim edelim. Sonra elde etmeyi düşünelim."

Ben bu zatın adını size söylersem hayretlere düşerseniz. Ancak zamanı gelecek, bütün vakaları, bütün sebepleri söyleyecek ve belki söylemek lazımdır ki, milletimiz artık şu büyük, şu küçük, şu ortanca adammış gibi birtakım vesveselerle kendi kendini kandırmasın. Emin olasınız ki efendiler, bizi, milleti daima kandıranlar büyük tanıdığımız ve fakat çok küçük olan heriflerdir. Ben onlara şu cevabı vermiştim. Orta yerde namustan, şereften, istiklalden ve hâkimiyetten yüz çevirmeyi gerektiren bir meskenet vardır. Bir alçaklık vardır. Fakat efendiler, bu meskenet ve bu alçaklık, bu necip ve ulvi milletin kalbinde değil; senin kalbinde ve senin habis dimağındadır... Benim anladığıma ve katiyen hüküm verdiğime göre bu millet karar vermiştir. Ya namusu ile yaşayacaktır veyahut bütün memleket yansın, yıkılsın, harap olsun, gene bu devam edecektir. Bu memleketin en son tepesine kadar çıkacağız. Ve orada taş taş üstünde kalmayıncaya kadar uğraşacağız ve en son nefesimizi orada teslim edeceğiz. Ancak ondan sonradır ki düşmanlar bu memlekete sahip olabilirler. Cenabıhakka çok şükürler ederim ki, bu kanaatlerimi açıkça izah eden ifadelerimizin hiçbirinde aldanmadım. Vakalar sözlerimi ve kanaatlerimi teyit etti. Fakat tahayyül eden benim kanaatlerim, benim his ve fikirlerim değildir. Zaten millete var olan duygu idi, fikir idi, kanaat idi. Noksan olan gayret yokluğundan başka bir şey değildi.

Son olarak millet, birçok zahmetlere, meşakkatlere ve yoksulluklara rağmen bütün bir düşman dünyasına karşı asaleti ile, necabeti ile, insanlığı ile ve yaradılışındaki kudreti ile denk olarak bir misal gösterdi. Bu memleketi çiğnemek için, bu milleti esir etmek için gelen düşman ordularını en son kıtasına kadar, en son cüzütamına kadar tamamen yok etti ve bu topraklara gömdü. Milletimiz, öz ve kahraman evlatlarından mürekkep olan ordularının muvaffakıyetleriyle, parlak muvaffakıyetleri ile ve hiçbir milletin tarihinde bir misali görülmemiş olan hareketleriyle övünebilir. Fakat, milletimiz daha başka bir şeyle de övünebilir, O da, insanlığı ile, sulh ve selamette kalmaya olan kati meyli iledir ki, bunu da milletimiz ispatlamıştır. Hakikaten muzaffer ordularımızın hiçbir

hareketini, hiçbir şekil ve surette bir an durdurmaya maddi imkân olmadığı bir zamanda bize dediler ki: "Milli emellerimizi, tabii haklarımızı ve şimdiye kadar sizden esirgediğimiz ve vermediğimiz ve vermek istemediğimiz şeyleri size vereceğiz... Bunun için kavga etmeye hacet yoktur. Buyrun sulh masasına." İşte bu teklife karşı bütün millet ve bütün Meclis ve hükümetimiz, içtenliğini kullanarak muvafakatını gösterdi. Derhal muzaffer ordularımız durduruldu, beklemeye konuldu. Murahhas heyetimiz Lozan'a gönderildi.

Efendiler; Lozan Konferansının iki aydan beri devam eden müzakerelerinin neticeleri gazetelerde intişar etmektedir. Hatta en son bilgiler bile gazetelerinize geçmiş gibidir. Onun için aynı şeyleri tekrar etmekten çekineceğim... Yalnız, son günlerin görüşmeleri bütün millet ve memlekette menfiye daha çok meyil gösterimiş mülahazalar doğurduğu için birkaç söz söylemek gerekli olacaktır. Bir iki noktaya dair arkadaşların soruları da vardır.

Arz ettiğim gibi biz, büyük ve iyi niyetle sulh ve sükûnun bir an evvel geri gelmesini temin hususundaki ciddi arzumuzla konferansa gittik. Bu arzularımız ciddi idi ve bunun delilleri açıktır. Çünkü memleketimizi imar etmek istiyoruz. Bu çok çalışmayı gerektirir. Harabeye dönmüş olan memleketler, bu harabe yerlerde oturanlardan ibaret fakir milletimizle –kabul edelim ki– bu yüzyılda yaşayamayız. Halbuki, biz yaşamak istiyoruz ve yaşamaya hakkımız vardır. O halde bütün bu şartları unutarak serserilik yapacak kadar muhakemesiz ve mantıksız da değiliz. Böyle olmadığımızı da dört senelik hareketler ile ve bunun neticeleri olan olaylarla bütün dünyaya karşı ispat ettik. Eğer biz harp ettiysek bunu harp etmiş olmak için değil, hayatımızı ve hayatımızın sebeplerini kurtarmak için idi. Ve bunun için mecbur idik. Mecburuz ve mecbur ederlerse devam ederiz. Halbuki arkadaşlar, karşımızdakilerde aynı içtenliği bulamadık. Bizim zihniyetimizle, karşımızdakilerin zihniyeti arasında büyük farklar zaten mevcut idi. Fakat gördük ki onlar henüz zail olmamıştır. Aramızda esaslı uzaklık vardır ve bu dün ve bugün tamamiyle belirmiş bulunuyor. Efendiler!

Babalarımızdan, dedelerimizden, her tanıdığımızdan işittiğimiz, kitaplarda okuduğumuz ve adına da *Şark Meselesi* denilen bir şey vardır. Bu şark meselesi, belki başlangıçta yaptığım bazı safhalarla iştigal olunur bir görüştür. Fakat bütün o şamil manalardan göz ayıra

ayıra bugünkü değil, dünkü duruma gelecek olursak doğrudan doğruya anlaşılması lazım gelen şey, Osmanlı Devletinin yıkılması, tarihten, coğrafyadan, haritadan çıkarılması, silinmesi için Garbın duyduğu şiddetli arzu idi. Çünkü Garp öyle bir zihniyet hâsıl etmişti ki Osmanlı Devletini yıkmakla, Osmanlı Devletini vücuda getiren asıl unsur da kediliğinden yıkılmış olacaktır. Tabii çok esaslı olarak aldandıkları bir şeydi. Ancak, birincisinde muvaffak oldu. Osmanlı Devletini yıktı ve tarihe geçirdi. Fakat ikincisinde muvaffak olamadı, olamaz ve olamayacaktır. Bunda da gafildirler. Zira *Şark Meselesi* adı altında Osmanlı Devletini ve Türk unsurunu, devletler kuran, büyük imparatorluklar yaratan kuvvetli ve kudretli Türk Milletini behemehal yoketmek hususunda mevcut kanaat pek derindir. Bugünkü Avrupa diplomatlarının dimağında hâsıl olmuş bir görüş noktası değildir. Bundan evvel, çok ve çok evvelki zamanlarda yerleşmiştir.

Bu adeta babadan evlada irsen intikal eden bir zihniyet, bir âdet, bir anane olmuştur. Onun için Garbın bu ananeden vazgeçmesi, bu veraset yolu ile gelmiş zihniyeti değiştirmesi, itiraf etmek lazımdır ki, o kadar kolaylıkla mümkün olmamıştır ve olmayacaktır. Garp hâlâ bir hakikati görmek ve itiraf etmek istemiyor, o da eski Osmanlı İmparatorluğunun yok olduğunu ve yeni Türkiye Devletinin gözler önüne çıktığını ve öyle bir Türkiye ki, aslına mahsus olan yeniliği ile, imanı ile, azmi ve kudreti ile meydana çıkmıştır ve bütün bu vasıflarını şimdiye kadar kendine zulüm eden, gadreden ve susanlara karşı intikamını alabilmek için kullanacaktır.

Arkadaşlar; intikamdan bahsettiğim zaman zannolunmasın ki Osmanlı Devletinin muhtelif devirlerinde olduğu gibi şuraya, buraya hücumlar yaparak birtakım insanların, birtakım milletlerin yurtlarına tecavüz etmek suretiyle intikam alacağız, hayır!... Yeni Türkiye'nin ve hükümetinin ve bunu yaratan, yapan milletin bugünkü mefkûresi o değildir. Yalnız, intikamını zalimlerin zulmunu yıkıncaya kadar vicdanından çıkarmayacaktır. Bu dünya bizim kalbimizde ve vicdanımızda düşmanlık hissi bırakmak istemiyorsa, bizim hakkımızdaki kalp ve vicdanındaki zulmu çıkarsın. Zulüm hissi baki kaldıkça, intikam hissi devam edecektir. Bir şairimizin söylediği güzel bir şey vardır ki, içimizde bilenler vardır.

Garbın cebin-i zalimi affetmedim seni,
Türküm ve Müslümanım [aslında: düşmanım sana] kalsam da bir kişi.

İşte efendiler, bir kişi kalsak bile düşmanlarımızın kalbinden zulmü çıkaracağız ve o zaman diyeceğiz ki, kalbimizde intikam kalmamıştır. Düsturumuz bu olacaktır. İzah ettiğim gibi muhalif zihniyette bulunan heyetler karşı karşıya geldi. Görünürde çok nazik, fakat hakikatte aynı zihniyetin ürünleri görülüyor. Biz Milli Misak ile tespit ettiğimiz gerekli şartları elde etmeye mecburuz. Müzakereler, o halde cereyan ederken bu esaslardan hangileri, ne dereceye kadar temin edilmiştir, tetkik edebiliriz. Örnek: Milli Misakın birinci maddesini hatırlarsanız bu madde arazi ve hudut meselesidir. Halbuki, bu günkü neticeye göre henüz karşımızdakiler bugünkü milli hududumuz dahilinde bulunan memleketimizin kısımlarını bize vermek istemiyorlar. Mesela: Musul ve Musul'un güneyindeki kıtayı bizim elimizden bizim anayurdumuzdan zorla almak istiyorlar. Aramızdaki uyuşmazlık biz bu noktayı hallederken bunu bir vatan meselesi, bir memleket meselesi olarak mütalaa ediyorlar. Zihniyetteki fark bundan ibarettir. Petrolü alabilmek için bir milleti evinden kovmak istiyorlar. Bir milletin evinin bir köşesini herhalde işgal etmek istiyorlar. Aynı zamanda o köşede bu içtimai topluluğa örfen, hissen, dinen bağlı bir insan kütlesi vardır. *Hayır onları da esir edeceğiz* diyorlar. Biz diyoruz ki: *Bu evin sahipleri bizim umum evimizin sahipleridir ve bu ev bizim evimizin bölümlerinden biridir. Bunu oturanlarından soralım.*

Hayır soramayız... Zira onlar adam değildir diyorlar.

Efendiler, İngilizler, en hasis maksatlarını temin edebilmek için dünyanın en alçak duygularını açıklamaktan bir an ayrılmıyorlar ve kaçınmıyorlar. Sonra, Milli Misak'ın en önemli maddelerinden biri de biliyorsunuz ki, kapitülasyonlar meselesidir. Vakıa *mali kapitülasyonlar kaldırılmıştır* diye konuşma vardır. Fakat bu kaldırılmış olmakla beraber önümüze bir sıra mali meseleler koyuyorlar ve her birinin sonunda yine kapitülasyon var. Demin bir arkadaşımız dedi ki *gümrüklere yüzde şu kadar bilmem ne konuyor. Halbuki şu veya bu eşya girmiyecektir diye kanun varken bunu düşünmek için diğer bir kanun yapılıyor.*

Efendiler ben de o arkadaşım ile hemfikir olarak düşünebilirim ki, memleketin serveti lüzumsuz yere dışarı çıkmasın. Bunu temin eden şey dışarıdan içeriye girecek olan eşyaya gümrükler koymakla temin olunur. Devlet bu hususta serbest olmazsa, dışardan girecek mal üzerinde etkili olmazsa ve koyacağı gümrük resminde serbest olmazsa bu mesele, kapitülasyon ruhundan hariç sayılabilir mi? Tabii hayır.. İşte karşımızdakiler bu ve bu gibi noktalarda bizi hâlâ kendi arzularına ram etmek için icbarda bulunuyorlar. O arkadaşa cevaben diyorum ki, arkadaş, bu dediğiniz mesele en önemli bir meseledir. Şöyle veya böyle olsun demekte milletin ve onu temsil eden Meclis ve Hükümetinin bağımsız olması lazım gelir. Tam bağımsız halde olmak lazım gelir.

Tam bağımsız bulunduktan sonra müspet menfi, faydalı veya zarar verici olan şeyler hakkında hata edilirse onların düzeltilmesi kolaydır. Fakat yeter ki dış bize bunu emretmesin. Hariç bunu şimdiye kadar emrediyordu ve halen de emretmek istiyor ve bu emri bize kabul ettirecek sulh yapmak istiyorlar. Bizim milletimiz ve hepimiz içten sulh istiyoruz. Fakat sulhten bahsolunduğu zaman herhalde hakiki hayat sebeplerimizi istiyoruz. Bunu temin etmek istiyoruz demektir. Sulhun manası bizce budur. Yoksa hayat ve bağımsızlık sebeplerinden yoksun olan bir şekle biz sulh diyemeyiz. Şimdiye kadar çok aldatılmışızdır. Ve böyle laflarla aldatılmışızdır. Fakat bundan böyle hiçbir şekil ve surette aldanmamaya karar verdik ve aldanmayacağız. Sonra adli kapitülasyonlara gelince:

Adli kapitülasyonlarda muhtar mahkeme adı altında yine adli kapitülasyonları bize kabul ettirmek istiyorlar. Memleketin *kaza* hakkından yoksun olması, veyahut *kaza* hakkında kayıtlı olmak tam bağımsızlık ile bağdaştırılamaz. Sonra efendiler; mesela harpten ve harp tedbirlerinden doğmuş zararlara mukabil bizden 15 milyon altın lira tazminat istiyorlar. Buna karşılık, bütün memleketimizin Yunanlılar tarafından uğradığı harabiyet bilinmektedir. Bizce bilindiği gibi kendilerince de bilinmektedir. Biz bu harabiyeti mamureye çevirebilmek için bugün yeter paraya malik değiliz. Yurdu bu hale getirenlerden elbette tazminat almak lazımdır. Halbuki biz istediğimiz zaman vermeyiz diyorlar ve vermiyeceğiz diyorlar. Fakat buna mukabil bize utanmadan *15 milyon lira vereceksiniz* diyorlar. Bizim hakkımızı ver-

miyor veya verdirmiyorlar. Halbuki, insanlığa, medeniyete karşı haşin olacak derecede kirlenmiş olan bu hareket tarzının herhalde cezası verilmek lazımdır. Eğer bu karşılıklı konuştuklarımız zerre kadar insanlıkla, hak ile ilgili iseler memleketimizde habaset yapan canilerin cezası verilmelidir ki insanlık için bir örnek, bir ders olsun. İtilaf devletleri böyle bir dersin verilmesine engel oluyorlar.

Boğazlardan bahsolundu. Boğazlar, yüksek bilginiz içindedir ki Milli Misak'ta başlıbaşına bir madde halinde ifade olunur. İstediğimiz, İstanbul'un ve Marmara'nın emniyeti masun kalmak şartiyle Boğazları açık bulunmaktır. Şimdiye kadar yapılan müzakereler neticesinde ifade olunan en son şekiller dahi bu noktayı tatmin edecek mahiyette değildir. Ve henüz kabul edilmiş değildir.

Arkadaşlar! Bilhassa bu noktada dahi aramızda en büyük fark ve uymazlık; onların kontrol fikrini taşıyan tedbirlerdir. Yalnız, halledildiği bildirilen bir mesele varsa o da esirlerin ve ahalinin değiştirilmesi mukavelelerinden ibarettir. Esirlerin ve ahalinin değiştirilmesi mukaveleleri Yunanlılarla bizim murahhaslarımız tarafından imza edilmiş oluyor ve bu suretle Milli Misakımızdaki azınlık meselesi kısmen halledilmiş bulunuyor. Çünkü bu suretle de kısmen aleyhimize halledilmek istenilmiştir.

Bu verdiğim izahların hâsıl edeceği fikir ve duyguya göre yorumlanma kabiliyeti olan bir proje son günlerde murahhas heyetimize verilmiştir. Murahhas Heyetimiz bu projeye karşı mukabil bir proje ortaya koyacaktır. Yalnız şimdiden söyleyebilirim ki İtilaf Devletlerinin bu konuda müzakerelerden ve tartışmalardan sonra vermiş oldukları sulh projesi içindekiler, tam bağımsızlık isteyen milletimiz için hiçbir vakit kabule şayan görülemez. Arkadaşlar! Sulh istiyoruz. Fakat dediğim gibi tam bağımsızlık istiyoruz. Sulhun manası budur. Bunu istemeye hakkımız vardır ve kuvvetimiz vardır. Arkadaşlar, on sene sonra, yirmi sene sonra, elli sene sonra ölmekten ise yine şimdiye kadar olduğu gibi sefil ve tahkir edilmiş aşağı bir dereceye indirildikten sonra ölmekten ise hiç korkmayınız, kalp ve vicdanınız açık olarak bugün ölelim. Tarih bizi böyle yazsın.

Arkadaşlar! Bu bahse ara verebilmek için diğer bir arkadaşımızın sorusuna da cevap vermek lazımdır. O da Rusya ile vaziyetimiz, münasebetimiz nedir vesaire?

Efendiler! Rusya ile bugün mevcut olan umumi münasebet tamamen dostanedir ve samimidir. Bu samimiliğin bozulduğuna veyahut esasından mevcut olmadığına dair şayialar yok değildir. Fakat bunların hiçbirisinin aslı ve esası yoktur. Çünkü Türkiye ile Rusya'nın münasebetleri zaman zaman meydana gelen, değişen, sönen duygulara bağlanmış değildir. Hakiki düşüncelere, hakiki görüşlere ve tabii sebeplere dayanmaktadır. Ve bu sebepler ve şartlar o kadar tabii ve kuvvetlidir ki ne Türkiye ve ne de Rusya'da şahsi siyasetler yapmak isteyenler –ki bu siyasetleri ve bu esasları ihlale yöneltilmiş olan siyasetler demek istiyorum– katiyen muvaffak olamaz. Nitekim buna teşebbüs edenler olmuştur. Bu gibi hususi ve mahdut teşebbüsler daima sönmeye ve bertaraf edilmeye muhkûmdur. Çünkü iki milletin görüş ve kanaat hâsılaları birbirine temas halindedir. Bu hâsılaların temadisini esasen o hâsılanın içinde az olarak hususi görüşler bozamaz.

Türkiye ile Rusya arasındaki münasebetler her gün daha ziyade esaslaşmaktadır ve daha çok esaslaşacaktır. Arkadaşımızın sorusundan ufak bir endişe duydum. İhtimal yanılmıyorum. Endişe şu noktada görüldü: Yani Rusya ile dostluğumuz yok ise veya bozdurulursa, diğer taraftan da İngiltere'nin takip ettiği görüş noktası bilinmektedir; bunun üzerine böyle bir durum içinde biz ne yapabiliriz, ne olacağız?

Arkadaş ve Arkadaşlar! Sizi temin ederim ki hiç korkmayınız. Biz bütün dostluğumuz ile beraber Rusya'ya dayanarak yürüyen bir millet değiliz. Başlıbaşına yürüyen bir milletiz. Kati olarak arz ediyorum ki bu millet, İngiltereden korkmaz efendiler! Eğer İngiltere bu milleti korkutmakla şu veya bu istikamete döndürmeye çalışmak hevesinde ise –ki bugüne kadar öyle idi– bundan çabuk dönsün.. Çünkü takip etmek istediği istikamete kendisi bizzat dahil olmuştur. Milletimiz namusludur. Namuslu komşular ister. Umumi siyasi durumu tamamlamak için belki hatırımıza gelir, Fransızlarla münasebetlerimiz nasıldır? İtalyanlarla durumumuz nedir? Diğerleri ile ne haldeyiz?

Kısa cevaplarla arz edeyim: Fransızlarla bilindiği gibi bir anlaşmamız vardır. Fakat Fransızlar da Lozan Konferansında İngilizlerle beraber ve hem de tamamen beraber olarak yürümüştür ve yürümektedir. Bilhassa kapitülasyonlar meselesinde onlardan daha ileri gitmişlerdir. İtalyanlar da öyledir. Kapitülasyonlarda en son ısrar edenler İtalyanlar

olmuşlardır. Henüz sarih ifade etmek istemiyorum. İnşallah ümit etmek istiyorum ki yakında bu menfi gördüğümüz zihniyetleri değişir ve hakikaten insan gibi düşünürler. Hak nedir, adalet nedir, takdir ederler. Karşımızda korkutmakla, aldatmakla yürüyen değil, bilakis, namusluca muhatap bulunmakla iş hallolunur. Arkadaşlar, sulhu elde edebilmek için –fakat daima benim dediğim manada, çünkü bunu kötü yorumlayanlar vardır– zannediyorlar ki, bizim milletimiz bezgin bir hale gelmiştir. Her ne olursa olsun sulh etmek istiyor. Güya hükümet heyeti veya oradaki murahhaslarımız, milletin hakiki arzusu hilafında olmak üzere, şöyle böyle şeylerle uğraşıyorlar... Hayır öyle değildir. Siz milletsiniz ve söyleyiniz, çok ciddi olarak söyleyiniz. Bu sebepler ve şartlar içinde sulhu kabul eder misiniz? Tabiatıyle hükümet bütün imkânlara baş vuracaktır. Hiçbir vakitte lüzumsuz harbe geçmek istemiyecektir. Bir gün işitirseniz ki harp hareketi başlamıştır, bilesiniz ki bunun tek, hakiki ve kati mesulleri muhataplarımızdır. Biz hiçbir vakitte o mesuliyetin sahibi olmayacağız. Perdesi, şekli, rengi ne olursa olsun herhalde mesul onlardır. Esasen şimdiye kadar da onlardı. Ne olursa yine onlar olabilir. Arkadaşlar, bu millet ve ordusu esasen Milli Misakı içindeki kuvvetiyle ve teşebbüslerindeki muvaffakiyetleriyle maddeten elde etmiştir. Bundan sonra bahis mevzuu olan şey, bizi yok etmek isteyenlerle güzel münasebetlere girmektir ki o münasebetler bizim kadar onlar için de faydalıdır. Er, geç o da olacaktır. Her halde sulh olacaktır.

Arkadaşlar! Artık medeniyet dünyasının bu kadar nefretlerle dolu fikirlerin yapıcısı olmasına ihtimal veremiyorum. Hakikaten görülüyor ki bütün memleketlerin halkları, hatta İngiliz milleti samimi olarak sulh istiyor. Ancak bu milletlerin hakiki arzularının elde edilemeyişi, o milletleri yürüten ve idare eden ve o milleti temsil eden insanların o milletlerle aynı kanaatte, fikirde, histe ve görüşte bulunmamalarıdır. Yani milletlerinin, hakiki arzularının tercümanı bulunmamalarıdır. Fakat böyle bir şekil ebedi olarak devam edemez. Milletler, hakikatlerin icap ettirdiği hareket hattını, siyaset yolunu kendi adamlarına, kendi siyaset adamlarına izlettireceklerdir. Belki, Balkanlar durumu da hatırınıza gelebilir.

Biliyorsunuz ki Balkanlar içinde mevcut hükümetlerden biri hariç olmak üzere –Yunanlılar hariç– Yugoslavya ile, Romanya ile ve Bulgaristan ile alışverişimiz yoktur. Bizce temenni olunur ki onlarla dost olalım. Onlar bizim ile dost olsunlar. Türkiye'nin dostluğu onlar için çok faydalıdır. Bu memleketlerde Türkiye'nin dostluğunun kıymetini takdir edenler vardır. Fakat gariptir, her yerde olduğu gibi güzel ve şumullü hakikatler ve kanaatler, biraz müşküller göze alınmadıkça tatbik sahaları bulamıyorlar. Balkan hükümetlerinin fiili olarak düşmanımız olanlarla birleşip aleyhimizde hareketlerde bulunabilmeleri de bazılarının hatırına gelebilir. Bundan da katiyen endişe etmeyiniz. Esasen buna çalışabilenler olsa bile muvaffak olmaları güçtür. Buna muvafakat edenlerin nihayete kadar zararlı olacaklarına hiç şüphe edilmesin. Esasen böyle düşüncenin fiile çıkması bizim üzerimizde olsa bile hiçbir etki yapamaz. Bizim hedefimiz gayet sarihtir. Bizi oraya yetiştireceğine emin olduğumuz istikamet, çok doğru ve haklıdır. Biz ne olursa olsun o istikameti takip edeceğiz. Herhalde o hedefe yetişeceğiz.

Arkadaşlar! Diyorum ki, maddeten muvaffak olduk. Usulen ve resmen muvaffakiyetimiz herhalde ifade olunacak. Fakat nede muvaffak olduk? Neye muvaffak olduk? Eğer bütün bu çalışmalar ve fedakârlık rehavet içinde yaşamak için ise hiçbir mana ifade etmez. Kabul etmek lazımdır ki, asıl kurtuluşa yetişebilmek mücadeleyi tatil etmek değil, ebede kadar mücadeleyi devam ettirmekle mümkün olacaktır.

İçinizde zan ve farz eden bulunmasın ki, harp ve düşman hareketleri son bulunca işler bitmiştir. Hayır! Hakiki mücadele ve belki daha güç mücadeleler o zaman başlayacak. Bu suretle muvaffak olunacak, hakiki kurtuluş temin edilecektir. Arkadaşlar! Geleceğe ait mücadele safhaları çoktur ve geniştir. Bütün bu çok kelimelerle ifade etmek istediğim şey esasında bir kelime ile de ifade edilebilir. Millet fakirdir. Millet zengin olmak mecburiyetindedir. Milletin zengin olması demek her türlü meseleleri halletmiş olması demektir.

Efendiler! Biliyorsunuz ki bizde bir kanaat meselesi vardır. Kanaatkâr olmak nazariyesi vardır. Bu çok yanlıştır. Bu nazariye haddizatında delalet ettiği manadan uzaklaştırılmıştır. İstenilen, sanılan ile bağdaşamaz. Kanaatkâr olmak demek, fakir olmak, az şey ile yetinmek demek değildir. Bunu bir tarafa bırakalım. Diğer taraftan bunu

çelen bir şey daha vardır: İnsanlar çok çalışmaya mecburdur. Niçin çalışacak? Gaye, hayatın gerektirdiği her şeyi tedarik etmek ve en iyi tarzda tedarik etmektir. Bu ise zengin olmayı hedef tutmakla mümkündür. Bir insan, bir içtimai heyet zengin olacağım dediği zaman, ne kadar çok şey lazım olduğunu görecek ve onların her birini ayrı ayrı tedarik edecek, en iyi duruma, mükemmel bir duruma iletmek mecburiyetini duyacaktır. Bunu şiar edinelim. Milletimizi zengin etmek lazımdır. Kuvvetli kılmak için.. Zengin olan muvaffak olur. Bu millet, muvaffak olmak istiyorsa zengin olacaktır. Kanaatkârlıktan bahseden insanlara –ki hepimizin kulağına fısıldadıkları– yorumlarının yanlış olduğunu avazımız çıktığı kadar bağıralım. Çünkü böyle hareket etmezsek, çünkü o miskince düşüncelerin tatbikatına koyulursak o zaman en miskin vaziyette kalırız. Bu kadar miskin durumda kalan insanlar da, yükselmiş insanlardan kurulu bir insan heyeti karşısında yalnız uşak olmaya mahkûm kalır.

Efendiler! Bizim milletimiz böyle fakir değildi, bizim memleketimiz böyle harebe halinde değildi. Bilakis, mamur idi ve milletimiz çok zengindi. O halde zengin olabilmek için bizi fakirliğe, sefalete sevk etmiş olan sebeplerin ne olduğunu düşünelim ve onlardan kurtulmaya çalışalım. Bir arkadaşımızın sorusuna cevap vermek için şu başlangıcı yaptım.

Çok önem vermek istediğim bir konu da şu: Bir sanatkâr arkadaşımız şurada, burada sanatla iştigal etmiş, fazla gayret göstermiş, çok öğrenmiş... Acaba bundan sonra memleketimizde olmayan sanatlarla da iştigal edebilecek midir? Netice olarak sanatkârlar mesut ve müreffeh olacak mıdır?

Arkadaşlar! Sanatkârların mesut ve müreffeh olmaması yüzünden bu millet, bu fakirliğe, bu zarurete düşmüştür. Hakikaten, sanat ve sanat müesseseleri başlıbaşına bir milleti zengin eden veya fakir eden, bir memleketi bayındır yapan, harap hale sokan bir meseledir. Bizim fakr ve zaruret içinde olduğumuzun sebepleri dahi bu arzettiğim meseleye başlıbaşına bağlı olduğunu görebilirsiniz. Biliyorsunuz ki bizim memleketimizde sanayi bahis konusu olduğu zaman ilk hatıra gelen şey, tezgâhlardır. Çok ufak şeylerdir. Biz her şeyi evlerdeki, köylerdeki, şuradaki, buradaki tezgâhlarda yapmışızdır ve hâlâ yapıyoruz. Halbuki bu-

na mukabil Avrupa'da, medeni dünyada büyük sanat yerleri görünmüştür. O kadar ki, bizim ufak tezgâhlarımızın, ufak sanatevlerimizin vücude getirmiş olduğu mahsul, bu azametli sanat müesseseleri karşısında ölmeğe mahkûm kaldı. Rekabet edemiyecek bir hale gelmiştir. Paralarımız da bu suretle harice gitmiştir.

Diğer taraftan sanatkârlarımız da çürümüştür, yok olmuştur. Zengin olabilmek için behemehal sanatlarımızı ilerletmek, genişletmek mecburiyetindeyiz. Buna muvaffak olabilmek için sanatkârlarımızı çok iyi yetiştirmek ve onları başımız üstünde tutmak lazımdır. Sanatkâra malik olmayan bir millet en büyük uzvundan mahrum kalır. Onun için hiç merak buyurmayın, şimdiye kadar çalıştığımız çok büyük bir çalışmadır. Memleketin en mutlularından biri olacaksınız. Bizi daha fakirliğe, zorluğa sevk eden sebepleri arayalım. Mühim olarak şu hatıra gelebilir: Bizim için çok debdebeli olan taarruzlardan sonra mukabil taarruza duçar olunduğunu arz etmiştim. Bunun neticesi olarak yüzyıllardan beri terk etmekte olduğumuz memleketlerin içinden bir umumi muhaceret olmuştur. Unsur-i asli, terk ettiği yerlerde sabit mallarını bir defa yok olmaya mahkûm bırakıyor ve hicret hali dolayısiyle naklolunabilecek mallarını da yok ediyordu. Bu da milletin umumi servetinde çok büyük yekûn teşkil etmiştir ve milletin serveti böylelikle heba olmuştur.

Diğer mesele: Bizim memleketimiz Doğunun ve Batının arasındadır. Bir zamanlar Süveyş Kanalı açılmadan evvel oraları bizim elimizde bulunduğu zaman ve bunun gibi Kafkasya'da şimendifer yapılmadan evvel bütün Doğu ve Batı arasındaki ticari hatlar memleketimizin içinden geçerdi. Bunlar zamanın vasıtaları, kervanlariyle daimi faal halde bulunuyordu. Bilirsiniz, birçok kervansaraylarımız varmış. 7000 kişi ve daha ziyade insanları alabilecek kadar kervansaraylarımız varmış... Memleketimiz böyle nakiller ve ticaret yolları üzerinde imiş... Bu, memlekete çok servet temin ediyormuş.. Vaktaki Kafkasya şimendiferleri yapıldı, Süveyş Kanalı açıldı, bunlar elimizden gitti, muvasala hatları değişti, kolaylık ve çabukluk peyda etti. Biz bunun farkında olmadık, bekledik ki, şarktan garba - garptan şarka kervanlar gelsin. Fakat kervanlar geldi, o kervanların geçtiği yollar harap oldu. Kervansaraylar yerle bir oldu.

Ağzımız havaya açık olarak kaldık. Neticede millet parasız ve sefil kaldı. Diğer bir nokta daha.. ve belki bu nokta ile bir arkadaşamıza cevap vereceğiz. Şimendiferlerden bahsetmişlerdi.

Efendiler; memleketi fakirliğe, zarurete mahkûm eden en önemli sebeplerden birisi de yüzyılın gerektirdiği nakil vasıtalarından yoksunluğumuzdur. Yani şimendiferlerden yoksunluğumuzdur. Yollardan ve işleyen otomobillerden mahrumiyetimizdir. Yollarımız yoktur, şimendiferlerimiz yoktur. Ne vardır? Develer vardır, kağnılar vardır, merkepler vardır. Bunlarla istiyoruz ki medeni dünyaya karşı varlığımızı koruyalım ve yine istiyoruz ki bunlarla medeni dünyanın çalışmalariyle yarışalım. Buna imkân var mıdır? Yoktur efendiler!

İzmir'de her gün Amerikalılara un için kaç para veriyorsunuz biliyor musunuz? (Hazır olan Vali Abdülhalik Bey cevap veriyor: Üçbin lira.) Bu, günde 3 bin liradır. Bunu ayda ve senede hesap ederseniz göreceksiniz ki 1,5 milyon lira yalnız İzmir Amerika'ya veriyor. Ne için? Ekmek için! Efendiler, bakınız Konya bir hazinedir ve hazine olan çok yerlerimiz vardır. Her yerimiz hazinedir. Fakat kabil midir ki bir şehrin ürününün diğer bir şehre naklinde müşküle uğramıyalım... Çünkü yol yoktur. Çabuk işleyen vasıta yoktur. Amerika ile memleketimiz içinde yarışamıyoruz. Amerika, İzmir'e Konya'dan daha yakındır. Niçin? Çünkü asri, fenni vasıtaları vardır.

Efendiler! Günümüzün mevcutları ile mücadele edebilmek kabiliyeti ve bu mücadelede muvaffak olabilmek kabiliyeti en son derecedeki medeniyete ve tekniğe yetişmeye karar vermekle mümkündür. Ordumuz muvaffaktır. Çünkü ordumuzu teşkil eden milletin evlatları öyle bir unsurun ürünüdür ki, sonsuz yüzyıllardan beri ruhu bütün benliğiyle askerdir ve kahramandır. Fakat muvaffak olabilmesi için bu koskoca kahramanlık hiçbir vakitte yetmezdi. Muvaffak olmuş ise hiç şüphe etmeyiniz ki ordumuzun elindeki tüfek düşmanımızın elindeki tüfekten aşağı değildir de ondan. Top ve mitralyöz aşağı değildir. Talim ve terbiye aşağı değildir. Bunların hepsinde yüksek olduğumuz için muvaffak olduk. Muvaffak olabilmek için her hususta ordumuz gibi kemal derecesine ve bunun üstüne yetişmek gerektir. Ordudaki gelişme derecesi ne ile olmuştur? Hiç şüphe yok ki asri, fenni vasıtaları tamamen ol-

makla ve bihakkın uygulamakla. Ziraatte de muvaffak olmak istiyor isek, ticarette muvaffak olmak istiyor isek, sanayide muvaffak olmak istiyor isek onlar ne yapmaktadır, ne gibi vasıtalara başvurmaktadır? Derhal onları alacağız ve uygulayacağız.

Arkadaşlar! Bizim memleketimiz bir ziraat memleketidir. Dünyanın en güzel ve en mükemmel tarım memleketidir. Fakat bizim memleketimiz sadece bir tarım memleketi olmakla kalmaz. Baştan sona kadar keşfedilmemiş ve istifade edilmemeye mahkûm maden hazineleri ile doludur... Bunların hepsini açmak, işletmek, para yapmak lazımdır. Baştan nihayete kadar dünyanın en güzel ve kaliteli topraklarına sahibiz... Fakat biliyorsunuz ki ormanlarımız metruk bir halde; senelerden ve yüzyıllardan beri yok edilmeye, yakılmaya, berbat edilmeye mahkûmdur. Şüphe yok, bütün bunları istifade edilir hale getirmek lazımdır. Fakat en büyük kabiliyetimizi en büyük derecede süratle geliştirmek icap eder. O da tarım meseleleridir. Zaten millet bununla iştigal etmektedir. Bunu da şimdiye kadar yapılagelmekte olan usullerle bir netice almanın imkânı yoktur. En büyük niteceyi alabilmek için esasen muhtaç olduğumuz noktaları araştırmak, bulmak ve uygulamaktır. Bir kere insan bulmak lazımdır. Biliyorsunuz ki bizim memleketimiz Almanya'dan iki kere büyüktür. Almanyanın iki mislidir. Halbuki Almanya'nın belki, 70-80 milyon nüfusu vardır. Bizim 8 milyon nüfusumuz vardır. 80 milyon nüfusa malik olan bir memleketin iki mislinde 8 milyon nüfus vardır (yaklaşık). O halde bu koskoca memleketi bu 8 milyon işleyemez, işletemez. Fakat burada bir noktayı hatırlatmak gerekir. Böyle olmakla beraber yeni Türkiye Devleti eski Osmanlı Devletinden, eski Osmanlı İmparatorluğundan daha pek çok kuvvetlidir. Zira, sonu gelmeyen ufuklara şamil, büyük İmparatorluğu içinde asıl unsur kendi evi, tarlası, öküzü ve koyunu ile değil fakat uzak evlerin bekçiliği ile meşguldü. Beklerdi, beklerdi, en son vücudunu, kemiğini el topraklarında terk ederdi.

Efendiler! Süveyş Kanalı açılalı takriben 45 sene içinde Anadolu evladından Yemen'e gidip ölenlerin miktarını biliyor musunuz? Bir buçuk milyondur. Bu mazbut bir tarzda tespit olunan miktardır. Buna ilave yapınız. Suriye'yi beklemek için, Irak'ı beklemek için, Ankara'yı bek-

lemek için ve birtakım etrafı beklemek için verdiğimiz, heder ettiğimiz evlatlarımızın miktarını düşününüz.. Şimdilik bu bekçilikten kurtulmuş oluyoruz. Yoğunlaşmış bir halde kendi topraklarımızın içinde bulunuyoruz ve şüphesiz ki eskisinden kuvvetliyiz. Fakat bu da yetmez. Zira o kuvvet hakiki bir kuvvet değildir. Eğer öyle olsaydı varlığını korur ve tesirlerini devam ettirebilirdi. Biz daha kuvvetli olmak mecburiyetindeyiz. Ne olacağız? Fakat bu insanları 8 milyondan seksen milyona çıkarmak lazımdır ve şüphe yok, bunu temin etmek için icap eden sebeplere başvurulacaktır. Sıhhi, iktisadi vesare... Fakat biz bunu bekleyemeyiz. Bunu beklemekle beraber insan noksanını, el noksanını başka bir şeyle telafi etmek mecburiyetindeyiz ki o da fennin hediye ettiği vasıtalardır. Onun adına makine derler. 15 kişinin, yüz kişinin yapabileceği fen kuvvetine başvurma mecburiyetindeyiz. Tarımdan bahsettik, sanattan bahsettik ticarete temas ettik, yollardan konuştuk. Sanıyorum ki bütün bunlara kısa bir deyimle *iktisadiyat* derler. İktisatlar demek bence insanın, içtimai heyetin muhtaç olduğu şeyleri temin etmek için ve bunu temin ettikten sonra da insanlığın icabı olarak daha fazlasını da temin edebilmek için yapılması lazım gelen şeylerdir.

Yapılması lazım gelen şeylerin de çok olduğu anlaşılıyor. Yol yapacağız, şimendiferler, limanlar yapacağız. Sonra tarımda tamamen ayrı, fenni vasıtalar kullanarak onu yükselteceğiz. Sonra sanatkârlarımızı yetiştireceğiz. Onların sanat mahsullerinden istifade edeceğiz. Dünya ile rekabete girebilecek tarzda hareket edeceğiz. Tabii bu da fabrikalarla olacaktır. Çalışmaların mahsulünden hariçle temasla büyük ve hakiki istifadeyi temin edebilmek için de araya aracılar koymayacağız. Şimdiye kadar felaketlerimizin sebeplerinden birisi de milletimiz ile hariç arasında yabancıların aracı olmasıdır. Bu aracılığın adına *ticaret* derler. Hassaten harici ticarette önemli olan bu şeyin iç ticarette de önemi o kadar büyüktür. Maalesef, harici ticarette nasıl olmuş ise, iç ticarette de yine bir kısım kişiler millet arasına girmiştir. O halde ticaretimize güzel yol vermek lazım gelir.

Milletin bunu bizzat eline alması ve yükseltmesi lazım gelir. Bütün bu şeyleri idrak etmek ve bunların faydalarını takdir etmek ve bunların icaplarını yapabilmek için bir şey lazımdır. O da bilmektir. İnsanlar, cahil olan insanlar bu dediğimiz şeylerin hiçbirisini yapamaz. Kabul

etmek lazımdır ki milletimiz şimdiye kadar lüzumu derecede bilgisizliği izale edememiştir. Umumi denecek derecede bir bilgisizlik vardır. O halde her şeyden evvel bu umumi bilgisizliği yok etmek lazımdır. Bunu yok etmekle beraber daha başka şeyler bilmek gerektir. Bu da maarifimize bir şekil, bir faaliyet vermekle mümkün olacaktır. Bir arkadaşımız sormuştu –öğretmenlerden birisi olacaktır– *Yeni maarifimiz nasıl olacaktır?*

Efendiler! Maarifimiz şöyle olacaktır ve böyle olacaktır diye izahlara girişmek ekseriya insanı hayali bir istikamette beyhude yürütmekten başka hiçbir şeye yaramaz. Çünkü hiçbir şeye yaramamıştır. Geçmişte milletin maarif işlerini deruhte edenler neler yapmıştır? Bir an düşünelim. Hiç şüphe etmem ki çok parlak programlar yapmışlardır. Çünkü açık dimağlar ve çok fen bilen insanlar yetiştirmek için işe yarar zannolunan programların kâffesini bu memlekette uygulamak istemişlerdir. Bu çalışma tarzının neticesi dahi başlıbaşına bir sebep teşkil eder. Memleketin harabe haline gelmesi, memleketin fakir ve cahil kalması için verilen tahsil o mahiyette idi ki, hiçbir işe yaramadığı gibi bir süs dahi olamıyordu. Netice alınmıyordu. Bu süs olarak alınan ve verilen tahsil memleketin her tarafında aydınlar, kabiliyetli ve faal insanlar yaratmaktan ziyade bütün bu gibi kabiliyette bulunan insanları memleketten uzaklaştırmaya yardım etmiştir. Dimağını böyle hayali şeylerle süsleyen insanlar köyünü, kasabasını, anasını, babasını her yeri unutmuşlar, o süsleri satabilecek parlak yerler aramışlardır. Onun için bu soruya bendenizin vereceği cevap iktisadiyatın isteyeceği gibi olmalıdır. Yani çalışmak için muhtaç olduğumuz şey nedir? Onu yapabilmek için ne öğreneceğiz? İşitiyoruz ki çiftçiyi yükseltelim, o halde çocuklara iyi eğitim verelim ki ve o suretle yetiştirelim ki bir taraftan mektepte okuduğu şey, anasıyla temas ettiği zaman, tarlasına gittiği zaman yapılmakta olduğunu görsün. Yalnız bir farkla anasının ve babasının yapmakta olduğunun yetersiz olduğunu ve daha iyisinin şöyle böyle olacağını okulda öğrenmiş olsun. Mesela, sanatkâr istiyoruz, kunduracı istiyoruz, terzi istiyoruz, her şeyi istiyoruz. *Hayır bunları öğrenmek lazım değildir ve bunları öğrenmek gerekli bir şey değildir* denmiştir. Sanatkâr yoktur memleketimizde... O halde okullarımızda öyle şeyler öğ-

retelim ki pabuç nedir, nasıl yapılır, öğrensin. Elbise nedir, nasıl yapılır, öğrensin... Sonra bu kadar sahillerimiz vardır. Bir takım şeyler oluyor. Vapurlar geliyor, gidiyor. Ticaret denilen bir şeyler oluyor. Fakat çocuk onları bilmez ve öğrenmemiştir. O halde öyle bir şey öğretelim ki, bu memlekette en çok lazım olan şeyi öğrenmiş olsun.

Şunu demek istiyorum ki hayat için lazım olan şeyleri muvaffakiyetle, sürat ve kolaylıkla istihsali bilmemiz iktiza eden şeylerin hepsi maarif programımızı teşkil etsin. Ve öyle olacaktır. Yani umumi cehli yok etmeye çalışacağız. Ayrıntıya girişmek istemiyorum. Tabii bunun için gazetelerimize, matbuatımıza büyük cereyan ve faaliyet vermek lazımdır. Fakat bu da kâfi değildir. Bütün hocalar, hacılar, herkes rast geldiği yerde dindaşlarını, ırkdaşlarını aydınlatmayı bir milli vazife bilmelidir. İlk tahsilden itibaren hakiki ihtiyaçları karşılayacak tarz takip olunmalıdır ki, yetişecek olan çocuk yalnız nazari olarak kalmasın. Hayatında faydalı olsun, faal olsun. Tabii orta tahsilde dahi aynı şeyi takip etmek lazım. Fakat bugünkü medeniyetin gerektirdiği seviyede vücut gösterebilmek için tabii yüksek ve bizim kuvvetimizin icap ettirdiği milliyetçi insanlar yetiştirmek lazım. Günün istediği meslek sahiplerini yetiştirmek lazım. Bunlar için gereken her türlü bilim ve öğretim evleri yapılacaktır ve bittabi yapılmalıdır. Bu dediğim şeyler bir maarif programı çizebilir. Fakat ben bu dakikadan itibaren kati olarak şöyle olmalıdır, böyle olmalıdır demek istemiyorum. Biraz sonra bunun sebeplerini izah edeceğim.

Bir de o arkadaşımız harstan bahsetmişlerdi. Efendiler! Bütün bu dediğim şeylerde muvaffak olmak ve muvaffakları kuvvetle, selametle, yürütebilmek için kuvvetli seciye sahibi olmalıdır. Bizim kuvvetli seciyemiz tabii milli seciyemizdir. Daima ve daima bu milli seciyemizi yükseltmek, muhafaza etmek lazımdır. Belki bu ifadeden milliyetperverlik çıkar. O çıkar. Ancak bunu diğer vatandaşlarımızın, yani bütün vatandaşlarımızın birbirine karşı kötü yorumlamasına mahal yoktur. Zira Türkiye halkı denildiği zaman biliyorsunuz ki kaderlerini birleştirmiş olan ve duygulariyle, dinen birbirine kalplerini bağlamış olan insanlardan mürekkeptir. Bunların içinde ırkan muhalif olanlar vardır. Fakat muhalif ırkta bulunanlardan birinin diğeri üzerinde onun milliyetini yok edecek bir davada bulunmasına hacet yoktur. Fakat her biri için

ayrı ayrı olduğu gibi Türkler için de daima sadık kalmak, milli seciyelerini yükseltmek, bütün teşebbüslerinde bu sağlamlığı göstermek lazımdır. Bu noktada tembellik büyük felaketlerin sebebi, yapıcısı olur.

Nitekim şimdiye kadar olmuştur. Milliyet duygusu, başlıbaşına bir içtimai heyete kuvvet ve katılık veren ve hayat kabiliyetini genişleten bir keyfiyettir. Bunda cahil olan, bunda gafil olan insanlardan kurulu olan bir içtimai heyet, bir ırk kopmaya mahkûmdur ve böyle bir heyetin içinde zaten lüzumu kadar iyilik ve kuvvet olamaz ve böyle bir heyet ve böyle bir millet devlet yapamaz. Açık söyleyelim ki, Türkler bu noktadaki gafletlerinin çok cezalarını çekmişlerdir. Bu gafletin dahi sebebi, bu gaflete dahi sebep olanlar hırs ve şanını tatmin etmek için milletin egemenliğini elinden zorla almış olan insanlardır. Mesela Osman Gazi, büyük tarihi bir şahsiyettir. Fakat benim nazarımda ırki ve asli unsuru, ki kendisine o devleti yaptıran milleti yok etmek için âdeta yaratılmış bir insandır. Zira her şeyi unutmuştur. Bir varlığı kendi ismi içinde boğmak istemiştir. Ve böylece *Osmanlı milleti* diye tabii olmayan, makul olmayan bir millet yaratmak istemiştir. Bunun neticesi ne oldu?

Efendiler! Asıl unsur bu ismin fedakârlığı altında hakikaten benliğini unutur. Fakat buna mukabil aynı ismin benliğini unutmadı. Belki her gün ve her gün biraz daha kuvvetlendirdi. Gaflete sapmış olan Türkleri çiğnediler, ezdiler ve kovdular. Ben mektepten kurmay yüzbaşı olarak çıktığım zaman itiraf ederim ki böyle bir fikir bende yoktu. Beni bir süvari bölüğü kumandanlığına tayin ettiler. Geçici olarak staj yapmak için Arabistan'da bulundum. Oradaki askeri kıtaların çoğu ora halkından mürekkepti. İlk defa olmak üzere kışlaya girerken kapısında bekleyen erlerden birine dedim ki: *Miralay bey burada mıdır?* "Naam seyidi" dedi. Ben zabittim, karşımdaki erdi. Benim sözümü anlamadı ve bana kendi dilinden başka bir dille cevap vermek istemedi ve vermedi. Bu ufak vakayı ikinci bir vaka takip etti. Bölüğü teslim aldıktan sonra talimhaneye gittim. Onları yetiştirmek için söz söylüyordum, talim ettiriyordum. Onlar alık alık benim yüzüme bakıyorlardı. En sonunda bir arkadaşım geldi ve dedi ki: *Onlar senin dilinden anlamazlar. Sen Arapça öğren, bunları öyle öğret...* Bu ve bunu takip eden misallerle yavaş yavaş bir şey anlamaya başladım. Bir şey hatırlatayım: Biliyorsunuz ki Makedonya'da, nihayetsiz mücadeleler oluyordu. Türkler, Bulgarlar,

Sırplar vuruşuyorduk. Niçin vuruşuyorduk? Ben o zaman bilmiyordum ve o zaman benim gibi birçokları da bilmiyordu. En çok çarpışanlar en az biliyordu. Hakikatta onlar, milliyetini izhar, varlıklarını ispat için çalışıyorlardı. Biz onlara diyorduk ki: *Canım hepimiz Osmanlıyız, aramızda fark yok.* Susmadıkları için tepelemeye çalışıyorduk. En nihayet onlar bizi tepelediler ve bizi kovdular. Onun için vereceğimiz hars bu noktadan olacaktır... Çocuklarımızı öyle yetiştireceğiz ki bu mücadeleye kabiliyetli olsunlar. Bu mücadelenin dayandığı her türlü cihazlara sahip bulunsun. Ve buna katiyen emin olalım ki, bu suretle cihazlanmamış olan içtimai heyet bu günkü mücadeleye karşı duramaz. Bu maarif bahsinde benim söyleyeceğim sözlerin hepsini hepiniz söyleyebilirsiniz. Bizim burada hepimizin söyleyeceğimiz sözleri, çok zamandan beri çok insanlar söylemiştir. Onun için sözden ziyade fiilen yapmaya teşebbüs edeceğiz. Fiili teşebbüslerimizin neticeleriyle arzularımızı, maksatlarımızı ve görüşlerimizi ifade ve ispat edeceğiz.

Bilhassa köylüler hakkında çok heyecanlı olarak, haklı olarak heyecan gösteren arkadaşımızın sözlerine cevaben arzedeyim ki, köylüyü yetiştirmek için böyle sözlerden, kitaplardan ve okullardan ziyade, köylünün gözle görebileceği şeyleri vücude getirmek ve biran evvel göstermek lazımdır ve onu yapacağız.

Bir de *Medreseler ne olacak?* dendi. Müsaade ederseniz bu noktayı da arz edeyim: Öteden beri hepimizin işittiğimiz ve az çok duygulandığımız bir şey vardır. O da bu gibi meselelere değinmekten kaçınmamızdır. Ve bu değinmek dine tecavüz mahiyetinde telakki olunur. Bu yüzden derhal bir mukavemet ve bir mukabeleye maruz kalırız. Ne için ve neden dolayı? *Evkaf ne olacak?* dersiniz? Derhal bir mukavemete maruz kalırsınız. Ne için? Ve bu karşı koyan insanların ne hak ve salahiyetle bunu yaptıklarını sormak lazımdır.

Arkadaşlar! Bizim dinimiz islam dini, en makul ve tabii bir dindir ve ancak bundan dolayıdır ki son dindir. Tabii olabilmek için makul olması lazımdır. Akıl, feraset, muhakeme, mantık, ilim, fen ve hepsine uygun olması lazımdır ki, öyledir. O halde bu kadar açık bir hakikati bir defa anladıktan sonra tekrar anlatabilmek için bir mahsur sınıf halinde mevcudiyete hiç kimsenin hakkı yoktur. Kendisinde böyle bir hak, bir sıfat görenler muhakkak şer'i hükümlerin aslına muhalif ha-

reket etmiş olurlar. Çünkü biliyorsunuz ki bizim dinimizde ruhbanlık yoktur, bizim dinimizde ilmin ve faziletin istisnasız elde edilişi ve tatbiki vardır ve kimse bundan müstesna tutulmamıştır. Bunun üzerine hepimiz müsavi olarak din ne ise, hükümleri ne ise bunların hepsini öğrenmeye mecburuz ve öğreneceğiz.

Bence bahis mevzuu olacak şey, ayrı ayrı okul değildir. Millete dinini, imanını, bütün insanlık ihtiyaçlarını vermek için bir yer vardır ki, ona okul derler. İsterseniz medrese diyelim. Fakat ona başka, ötekine başka bir şey demeyelim. Başka bir şey olamaz. Bir tane olur ve o hakiki bir millet yetiştirecektir ve İslam yetiştirecektir. Bu soruyu soran arkadaşımızın fikrine ben de iştirak ediyorum. Hakikaten efendiler, bizim bu günkü medreselerimiz, vaktiyle medreseler yapıldığı zamandaki halinden çok uzaklaşmıştır. Size bir iki misal söyleyeyim:

Benim gördüğüm gibi siz de her zaman görürsünüz. Akşehir'de –tasrihen söylüyorum– okulları dolaştığım sırada orada mevcut olan en iyi bir medreseye girdim. Ancak benim medreseye dönüşüm anlaşıldığı sırada çarşıdan, pazardan, dükkândan, şuradan buradan birtakım insanlar medreseye geldiler. Bunları kolaylıkla ayırdım. Çünkü zahiri giyinişleri ulema kisvesi idi. Cübbeleri ve sarıkları vardı. Halbuki ben onlardan evvel medreseye girdim ve kapıyı kapattım. Baktım ki medrese bom boştu. Yalnız birkaç efendi, birtakım odalarda çok sefil bir halde oturuyorlar. Kimisi fasulya pişiriyordu; kimisi yatıp uyuyordu. Sordum birisine:

Ne yapıyorsun burada? dedi ki,

Maksut okuyorum.

Ne demektir maksut?

İsmi meful, dedi. Aradım ve dedim;

Burada hoca yok mu? bir müdür yok mu? bir intizam yok mu?

Var, dediler. *Efendim, Müftü buradadır, ders vermekle meşguldür.* Dedim;

Bunlar tembel olacaklar, dersten kaçmışlar.

Hakikaten müftü efendi bir odada talebesine ders veriyordu. Küçük bir oda idi. Talebe yere oturmuş, kendisi de yere oturmuştu. Siyah bir küçük tahtada Arapca birtakım şeyler yazılı idi. Dedim:

Ne ile meşgulsünüz? Dedi ki:

Arapça öğretiyorum. Sordum Müftü efendiye

Arapça bilir mi?

Hepsi bilir, dedi.

Sen bilir misin Arapça? dedim.

Tabii, dedi.

O halde ben size bir şey soraym: Siz tercüme ediniz.

Vakaa ben Arapça bilmem, fakat Arabistan'da bulunduğum için anlayabiliyorum, müftü efendiden daha çok biliyorum Arapçayı. Baktım, yakaladım, bir şey yoktur. Neden böyledir? Müftü efendi dedi ki:

Bu efendi yeni gelmiştir. Şunları da askerden yeni getirebildik.

Şu, bu. Nihayet yok..

Rica ederim sen de bilmiyorsun dedim.

Doğru dedi. *Talebe bilirse neyi bilecektir? En son Arapça dilini öğrenecek.* Ben:

Arapça dilini öğrenmek için Suriye'ye, Arabistan'a gönderelim, Arapça öğrensinler. Fakat bütün medreselerimizde anlamayan, anlatamayan kimselerin böyle faydasız şeylerle iştigaline mahal yoktur. Yani bir milletin evlatları çok zaman sarf etmeye salahiyettar değildir. Az zamanda çok şey öğrenmek ve çok şey yapmak mecburiyetindeyiz, dedim. Müftü efendi:

Tamamen sizinle hemfikirim. Fakat öteden beri âdet olmuş, böyle gidiyor, dedi. Bugün medreselerde muhtaç olduğumuz ilimler, fenler vesaire verilemiyor. Bence bir defa her Müslüman İslami hükümleri bilmeye mecburdur. O halde okullarımızda zaten islami hükümler öğreteceğiz. Lakin bunun haricinde ve üstünde nasıl ki doktor, mühendis yetiştiriyoruz, ilmi meslekler erbabı yetiştiriyor isek tabii dinimizin bütün hasletlerini, felsefesini bilen alim insanlara ihtiyacımız var. Fakat emin olalım ki, bu insanları medrese odasından çıkaramayız ve yetiştiremeyiz.

Daha çok şeyler vardır bilinecek. İlmin, fennin ve hayatın gerektirdiği daha çok şeyler vardır. Onların hepsini öğrendikten sonra asıl dinin esaslı hükümlerine geçmek lazım gelir. Çünkü o zaman ancak insanda öğrenmek kabiliyeti artabilir. Böyle yapmak lazımdır. Böyle yapılmamak yüzünden ne oluyor biliyor musunuz? Demin arz ettiğim gibi bizim dinimiz tabii bir dindir. Aklın ve her şeyin gördüğü ve keşfettiği şeylere

uyar. Fakat onları bilmek şartiyle.. Onları bildikten sonra dinin felsefi hükümlerini bilmek şartiyle... Biri diğerinden ayrı olursa biraz güçlükler olur ve kötü anlayış doğar.

Bir gün bir camide rasladım. İlmi kisveyi giyinmiş bir zat vaaz ediyordu. Ve bu vaiz birtakım ejderhalardan ve denizlerdeki ejderhalardan bahsediyordu ki, bugünkü ilim ve fennin kabul edemiyeceği bir şekilde. Halbuki ilim ve fen bilindikten sonra belki aynı noktayı izah ve tefsir etmek isteyen insan bir netice çıkarabilir ve o netice herkes tarafından kabul edilebilir. Bu itibarla ben şu fikirdeyim ki milletimizin, memleketimizin, devletimizin bilgi veren yerleri, ilim kapısı yeri olmalıdır. Ve bütün memleket evladı oradan dinini, ırkını, memleketini, hakiki ihtiyaçlarını, yükselmek sebeplerini öğrenerek kadınlar ve erkekler beraber çıkmalıdır. Ve aynı zamanda da dinimizin yükselmesi için her şeyimizin yükseltilmesi için yüksek meslek erbabı sırasında dünyanın en yüksek bilginleri yetiştirecek tedbirleri göz önüne alalım. Mesela Arapça bilmeyen bir insan bütün din ilimlerini Arapça diliyle öğretecek ve Nasarı-Yensuru... Bilirsiniz ki bunları hepimiz okuduk ve senelerce okudum, hâlâ öğrenemedim ve benim öğrenemediğimi, medreselerde okuyanlar da çok iyi bildiklerini iddia edemezler. Halbuki maksat yalnız dil öğrenmek değildir. Belki din ilimlerine ait tetkikleri, araştırmaları yapabilmek için Arapça yazmak zorunluluğundan dolayı o dili öğrenmiş bulunuyor. Fakat o kitaplar Türkçe bulunsaydı bence hiç Arapça öğrenmeye ihtiyaç olmayacaktı. Hatta dini araştırmalarda bulunabilmek için Fransızca bilmek lazımdır. İngilizce bilmek lazımdır. Almanca bilmek lazımdır.

Efendiler, saygıdeğer bilginler! Çok iyi bilelim ki bizim dinimizi bizden daha çok tetkik eden onlardı. Bugün biliyoruz ki Arap'ta dinsizliği kendine meslek yapanlar vardır. Fakat bence, *dinsizim* diyen mutlaka dindardır. İnsanın dinsiz olmasının imkânı yoktur. Bu bahiste sizi daha çok yormak istemem. Yalnız bir sözü ne için söyledim; onu arzedeyim:

Dinsiz kimse olmaz. Bu genelleme içinde şu din veya bu din demek değildir. Tabiatiyle biz, içine girdiğimiz dinin en çok isabetli ve çok olgun olduğunu biliyoruz ve imanımız da vardır. Fakat bu inanışı, nurlandırmak lazım, temizlendirmek, güzelleştirmek lazımdır ki, hakika-

ten kuvvetli olabilsin. Yoksa inanışımız, çok zayıf insanlardan sayılı olur. O zaman bu milleti, bu memleketi yıkmak için çalışan Şükrü Hoca gibi olur.

Efendiler, memleket ve milletimizi hakiki kurtuluşa yetiştirmek için hepimiz anlıyoruz ki çok çalışmak lazımdır ve çok şeyleri yapmak lazımdır. Ancak bunu nasıl yapabileceğimizi de düşünmek mecburiyetindeyiz. Bu münasebetle sorulmuş olan bir soruya cevap vereceğim. O da, siyasi bir teşekkül veya halk fırkasına ait bir sorudur?

Birkaç ay evvel sanırım, gazetelerde bazı beyanlarda bulunmuştum. Demiştim ki:

Sulhtan sonra *Halk Fırkası* (Partisi) adı altında bir siyasi fırka yapmak düşüncesindeyim ve bu partinin bir programı tespit edebilmek için bütün millet fertlerinin, ihtisas erbabının, ilmin, fennin kendi görüşlerini mutalaalarını bana yetiştirmelerini rica etmiştim ve bu beyanlardan sonra hakikat birçok raporlar, programlar, görüşler gelmektedir. Benim düşündüğüm şey bütün bu görüşleri topladıktan sonra ayırmak ve ondan bir program çıkarmaktır.

Efendiler! Ben kendi kendime düşünür, bir program tesbit eder ve derdim ki *işte benim programım şudur. Bunun üzerine benimle fikir birliği olanlar buyursun beraber çalışalım.* Ancak ben böyle yapmak istemedim. Çünkü böyle yapmanın hatalı olduğunu kabul ediyorum. Ben istedim ki takip olunacak program, benim programım olmasın. Falan veya filanın programı olmasın. Yani herhangi bir şahsın programı olmasın. Çünkü bir kişinin programı, en nihayet kendi kişiliğine ve kendi kişiliğiyle ilgili olan, çıkarcı olan insanlara şamil olabilir. Ben arzu ettim ki millet kendi programını izlesin. Ve ben arzu ettim ki milletimiz herhangi bir ad altında olursa olsun şunun veya bunun arkasından gitmesin. Yalnız kendi arzu ve iradesinin ve maksadı ne ise onun arkasından gitsin. Bunu temin etmek için mümkün olsaydı bütün vatandaşları bir araya toplamak ve hiç olmazsa bütün ihtisas erbabını bir araya toplamak, onlarla büyük bir kongre halinde görüşmek ve bir program vücuda getirmeyi çok arzu ederdim. Fakat buna maddi imkân tasavvur edemediğim için bunu âdeta yazılı yapmak cihetini benimsedim. Bunun üzerine o beyanlarım yazılı bir kongreyi temin etmek maksadına atfedilmişti. O program etrafında demiştim ki *bir halk fırkası yapacağım.*

Arkadaşlar! *Siyasi fırka* denildiği zaman yakından biliyorum ki bütün vatandaşlarımız, kardeşlerimiz endişeli bir duyguya haklı olarak mağlup oluyorlar. Çünkü şimdiye kadar hiçbir hakiki netice vermediği halde milleti birbirine çarpıştıran muhalif gayeler doğuran fırkalar görülmüştür. Veyahut hüküm etmek isteyen fırkalar görülmüştür. Çünkü siyasi fırka (parti) demek, mevcut olanlara bakılacak olursa veya bakılarak ifade edilmek lazım gelirse herhalde birtakım iktisadi faydaları, hayati çıkarları temin etmek için çalışan teşekküller demektir. Çoğu zaman içtimai heyetlerde faydalar toplumun bütün katlarına yararlı tasavvur edilmez. Bazı sınıfların faydaları başka istikamette, bazı sınıfların faydaları başka başka istikamettedir. Bunun üzerine şu veya bu milletin menfaatını temin etmek için onlara dayanmak, onları temsil ile mümkündür. Onlara dayanan bir fırka bulunabilir. Bunun karşısında kalan ve falan sınıfın menfaatlerini korumak için onlara dayanan ve onları temsil eden bir zümre bulunacaktır. Bunun üzerine fırka denildiği zaman bu milletin içinden şu veya bu sınıfı almak, diğer bir sınıfın faydaları aleyhine çalışmak... Hayır, ben böyle bir fırka yapmak tasavvurunda değilim.

Ben böyle bir fikirde değilim, dedim. Çünkü böyle bir fikirde bulunmaya bizim memleketimizde, bizim memleketimizin içinde esasen ihtiyaç yoktur. Zira inceleyerek görürüz ki faydaları birbirine denk sınıflardan müteşekkil bir halktan başka muhatap bulamayız.

Bazı çok dikkatli arkadaşlarımızın incelemelerinden istifade ederek arzedeyim ki bizim milletimize bakıldığı zaman önce dikkat nazarına çarpan asıl kütle çiftçidir ve çobandır. Diğer bir arkadaşımızın şimdi dediği gibi yüzde sekseni çiftçidir. O halde Halk Fırkası dendiği zaman bu asıl kütle murat edilmektedir. Yalnız çiftçilerin ve köylülerin haklarını temin için diğer sınıfların aleyhinde olarak mı fırka yapacağız. Hayır... Köylünün düşmanı olabilecek olanlar kimlerdir? Çok çiftlikleri ve geniş arazisi bulunan insanlardır. Halbuki arkadaşlar, bizim memleketimiz içinde böyle geniş çiftlik arazisi olanlar kaç kişidir. Ve acaba mevcut olan geniş arazi ve çiftlik sahipleri derecesinde her köylüye arazi vermek için memleketimizin arazisi kâfi değil midir? Bunun üzerine bizim memleketimizde geniş arazi sahiplerinin başlıbaşına bir kuvvet, bir sınıf teşkil ederek menfaat takip etmesine imkân yoktur, onların mevcu-

diyet ve menfaatleri köylüden çok farklı değildir. Zira bir insanı köylü mertebesine indirmek değil, köylüleri bunların mertebesine çıkarmak lazımdır. Ben bunları köylünün, çiftçinin içinde sayarım.

Sonra tüccar vardır. Orta tüccar vardır. Birde zengin tüccar vardır. Söylendiği zaman birbirine karşı görünür. Halbuki bence öyle değildir. Yüksek tüccar, zengin tüccar dediğimiz zaman memleketimiz içinde kaç zengin adam vardır? Kaç milyoner gösterebilirsiniz? Kendi sermayesine, yahut bir araya getirilecek olan sermayelere dayanarak bu memlekette kaç fabrika yapılabilir? Kaç hamam yapılabilir? Hiçbir şey yapılamaz. Hani zengin, zengin dediğimiz adamlar? Emin olasınız ki medeni milletlerin orta zenginliklerinden de aşağı... Zengin tüccarla, orta tüccar birbirinden ayrılmayacak kadar menfaatleri ortak olan bir sınıftır. O da halkın içindedir. Mesela ameleden bahsedilir. Bu memlekette İstanbul'da, şurada burada olan ameleyi tamamen düşünecek olursak belki 20 bini geçmez. Bu 20 bin amelenin, emekçinin tarlada çalışan köylüden ne farkı vardır? Biz amelenin menfaati hilafına çalışmayı umum menfaatlere muhalif görürüz. Biz fabrikalar yapmak istiyoruz. Ve daha çok ameleye ihtiyacımız var. Biz eğer amelenin refah ve saadetini temin edecek tarzda esaslar koymazsak bu zarar onlara değil, memlekete ve milletin umumi refahına aittir. Bu da bu halkın içindedir.

Sonra efendiler, aydınlar denilen insanlarla, bilginler denilen insanlar kalır. Bunlar çiftçi değildir, tüccar değildir, amele değildir. Fakat mevcuttur. Gerek bilginler, gerek aydınlar alelade başlıbaşına bir menfaat takip edecek özel bir sınıf halinde tasavvur olunabilir mi? Aksine bilginlerin ve aydınların yapacağı şey halkın içine girmek, kendilerine yol gösterici olmaktır. Bu incelemelerimle belirtmek istiyorum ki, bizim milletimiz, baştan sona kadar birbirinin menfaatine yardımcı, yol gösterici bir sınıftan başka bir şey değildir. Sanatkârlar da öyledir. O halde bir teşekkül olmalıdır ki çiftçinin, tüccarın, sanatkârın, amelenin ve bütün milletin menfaatlerini düşünsün. Bütün bu faydaları temin edecek esasları koymuş olsun, onları işleyebilecek duruma koyabilsin. Hatta biz fırka adı kullanmaksızın dahi bu maksadımızı temin edecek bir teşekkül yapabiliriz. Yalnız bizi bundan men eden nedir? Şudur:

Biz tam bağımsız, kayıtsız ve şartsız egemenlik ilkelerine dayanan bir program takip edeceğiz. Ve bu program memleketi mümkün olan süratle mesut etmek, zengin etmek için ne yapmak lazım gelirse tereddütsüz, şuna buna bakmaksızın, şu veya bu nazariyeye bakmaksızın maddi olarak, hakiki olarak, yürümek istiyoruz. Bu noktada bir itiraz yapmak lazımdır. Bütün bunlara ve hatta esaslara karşı olanların mevcut olmadıklarını kabul edemeyiz. Halbuki, bu karşıt olanların, milletin heyet-i umumiyesini bir vasat yapıp da onun üzerinde yürüyemeyiz. Kurtulmak için bu karşıt olanların kâffesinin kafasını koparmak lazımdır. Ancak bu millet bu sayede kurtulabilir. Bir şey vardır: Mademki bu istikamette yürümeye takatı olmayan insanlar vardır, onları tepelemek ve yürütmek lazımdır. Bu kadar azimle yürüyecek bir heyete elbette siyasi bir durum vermek lazımdır. İşte benim kuruluşunu gerekli saydığım Halk Fırkasının mahiyeti bundan ibarettir. Tabiatiyle, bu, bugün mevcut ve kurulmuş değildir. Bugün mevcut olan bir şekil vardır ki onun adına biliyoruz ki *Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti* derler. Ve ben bu cemiyetin reisiyim. Bu Cemiyet, bütün kuruluşların, başta arz ettiğim kuruluşların bir ad altında birleşmesinden hâsıl olmuş ve bağımsızlığı, egemenliği kurtarmak için millete yol göstermiş ve tarihi vazifeler yapmış ve yapmakla meşgul bulunmuştur. Ancak bu bir cemiyettir. Bu bir siyasi fırka değildir. Bu cemiyete bugün vatandaşlar dahildir.

Bütün vatandaşlar bu cemiyette üyedir. Halbuki yapılması mutasavver olan şey siyasi bir fırkadır. O halde bir siyasi fırka da bütün millete şamildir. Yalnız buraya dahil olmayacaklar, dediğim esasları kabul istidadında bulunmayanlardır. Demek ki bu umumi ve milli olan tarihi vazifeleri ifa ile meşgul olanlar kuruluşlarla beraber bütün milli kuruluşların el birliği ile çalışarak vücuda getirecekleri müşterek bir fırka olacaktır. Ben onun adına *Halk Fırkası* demeyi münasip görüyorum.

Bu fırka bütün halk sınıflarını mesut etmeyi gaye edineceği gibi bu sınıflar içinde bir sınıf vardır ki, devlet, millet, ve milletin bütün bu çalışmaları ancak ona dayanmakla emniyetle yürüyebilir. O sınıf ordudur.

Ordumuz babalarına ve ecdadına lâyık fiillerin ve hareketlerin kahramanı olmakla övünebilir. Hazırlanma dönemine geçtikten sonra da millet, işlerinde hiçbir endişe ile karşılaşmaması için bu orduyu şimdiye kadar olduğundan daha mükemmel bir hale getireceğiz. Bu ise ancak ordu mensuplarının refahını, saadetini temin etmekle mümkündür. Hayat kaygısı içinde bulunan insanların –Hayat dediğim zaman askerler için bahis konusu olan muharebede terk edeceği hayat değildir. Bizim askerlerimiz, bizim zabit ve kumandanlarımız vatanı için ve milleti için muharebe meydanlarında tereddütsüz hayatlarını bırakırlar ve bunu yapmayı ararlar. Fakat icap ederse o ölüm gününe yetişebilmek için kat'edeceği hayat mesafesi içinde– ihtiyaçları vardır. O insani ve ailevi ihtiyaçları fazlasiyle temin olunmalıdır ki, subay ve asker diğer sınıflara oranla o işlerle en az meşgul olsun. Bunu temin etmek isteyen bir millet en esaslı bir noktada birleşmiş demektir. Halbuki, her hususta hayatına kuvvet ve peklik vermek isteyen ve buna karar vermiş olan milletimizin elbette sabaylarını ve askeri mensuplarını ve devlet makinesini işletecek bütün memurların hayatını en müreffeh bir halde bulundurabilmek için icap eden hususları emniyet altına alınacaktır. Teşkili düşünülen fırkanın programında bu nokta en önemli noktalardan birisini teşkil edecektir.

Bazı milis subaylarının güçlük içinde olduğunu söyleyen bir arkadaşımız vardır. Bizim Ordu'nun milis subayı yoktur. Yalnız bu hareketlerin başında fedakârlık, kahramanlık eden birtakım vatansever, fedakârlar vardır. Bunlar ya subay idiler, veya askerliğe mensup olmadıkları halde sırf vatanseverlik heyecaniyle askerlik etmişlerdir. Liyakatları ve kahramanlıkları icabı subaylık görevini dahi yapmışlardır. Arkadaşımızın milis subayı dediği bu nevi güzide insanlar olacaktır. Böyle memleket ve milletin en tehlikeli bir anında vatanseverliği en üst bir derecede belirtmiş olan insanların hiçbir vakitte mükâfatsız kalmaması ve bilhassa sefaletle karşı karşıya kalmaması lazımdır.

Ancak bu gibi arkadaşlarımız ya muntazaman kurulmuş olan ordunun içinde askeri görevine devam edebilecek bir halde idiler, –ki onlar devam ediyorlar veyahut muntazam ordu kurulduktan sonra, muntazam subaylar heyeti işi ele aldıktan sonra kendilerinin görevine son verilmiş, yine ordunun muvaffakiyetleri için ve milletin selameti

için lazım gelen insanlardır– bunların sefalette bırakılmaları için hiç kimse bir şey düşünmüş olamaz. Herhalde bunlar bu içtimai heyetin içinde ve memleket içinde hayatını temin edecek iş bulabilirler. Ve ben çoklarını bilirim ki, bulmuşlardır. Fakat hakikatte sefalette bulunanlar varsa bunun sebeplerini tetkik etmek lazım gelir. Ya unutulmuştur, müracaat etmemiştir veyahut tetkike değerdir.

Eğer bu gibi arkadaşlarımız memleket ve millete hizmet etmiş olmaktan dolayı büyük mükâfatlar bekliyorlarsa ve bu mükâfat verilmemiş ise o da millet ve memleketin halindendir. Ve ben çok eminim ki bu arkadaşlarımız hiçbir vakitte böyle hasis ve maddi faydayı düşünerek vatani görevlerini yapmış değillerdir.

Arkadaşlar, milletten çok şey istemeğe hakkımız yoktur. Millete görev yapmaya mecburuz. Aç kalırsak çalışalım, nasıl yapmak lazım gelirse öyle yapalım. Çiftçi olalım, çoban olalım, bakkal olalım, ne yaptık sanki bu millete? Herhangi birimiz bu millete ne yaptık? En çok vazife yapmış olanlarımız ne yapmışlardır? Böyle bir his yoktur ve olmamalıdır. Hizmet eden vazifesini, namus vazifesini yapmıştır.

Efendiler! Halk Fırkası demek, izah ettiğim gibi, âdeta nasıl ki Milli Misak, tam istiklalimizi elde edebilmek için ortaya konulmuş bir düstur ise, nasıl ki, Esas Teşkilat Kanunumuz milli egemenliği kayıtsız şartsız milletin elinde mahfuz bulundurabilmek için konulmuş bir düstür ise Halk Fırkasının programı da milleti bundan sonra mesut edebilmek ve sınıflarını ayırmaksızın mesut ve müreffeh etmek için ve memleketi korumak için bir düstur etrafında toplananlardan kurulacaktır. Hiç kimsenin hatırına gelmesin ki siyasi bir fırka şu veya bu sınıfın çıkar vasıtası olacaktır. Hayır, Halk Fırkası bütün milletin saadetini elde etmeye varlığını vakfedecek bir siyasi kuruluş olacaktır.

Ben bizzat böyle bir siyasi teşekkülün içinde bulunmak ve başında bulunmakla memlekete en büyük bir vazifeyi yapacağıma kaniim. Devletin başında, Hükümetin başında bulunmaktan daha önemli görüyorum böyle bir siyasi teşekkülün başında bulunmayı... Çünkü efendim, bizim milletimizin esaslı olarak bütün bu konuştuğumuz şeyleri yapabilmeye kendini kabiliyetli kılabilecek bir noksanı vardır. O da siyasi terbiyeden yoksunluğudur. Millet siyasi terbiyeyi almalıdır. İşte Meclis olmadığı zamanki halimiz ve Meclis olduktan sonra da düşün-

cemizi çeken manzaraların tamamı esasında millette siyasi terbiyenin gerektiği kadar var olmamasından ileri gelmiştir. Bir arkadaşınız seçimden bahsederek *hâlâ eskisi gibi mi seçim yapılacak?* buyurdular.

Görüyorsunuz ki hâlâ eski usul caridir, daha da cari olacaktır. Arkadaşlar, o zamana kadar bütün millet fertleri sizin düşündüğünüzü düşünecektir. Bir seyahatim esnasında Bursa'ya giderken bir köy kahvesine girdim. Köylü ile orada kahve, sigara içtik. Kendilerine sordum: *Sizin muhtarınız var mıdır? Var* dediler. *Nasıl seçtiniz muhtarı?*

Pazarlıkla dediler. *Hangisi daha az para ile olursa onu seçeriz.*

E.. muhtar seçimle olmak lazım değil mi?

Evet.

Nasıl seçersiniz?

Köylü toplanırız, birtakım adamlar çıkar, derler ki; ben daha az para ile yaparım. Onun üzerinde birleşiriz.

Bu bir seçimdir.. Ve muhtar seçiminin böyle olması lazım geleceğine o köylü kanidir. Sebebi, köyün muhtarı olmak, o köyün, o mahallenin uşağı demektir.

Zira Hükümet köyden, mahalleden ne gasp etmek istiyorsa köye veya mahalleye bütün vasıtalar, Hükümet ile ne gibi tecavüzler, taarruzlar yapmak istiyorsa bunları yapabilecek olan, yol gösterecek olan muhtardır. Ve bu itibarla çoğu kere muhtar çok dayak yer. Bu sebepledir ki köylünün namus erbabı, kendini bilir kişisi bu vazifeyi üzerine almak istemeyebilir. Zira karşılığında dayak var. Dayaktan hâsıl olan acıyı giderecek şey de muhtarın köylüyü saymasıdır. Diğer çobanlarla beraber.. Kurtulabilmek için iki şey lazımdır. Birisi ve en esaslısı evvela o köylünün muhtar ne demek olduğunu ve muhtar niçin seçildiğini bilmesi lazımdır.

Bu siyasi terbiye ile olur. İkincisi Hükümetin köylüye ve muhtara ve muhtar vasıtasiyle köylüye yapılmakta olduğunu gördüğümüz, bildiğimiz muamelelere son vermek lazımdır. Bugünkü Hükümetimizin mahiyeti buna son vermiştir.

Fakat efendiler; itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki, Esas Teşkilat Kanunu'nun henüz 9 maddesi yapılmıştır. 9 maddesi de üç fikirden ibarettir. Bütün bunun delaleti, şumulü memlekette henüz tatbik olun-

mamıştır. Halk hükümetinden bahsettiğimiz zaman henüz bir halk hükümetinin memleketin her yerinde teessüs ettiğini söylersek büyük yalancılık olur. Daha birçok şeyler vardır ki yapılacaktır.

Bu manaları bütün açıklığı ve şumulü ile memleketin içinde tatbik etmek lazımdır. İşte bunun için millete siyasi terbiyeyi vermek gerektir. Siyasi terbiyeyi vermek için okullar mı açacağız? Siyasi ilimler mi okutalım? İstediğimiz kadar okutalım veya Avrupa'ya gönderelim. İstedikleri kadar okusunlar.. Hayır olmaz! Ben düşünüyorum ki böyle bir siyasi fırka her seçim dairesinin milletvekilini kapsayacak olan böyle bir siyasi fırka başlıbaşına bir okul halinde kurulmalıdır. Birlik içinde, birbirine uygun programı usulü dairesinde ve suretle takibe alışmış bir hale getirilebilir. Her seçim dairesinin bu şekil siyasi terbiye alacak olan milletvekillerinin yol göstericiliği ile bu seçim dairelerindeki bütün işlemler bu noktadan iyiliğe doğru yürütülebilirler.

Siyasi fırka yapmak seviyesinde bulunanlar çok şey yapacaklarını, veya yapabileceklerini, programlarının çok güzel olduğunu, milleti aldatmaktan çekinmeyerek söylerler. Tabiatiyle bizim meslek ve meşrebimiz buna müsait değildir. Biz millete karşı, bilhassa millete karşı çok namuslu kalmak isteriz. Yapmayı düşündüğüm hususları arz ettiğim vakit, bunları yapabileceğime dair ilmen, fikren kanaat ederek tecrübe ile inandığım şeyler olduğunu kabul buyurunuz.. Demin demiştim ki, şimdiye kadar yapılabilir dediğim şeyler yapılmıştır. Olaylar bizi yalanlamadı. Bundan sonra da diyorum ki yapılabilecek şeyler vardır.

Dediğim şeyler bu yapılacak şeylerin içindedir. Bunları dahi üstün bir muvaffakiyetle bu millet yapacaktır. Ancak şimdiye kadar bütün bu teşebbüslerde bizi muvaffak eden hakiki sebebi hiçbir vakitte unutmamak ve onu daima ve daima tekrar etmek lazımdır. O hakiki sebep her şeyin yardımcı ve müzahiri olacak olan milletin kendisidir. Yapacağız dediğim zaman benim yapacağımı sanmayınız. Milletimizin yapacağını kastediyorum. Bunda kimsenin şüphesi kalmasın.

Son iki kelime arzedeyim: Sulh istiyoruz. Harbi, sulhu temin etmek için yaptık. Mecbur ederlerse yaparız ve yapmaya kudretimiz var.

Fakat böyle bir mecburiyet karşısında bırakmadıkları takdirde, böyle bir mecburiyetten millet kendisinin uzak kaldığını gördüğü dakikadan itibaren yeni bir namus azmi ile memleketini, hayatını ve varlığını en yeni, en zengin giysilerle süslendirecektir, yükseltecektir.

Bu devleti, yeni Türkiye Devletini kuran bir asıl unsur vardır. Ve bu unsur ile mesailerini birleştirmiş, talihlerini birleştirmiş unsurlar da vardır. Bu unsurlardan vatandaş da vardır. Başka başka din ve mezhepte bulunanlar vardır. Bu memleketi ve bu devletin hakiki dayanağına daima, iyi, yüksek, saygılı duygularla duygulanmış gülleri (?) ve hareketleri ile daima bu duygular içinde geçmiş bulunan ırkların aynı dinden olması şart değildir. Misal: Musevi vatandaşlarımız gibi.. Şüphe yok ki Musevi vatandaşlarımız hiçbir vakitte bu memlekette olduğundan daha çok refah ve saadete malik olmazlar. Şimdiye kadar böyle olmuştur. Yeni Türkiye, bu suretle kendilerine daha çok inandırıcı ve emniyet verici olur. Diğer unsurlar dahi, Müslüman olmayan unsurlar dahi mübadeleden sonra memleketimizde kalmış olacaklar dahi emin olabilirler ki, şimdiye kadar kapıldıkları teşviklerin bundan sonra hiçbir faydası, etkisi, hükmü olmadığını takdir ederler ve tam sadakatla bu milletin içinde yaşamağa karar verirlerse hiçbir vakitte bu millet tarafından kötü muameleye maruz kalmayacaklar, insaniyetin gerektirdiği bütün hususların kendileri hakkında tatbik edilmiş olduğunu göreceklerdir.

Efendim, çok önemli sevgili İzmir'imizin aziz halkıyla, hanımlarıyla, beyleriyle –deminki sözümü tekrar edeyim ve daima kolaylatıcı olacaktır, hanım ve bey ve efendileriyle– yapılan bu halleşme bende çok güzel duygular uyandırdı. Ancak sabrınızı da kötüye kullanmak istemem. Beni dinlemiş olduğunuzdan dolayı çok teşekkür ederim.

Bundan sonraki milli gayemizi kolaylıkla elde etmekte bana vaat edeceğiniz yardım ve öncülük kuvvetli bir dayanak noktası ve kalp kuvveti veren bir vaat olmak üzere kabul edeceğim. Yüksek heyetinize veda eyleyeceğim.

(*Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 70-72, Temmuz-Eylül 1973)

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ VE EKONOMİK BAĞIMSIZLIK

(23.6.1923)

Sovyet Rusya Elçisi Aralof'un yerine atanan Suriç, Çankaya Köşkü'nde güven mektubunu bir söylevle Gazi'ye vermiş, Gazi de aşağıdaki söylevle karşılıkta bulunmuştur:

Sefir Efendi,

Rus Sosyalist Federatif Şuralar Cumhuriyeti tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti nezdine salahiyet-i kâmile ile memur edildiğinizi mutazammın itimatnamemizi yeddinizden almakla memnun olduğumu beyan ederim. Hükümetiniz tarafından uhde-i dirayetinize muhavvel vezaif-i mühimme ve nazikenin hin-i ifasında gerek tarafımdan ve gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından zatıâlinize karşı vâsi itimat gösterileceğine emin olmanızı rica ederim. Emniyet ve itimadımızın şahsıâlinizde en temiz mahall-i sarf bulacağına itimadım berkemaldir.

Türkiye halkı milletler arasındaki mevkiini ve bunun icabatını her vakit müdrik olarak bir sulh-i tam içinde inkişaf ve terakkisini temin için adımlarını atmakta hiçbir zaman tereddüt ve teahhur etmedi. Fakat maatteessüf insaniyet ve medeniyet yolu üzerinde atılan bu adımlar memleketimiz hakkında istila ve istismar fikirleri besleyenler tarafından çok işkâl edildi. Bu uğurda milletimiz çok mezalime maruz kaldı. Bu müşkülat ve mezalim, milletimizin hürriyet ve istiklaline sarih ve kati tecavüz mahiyetini aldı. İşte bunun üzerinedir ki milletimiz hakk-ı hayatını ve istiklalini muhafaza mecburiyetinde kalarak kıyam etti, istilakârları münhezim ederek mukaddes topraklarımızdan tardetti.

Türkiye halkı bu milli mücadelata giriştiği sırada Rus amele ve köylüsü cihanın en büyük inkilaplarından birini vücuda getirmişti. Yeni Türkiye Devleti ile yeni Rusya Devleti arasında, her iki tarafta bu yenilikleri vücuda getirenlerin samimi temayülatı ve hakiki durbinlikleri semeresi olarak 16 Mart 1921 tarihinde bir muahedename aktedildi. Tarafeyn münasebat-ı dostanesinin her gün daha ziyade inkişafına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükümetinin ne kadar samimi müteşebbis bulunduğunu izaha hacet yoktur, zannederim.

Sefir Efendi,

Türkiye, bütün esbab-ı felaketinin saha-i iktisadiyatta duçar olduğu mevaniden neşet ettiğini tekrara lüzum görmem. Hayat ve istiklal-i tammın, iktisadiyattan ve istiklal-i tamdan ibaret olduğuna kaniim. Bunu bütün manasiyle temin etmek milletimizce katiyen mukarrerdir. Tesadüf olunacak müşkülatın ve mehalikin derecesi ne olursa olsun buna behemehal muvaffak olacağımıza eminim.

Lozan'da bulunan heyet-i murahhasamız ve bu heyeti gönderen hükümetimiz, istiklalin mana ve şumulünü ve bunun istilzam eylediği gayrıkabil-i müsamaha noktaları tamamen müdriktir ve bu hususa bütün milletin ne derin bir alaka ile atfı ehemmiyet eylediğine de yakından vâkıftır.

Sefir Hazretleri, yeni Türkiye Devletinin her türlü cebr-ü tazyikten azade hür afakında mütezahir her siyasi, içtimai ve ilmi fikirlerin ve fiillerin Rus amele ve köylüleri tarafından büyük bir alâka ve samimiyetle takip edildiğine zaten kani idim; bunu bizzat teyit buyurmanızdan mütehassis oldum.

Sefir Efendi!

Bizim milletimiz esasen demokrattır. Harsının, ananatının en derin maziye ait safahatı bunu müeyyittir. Bizim yapabildiğimiz bir şey varsa o da bu hasise-i fıtriyenin icabatını gayrıtabiî bir surette menetmek isteyenleri bertaraf etmektir. Ona bugün muvaffak olunmuştur ve bu muvaffakıyetin emniyetle muhafaza edileceğine katiyen şüphem yoktur.

Sefir Hazretleri!

Türkiye halkı Rusya halkına karşı muhabbet ve samimiyetle mütehassistir. Siz bunun asarını burada bizzat şahsiyetinizde toplayacaksınız. Her iki milletin sulh ve sükûn içinde geçecek mesut günlere mazhariyetini çok temenni ederim.

(*Hakimiyeti Milliye*, 24.6.1923, s.1)

GÜVEN MEKTUBUNU SUNAN SOVYET RUSYA BÜYÜKELÇİSİ SURİÇ'İN SÖYLEVİNE KARŞILIK

(27.2.1924)

Mümessil Efendi,

Rus Şûralar Cumhuriyeti İttihadının İcra Heyet-i Merkeziyesi tarafından fevkalade murahhas büyükelçi unvaniyle nezdime murahhas sıfatiyle tayininizi mutazammın itimatnamelerini kemal-i memnuniyetle ahzediyorum. Şûralar Cumhuriyetleri akvamı namına Türk Milleti hakkında izhar eylediğiniz hissiyat-ı dostaneden pek mütehassisim. Türk Milletinin dahi bu cumhuriyetleri teşkil eden akvam hakkında aynı hissiyatı perverde ettiğini tekit edebilirim.

Bu hissiyat, Lenin'in vefat-ı müessifi münasebetiyle bir daha tezahür etmiştir. Türkiye'nin harsen ve iktisaden tekâmülü yolunda atiyen sulh ve müsalemet dairesinde muzafferiyat ihrazı hakkında dermeyan eylediğiniz temenniyattan dolayı beyan-ı teşekkür ederim. Türk Milleti bu gayeye vusul için olanca azmü sebatiyle yürüyecektir. Türk Milleti, Şûralar Cumhuriyeti İttihadı'nı teşkil eden akvamın da teali sahasında parlak terakkiyata mazhariyetlerini görmekle büyük bir sevinç duyacaktır.

Mümessil efendi,

Her iki memleketimiz arasında mevcut dostluk ve iyi komşuluk münasebetlerini tarsin emelinde masruf olacak mesainizin müzaheretime ve Cumhuriyet Hükümetinin muavenetine mazhar olacağından emin olabilirsiniz.

(Vakit, 28.2.1924, s.2*)*

ORDULULARLA ESENLEŞME

(19.9.1924)

Muhterem Ordu ahalisi!

Hakkımda gösterdiğiniz samimi tezahürat bende pek derin hissiyat bıraktı. Maalesef ciddi bir sebep, aranızda fazla kalmama mâni oluyor. Bunun için müteessirim. Fakat vaat ediyorum; ilk fırsatta aranızda daha fazla kalmakla bu teessürü izale edeceğim. Gönül arzu ederdi ki burada günlerce kalayım ve sevimli köylerinizi temaşa ile zevk alayım.

Arkadaşlar!

Sizin gibi şuurlu bir millete malik olan bu devlet bütün cihana karşı iftihar etmek hakkına maliktir. Büyük teessürlerle sizden ayrılıyorum. Fakat vaadimi yaptığım zaman bu teessürlerim zail olacaktır. Allahaısmarladık.

(*Hakimiyeti Milliye,* 20.9.1919)

CUMHURİYET GAZETESİ MUHABİRİ NÜZHET'E YURT GEZİSİ İZLENİMLERİ ÜZERİNE DEMEÇ

(19.10.1924)

Atatürk'ün 29.8.1924'te başlayıp 50 gün süren yurt gezisi hakkında Cumhuriyet gazetesi muhabiri Nüzhet'in: "Paşa Hazretleri, seyahatinizin intıbalarını lütfeder misiniz?" sorusuna yanıt olarak verilmiştir.

Bunu ikiye ayırmak lazımdır: Şekl-i umumisinden hâsıl ettiğim intiba ve hadiselerden aldığım intıbalar. Umumi kanatım şudur ki temelleri kuvvetli bir fikir vahdetinden müteşekkil bir vatanda seyahat ettim. Bu vahdet cumhuriyet fikrinden başka bir şey değildir. Hadiselere ait intıbalara gelince: Bunlar da mahiyetleri itibariyledir. Vatan çocuklarının her ferdinde, her zümre ve mesleğinde derhal hissolunan hararetli bir ses ve terakki heyecanı var. Memleketin sahilleri ve iç tarafları maddi, manevi ve fikri bir faaliyet humması içindedir. Sahillerimizdeki sa'yü samimiyeti İç Anadolu'nun en kenar köşesinde dahi aynen gördüm. Vatanın her parçası istisnasız Türk tarihinin maddi ve kati mesnetleridir. Ziyaret ettiğim yerlerin ve bu yerlerdeki kardeşlerin hepsinden ayrı ayrı bahsetmek uzun olur. Her merhalenin her ufku bana aynı hiss-i sürur ve saadeti verdi.

Katiyetle bir daha gördüm ki terakkiyi, itilayı ve asrın icabatını seven ve talep eden güzide bir milletimiz vardır. Türk'e müspet ve iyi bir şeyi veriniz, bunu reddetmesi ihtimali yoktur. Fakat düne kadar ona menfi ve ezici şeyler verdikten sonra bunun neticelerinden yine onu kabahatli görmek haksızdır, haksızlıktır.

Halkın karanlığı aşmak, refaha ve iyiliğe varmak arzusu el ile tutulacak kadar barizdir. Cumhuriyetin eli bu arzuyu tutmuştur. Ve binaenaleyh tarihin daima takdis ettiği halkı istediği gayeye isal edecektir.

Kısa bir müddet içinde ancak bunları söylemek kabildir. Memnunum, bu seyahatten en azami, en kalbi derecede memnunum. Mazideki kanaatlerimin kuvvetini kat kat takviye ederek döndüm.

(*Cumhuriyet*, 20.10.1924, s.1)

TÜRK TOPRAKLARINA GÖZ DİKECEKLERE

(13.10.1924)

Kayseri'de gece, onuruna düzenlenen fener alayında öğrenci Behçet Kemal Efendi'nin söylevine karşılık olarak söylenmiştir:

Mazinin müterediddir, çürümüş zihniyeti ölmüştür. Bütün dünya bilmelidir ki Türk Milleti hakkını, haysiyetini, şerefini tanıtmaya kadirdir. Türk vatanının bir karış toprağı için bütün millet bir vücut olarak ayağa kalkar. Haysiyetinin bir zerresine, vatanının bir avuç toprağına vuku bulacak tecavüzün bütün mevcudiyetine vurulmuş bir darbe olacağını artık Türk Milletinin fark etmediğine zahip olmak hatadır. Saygısızlığın, tecavüzün küçüğü, büyüğü yoktur.

(*Vakit,* 15.10.1924, s.1)

GÜVEN MEKTUBUNU SUNAN AVUSTURYA ELÇİSİ MÖSYÖ AUGUST'A YANIT

(21.11.1924)

Avusturya Reisicumhuru tarafından fevkalade murahhas ve orta-elçi sıfatiyle tayin olunduğunuzu mutazammın itimatnamenizi kemal-i memnuniyetle alıyorum.

Gerek şahsıma, gerek Türkiye'nin refahına müteallik olarak Avusturya Reisicumhuru tarafından bana iblağ buyurduğunuz temenniyattan dolayı teşekkür ederim. Bilmukabele zatı hakkındaki hissiyatıma ve Avusturya'nın saadetine dair perverde ettiğim temenniyata müşarünileyh nezdinde tercüman olmanızı rica ederim. Zaten yabancısı olmadığınız memleketimiz hakkında beslediğiniz muhabbete dair olan sözlerinizden ziyadesiyle mütehassis oldum.

Türkiye ile Avusturya beyninde teyemmünen cari olan samimi ve dostane münasebatın inkişafı hususunda gerek tarafımdan, gerek hükümet-i cumhuriye canibinden muavenet-i tammeye mazhar olacağınızı size temin edebilmekle mübahiyim.

Hükümet-i Cumhuriyenin, muavenet-i halisanesi inzimamiyle ikdamınız sayesinde Türkiye'deki vazifenizin muvaffakiyet-i kâmile ile tetevvüç edeceğinde şüphem yoktur.

(*Hakimiyeti Milliye,* 2.11.1924)

İZMİR SUİKASTI İLE İLGİLİ OLARAK YUNUS NADİ (ABALIOĞLU)'YE DEMEÇ

(24.6.1926)

15 Haziran 1926 tarihinde Mustafa Kemal'e İzmir'de yapılmak istenilen suikast olayı üzerine İzmir'e giden Cumhuriyet gazetesi sahip ve başyazarı Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey Gazi'den bu olayla ilgili olarak izlenimlerini sormuştur. Gazi aşağıdaki karşılığı vermiştir:

Tahlisine çalıştığımız ve kurtarmaya muvaffak olduğumuz İzmir'de suikast! İşin burası hakikaten garip ve hazin bir maceradır.

Suikast zahirde şahsa müteveccih görülmekle beraber, hakikatte milletin talihine kurşun sıkılmak isteniliyordu. Türk Milleti bütün bir husumet cihanı önünde kendi mukadderatını kurtardıktan sonra böyle küçük düşünceler önünde mağlup ve perişan olamayacak kadar ulviyet ve asalet sahibi olduğunu bütün kâinat muvacehesinde ispat eylemiştir. O bir yalçın kayadır ki ona çarpacak her suikast dalgası hurdahaş olarak perişan ve muzmahil yerlere dökülür. Hadise, insanlar içinde bazan ne kadar alçalabilen fıtratlar bulunduğunu ispat etmekten daha ileri geçemez. Bu, memleket idaresinde insanların ne gibi zorluklarla uğraşmak mecburiyetinde olduklarının bir delilidir.

Türk Milletinin tahakkuk sahasındaki yüksek mukadderatının her fenalığa ve her suikaste galebe çalarak muvaffak ve muzaffer yoluna devam edeceğinden emin olalım.

(*Cumhuriyet,* 25.6.1926, s.1)

İNSAN VE ERDEM ÜZERİNE

(26.6.1926)

İzmir suikastı günlerinde Yunus Nadi (Abalıoğlu)'ye verdiği bu ikinci demecinde Mustafa Kemal insan ve erdem konusuna değinmiştir.
"Fikir, his ve girişimlerini gizli tutanlar" deyimiyle de İzmir suikastı faillerini amaç tuttuğu anlaşılmaktadır.

İnsanlar daima yüksek, necip ve mukaddes hedeflere yürümelidirler. Bu tarz-ı hareket insan olanın vicdanını, dimağını, bütün mefhum-i insanisini tatmin eder. Bu tarzda yürüyenler ne kadar büyük fedakârlık yaparlarsa o kadar yükselirler ve bu tarz-ı hareket mutlaka açık olur. Çünkü nasiyesi açık, dimağı açık, kalp ve vicdanı açık insanlar tarafından ihtiyar olunabilen heyet-i içtimaiyeler ancak bu mutena hareketlerin muakkibi olabilirler. İnkâr, hissiyat ve teşebbüsatını gizli tutanlar, gizli vesaite tatbike müteşebbis olanlar mutlaka ar ve hicabı mucip akıl ve mantıkın haricinde hareket edenler olabilirler. Bu gibi müteşebbislerin akıbeti evvel ve âhır hüsrandır.

(*Cumhuriyet*, 26.6.1926, s.3)

YENİ TÜRK HARFLERİYLE İLGİLİ OLARAK YUNUS NADİ BEYE AÇIKLAMA

(17.8.1928)

Yunus Nadi (Abalıoğlu), 17 Ağustos 1928 tarihinde Dolmabalıçe Sarayı'nda yeni Türk harfleri konusunda Atatürk'le bir konuşma yapmıştır. Abalıoğlu, bu görüşmesinde Atatürk'ün yeni Türk alfabesinin yazım kurallarıyle ilgili açıklamalarını saptamıştır.
Abalıoğlu, Cumhuriyet gazetesinde yayımladığı bu konu ile ilgili izlenim ve gözlemlerini şöyle belirtmiştir:

"... Dün akşam Dolmabahçe'de Gazi'nin çalışma odasına girdiğimde gördüğüm manzaranın beni karşılaştırdığı vaziyet, Büyük Rehberin öteden beri bildiğim çalışma tarzlarından birinin daha tekerrür etmekte olduğundan ibarettir. Acaba yine ne vardı, Başvekili (İsmet Paşa'yı), karşısına alıp yine bu kadar çetin bir çalışmaya koyulmak için acaba hangi fevkalade hal muvacehesindeydik? Bereket versin başka bir şey değil imiş. Büyük Gazi sadece yeni harfler etrafında başladığı mesaisini yürütüyormuş. Bunu memnuniyetle öğrenmekte gecikmedim. Çünkü Gazi: "Gel bakalım Yunus Nadi Bey, dedi; yeni harflerimizle meşgulüz. Başvekili imtihan ettim. Netice iyidir. Şu sandalyeyi alarak masaya iltihak et. Senin imtihan sıran da gelecektir. Eğer muvaffak olamazsan gazetendeki istical davanı kaybetmiş olursun. Hoş, muvaffak olursan bu davayı evleviyetle kaybedersin a." Dedi.

Gazi bundan sonra Yunus Nadi Bey'e yeni harflerle bazı metinler dikte ediyor. Bu metinlerde, o zamanki yazım kurallarına göre bazı yanlışlıklar vardır. Abalıoğlu bu konuda şöyle diyor:

"Bunlar bazı harflere verilen hususiyetlerden ve bazı gramer kaidelerinden ileri gelmiştir. O hataların vukuundan da bellidir ki ben onlarla henüz ciddî surette meşgul olmamışım.

Gazi:

"O halde, dedi; yakın gel de yazdığım yazı üzerinde pek basit kaidelerimizi bir daha tekrar etmiş olalım."

Gazi anlatırken ben not aldım. İşte kaidelere ait olan bu Not:

1- Fiillerin tasrifinde şahıs lahikaları çizgi (-) ile ayrılır (müfret gaip esas gayr-ı mütebeddildir). Yalnız şahıs lahikası bir harften ibaret olursa ayrılmaz. Misal: "gelmek" fiilinden muzari:

"Gelir-im", "gelir-sin", "gelir-siniz", "gelir-ler".

Hal: "Geliyor-um".

2- Emir sîgası müstesnadır. "Gel", "geliniz", "gelsün".

3- Mürekkep fiil lahikaları da çizgi ile ayrılır, şahıs lahikaları ile birleşir. Misal: "Gelmiş-di", "gelmiş-diniz".

4- Mi, mu, mü istifham edatı daima müstakillen yazılır: "Geldi mi", "Gördü mü", "Buldu mu".

5- "g" harfine, a, o, u, ı saitleri önünde kalın, ve e, ö, ü, i saitleri önünde ince sesler vermek istediğimiz zaman "g" den sonra bir "h" harfi koyarız: "Aghah", "Terghip".

6- "K" bazan tasrifte yumuşak "g" ye müşabih olur: "Edecek", "Edeceğ-im".

7- Bazan "ile", "ise", "için" edatlarının evvellerindeki saitlerin hazfı lazım gelirse lahik oldukları kelimelerle bu edatlar arasına bir çizgi konur: Kimin ile, kimin-le, benim ise, benim-se, benim için, benim-çin.

8- "Ki" rabıt edatı olursa ayrı yazılır. Zarfiyet ve mekâniyet edatı olursa çizgi ile: "Gördüm ki", "sokakta-ki".

9- "De", "da", dahi manasına olunca ayrı yazılır: "Ben de gördüm, Hasan da."

10- ['] kesme ve durma işaretidir: Mes'elesi, mebde'.

11- Muzaf ve muzafünileyh rabıtaları asıl kelimeye merbut olarak yazılır, tasrifleri de öyledir: Ahmedin kitabı.

12- İsim ve sıfatların fiil gibi tasriflerinde fiillerde olduğu gibi şahıs lahikaları tefrik olunur: Meşgul-im, güzel-dir.

13- "ce", "çe" ad ve ... (okunmuyor) kullanıldığı zaman çizgi ile ayrılır: Güzel-ce. Teyit ve takviye için kullanıldığında muttasıl yazılır: Dersine iyice çalış ha.

Ve işte bu kadar."

Evet, yazdığım imla üzerinde yapılan bu ders takririnden sonra Gazi:

–"İşte, dedi; hepsi bu kadar. Kim, birazı sait ve daha çoğu samit olan yirmidokuz harf şeklini öğrenir ve bu kaideleri bilirse Türkçemizi yeni harflerimizle pekala yazmış olur."

Bu besatet hayretimi mucip oldu. Şaşkınlıkla:

–Sahi, hepsi bu kadar mı!

Gazi beşuş ve mutmain:

–"Evet, işte hepsi bu kadar."
Diye tekrar ediyordu.

Yunus Nadi Abalıoğlu bundan sonra sofrada da hep yeni Türk harflerinin konuşulduğunu belirtiyor ve yazısını şu cümle ile bitiriyor:

–Gazi'nin izini takip ediniz!"

(*Cumhuriyet,* 19.8.1928, s. 1-2)

30 AĞUSTOS ZAFERİ VE HALKLA BÜTÜNLEŞME

(30.8.1928)

30 Ağustos Zaferi'nin yıldönümü nedeniyle Atatürk Cumhuriyet gazetesine izlenimlerini anlatmıştır.

30 Ağustos'ta sevk ve idare ettiğim muharebe, Türk Milletinin yanımda bulunduğu halde idare ettiğim hayatımda ilk ve son muharebedir.

Bir insan kendini milletle beraber hissettiği zaman ne kadar kuvvetli olur bilir misiniz? Bunu tarif müşküldür. Eğer izahta izhar-ı aczedersem beni mazur görünüz.

(*Cumhuriyet,* 31.8.1928, s. 1)

BASIN VE KAMUOYU

(1929 ilkbaharı)

Hamdullah Suphi Tanrıöver, anılarında şöyle diyor:
"1929 senesi ilkbaharında Atatürk'ü ziyaret ettim... Reisimizi bir masa başında Afet Hanım'a bir şey yazdırırken buldum... O'nu dikkatle dinledim. Diyordu ki"

Hükümet tavır ve hareketini tanzim için efkârıumumiyeye ehemmiyet verince efkârıumumiye teşkilatlanır. Efkârıumumiyenin daima istifade olunabilecek hazır bir halde bulunabilmesi onun bir teşkilata malik olmasiyle mümkündür. Bu teşkilat serbest tenkit ve münakaşa sahasıdır.

Bu saha daima açık olmalı ve daima mütenevvi fikirlerle beslenmelidir. Bu ise matbuatın gayreti ve menafi-i umumiyenin her gün yeniden yeniye münakaşa edilmesiyle temin olunur. Efkârıumumiyenin kendini izhar edebildiği bir memlekette herhangi bir idari hatanın, suistimalin vaktinde meydana çıkması, önlenebilmesi ancak bu sayede mümkündür. Fikir teşkilatı birtakım güzide insanların mahsulüdür. Şüphesiz halk kitlesi de bu teşkilata iştirak eder.

Milli hâkimiyet esasına müstenit temsili bir hükümette efkârıumumiye büyük bir rol oynar. Matbuat ve içtimai hürriyetler olmadan ve umuma ait işler hakkında geniş bir tenkit sahası bırakılmadan efkârıumumiye vazifesini göremez. Milli hâkimiyet ve temsili hükümet fikrinin yayılması ve yükselmesi ancak efkârıumumiyenin faaliyetiyle mümkündür.

(Mustafa Baydar: *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları,* İst. 1968, s. 310, 311)

TAHRAN BÜYÜKELÇİLİĞİNE ATANAN HÜSREV (GEREDE) BEYE TÜRK-İRAN İLİŞKİLERİ HAKKINDA TALİMAT

(21.7.1930)

Tahran Büyükelçiliği'ne atanmış olan Bay Husrev (Gerede)'e hareketinden önce Yalova Kaplıcaları Köşkü'nde Gazi tarafından aşağıdaki talimat verilmiştir:

Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti ricali, mazinin manasız kör-döğüşlerini bilir; onu hiçbir sebep ve suretle asla tekrar etmek istemez.

Bugünkü Türk Cumhuriyeti müdirleri bilhassa, yeni tarihi vesikalarla kani olduğu İranlıların muntazam, mazbut, kuvvetli bir devlet olmasını temenni eder.

Bugün İran Devleti'nin başında bulunan Rıza Han Hazretlerinin bu hakikati bilenlerin de başında bulunduğuna kaniim. Müşterek hudutlar üzerine tezahür eden hadiseler beni Rıza Han hakkında asla şüpheye düşürecek mahiyette değildir. Zira hatırlarım ki Pehlevî

Hazretleri bu gibi meselelerin müşterek faaliyetimizle bertaraf edilmesinde kuvvetlerimizi teşrik edebileceğimizi de kabul eden samimi fikirlerle bize hakiki dostluk eserleri mahiyetinde sözler söylemiştir.

Buna nazaran Tahran memuriyetiniz Türk ve İran dostluğunun, zaten mevcut olan yüksek ve kavi temelleri üzerinde âli bir karabet binası kuracaktır.

Zatıâliniz de benim ilk inkılap ve müşkülât arkadaşım olmak itibariyle bu nazik vazifenizi muvaffakıyetle ifa edeceksiniz. Buna emniyetim vardır.

Zatıâliniz İran'ın muhterem ve benim şahsıma muhip olduğunu yakinen bildiğim Şah Rıza Pehlevî Hazretlerine yazılacak olan itimatnamenizde sizi bu sıfatınızla zikredeceğim.

(*Vakit,* 25.7.1930, s. 1)

TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ ÜZERİNE

(22.7.1930)

Sofya Gazeteciler Cemiyeti, Bulgar Gazeteciler Federasyonu namına Matbuat Cemiyeti'nden bir kurulu Bulgaristan'ı ziyarete ve kendilerine misafir olmaya davet etmiştir. Amaç, kültür ve ekonomi alanında daha sık işbirliğidir.
Matbuat Cemiyeti Reisi ve Vakit gazetesi başyazarlarından Hakkı Tarık Us, bu isteği Yalova Kaplıcaları Köşkü'nde Gazi'ye arz etmiştir.
Hakkı Tarık bu konuda şunları yazmaktadır:
"Gazi Hazretleri bu gece kendilerine arz ettiğim bu malumatı dinledikten sonra bütün sofra halkını muhatap kılarak şöyle dediler:

Efendiler, ben Balkan Muharebesi'nden sonra Sofya'ya ataşemiliter olarak gitmiştim. Orada en aşağı bir yıl kaldım. Bulgarlarla çok ve ailevi denilecek kadar yakından temasta bulundum. Bu temaslar bende dikkate layık intıbalar uyandırdı.

Bunu, bu noktayı ayrıca tetkik ve tahlile lüzum gördüm. Anladım ki bu histe Türk'le Bulgar'ın bir asıldan gelmiş olmasının tesiri vardır. Türk-Bulgar, aynı menşe olan Orta-Asya yaylasından gelmiş, aynı kanı muhafaza etmiştir. Daha o zaman en özlü Bulgarlara söylemişimdir. Bunlardan tarih cereyanlarını takip etmiş ve anlamış olanlar beni teyit etmişlerdir. Bulgaristan'da yaşadıkça onlara muhabbetim arttı. Çok tabiidir ki benim Bulgarlara gösterdiğim bu muhabbet ve merbutiyet de onlar tarafından aynı hisle karşılandı.

O günden bugüne kadar bu ciddi, samimi kardeş yakınlığının sebep ve manası da büyük bir vüzuh ve sarahat almıştır. Şüphesiz Türklerde, belki Bulgarlarda dil ve din ihtilaflarını yapan amiller olmuştur.

Fakat artık bugün 1930 senesinde hâlâ bu amillere; masallardan, hurafelerden, âdi politika cereyanlarından ibaret bu amillere ne Türklerin, ne de Türklerle aynı kandan olan Bulgarların ehemmiyet vereceğini zannetmiyorum.

Hakkı Tarık (Us) bu beyan üzerine diyor ki:

"Çok güzel buyurdunuz paşam, lâkin Bulgarların bu düşüncelere iştirak edeceğini zan ve farz ediyor musunuz?"

Gazi, "zan" ve "farz" kelimelerini tekrar ederek diyor ki:

Zanlar ve faraziyeler üzerinde konuşmuyoruz. Konuştuğumuz hakikatlerdir. Bulgar gazetecilerinin daveti üzerine oraya girecek arkadaşlar arasında senin de bulunmanı arzu ederim. Bulgarlarla görüştükten, aranızda hissi teatiler yapıldıktan sonra avdetinizde hislerinizi, intibalarınızı söylerken benim şimdi size naklettiklerimi benden çok hararetli bir tarzda teyit edeceğinize şüphem yoktur.

(*Vakit,* 26.7.1930, s. 1-2)

GAZİ VE BAŞBAKANLIK MAKAMI

(3.10.1930)

Kabineyi kurması hususunda görevlendirilmesi üzerine İsmet (İnönü) Paşa önce mazeret ileri sürmüşse de Gazi'nin ısrarı üzerine bu görevi yerine getirmiştir. Gazi bu arada

basına: "İsmet Paşa kabul etmeseydi Başvekâleti bizat deruhte ederdim" diye demeçte bulunmuş, bu demeç bazı muhalif gazeteler tarafından Anayasa ve hukuk kurallarına aykırı görüldüğü için eleştirilmiştir. Aşağıdaki demeç bu eleştiriler üzerine verilmiştir.

Arkadaşlarımız içinde başvekillik yapacak zevat çoktur. Fakat bütün bu arkadaşlarım dahil olduğu halde milletin umumi temayülü benim şu veya bu zaruret karşısında başvekil olmamı icap ettirirse bu vazifeyi kemal-i tevazu ve minnetle ifaya müheyyayım. Bu takdirde benim aynı zamanda Riyaseticumhuru uhdemde bulundurmamın elbette imkân-ı kanunisi yoktur.

Benim ele alacağım bu yeni vaziyeti muhalif tarz ve manalarda su-i tefsir etmek Türk Milleti'nin efkârını teşviş edecek tarzda izaha kalkışmak hiç de makul ve mantıki değildir.

Amerika sistemini memleketimizde tatbik etmeyi hiç hatırımıza getirmedim. Sistemsiz ve kanunsuz tarzda Reisicumhurlukla Başvekâleti birleştirmeyi asla düşünmedim. Ve düşünecek adam olmadığım bütün milletçe malumdur zannederim.

Bugünkü şerait içinde bir hükümetin, millet ve memleket menfaati için takviyesine masruf herhangi sözümü bin türlü malayanilerle istısmar etmeye kalkışmak isteyenler çok bedbaht adamlardır. Akşam gazetesi Başmuharririne söylediğim sözler benim ağzımdan çıkmış ve icabında daima tekrar olunacak sözlerdir.

(*Cumhuriyet,* 4.10.1930, s. 1)

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE

(30.10.1930)

Venizelos'la Ankara'ya gelen Yunan gazetecilerine Türkçe olarak söylenen bu demeç Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey tarafından Yunanca'ya çevrilmiştir.

Yunan gazetecilerini görmekle bahtiyarım. Matbuat, hükümetlerin siyaseti üzerinde vâsi mikyasla icray-i tesir eden büyük bir kuvvettir. Atina'da Balkan Konferansı'na giden Türk murahhasları avdetlerinde Yunan ahalisi ve mutbuatı tarafından ne kadar hararetli bir istikbale mazhar olduklarını bana söylediler. Memleketinize avdet ettiğiniz zaman burada gördüğünüz Türk Milletinin hissiyatı ve Türk Milleti tarafından Yunan murahhaslarına yapılan hüsn-i kabul ve hüsn-i istikbal hakkındaki intıbalarınızı yazmanızı rica ederim.

B.H. İki millet arasında vasi bir teşrik-i mesai sahası vardır. Ben şahsen bu iki millet arasında teşrik-i mesaiye tamamen taraftarım. Nasıl ki siz de bizzat buna şahit oldunuz. Türk Milleti de aynı arzu ve telakkiye iştirak etmektedir.

(*Cumhuriyet*, 31.10.1930, s. 1)

REİSİCUMHURLUK MAKAMI VE GAZİ

(25.12.1930)

Serbest Fırka lideri Fethi (Okyar) Bey'in Gazi'ye "kayd-ı hayat şartiyle" reisicumhurluk teklif ettiği yolundaki söylentiler üzerine Cumhuriyet gazetesi mahabirine Gazi şu demeçte bulunmuştur:

Bana öteden beri bu ve buna mümasil tekliflerde bulunanlar çok olmuştur. Siz ve efkârıumumiye bilmelisiniz ki bu yoldaki teklifler hoşuma gitmemiştir ve gitmez.

Benim gayem Türkiye'de, yeni Türkiye Cumhuriyetinde millet hâkimiyetini takviye etmek ve ebedileştirmektir. Dediğiniz gibi bir teklifi benim idealimi rencide eden bir manada telakki ederim. Bu noktada şu ve ya bu tefsirlere giden sözlerin manasını, beni iyi tanımış olan Türk Milleti benden daha iyi takdir eder.

(*Cumhuriyet*, 26.6.1930, s. 1)

DANİMARKA ELÇİSİNE SÖYLEV

(4.5.1931)

Gazi, Çankaya Köşkü'nde öğleden sonra kabul ettiği giiven mektubunu sunan Danimarka Elçisi M. Schon'un söylevine şu karşılıkta bulunmuştur:

Elçi Hazretleri,

Haşmetli Danimarka ve İzlanda Kralı Hazretlerinin zatıâlilerini nezdime fevkalade murahhas ve ortaelçi tayin buyurduklarını bildiren mektuplarını memnuniyetle alıyorum. Aynı zamanda muhterem selefinizin vedanamesini de aldım. Haşmetli Kral Hazretlerinin hakkında izhar buyurdukları yüksek duygulardan ve Türk Milleti'nin refah ve saadeti hususundakı temennilerinden pek mütehassis oldum.

Kral Hazretlerinin şahsi saadetleriyle Danimarka ve İzlanda milletlerinin daha ziyade refaha nail olmasını samimi olarak temenni ederim.

Türkiye Cumhuriyeti ile Danimarka ve İzlanda Krallıkları arasında öteden beri mevcut olan iyi münasebetlerin iktisadi ve harsi sahalarda da inkişaf etmesi benim ve Cumhuriyet Hükümetimizin arzularına tamamen tevafuk etmektedir.

Uhdenize mevdu olan yüksek memuriyetin ifasında ve bu gayeye matuf olan mesailerde muvaffak olmanızı dilerim. Bu hususta gerek benim, gerek Cumhuriyet Hükümetinin müzaheretinden emin olabilirsiniz Elçi Hazretleri.

(*Cumhuriyet,* 5.5.1931, s. 3)

ZARAR GÖREN TÜRK KÖYLÜSÜ ÜZERİNE

(20.7.1931)

Eskişehir'den geçerken "zahire ticaretinde ziyan ettiğini" söyleyen Uluçayırlı Hasan Efendi'ye hitaben söylenmiştir:

Bu sene istihsalimiz fazladır, bolluk mutlaktır. Bu, hiçbir vakit buhran demek değildir. Bugün dünya buhranından en az müteessir olan Türk Milletidir.

Yalnız şunu bilmek lazımdır ki artık eskisi gibi Umumi Harp ticareti yapılamaz. Ticarette çok kazanmak değil, sağlam ve temiz kazanmak düsturu hâkimdir. Zarar gören en ziyade Türk köylüsüdür. Bunu da hepimiz görüyoruz, düşünüyoruz.

Köylü, hepimizin velinimetidir. Bu necip unsurun refahını düşüneceğiz.

(*Cumhuriyet*, 25.7.1931, s.1)

TÜRK'ÜN BENLİĞİNE DÖNÜŞ BİLİNCİ ÜZERİNE

(14.9.1931)

Faik Reşit Unat, Atatürk'ün 14 Eylül 1931 gününde Dolmabahçe Sarayı'nın balkonunda Türklük bilinci üzerine bir söyleşide bulunduğunu aşağıda kaynağı gösterilen makalesinde açıklamış ve bu konuşmanın metnini vermiştir. Bu konuşmayı olduğu gibi aktarıyoruz:

Bizim neslin gençlik yıllarına Osmanlılık telkin ve etkileri hâkimdi. İmparatorluk halkını meydana getiren Türk'ten başka uluslara, bu arada yanlış bir din anlayışiyle Araplara, sarayın, ordu ve devlet ileri gelenleri arasında bulunan ırktaşlarının etkisiyle Arnavutlara özel bir değer veriliyor, onlardan söz edilirken *kavm-i necip* deyimi ile sıfatlandırılarak bu duygunun belirtilmesine çalışılıyor, memleketin sahibi ve devletin kurucusu olan biz Türkler, ikinci planda gelen önemsiz halk yığınları sayılıyordu.

Şair Mehmet Emin Yurdakul'un ilk defa Manastır Askeri İdadisinde öğrenci iken okuduğum "Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur" mısraıyla başlayan manzumesinde, bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum. Fakat ben asıl bunu, orduya katıldığım ilk günlerde, bir Anadolu çocuğunun gözyaşlarında gördüm ve kuvvetle duydum. Ondan sonra Türklük, benim en derin güven kaynağım, en

engin övünç dayanağım oldu. Kendimi hiçbir zaman Osmanlılığın telkin ettiği başka ulusları öven ve Türklüğü aşağı gören eksiklik duygusuna kaptırmadım.

Bakınız nasıl oldu? Kurmaylık stajı için verildiğim süvari alayı, Hayfa'da bulunuyordu. Kışla ile deniz arasında geniş bir talim alanı vardı ve piyade acemi eğitim devri yeni başlamıştı. Erleri bölgeden toplanmış Arap gençlerinden, öğretici kadro da tecrübeli ve Anadolulu kıta çavuşları olan Türk delikanlılarından kurulu idi. Katıldığım bölüğün alaydan yetişmiş Makedonya Türklerinden, ileri yaşlı bir yüzbaşısı vardı. Erlere çavuşlar talim yaptırıyor, biz subaylar arada dolaşarak çalışmaları izliyor ve denetliyorduk. Yüzbaşı, çavuşlarına karşı sert davranıyor, yeni erlere karşı ise fazla şefkatli görünüyordu. Onların herhangi bir şekilde azarlanmasına, hırpalanmasına gönlü razı olmadığını ısrarla söylüyordu. Halbuki talimlerde, Türkçe bilmedikleri için, çavuşların söylediklerini iyi anlayamayan kimi erlerin yanlış hareketlerinin zaman zaman çavuşların sabırlarını tükettiği, sertçe davranışlarına yol açtığı da oluyordu.

Bir gün yüzbaşı, bu yolda hareketten kendini alıkoyamayan bir çavuşunu mimlemiş ve talimden dönüldükten sonra, birlikte oturduğumuz bölük komutanlığı odasına çağırtmıştı. Takım komutanıyla birlikte gelerek yüzbaşısını saygıyle ve askerce selamlayan çavuş 25 yaşlarında dinç ve yakışıklı, ince bıyıklı, elmacık kemikleri fazla kabarık, uyanık bir Türk çocuğu idi. Yüzbaşı, onu ulusal onurunu ağır şekilde hançerleyen *".....Türk!"* sözleriyle azarlamaya başlamıştı:

Sen nasıl olur da "Kavm-i Necib-i Arab'a mensup, Peygamberimiz efendimizin mübarek soyundan olan bu çocuklara sert davranır, ağır söz söyler, onların kalbini kırarsın! Kendini bil, sen onların ayağına su bile dökmeye layık değilsin..."

gibi gittikçe manasızlaşan, fakat yaşlı yüzbaşının samimi inancından kuvvet alan sözlerle hakaret ediyor, gittikçe asabileşiyordu. Ben dikkatle çavuşun yüz ifadesini izliyordum. Başlangıçta üstünde bir babaya duyulan saygının içtenliği okunan çizgiler sertleşmeğe, içten gelen haklı bir isyanın ateşleri gözlerinde okunmaya başlamıştı. Fakat gerçek itaatin simgesi olan her Türk askeri gibi bu da iç duygularını gemlemesini bildi. Sessizce göz pınarlarından dökülmeye başlayan yaş damlaları yanaklarında birbirini kovalayarak bıyıkları üstünde top-

lanıyor ve kendini böylece yatıştırmaya çalışıyordu. Ben bir taraftan üzgün ve sinirli, bu sahneyi seyreder ve söylenenleri dinlerken bir yandan da içimde bir isyan duygusu şahlanıyor ve şöyle düşünüyorum:

"O erin bağlı olduğu kavim birçok bakımdan necip olabilirdi. Fakat çavuşun, yüzbaşının ve benim bağlı olduğumuz kavmin de tarihleri şerefle dolduran büyük ve asil bir ulus olduğu da bir an şüphe götürmez bir gerçekti. Türklük hakkındaki o günkü görüş ise, doğrudan doğruya Türk aydınlarının kendi kendini bilmemesinden ve başka uluslarda şu veya bu sebeple üstünlük var sayarak kendini onlardan aşağı görüp nefsine olan güveni yitirmesindendir. Artık bu yanlış görüşe son vermek, Türklüğümüzü bütün asalet ve necabeti ile tanımak ve tanıtmak gerekmektedir" dedim ve o andan beri inandığım bu gerçeğe bütün Türklerin inanmasını, bununla övünüp kendine güvenmesini ülkü bildim.

(Faik Reşit Unat, *Türk Dili*, sayı 146, Kasım 1968, s. 76-78)

HABEŞİSTAN İMPARATORUNUN MEKTUBUNU SUNAN ELÇİYE SÖYLEV

(20.3.1932)

Habeşistan İmparatoru Haile Selasiye tarafından Atatürk'e gönderilen mektubu sunmaya memur edilen Fevkalâde Murahhas ve büyükelçi M. Babjerande Zellake Ajoudou, 20 Şubat 1932 tarihinde Gazi tarafından kabul edilmiştir. Kabul sırasında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey de hazır bulunmuştur. Mektup, Habeşistan Kralı Haile Selasiye'nin taç giyme töreni nedeniyle gönderilmiştir. Mektubu sunan elçinin söylevine Gazi, aşağıdaki söylevle karşılık vermiştir:

Büyükelçi Hazretleri!

Mufahham metbuunuz Haşmetli Habeşistan İmparatoru Hazretleri tarafından bana tevdie memur buyurulmuş olduğunuz mektubu memnuniyetle alıyorum. Zat-ı Haşmetpenahinin şahsım ve Türk Milleti hakkında izhar buyurdukları hisler ve temennilerden dolayı çok mütehassisim.

Cumhuriyet Hükümeti, İmparator Hazretlerinin taç giyme şenliğinde kendisini temsil ettirmek suretiyle yeni Türkiye'nin necip memleketiniz hakkındaki dostluk hislerinin bariz bir delilini izhar etmek istemiştir. Cumhuriyet Hükümeti ve ben, İmparator Hazretlerinin vukuflu ve nurlu idareleri sayasinde Habeş milletinin nispeten kısa bir zaman zarfında tahakkuk ettirmeye muvaffak olduğu terakkiyi muhabbetli bir alaka ile takip ediyoruz. İmparator Hazretlerinin saltanatlarının parlak başlangıcı ve milletinin mümtaz kabiliyetleri necip Habeşlileri ideallerine eriştirecek yakın bir atinin tahakkuku için birer fal-i hayr teşkil etmektedir.

İmparator Hazretlerine sıhhat ve uzun ömür ve Habeş Milletine de saadet ve ikbal temennilerimin iblağını zat-ı devletlerinden rica ederim büyükelçi hazretleri.

(*Cumhuriyet*, 21.3.1932, s. 3)

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

(20.5.1932)

Gazi, 20 Mayıs 1932 gününde, sonradan "Atatürk Nezdinde Bir Yıl Elçilik" yapıtını verecek olan Amerikan Büyükelçisi General Charles Sherrill'i ilk kez kabul etmiştir. Güven mektubunu sunan ve bu nedenle bir söylev veren Büyükelçiye Gazi şu karşılıkta bulunmuştur:

Büyükelçi Hazretleri, Amerika Birleşmiş Devletleri Reisi tarafından nezdime fevkalade murahhas ve büyükelçi tayin edildiğinizi bildiren mektubu büyük bir memnuniyetle alıyorum.

Çok temayüz etmiş selefiniz muhterem Mr. Joseph C. Grew'un da vedanamesini almış bulunuyorum. Türk Milleti hakkında söylemek lütfunda bulunduğunuz iyi duygularınızdan mütehassis oldum.

Büyükelçi Hazretleri! Emin olunuz ki biz de Amerika milletine karşı aynı hisleri besliyoruz. Memleketinizin şanlı tarihinin belli bir

devrine işaret ettiniz. Tarihimizin bu alaka uyandırıcı mühim devriyle Türk Milletinin yakın tarihi arasında bence çok noktalarda benzeyişler vardır. Bildirdiğiniz gibi Türkler çetin ve hayati mücadelelerden sonra bugün hem tam istiklalini ve hem tam manasiyle demokrat bir devlet kurmuştur. İşte bunun içindir ki Türkiye Cumhuriyetçileri Amerika inkılap tarihini ve bu inkılabın büyük şeflerini dikkat ve takdirle mütalaa ve yadetmekten zevk alırlar.

Büyükelçi Hazretleri! Dediğiniz gibi Türkiye'ye gelişiniz dünya buhranının şiddetlenmiş göründüğü bir zamana tesadüf ediyor. Gerçi bu umumi buhran Türkiye'de Türk Milletinin yüksek seciyesi ve iktisadi bünyesindeki hususi salabeti sayesinde henüz nispeten en az zarar vermekte ise de umum beşeriyetin zarar ve ıstırabından mutazarrır ve müteessir olmamak ne mümkündür ve ne de caizdir. Takdir edersiniz ki beşeriyetin ıstıraptan kurtarılabilmesi çalışmalarına bağlıdır. Türkiye böyle insani ve faydalı bir faaliyete iştiraki kendisi için şerefli bir vazife ve gaye sayar.

Büyükelçi Hazretleri!

Muhterem selefinizin yüksek meziyetleri, işgal ettiğiniz yüksek makamı muhabbetle görmeye bizi alıştırmıştır. Milletlerimizi bize yaklaştırmış ve sevdirmiş olan o yüksek meziyetli şahsiyetlerin kıymetli hatıraları bu memlekette unutulmayacaktır. Yüksek vasıflarınız, arada kurulmuş bulunan muhabbet ve dostluk münasebet ve siyasetinin inkişafına şüphesiz büyük tesirler yapacaktır. Benim ve Cumhuriyet Hükümetinin itimadımızdan ve mesainizde samimi yardımlarımızdan emin olabilirsiniz.

Birleşmiş Milletler Reisi Hazretlerine, kendilerini temsil etmek üzere sizi nezdime tayin eylemesinden dolayı tarafımdan teşekkür etmenizi ve aynı zamanda müşarünileyhe yüksek takdirlerimi, şahsi saadeti ve asil Amerika milletinin refahı hakkındaki temennilerimi bildirmenizi rica ederim büyükelçi hazretleri!

(*Cumhuriyet*, 21.5.1932, s. 3)

GÜVEN MEKTUBUNU SUNAN LİTVANYA ELÇİSİNE SÖYLEV

(20.5.1932)

Gazi, Amerika Büyükelçisi General Charles Sherrill'den sonra saat 17'de Litvanya Elçisi M. Jurgis Baltrusaitis'i kabul etmiş, güven mektubu sunuş töreninde elçiye şu karşılıkta bulunmuştur:

Elçi Hazretleri, Litvanya Reisicumhuru Hazretleri tarafından nezdime fevkalade murahhas ve ortaelçi sıfatiyle tayin buyurulduğunuzu bildiren itimatnameyi memnuniyetle alıyorum. Reisicumhur Hazretlerine, bu vazife için zatıalinizi tayin eylediklerinden dolayı teşekkür ederim.

Litvanya millet ve hükümetinin Türkiye ile Litvanya arasında pek mesut bir surette mevcut olan dostluk münasebetlerinin daha ziyade tezyidini arzu eylediği hakkındaki sözlerinizi işitmekle bahtiyarım. Bu arzu, Litvanya milleti hakkında dostluk hisleriyle mütehassis olan Türk Milletinde samimi bir makes bulacaktır.

İstiklalimizi müdafaa için açtığımız mücadeleye ve Türk Milletinin sulh havası içinde süratle terakkisini ve saadetini temine matuf milli gayemizin istihsali yolunda sarfına devam etmekte olduğumuz mesaiye karşı gösterdiğiniz dostane alaka ve takdirden ve şahsım hakkındaki temenniyatınızdan pek mütehassis oldum.

Biz de Litvanya milletinin müstakbel milli hayatını tesis ve tanzim hususunda ve terakki yolunda bezleylediği ikdamatın mesut neticelerini takdirle müşahede etmekteyiz.

(*Cumhuriyet*, 21.5.1932, s. 3)

HİCAZ UMUMİ VALİSİNE SÖYLEV

(12.6.1932)

Hicaz ve Necit Kralı İbnissuud'un ikinci oğlu Hicaz Umumî Valisi Emir Faysal, 8 Haziran 1932 gününde İstanbul'a gel-

miş, 12 Haziran'da Ankara'da saat 15.30'da Çankaya Köşkü'nde Gazi tarafından kabul edilmiştir. Gazi aynı gece misafir prens şerefine Çankaya Köşkü'nde bir ziyafet vermiştir. Ziyafette Emir'in yanında gelmiş olan Sovyet Hükümeti Teşrifat Umum Müdürü M. Florenski de hazır bulunmuştur. Gazi, şölen sırasında aşağıdaki söylevi vermiştir:

Emir Hazretleri!

Zat-ı fahimanelerini Ankara'da hükümet merkezimizde selamlamakla hakiki bir memnuniyet hissediyorum. Bana bu memnuniyet vesilesini veren ziyaret-i seniyeleri, münasebetlerini samimiyet ve karşılıklı itimat esasları üzerine kurmuş bulunan Türkiye Cumhuriyeti ile Hicaz-Necit ve Mülhakatı Devleti arasındaki bağları daha ziyade kuvvetlendirecektir. Buna kanaatim vardır. Memleketlerinizin terakki yolunda inkişafı için sarf olunmakta bulunan gayret Türkiye'de alaka ve takdirle takip olunmaktadır. Zat-ı fahimahelerinin yaptıkları uzun seyahat bu gayretin yeni bir nişanesidir. Haşmetlu melik Abdülaziz Es-Suud Hazretlerinin kudretli iradeleri ve idareleri altında muhterem Hicaz-Necit ve Mülhakatı halkının girmiş bulunduğu yeni tekâmül hayatında az zamanda çok yol kazanmasını halisane temenni ederim.

Milli saadet ve refah temin eden mesai ve gayret ne kadar azimkârane olursa muvaffakıyetin o kadar tam ve seri olacağına şüphe yoktur. Türk Milleti, devletiniz ve milletiniz için devrin icaplarına göğüs gererek ciddi mesaide büyük muvaffakıyetler kazanılmasını bütün samimiyetiyle arzu etmektedir.

Haşmetlu Melik Hazretleriyle yüksek hanedanının saadeti ve devletinizin ikbal ve tealisi hakkındaki kalbi temennilerimi bu vesile ile de ifade etmek isterim. Bunun bende hâsıl ettiği zevk büyüktür.

Emir Hazretleri, Ankara'yı ziyaretinizin kıymetli hatırasını daima saklayacağım; buna emin olunuz.

(*Cumhuriyet*, 13.6.1932, s. 1)

TÜRK DİLİ VE KÜLTÜRÜ

(18.8.1932)

Cumhuriyet gazetesi Başyazarı Yunus Nadi (Abalıoğlu) 18 Ağustos 1932 tarihinde Yalova Kaplıcaları Köşkü'nde Gazi ile Türk dili konusunda bir röportaj yapmış, bunu "Gazi Hazretleriyle bir hasbihal" başlığı altında 21 Ağustos 1932 tarihli Cumhuriyet gazetesinde başyazı olarak yayımlamıştır.

Yunus Nadi, bu röportaj-hasbihal ile ilgili olarak şunları yazmaktadır:

Büyük Reis ve rehber, kendilerini Yalova'daki son ziyaretimizde: "Maksadın Türk Milletine kendi mazisinde mevcut ve kendi mazisinden mevrus ve bu itibarla bittabi daha mütekâmil şekilleriyle istikbaline de şamil kendi kültürünü ortaya çıkararak göstermek" olduğunu izah ettikten sonra "Türk Dili Cemiyeti'nin bu yoldaki mesaisinden ortaya cidden hayret olunacak neticeler, yani hakikatler çıkması muhakkak bulunduğunu" bütün bir emniyet ve kuvvetle beyan buyurdular ve:

"İsterseniz, dediler; isterseniz evvela mevzubahis olan "kültür" kelimesini ele alalım. Şöylece bir tesadüf bu kelime üzerinde bile bizi tenvire kifayet etti."

Bunları söyleyerek Büyük Reis bize yanlarındaki bir kitabı uzatarak:

"Evvela, dediler; bu kitabın ismini, müellifini ve basma tarihini okuyunuz."

Okuduk:

Lûgat-i Çagatay. Müellifi Şeyh Süleyman Efendi-i Buharî. İstanbul 1298.

Sonra da:

"Şimdi, dediler; bu kitapta 'kilturmak' kelimesini bulunuz."

Bulduk.

"Kelimenin karşısındaki mana izahlarını okuyunuz."

Dediler. Şöylece okuduk:

Getürmek, ihzar ve isal. İrat ve peyda etmek. Sevk ve ikame etmek. Tekarrur.

Bundan sonra Gazi Hazretleri şunları söylediler:

"Türkçe fiillerinde "mek" ve "mak" lahikalarının kaldırılmasiyle geri kalan maddenin asıl kelime olduğunu bilirsiniz. "Kilturmak" fiilinin asıl maddesi "kiltur"dur demek. Fransızca, İngilizce, Almanca gibi bellibaşlı Garp dillerinde pek az telaffuz farkı ile kullanılan "kültür" kelimesiyle bu "kiltur" kelimesi arasında telaffuz itibariyle olduğu gibi mana itibariyle mevcut olan tetabuka dikkat etmemek mümkün müdür? Malumdur ki Garp dillerinde kültürün manası hem maddidir, hem manevi. Türkçede de aynı Nihayet Çagatay-i Türkide yapılacak işe tekarrur edecek son şeklini vermeye "kiltur" diyor. Frenk, tarlayı ekmeye "kültür" dediği gibi ulum ve fünunda tekemmül muhassalasına da "kültür" diyor. Şeyh Süleyman Efendi-i Buharî'nin bu "kiltur" kelimesini Garp lisanlarından almamış olduğuna şüphe yok. Öyle bir şey hatıra dahi gelemez. Bu zatın Türk dilleri şubelerinden Çagataycanın kelimelerini toplamış ve onların manalarını yazmış olduğu meydandadır. Pek ufak bir telaffuz farkı ile kelime, bütün manaları itibariyle Asya'da ve Avrupa'da aynıdır. Acaba onun asıl menşei Asya mıdır, Avrupa mıdır? Burasını tetkike çok zaman ve imkânımız vardır. Fakat şimdiden söylenebilir ki kelime esasen Asyalıdır. Avrupa'nın halen çok müterakki olduğundan şüphe olmayan kültürü dahi aslen Türktür demek olur.

Filhakika bir kültür kelimesini Garp medeniyetlerinde gördükten sonra onu Arapça bir kelime ile ifade etmek için "hars" kelimesini almışız. "Hars" ve "haraset", kültürün aslına ve iştikaklarına maddi ve manevi manalariyle tetabuk eden bir kelimedir. Garp dillerindeki "kültür" kelimesine menşe olarak Latince "cultura" ve "cultuver" (kültüve) mukabili olarak "cultivare" (kültivare) kelimelerini buluyoruz ki aynı ile "hars" ve "haraset" demektir. Fakat şimdi asıl Türk dilinde "kiltur" kelimesini buluyoruz, bunun da aynen "kültür" demek olduğunu görüyoruz.

(*Cumhuriyet*, 21.8.1932, s. 1-5)

HEP BİR IRKIN EVLATLARIYIZ

(4.10.1932)

Fahri hemşehrisi bulunduğu Diyarbakır'da çıkan "Diyarıbekir" gazetesinin sahibine Dolmabahçe Sarayı'nda demeç:

Diyarıbekırli, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı hep bir ırkın evlatları, hep aynı cevherin damarlarıdır.

(*Cumhuriyet,* 5.10.1932, s. 1)

BURSA OLAYI ÜZERİNE SÖYLEŞİ (BURSA NUTKU)

(6.2.1933)

Atatürk'ün Anadolu Ajansı'na verdiği resmi demeci izleyen ertesi günü Çekirge Köşkü'nde bir yemek veriliyor. Sofrada 13-14 kişi vardır. Gazeteci Rıza Ruşen Yücer de gözlemci olarak konuklar arasındadır. Söyleşi konusu Arapça ezan olayıdır. Sofradakilerden biri, Atatürk'ün bu olaydan duyduğu üzüntüyü hafifletmek için olacak, şöyle der: "Efendim, Bursa gençliği bu hadiseyi hemen bastıracaktı, fakat zabıta ve adliyeye olan güveninden ötürü..."
Atatürk, konuşmacının sözünü keser ve aşağıda vereceğimiz ünlü konuşmasını yapar.
Bilindiği gibi, Rıza Ruşen Yücer, 1947'de yayımladığı "Atatürk'e ait Birkaç Fıkra ve Hatıra" adlı yapıtında bu konuşmaya da yer vermiştir. Bu yapıtın yayımından 11 yıl sonra zamanın iktidar çevrelerince bu konuşmanın yapılmamış olduğuna değin savlar ileri sürülmüştür. Zaman zaman tazelenen bu savlar günümüze kadar uzanmıştır. Oysa, konuşmanın yapıldığı gün aynı yemekte bulunanlar bu konuşmanın yapıldığını doğrulamışlardır.

Bu konuda 1957'de Rıza Ruşen Yücer'le ben de görüştüm. Yücer, Atatürk'ün bu konuşmasını kelimesi kelimesine saptadığını bana da yinelemiş, Menderes İktidarınca bu anektodun yalanlanması için çok baskı yapıldığını ve tehdit edildiğini de sözlerine eklemişti.
Gerici iktidarlar, partiler, klikler, dini siyasete araç yapanlar ve ulusun karanlıkta kalmasından yarar umanlara karşı uyarı niteliğinde olan bu "Bursa sohbeti"ni aşağıya aynen alıyoruz:

Bursa gençliği ne demek? Memlekette parça parça, yer yer gençlik yoktur; sadece ve toplu olarak Türk gençliği vardır.

Türk genci inkılapların ve rejimin sahibi ve bekçisidir. Bunların, lüzumuna, doğruluğuna herkesten çok inanmıştır; rejimi ve inkılapları benimsemiştir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı ve bir hareket duydu mu; bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adliyesi vardır... demeyecektir. Hemen müdahale edecektir; elle, taşla, sopa ve silahla... nesi varsa onunla kendi eserini koruyacaktır.

Polis gelecektir, asıl suçluları bırakıp suçlu diye onu yakalayacaktır. Genç, "polis henüz inkılap ve cumhuriyetin polisi değildir" diye düşünecek, fakat asla yalvarmayacaktır. Mahkeme onu mahkûm edecektir. Yine düşünecek: "Demek adliyeyi de ıslah etmek, rejime göre düzenlemek lazım."

Onu hapse atacaklar. Kanun yolundan itirazlarını yapmakla beraber bana, İsmet Paşaya telgraflar yağdırıp haksız ve suçsuz olduğu için tahliyesine çalışılmasını, kayırılmasını istemeyecek. Diyecek ki: "Ben inanç ve kanaatimin icabını yaptım. Müdahale ve hareketimde haklıyım. Eğer buraya haksız olarak gelmişsem, bu haksızlığı meydana getiren sebep ve amilleri düzeltmek de benim vazifemdir."

İşte benim anladığım Türk genci ve Türk gençliği.

(Rıza Ruşen Yücer, *Atatürk'e Ait Birkaç Fıkra ve Hatıra*, s. 5)

EKONOMİK ALANDA YÜKSELİŞ

(1934)

"Atatürk İnkılap Müzesi"nde bulunan plaktaki Atatürk'ün sesinin metni:

Efendiler, Kardeşler!

Biz bu milleti bugünkü şeklinden yüksek mertebelere çıkarmakla mükellef adamlarız. Bu yükseliş yalnız ve yalnız meydan muharebelerinde kazandığımız şereflerle olamaz. Bu, bana kâfi değil. Asıl yükseliş iktisat sahasında yükseliş olacaktır.

Büyük memnuniyetle görüyorum ki iktisadın başında bulunan arkadaşım Celal Bey mühim surette bu istikameti yayıyor, görüyor ve muvaffak da oluyor.

Bu istikametteki muvaffakıyetini Türk Milleti anladığı zamandır ki en büyük zafer tecelli edecektir.

Ben, o zaferin muhakkak olduğuna kani bir adam olarak mesut ve mesrurum.

(*Atatürk'ten Hatıralar,* Anlatan Celal Bayar, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 112)

KADININ TOPLUMDAKİ YERİ

(20.4.1935)

Atatürk'ün kadının toplumdaki yeri ile ilgili aşağıdaki sözleri şu açıklama ile yayımlanmıştır: "Bu vesika 1935 yılında Nisan ayının 29. günü Orduevinde yapılan bir kadınlar toplantısında o zamanlar Yardımsevenler Derneği Başkanı bulunan Makbule Eldeniz'e Atatürk tarafından dikte ettirilmiş ve Bayan Eldeniz tarafından okunmuştur.

Yoksul kadın, hiçbir şeyi olmayan kadın anlamında alınmıştır. Halbuki kadın denilen varlık, bizatihi yüksek bir varlıktır. Onun yoksulluğu olamaz. Kadına yoksul demek onun bağrından kopup gelen bütün beşeriyetin yoksulluğu demektir. Eğer beşeriyet bu halde ise kadına yoksul demek reva görülebilir. Hakikat bu mudur?

Eğer kadın, dünyada çalışan, muvaffak olan, zengin olan maddi ve manevi zengin insanlar yetiştirmişse ona yoksul sıfatı verilebilir mi? Verenler varsa onlara nankör denilse doğru olmaz mı?

Bizce: Türkiye Cumhuriyeti anlamınca kadın, bütün Türk tarihinde olduğu gibi bugün de en muhterem mevkide, her şeyin üstünde yüksek ve şerefli bir mevcudiyettir.

Şimdi anlıyorum, Yoksul Kadınlar Cemiyetini teşkil edenlerin insanî mefkûrelerini...

Anladığımı da birkaç sözle izah edeyim:

Birkaç asırdanberi Türk kadınlığının mânası unutulmuş, o bunca varlıkların maddi ve manevi kaynağı olduğu halde yüzüstü bırakılmış; unutulmuş!

Kadın Esirgeme Kurumu bu fahiş, müthiş hatanın tashihini lüzumlu gören Türk kadınlarının kurumudur.

A- Büyük varlık ve faziletleri unutulmuş olan Türk kadınlığına ayağa kalkarak hürmetlerimizi göstereceğiz ve bunu düşünerek Kadın Esirgeme Kurumunu kuran bugünkü Türk kadınlarını dahi ayakta selamlamalıyız.

(*Kudret* gazetesi 1952, kaynak gösterilerek *Atatürk'ten Anılar*, Kemal Arıburnu, s. 244, 245)

ATATÜRK'ÜN POLİTİKA, DİL ÜZERİNE DİKTELERİ VE DAĞ BAŞINI DUMAN ALMIŞ MARŞININ YORUMU

(20/21.6.1936)

20 Haziran 1936 gününü 21 Haziran'a bağlayan gecede tutulan bu notların giriş bölümünden sonra sürdürülen metinleri Atatürk tarafından dikte edilmiştir. Aynı gecede tu-

tulan notların ikinci bölümünde "Dağ başını duman almış" marşı ve Atatürk'ün buna ilişkin anı ve duygularıyle ilgilidir.
Özel arşivimizdeki bu notları (okunamayan yerlerini boş bırakarak) aynen aktarıyoruz:

"Kamutay çalışmasını bitirdi. Tekrar kanunun emrettiği zamanda toplanmak üzere Kamutay üyeleri serbest kaldı. Ben de İstanbul'a dün geldim. Florya Denizevi'nde bulunan Önderimiz Atatürk'le görüşmek iştiyakımı kendisine bildirdim. Aldığım cevap şudur:

"Ben de onu iştiyakla görmek istiyorum."

Şimdi Denizevi'nde sofrada beraberiz. Atatürk'ün herkesin bildiği veçhile sofra hayatımız büyük neşe içinde geçmektedir. Bu meyanda bütün dünya meseleleri en son dakikada malum olmuş bulunan dokümanlar üzerinde görüşülür, serbestçe münakaşa olunur. Yarın bütün dünya siyasi, içtimai teşekküllerinde verilmesi muhtemel kararların ne olabileceği konuşulur. En nihayet bütün bu kararların Türkiye Devleti ve Büyük Türk Milleti menfaat alakasiyle mukayese ve mütalaa olunur.

Bütün bu muzari sigasiyle ifade ettiğim şeyler benim yazılarımın okunduğu dakikada mazi olmuş ve her biri bir hakikat kisvesine bürünmüş şeylerdir. Ben Atatürk'ü dinlerken bu hükmü vermeye kendimde salahiyet duydum. İçinde yaşadığımız günleri bütün milletlerin küçük büyük –bunu ayırmayı ayıp addederim– önümüzdeki günlerde dünya ve insanlık nizamı olarak ortaya koyup kabul ettirebilecekleri şekiller bütün dünyaca kabul olunacaktır. Burada tereddüdüm azdır. Asıl benim bütün medeni dünyaya söylemek istediğim bir nokta, benim kafamda hallolunmamış bir muamma gibi kalmaktadır. Bunu izah edeyim:

Cemiyet-i Akvam kendi içinde aza olan bir devletin gene kendi içinde aza olan diğer bir devlete mütecaviz olduğunu ilan etti. Bu ilanı yapanlar içinde İngiltere Hükümeti başta ve diğer devletler üzerinde müşevvik olarak harekete geçmiş bulunduğu halde bugün İngiltere Devleti henüz Cemiyet-i Akvam Meclisi ile konuşmadan evvel Cemiyet-i Akvam'ın sürüklediği bir karardan vazgeçmiş olduğunu resmi metinlerinde ifade etmiş ve bunun makul olduğunu izah ve ispata çalışmış bulunuyor.

Şimdi ben Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk Milleti namına düşünürken kendi kendime soruyorum:

1) Bana fenalık nereden gelebilir?

2) Birinci sualin cevabını izah oldukça geniş sahada ve bütün dünya politikasını tanımak ve hulâsa etmek ve benim düşündüğüme müspet veya menfi icra etmekle mümkün olabilir.

3) Bence gayet açık konuşmak mecburiyetindeyim dostlarım. (Düşman bilmiyorum, herkesi dost telakki ediyorum. Benim mevcudiyetime riayet edegeldiklerini fiilen göstermiş olanlardan bahsediyorum.

–İşte bundan evvel söylediğim vaziyetler de beni aldatmak isteyenler hakkındadır.

Türk artık aldanır olmaktan çoktan çıkmıştır. Türk'e karşı ona "dostum" diyenler hakiki dost olmadıkça sözlerinin sahtekârlıkla telâkki olunacağına şüphe etmemelidir.)

Dağ Başını Duman Almış Marşının Yorumu

"Atatürk geceyi geçirdiği yakın arkadaşları arasında bir de genç artist bulunuyordu. Artistin okuduğu muhtelif parçalardan bilhassa iki tanesi üzerinde çok durdular ve onları mükerreren okuttular:

"Dağ başını duman almış
gümüş dere durmaz akar..."

Bu türkü Atatürk'ün şundan dolayı dikkat ve hassasiyetini çekmiştir. Atatürk, bilindiği gibi Samsun'a çıktıktan ve Sıvas yoluyla şarka yürürken yardığı insan denizi dalgalarından kulağına yeis ve naümidî sadaların gelmiş olduğunu duymuştur. Bu sada, bütün Türk Milletinin kolaylıkla tahmin edeceği gibi millet inlemesi, kardeş, arkadaş sezinişiydi.

Atatürk bu haklı tuğyana karşı derhal tatminkâr ve müspet vaatlerde bulunacak şerait içinde bulunmuyorlardı. Fakat bu genel ulusal teesürün behemehal zail olacağını kendi maddi, manevi, ahlaki ve fikri mevcudiyetinin olduğu kadar tam emniyet ve cesaretle imanı vardır. İşte Atatürk bu imanı, bugün genç artist dediğimiz, o günün ana kucağında bulunan bu çocuğun diliyle tekrar ettirdi.

Yukarıdaki türküyü yanında bulunan yaveri Cevat Abbas'a mütemadiyen söylemek suretiyle anlatmaya çalışmıştır.

Türkünün tahlilini şöyle yapmak gerekir: Büyük, yüksek, geniş bir Türk müessesesi yıkılıyor, karanlıklara, bulutlara bürünüyor. Fakat bu yüksek mucizeyi yaratan bir ırmak, parlak bir ırmak, gümüş dere: İşte o durmaz akar. Bu aktıkça Türk yüksek hayatiyeti mevcut ve behemehal yeni, yepyeni büyüklükler yaratır. Lazım olan şey bu yeni büyüklükleri beşerin gözüne gösterebilmektir. Bunun için bütün dünyayı aydınlatabilecek bir fanus lazımdır. O fanus, tabiatın o fanusu elbette güneştir.

Atatürk'ün bu zulmet içinde yegâne çekindiği şey dünyayı ve bilhassa Türk Milletini boğmuş, karanlıklar içinde mahvolmuş ve fakat onun yerinde yükselmiş olan abideleri görebilmek için muhtaç olunan fanusun henüz ufukları aydınlatmamış olması vehmiyle milletin tereddüde düşmesiydi. İşte bunun içindir ki Atatürk bu türkünün ikinci mısraına çok ehemmiyet vermiş ve onu mütemadiyen söylemiş ve söyletmiştir. Onu burada aynen söylemek muvafık olur:

Dağ başını duman ....."

Atatürk, bunu tefsir eden sözlerle "Türk'ün güneşten çıktığına emin ol" demek istiyor. Fakat ondan çıkmasına intizaren yürüyüşü kısalt! ..... karanlıktan dahi istifade ederek yürümeye devam et." Ve demek istiyor ki güneşten çıkmış..... Remiz bu yürümek. Hedefe yürümek ve bütün sesimizle ve hareketimizle hedefe yürümekte olduğumuzu göstermemiz lazımdır.

Kendini göstermekte ve bize hakikati belli etmekte müteredditolsa dahi güneş, bizim bu tarafımızla (...) gene maksat temin olunur.

İşte bu büyük fikirleri ifade eden cümleler de şudur:

Yürüyelim arkadaşlar...

Sesimiz lazımdır ki:

Yer, gök, su inlesin

Sert adımlarla her yer inlesin!

Bu son sözleri söylerken güneşten dahi ister istemez bu yüksek idealisti dahi ister istemez selamlamak ve aydınlanmak üzere çıkacağına şüphe edilmemek lazım gelir.

Nitekim hakikaten Türk Milletinin hareket ve faaliyeti ve tabiatında, güneşin bunu aydınlatması gecikmemiştir. Nasıl gecikebilirdi ki Türk Milleti insan tabiatının ne kadar mevludu ise güneş de onlara hayat ver-

mektedir. O da tabitan, güneşin emrine münkat bir tabidir. Hâkim olan tabiat güneş midir, yoksa ondan da yüksek ışığı (...) vaziyeti altında sahib-i hayat olan insan kafasında mıdır?

En son tecrübelerden anlaşıldığına göre büyük olan, esas olan tabiattır....."

Hakkı Tarık Us'un Atatürk'ün anlattıklarıyle ilgili olarak tuttuğu notlar burada sona eriyor. Notlar, yetiştirilebilmek çabasiyle pek hızlı tutulduğu için birçok sözcükler okunamamıştır.

"RAB" SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE ANALİZ:

"Rab-Köylü kullanıyor.

Türk Dil Kurumu tarafından ortaya konmak üzere bulunan eser şudur: "Osmanlıcadan Türkçeye" ve Endeks "Türkçeden Osmanlıcaya" Kılavuz.

Ne kadar memnun olacağımız nokta! Türk Dil Kurumu bize bunu hediye ederken eskiyi empoze etmediğini çok ilmî bir duygu ile bildirmiştir. Tam aksi, bu yeni kılavuzlar üzerinde bir defa daha Türk jenisinin uyanmasını tahrik ediyor. Bu derin, kadim, yüksek jeninin yeni buluşlarını ve bu buluşların izahını yüksek Türk Milletinden rica ediyor. İşte biz bunu yeni yapılacak Türk lugati için çalışmalarımızda bu esası direktif olarak kabul etmeliyiz. Bu direktif ki Türk aklımıza, zekâmıza tam genişlik, serbestlik veriyor. Onu kullanarak yeni bir çalışma devrine giriyoruz.

Ortaya atılan nazariye cümlece malumdur. Türk dili, Türk kültürü, Türkün kendisi gibi en asil, en kadim bir orijinaliteye maliktir. Dünyada eski diller ve yeni diller diye sayılan diller bugünkü Türk jenisinin tekrar kavradığına göre en asil ve esasî Türkçedir.

Bugünkü cumhuriyetin münevver Türklerine düşen başlıca vazifelerden biri de bu hakikatı ilim dünyasına bütün teknik ve lojik tarzlarda göstermektir. Bunda biz Türklerin asla şüphemiz yoktur. Tereddüt noktası hariçte değil, içimizdedir. İçimizi anlayamayanlardır. Biz kendi içimizi, (iç=iğ=eğ=ego) egomuzu anlamış olduğumuzu idrak

etmişsek bizim ortaya koyacağımız büyük hakikatleri reddetmek çok küçük, manasız şeyler olacağına vatandaşlarımızın bütün kalpleriyle inanmalarını rica ederiz.

Rab

Bu kelime türkçedir. Kükü/. + r (eki) + ap, asıl kök:

Ay= Hayat vermek

Ay+Ar= Hayat veren

Ayar+ap= Yaradan

Bu küçük tahlilde hepimizin gördüğümüz şudur ki Rab kelimesinin kökü ve eki Türkçede mükemmelen mevcuttur. Kullanışta "a" düşüyor, "rab" kalıyor.

Bunun gibi başka bir Türk kelimesini alalım:

Çalap= +ç+al+ap

Bu kelimeyi yukarıdaki kelimeyle karşılaştıralım: Bunu yaparken bilmemiz lazım gelen Türk esaslarından bir şey

ac, aj, ay

y+ar+ap=

ç+al+ap

Aynı bünye, aynı mana.

Not: Ayu= Ya başkaca bir nidadır.

Emir, umur

Şimdiye kadar Türk dili (nden) başka bir dilin koyu manalı bir kelimesi olarak tanıdığımız bu kelime üzerinde duralım:

Tetkikimiz(in) herkesin anlayabileceği gibi olması için dikkat ediyorum ve çok arapça sanılan bu *emir, memur, emîr, âmir, mamur* kelimeleri üzerinde münevver vatandaşlarımı tenvir(i) bir vazife saydığım içindir ki bu esaslar üzerinde izahlarda bulunacağım.

"Emir"den başlayalım:

Türkçe "em"= hayat, gayret, kuvvet, alâmet, işaret, derman.

Em+ek= emek= cehd, gayret, sây, çalışma, vazife.

Em+ir= (emir) yapılması, cehdedilmesi, hayat ve kuvvet sarfı lazım gelen şey.

Memur= Aynı şey.

Emîr (eme ğir)=

Emeg+ir= Kuvvetli ve yukarıdaki manaları haiz olan.

Âmir:

Ağa+em+ir

Ağam= Efendilik

Ağaer= Efendilik sıfat ve salahiyeti olan kimse.

Mamur:

Em+eğ+m+ur

emek e+m+ek= Cehd, gayret mesai, ücret, zahmet.

İmek

Emekem+Emekemek=

Emkemek= Mihnet çekmek, hizmet etmek vs.

Emeğem= Çalışma

Emeğem+Ur= Daima çalışan kimse.

Meğimur

Memur

Ben, Türk dili etimolojisini araştırmayı Türk kültürünün bir vesikası gibi bilen Türklere işaret olur diye bulabildiğim ve onların orijinalitesinden bahsetmekten başka bir şey yapmış değilim. İddiam büyük değildir. Kendimi ve Türkleri siyantifik ve psikolojik eski hakikatlere ulaştırmaktır.

Benim Yirminci Asır adamı olarak kanaatim şudur ki siyans ne kadar yükselmiş halde olursa olsun onu bir defa en büyük sevgimle, anlayışımla alırım.

Fakat benim ve benim gibi bütün insanlık mevcudiyetinin henüz kavrayamadığı ve ona filozofi dediği şeyin de bence esası, insan psikolojisi olduğu noktasında hâlâ durmaktayım. Ve zannediyorum ki bu noktadan daha büyük, yüksek ve derin, kadim, geniş bir mebde bulmak; kimseye, akıllıyım diyen hiç kimseye nasip olmayacaktır."

"APPAREİL" SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE ANALİZ

1936 yılında Saray'da Atatürk'ün huzurunda tutulan notlardan biri de "Atatürk'ün Saray'da diktelerinden" notunu taşımaktadır. Özel arşivimizde bulunan ve şimdiye kadar hiçbir yerde yayımlanmamış olan bu notlarda aynen şunlar yazılıdır:

"Appareil: Aparey sözü Fransızca Larousse'ta "Bir şeyi yapmaya mahsus enstrumanların birleşiği" anlamınadır. Bu kelimenin Latince "apparaus" (apparatus da okunabilir) dan geldiği işaret olunmaktadır.

Apparatus için Larousse'un verdiği mana "hazırlık, eşya kafile, tezyinat, debdebe, arayış"tır.

Şimdilik apparatus'u izah için kullanılan bu kelimeler üzerinde durmaya lüzum görmüyoruz.

Appareil kelimesinin Latince orijinden geldiğini anlayınca Meillet ve Ernout'nun Etymologie de la langue latin kitabına müracaat ettik. Kelimenin aslını aradık. Karşımıza çıkan sözlerin birincisi şu oldu: Paro: 1 préparer, se préparer, fair des préparatifes.

Bu izahlardan sonra şöyle bir kayda tesadüf ediyoruz: Roman dilleri, üzerinde durduğumuz kelimeyi "imporo" olarak farzederler. Yani prendre en position –yedd-i sahabetine almak– (Hatıra olarak alıp, tesahüp edip götürmek olan aparmak şimdiden okuyucuların dikkat nazarına koymalıyız.)

Appareil sözünün Larousse izahında gördüğümüz enstrument sözünü de tetkik edelim.

Instrument: Latince instrumentum. Bu kelime de Latince instruiere'den geliyor ve construire manasınadır. Bundan başka Larousse kelimeye şu manaları veriyor: Outil, machine apperail servant un certain travil.

Escart Black diksionerinde "instrument équiper".. cihazlandırmak manasını veriyor.

Instrument'l izah için kullanılan outil sözü karşılığı olarak gördüğümüz instrument de travail izahında Latince ustensile kelimesi yazılıdır.

Outil kelimesi için dikkate şayan şu işaret de vardır: Bu kelime Latin populaire de usitibium denildikten sonra bu kelimenin usutibia'dan geldiğidir.

Bu yazıyı yazan eser sahibi ..... veya ..... (Tutulan notlarda iki kelimenin yeri boş bırakılmıştır) uyar görmüyoruz. Nihayet kelimenin orijinini sarih surette öğrenememekten meyus oluyor.

Biz Türk türkologları bu yese, bu ümitsizliğe asla iştirak edemeyiz; bilâkis meyus ve naümit olanları teselliye davet eden izahta bulunacağımıza kanaatimiz tamdır.

İzahımızı şimdilik çok kısa yapacağız; çünkü yazılarımız Türk dili ve Türk dili orijinine yabancı olanlara değil Türk öğretmenlerine özel gütbetik içindir.

Türkçede aparmak sözü vardır. Bu kelimenin bütün Türk lehçelerinde kapsal anlamı (kapıp götürmek)tir; yani sahabetine almak ve istediği tarafa sevketmek, götürmek.

Buna mana yukarıda geçen "Prendre enposition" demektir. Aparmak kelimesi Türk memleketlerinde üzüm vasair meyvaları devşirme, yani "iktitaf etmek, toplamak" anlamında kullanılmaktadır. Başlıca Kars'ta, Gaziantep'te, İzmir'in Bornova'sında kelime yaşamaktadır, canlıdır.

Türkçede "ihtimam etmek" manasına başta vokal düşmüş "apramak", yani "ziyade dikkatle çalışma" anlamında "paramak" vardır. Ne yazık ki bu kelimeyi ve anlamını bize öğreten Radlof namındaki bir zattır. Onun dördüncü kitabında bunun Teleüt lehçesi olduğunu bütün dünya görebilir. Ve gene Sinop gibi eski Türk şarlarında temin etmek, sağlamlaştırma anlamına olarak "apramak" bugün dahi kullanılmaktadır.

Aparut kelimesinin manasını anlamadan erginini bulmaya çalışan Garp âlimlerinin –kitaplarındaki kendi itiraflarını gördükte– haznesinden zerre kadar istifademizi gösteren –aydınlıklariyle karşılaştıktan sonra yeni bir dil hakikatiyle karşılaştığımızı cesaretle beyan edebiliriz.

Aparmak = Toplamak = Aparag - Apara - Aparay - Paramak - Parak - Parag - Pura - Paray.

Aparmak - Aparak - Aparag - Apara - Aparay.

Not: Aparay: Toplanma, ihtimam etme, çok dikkatle çalışma, ustalığa, ustalara ait bir nesne manalarını konkre olarak derhal vermektedir.

Abstre olmak da en kabadan başlayarak en ince şeylere kadar bir işi yapmaya mahsus olan şeyleri aletlerin, makinelerin, kuvvetlerinin beraber çalışmasının, ahenkli bir surette birleşmiş olmasının ifadesidir. Bütün bu evsafı haiz olan teknik aletler dahi bu ismi bugün almış bulunuyorlar.

MÜZİK VE TOPLUMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

(3.9.1936)

2 Eylül 1936 günü İstanbul'da yapılan Balkan Folklor Festivali'nden sonra aynı günün gecesinde festivalciler onuruna Beylerbeyi Sarayı'nda bir balo düzenlenmiştir. Atatürk saat 0.2'de baloya gelmiştir. Atatürk, Türk ve Balkan ekiplerinin çeşitli folklor gösterilerini ilgi ile izlemiş, beğenilerini belirtmiş, sanatçıları kutlamıştır.

Bu arada General Kâzım Dirik'e orada okunmak üzere söylev metinleri dikte etmiştir. Bu metinlerden aşağıya aldığımız birincisi General Kâzım Dirik tarafından, ikinci metin de küçük bir öğrenci tarafından okunmuştur.

"(.....) Anlatmak ve duymak, anlatabilmek ayrı ayrı maharetler, sanatlardır. Benim anlatmak istediklerim sizin çok sezişli huzurunuzda hiçbir edebi sanata ihtiyaç bırakmayacaktır sanırım. Onun için sözlerim sizin sıcaklık, dostluk saçan havanız içindeki duygularımın ateşi kadar, parlaklığı kadar heyecanlı olmasa da anladığınızı sanırım. Bunlar, --duyurduğum derecede-- benim kalbimin ifadesidir.

Huzurunuzda konuştuğum Balkanlılar, Bulgarlar, Helenler, Romanyalılar, Türkler, Yugoslavyalılar! Siz hepiniz ne kadar birbirinizden ayırt edilmez insanlar olduğunuzu, birbirine girmiş candan arkadaşlık ve samimi yaşayışınızla bir defa daha göstermiş, ispat etmiş bulunuyorsunuz.

Biz Türklerin bu temiz insanlık camiasiyle beraber oluşu, beraber olduğumuzu göstermeye yarayan her vaziyetten ne kadar büyük saadet duyduğumuzu söylemeye hacet yoktur.

Beşeriyette saadet, işte böyle insanoğullarının birbirlerine yaklaşması, insanların birbirini sevmesi, hepsinin temiz his ve düşüncelerini birleştirmesiyle olacaktır.

Bu geceki birleşik vaziyetimiz bu idealin yüksek sevincidir. İşte bunun için ev sahibi olarak bütün kıymetli misafirlerimize derin sevinçlerimi beyan ederim.

Türk kardeşlerim! Sizleri Türkiye Cumhuriyetinin Yirminci Asır dünyasına doğduğu insanlar olarak selâmlarım.

Siz Balkanlı kardeşlerim!

Memleketime, onu kendi evleri gibi bilerek gelmiş olmanızdan ne kadar çok bahtiyarım. Ben Türk çocuğu siz Balkanlıları seviyorum. Siz de beni seviyorsunuz değil mi? Ben işte kollarımı açıyorum size. Siz de bana göğsünüzü açık bulundurunuz. Biz biriz. Bunu bu temiz jestlerimizle evvela birbirimize, sonra bütün dünyaya gösterelim.

Bayanlar, baylar, dans ediyorsunuz; müzik dinliyorsunuz. Bu oyunlardan ve müzikten hoşlandığınız besbelli. Fakat ne oyunun, ne de musikinin nereden geldiğini, insanlar için ne kadar çok eski ve esasi ehemmiyeti olduğunu bilmem ki düşünmek için bir an zihninizi yormak zahmetinde bulundunuz mu? Ben bu hususta sadece dikkat nazarınızı insanlığın bu büyük hakikati üzerine çekmek istiyorum:

a) Hareket, faaliyet, b) İnsanların egosunu yumuşatan, incelten, tanrılara, tanrıçalara unvan olan müzik... İşte bu iki şey insanlığın medeni hayatında çok büyük amildirler. Başında dans ve müzik olduğunu inkâr etmek mümkün değildir. Dans ve bunu da tahrik eden musiki işte bu medeni insanlığın en büyük damgası.

Bir millet çok şeyde inkılap yapabilir. Fakat musiki inkılabı, milletlerin yüksek tekâmülünün beratıdır.

GENÇ DİMAĞLAR VE EKONOMİ BİLİMİ

(16/17.1.1937)

Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu, kuruluş dönüm yılını kutlamak üzere 16/17.1.1937 gecesi Perapalas salonlarında bir toplantı düzenlemiştir. O gece Atatürk de toplantıyı

onurlandırmıştır. Cahit İlbay (Atatürk'ün gençlik arkadaşı Bilecik Milletvekili Asaf İlbay'ın oğlu-Ölümü 11.12.1974) o geceye ilişkin anılarında Atatürk'ün gençlere şu öğütte bulunduğunu yansıtmıştır:

Genç arkadaşlarım, mühim ve mesuliyetli bir meslek intihap etmiş olduğunuzu görüyor, seviniyor ve öğünüyorum. Bir milletin istiklalinin temini ve geleceğin devamı nasıl, hazırlıklı ve kuvvetli bir orduya ihtiyaç gösterirse o milletin refah ve saadet içinde yaşayabilmesi de kuvvetli bir iktisat ordusu ile mümkündür. Bu sahada milletimiz sizden çok şeyler bekliyor. Ben de, genç dimağlarınızın iktisat ilmi ile dolu, mücadeleci ve lüzumu halinde yaratıcı olmasını temenni ediyor ve hepinizin bu yolda feragat ve azimle çalışmanızı istiyorum.

(*Atatürk'e Ait Hatıralar*, İstanbul 1949, s. 109)

GÜNEŞ DİL TEORİSİ ÜZERİNE

(10.9.1937)

Hasan Reşit Tankut, "Atatürk'ün Dil Çalışmaları" başlıklı makalesinde Atatürk'ün dil üzerine tuttuğu notlardan örnekler vermiştir. Atatürk'ün dil üzerine aşağıdaki notları o makaleden aktarılmıştır.

Florya, 10.9.1957

İlim âleminde lojik düşünceleri şimdiden tatmin edecek vesikalı neticelere varmış görmek isteriz. Fakat bizim görüşümüz bu kadarla kalmaz. Daha çok gerilere gider ve onun refleksi olarak ilerlerdedir.

Prehistorik ve historik üzerine konuşan âlimlerden, böyle bir nefha almış olduğumuzu söyleyecek kimse yoktur.

Bildirilmesi ve anlatılması lazım gelen birtakım ve derin araştırmalar vardır.

Neden hiçbir tarihçi ve prehistoryacı, Anadolu'nun hepsinden evvel olduğunu göstermemiştir? Türkiye Cumhuriyeti'nin Anadolu topraklarından çıkarıp dünya alimlerine gösterdiği eserlerden evvel Uygurlar

(.....) bu nam altındaki ırkla alakadar olmayan ne Avrupalı ne Amerikalı vardır. Bu ırk üzerine Avrupa'da okunan, en genç eserlerde Uygurların, Arilerin cetleri olduğu söylenmektedir. Yine Amerika'da çıkan ve elimizde bulunan eserlerde Arilerin tarihi, Uygurların tarihinden başka bir şey olmadığı gerek garpda, gerek şarkta.....dır.

Amerika âlimlerinden bu sözleri kim ve en yüksek salahiyetle izah edebilir? Cevap vereyim: Yalnız ve ancak Türk. Çünkü Uygurların Türk oluduğunu inkâr edecek hiçbir historyen ve prehistoryen bulunamaz.

Bu sözleri, prehistorik obje ve dil malzemeleriyle sizin gözlerinizin önüne koymak bizim için, Türk tarihi ve dil hocaları için emin olunuz ki gayrimümkün değildir.

(Hasan Reşit Tankut, *Atatürk ve Türk Dili adlı, Türk Dil Kurumu yayınındaki yazısı,* s. 122, 123)

EKONOMİ VE SOSYALİZM

(Ekim 1937)

Atatürk'ü Çanakkale savaşlarından tanıyan ve kendisiyle dost olan Dr. Ernest Jackh, 1937 yılında Ankara'ya gelmiş, Atatürk'ün konuğu olmuştur. Aşağıdaki konuşma Jackh'ın "Yükselen Hilâl" yapıtından alınmıştır.

Türkiye'nin tatbik ettiği devlet sistemi IX. Asırdan beri nazariyeciler tarafından propaganda edilen sosyalizmden alınmış alelade bir nakil değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğma, Türkiye'ye has bir sistemdir. Bize göre devletçiliğin manası şudur: Şahsın teşebbüsünü desteklemek, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve yerine getirilmemiş vazifelerini gözönünde tutarak vatanın iktisadiyatını devletin eline bırakmak. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kısa bir zaman içerisinde, uzun zaman düşünülmüş ve arzu edilmiş, fakat vatanda mevcut şahsi ve hususi teşebbüsün asırlarca başarmaya muktedir olmadığı şeyi yapmaya muvaffak olmuştur.

(Ernest Jackh, *Yükselen Hilal,* İstanbul 1946, s. 231, 232)

STALİN'İN KİŞİLİĞİ ÜZERİNE

(Ekim 1937)

1937'deki ziyaretinde Ernest Jackh'a söylenmiştir.

Geçecek yüz yıl zarfında bütün diğer diktatörlerin namı şanı söndüğü zaman tarih, Stalin'i Yirminci Asır Avrupasında ve milletlerarası sahada ve muasırları içinde en mühim bir devlet adamı olarak seçecektir.

(Ernest Jackh, *Yükselen Hilâl*, İstanbul 1946, s. 237)

ÖNCE TOPLUMSAL ÖZGÜRLÜK

Siyasi hürriyeti şimdiden kayıtsız şartsız verdiniz. Sonu ne olacak? Halk sokaklarda yine serbestçe bağırıp çağıracak. Hedef bu mu? Evvela içtimai hürriyet, efendiler! İçtimai hürriyet! Millete evvela bunu vereceğiz; böylece o, kendi siyasi hürriyetini alacağı ve iyi kullana-bileceği safhaya gelir.

(Saffet Ürfi Betin, *Atatürk İnkılabı ve Ziya Gökalp - Yahya Kemal - Halide Adıvar*, İst. 1951, s. 81 kaynağına dayanarak Sami N. Özerdim, "Atatürk'e Saygı" adlı Türk Dil Kurumu yayınındaki yazısı. Ank. 1969, s. 170)

İKİNCİ BÖLÜM

GENELGE, TELGRAF, BEYANNAME VE MEKTUPLAR

31 MART VAKASI ÜZERİNE İSTANBUL HALKINA BEYANNAME

(19.4.1909)

Mustafa Kemal'in birçok tarihi belgeleri ve bazı başyazıları bizzat dikte ettiği bilinmektedir. 31 Mart (13 Nisan) Vakası üzerine Selanik'ten harekete geçirilen kuvvetler "Hareket Ordusu" adının da M.K. tarafından verildiği gibi bu ordunun İstanbul kapılarına dayandığı zaman halka ve orduya hitaben yayımlanan iki beyannamenin de yine bizzat Mustafa Kemal tarafından kaleme alınarak komutanı H. Hüsnü Paşa'ya imza ettirdiği de yakından bilinmektedir. Her iki tarihi belgenin sadeleştirilmiş metnini aşağıya alıyoruz.

İstanbul Ahalisine

1- Millet, kendisini senelerden beri zulümle idare eden müstebit idareyi parçaladı ve meşru meşrutiyeti kurdu. Bu kansız ve mutlu devrimden zarar görmüş olan menfaat düşkünü eski idareciler, eski hale dönebilmek için bin türlü hile, desise ve alçaklığa başvurarak meşrutiyet hükümetimize yaralar açmak istedi, İstanbul faciasına sebep olarak kan döktü.

2- Millet, yaşamının ve geleceğinin tek garantisi olan meşrutiyetin parçalanarak şer'i kanunların, toplumun kurtuluşu ve saadetinin temeli olan anayasamızın ayaklar altına alınmak istendiğini gördü. Bu alçakça durumun yaratılmasına sebep olanlara hak ettikleri cezayı vermek için İstanbul üzerine yürümeye karar verdi. İlk yapıcı kuvvet olmak üzere işte bizi İstanbul surları karşısında gördüğünüz bu Hareket Ordusu'nu buraya gönderdi.

3- Hareket Ordusunun maksat ve görevi, meşru meşrutiyet hükümetimizi hiçbir kuvvetin sarsamayacağı surette kuvvetlendirmek ve sırf şeriat kuvvetleri ile perçinlenen Kanuniesasinin (Anayasanın) üstünde hiçbir kanun, hiçbir kuvvet olmadığını ve olamayacağını ispat eylemek ve meşru meşrutiyetimizin devamından memnun olmayan vatan ve millet hainlerine kesin surette bir ibret dersi vermektir.

4- Zulüm görmüş ahali ve tarafsız askerler tamamiyle himaye edilecektir. Ancak tahrikçiler ve fesatçılar mutlaka layık oldukları kanuni koğuşturmadan kurtulamayacaklardır.

5- Faziletli din ilmi heyeti başımızın tacıdır. Fakat şahsi çıkarları ve adi menfaatleri için yalandan alim kılığına bürünen birtakım hafiyeler ve çıkarcılar elbette kanun pençesinden kurtulamayacaklardır.

6- Muhterem millet mebuslarının ve onların güvenine sahip vekiller heyetinin hayatları ve Kanuniesasinin kendilerine sağladığı hukuk ve çıkarcılar elbette kanun pençesinden kurtulamayacaklardır.

7- Vatanın milli selamet ve saadetinin gerektirdiği bu askeri icraat esnasında yardım, dahili inzibat ve sükûneti ve cümle ahalinin can ve mal emniyeti için her türlü tedbir alınmış bulunmaktadır.

8- Muhterem elçiler ve tüm yabancı misafirlerin huzurlarının bozulmalarına meydan verilmeyecektir.

9- İstanbul'un feci olayında kanları dökülen şehitlerin ruhları karşısında hesap vermeye, korku ve dehşete kapılmaya mahkûm olanlar ancak bu kanlı facianın failleri ve teşvikçileridir. Bu hakikati herkes bilmeli, telaş ve heyecana kapılmayıp müsterih olmalıdır.

Yine Mustafa Kemal tarafından bizzat kaleme alınıp Hüseyin Hüsnü Paşa'ya imza ettirilen askeri kuvvetlere muhatap ikinci beyanname de aşağıdadır:

31 MART VAKASI ÜZERİNE İSTANBUL KARA VE DENİZ KUVVETLERİNE BEYANNAME

(19.4.1909)

33 yıllık uzun ve meşum bir istibdat devrinden sonra bütün Osmanlı milletinin galeyana gelen hamiyetiyle kurtarılmış bulunan meşru meşrutiyetimizi yine istibdadın cellat ellerine bırakmak gibi melun bir

maksat güden bin türlü hile ve fesatlara başvurup nihayet görünürde güya şeriat istiyormuş gibi, hakikatte ise dinimize tamamen aykırı olarak kanlı bir askeri ihtilal çıkarılmasına sebep olmuş bulunan melun ve vicdansız istibdat taraftarları ile birtakım alçak çıkarcıların iblisçe telkinlerine kapılışı ve payitahtın Millet Meclisi mebuslarının al kanlara boyanmasına ve milletin temiz alnına silinmesi zor bir siyah leke sürülmesine sebep olmuş bulunan Hassa Ordusu efradiyle Bahriye ve Tophane efradının vaki hareketi 600 senelik lekesiz bir namus ve itaat taşımakta olan mukaddes Osmanlı Ordusunu pek büyük bir utanca duçar etmiş ve bu lekenin harikulâde bir hızla temizlenmesi için Ayastefanos (Yeşilköy) ve Küçükçekmece'ye gelmiş olan İkinci ve Üçüncü ordulardan ayrılan bir muntazam Osmanlı kuvvetine dayanarak Allahın yardımı ile Kanuniesasinin bundan sonra her türlü tecavüz ve halden korunması payitahta asayiş ve emniyetin iadesi için gerekli müessir tedbirler alınması ve martın 31. günü Osmanlı Milletinin en uğursuz günü haline getirmeye sebep olan hafiyelerle alçak tabiatli çıkarcıların layık oldukları cezanın tayini maksadıyle girişecekleri her türlü icraatta serbestliği muhafaza edebilmek ve bu sayede Osmanlı ordusunun namusunu koruyabilmek için İstanbul'da bulunan kara ve deniz silah arkadaşlarından aşağıdaki hususları talep eder:

Evvela: Martın 31. gününden evvel İstanbul'daki kara ve deniz kıtaları ve gemilere memur olan yüksek rütbeli subayların tekrar kıtalarına iade olunmalarına katiyen engel olunmayarak bunların bütün emirlerine körükörüne itaat göstereceklerine ve siyasi işlere bundan sonra hiçbir suretle müdahale etmeyerek yalnız mukaddes askeri vazifeleriyle meşgul olacaklarına dair Şeyhülislam ve Fetva Emini ve Ders Vekili efendiler hazretleriyle kendi kumandanları huzurunda ve Kur'an üzerine ellerini basmış oldukları halde bir gün içinde umumen İstanbul'da bulunan efrat ve küçük zabitler yemin edeceklerdir.

İkinci olarak: "Şeriat isteyiniz" diye kandırarak vatanı tehlikeye düşürmüş olan alçakların cezalandırılması için ordunuzca alınacak inzibat tedbirlerine katiyen müdahale etmeyerek ve ordumuz efradına hatta yan gözle bile bakmayarak onları kendi kardeşleri gibi bilecekler ve kendilerini kandırmış olan hafiyelerle alçakları kendi zabitlerine ihbar eyleyeceklerdir.

"Bu iki talebimiz İstanbul'da bulunan kara ve deniz tüm silah arkadaşlarımız tarafından iyi surette kabul olunarak tam bir itaat ve ciddiyet gösterdikleri takdirde icraatımız sırasında kendilerine katiyen ilişilmeyeceği hususlarının efrada anlayacakları dille ihtar olunması ve itaat derecelerinin acele tarafından bildirilmesi rica olunur."

(*Atatürk Ansiklopedisi,* May Yayınları 1/141-142-143, bak. Ali Cevat: *İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hadisesi.* Ank. 1960, s.137-141)

M. KEMAL'İN ALİ RIZA PAŞA ADINA KALEME ALDIĞI "KRİTİK JENERAL"İ

(Eylül 1909)

1909 yılında yapılmış olan askeri tatbikatla ilgili olarak M. Kemal tarafından kaleme alınıp Ali Rıza Paşa tarafından okunmuş olan bu eleştiri, 1927 yılında Milliyet gazetesinde 9 gün süreyle yayımlanmıştır. Orada, gazetenin başyazarı Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan) Bey, bu eleştirinin hangi nedenle kaleme alındığını –Ali Rıza Paşa'nın da mektubunu yayımlayarak– yeterli açıklamalarda bulunmuştur.
Atatürk'ün "kritik jeneral" diye nitelediği tatbikat eleştirisini aynen aşağıya alıyoruz:

Umumi Kritik

İcra ettiğimiz Erkânıharbiye seyahatine esas olan faraziyat-ı umumiye şu idi:

Şimal hükümeti "mavi" ile, cenup hükümeti "kırmızı" beyninde 7 haziran 326'da ilan-ı harp edilmiş ve aynı tarihte tarafeyn orduları için seferberlik emri verilmiştir.

Tarafeyn hareket orduları Trakya ve Makedonya darül-harekâtında icray-i hareket eylemek üzere başlıca iki orduya taksim olmuştur. Mezkûr orduların aksam-ı mühimmesi Trakya darül-harekâtına ve ikinci derecedeki kısımları Makedonya darül-harekâtına taksim olmuşlardır.

"Osmanlı-Bulgaristan-Sırbistan" hudutları şimal ve cenup hükümetleri beyninde hatt-ı hudut olmak üzere kabul edilmiştir.

İlan-ı harp eden mavi, hükümetin komşusu yeşil hükümete şüpheli bir vaziyet almıştır. Tarafeynin teşkilat-ı askeriye, tedarikât-ı hazeriye ve vaziyet-i coğrafiyesine nazaran şimal ordusunun "mavi", cenup ordusundan "kırmızı" akdem seferberlik ve tecemmü-i sevkulceyşini ikmal etmesi kaviyen memuldür.

Binaenaleyh şimal ordusunun (mavi) tefevvuk-ı adedisi seferin ancak ilk devrinde mümkün olabilir.

Cenuba verilen faraziyat ve müstahberat-ı hususiye:

Seferberliğin yedinci gününe kadar olan müstahberat-ı hususiye: düşmanın Dobiniçe ve Köstendil civarında kıtaat-ı cesime-i askeriye tahşit eylemekte olduğu ve şüpheli bir vaziyet alınış olan yeşil hükümet ve mavi hükümetle kısmen ittifak eylemişse de mezkûr hükümetin bilfiil harbe iştiraki cenubun ikmal-i tecemmüünden sonra ancak mümkün olacağı ve hududun cenubundaki ahaliden bir kısmının düşmanın ifsadatına meyyal bulunduğu ve düşman kuvay-i mütehaşşidesinin üçer livalı 2-3 fırkadan aşağı olmadığı müstahberdir.

Cumayibalâ ve Karasine civarları istihkâmat-ı hafife ile tahkim edilmiştir.

Selanik'te bulunan Makedonya Cenup Ordusu Kumandanı, Umum Ordu Başkumandanından seferberliğin yedinci günü atideki telgrafı alıyor:

İstanbul'dan
12/13 Haziran 326

Trakya ordusu Haziranın 26. günü tecemmü-i sevkulceyşini ikmal edecek ve badehu harekât-ı taarruziye-i umumiyeye geçecektir.

Makedonya ordusunun vazifesi düşmanın nazar-ı dikkatini Makedonya cihetine celbetmek suretiyle Trakya ordusunun harekât-ı harbiyesini teshil etmektir.

Hatıra: 1- Cenup ordusu Köprülü civarında tahaşşüt eden üç ve Acarlar civarında tecemmü eden bir ki ceman dört piyade ve bir süvari fırkasiyle sair sunuf-i askeriyeden mürekkeptir.

2- Bu kuvvetten maada Cumayibalâ'da 2 T. cebel bataryası, 1 bölük süvarî, 1 bölük mitralyözden mürekkep bir müfreze ve Zibifçe civarında aynı kuvvette diğer bir müfreze vardır.

Not: Seferberliğin 7'si, 14 haziran kabul edilmiştir.

ŞİMALE VERİLEN FARAZİYAT VE MÜSTAHBERAT-I HUSUSİYE:

Yeşil hükümetle kısmen ittihat ve ittifak edilmiş ve bilfiil harekât-ı harbiyeye iştirak eylemek maksadiyle bir fırkasına "Veraniye" civarında tecemmü eylemek üzere seferberliğin 15. günü emir verilmesi memul bulunmuştur.

Düşman kuvayi asliyesinin henüz nerelerde tecemmü edeceğine dair malumat-ı katiye edinilememiş olup ancak kuvayi asliyesiyle İştip-Bereketli civarında ve bazı kuvasiyle Demirhisar ve Üsküp civarında tecemmü eylemekte oldukları istidlal olunmaktadır. Cumayibalâ ve Karasine civarlarında bazı tahkimat yapıldığı ve düşmanın Makedonya darül-harekâtına tahsis olunan ordusunun mikdar-ı kuvası suret-i sahihada malum olmayıp her halde ikişer livalı 4-5 fırkadan dun olmadığı istihbar edilmiştir.

Köstendil'de bulunan Makedonya şimal ordusu kumandanı (seferberliğin 7. günü sabahı) Umum Ordu Başkumandanından atideki telgrafnameyi ahzetti:

Sofya'dan
13/14 Haziran 326

"Trakya ordumuz Haziranın 17. günü harekât-ı taarruziyeye mübaşeret edecektir. Makedonya ordusu işbu harekât-ı taarruziyeyi teshil ve Sofya istikamet-i umumiyesinde setr ve temin eyleyecektir."

HATIRA: Şimal ordusu Dobinice, Köstendil ve Veraniye'de tecemmü ve tahaşşüt edecek olan 3 fırkadan müteşekkildir.

NOT: Seferberliğin 7'si, 14 Haziran kabul edilmiştir.

Ameliyatımızın birinci günü olan 14 Haziranda Köprülü'de şimal ve cenuba, bu okuduğum faraziyat-ı umumiye ve hususiye verildikten sonra tarafeynden talep olunan vezaiften birincisi hududun muhafazasına aitti.

Seferberliğin başlamasiyle beraber hududu muhafaza etmek iktiza ettiği ve bunun için hududun dahi müteaddit esas mıntakalara ve bunların da ikinci derecede mıntakalara taksim olunduğu malumdur.

Bu ikinci derecedeki mıntakalar hudut ve müfrezelerine havale olunur ki biz de faraziyatımızda mezkûr mıntakalara hudut bölüklerinin tahsis olunduğunu kabul ederek yalnız "esas mıntakalara tahsis olunacak kuvvetin ve bunun suret-i terkibinin ve hangi fırkalardan verilmesi lazım geldiğinin nazar-ı dikkate alınmasını teemmül etmiştik.

• –Esas mıntakalar idareten mensup oldukları kumandanlara ait olmak itibariyle cenubun; Bilanka'ya, Acarlar'da ve Çarova'ya Köprülü'de tecemmü eden ve zaten bazı taburları mevaki-i mezkûrede bulunan IV. ve I. fırkalardan birer alay piyade ve birer bölük süvari ile miktar-ı kâfi topçu tahsis etmesi münasipti. Zaten bidayette bundan fazla kuvvetin tahsis ve sevkı taht-ı imkânda değildi.

Çarova müfrezesinin, Çarova ve Çarova'nın ilerisinde uzun uzadıya düşmanı tevkif etmesine oradaki arazi müsait değildir. Zira düşmanın, sol cenahı aleyhine tevcih edeceği bir kuvvet, Koçana caddesinden ibaret olan hatt-ı ricati üzerine düşerek müfrezeyi büyük bir muhataraya ve bu istikameti saddetmekten ibaret olan vazifesini ifa edememek tehlikesine maruz kılabilir.

Bu sebeple bu müfreze, vazifesini Koçana yolu imtidadınca olan ve bizim de görüp tetkik ettiğimiz dönek noktalarında ve müteakip mevazıde ifa edebilecektir. Halbuki bu caddenin tarafeyni büyük kuvvetlerin yayılmasına müsait değildir. Binaenaleyh Koçana müfrezesinin kuvveti kâfi idi.

Pelinka müfrezesine gelince: Bunun bir liva kuvvetinde olması arzu edilirdi. Fakat seferberliğin bidayetinde, hatta yedinci gününde bile bir alaydan fazla kuvvetin oraya sevki gayrimümkün bulunduğuna nazaran burada da 4 taburla iktifa zaruri idi. Mamafih bu kuvvetin seferberliğin ilk günlerinde hudutta hazır bulunmak ve seri ve şedit bir surette Devebağırtan sırtlarını elde etmek ve bilahare Pelinka'nın 2-3 km. kadar garbinde ve takriben 1000-1500 metre cephesinde bütün gün tevkif etmesi memuldür.

• –Şimal ordusu da hududun, daha bidayetinden itibaren muhafazası için:

Devebağırtan'a, Karataş'a ve Koçarnive'ye en yakın ve tecemmüünü en evvel ikmal eden kıtaattan birer alay piyade ve birer bölük veya takım süvari ile birer batarya toptan ibaret müfrezeleri hududa takrip etmesi münasip ve maksadı temine kâfi idi.

• –Cenuba mensup olanlardan talep olunan ikinci vazife cenup süvari fırkası için umumiyetle, tecemmü mıntakasının neresi ittihazı münasip olacağına dair idi.

Bilahare icra ettiğimiz istikşafat ve tetkikat neticesinde de tezahür edebilir ki süvari fırkasının daha bidayetten elde bulunan Köprülü ve İştip alaylarını Koçana ve Pelinka istikametlerine sevketmek ve fırka kısm-i küllisini Sokolarçe civarında toplamak münasip olur.

Zira: Bu mıntaka gerek Pelinka ve gerek Koçana istikametlerine topçusuyle beraber harekete müsait yolların mahall-i telakisine tesadüf eder. İzletva'dan gerek şimale gerek şarka giden yollar topçusunun hareketine gayrimüsait ve hatta süvarinin dahi bazı yollar hareketini tas'ip eder.

Tecemmü mıntakasının intihabında yalnız süvari mıntakası kumandanı isabet etmiştir.

• –Bundan sonraki vazife; fırkaların suret-i umumiyede malum olan tahaşşüt mıntakalarındaki tecemmü mıntakalarını tasrih etmekti.

Malumdur ki vakt-i hazarda, erkânıharbiye-i umumiyece tertip edilen sefer planlarında orduların ve ordular aksamının suret-i umumiyede tahaşşüt mıntakaları nazar-ı dikkate alınır ve kararlaştırılır. Bu sebeple gerek şimal, gerek cenup ordusunun nerelerde tahaşşüt edecekleri faraziyatta zikrolunmuştu.

Bu vazifeyi vermekten maksat, seferberliğin iptidasında kıtaatın geniş konaklara yerleştirilerek esbab-ı istirahatlerini daha ziyade temine medar olmak ve harekât-ı askeriyenin tekarrübü hengâmında mezkûr mıntakaları düşmanın takip etmesi veyahut düşmanın taarruzu halinde tutulması mutasavver olan mevzie isal eden veyahut taarruzda takip edilecek yollara göre darlaştırmak lazım geleceğini düşünmeye vesile olmak ve şimendiferle veya maşiyen vürut edecek kıtaatın intihap olunan konaklara sevk ve isalini teshil edecek ve ekseriya ifasında tekâsül gösterilen teferruatlı hidematı nazar-ı dikkate aldırmaktı ki bu maksadın tamamen hâsıl olduğunu görmekle memnun oldum.

• –Kıtaatın suret-i iaşesi ve hidemat-ı sıhhiyenin suret-i tanzim ve ifası hakkındaki vezaifi de bir maksad-ı mahsusla vermiştim. Cümlenizce malumdur ki bu hususlar bizde daima cereyan-ı tabiisine terkedelir. Bilhassa idare memurlarımızın bu nokta-i nazardan yetişmemiş olmaları ve erkânıharbiyenin umur-i idareden ziyade harekât-ı harbiye ile iştigale heveskâr bulunmaları yüzünden ordunun seferde ve hatta hazarda bile idaresi hal-i intizamda cereyan edemiyor.

Etıbbamız da kıtaat-ı askeriyenin hidemat-ı sıhhiyesini tanzimde bibehredir. Askeri tabiplerimiz muharebe nedir, avcı hattının gerisi, ateşten masun bulunacak neresi olabileceğini tasavvur edemez, bilmez ise, muharebede bazan ateş hattının pek yakınına gitmek lazım geleceğini öğrenmezse öyle bir askeri tabibi memur olduğu tabura, tabur efradına medyun olduğu vazifeyi ifa edemez.

Etıbba-yi askeriye, yalnız şehirlerdeki büyük hastahanelerin koğuşlarında değil, meydan-ı muharebede de ifa-yı vazife ile mükellef olduklarını bilmeli ve ona nazaran iktiza eden hususatı hazardan öğrenmiş bulunmalıdır. Şimdiye kadar mahsüs olan bu noksan etıbbaya değil, onları yetiştirene racidir. Cenup ordusu sıhhiye reisinin, bir tabibin erkânıharbiye seyahatine iştraktek maksadı anlamış olduğuna ve etıbba-yi saireye bu bapta icap eden izahati verebileceğine şüphe yoktur.

• –Nerelerde ne miktar hastahane tesis olunmak ve ne miktar erzak vesaire iddihar edilmek lâzım geleceği hakkındaki vazifelerin ifasiyle, hakikatte kabul olunan herhangi bir sefer planına nazaran daha vakt-i hazarda icabeden mevakide miktar-ı kâfi hastahaneler, ambarlar tesis olunmak zarureti tezahür etmiş oldu.

• –Ordugâhlardan posta·hidematının tesisi hakkında da küçük bir vazife vardı. Vakaa bu, seferberliğin bir maddesini hatırlamaktan başka bir şey değilse de bizde ehemmiyetsiz telakki olunarak ekseriya tatbik olunmadığı görülmüştür.

Bu defa Arnavutluk'a karşı Kosova'da yapılan tahşidat ve harekâtta, neferlerin değil, zabıtanın dahi mektupları kendilerine ya hiç vasıl olmamakta veyahut pek geç, o da bazı tanıdığı arkadaşlarının suret-i hususiyede delaletiyle!

Bu yüzden bazı şikâyatın dahi vuku bulduğu oraya giden bazı arkadaşlarca görülmüştür.

Bu teferruatlı vezaiften sonra tarafeynden harekât-ı harbiye layihası talep olunmuştu:

Cenup ordusu kumandanı 12/13 Haziran, yani seferberliğin altıncı gecesi ve şimal ordusu kumandanı 13/14 Haziran, yani seferberliğin yedinci gecesi, umum başkumandanlardan vürut eden telgrafnamelerde tasrih olunan vazifeye ve seferberliğin yedinci günkü vaziyet-i umumiyeye ve yevm-i mezkûre kadar istihsal olunan malumata nazaran harekât-ı atiye-i umumiye hakkındaki tasavvurlarını havi birer harekât-ı harbiye layihası tanzim edeceklerdir. Bu izahata nazaran kaleme alınacak harekât-ı harbiye layihalarında uzun uzadıya ordunun tecemmü mıntakalarını intihap için tetkikat ve mütalaatta bulunmaya hacet yoktu; çünkü o zaten malum olmuştu ve hakikatte de malum olur.

Bu layihanın tanziminde nazar-ı dikkate alınacak hususat, ordunun seferberliğin yedinci gününden sonraki harekâtına ait olacaktı.

Mahaza düşmanın hangi hutut-il-harekâtı, kuvvetinin ne kadariyle takip etmesi muhtemel olduğu ve hududu hangi tarihte tecavüz edebileceği ve hududun tecavüzünden sonra kaç günde nereye kadar gelebileceği, bu tarihte cenup ordusunun tecemmüünü ikmal eden kuvasının taarruza geçebilecek istidatta bulunup bulunamıyacağı veyahut harbi, bulunduğu tahaşşüt mıntakasının hemen ilerisinde kabule mecbur kalıp kalmıyacağı ve düşmanın tahmin-i kuvası hakkındaki mütalaalar cenup tarafından tanzim edilen layihalarda unutulmamıştır.

• –Suret-i umumiyede şimalin Pelinka ve Çarova üzerlerinden olmak üzere başlıca iki koldan taarruz edeceği tahmin edilmiş, bütün kuvasiyle yalnız bir yoldan yürümesinde mahzur gösterilmiş, yalnız arkadaşlardan biri (Nuri Bey) düşmanın bilakis muhtelif istikametlerden hududu tecavüz ederek kuvasını taksim etmesinde mahzur görmüş ve düşman kuvay-i asliyesinin Pelinka üzerinden gelmesi makul ve münasip olduğu fikrini layihasına dercetmiş ve bütün tedbirini o nokta-i nazardan ittihaz eylemiştir.

• –Takip ettiğimiz ameliyatın neticesinde de gördük ki şimalin kuvvetini ikiye taksim edip Pelinka ve Koçana istikametlerinden taarruz etmesi tehlikelidir. Zira cenubun tecemmü-i sevkulceyşi şimalin bugüne kadar tahmin ettiği derecede teahhur etmediği ve şimalin bu iki kolu (İzletova-Koçana hattını) geçerek birleşmeye muvaffak olamadan cenup

taarruza geçtiği takdirde şimal ordusu pek büyük tehlikeye maruz kalır. Vakaa iki fırkanın birden yalnız Pelinka üzerinden gelmesinde de derin bir kolun, Devebağırtan geçidinden geçmesi müşkülatı varid-i hatır ise de cenup ordusu her halde, şimalin hududu tecavüzünde henüz hududa bait bulunduğundan hudut geçildikten sonra yine muhtelif kollarla ve geniş cephe ile harekât imkânı hâsıl olabilir.

Şimal ordusunun Mekadonya'ya tahsis edeceği kuvvet, faraziyatımızda olduğundan pek ziyade olursa o halde bazı kuvanın diğer istikametlerden de taarruzu caiz olabilir.

• –Şimal ordusu kumandanı, cenubun tecemmüünün pek geç olduğunu ve ahval-i arazinin hakikatte olduğu kadar arızalı ve yolsuz olmadığını tahmin ederek cenup ordusuna mensup olanların ekserisinin düşündüğünü musip gösterecek surette iki koldan hareket etmiştir.

Şimal ordusu kumandanı da gerek cünubun tecemmüünü geç tahmin etmekte ve gerek araziyi hakikatte görüldüğü gibi kabul etmekte mazurdur. Zira, faraziyat-ı umumiyede cenubun tecemmüünde teahhuru âdeta sarahaten dermeyan ediliyordu. Elde bulunan haritalarımızda Sultantepesi'ni ve bunun şark ve garp mailelerini ve bunlar üzerindeki yolları katiyen ihtiva etmiyordu. Yalnız bu kadar olsa yine o derece haiz-i ehemmiyet olmazdı. Asıl fena olan cihet, Koçana ve İzletva arasında ve bu hattın şimalinde birçok yollar gösteriyor ki bunlar hakikatte vukuu melhuz mehaliki hatıra getirtmemeye sebep olur.

• –Şimal ordusu kumandanının bilahare hadis olan vekayi ve icra olunan tetkikat neticesinde tebdil-î fikir etmiş olduğu kaviyen memuldür.

• –Şimal ordusunun yeşil fırkayı beklemeden taarruza geçmesi pek doğrudur. Zira kendisine faraziyat-ı umumiyede, cenup ordusuna seferin ancak ilk devrince tefevvuk-i adedî ihraz edeceği ima edildikten başka, vazifesinin ifası –ki asıl büyük ordunun üç gün sonra başlayacak olan– harekât-ı taarruziyesini teshil etmekti, düşmanı Makedonya'ya fazla kuvvet ifrazına mecbur etmekle mümkün olacaktı. Bu ise taarruzu, hem de seri bir taarruzu istilzam etmekte idi. Yeşil fırka ile tevhid-i harekât ve kuva için intizar faydasız olurdu. Zira, bu intizarla geçecek bu zaman zarfında cenup ordusu da tamamen tecemmü etmiş, taarruza geçmiş ve İstiraçin cihetlerine sahip olarak yeşil fırka ile tevhid-i harekâta mani olmuş bulunurdu. Ve bir de seferin ilk devrine mahsus bulunan tefevvuk-i adedîden istifade edilmemiş olurdu.

Daha mühim bir sebep de 17 Haziranda taarruza geçmiş olan ordusuna hiçbir hizmet etmiş olmayacaktı. Fakat, düşmanı zannolunduğu gibi henüz hal-i tecemmüde bastırmak mümkün olmasa bile bidayette cenup arazisini çiğnemek, kendine meyyal olan ahaliyi gelayana getirip iğtişaş-ı dahiliyi mucip olmak, yeşil fırkanın kendisiyle ittihat ve bilfiil muharebeye iştirak temayülatını takviye etmek ve cenup ordusunun Makedonya'ya nazar-ı ehemmiyetini celbetmek fevaidi mevcut idi. Ve lüzum görürse cenup ordusuyla meydan muharebesini kabul etmeyip çekilmek de mümkündür.

• –İkinci ameliyat günü öğleden sonra verilen vazifede:

Şimalin kuvvetli müfrezelerinin hududa sevk olundukları cenuba bildirilmişti.

• –Cenup ordusu kumandanı bu malumat üzerine 14/15 gecesi verdiği emirde bu malumatı fırkalara bildirmiş, Cumaibalâ, Pelinka, Çarova müfrezelerinin vazifelerini ve düşmanın taarruzunda çekilecekleri istikametleri bildirmiş ve Çarova müfrezesini S.6 ile takviye etmiş ve karargâhını İştip'e nakledeceğini bildirmişti. Pelinka müfrezesine bu emirde Komanova istikametine çekilmesi emrolunmuştu.

Bu müfrezenin "İstiraçin-Komanova" istikametinde çekilmesi düşmanın bir kısım kuvvetini o istikamete bağlar. Bu bir faidedir. Lakin bidayette ordunun cephesine doğru çekilmesi düşmanın hareketini tehir etmek ve bilahare meydan muharebesine iştirak eyleyebilmek muhassenatını camidir. Meydan muharebesinde bir müfrezenin değil bir neferin bile vücudundan istifade etmemek en büyük hatadır. Bunu takdir eden cenup ordusu kumandanı diğer bir emrinde Komanova istikametini tebdil etmiştir.

• –Karargâhın İştip'e nakli sırası henüz gelmemişti. Ordu kumandanının Köprülü'de kalması ve oradan gerek huduttaki kumandanlara, gerek fırka kumandanlariyle ve gerek umum başkumandanla muhafaza-i irtibat eylemesi ve tahaşşüdatın rüyet ve tanzimi ile iştigal eylemesi daha münasipti. Karargâhı nakletmekten maksat ileride istikşafat yapmak için idiyse oraya ve isteği herhangi yere erkânıharbiyesinden birini göndermesi kâfiydi.

Ordunun harekât-ı harbiyeye mübaşereti anı tekarrüp ettiği zaman İştip veyahut icrasını tensip edeceği harekete nazaran münasip görülecek yere nakledilebilirdi.

• –Şimal ordusu kumandanı 14/15 Haziranda verdiği emirde Dobiniçe fırkasının 15 Haziranda iki noktada hududu geçmesini, Köstendil'de tecemmü eden fırkanın 16'da hududu geçeceğini ve karargâhın Köstendil'de kalacağını bildiriyordu.

Bu emirde Dobiniçe fırkası kumandanının salahiyet-i harekâtına biraz müdahale edilmiş gibidir. Mesela: Fırkanın sabahleyin saat 10'da hareket etmesi, geceyi Karaşova'da geçirmesi ve 16. günü Cumaibalâ'yı zaptetmesi, İslatına'da bulunan alayın 15'te Koçarinova'ya kadar ilerletilmesi ve buna mümasil bazı noktalar görüldü ki bu hususun teemmülü fırka kumandanına terkedilmek lâzımdır. Bir de, 16'da Cumaibalâ'yı zaptetmek belki de mümkün olmayabilir. Böyle kati olmayan hususatın emri caiz değildir.

• –Büyük kumanda heyetleri meyanında, bilhassa burada olduğu gibi adeta müstakillen hareket edecek olan kumandanlara, yalnız maksadı ve hedefi tasrih ederek kısa bir derektif vermek ve icraatta onu serbest bırakmak münasip olur.

Şimal ordusu kumandanı 14/15 gecesi Sofya'da bulunan umum kumandanına suret-i harekâtını müş'ir bir telgraf keşide etti.

Bu, pek münasip ve lazımdır. Umum kumandan bu ordunun harekâtından haberdar edilmezse harekât-ı umumiyeyi idare edemez.

Nitekim cenup ordusu kumandanı, Edirne'de bulunan başkumandanına hiçbir rapor göndermediği için umum kumandanı merakta bırakmıştır.

• –Dobiniçe fırkası kumandanı yazdığı emirde inkisam-ı asakiri emrin metninde dercetmişti.

İnkisam-i asakiri, emrin sağında basit bir şekilde görmeye alışmış olan liva kumandanları bu emri anlamak için bir iki defa fazla okumaya mecbur olmuşlardır.

• –Köprülü'den İştip'e harekette vazife-i mahsusa olarak mezkûr yolun keşfi ve istikşafat layihasının tanzimi istenmişti.

• –Bir yolun keşfi hakkında nazar-ı dikkate alınacak nikat malumdur. Ve yazılan layihalarda buna tamamen riayet olunmuştur.

Yalnız, bilirsiniz ki istikşaf için verilen emir, bir maksad-ı askeri nokta-i nazarından bir kısım araziye bir sual-i mukadderdir. Bu cihetle buna memur olanın, her şeyden evvel bu suale cevap vermesi lâzımdır.

Bu yolun keşfi vazifesini vermekten maksat, cenup ordusu tahaşşüt mıntakasında iken şimal ordusunun taarruzunu kabule mecbur kalırsa tutacağı mevzii meydana çıkartmaktı. Çünkü bir yolun keşfinde, yolun tarafeyninde en güzel mevzi-i askeriye nazara alınmak lazımdır. Gördünüz kı bu yol üzerinde cenup ordusu için en güzel mevzi, "Bereketli-Yukarıdiniler-Aşağıdiniler" mevakiin bulunduğu ve Karaazmak'a inen sırtlardan müteşekkil mevzidir.

Bu mevzi 3-4 fırkanın işgal edebileceği fevkalade münasip bir mevzi-i askeridir. Bundan başka Karaazmak köprüsünde Fridovur'a kadar imtidat eden ve cephesi şimale müteveccih bulunan ve adeta Diniler mevzii ile bir zaviye-i kaime teşkil eden mevzi-i askeridir.

Bu mevazi şimalin takip edeceği istikametlere nazaran münasip surette işgal olunursa şimal ordusu tehlikeli bir vaziyete sokulabilir. Bilhassa şimal ordusunun taarruzunu müteakip vaziyet-i harbiyenin müsaade edeceği bir cenahtan mukabil taarruza geçebilecek kadar tecemmü ikmal edilmiş ise şimalin tehlikeli vaziyeti bir kat daha tezayüt etmiş olur.

Galiba istikşaf layihalarında bu mevzu hakkında sarih bir söz söylenmemiştir.

Üçüncü ameliyat günü öğleden evvel.

Cenuba:

15/16 Haziran günleri cereyan eden ahval ve vekayi, ki Cumaibâlâ müfrezesine gece yürüyüşü ile Barakova sırtlarını tutması, 15'te şimalden henüz bir taarruz vuku bulmadığı, 16 sabahı Koçarniva sırtlarından düşmanın nehri mürur etmek üzere taarruza kıyamı, buna karşı Cuma müfrezesinin bir müddet mukavemetten sonra Cuma'nın cenuba çekildiği ve aynı günde bir liva kadar şimal kuvvetinin Karataş'ı zapt ve Çarova müfrezesini Koçana istikametinde ricate mecbur ettiği ve Pelinka müfrezesi Devebağırtan sırtlarında ihzar ettiği mevziden şimalin ileri karakolları üzerine taarruz ve şimalin takriben bir alay kuvvetinde bulunan müfrezesini Küveşova'nın şarkına çekilmeye mecbur ettiği ve düşmanın henüz kuvay-i cesimesinden burada bir eser görülmediği bildirilmişti.

• –Bu malumat üzerine cenup ordusu kumandanı yeni bir karar ittihazına lüzum görmedi; şimalin harekâtına intizar ile iktifa etti.

• –Cenup ordusu kumandanının yeni bir karar ittihazına lüzum görmemesi doğrudur. Zira düşmanın kuvay-i asliyesiyle henüz Pelinka üzerine hiçbir hareketi görülmemişti. Orduyu bu Pelinka istikametine mi, yoksa Çavo istikametine mi sevketmek lazım geleceği tamamen inkişaf etmemişti.

Ancak, mademki tamamen seferberliğin nihayetine kadar bulunduğu mevzide düşmanı beklemeyip seferberliğin onuncu ve on birinci günlerinde tecemmü etmiş bulunan kuvasiyle düşmana taarruz etmeye kuvvetinin müsait olacağını takdir ediyordu. Daha şimdiden gerideki kıtaatını ileriye ve geniş konaklarda bulunan fırkalarını daha toplu bir vaziyete getirmeye ve ileri hareketi tesri edecek surete ircaa teşebbüs etseydi fena ve zait bir hareket yapmış olmazdı.

Üçüncü ameliyat günü öğleden sonra.

Cenuba verilen malumatta:

Cuma'ya taarruz eden şimal fırkasının Cuma'yı zapt ve orada bir müfreze terkettikten sonra Çarova üzerine yürüdüğü ve Cuma müfrezesinin Cuma'nın cenubundaki mevziinde kaldığı,

Çarova müfrezesinin de Koçana'nın şarkına çekildiği,

Düşmanın kuvay-i cesimesinin Devebağırtan'ı zapt ve Pelinka müfrezesinin, Pelinka'nın garbindeki mevzie çekildiği bildirilmişti.

Cenup ordusu 17 Haziran, yani seferberliğin 10. gününde bulunuyordu.

• – Cenup ordusu kumandanı bu malumat üzerine İştip cıvarında tecemmü eden fırkasiyle Pelinka'dan gelen düşmana karşı taarruzî harekete karar verdi ve Karatova-Ketenova hattında meydan muharebesi verecek surette fırkalarını 18 Haziranda bir günlük mesafeye yürüttü.

1. fırka pişdariyle Koçana'ya,

2. fırka (Bereketli civarındaydı) Barbaroda'ya,

3. fırka (Köprülü civarındaydı) Tahul'a,

Ve 1. fırkadan ilhak edilen alayla Gonyokca'ya,

4. Fırka (Acarlar'daydı) Kokoşit'e vâsıl oldular.

Pelinka müfrezesi Brikofça'ya badehu Ketenova'ya alındı ve Dördüncü fırkaya ilhak edildi.

• –Cenup ordusu kumandanı 17 Haziranda, şimalin yekdiğerinden dağlık bir mıntaka ile tefrik edilmiş iki kolla hareket etmekte olduğuna kanaat hâsıl ettikten sonra verdiği karar pek musiptir. Zira: Evvela bulunduğu yerde bir gün daha kalsaydı bu iki şimal kolu birleşmek fırsatına malik olacaktı.

Saniyen şimalin üçüncü yeşil fırkayı beklemeden iki fırka ile taarruz ettiğini ve henüz yeşil fırkadan bir eser-i faaliyet mahsüs olmadığından şimal ordusunun taarruz eden kuvasını bir dereceye kadar hakikate karip olarak tahmin etti.

Kendisinin, seferberliğin 10. günü 50-51 tabur piyade, 16 bölük süvari, 32 bataryası vardır.

Şimalin teşkilatı malum olduğundan Cuma'da, Çarova'da terkedeceği asgari kuvvetler (6-8 tabur) hariç olduğu halde 40-42 taburdan ziyade kuvveti olmamak lazım gelirdi.

Hususiyle bu kuvvet iki kol halinde bulunduğuna nazaran beher kol 24 taburdan fazla değildir. Buna mukabil Koçana'da 16 taburla 24 taburu tevkif edebilecek ve Pelinka'dan gelen 24 taburu 35 taburla taarruz edebilecekti. Bu fırsatı kaçırmak cenup için affolunmaz bir hata olurdu.

• –Cenup süvari fırkası kumandanı verdiği emrinde suret-i umumiyede lazım gelen istikametlerin keşfini 15. Alay Kumandanına emretti. Bu caizdir. Fakat mühim istikametlere icra olunacak istikşafat için çıkarılacak zabit keşif kollarını, keşif bölüklerini fırka kumandanı bizzat dahi emredebilir. Ve bu suret bazan daha münasip olur.

"İstikşafa memur kıtaat vaziyet-i umumiyeye ne kadar aşina olurlarsa vazifelerini hin-i icrada mühim olan şeyleri mühim olmayanlardan o kadar sühuletle tefrik etmeye muvaffak olurlar." Bittabi vaziyet-i umumiyeyi fırka kumandanı daha iyi bilir.

• –Fırkaların Koçana, Barbarova, Tahul-Kokoşin istikametlerine hareket için ve Pelinka müfrezesinin Brikofça'ya, Çarova müfrezesinin Ornirar'a çekilmeleri için fırka ve müfreze kumandanları taraflarından verilen evamir, maksat ve hakikat-i hale muvafıktı.

Yalnız bazı emirlerde 18 Haziran günü akşam üzeri muvasalat edilecek nikat ve orada fırkanın 18/19 gecesini ne surette geçireceği dahi yürüyüş emrine dercedilmişti.

Bu, bittabi her zaman doğru değildir. Çünkü harekât-ı harbiye icra eden bir fırkanın matlup istikamette yürümesi muhakkaktır. Fakat kumandanın çıktığı gibi istediği mevkie muvasalatı ve orada tahayyül ettiği gibi konaklaması muhakkak değildir ve ekseriya evdeki pazar çarşıya uymaz.

Halbuki muhakkak hususat için vaktinden evvel emir vermek caiz değildir. Fırka kumandanı, fırkasiyle tevakkuf edeceği noktaya tekarrübünde, akşam için zamanında bir tevakkuf emri yetiştirmelidir.

• –Çarova müfrezesi kumandanının Koçana'nın şarkındaki mevzii intihabında ve bu mevziin tahkimindeki isabet muharreratı ve tesr-i tahkimat için civar köylerden kazma kürek toplatmak hususunda tedabiri takdir olunur.

Yalnız bu cıvar köylüler, şimale meyyal olmak itibariyle, kendisinin Koçana'nın şarkında tertibat-ı tedafüiye ittihaz edeceğini düşmanına ihbar etmek mahzuru vardı. Nitekim öyle oldu. Lakin burada bu hususun mahzurdan ziyade faydalı olmak ihtimali de vardı. Çünkü şimal-i cenuba mensup kuvvetli kıtaatın Koçana'nın yalnız, zayıf olduğu için kazma küreğe sarılan Çarova müfrezesiyle müdafaa edilmekte olduğuna hükmederek tertibatında hata edebilirdi.

• –Şimal ordusu kumandanı 16/17 Haziran gecesi saat 1, dakika 15'te verdiği emirde: "Birinci fırkanın 17 Haziran sabahı saat 10.30'da hareketini ve Devebağırtan'ı zapt ile geceyi orada geçirmesini ve müstakil süvari fırkasının tecemmü etmiş olan iki alayı ile saat 10'da hareketle geceyi Küdeşova'da geçirmesini ve cebel livasının birinci fırkaya ilhak olunduğunu" bildiriyordu.

• –Şimal ordusu kumandanı bu emrinde piyade fırkası kumandanının selahiyetine müdahale ediyor. Emrinde, yalnız maksadı olan Pelinka'nın zaptını ve en nihayet nereye kadar ilerletebileceğini zikretmek kâfi idi. Fırka kumandanı o maksadın istihsali ve gösterilen noktaya kadar ilerlemek için saat kaçta ve ne suretle hareket edilmek lazım geleceğini düşünürdü. Nitekim birinci fırka kumandanı bu hususta iktiza eden tertibat ve tedabiri almıştı.

2. fırka kumandaniyle süvari fırkası kumandanı da ordu kumandanından almış oldukları evamiri icra ediyorlar.

• –Şimal ordusu kumandanı 17/18 Haziran gecesi Küşevor'dan verdiği emirde: "Birinci fırkanın saat 10'da hareketle 18'de Pelinka'yı zapt-ü resiyle Kavaklı Çiftliğine kadar ilerlemesini ve geceyi orada geçirmesini ve müstakil süvari fırkasının Pelinka'nın zaptından sonra İstraçiç istikametinde ilerleyerek geceyi "Saçe" civarında geçirmesini ve karargâhın Kuşevor'da kalacağını" ve:

"İkinci fırkaya, Çarova'yı zapteden livanın Alaçeşme, fırkanın kuvay-i mütebakıyesinin "Torba-Uzlet" hizalarına kadar ilerlemesini ve Çarova'da iki bölük terkolunmasını" bildiriyordu.

Birinci fırka kumandanı 17/18'de verdiği emre nazaran fırka,

"Üç kol ile Pelinka'ya taarruz edecek, sağ cenah kolu 11 saatte "Cedilova-Kisalice" merkez kolu saat 12'de şose,

Sol cenah kolu saat 11'de "Uzme-Kırklakoşar" istikametlerinden hareket edecekler, sahra bataryaları Devebağırtan'ın garp mailesinde hazırlık mevzii alacak, iki alay ihtiyat-ı umumide burada kalacaktır."

• –Pelinka müfrezesinin Pelinka'nın şarkındaki Varovişte sırtlarında bulunduğu bildirilmiş olduğuna ve bu emir haritaya nazaran verildiğine binaen bir şey denilemez.

Ancak Pelinka müfrezesi, Pelinka'nın garbında gördüğümüz mevzie çekilirse ve "Devebağırtan-Pelinka" caddesinin veyahut daha doğrusu boğazının tarafeynindeki dağlık arazinin gördüğümüz menaati nazar-ı dikkate alınırsa bittabi o zaman başka surette hareket olur ki burada hatıra gelen en pratik suret, Pelinka müfrezesi üzerine caddeden yürümek ve cepheden tazyik etmekle beraber yakından tabiye ihatası yapmaktır.

• –Şimal süvari fırkası kumandanının 17/18 Haziran gecesi saat 2'de verdiği emrin 3. maddesi şöyleydi:

Pişdar yarın sabah saat onda Kereşova'dan hareketle Pelinka'ya yürüyecek ve oradan düşmanın kuvvetli ateşine maruz kalırsa piyade fırkasının önünü açmak üzere Kisalice cihetlerine çekilecektir.

Pişdar bidayet-i hareketinde kuvvetli bir keşif kolu da "Kostor-Baykamköy-Etroş" istikametine gönderecektir. Pelinka'nın zapt ve işgalini müteakip pişdar "Pelinka-İstraçin" istikametinde yürüyüşe ve düşmanın her nevi harekâtını gözönünde bulundurmaya devam edecek ve Rankofça deresi istikametini ve Karatova taraflarını keşfedecektir."

• –İkinci piyade fırkası kumandanı da fırkasının Alacaçeşme'ye kadar ilerlemesini emrediyordu.

• –Şimal ordusu kumandanı 17/18 gecesi verdiği emirde süvari fırkasının harekâtını fekalade tahdit ediyor.

Malumdur ki ordu süvarisi, sunur-ı muhtelifeden mürekkep ileri sürülmüş düşman müfrezelerinin –onları tarda muktedir olamazsa– aralarından geçerek düşman ordusunun ta kurbüne kadar yaklaşmaya mecburdur.

Şimal süvarisi Devebağırtan'dan Cuma'ya kadar; hareket yalnız bir yola münhasır olan ve gayrikabil-i mürur arızalı dağlardan müteşekkil bulunan mıntakada piyadenin önünde hareket ederek ileri atılamazdı.

Böyle dağlık araziden çıkılıncaya kadar, böyle dar boğazlar piyade ile sökülüp açılıncaya kadar süvari piyadenin gerisinden hareket eder.

Bu gibi ahvalde süvarinin piyadenin ilerisinde bulunmasından fayda memul olmadıktan başka piyadenin önünü kapamak, onun harekâtını tas'ip etmek mazarratı vardır.

Bu cihetle şimal suvarisi Pelinka'nın zaptına kadar yalnız bazı keşif kollarını ileri sürmekle iktifaya mecburdu. Fakat Pelinka'nın zaptından sonra mümkün olduğu kadar ileri atılmak ve keşif kollarını, keşif bölüklerini "İştip-Bereketli" hattına ve Acarlara kadar göndermek lazımdı.

Halbuki ordu kumandanı kendisinin birinci piyade fırkasının hemen gerisine tesadüf eden "Saçe" mevkiine kadar ilerlemesini ve orada kalmasını emretmiştir.

• –Şimal süvari fırkası kumandanının emrinde 18 Haziran sabahı yürüyüşe geçtikten sonraki ahval-i muhtemeleye dair suret-i hareket beyan edilmiştir. Mesela:

"Pelinka'da düşman ateşine tesadüf olunursa Kisalice cihetlerine çekilmesini" pişdara emrediyor. Bu, bittabi doğru, hakikat-i hale muvafık değildir. Şimal müstakil süvarisi, iki alaydan ibaret bulunuyor ve fırka kumandanı bu alayla beraber hareket ediyordu. Pelinka istikametinde hareketten sonra zuhur edecek ahval ve hadisata karşı ittihaz olunması lazım gelen tedabiri orada yine bizzat ittihaz ve emreder. Çünkü daha Pelinka'ya gelinmeden düşmanın hangi cihetten ateşine maruz kalınacağı ve buna nazaran hangi istikamette çekilmek iktiza edeceği kati olarak tayin edilemez.

• –Bir de süvari kıtası kumandanı ve emrinde Karatova ve Rankofça deresi civarına kadar keşfettirmekle iktifa ediyor.

• -Şimal süvari fırkası İstraçin üzerine hareket etmekle beraber şu suretle vâsi bir istikşafat icrasına teşebbüsü münasip olurdu.

"İstraçin-Komanova-Acarlar" caddesi üzerinde Üsküp istikamet-i umumiyesine ve mezkûr cadde ile "Pençiya nehri" arasındaki mıntakaya kuvvetli bir zabit keşif kolu ve:

Pençiya nehri (hariç) ile "İstraçin-Ketenova-Bereketli" yolu (dahil) arasındaki mıntakada Köprülü istikamet-i umumiyesine bir keşif bölüğü ve:

"İstraçin-Ketenova-Bereketli" yolu (hariç) ile "Pelinka-Koçana-İştip" istikameti (dahil) arasındaki mıntakada İştip istikamet-i umumiyesine bir keşif bölüğü gönderseydi vazifesini hüsn-i suretle ifaya muvaffak olacağı kaviyen memuldü.

• –Malumdur ki gerek keşif bölükleri ve gerek böyle uzak keşif kolları mutlaka bir yola ve kendi kıtalarına bağlı kalırlar. Yollara nazaran tayin ve tahdit olunan 15-20 kilometrelik mıntakalarda keşif bölükleri de kendileri için icap eden keşif kollarını ileriye sevkederler.

• –İşte bu suretle hareket olunmadığı için meydan muharebesi gününe kadar süvari vasıtasiyle düşman hakkında hiçbir malumat elde edilemedi.

Cenup ordusunu "İştip-Bereketli" veya Acarlar cıvarında zanneden düşman ordusu kumandanı, bu orduyu 19 Haziranda "Karatova-Ketenova" hattında karşısında gördü. Adeta bir baskına uğradı.

Şimal süvarisi pek vâsi malumata destres olabilirdi. Çünkü ahali şimale meyyaldi. Rankofça deresi Karatova cıvarlarına kadar olan keşif hidematı Kavaklı çiftliğine ilerleyen piyade fırkasının fırka süvarisine ait mahdut bir vazife idi ki birinci piyade fırkası kumandanı onu nazar-ı dikkate almıştır.

18/19 Haziran gecesi S. şimal ordusu kumandanının verdiği evamire nazaran birinci fırka "Karatova-Ketenova" hattına ilerleyerek, ikinci fırka Koçana'ya ilerleyip orasını zaptedecekti.

Cenup ordusu kumandanının aynı gece İştip'ten saat 1.30'da verdiği emre nazaran 2, 3, 4. fırkalar 19 sabahı üç yoldan Kavaklı çiftliğinde bulunan Kavaklı fırkasına taarruz etmek üzere Kavaklı çiftliği üzerine hareket edecekler. Birinci fırka Koçana'da Alacaçeşme'den gelecek düşmana karşı Pregalinica suyunun gerisinde tedafüi hareket edecekti.

• –Bu emirde nazar-ı dikkati celbeden ufak bir nokta vardır: O da emrin İştip'e ve gece saat 1.30'da yazılmış olmasıdır.

Fırka karargâhlarına ordu karargâhının telgrafla raptı hakkında hiçbir tedbir ittihaz kılınmamış olduğundan bu emir, 30-40 km. uzakta bulunan fırka karargâhlarına 4.5 saat sonra vasıl olabilecekti. Yani gece saat 4.30; saat 0.30'da fırkalardan livalara, livalardan alaylara ve ilh... cüzitam kumandanlarına emir belki sabaha karşı vasıl olabilecektir.

Binaenaleyh büyük kumanda gayretleri emirlerini vakit ve zamaniyle ve cümle cüzitam kumandanlarına tebliğ edecek surette erken vermelidirler.

• –31 Mart Vakasında İstanbul üzerine hareket eden ordu, İstanbul pişgâhına tekarrüp ettikten sonra cuma günü Makriköy, Davutpaşa, Rami kışlalarını işgal edecek ve cumartesi gecesi, gece yürüyüşü ile İstanbul'a dahil olacaktı.

Cuma günü icra edilecek hareket emri sabaha karşı verilmişti.

Cumartesi gecesine ait emir de cuma günü sabahleyin yazılmaya başlanmış ve akşam kıtaat kumandanlarına tebliğ ve tatbik ettirilmek üzere daha gündüzden fırka kumandanlarına verileceği söylenmişti.

Birinci fırka kumandanı, Makrıköy (Bakırköy) ve Davutpaşa, Rami kışlaları aleyhine icra edilen harekâtı bizzat idare etmek üzere gideceğini ve emir olmak için Halkalı'da bekleyemeyeceğini söyledi.

Vakaa bunda haklı idi. Fakat emri aldıktan sonra emri okumaya lüzum görmeksizin mahall-i harekâta gitti. Akşam saat 12'ye karip idi ki Makrıköyü'ne dahil olabildi.

Emir yazmaya vakit ve fırsat buluncaya kadar saat 4-4,5 oldu. Halbuki emir tebliğ olunacak kolordu kumandanları Davutpaşa, Rami ve Makrıköyü'nün karargâhça meçhul yerlerinde bulunuyorlardı.

Gece saat 5'te bin türlü müşkülat ile emir verilebildi. Ve emrin bazı kollara vüsul bulduğu ancak ertesi günü haber alınabildi.

Bütün kol ve kıta kumandanları geç vakte kadar hal-i intizar ve merakta kaldılar. Bundan sarf-ı nazar, emri getirenlerin yollarını şaşırmaları halinde İstanbul'a bazı kollar girecek ve bu suretle arzu edilmeyen bir hal vuku bulmuş olacaktı. Sebep, hep emrin vaktiyle yazılıp gönderilmemiş olması olacaktı.

Cenup ordusu karargâhının 19'da İstervifolca'ya naklolunması doğru değildir. Madem ki 3. fırkanın 19 sabahı düşmana taarruz etmek üzere ileri hareket edeceği muhakkaktır; o halde ordu karargâhı da ileri naklolunmalıydı.

Bundan dolayı 19'da vaktiyle muharebe meydanına gelip muharebeyi arzusuna göre sevk ve idare edemedi.

Şimal ordusu kumandanının da 19'uncu günü Pelinka'ya gidip kalması Karlatica meydan muharebesine vaktiyle yetişememesini mucip olmuştur.

• –19 Haziran sabahı şimal ve cenubun mütekabilen vuku bulan harekâtı neticesinde malumunuz olan İstepaniye muharebesi ve Karlatice meydan muharebesi vukua geldi.

• –Arazi üzerinde yapılan tatbikatta bir noktayı ele almak ve bundan tevellut edecek netayici o esnadaki müessirat-ı umumiye nazar-ı dikkate alınarak şerh ve izah etmek daha ziyade istifadelidir.

Bu sebeple gerek İstepaniye, Barakova, Devebağırtan muharebeleri ve gerek Karlatice meydan muharebesi hakkındaki mütalaatı mahallinde söylemiştim. Burada yalnız umumi bazı mütalaatın dermeyaniyle iktifa edeceğim.

Bu mütalaatıma İstepaniye muharebesinden başlayacağım.

İSTEPANİYE MUHAREBESİ

Malumdur ki müdafaa için yayılmış bir düşmana taarruzda, mütearrız, evvelce düşünülmüş bir plana tevfikan taarruz etmek üzere yayılır.

İstepaniye muharebesinde şimal fırkası bu surette hareket etti. Daha mebde-i hareketinde kuvvetini iki kola ayırdı. Düşmanın ihata olunacak cenahını suret-i umumiyede kararlaştırdı.

• –Bu nevi taarruzda kuvanın müttehiden muharebeye ithali ve tetevvuk ateşinin istihsali için uzun müddet muharebe icrası lazımdır. İstepaniye muharebesinde şimal fırkası bir günlük zaman sarfederek bu kaidenin hakikatini görmüş oldu.

• –Mutaarrız için düşman mevziinin ve taarruz edilecek arazinin dikkatle keşfi şerait-i evveliyedendir.

Şimal düşman mevziini ve düşmanın cephesine tesadüf eden araziyi keşfetti ve hatta şimal kuvasının araziye göre suret-i taksimini ve topçu mevaziini kararlaştırdı.

Ancak hal ve zamanın adem-i müsaadesinden naşi bidayette ihata istikametinde keşfiyat-ı lazimede bulunamamıştı. İhataya tahsis ettiği sağ cenah kolunun teahhurunu ve yayılmak için müsait bir arazi bulunamadığını bilahare görüp takdir etti.

• –Müdafaa maksadiyle yayılmış bir düşman mevziine tesadüf ihtimalinde mümkün mertebe çok yürüyüş kollariyle ileri yürümek ve yürüyüş kademeleri beynindeki mesafatı tenkıs etmek lazımdır.

Şimal fırkası İstepaniye muharebesinde bidayette iki kol ile düşmana tekarrübünde bu kolların her biri keza ikişer kola ayrılarak ilerledi. Lâkin kademeler beynindeki mesafatı tenkıs için bir tedbire tevessül etmedi.

Bu gibi ahvalde piyadenin taarruzunu teshil için topçu ateşinin mümkün olabildiği kadar çok kısmının düşman piyadesi üzerine tevcihi ve hasım topçusunu lüzumu kadar kısmı ile işgal etmekle iktifa olunması lazımdır.

İstepaniye muharebesinde şimal topçusunun sağ cenahta bulunan taburu, cenubun faik topçu ateşine maruz bulunduğu halde iki bataryasını düşmanın sol cenah piyadesi üzerine tevcih ederek bu kaideye riayet etmiştir.

• –Edevat-ı istihkâmiye, esnay-i taarruzda elde edilen ve elden kaçırılmamasına çalışılmakla iktifa olunması lazım gelen noktalarda işe yaradığı malumdur. "İstepaniye'de" şimal fırkasının cepheye tahsis ettiği alaylar, Pregalinça'ya müntehi sırlarda İstepaniye ile köprü arasında tamamen köprüye hâkim bir cephenin vasatında bir ve İstepaniye kurbünde bağlık sırtlardan bir hatt-ı içtima ile ayrılan kezalik bir tepeciği bilhassa köprüye hâkim olan ve Ruşen Beyin bir taburla işgal ettiği tepede, hakikatte edevat-ı istihkâmiyeden istifade edilmiş ve oralarda adeta birer nokta-i istinat vücude getirilmiş olduğuna şüphe yoktur. Bilhassa gecenin hululünden sonra ertesi günkü muharebe için bu noktalarda tahkimatın tezyidi münasip olur.

• – Daimî surette takviye olunan avcı hattı, düşmanı ezmek ve badehu hücuma kalkabilmek için ona sokulur. Bu veçhile yakınına so-

kulduktan sonra da hücuma kalkabilmek için uzun bir ateş muharebesi yapmak icap edebilir. Ve tarafeyn bu kadar yaklaştığı halde bazan hücuma kalkmak mümkün olamaz.

İstepaniye muharebesinde, şehir fırkası Pregalinça suyuna kadar, yani cenup piyade hatlarının 300-400 metre mesafesine tekarrüp ettiği ve bu hatta saatlerce ateş muharebesi icra ettiği halde hücuma kalkamadan gece hulûl etti.

• –Cenubi Afrika muharebesinde Sipyonkop tepesinde Boerler ile İngilizler pek yakın mesafede bir gün karşı karşıya gelmişlerdir.

• –Liyauyan'da siperler kazarak yerleşmiş olan iki Japon alayı Rusların 100 metre karşısında tam bir gün kalmışlardır.

• –Tarruzun müntec-i muvaffakıyet olması için vahdet-i tesir elzemdir. Bu da kumandanlara vazifelerini vazıh olarak bildirmek, muharebe mıntakalarını kati olarak tahdit etmek, yanyana muharebe eden kıtaat arasında daimi bir irtibat tesis etmekle mümkün olur.

İstepaniye muharebesinde gerek cenup, gerek şimal muharebe mıntakalarını livalar ve alaylar beyninde tahdit ettiler. Lakin cenup fırkasında gerek muharebe mıntakalarının tahdidinde ve gerek bir derece madun kumandanların vazifelerini tayininde verilen evamirde vüzuh ve katiyet matlup derecede değildir. Erkânıharbiye seyahatini icra edenlerin edeceği en büyük istifadelerden biri muharebe meydanında iş üzerinde gayet seri ve maksadı tamamen ifham eden emirler vermekte meleke istihsalidir.

Bu emirler hakikatte içinde bulunulacak hal ve vaz'ı gözönüne getirilerek kemal-i ciddiyetle ve usulü dairesinde verilmekten pek büyük istifade olunacağı bedihidir. Bir de mafevkın vereceği emri beğenmeyip kendi meram ve tasavvuru dairesinde bir emir verdirmeye mafevkı teşvik etmelidir.

Mafevkten alınan emri; her cüzitam kumandanı kendi salahiyeti dairesinde ve mesuliyeti deruhde ederek bilahare hale muvafık bir surette tadil ve mevki-i icraya koyabilir.

Nitekim cenup ordusu kumandanı Çarova müfrezesi kumandanına Brikova sırtlarını tutmasını emrettiği halde, müfreze kumandanı Orizar sırtlarını tuttu ve bilahare kumandanının mazhar-ı takdiri oldu.

• –Malumdur ki müdafi olan taraf muhtelif maksatlar takip edebilir. Mesela kendinden taarruza geçecek kadar kuvvet hissetmez, mahaza netice-i katiye istihsal etmek ister! Ve kuvvetçe olan noksanını intihap edeceği mevziin fevaidiyle telafi eder.

Sırf mukabele ile hiçbir netice çıkmaz; bunun için an-ı müsaitte taarruza geçer.

• –Cenubun birinci fırkası bu maksatla Koçana'nın şarkında tedafüi hareket etmiştir. Bu fırkanın tedafüi hareketinde diğer bir maksad-ı asli vardır ki o "Karatova-Ketenova" hattında muharebe eden ordusunun netice-i galebeyi temin edinceye kadar düşmanı faik olduğu halde mümkün olduğu kadar çok zaman karşısında tutmaktı.

• –Cenup fırkası kumandanının temin-i maksat için intihap ettiği müdafaa mevzii pek münasıpti. Vakaa bu mevziin, mesela: Piyade hattının yalayıcı ateş icra edememesi,

Topçu mevziinin biraz dar olması gibi mehaziri mevcuttu.

Lakin her zaman mevziin mükemmeliyeti nazar-ı dikkate alınmayıp belki kaideten o andaki vaziyet-i harbiyeye tevafuk etmesi icap eder ki bu mevzi ve vaziyet-i harbiyeye tamamen tevafuk etmekteydi.

Zira: Bir defa şimal, bu mevzie uğramadan ileri geçemezdi. Saniyen fırkanın daha ileride bir mevzi intihap ve işgaline zaman müsait değildi.

Saniyen, zaten Çarova müfrezesi mezkûr mevzide bulunuyordu. Ve bir günden beri tahkimat icrasında bulunmuştu.

• –Düşmana tesadüf edildiği zaman kumandan, ittihaz edeceği bilcümle tedabirini daha bidayetten umumi bir muharebe emri suretinde ekser ita edemez.

Pek çok vakalarda ilk anda alınması zaruri olan tertibat evvela emrolunur.

Alelhusus şifahi emirler verilerek kıtaat arzu edilen istikametlere tevcih olunur. Evamir-i saire bunu müteakıp verildiği bu emirde düşmana dair iktıza eden malumat, kumandanın niyeti açıkça bildirilir. Badehu maiyet kumandanlarına heyet-i umumiye halinde ifa edecekleri vezaifi tayin etmek icap eder.

Bundan sonra da kumandanın mevkii, ileri sevk olunan cephane kolları, seyyar hastahane mevkii, sıhhiye bölüklerinin suret-i istihdamları ve lüzum görüldüğü takdirde büyük ağırlıkların ve yapacakları hakkında malumat verilir.

Muharebenin bundan sonraki cereyanı hengâmında kumandanın başlıca vazifesi:

B- Müttehiden icray-i tesir ve:

C- İştirak-i efal ve harekât hususlarının muhafazası,

D- İhtiyat-ı umuminin istihdamı için muktezi evamirin itasıdır.

• --Gerek şimal, gerek cenup fırkaları kumandanlarının İstepaniye muharebesi için verdikleri evamirde bu tarz-ı tabiiye bir dereceye kadar riayet eylemişlerdi.

Fakat muharebenin hakikat-i halde suret-i vuku ve cereyanı piş-i teemmüle alınırsa bazı nevakısın vücudü gayrıkabil-i inkârdır.

Vakaa cenup fırkası düşmanın vürudünden evvel biraz zamana malik olmak itibariyle daha bidayetten her türlü malumatı havi bir müdafaa emri verebilirdi. Lakin fırka geride içtima halinde bırakılmayıp suret-i umumiyede kıtaat tahsis olundukları mıntakaların gerisine şifahi emirlerle sevkolunmak ve badehu düşmanın zuhuruna kadar her kıta kendi mevziinde hazırlık mevzii almak ve bu suretle düşmanın zuhurunda muharebeye müheyya bulunmak cenup fırkası için münasip olurdu.

• --Cenubun istihkâm taburları 18 Haziran akşamı Koçana'ya yetişmiş olsaydı cenup fırkası kumandanı 18 günü akşam üzeri mevzide yaptığı keşif ve tetkikat esnasında istihkâm kumandanını da beraber bulundurur ve icap eden cephelerde istihkâm efradı vasıtasiyle geceleyin tahkimat yaptırabilirdi ve zannederim ki bu, lazım ve münasip olurdu.

Lakin muharebe esnasında, yani 19'da yetişmiş olduğuna nazaran istihkâm kumandanının emir almadan kendiliğinden müdafa mevziinin gerisinde "kol yolları" yapması pek münasiptir. Ve istihkâm kumandanı bu cihetle şayan-ı takdirdir.

Ancak muharebeyi idare ile meşgul olan kumandanı muharebenin neticelenmediğini anladığı akşam üzerleri, karanlıktan istifade ederek 20. gün için muharebe hattının tahkimatını tezyit etmek hususunda nazar-ı dikkati celbetmeliydi. Zaten kumandan da ertesi günü bir mev-

zide sebat etmeye karar verdiğine göre tabiaten kazma küreği hatırlayacaktı. Çünkü düşmanın 20. sabahı şafakla beraber ve belki baskın tarzında tecdid-i taarruz etmesi memul idi.

• –Cenup fırkasının mitralyöz bölüğü bidayette ihtiyatta bırakılıp bilahare tehdit olunan sol cenaha sevkedilseydi daha münasip olurdu. Çünkü sağ cenahta zaten miktar-ı kâfi tahkimat yapılmıştı.

Cenup fırkası kumandanı 19 Haziran sabahı saat 11'de süvariden aldığı rapor üzerine mevziin işgalini kendisi bizzat maiyet kumandanlarına emrederdi. Kıtaat zaten kendi işgal edecekleri mevaziin gerisinde hazırlık halinde bulunduklarından, daha bidayetten itibaren kuvvetli avcılar yaymak, topçu da, mutaarrız topçusu çıkmazdan evvel ateş mevziinde bulunmak suretiyle mevzi-i müdafaa işgal olunurdu.

• –Cenup fırkası 19 Haziran günü 5-9'dan sonra sol cenahın, şimalin fark piyade mitralyöz ve topçu ateşinin büyük tazyiki altında kaldığını hissetmişti. Lakin ricati hatırına getiremedi.

Zira biliyordu ki bu kadar yakın mesafeye sokulmuş olan düşman piyadesinin müessir ateşi altında çekilmek, akşama kadar mevziinde sebat etmekten daha muzir idi; daha çok zayiatı mucipti.

Böyle hallerde mümkün olduğu kadar düşmanı akşama kadar işgali için sebat etmek ve vaziyet, ricati iktiza ettiriyorsa gecenin hululü ile ricate başlamak tercih olunmalıdır.

• –Karlatice meydan muharebesi ve Barakova ile Devebağırtan muharebeleri münasebetiyle de bazı mütalaatın dermeyanı münasip görülmüştür.

• –Malumdur ki harekât-ı askeriye yalnız düşmanı tardedecek veçhile değil, belki daha bidayetten itibaren onu ihata edecek ve hutut-ı mevaziesini elde edecek vechile tertip edilmelidir. Bu husus, kati meydan muharebeleri için fevkalade haiz-i ehemmiyettir.

Muzafferiyetin istihsali ve düşmanın izmihlal-i tammı ancak böyle bir hareket-i askeriye sayesinde temin olunabilir.

Karlatice meydan muharebesinde cenup ordusu kumandanı, bu hususu daha fırkalarını Kavaklı istikamet-i umumiyesine tahrik ettiği zaman nazar-ı dikkate almıştı.

Şimal ordusuyle temasa geldiği zaman cephesinde bulunan iki fırkanın düşmanı tevkife kâfi değil, ziyade bile olduğunu takdir ederek

sağ cenahta yürüyen Üçüncü Piyade Fırkasını, şimal fırkasının sol cenahını ihataya ve Pelinka ile olan muvasalası üzerine düşmeye memur etti. Fakat arazinin menaati cihetiyle bu fırkanın topçusunu ikinci fırkaya vermişti.

Ve yine şimal fırkasını sağ cenahtan tazyik ve ricatini tas'ip için süvarisini İstraçin üzerine göndermiştir.

• –Napolyon Bonapart, 1800, 1805, 1806 senelerinde harekât-ı askeriyeyi bu veçhile idare etmişti.

Marenko Olm meydan muharebeleri bu suret-i hareketin netayicidir. 1870'te Meç etrafında vuku bulan meydan muharebeleri dahi böyledir.

• –Malumdur ki süvari atıyla iş göremiyeceğini anladığı yerde tüfeğe sarılarak meydan-ı muharebede kendisine vâsi ve mühim bir saha-i faaliyet bulur. Nitekim Kotaliçe meydan muharebesinde şimal süvarisi Ketenova'dan İstraçin'e çekildikten sonra orada bulunan bir tabur ve bir batarya ile birleşti. Ve bu istikametten gelen cenubun faik süvarisine karşı atı ile iş göremeyeceğini takdir ederek İstraçin'in şimalindeki ağaçlıklı sırtlarda pek doğru olarak yaya cenketmeye karar verdi.

• –Bir tabur piyade, bir batarya ve bir makineli tüfek bölüğü ile takviye edilen Birinci Süvari Livası yaya cenkederek Vafatvo Muharebesinde Rusların sol cenahını suret-i müessirede tevkif ve bu sayede Japonların sağ cenahı aleyhine icra olunacak tehlikeli bir kuşatmayı men'e muktedir olmuştur.

Şimal süvarisinin İstraçin'de teşebbüs ettiği yaya cenk tabii Birinci Japon Süvari Livası'nın harekâtına müşabihtir.

Eğer cenup süvarisi, şimal süvarisinin tutmak istediği sırta yakın olmayıp tutulmasına mümanaat edemeseydi cenup süvarisinin şimalinde İstraçin'deki taburun püskürtmesi mümkün olamazdı.

Mahaza, şimal süvarisi burada bulunan tabur ve batarya ile beraber şimal fırkasının sağ cenahını tutmakta son zamana kadar pek büyük hizmeti sebketmiş ve taburla bataryayı oraya göndermekte pek ziyade isabet edilmiştir.

• –Kotaliçe meydan muharebesinde şimalin topçusu üç grup halinde bulunuyordu. Bu, pek münasipti. Zira: Topçu uzun ve muttasıl bir hat üzerinde mevzi aldığı zaman düşman tarafından keşfi, tarassudu kolaylaşır. Bu cihetle arazinin hali müsait oldukça böyle grup halinde mevzi almak tercih edilmelidir.

• –Barakova'da ve Devebağırtan'da cenup müfrezelerinin işgal ettikleri cepheler pek ziyade idi. Bu husus cay-i münakaşa görülmüştü. Halbuki muharebede cephenin genişliği eskisine nazaran bugün şüphesiz pek ziyadedir.

• –Cüzitamların muharebe cepheleri mücavir bulunan aksam-ı kıtaata tabi olup ahvale, maksad-ı muharebeye, araziye nazaran pek ziyade tehalüf eder.

Sanat, cephe imtidadını ahvale tevfik etmekte ve geniş cephe almakla beraber lüzumu olan tarafta çok kuvvet bulundurmasını bilmektir. Zayıf kuvvetlerle geniş bir sahada muharebe etmeye lüzum görülürse her zaman cephenin muttasıl bir hat halinde bulunması icap etmez. Yekdiğerinden az çok aralıklı gruplar halinde dağınık bulundurması daha muvafıktır. Ve bir de zaten müdafaada taarruza nazaran suret-i umumiyede daha geniş cephe alınabileceği malumdur.

İşte Barakova ve Devebağırtan müfrezelerinin işgal ettikleri hatt-ı müdafaalar iki, belki üç kilometre imtidadında oldukları halde tamamen hale, maksada, araziye ve kaide-i harbiyeye muvafık (add) edilir.

• –Barakova müfrezesinin mevzii sağ cenahı Beşiktepe, sol cenahı Barakovaizir tepesiydi. Fakat kuvvet, bu tepelerle Barakovaibâlâ ve onun gerisindeki sırtlara, istikametlerinin ehemmiyeti nisbetinde haiz-i kesafet olmak üzere taksim edilmiş üç grup halindeydi ve bütün grupların ateşleri mütemerkizdi.

• –Devebağırtan'da tutulan hattın sağ cenahı, adeta sağ cenahındaki en yüksek karakol ve sol cenahı kezalik sol cenahdaki en yüksek karakoldu. Fakat sağ cenah müntehasında bir bölük, sol cenah müntehasında iki bölük, cephede ise üç tabur bulundurularak kuvvetin taksiminde, kavaid-i harbiyenin mukteziyatı olan eser-i sanat tamamen irae edilmişti.

• –1805 seferinde Osterliç Meydan Muharebesinde Sület kolu 8 kilometre imtidadında vâsi bir cephe işgal etmişti ki araziye ve kendisine verilen vazifeye nazaran pek muvafık idi.

1870 seferinde Lisaine Meydan Muharebesinde 48 bin kuvvetinde bulunan "Verür" kolunun Fransızlara karşı almış olduğu cephenin imtidadı 35 kilometreye varmıştı. Halbuki kaideten cephesi 5-6 kilometreyi geçmemelidir.

Bunun için bu bapta mevcut olan erkamın yalnız umumi bir fikir verebildiğini hatırdan çıkarmamak iktiza eder.

• –Devebağırtan'da şimal ve cenubun karşı karşıya duran müfrezeleri müsavi kuvvette idiler. Yalnız fark, cenup fırkasının 3 ve şimal müfrezesinin 1 bataryaya malik bulunmasıydı. İleri karakolları da hemen aynı kuvvette olarak burun buruna bulunuyorlardı.

• –Gerek cenup müfrezesi kumandanı ve gerek şimal müfrezesi kumandanı 16'da taarruz ve hududu tecavüz için bir emir almamışlardı.

Şimal müfrezesi bulunduğu vaziyeti muhafaza etmekle kanaat ettiği sırada cenup müfrezesi kumandanı, şimalin ileri karakolları üzerine taarruz ve şimal müfrezesini püskürttü. Layıkı veçhile takip etmemekle beraber hâkim bir vaziyet kazandı ki ancak o sayede 17'de vazifesini ifaya muvaffak olabildi.

• –Ahval ne kadar müşkül olursa katiyetle ve kendiliğinden hareketle iş görmek lazım geldiğine o derece kani olmalıdır. Daima emir almak imkânı olmadığını bilmelidir. Bu sebeptendir ki Napolyon her an cenerallerine:

Activité, activité, vitesse

Derdi. Molike'nin *"Süratle, şiddetle ve bağdeten hareket eden ekseriya kazanır, yerinde bekleyen ise kaybeder"*

Sözündeki hakayıkı Devebağırtan muharebesi –hayali olmakla beraber– bize ihsas etti.

Cenup ordusunun tecemmü mıntakasından kalkıp ikinci günkü yürüyüşte düşmanını yakalayıp meydan muharebesi vermesi de, cenup ordusu kumandanının Napolyon'un sözüne riayetkâr olduğuna delildir.

• –Hakikat-i hal nokta-i nazarından varid-i hatırımız olan daha birkaç sözü söyleyerek kritiğe nihayet verelim.

"Kotaliçe meydan muharebesi" şimal ordusunun hududu geçip arazisini zapt ve işgal ederek Kotaliçe'ye kadar ilerlemesi cihetiyle cenup arazisinde vuku buldu.

Meydan muharebesinin vukuu gününe kadar hudutlarda muharebeler oldu ve onu müteakıp birçok ahval ve vekayi cereyan etti.

Lakin hakikatte bunların hiçbirinin ehemmiyeti birinci derecede değildir. Seferin asıl pek mühim olan devresi, silah kuvvetiyle istihsal olunan muzafferiyettir.

Ancak o muzafferiyettir ki düşmanın amalini kesreder.

Ancak o muzafferiyettir ki düşmanı bizim arzumuza tebaiyete mecbur eder. Yoksa bir kıta-i arazinin zapt ve işgali, işi hal ve fasledemez. İşin hal ve faslı için düşmanın kuvve-i muharebesini mahv ve perişan etmek iktiza eder.

• –Cenup ordusunun, yani hakiki Osmanlı ordusunun, hakiki kumandanların bu.. asırlardan beri, ahkâm-ı katıasına dünyayı mecbur-i inkıyat eden kaide-i harbiyenin vâkıf-ı hakayıkı bulundukça, şimal ordusunun, yani Bulgar ordusunun hududu geçip ilerlemesi halinde bile asla eser-i telaş ve tereddüt göstermez.

Çünkü bilir ki işi bitirecek bir "Kotaliçe" tesadüfi değilse, muhakkak bir Petroşine Meydan Muharebesi olacaktır.

(*Milliyet,* 6-14 Ağustos 1927)

BASININ GÖREVLERİ ÜZERİNE İSTİKBAL GAZETESİNE MEKTUP

(29.10.1909)

Aşağıdaki mektup Mustafa Kemal'in Bingazi'de bulunduğu dönemde Hanya'da çıkan "İstikbal" adındaki gazetede yayımlanmıştır. Bu gazetede Bingazi'deki bazı memur ve yerlileri kötüleyen ve onları zan altında bırakan bir mektup yayımlanmıştır. Bu mektubun sonradan bazı menfaat çekişmeleri ve bölünmeler nedeniyle kasıtlı olarak yazıldığı anlaşılmıştır.

Bu mektup ilk kez Ayvalık gazetesinde "vakanüvislere hitaben" yayımlanmış, oradan da Cumhuriyet gazetesi aktarmıştır. Mektup metnini aynen aşağıya alıyoruz:

Bingazi, 16 Teşrinievvel 1324

Muazzez vatandaş;

Bir müddetten beri Bingazi ahvali, Bingazi memurininden bazısı hakkında gazetenize derceylemekte olduğunuz malumatın, pek basit nazar ve fikirli kesanın bilâ tetkik ve muhakeme gönderdiği mektuplara

müstenit olduğuna şüphe edilemez. Gazetenizin böyle garaz-ı şahsiye (kişisel garaz) ye müsteniden vaki olan ihbaratın vasıta-i neşr ü tamimi olması, Bingazi'de birçok erbab-ı hamiyetin yekdiğerine şüpheli nazarlarla bakmasını, tesis ve takviyesi selamet-i millet ve saadet-i vatan namına elzem olan uhuvvet-i umumiyeye iras-ı halel edebilir.

Efrad-ı millet beyninde nifakı değil, ittihat ve ittifakı temine, yekdiğerden ahz-ı intikam hissiyatını tevlide değil, devr-i istibdat ve zulmetin yadigâr-ı levsiyatı olan fena hislerin kalplerden tebidine medar olacak makalât-ı hakimane ve akılâne dercine sa'yedilse gazetenizin şerefi teali eder, hizmeti müfit olur. Hükümet-i sabıkanın perver işgâl eylediği zulüm malumdur. Yanlış malumata müsteniden bazı erbab-ı namus ve hamiyetin de o güruh-i müstebideye karıştırılması pek büyük hatadır.

Bir ayı mütecaviz bir müddetten beridir vatanımızın Afrikasında seyahat ve ahval-i mahalliye, efkârıumumiye, hissiyat-ı mütekabileyi tahkik ediyorum. Buna binaen gazetenizle dercine tavassut edilen hususatın hakikate mukarin olmamakla beraber pek muzir olduğunu dermeyan edebilirim.

Gazetelerimizin ahlakıyatımıza ulviyet, hıssiyatımıza nezahet ve necabet ve maneviyatımıza kuvvet verecek makalâta tecellisaz olduğunu görmek isteriz.

Hulus-i vicdanıma emin olunuz kardeşim.

Erkânıharbiye Kolağası M. Kemal
(*Cumhuriyet*, 16.8.1927)

DERNE'DE İKİ TACİZ ATEŞİ İÇİN İKİ KOMUT

(5.5.1912)

Derne Komutanı bulunduğu sırada taciz ateşi yapmaları için birliklere verilen emirdir:

Mülazim Ethem Şevki kumandasında bir topla takviyeli müfreze 5/6 Mayıs gecesi doğu kolu mıntakasındaki Kasrıarun yakınında bulunan Havuz mevkiinde mevzilenerek karanlık bastıktan sonra top ateşi ile düşmanı taciz edecektir. Müfreze, üç subay, bir bölükten artık bir piya-

de kuvveti ve bir toptan kuruludur. Üstün düşman piyade kuvvetlerinin taarruzu halinde birlik, Kasrıarun'a çekilecektir. Verilen 10 top mermisinden mümkün olursa tasarruf edilecektir.

Derne Kumandanı M. Kemal

DERNE KUVVETLERİNİN CESARET VE İŞ GÜCÜ ÜZERİNE

(5.5.1912)

Taciz ateşinin başarılı olması üzerine ertesi gün aşağıdaki ikinci emirle birliklere bilgi verilmiştir.

Bizim 6 top mermimiz, düşmana yüz binlerce zarar verdirmiştir. İş yalnız bununla kalmayıp düşmanın mahiyetini ve muharebe kabiliyetini, cesaret ve iş görme gücünü ayrıca meydana koymuştur. Kumandanlar bu ufak denemeden aldıkları dersle olduğumuzdan biraz daha üstün silahlarla düşmanı denize dökmenin mümkün olduğu kanaatine varmışlardır.

Derne Kumandanı
M. Kemal
(Mustafa Kemal Derne'de, Ethem Şevki Kepenek, Cumhuriyet 12 Kasım 1971, s.4*)*

OSMANLI-İTALYA TARİHİ İÇİN TEMEL BİLGİ İSTEMİ

(4.8.1912)

Sayın Celâl Erikan, Cumhurbaşkanlığı arşivinden aktararak sunduğu bu yönerge ile ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir: "... Bu kendi el yazısiyle kırmızı mürekkepli kalemle Derne Komutanlığının emr-i yevmi defterine yazmış olduğu bir yönergedir. (...) Her halde Mustafa Kemal, yazacağı tarih anıcına temel olmak üzere, kendi varış tarihine ve ondan sonra o güne dek kendi yönetimi için de bilgi istemektedir."
Bu belgeyi sayın C. Erikan'ın sadeleştirdiği metinden aynen aşağıya alıyoruz:

"22 Temmuz 1328 (4 Ağustos 1912)"

Bilcümle Zabitan ve Mensubin-i Askeriyeye

1- Osmanlı-İtalya Seferinin tarihine temel olacak bilgiler, bu sefere katılanların bilgi ve mütalaaları olacaktır. Bunun için:

a) Tarih, gün; b) İçinde bulunulan şartlar; c) Kuvvet (Hakiki); d) Üst Komutanların tertibatı ve emirleri (Aynı yoksa ne olduğu); e) Fiili-yat; f) Netayiç; g) Her defasında görülen hakiki ahval-i ruhiye (iki yüzlülükle değil); dikkate alınarak bütün zabitan ve mensubin-i askeriye darülharbe girdikleri günden bu güne kadar (müşahedat ve istitlaatı üzerinde çok muhtasar ve maddi esaslara müstenit) birer muhtıra yapacaklardır.

2- Bu muhtıralarda hakikate bağlı kalınacağı, insaniyet ve hakikatseverlikten uzaklaşılmayacağı tabiidir.

3- Bu muhtıralar bir aya kadar itmam olunacaktır.

M. Kemal

(Celâl Erikan: *Komutan Atatürk I*, Ankara 1964, s.10)

SOFYA'DAKİ ATAŞELİK BİNASININ ELVERİŞSİZ DURUMU HAKKINDA

(27.3.1914)

Mustafa Kemal'in Sofya'dan Harbiye Nezareti'ne gönderdiği aşağıdaki yazı Tahsin Ünal tarafından saptanmıştır. Ünal bu belgeyi, Mustafa Kemal'in görevini devralan Yahya Kerim Bey'den sağlamış ve Türk Kültürü dergisinde yayımlamıştır. M. Kemal'in çalışma odası olmamasından yakındığı bu belgeyi aynı kaynaktan aktarıyoruz:

Harbiye Nezaret-i Celilesine

Bugüne kadar otelde ikamet etmekte ve sefarethanede çalışmaktayım. Sefarethanede miktar-ı kâfi oda mevcut olmadığından bendeniz için münasip bir oda da tefrikı kabil olmamaktadır. Elyevm sıkıştığım gayet küçük bir odada bizzarure çalışmakta isem de vazife-i memurem yazı yazmaktan ziyade yazılacak kıymetli ve mevsuk malumat edinmek olup bu ise, meslekdaşlarım, heyet-i süfera, muhtelif rütbe ve sınıfta zabitan vesair ile hüsn-i münasebette bulunmaya ve (üzeri çizildiğinden okunamadı) bulunanlarla suret-i mahremanede temasa geçebilmeye mütevakkıftır.

Sefarethanedeki odamın hiçbir misafir kabulüne tahammülü olmadıktan sarf-ı nazar, Sofya küçük bir yer olduğundan ecnebi ateşemiliterler bile bendenizle sık sık görüşmekte olduklarının bir kimsece görüleceğini ve bunu mahzurlu telakki edeceklerini ima eylemişlerdir.

Bulgar zabitanından hariçteki temaslarla dost olduklarım ise bittabi sefarethanenin semtine bile uğramaktan hazer etmektedirler. Sofyada mevcut olanlar ise bu nokta-i nazardan, daha ziyade mehaziri camidir. Burada bir ataşemiliterin şeref-i memuriyetiyle mütenasip apartman veyahut bina dahi yoktur.

Bir çare kalıyor ki o da burada mevcut tekmil ataşemiliterlerin yaptıkları gibi şahsan bir ev isticar eylemektir. Sofya'da bendenizin oturabileceğim en küçük bir evin aylık icarı 250-300 franktan aşağı olmadığı gibi hiç olmazsa bir seneliğine kontrat yapmak ve altı aylığı peşinen tesviye eylemek zaruridir. Böyle bir evin aylık icarını muhassesatımdan vermeye hazırım. Ancak, evimin kabil-i iskân bir halde tefrişi için en zaruri olan eşyayı tedarik eylemek üzere birden hiç olmazsa 5.000 frank kadar bir paraya ihtiyaç vardır. İşte hem bu parayı ve hem ilk altı aylık bedel-i icari tesviye eylemeye bendenizce hiçbir zaman imkân bulunamayacaktır.

Sofya'da bir ataşemiliterin vazife-i memuresini, şayan-ı arzu bir halde ifa eylemesi bâlâda arzettiğim şerait dahilinde mümkün olamayacağını, zatıâli-i nezaretpenahilerinin herkesten daha iyi takdir buyuracakları bî iştibahtır.

Bu bapta varid-i hatır-ı âcizanem olan suret ise şudur: isticar olunacak haneyi tefriş için bir defaya mahsus olmak üzere canib-i nezaretpenahilerinden verilecek meblağ ile sefaretin nezareti tahtında alınacak eşyayı, müfredatı ile bir defterde mazbut ve seferethanece musaddık olarak ataşemiliterlik demişbaş eşyasını teşkil eder. Ataşemiliter değiştikçe devir ve teslim edilir.

Maruzatım nezd-i nezaretpenahilerince tasvip buyurulduğu takdirde tahliye edilmek üzere bulunan münasip bir evin kontratosunu imza eylemek üzere, keşfinin emr-ü işar ve icap eden eşyayı sipariş eylemek üzere 5.000 Frangın irsal buyurulmasını istirham eylerim.

M. Kemal

(*Türk Kültürü*, sayı 90, Nisan 1970, s. 362-363)

ORDU VE SUBAYLARA DAİR KARABEKİR'E MEKTUP

(1914)

Kâzım Karabekir'e Sofya'dan gönderilen mektup. Aşağıya alınan bu özel mektup ilk kez "Belgelerle Türk Tarihi Dergisi"nde orijinalinin fotokopisinden yayımlanmıştır. Dergide belirtildiğine göre mektubun fotokopisinde tarih yoktur. Fakat mektubun içeriğinden bunun 1914 yılında Sofya'dan gönderildiği anlaşılmaktadır. Mektubun metni aşağıdadır:

Kardaşım Kâzım Karabekir Bey,

Mektubunuzu aldım. İkinci Şube Müdür Muavini tayin olunmanızdan dolayı gerek sizi gerek orduyu tebrike layık görürüm.

Mektubunuzda belirtmek lütfunda bulunduğunuz samimi muhabbet duyguları beni ziyadesiyle sevindirmiştir. Son günlerde gönderdiğim bir iki yazının müdür beyleri pek kızdırmış olduğunu bildirerek beni uyarmış olmanızdan dolayı da teşekkürlerimi sunarım.

Bununla beraber bendeniz bahsi geçen yazıları son derece iyi niyetle ve vazifeseverlik duygularına tabi olarak göndermiş ve bunlardan kötü manalar çıkarılacağını tahmin edememiştim. Nitekim şimdi bile bu hususta hayretler içindeyim. Gerçi bugün cevaben gelen bir yazı durumu aydınlatmış ve yanlış yorumlamanın neden ileri geldiğini anlatmıştır.

Azizim, bendeniz Sırp ordusu hakkında bilgi alacak durumda olmadığımı yazmamıştım. Yazılarımdan bu mana çıkarıldığına göre, yanlış yorumlanmanın da bu noktadan ileri geldiği anlaşılıyor. Bugünkü tarihli yazımla da bu yanlış anlamayı gidermeye çalıştım.

Üst makamdan gelen emirleri harfi harfine yapmaya çalışmak bir meziyet ve o emirlerin yapılamayacağını bildirmek ise beceriksizliktir. Benim izlediğim yol, üzerime düşen vazifeleri hakkiyle ifa etmektir. Bunun için Sırp ordusu hakkında bilgi isteyen emri tamamen yerine getirmeyi bir vicdan borcu bilmekle beraber, bu hususdaki güçlükleri de göstermek suretiyle, üstlerimden talimat istemiştim. Halen de bu talimatı beklemekteyim.

Bugün aldığım yazının ifade ettiği manaya bakılırsa, bu konuda talimat verilmediği gibi gerekli bilgilerin harfî harfine elde edilmesi lüzumuna dahi tesadüf olunamamıştır. Binaenaleyh, verilen vazifenin aynen yerine getirilmesini vicdani bir mecburiyet olarak duyan ve bu sebeple endişe içinde bulunan bendenizi bu belirsiz halden kurtarmak suretiyle göstereceğiniz sevgi ve samimiyete ebediyen minnattar kalacağım.

Yazdıklarımın tenkit edici ve amirane mahiyette telakki olunmasına karşı endişe duyarak müsveddeleri bir kere daha gözden geçirdim. Ancak, yukarıda arzettiğim vicdani mecburiyetten başka hiçbir tesirin yazılarıma karışmamış olduğuna kanaat getirerek gönül rahatlığına kavuştum. Binaenaleyh ileride yine böyle bir yanlış anlamanın önü alınmak üzere ne gibi hususlar amirane ve tenkit edici mahiyette sayılmış ise bunların bildirilmesini bilhassa rica ederim.

Hal böyle iken şube müdürünün cevaben bizzat yazdığı şeylerin, tercümesine saygınızın müsaade edemeyeceği kadar ağır bulunduğuna dair olan ifadelerinizden pek derin bir acı ve üzüntü duydum. Âcizane fikir ve tutumumu ve yazılarıma hâkim olan düşünceyi böylece arzettikten sonra, şüphe yoktur ki, samimi bir arkadaşın tercümesine saygı ve sevgi duyguları dolayısiyle razı olamayacağı ağır şeyleri alıp okumaktan büsbütün şaşıracak ve tabiatiyle vazifesini en iyi şekilde yapmak arzusunda bulunanlara gösterilmesi gereken kolaylık yerine yapılan bu tekdirlerin ne kadar yersiz ve manasız olduğunu göstermek zorunda kalacaktım. Şurasını da ilave edeyim ki değil böyle vazife uğrunda, hatta her bakımdan şahsi haysiyetimi koruma yolunda hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceğim için siz kardaşım tarafından yardım görmeseydim bile bu hususta bizzat ve derhal müdafaaya kalkışacağıma şüphe buyurmayacağınızı sanırım.

Maksat, orduya hizmet ve bu suretle vatanın selametine yönelmiş çabalara katılmaktır. Haysiyetsiz subayların felaketlerin oluşmasına ne derece istidatlı olduklarını maalesef lüzumundan fazla tecrübe ettiğimiz için, ordudaki subayların yetiştirilmesi hakkındaki temel ilkenin şeref ve haysiyeti yüceltmeye yöneltilmesi inancındayım. İşte bu inanca dayanarak, Alman müdürün hiçbir sebep yokken tekdire kalkışmış olmasını büyük bir hayretle karşılar, haysiyet ve şerefe bu kadar az değer veren bu müdürün sözünü ettiğim meziyetlerden pek nasip alamadığını sanmak isterim.

Üstün saygılarımın kabulünü rica ederim, gözlerinden öperim kardaşım.

Ali Fethi (Okyar) Bey selamınıza pek ziyade teşekkür eder, sevgi ve saygılar sunar.

M. Kemal

(Not)

Lastik havlular modadan düştüğü için buyurduğunuz berber çoktan beri bunları getirtmekten vazgeçtiğini bildirmiştir.

(*Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 15, 16, c.XIII, s. 74/76)

ÇANAKKALE'DE TÜRK YARALILARI VE ALMAN YARDIMI

(19.10.1917)

Dr. Ernest Jackh'a

Çanakkale, 2 Eylül 1915

Gelibolu Yarımadasında yaralanan ve sakatlanan Osmanlı askerleri için topladığınız ianeye benim ve Mareşal Liman von Sanders'in teşekkürlerini sunarım. Yolladığınız bir milyon marka "Jackh Fundı" ismini verdik. Kaderin savurduğu her haşin darbeye bizimle katlanmakla kalmayıp bundan doğan ıstırapları da hafifletmek için akla gelen her yardımı esirgemeyen siz sadık dosta Fevzi (Çakmak) Bey de selamlarını ve teşekkürlerini yollar.

Mustafa Kemal

(Ernest Jackh, *Yükselen Hilâl*, s. 311)

ATATÜRK'TEN KÜFREVİ ŞEYHİ ABDÜLBAKİ EFENDİYE DÖRT MEKTUP

(1917-1922)

Aşağıya aldığımız Atatürk'ün dört mektubu, Dr. Fethi Tevetoğlu tarafından saptanıp "Hayat Tarih Mecmuası"nda

yayımlanmıştır. Mektuplar tek kişiye yazıldığı için kronolojik sıra gözetilmeksizin hepsi bir arada verilmiştir.
Mektuplar hakkında Tevetoğlu şu bilgileri vermiştir:
"... Bugün burada sunduğumuz Atatürk'ten Nakşibendi Şeyhi Küfrevizade Abdülbaki Efendiye yazılmış dört mektup ve fotokopileri, değerli ilim ve politika adamı arkadaşım sayın Ağrı Senatörü Kasım Küfrevî'den alınmıştır. (...) Nakşibendi Şeyhi Abdülbaki Efendi, sayın Senatör Kasım Küfrevi'nin babasıdır ve 1872'de Bitlis'te doğmuş, 1943'te İstanbul'da vefat etmiştir. (...) Mustafa Kemal Paşa'nın Şeyh Abdülbaki Efendi ile tanışması ve dostluğu 1916'da Bitlis'i teşriflerinde olmuştur."
Dört mektubun metinlerini tarih sırasına göre aşağıda veriyoruz:

ABDÜLBAKİ EF.nin ÖZEL İŞİ HK.

(27.8.1917)

Halep
27/8/33

Kufrevı Şeyhi Abdülbaki Efendi Hazretlerine

Muhterem efendim;

3 Ağustos 33 (1917) tarihli mektubunuzu yirmi üç gün sonra Halep'te aldım. Matlubunuzun husulünü arzu ettiğime elbette emniyet edersiniz. Mektubunuzu İstanbul'da iken alamamış olduğuma müteessirim. Yaverim vasıtasiyle Sadrazam Paşa Hazretlerine gönderilen mektubunuzun daha o zaman takdim edilmiş olduğunu mumaileyhten anladım. Herhalde arzunuzun isaf edileceğini ümit ile zatıâlilerine ve rüfekanıza takdim-i selam ederim efendim.

Yedinci Ordu Kumandanı
Miriliva
Mustafa Kemal

Büyük Millet Meclisi
Kalem-i Mahsus
Hususidir

DOĞU OLAYLARI İLE İLGİLİ BİLGİ İSTEMİ

(24.8.1920)

(Ankara, 24.8.336)

Bitlis'te Küfrevizade Şeyh Abdülbaki Efendi Hazretlerine

Efendim;

Bu mektubumu bu kere Van Vilayet-i aliyesine tayin edilen atufetlu Kadri Beyefendiye tevdian gönderiyorum. Mir-ı mumaileyh ahval-i hazıra-i umumiye hakkında zatıâlilerine tarafımdan malumat verecekler-dir. Zatıâlileri gibi vatanperver dindaşlarımızın vatani ve fedakârane olan muavenet ve hizmetleriyle vatanımızın ve makam-ı hilafetimizin tahlisine matuf mesai-i meşruamızda ergeç nail-i muvaffakiyet olacağı-mız hakkandaki kati kanaatim layetezeldir. An karip ümmet-i islami-yenin Avrupalı müstevlilerden tahlisi hususundaki muvaffakıyat haber-lerini zatıâlinize inşallah tebliğ ederim. Ahval-i mahalliye hakkında be-ni sık sık tenvir ve öteden beri devam edegelen hidemat-ı vataniyede ve bilhassa ahalimizin irşadı hususunda kemal-i azın ü sebat ile devam bu-yurmanızı rica eder, gözlerinizden öperim efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

DOĞU AHVALİ HAKKINDA

(27.2.1922)

(Ankara, 27/2/338)

Bitlis'te Küfrevı Şeyhi Abdülbaki Efendi Hazretlerine

O havali ahval-i umumiyesi hakkındaki iş'aratınıza ve bu bapta tatbikini lüzumlu göreceğiniz tedabir ve icraata dair mütalaat ve teklifatınıza intizar ediyorum. Devam-ı afiyetinizi temenni eylerim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Reisi Başkumandan
M. Kemal

KÜRDİSTAN SORUNU ÜZERİNE

(4.3.1922)

T.B.M.M. Riyaseti
Başkatibeti Zabıt ve
Kavanın Kalemi

Ankara
4/3/338

Bitlis'te Küfrevizade Şeyh Baki Efendiye

Harb-i Umumi esnasındaki temas ve münasebatımızın hâsıl eylediği meveddet ile zatıâlilerini daima tahattur etmekteyim.

Bütün milletin düşman ve ecnebi tesirat ve tazyikatından tahlisi için bugün devam eden mesai meyanında zatıâlilerinin de mühim bir hissesi vardır. Hizmet-i vatan uğrunda ihtiyar-ı muhaceret ederek bizimle beraber karargâhta imra-ı hayat eyleyen zatıâlilerinin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da memleketin halas ve temin-i vahdetine müteveccih mesaide aynı hararet ve arzu ile devam eyleyeceği şüphesizdir.

Müşterek mesai-i vataniyemizin muvaffakiyetine mani olmak ve memleketi müteferrik kısımlara ayırarak hepimizi birbirimize düşürmek suretiyle millet ve memlekete felaket getirmek isteyen düşmanlar, malum olduğu üzere ortaya bir Kürdistan meselesi çıkarmışlardı.

Düşmanların bu nam altında parlak vaatlerle devam eden zehirli teşvikat ile bazı cahil insanları iğfal için bugün dahi çalışmakta oldukları görülmektedir.

Nüfuzunuzun cari olduğu mıntakada, bütün memleketi mahvetmek maksadıyle vuku bulan bu nevi teşvikat ve tesiratı iptal ile saadet-i memleket yolundaki hidemata germiyetle[1] devam buyurulmasını rica ederim.

Buradan bazı arkadaşlar da aynı maksatla çalışmak üzere o havaliye gönderilmişlerdir. Gözlerinizden öper ve muvaffakıyet temenni eylerim efendim.

Türkiye Büyük Millet
Meclisi Reisi *M. Kemal*

(*Hayat Tarih Mecmuası,* sayı 12, Aralık 1973, s. 20, 24)

DOKUZUNCU ORDU KOMUTANLIĞI TEKLİFİNE DAİR BEHİÇ BEYE MEKTUP

(28.6.1918)

Behiç (Erkin) Beye Mektup
Viyana, 28 Haziran 1918

Telgrafınızı aldım, hassaten teşekkür ederim. Ordu-yi Osmanideki tebeddülat-ı cedide pek parlaktır. Müfarekatim günü garda Enver Paşa Hazretleri IX. Ordu'yu teklif etmiş idi. Ben de netice-i sıhhatime talik etmiştim. Böylesi daha iyi oldu.

M. Kemal

(Afetinan, *Tarihten Geleceğe,* s. 8)

1 Mektubun fotokopisindeki "gayret, fevkalâde çalışma" anlamına gelen "germiyet" sözcüğü yanlış okunduğu için yeni harfli metne "keremiyet" olarak geçirilmiş.

TRABLUSGARP, BALKAN SAVAŞLARI VE OSMANLI ORDUSU ÜZERİNE YORUM

(14.7.1918)

İtalya harpleri esnasında Türkiye kendi kuvvetlerini kullanmamıştır. İtalyanlar bilindiği gibi, harp ilan etmeden bize baskın yapmışlardır. Deniz yolunu kapamışlar, Osmanlı Afrikası ordusuz terk edilmiş duruma düşmüştür. İtalyanlar hiçbir engele rastlamadan Trablusgarb'ı, Bingazi'yi, Derne'yi ve Akdeniz kıyısındaki şehirleri işgal etmişlerdir. İtalyan birlikleri sulh oluncaya kadar bir sene müddetle çarpışmışlarsa da bu, muntazam ordu karşısında bir savaş değildir. Burada Bedevilerin başında birkaç Türk kumandanı bulunması sayesinde bu direnme olabilmiştir. Ben bizzat Sirenaik'te Derne kuvvetlerine kumanda etmişimdir... Bu harpte Türk ordusu kullanılmamıştır.

Balkan Harbine gelince, bu da Türk ordusunun savaşla kaybetmesi değildir, bir felakettir. Ancak, bu, Türk ordusunun hezimeti değildir. Türkiyedeki eski zihniyetin çöküşüdür. Türk ordusunun başında bulunan cahil kumandaların ricatidir. Bu esnada Türkiye'ye hâkim olan cahil kişilerin tutumu Balkan devletlerinin askeri netice almasına sebep olmuştur. Denilebilir ki bu savaş Türkiye için bir sürpriz olmuştur. Ordu, toplanabilmek için kâfi zamana ve bir plana malik olmamıştır. Sadece sınır askerleriyle (avant-gardes) savaş kabul edilmiştir. Asıl hakiki büyük Türk ordusu teşkilatlandırılamamıştır. Öyle anlar olmuştur ki silahsız millete başvurulacağı yerde ufak birlikler kurmaya çalışmışlardır. Bütün selahiyetle iktidarda bulunan bazı kişilerin cehaleti memleketin en değerli kısımlarını, orduyu kullanmaya muktedir olmadan, ki bu ordu büyük cesaretle müdafaayı yapabilecek kudrette idi, düşmana terketmişlerdir.

Bu son harp patlak verdiği zaman ise Türkiye kendini toplayacak zamana malik olamamıştır. Esasen bu kısa zamanda büyük şeyler yapılamayacağı bellidir. Fakat zaman olaylardan daha kuvvetli olarak tesirini göstermiş, eskiler gençlere yerlerini bırakmışlardır. Türklerin Avrupa-

da'ki arazisinin kaybı neticesinde, genç bir subay Enver bu fırsattan istifade ederek Harbiye Nazırı olarak Osmanlı ordusunun başına geçmiştir. Onun ilk müspet ve büyük işi orduyu gençleştirmek olmuştur.

Bu suretle ordu genç, bilgili kimselerin eline geçince pek çabuk şekli değişmiş ve Boğazlarda İngilizlere karşı durmuş. Galiçya'da Avusturyalılara yardım etmiş, böylece de Müttefik ordularına Makedonya ve Romanya'daki işbirliği ile yardımda bulunmuştur.

Şu iddiada bulunabilirim ki, eğer Türk ordusu bu Umumi Harp'te kendi hissesine düşeni yapmasaydı Müttefiklerin bugün lehine gibi görünen durum tamamen aksi olabilirdi.

Bulgaristan, Türklerin Boğazlardaki galibiyeti üzerine harbe girmişti. Eğer Avusturyalılar Türklerin yardımı ile Rusların, Galiçya ormanlarına uzanmalarına karşı gelmeseydi Hindenburg, Hindenburg olmazdı. Eğer Türk ordusu Kafkasya'da, Mezopotamya'da, Filistin'de ve bütün sınır boylarında mukavemet etmeseydi ve arazisinden bir kısmını feda etmeseydi, Rusların, İngilizlerin ve Fransızların hücumuna Alman ordusu bu günkü gibi karşı koyabilir miydi?

Hayır, hayır,

Fakat çok can sıkıcı bir durumdur ki, bu hakikatı bir çok Türkler dahi bilmezler.

Karlsbad'ta tutulan anılardan aktararak (Tarihten Geleceğe, s. 6, 9).

İSKENDERUN'A ÇIKACAKLARA SİLAH KULLANILMASI İLE İLGİLİ GİZLİ EMİR

(7.11.1918)

Atatürk'ün Adana'dan çektiği şifreli telgraf metnidir.

Adana'dan
7.11.34

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine

C: Şifreli iki maruzatıma cevap olan 6.11.34 tarihli şifreye:

1- İskenderun'a çıkacaklara karşı silah istimali hakkında verdiğim ve 5/11/34 tarihli mahrem emrin madde-i mahsusasını aynen arz ediyorum.

"İngilizlerin muhtelif bahanelerle İskenderun'a asker çıkararak Yedinci Ordu kıtaatını müşkül vaziyete sokmak istediklerini anlıyorum. Buna meydan vermemek için Üçüncü Kolordu İskenderun'a kuvvet ihracını, Yirminci Kolordu için birinci maddede zikredilen harekât hitam buluncaya kadar icap ederse ateşle meneyliyecektir." Mezkûr birinci madde ise Yirminci Kolordu kısm-ı küllisinin "Katma-Subaşı" hattının şimaline geçmesine aittir.

Bu hareket hıtam bulmuş olduğundan silah istimali hakkındaki emrin de zaman-ı tatbiki geçmiştir. Maahaza irade-i fahimaneleri üzerine oradaki kumandana yeniden talimat-ı mahsusa verilmiştir.

2- Dünün miras-ı seyyiatı olan bugünkü gayr-ı müsait vaziyetten devletimizi tahlis hususunda muvaffakiyet memul olan teşebbüsat-ı siyasiyede mazhar-ı eltaf-ı süphaniye olmalarını Cenab-ı Haktan bütün ruhumla tazarru ederim. Cephedeki harekât ve münasebatın taraf-ı âciziden ifasında izhar buyurulan samimiyete şüphe etmem. Ve bu samimiyet ve teveccühü itimadın derecesi memleketin tahlisi hususunda uhde-i âcizaneme muhavvel vezaifin tatbiki fiiliyatında sübut bulacaktır.

3- Vaziyet-i hazıradaki nezaketi bütün mahiyetiyle ve pek bariz bir surette takdir edebileceğime emniyet-i fahimanelerinin insilali kadar âcizlerince mucib-i teessür bir şey olamaz. İfay-ı vazifede mutlaka selâmet-i memleketi istihdaf eden tarzı icra etmek ve bunun istilzam eylediği bazı gûna istirhamatımın ve sebep-i teahhurat mahiyetinde telâkkiye uğramamasını hassatan rica ederim.

4- Grup karargâhının Yedinci Ordu karargâhı vaziyetini almasiyle yeni teşkilât hakkındaki irade-i fahimanelerine Yedinci ve İkinci ordular karargâhları lâğvedilerek yalnız grup karargâhının ipkası hakkındaki maruzatım tamamen tetabuk eylemiştir. Aradaki fark lâfızdan ibaret kalmıştır. Yıldırım Grubu namı sair bilcümle esbap ve mütalâattan sarf-ı nazarla beraber elyevm taht-ı kumandamda bulunan kıtaat ve her türlü enkazının maziye ait birçok girift muamelâtiyle tamamen vakt-i hazara geçilinceye kadar Yıldırım Grup ile kat'ı alâka etmesinde şimdilik birçok müşkülât vardır. Yedinci Ordu dahi evvel ve âhır ilgaya mahkûm bulunduğundan bunun şimdiden lâğviyle âtiyen dahi bir nam-ı tarihî olarak herhangi bir kumandanlığa tevcih suretile mahfuz

kalabilecek ve bir gün de manevi tesiri büyük olan "Yıldırım Ordular Grubu" unvanının Yıldırım Grubu şeklinde muhafazasına müsaade-i celilelerini istirham eylerim.

Mustafa Kemal

(Enver Behnan Şopolyo: *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi,* Ank. 1994, s. 171)

TECEDDÜT FIRKASI'NA GİRDİĞİNİN YALANLANMASI

(29.12.1918)

Teceddüt Fırkasına girdiği haberini yalanlamak için "Söz" gazetesine gönderilmiştir.

Söz Gazetesi Müdüriyetine

Gazetenizin 29 Kânunuevvel 334 Pazar günkü nüshasında bazı menabiden size temin edildiğine göre benim Teceddüt Fırkası'na dahil olduğum hakkında bir haber neşrolunmuştur. Bu haber doğru değildir. Ben, askeri sıfat ve makamımla nisbet ve alakamı muhafaza etmekteyim. Binaenaleyh hakikate mukarin olmayan haberin tekzibini rica ederim.

Fahri Hazret-i şehriyarî
Sabık Yıldırım Grubu Kumandanı
Miriliva
Mustafa Kemal
(*Söz,* 30.12.1918, s. 2)

HUKUKİBEŞER GAZETESİNİN SUÇLAMALARINA CEVAP

(14.3.1919)

Mevlanzade Rifat'ın yayımlamakta olduğu Hukukibeşer gazetesinde 14 Mart 1919 gününde ordu kumandanlarını suçlayan bir yazı çıkmıştır. Mustafa Kemal bu suçlamalar üzerine aynı gün aşağıdaki dilekçe ile Harbiye Nezaretine başvurmuştur:

Hukukibeşer gazetesinin 14 Mart 335 tarihli nüshasında Damat Ferit Paşa Kabinesine hitaben tevcih edilen "esbab-ı mucibeli" suallerden 3 numaralısında "evrak-ı nakdiyenin güyâ revaç bulmadığı mahallerde ordu, hatta cihet-i mülkiye ihtiyacatının tesviyesi bahanesiyle Meskûkât Müdüriyeti tarafından milyonlarca altın ve gümüş akçe darp edilerek bazan vagon vagon ordu kumandanı denilen âli sefillere, daha doğrusu haydutbaşılara teslim edildi..." denilmektedir.

Bu ifade ile ordu kumandanlarının sefil ve haydutbaşı ve dolayısiyle orduların haydut oldukları ilân edilmiş oluyor.

Müdafaalarına hiçbir zaman lüzum görmeyeceğim bazı eşhas hakkında tarizatta bulunmak isterken vatan ve millet için kemal-i saffet ve masumiyetle ve her türlü mahrumiyet ve müşkülat içinde vazife-i namusunu bihakkın ifa eden Osmanlı ordularını haydut, ve aynı mahrumiyet ve müşkülata maruz ve yegâne müttekâsı namus ve haysiyetinden ibaret olan mezkûr ordular kumandanlarını sefil ve haydutbaşılıkla tavsif ve teşhir etmek ne büyük bir ahlâksızlık ve ne sefil bir vicdansızlıktır.

Osmanlı ordularını, onların namuslu kumandanlarını bu suretle teşhir edebilmek kabiliyeti, ancak vatan ve milletin mahv-ü izmihlalini arzu eden bir alçakta bulunabilir. Ben, Fevzi Paşa, İhsan Paşa, Cevat Paşa ilh... gibi namus ve istikametlerinden asla şüphe edilemiyecek olan ordu kumandanı arkadaşlarımın bu rezilane teşhire karşı ne diyeceklerini bilemem. Yalnız kendi nam ve hesabıma beyan ederim ki benim Anafartalar'da, Kürdistan'da, Suriye'de başlarında bulunmakla müftehir olduğum kahraman ordular, haydutlardan değil, necip Osmanlı milletinin namuskâr evladından müteşekkil idi.

O sefil müfteri şunu da kati olarak bilmelidir ki ben de hiçbir vakitte vagon vagon altın tesellüm eden sefil ve haydutbaşılardan değilim. Binaenaleyh Harbi Umumi içinde kumanda ettiğim Anafartalar Grubu, İkinci Ordu, Yedinci Ordu ve en nihayet Yıldırım Orduları Grubu ve şahsım namına bu namussuzca iftirayı ve sahibini tel'in ederim.

Müfteri-i merkum hakkında icap eden muamele-i kanuniyenin Nezaret-i celilerince tatbik ve ifasının temin buyurulması müsterhamdır.

M. Kemal

(*Vakit*, 25.3.1919)

İNGİLİZLERİN BIRAKIŞMAYA UYMALARI GEREĞİ HK.

(20.5.1919)

Makam-ı Sadaretpenahiye

Tarih-i keşidesi: 21 Mayıs 1335

1) 9 Mart 1335 tarihinde hükümet-i mahalliyenin haberi olmaksızın Samsun'a çıkan iki yüz İngiliz askerine ilaveten 17 Mayıs 1335 günü de 100 kadar İngiliz askeriyle bir kısım hayvan ve malzeme-i harbiye ihraç edilmiş olduğu muvasalat-ı âcizanemde anlaşılmıştır ve bu bapta Canik Mutasarrıflığının İngiliz mümessil-i siyasisinden vaki olan istilama tahriren cevap vermediği ve bu son askerden bir kısmının Sıvas'a gönderileceğinin İngiliz mümessil-i siyasinin ifade-i şifahiyesinden anlaşıldığı Mutasarrıflıktan makam-ı âciziye cevaben bildirildi.

Son askerle beraber gelen ve elyevm Samsun'da bulunan yüzbaşı Richard ve yüzbaşı Miles namındaki iki İngiliz zabitinin de Sıvas kontrol zabiti oldukları kartvizitlerinden anlaşılıyor.

2) İngilizler Müterekename ahkâmına münafi bir surette istedikleri yere asker ihraç ve be-tahsis müfrezelerini dahil-i vilayetlere de sevkederlerse Hükümet-i Osmaniyenin nüfuz ve mevcudiyetini izhara ve asayiş-i memleketi temine matuf olan memuriyet-i âcizanemin ifası bittabi müşkül olacağı ve halk üzerinde eserini göstermeye başlayan sükûn ve itimad-ı manevinin de inkisara uğrayacağı tabiidir. Fi mabat âcizlerinin içinde bulunduğumuz şerait nokta-i nazar-ı fahimaneleri piş-i dikkatte tutularak bu gibi ahvale karşı lüzumu gibi hareket olunacaksa da Mütakere ahkâmına ve hukuk-i milliyemize münafi olan bu türlü tecavüzlerin men'i vukuunun Babıâlice temini ve vaziyet-i siyasiyeden icap ettikçe âcizlerinin de haberdar buyurulmaklığını istirham eylerim.

(Başbakanlık Arşivindeki otantik belgeden)

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi
Yaver fahrî hazret-i şehriyari Miriliva
Mustafa Kemal

SAMSUN SANCAĞINDAKİ EŞKIYALIK VE ASAYİŞSİZLİK NEDENLERİ ÜZERİNE

(21.5.1919)

Mustafa Kemal'in "Rum çetelerinin çalışması" başlığı altında "Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri" yapıtının 24. sayfasında yer almış olan 22 Mayıs 1919 tarihli raporunda sözü edilen, fakat adı geçen yapıtta yer almamış olan 21 Mayıs 1919 tarihli raporu, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi'ndeki fotokopisinden aktarılarak aşağıya alınmıştır:

Makam-ı Celil-i Sadr-ı Uzmaya

Canik Sancağı'ndaki şekavetle asayişsizliğin esbap ve avamili ve bunun husule getirdiği netayiç-i hazırayı burada icra eylediğim tetkikata müsteniden ve hulasaten berveç-i ati arzediyorum:

Seferberliğin bidayetinde liva dahilinde hemen münhasıran asker firarilerinden ve İslam, Rum, Ermeni gibi anasırdan ayrı ayrı teşekkül eden birtakım çeteler adi hırsızlıklar ve ara sıra da münferiden katil vukuatiyle meşgul olmuş, Rum ve Ermeni tehciri esnasında bu anasırdan zuhur eden bazı çeteler siyasi bir mahiyet iktisap etmiş ve Rusların istilası başlayınca dahil-i memlekette gaile ihdası için bunlar Ruslar tarafından da teşçi ve bahren takviye edilmiş ve bu kısım çetelerin şekavetleri siyasi olmakla beraber takibat-ı mahalliye karşısında memleketi tehlikeye ilka edecek bir dereceye düşürememiştir. Rusların inhizamından mütarekeye varıncaya kadar vukuat ve şekavet devam eylemiştir.

İslam çetelerinin teşekkülünde ise hiçbir vakit siyasi bir mahiyet tayyün etmemiştir. Mütarekeden sonra Devletçe iki defa ilan edilmiş olan aftan birçok İslam asker firarisi ve bir kısım İslam eşkiyası dehalet ettiği sırada Rum eşkıyasından 20 kadar malum-ül-esami eşhas istiman etmiştir. Elyevm liva dahilinde Ünye havalisindeki bir iki Ermeni çetesinden mada Ermeni çeteleri yok diyecek derecede mahdut ve faali-

yetleri gayrı mahsustur. Mütarekeden sonra bütün Rumlar Yunanlılık amal-i milliyesiyle her tarafta şımardığı gibi bu havalide Pontus hükümetinin teşekkülü gibi bir safsata etrafında toplanmış ve tekmil Rum çeteleri muntazam bir program tahtında hemen kâmilen siyasi bir şekle inkılâp eylemiştir.

Livanın tekmil Rumlarının çeteleriyle beraber siyasi maksatla Samsun'daki Rum komitası ve bilhassa Rum Metropolidi Yermanos tarafından idare edilmekte olduğu katidir. Bu husus bizzat görüştüğüm Fransız jandarma zabiti Mösyü Favro tarafından da gayri ihtiyari bir surette ifade etmiştir. Mösyö Favro, Metropolit tarafından Dersaadet'te Fransız mümessillerine gönderilen ve İslamlar tarafından Hıristiyanlara tecavüzü tasvir ve yüz kadar mübalağalı vaka tadat eden bir raporu mahrem olarak âcizlerine gösterdi. Bu rapor Osmanlı Jandarma Müfettişi Miralay Felon tarafından muhteviyatının tevsikı zımnında Favro'ya gönderilmiştir.

Şu son zamanlarda Samsun ve havalisindeki Rumluk nüfusunu teksir için Rusya'da ne kadar Rum varsa muhacerete icbar ediliyorken bazı çetelerin de hafi vesait-i bahriye ile bazı sahil aksamına çıkarılmış ve dahildekiler takviye edilmiştir.

Asayiş-i dahilinin temini için zaruri olan kuvvetin miktarı takdir edilmeksizin askerin terhisi münasebetiyle takip kuvvetleri azalmış olduğu gibi jandarma kuvveti esasen mefkut denecek derecede olduğundan Rum eşkıyasının meydan almasına bais olmuştur.

Bugün Samsun kazasında 33, Çarşamba kazasında 2, Bafra kazasında 3 ki ceman yekûn rüesanın da isimleri ve menatık-ı faaliyetleri mazbut olmak üzere –kırk kadar Rum çetesi vardır. Bunların siyasi tecavüzlerle tahrip edici bir şekilde icra eyledikleri tecavüzat ve şenaate maruz kalan ahali-i İslamiye hükümet-i mahalliye tarafından sıyanet edilemediğinden naşi fevkalade telaş ve heyecana düşürek liva dahilinde kalan bazı İslam çetelerinden âdeta muhafaza-i nefs ve mal için istianeye ve hatta fidye mukabilinde bazı Laz çetelerine Trabzon havalisinden celp ile muhafaza-i mal ve namus mecburiyeti hâsıl eylemiş ve binnetice bugünkü vaziyet hâsıl olmuştur ki Rum çeteleri ahali-i İslamiyeyi taht-ı tehdit ve tenkile almış ve buna mukabil İslam çeteleri âdeta bazı kura ve menatık-ı İslamiyede de tedafüi bir vaziyet alınmıştır.

Bundan mada hükümetçe takip edilmekte olan tehcir işlerindeki alakalarından korkarak bazı eşhas ile bir jandarma zabiti dahi firar ederek kendisine avene teşkil etmiştir. Bundan başka ahali-i islamiyeye Rum eşkıyasının azgın bir şekildeki taarruzlarından müteharrik ve müteessir olan bir nizamiye zabiti dahi kendisine göre asker firarilerinden ve ahaliden avene tedarikiyle çete teşkil eylemiş bulunuyor ki ceman yekûn altısı Samsun kazasında olmak üzere on üç İslam çetesi de hal-i faaliyettedir. Fakat bunlar muntazam bir programa tabi olmayarak gerek İslam, gerek Hıristiyan kâh hırsızlık, kâh da şekavet ve tecavüz ikaı ile iştigal ve kısm-ı küllisi de İslam kurasını Rum çetelerinin taarruzundan sıyanet ve müdafaa gibi bir maksada hizmet eylemektedir.

İşte tetkikat ve kanaat-i âcizaneme göre vaziyetin hakiki şekli budur. Nefs-i kasabada nüfus ekseriyetini haiz olan Rumluk tamamiyle hükümete karşı barit ve müstağni ve liva dahilinde kahhar bir ekseriyeti teşkil eden İslamlar mütehaşi, hukuk, mal ve atilerinden ve fena vukuat karşısında kalmaktan endişenak bulunuyorlar.

Buraya muvasalatını haber alan köylüler bizzat göz yaşları içinde müracaat ve arz-ı hal ve bunlardan bazıları kendilerine tecavüz eden rüesa-yi eşkıyanın isimlerini söylemekten tehaşi eylemektedirler. Bu vaziyetin icap ettirdiği tedabir-i mümküneye tevessül edilmiştir. Netayici peyderpey arzedeceğim maruzdur. Makam-ı celil-i Sadarete, ve Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine arzedilmiştir.

21 Mayıs 1335 (1919)
Dokuzuncu Ordu Kıtaat
Müfettişi Yaver-i fahrî
Hazret-i Şehriyarî Miriliva
Mustafa Kemal

(*Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* sayı 14, Kasım 1968, s. 6, 7)

RUM EŞKIYASI SALDIRILARI HAKKINDA

(15.6.1919)

"Sürat-i mümküne ile Sadarete ve Hariciye'ye yazdım" kaydiyle şifre olarak Havza'dan yazılmıştır:

M
2347
15 Haziran 1335

Harbiye Nezaret-i Celilesine

Müstepdelen memleketlerine azimet etmek üzere Mayısın 29'uncu günü Merzifon kazasının Mahmutlu karyesinden geçmekte olan yedi sekiz neferin karye-i mezkûrede yemek yedikleri esnada otuz kadar Rum eşkıyası, karyeden muhtarın oğlu Kiryaki ve Vasil Yorika ve Sava oğlu İstikato ve Papas oğlu Borika ve Haci Pavlı oğlu Kara Vasil, eşhası da beraberlerine alarak mezkûr efradı katl ve karye çobanı Kostantin'e defnettirdikleri bekçiler tarafından ihbar edilmiş olduğu Amasya Mutasarrıflığından bildirilmiş ve takibata başlanmış idi. İcra olunan tahkikat raporunda efradın yedi kişiden ibaret bulunduğu ve bunlardan altı neferin katledildiği ve birinin firara muvaffak olarak Mecitözü'ne gittiği, maktullerden üçünün cesetleri bulunmuş ise de diğer üçünün nereye defnedildiği, gece olmak hasebiyle, bilinemiyeceğini; cenazeleri bizzat defneden karye çobanı Kostantin tarafından ifade ve Papas Yorgi ile bekçi İlya taraflarından da itiraf edilmiştir. Fakat vaka-i cinaiye her ne kadar eşkıyaya isnat edilmek isteniyorsa da bu fecayiin icrasına bilittifak mezkûr karye ahalisinin sebebiyet vermiş olduğu anlaşılıyor ve hükümetin haberdar olacağını hissetmeleri üzerine işbu cinayet-i siyasiyeye iştira(k) ve irtikâp eden beş şahsı ortadan kaybederek gûya eşkıya tarafından kaçırıldıkları, köylü tarafından beyan olunuyor ve methaldar olanları hakkında takibat yapılmaktadır. Pek hazin ve elim olan bu vaka, bu yolda bir sui tesir vücude getirmiştir. Tevarih-i muhtelife ile takdim olunan

raporlarımda Rum komitacılarının ve Rum Hiristiyanlarının İslamlar aleyhindeki gasp ve imha siyasetini arz ve tasvir etmiştim. Birçok vekayi-i hunharaneyi Müslümanlara atfeylemekten çekinmiyorlarsa da işbu Mahmutlu vaka-i müessifesi artık tamamiyle tesir etmiştir. Hunharlığın bu canlı misalinin Düvel-i İtilafiye mümessillerine iblağiyle tesir husule getirilmesini istirham eylerim. İstihbarat 106

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi
Mustafa Kemal
(*Harp Tarihi Vesikaları Dergisi,* sayı 2, v. 103)

MERZİFONLULARIN İZMİR MİTİNGİ VE İNGİLİZ MÜMESSİLİNE DAİR

(16.6.1919)

Amasya'dan K. 2. Şube 1 kaydiyle yazılmıştır.

Harbiye Nezaret-i Celilesine

10.6.35 tarih ve 66 istihbarat numaralı maruzata zeyildir:

Merzifon ahalisinin İzmir için akdedecekleri mitinge devriyeler çıkarmak suretiyle mümanaat etmek teşebbüsünde bulunan hükümetin muhafaza-i haysiyeti ve nazikâne protestosu karşısında tertibat-ı müttehazesinden bilmecburiye sarf-ı nazar eden İngiliz mümessili Horst; milletin yaptığı mitingin icrasından sonra makam-ı kaymakamiye gelerek ahalinin gösterdiği sükûn ve intizamdan, hassaten hükümetin muhafaza-i inzibat hakkındaki varlığından dolayı açık ve samimi bir surette teşekkür ve müstakar olan asayişten şüphesi kalmadığını ilâveten beyan eylediği işarat-ı mahalliyeye atfen arzolunur.

16. Haziran. 335
Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal
(*Harp Tarihi Vesikaları Dergisi,* sayı 2, v. 107)

UCEYMİ PAŞA VE IRAK'IN MUKADDERATI

(15.6.1919)

Irak Şeyhulmeşayihi Uceymi Paşa Hazretlerine

Diyarıbekir'i teşrifinizi istibşar ile Harb-i zailde İkinci Ordu Kumandanlığı ile Diyarıbekir'de ve Dördüncü Ordu Kumandanlığı ile de Halep'te bulunduğum zamanlarda nesl-i necibanenize has olan evsaf-ı merdanelerini ve makam-ı mükaddes-i Hilafete karşı merbutiyet-i diniyelerini duymuş, ayn-el gıyap şahsiyet-i muhteremelerine karşı büyük bir muhabbet-i kalbiye hâsıl eylemiştim. Bütün cihan-ı İslamın iki gözbebeği olan Türk ve Arap milletlerinin iftirak yüzünden ayrı ayrı duçar-ı zaaf olması ümmet-i Muhammet için şanlı bir halde elele vererek ümmet-i Muhammedin hürriyet ve istiklaliyeti uğrunda mücahede eylemek bizler için farz-ı ayındır. Unsurların saffet ve anenatını sıyanet ile makam-ı mukaddes-i hilafet etrafında toplanarak küffar esaretinden tahlis-i giriban eylemeye matuf mücehadatınızda zat-ı necibaneleriyle beraber olduğumu arzederim. Bu baptaki mütalaa-i aliyelerinin XIII. Kolordu vasıtasiyle işarı suretiyle müdavele-i efkâr etmeyi rey-i necibanelerine terk ile takdim-i ihlas eylerim.

15 Haziran 1335
Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

UCEYMİ PAŞANIN DİYARBAKIR'A GELDİĞİNE DAİR

(21.6.1919)

-Üçüncü Ordu Müfettişliğinin 21.6.35 tarih ve 186 adetli şifre mahlulüdür-

Bütün Harb-i Umumi zamanında devlete sadık kalmış ve pek büyük hizmetler etmiş olan Irak rüesay-i aşairinden Uceymi Paşa Diyarıbekir'e

gelmiştir. Müşarünileyh makam-ı Hilafete, Sadarete, Hariciye Nezareti vasıtasıyle İtilaf mümessilleri mümanaatlarına ve muhabereyi kesmelerine rağmen 45 günde çölü hecinsüvar olarak katederek Iraklıların hakiki vicdanını âlem-i insaniyet ve medeniyete, ilelebet makam-ı Hilâfete merbut bulunduklarını, bunun bitaraf hükümetler tarafından bir heyet gönderilerek tetkik edilmesini ve ancak ondan sonra Irak'ı mukadderatına karar verilmesini isar ve talep ettiği ve haiz olduğu vekâleti mutazammın bazı mazbata suretlerini de telgrafla keşide ettiği.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal
(*Türk Kültürü,* sayı 70, 1970, s. 47-48)

BABIALİ'NİN TUTUMU VE SIVAS KONGRESİNE ÜYE SEÇİLMESİ

(19.9.1919)

Kongre Başkanlığı

Balıkesir

Hükümet-i merkeziyenin takibettiği meslek-i ittihâkârane ve son zamanlarda aldığı vaz-ı mutlakıyet mevcut endişe ve heyecanı teşdide bais olduğu gibi, mebusan intihabatının icrasından ihmalkârane hareketi, sulhun aleyhimize olan bilcümle icabatının kabul ve millete bir emr-i vaki halinde takdim edeceğini işrap etmekte ve şu halde sulh konferansına verdiği nota mucibince Toros'un şarkındaki vilayatımızın ziyaı ve Aydın vilayetindeki kabul ettiği hududun garp aksam-ı sahiliyesinin ve memleketin muhtelif kıtaat-ı meşgulesinin maazallah zayi edilmek tehlikesi bütün üryanlığıyle hissedilmekte bulunduğundan, Meclis-i Mebusanın intihabı ile memleketin hukuk-ı mukaddesesini istimale ve irade ve kudretini izhara meydan kalmadan böyle bir vaziyet-i mühlike karşısında ittihaz-ı tedabir ve müdafaai hukuk eylemek ve keza milleti teslih ve yekdiğeri aleyhine kıyam ve kıtale teşvik cinayet-i denaetkâranesine teşebbüs

ettiği, elde edilmiş olan vesaikle gayrı kabil-i ret bir suretle tahakkuk eden hükümet-i merkeziye ile her türlü tedabire rağmen muhafaza-i mevki ettiği müddetçe kat-ı münasebat edilmekte daha bir müddet şu hal devam edecek olursa memleketin idaresi ve aynı zamanda tahassülü memul yeni vaziyetlere karşı mukadderat-ı milletin takrir ve tesbiti zımnında bir umumi kongrenin fevkalade olarak akdine ihtiyaç hâsıl olması memuldür. Bu fevkalade kongrenin derhal içtimaını teminen azasını şimdiden intihap eylemek menafi-i memleket icabatından görülmektedir. Garbi Anadolu'nun murahhasları zaten Sıvas'ta müçtemi bir haldedir. Binaenaleyh her sancaktan, kazalarının adedine göre muktezi murahhaslarının şimdiden intihabiyle ilk işar edilecek tebliğde gösterilecek mevkide içtimaa şitap etmek üzere ihtiyaten hazır bulunmalarının temini ile isimlerinin şimdiden Sıvas'takı Heyet-i Temsiliyeye bildirilmesi rica olunur.

İşbu şifrenin mıntakada Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine tebliğ, ve icraya himmet ve bir an evvel intaç buyurulması rica olunur.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

(Hacim Muhittin Çarıklı, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri,* Ankara 1967, s. 61, 62)

ALİ RIZA PAŞA KABİNESİ, İNGİLİZ KUVVETLERİ VE YUNAN SALDIRISI

(5.10.1919)

Balıkesir'de Kuvay-ı Milliye Reisi Hacim Beyefendiye

1) İhaneti tahakkuk eden Ferit Paşa Kabinesinin iskatından sonra Ali Rıza Paşa Hazretlerinin taht-ı riyasetinde teşekkül eden yeni kabinenin amal-i milliyeye tamamen mutavaatkâr olacağı memul olmakla beraber bu hususun her türlü şüphe ve tereddütten azade bir surette temin ve tevsiki maksadiyle vuku bulan tekâfilimizin cevabına intizar olunmaktadır.

Neticesinin taraf-ı âlilerinize işarına değin tedabir ve tertibat-ı mevcudenizi muhafaza buyurunuz.

2) Düvel-i İtilafiye, maksat ve teşebbüsatımızın meşruiyetini ve azm ve irade-i milliyenin kudretini takdir etmişler ve şimdiye kadar hükümet-i merkeziyenin aciz ve meskeneti sebebiyle mevcudiyet-i milliyemizi müsamaha ederek ika olunan hakşikenane muamelelere karşı bir tarziye makamında olmak üzere Merzifon ve Samsun'da bulunan İngiliz kuvasını kâmilen çekmişlerdir ve harekât-ı milliyeye ve ahval-i dahiliyemize müdahale etmeyeceklerine dair cevap vermişlerdir.

3) Aydın Vilayetimizin mukaddes topraklarını telvis eden Yunanlıları katiyen tart ve tebit edeceğimize emniyet-i kâmilemiz mevcuttur. Bu kanaatleri orada bulunan bilcümle aynı iman-ı milliyi taşıyan kahraman arkadaşlarımıza tebliğ buyurmanızı ve işbu telgrafnamenin vusulünün sürat-i işarını rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

(Hacim Muhittin Çarıklı, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri,* Ankara 1967, s. 81)

ÖNEMLİ KİLİT NOKTALARINA GÜVENİLİR KOMUTANLAR ATANMASI HK.

(12.10.1919)

M. Kemal'in Harbiye Nazırı Cemal (Mersinli) Paşa'ya Sivas'tan çektiği aşağıdaki telgraf metninin esas kaynağını sayın Tahsin Ünal, Arşiv vesikaları ve özel dosyası olarak göstermekte ve M.K'in kullandığı "Nuh Bey" takma adı için de Harp Tarihi Vesikaları Dergisi sayı 20, c. 518'e atıf yapmaktadır.

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

12.10.1335

Aydın cephesinin vaziyeti bazı nokta-i nazardan ehemmiyetle mütalaa edilecek mahiyettedir. Malum-i devletleridir ki, şimdiye kadar bu cephede zuhur eden hadisat ve faaliyete, millet müteşebbis ve taraftar, fakat Hükümet-i Merkeziye mümanaatkâr ve aleyhtar bulunuyordu. Filhakika buradaki harekât-ı muharebeye, Hükümet-i Merkeziyenin resmen ve seyanen mürevviç görünmesi cay-i tetkik olmakla beraber yine alenen milletin müdafaa ve tecavüzden men'e matuf tedabir ve icraatta bulunması da, milletin hükümet hakkındaki itimadını sarsacak hususattandır.

Heyeti Temsiliye işbu harekât ile mümkün olduğu kadar irtibat temin etmiş ve vaziyeti, haricin siyasi ihtirasatına mahal bırakmıyacak tarzda ifrağına çalışmıştır. Fuat Paşa (Ali Fuat Cebesoy), Eskişehir ve garbında, Refet Bey (Bele), Konya ve Yenişehir civarlarında bu hususla meşgul oldukları gibi Kâzım Bey (Özalp) de Balıkesir'de aynı vazife ile çalışmaktadır.

Fuat Paşayı bu cephelerdeki umum Kuvayi Milliyeyi makul bir şekil ve tensika sokarak kıtaat-ı nizamiye ile aralarındaki münasebatı tanzim ve irtibat tesis etmek üzere resmi veya gayri resmi bir sıfatla umum cepheye memur etmek veya bu vazifeyi gayri resmi olarak Refet Beye vermek, Konya'daki XII. Kolorduya herhalde milliyetperver zihniyette bir arkadaşın gönderilmesi, Fuat Paşa gayrı resmi vaziyette bırakıldığı takdirde XX. Kolorduya dahi aynı evsafta bir zatın izamı mühimdir.

Taraf-ı devletlerinden bu vaziyetler hakkında bir an evvel karar verilmesini ve çünkü arzuy-i samilerine muhalif birtakım teşkilât ve tertibata kalkışılmasını caiz görmediğimizi arz ederiz. Bu baptaki nokta-i nazar-ı devletleri sürat-i mümküne ile malumumuz olursa, icap edenlere o yoldan tebligatta bulunmamız tabiîdir.

M. Kemal

(*Türk Kültürü,* sayı 13, Kasım 1963, s. 109-110)

ASKERİ BİRLİKLERİN YERLEŞTİRİLME DURUMU HK.

(16.11.1919)

Sayın Tahsin Ünal aynı kaynaktan aşağıdaki şu ikinci belgeyi de sunmaktadır:

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

16.11.1335

Aydın cephesindeki Kuvayi Milliyenin, devlet ve millete daha nafi olabilmesi için tekmil millet ve hükümetin azami muavenetine muhtaç olduğunu mutazammın izahattır:

Kuvayi Milliye tensik, teşkil ve iyi idare edilirse azami istifade edilerek Yunanlıların gerilerinden tacizat yapılarak düşmanın bu civarda ilerlemesine mani olunabilir. Bu tacizat tezyit edilecek olursa düşmanı naümit bırakarak bu vilayetimizi tahliyeye icbar etmek mümkündür kanaatindeyiz.

Bunun için mezkûr kuvvetleri üç gruba taksim edip birincisi şimal yahut 61. Fırka Grubu, ikincisi Salihli yahut 23. Fırka Grubu, üçüncüsü Demirci Efe yahut 57. Fırka Grubu teşkil edilmelidir. Fırka Kumandanları gayrı resmi surette grup kumandanları tanınmalı ve harice karşı bunlar Kuvayi Milliye kumandanları olarak gösterilmelidir.

Zatıdevletleri bütün cepheyi XII. ve XIV. kolordulara vereceğim buyuruyorsunuz. Bu takdirde tekmil harekâtı XII. ve XIV. üncü kolordu kumandanlıklarından da azami muavenet görerek nam-ı müstear ile Miralay Refet Beyin idare etmesi tensip kılınmaktadır.

Halk Kuvayi Milliyeye azami muavenette bulunacak ise de halkın şimdiye kadar ibraz ettiği fedakârlık tahammül edilemeyecek hale gelmiş olduğundan 8-10.000 kişi olan Kuvayi Milliye efradının iaşe, ibate, teçhiz ve muktezi eslihanın Nezaretçe temini mümkün görülmekle beraber hiç değilse XII. ve XIV. kolordularca gayriresmi surette verilmesine müsaadelerinizi istirham eylerim.

M. Kemal

(*Türk Kültürü,* sayı 13, Kasım 1963, s. 111.)

İZMİR'DE YAPILAN YUNAN KIYIMLARI ÜZERİNE

(1.11.1919)

Sıvas'tan şifre ile

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'nden, İzmir'den 26.10.35 tarihiyle alınan bir telgrafnamede Yunanlıların mezalimi gittikçe arttığı, Jandarma Kumandanı, müstantik ve daha bazı memurların eşraf ve kazadan kırk elli kişi tevkif olunarak işkence edilmekte bulunduğu, Ödemiş, Tire kazaları jandarmalarının silahları alındığı bu ahval karşısında Tire kazası ve Torbalı nahiyesi ahalisinin hicret eylemekte bulundukları, Manisa taraflarından Ahmetli'de enva-ı mezalim icra edilmekte olduğu ve ahalinin mal ve mülkleri yağma edildiği ve heyet-i tahkikiyenin ayrılmasından sonra İzmir şehrinde bile Yunanlıların ilk işgal günlerindeki vaziyetlerinin Muhtelit Sansürün neşrinde müsaade ettiği bir makaleden dolayı Doktor Yunus Vehbi Beyin bir sene hapis, iki bin drahmi ceza-yi nakdî ile mahkûm edildiği, Şark gazetesi sahibi Halil Zeki Beyin de aynı derecede ve Müdür-i Mesul Kenan Efendinin üç mah hapis ve üç yüz drahmi ceza-yi nakdiye mahkûm edildiği, hemen her Müslümanın birer bahane ile tevkif olunmaya başlandığı, şehir içinde alenen soygunculuk hükümferma bulunduğu, İzmir'in Karşıyaka Mahallesinden tüccardan Ali Beyin hanesine zevalı saat altıda on kişi hücum ederek mumaileyhin burnunu ve kulaklarını kestikten sonra tekmil servetini müsadere eyledikleri ve ayrıca hanesini ihrak etmek tehdidiyle otuz bin lira talep eylemekte oldukları, Medeniyet gazetesi sahibinin Yunan Fevkalade Komiserliğinin tehdidi ile gazetesini tatile mecbur olduğu, Yunanistan'dan ahiren iki bin kadar kuva-yi imdadiye celp olunduğu, Malatya Vakası faillerinden Bedirhanilerden Kâmran ile rüfekasının ve bir İngiliz zabitinin Halep, İskenderun, İzmir tarikiyle İstanbul'a geçtikleri, Vali ile muhitinin vahdet ve teşkilat-ı milliye aleyhinde işaatta bulundukları bildirilmektedir.

Mezalim ve vekayi hakkında Hükümet-i seniyenin teşebbüsat-ı müessire-i siyasiyede bulunmasını istirham.

Malatya vakası faillerinin derdestleriyle pençe-i kanuna teslim edildiklerinin efkâr-ı millete iblağına ve hıyanet-i vataniyesi malum ve menfur-i millet olan Vali İzzet Beyin ref-i mazarratı esbabının bir an evvel istikmali heyet-i muhteremelerinin hamiyet-i vataniyelerinden intizar olunmaktadır.

1 Teşrinisani 1335
Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

(*Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 14, s. 43'teki orijinal belgenin fotokopisinden alınmıştır.)

NİGEHBANCILARIN EYLEMLERİ İLE İLGİLİ OLARAK İSTANBUL'DAN ALINAN BİLGİLER

(2.11.1919)

XIV. Kolordu Komutanlığına

Nigehbancılar hakkında Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerinin Dersaadet'ten aldığı istihbarat berveçhi ati maruzdur:

1- Beyazit'te Sadr ("sat", "dal", "rı" okundu) kıraathanesi müdavimini umumiyetle Nigehban Cemiyeti mensubini için sivil kıyafette Hüseyin Hüsnü Bey namında bir binbaşı kahvede aza kaydetmekte ve muamele-i kaydiyesi ifa olunanlara Nigehban Cemiyeti amaline hizmet edeceğine dair bir kâğıt imza ettiriliyormuş. Tahkikata nazaran topçu kaymakamı Sami ve Köse Muhittin ve mütekait Tayyar Paşa ve Hamdi Paşanın yaveri yüzbaşı Kemal, Nigehban'ın faal azalarındanmış.

2- İçlerinde (bir sözcük okunamadı) olduğu halde ceman yedi zabit, iki memur vazife-i mahsusa ile Karabiga, Bandırma taraflarına gönderilmiştir. İçlerinde bir kaymakam bulunduğu ve bunun da Köse Muhittin olduğu zannedildiği bildirilmektedir.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

(Kâzım Özalp, *Millî Mücadele* c.II, s. 159).

GERİLLA ÜZERİNE GİZLİ BUYRUKLAR

(4.11.1919)

Kayseri Askerlik Şubesi Başkanı Yarbay Emrullah Bey'e ve bir sureti de Topçu Binbaşısı Kemal Bey'e yazılmıştır. Atatürk'ün, düzenli ordu kuruluncaya kadar yönetmelikler ve yazılı buyruklarla gerilla savaşlarını da yönettiği bilinmektedir. Bu konudaki yazışmalar çok gizli ve kişiye özgü olarak yapıldığı için belgelerin içeriği hakkında kaynaklarımızda pek az bilgi vardır. Tahsin Ünal gerilla savaşlarına değgin "Hayat Tarih Mecmuası"nda bilinmeyen birkaç belge yayımlamıştır. Yazar, bu belgelerin: Heyeti Temsiliye devrinde daha Sıvas'ta iken, bir sureti Kayseri Askerlik Şubesi Başkanı Yb. Emrullah Bey'e gönderilen bir sureti de "Kozanoğlu Doğan Bey" değişik adiyle ve "Klikya Mıntakası Kuveyi Milliye Kumandanı" unvanı ile, Kilikya muntakasında "Kuvayi Milliye teşkiline ve düşmanla mücadeleye memur edilen topçu Binbaşısı Kemal Bey'in eline" verildiğini belirtmektedir. Kaynak olarak da "Arşiv, Dosya 6" gösterilmektedir. Bu belgeler "gerilla" konusu etrafında bir bütünden oluştuğu için kronolojik sıraya bakılmaksızın bir arada verilmiştir. Ünal'ın "fırka", "reis", "garp" gibi bazı sözcükleri tümen, başkan, batı olarak bugünkü dile çevirdiği anlaşılmaktadır. Belgeleri sırasıyla aşağıda veriyoruz:

1- 11. Tümen Kumandanı ile Kaymakam, Askerlik Şubesi Başkanı Yzb. Emrullah Bey, resmi vazifeleri dışında mıntakalarındaki milli teşkilatın gelişip kuvvetlenmesine çalışmakla beraber İskenderun, Osmaniye, Sis, Feke ve Haçin hattı dahil, bu hattın batısındaki 20. Kolordu'ya verilen işgal mıntakasında tatbik edilecek gerilla alanına geniş mikyasta yardım edecekleri gibi, miktarları tespit edilen silahları ve cephaneyi Kemal Beyin göstereceği yerlere naklatmekle de mükelleftirler.

2- Adana havalisindeki 20. Kolordu'ya verilen işgal mıntakasında gerilla planı tatbikine ve idaresine Kemal Bey memur edilmiştir. Kemal Bey verilen planı tatbike çalışacak ve her hafta 20. Kolordu Kumandanına, başarı dereceleri hakkında rapor verecektir.

3- Kemal Bey, 20. Kolordu'dan alacağı yardım ve planla genel bir harekete başlayacaktır.

4- Kemal Bey, kendisine verilen işgal mıntakasını ikiye bölerek çalışacaktır.

a- Birinci mıntaka: Ramansuyu-Adana-Yumurtalık hattı dahil, bu hattın doğusunda kalan kısımdır. Buranın kumandasına "İbrahim oğlu Şahin" değişik ismiyle gönüllü Yzb. Osman Efendi memur edilmiştir.

b- İkinci mıntaka: Bu hattın batısındaki kısım olup kumandasına "Hasan oğlu Mete" değişik ismiyle gönüllü Yzb. Raşit Efendi memur edilmiştir.

5- Şimdiki gaye: Mümkün olduğu kadar gerilla planının gizli bir surette tatbikine çalışmaktır. Bunun için küçük mıntaka kumandanlarından Şahin ile Mete, yani Osman ile Raşit efendiler kumandalarındaki küçük milis kuvvetleri ile işgal mıntakalarına girmeleri lazımdır.

6- Her iki küçük mıntaka, kumandanları Kemal Beyin direktifi ile süratle teşkilatlanacaklardır.

7- İlk tertip olmak üzere Yb. Emrullah Bey 713 martin, 16 Alman, 16 Rus tüfeği ile yeteri kadar cephaneyi Everek'e nakledecektir.

8- Ayrıca 1500 martin ve 500 Alman tüfeği ile yeteri kadar cephaneyi ikinci tertip olmak üzere Everek'e gönderecektir.

9- Makinelitüfek ihtiyacı 20., gönüllü subay ve 3000 kadar olan bomba ihtiyacı 12. Kolordudan temin edilecek ve bunları 11. Tümen Kumandanı Mümtaz Bey Niğde'ye nakledecektir.

10- Bu gerilla planını Kemal Bey, Emrullah Bey ve Ali Fuat Paşa tatbik etmeye memur edilmiştir. (Arşiv: Dolap 49, D. 6)

Heyet-i Temsiliye n.
Mustafa Kemal
(*Hayat Tarih Mecmuası,* sayı 10, 1966, s. 5, 6)

Bu yönetmeliği alan Kemal Bey gerekli değinmeleri yaparak Niğde'den ve Everek'ten Mustafa Kemal'e iki rapor göndermiştir. Everek'ten gönderdiği raporda "Everek'te elde edeceği kuvvetlerle Kilikya'ya geçip bir baskın yapmayı, düşman içinde milli teşkilat kurmayı düşündüğünü, fakat istediği kuvvetleri toplayamadığını, Mümtaz Bey'in söz konusu ettiği 2000 kişilik kuvvetin de hayal olduğunu, Adana bölgesinde Fransız ve Ermenilerin Türklere karşı insafsızca imha siyasetine giriştiğini..." belirtmiştir. Mustafa Kemal de Sıvas'tan şu karşılığı vermiştir:

ÖRGÜTLENİP BÜYÜK BİR HAREKETE HAZIRLANMAK GEREĞİ

(8.12.1919)

Sıvas

Kilikya Mıntakası Kuvayı Milliye Kumandanı
Kozanoğlu Doğan Beye

Çalışmalarınızı takdirle takip ediyorum. Silahlı bir baskın yapamadığınıza üzülmeyiniz. Zira Fransız Komiseri Georges Nicola ile yapılan mülakatımızda, onlar halka zulmetmeyeceklerini ve Ermenileri geri çekeceklerini, biz de buna mukabil silahlı bir tecavüzde bulunmayacağımızı vadetmiştik. Sizin silahlı bir baskın yapmayışınız bu bakımdan bir isabet olmuştur. Fakat kazanılan fırsatlardan istifade ederek teşkilatı kuvvetlendirip büyük bir harekete hazırlanmak gayemiz ve düsturumuz olmalıdır.

Mustafa Kemal
(a.g.d., s. 6, arşiv D: 6)

GÜNEY BÖLGESİNDE UYGULANACAK GERİLLA YÖNETMELİĞİ

(25.1.1920)

Kolordu komutanlariyle milis kuvvetleri kumandanlarına yazılmıştır:

1- Fransızlara karşı Kuvayi Milliyenin harekete geçmesini daha ziyade geciktirmekte fayda değil, zarar vardır. Sulh müzakerelerinin neticeye bağlanmak istenildiği şu sıralarda işgal altındaki memleketimizi geri almak için bütün kuvvetimizi sarf edeceğimizden Avrupalılar şüphe etmemelidirler. Bu şüphenin izalesi, ancak, harekete geçmekle mümkündür.

2- Ayrıca, Maraş'taki Fransız hareketine her yerde ve aynen cevap vermek mecburiyetindeyiz.

3- Fransızlar hakkındaki kıyam hareketinin şekli; Fransız kuvvetlerinin hepsini ayrı ayrı ve birdenbire, bulundukları yerde muhasara etmek ve bundan sonra da büyüyecek Kuvayi Milliye birliklerini, muhtelif yerlerde toplayarak ve küçük garnizonlardan başlayarak düşmanı esir ve imha etmek şeklinde olacaktır.

4- Muhasara tedbirleri, demiryollarındaki köprüleri, tünelleri atmak, yolları otomobil işlemeyecek hale getirmek, her Fransız birliğinin yolunu kesmek, her Fransız birliğini isterse çok olsun, bir Kuvayi Milliye birliği ile tutuşturarak Fransız birliklerinin birbirine yardım etmelerine mani olmak şeklinde olacaktır. Başarının sırrı, yolların daima kesilmiş olmasındadır. Her halde, gerilla savaşı yapılacak, cephe savaşından mümkün olduğu kadar kaçınılacaktır. Zira cephe savaşının bizim için siyasi mahzurları vardır.

5- Gerilla hareketi devreleri peyderpey tayin olunacaktır. Birinci devre, Urfa hareketi olup buna derhal başlanacaktır.

6- 13. Kolordunun vazifesi, Fırat'ın doğusunu düşmana tahliye ettirmektir. Bunun için demiryolunu durmadan yıkacak, Fransız müfrezelerinin bulunduğu binaları, çadırları her gece ateşe verecek temas birlikleri tayin olunacaktır. Bu birlikler, işgal mıntakası içinden yerli olarak

tertip edilemezse, işgal mıntakasının dışında tertip edilecektir. Bu takdirde birliğin gidip geleceği yolu ve zamanı iyi tayin etmeli, vazife değiştirmek için değiştirme noktaları tesbit etmeli ve birlikler emniyetsiz köylerde yatmamalı, yiyeceğini yanına almalıdır.

7- Baskın, her nöbet esnasında mutlaka bir Fransız kafilesini vurmalıdır. Eğer iyi tertip edilirse her biri 10'ar kişilik 20 birlik ile Fırat nehrinin doğusunda bulunan bütün Fransızlar'ı muhasara etmek mümkündür. Ayrıca bu hareket esnasında her taraftan Kuvayi Milliye birlikleri Urfa mıntakasına sevk edilmelidir. Kati hücumlar Fransızların en zayıf bulundukları yerlerden başlayacak, fakat Urfa'dan hücum yapılmayacaktır.

8- Demiryolunun bir kısmında atma, yıkma ve ateşe verme işini bir aşirete kabul ettirmekte fayda vardır. Fransızlarla mücadeleye bir başlarsa, iş artık devam eder gider.

9- Urfa hareketi devresinde Fransızlar, Maraş'tan işgal mıntakalarını genişletmeye kalkarlarsa, 13. Kolordu, resmi ve gayri resmi "milis ve muvazzaf" kuvvetleri ile aynı şekilde mukabele edecektir.

M. Kemal

(a.g.d. 6-7, H.T.D.S. 15, v. 383)

HEYET-İ TEMSİLİYE MERKEZİ HAKKINDA

(27.11.1919)

Sıvas'tan Kayseri tarikiyle Ankara'ya hareket eden Heyeti Temsiliye bütün güzergâhta ve Ankara'da büyük milletimizin har ve samimi tezahürat-ı vatanperveranesi içinde bu gün muvasalat eyledi. Milletimizin gösterdiği eser-i vahdet ve azim, memleketimizin temin-i istikbali hakkındaki kanaatleri layetezelzel bir surette tarsin edici mahiyettedir.

Şimdilik Heyet-i Temsiliye merkezi Ankara'dır. Takdim-i hürmet eyleriz efendim.

27 Kânunuevvel 1335 Ankara
Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

(Mazhar Müfit Kansu, *Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* c. II, s. 500)

SEÇİMLERİN ETKİ ALTINDA BULUNDURULMADIĞINA DAİR

(Kasım 1919)

M. Tayyip Gökbilgin, aşağıdaki belgenin muhatabını "Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Kongre Beyannamesine ve Heyet-i Temsiliye'ye vaki müracaata verdiği cevap" olarak nitelemektedir.

Altmış kadar cemiyetin, Milli Ahrar, Sulh ve Selamet-i Osmaniye, Ahali-i İktisat ve Sosyalist Birliği gibi siyasî fırkaların mebusan intihabından millet ve memleket mukadderatını hakkıyle kurtarmaya matuf maksatla iştigallerinden dolayı takdim-i şükran eyleriz. Tevatür halindeki şayialar üzerine serdine lüzum gördüğümüz mütalâalar bizce de ehemmiyeti haiz görülmüştür. Bu gibi tevatürlerin sıhhat ve adem-i sıhhatini tebeyyün ettirmek müşkül oluyor. Çünkü bir taraftan zatıâlinizin de güya Çiftçi Derneği namı altında İttihat ve Terakki maklubu olan Teceddüt Fırkası'nın azasını mebus yaptırmak için Eskişehir, İzmit, Kastamonu, Kütahya, Bursa, Trabzon, Erzurum ve Sıvas gibi mahallere birçok mektuplar ve hatta mahsus memur gönderdiğiniz ve hatta bazı zevata Teceddüt Fırkası'nın aday listesini yolladığınız ve bu suretle birlik teminine hizmet eden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkilat-ı milliyesini teşevvüşe duçar etmekte ve bugün kendi lisanınızla takbih etmekte olduğunuz bir heyetin vücut bulmasına çalışmakta olduğunuz hakkında şikâyetler vaki olmuştur.

Milletin intihap edeceği mebusların ahlak ve lüzumlu vasıfları haiz bulunmaları bittabi bizce de pek ziyade temenniye şayandır. Ancak, bu hususta tecrübe olunmuş kimseleri tamamen tanımadığımız içindir ki işi doğrudan doğruya milletin vicdan ve dimağ saffetine terk etmeyi lüzumlu bulduk.

Binaenaleyh bu suretle milletin reyini kazanacak mebuslardan mürekkep heyete de ne dahilen ve ne de haricen hiç kimsenin itiraza hak ve salahiyeti olmaz. Bazı mebus namzetlerinin Kuvayi Milliye'den iktisap ettikleri tesirler dahilinde intihaplarını temine çalıştıkları teyide muhtaçtır. Heyet-i Temsiliye'nin hiçbir yerde mümessili mevcut olmadığından bu

bapta aldığınız haberler doğru değildir. Bu haberi verenlerin muradı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne mensup olan herhangi bir zatın veya efradın mebusan intihabında kanunen kendilerine bahşolunmuş hak veya vazifeyi her millet ferdi gibi kullanmakta olmaları ise bu, pek tabiidir.

İntihab-ı mebusan hakkındaki beyannamemizin bahşettiği itimadın teyit ve tahakkuku için bizden fiili harekete intizar buyurulur ise bunda mazur olduğumuzu arza müsadenizi rica ederiz. Çünkü, teklifinizi ifa etmek için seçimlere fiilen müdahale etmek lazımdır. Halbuki cemiyetimiz bir siyasi fırka olmayıp bütün fırkaların içtihadına hürmetkâr, ancak muayyen maksatlar için milletin vahdetini temine matuf bulunduğundan intibahata bilhasasa fiilen müdahale hâlinde bir tarafı iltizam ve diğer taraflara muaraza eylemeyi kabul etmek icap edecektir ki bu da cemiyetin gayesine aykırıdır.

Bugünkü hükümet dahi cemiyetimizin mebusan intihabına fiilen müdahale etmemesinde isabet görerek bu hususu heyetimizden talep etmiş ve o yolda taahhüt edilmiştir. Binaenaleyh, mebusanın şöyle veya böyle intihabından ve vücude gelecek Meclis-i Mebusanın şunun veya bunun hoşuna gitmeyeceğinden dolayı cemiyetimiz hiçbir mesuliyet kabul etmez.

Mebus intihabı milleti irşat etmek için bilcümle siyasî fırkalara faaliyet meydanı açıktır. Böyle meşru bir faaliyete muhalefete kalkışanlar olursa o gibiler hakkında dahi hükümeti kanunun icaplarını tatbikten kimse menedemez.

Cemiyetimiz adına kanunsuz fiil ve hareketlerde bulunanlar mevcut ise bu gibilerin nerede ve ne türlü kanunsuz hareketlerde bulunduklarının madde tasrihi halinde cemiyetimizce tedbir alınmakta gecikilmeyeceğine de emniyet buyurulmalıdır. Bununla beraber zatıâlilerinin telgrafına arzettiğimiz cevap münderecatına herkesin muttali olması fikirleri aydınlatmaya yarayacağından her ikisinin de hükümet merkezi matbuatına tevdi buyurulması rica ve buraca da neşr ve tamim olunacağı arzolunur efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

(10 Teşrinisani 1335 tarihli İkdam gazetesini kaynak gösteren Prof. M. Tayyip Gökbilgin'in *"Milli Mücadele Başlarken II"* yapıtının 161-163. sayfasından alınmıştır.)

ALİ FUAT (CEBESOY) PAŞA VE FAHREDDİN (ALTAY) BEYİN YERLERİNDE BIRAKILMALARI HAKKINDA

(Aralık 1919)

Harbiye Nezaretine

Ali Fuat Paşanın kumandadan uzaklaştırılmasını esasen hiçbir vakit kabul etmedik. Bu sebeple Ahmet Fevzi Paşanın 20. Kolordu Kumandanlığı meselesinin hal-i hazır ile kalması zaruridir. Yani, 20. Kolordu'ya vekâlet eden 24. Fırka Kumandanı Mahmut Bey, Ali Fuat Paşa emr-ü kumandayı deruhde edinceye kadar vekâlette kalacaktır. Sulh takarrur edip ordunun alacağı şekil tamamiyle belli olunca tasvip buyurulan prensibin tatbik mevkiine konulmasının faydası değil, büyük mahzurları olacaktır.

Harpte bil'amel mevki ve makam kazanmış zevatı madun vaziyete indirmekle gayrı memnun hale sokmayı istilzam edecek bu mevsimsiz teşebbüsler milli benliğe pek zararlı tesir yapacaktır. Açıkta kalmış kıymetli zevat kolordu mıntakalarında, ahzıasker dairelerinde istihdamları suretiyle terfihleri mümkün olduğundan bu zevatın bu gibi yerlere tayini için kolordular emrine gönderilmesi muvafık olur. Asıl kolordu ve fırkaların muhtaç olduğu ufak rütbeli erkânıharp ve saf zabitaniyle İstanbul'a yığılmış olan hekimlerin bir an önce taşraya gönderilmesi lâzımdır.

12. Kolordu'ya gelince: Fahreddin Bey bilfiil muharebe eden Kuvayi Milliye ile anlaşmış ve teşrik-i mesai etmiş, vatanın kurtarılmasında fiile müstenit karşılıklı itimat tahassül etmiş bulunduğu için değiştirilmesi katiyen caiz olmayacağından oradaki vaziyetin de buna asla tahammülü yoktur.

Arz-ı tazimat eyleriz efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

(Fahreddin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası,* s. 208)

ANADOLU KADINLARININ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETLERİ KURMALARININ GEREĞİ HK.

(14.1.1920)

Denizli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyasetine

Sıvas Hanımları "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" namiyle merkezi Sıvas'ta olmak üzere bir cemiyet teşkil etmişlerdir. Leffen gönderilen nizamnameler mucibince selâmet ve saadet-i vatan namına milletin valide ve hemşireleri sıfatiyle zevclerinin yanıbaşında ahz-ı mevki ederek mesai-i milliyeye iştirak etmişlerdir.. Hanımlarımızın da menafi-i milliye ve vataniye ile şiddetle alakadar olduklarını bu suretle ispat etmeleri bütün cihan nazarında ve bilhassa Avrupa'nın bize muhalif olan efkâr-ı umumiyesi arasında Türklerin asil bir zihniyete malik ve atiyen her türlü kabiliyet-i terakki ve kuvveti haiz olduğuna kanaat tevlit edeceğinde Heyeti Temsiliyece teşebbüs büyük bir takdir, memnuniyetle telakki edilmiş ve bilumum Anadolu hanımlarının aynı asar-ı hamiyeti ibraz etmeleri şayan-ı temenni görülmüştür. Binaenaleyh oraca da hanımefendilerin teşvikiyle bir cemiyet teşkil ettirilerek neticesinin de bildirilmesi mütemennadır efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi
namına
Mustafa Kemal

(M. Akif Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli,* Ankara 1949, s. 75)

KÖPRÜLÜLÜ HAMDİ BEYİN AKBAŞ'TAKİ CEPHANELİĞE YAPTIĞI BASKIN

(19.1.1920)

Tamim

Bir suretinin heyet-i merkeziyelere itası rica olunur.

Gelibolu cıvarında Akbaş mevkiinde Fransızların taht-ı muhafazasındaki depolarımızda bulunan esliha ve mühimmatın Düvel-i İtilafiye tarafından Denikin ordusuna itası kararlaştırılması ve bunların nakli için dört gün mukaddem bir Rus vapuru Gelibolu'ya gelmesi üzerine Balıkesir Heyet-i Merkeziye azasından ve fedakâr arkadaşlarımızdan Köprülü Hamdi Bey, Kuvayi Milliye'den bir müfreze ile Lapseki'ye ve oradan 26/27.1.36 gecesi sallarda Rumeli sahiline bilmurur Akbaş depolarına vaz'ıyed ettiği ve depo muhafızı olan Fransız efradını da mahfuzen Lâpseki'ye naklettirdiği ve esliha ve mühimmatı dahile sevkettikten sonra bütün Fransızları iade eylediği ve bir ay evvel Akbaş deposunda sekiz bin Rus tüfeği, yüz kırk Rus mitralyözü, yirmi bin sandık cephane olduğu mukayyet ise de istirdat olunan miktarın henüz tespit edilmediği bildirilmiştir.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

(Kâzım Özalp, *Milli Mücadele,* c. II, s. 190)

GÜNEY İLLERİNDE FRANSIZLARA KARŞI GERİLLA SAVAŞI GİRİŞİMLERİ ÜZERİNE

(25.1.1920)

1- Vaziyet-i umumiyeye nazaran Fransızlar aleyhine Kuvayi Milliyenin harekete geçmesini daha ziyade tehirde mahzur ve mazarrat vardır. Sulh müzakeratının neticeye roptolunmak istenildiği bu devirde memleketimizi istirdat için en büyük kuvveti sarfedeceğimizden Avrupalılar şüphe etmemelidirler. Bu şüpheyi ancak harekât ile izale etmek mümkündür. Diğer taraftan Fransızlar Maraş'ta kuvvet ile kati bir surette yerleşmeye başlamışlardır ki müsademenin neticesi ne olursa olsun hadiseye karşı sükût etmek her mıntaka ahalisini münferiden ezilmeye maruz bırakmaktadır. Bu noktai nazardan dahi Maraş Fransız harekâtına her yerde fiilen cevap vermek mecburiyetindeyiz.

2- Fransızlar aleyhine kıyam harekâtının şekli Fransız kuvvetlerinin hepsini ayrı ayrı ve birdenbire bulundukları yerde muhasara etmek ve bundan sonra büyücek Kuvayi Milliye kütlelerini tedricen

muhtelif yerlerde toplayarak ve ufak garnizonlardan başlayarak onları müteakiben esir ve imha eylemektedir. Muhasara tedabiri şimendifer köprülerini ve tünelleri atmak, yolları otomobil işlemeyecek hale getirmek, her Fransız kuvvetini her muvasala yolunu seyyar müfreze ile kesmek, her Fransız kuvvetini ne kadar az olursa olsun mutlaka bir kuvvetle tutuşturmaktan ibarettir. Bu kıyam şeklinde kati olan muvaffakıyetin sırrı muvasalatın daima munkati bulmasındadır. Cephe teşkili gibi bizim için düşmandan daha çok fedakârlığa ihtiyaç olan ve mehazir-i siyasiyeyi davet edebilen usul-i muntazamadan da bu suretle mümkün olduğu kadar içtinap edilmiş olur.

3- Kıyam devreleri peyderpey tayin olunacaktır. Birinci devre Urfa kıyamıdır. Bu kıyama derakap başlanacaktır. Bu devrede muhtelif cephelerin vazife ve maksat ve tarz-ı hareketleri atide bildirilmiştir.

4- Onüçüncü Kolordu cephesinin vazifesi Fırat'ın şarkını tahliye ettirmektir. Bunun için şimendifer hattının mütemadiyen tahribi ile muvazzaf müteaddit demiryolu müfrezeleri, Fransızların işlediği her yol için muvasala müfrezeleri her Fransız müfrezesinin bulunduğu binaları veya çadırları her gece ateşe tutacak temas müfrezeleri tayin olunacaktır.

Eğer bu müfrezeleri mıntaka-i işgal dahilinde yerli olarak tertip etmek mümkün olmazsa mıntaka-i işgal tertip etmeli, gidip geleceği yolu ve zamanı tayin eylemeli, emniyetsiz köylerde yatmasına hacet kalmayacak erzakını yanına vermeli, ikinci müfrezenin girip vazifesini teslim alması için mübadele noktalarını tayin eylemelidir.

Burada müfrezelerin saha-i icraatı Fırat'a kadardır. Muvasala müfrezelerinin her nöbet esnasında mutlaka bir Fransız kafilesini vurmuş bulunması meşrut olduğuna göre müddet-i hizmet tayin olunacaktır. Temas müfrezelerinin hemen her gece vazifedar olduğu Fransız garnizonuna baskın ateşi yapması meşruttur.

Eğer iyi tertip olunursa her biri takriben on kişilik yirmi müfreze ile Fırat'ın şarkında bulunan bütün Fransızları mahsur bırakmak mümkündür. Bu icraat esnasında her taraftan Kuvayi Milliye kısm-ı küllileri Urfa mıntakası dahilinden fakat işgal altında bulunmayan yerleri sevk ve tahşit olunacaktır. Kati hücumlar Urfa'dan değil Fransızların en zayıf bulundukları yerlerden başlayacaktır. Şimendifer hattının bir kısmı veya mu-

ayyen bir muvasala yolu üzerindeki vazifeyi bir aşirete kabul ettirmek pek faydalıdır. Aşiret Fransızlarla tutuştuktan sonra artık devam edip gider.

5- Onüçüncü Kolordu aynı zamanda Antep mıntakası aleyhine de faaliyete geçecektir. Tarz-ı faaliyet dördüncü maddede bildirildiği muvasala ve temas müfrezeleri ile yapılacaktır. Fakat saha-i faaliyet nihayet Antep gerisine kadardır. Ve müfrezelerin dahilde tertibi lazımdır.

6- Urfa kıyamı devresinde Maraş cephesinin ne suretle takarrür ve tavazzuh edeceği şimdilik malum değildir. Fransızlar Maraş'tan mıntaka-i işgali tevsi suretiyle ilerlemeye kıyam ederlerse Üçüncü Kolordu buna resmi ve gayri resmi bütün silah ve kuvvetiyle mukabele edecektir. Fransız mıntaka-i işgali tevsi etmeyerek Maraş'ta kalırlarsa ne kadar yakın mesafeye kadar olursa olsun fakat herhalde Maraş Pazarcık garnizonlarının gerisine yetişecek mesafeye kadar muvasala ve temas müfrezeleri sevkedecektir. Kozan mıntakasında dahi en yakın Fransız garnizonu gerisine müfreze sevk olunacaktır. Bu cephelerde Kuvayi Milliye kısm-ı küllileri faaliyetle ihzar olunacaktır.

7- Yirminci Kolordu cephesinde müfrezeler serian ihzar ve içeriye girmek için ayrıca intizar olunacaktır.

Mustafa Kemal

(*Büyük Zaferin 50. Yıldönümüne Armağan*, Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İst. 1972, s. 19-20)

MECLİS-İ MÜESSESAN İÇİN SEÇİM YAPILMASI HAKKINDA

(17.3.1920)

Sıvas'ta 3. Kor. K. Salahaddin Beyefendiye

Atide arzolunan suretin gerek suret-i esası ve gerek tatbikının tasvip edildiğini veyahut tadili münasip olan nikatın yarın vakt-i zuhra kadar işarını rica ederim.

Heyeti Temsiliye namına
M. Kemal

Suret

İstanbul Meclis-i Mebusanı ve hükümet-i merkeziye başta İngilizler olduğu halde Kuvay-i İtilafiye tarafından resmen ve cebren vaz'ıyed olunarak hâkimiyet ve istiklal-i Osmaninin haleldar edilmiş olması devletin vaziyet-i umumiyesinde esaslı bir tebeddül vücude getirmiştir. Kanuniesasimizin taht-ı sıyanetinde bulunması lazım gelen, kuvve-i teşriiye, adliye ve icraiyeden ibaret olan kuvay-i selase-i devlet bugün mevcut değildir. Binaenaleyh vaziyet-i hazıranın İstanbul'a rabıtası tamamen katedilmiş bulunan Anadolu'da icap ettireceği tarz-ı idareye ait esasatı her milletin bu gibi zamanlarda müracaat ettiği ahvale tevfikan bir meclis-i müessesan teşkiliyle tespit etmek zaruridir. Aynı zamanda makam-ı hilafet ve saltanatın masuniyet-i istiklalini ve makarr-ı hilafet ve saltanat olan İstanbul'un tahlisini istihdaf edecek mücahedat-ı milliyeti meclis-i müessesanın murakabesi elzemdir. Bu meclisin şu ahvalde, şu usule göre müstacelen içtimaındaki ehemmiyet dahi aşikâr olduğundan Meclis-i Millinin iştirakiyle meclis-i müessesanın davetine imkân-ı maddi dahi gayrı mevcut bulunduğundan berveçh-i ati azanın nihayet on beş gün zarfında Ankara'da ekseriyet teşkil edecek surette içtima ettirilmesi heyetimizce karargir olmuştur:

1-Meclis-i müessesan Ankara'da içtima edecektir.

2- Meclis-i müessesan azaları cesaret-i medeniye, kabiliyet-i fikriye, salabet-i diniye ve milliye gibi evsafı haiz olmakla beraber 25 yaşından ekal olmamak ve su-i şöhret ashabından bulunmamak meşruttur.

3- Meclis-i müessesanın intihabında livalar esas ittihaz edilecektir.

4- Anasır-ı gayrimüslime intihabata iştirak ettirilmeyecektir.

5- Her livadan beş aza intihap olunacaktır.

6- Meclis-i müessesanın müstacelen içtimaındaki zaruret aray-i umumiye-i milliyeye doğrudan doğruya müracaat suretiyle intihabatın icrasını mani olduğundan intihabat, idare ve belediye meclislerinde temerküz eden aray-i milliyeye istinat ettirilmek tariki tercih edilir. Binaenaleyh, intihabat her liva daire ve belediye meclisleriyle müdafaa-i hukuk heyet-i merkeziyeleri tarafından aynı günde ve aynı celsede icra edilecektir.

7- Meclis-i müessesan azalığına her fırka, zümre, cemiyet tarafından namzet gösterilmesi caiz olduğu gibi her ferdin bu mücahede-i mukaddeseye fiilen iştiraki için müstakillen namzetliğini istediği mahalde ilana hakkı vardır.

8- İntihabata her mahallin en büyük mülkiye memuru riyaset edecek ve selamet-i intihaptan mesul olacaktır.

9- İntihap rey-i hafi ve ekseriyet-i mutlaka ile icra ve tasnif-i ara meclisin içlerinden intihap edeceği iki zat tarafından ve fakat huzur-i mecliste ifa edilecektir.

10- İntihap neticesinde umum azanın imza ve bizzat mühürlerini muhtevi üç nüsha mazbata tanzim olunacak, bir nüshası mahallinde alıkonularak diğer iki nüshasının biri intihap olunan zata tevdi ve diğeri meclis-i müessesana irsal olunacaktır.

11- Meclis-i müessesan azaları meclisçe aralarında vaz edecekleri usul ve nizama tevfikan tahsisat alacaktır. Ancak, azimet harcırahları intihap meclislerinin masarif-i zaruriye hesabiyle takdir edeceği miktar üzerinden mahalleri mal sandıklarınca ayrıca bir hesab-ı mahsus açılarak tesviye olunacaktır.

12- İntihabat işbu telgrafnamenin vusulünden itibaren nihayet beş gün zarfında ikmal olunarak azalar tahrik ve netice isimleriyle işar edilecektir.

M. Kemal
17/3/36

(*Harp Tarihi Vesikaları Dergisi,* sayı 23, Vesika No: 592)

YUSUF KEMAL, RIZA NUR VE ARKADAŞLARININ ANKARA'YA GELMELERİNE İZİN VERİLDİĞİNE DAİR

(28.3.1920)

Yusuf Kemal, Rıza Nur, Vehbi, Abdullah Azmi Beyefendilere

Şifrenizi aldık. Seyahat amacınız anlaşıldı. Ankara'yı teşrifinizi bekliyoruz. Seyahatinizin rahat ve kolay geçmesi için gerekli yardımları göstermesi Tümen Kumandanı Mahmut Beyefendiye yazılmıştır efendim.

Mustafa Kemal

(*Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* sayı 69, Haziran 1973, s. 21)

BURSA'NIN BOŞALTILMASI İÇİN TELGRAF

(6.7.1920)

Bursa Vilayet-i Celilesine

Ankara, zata mahsustur,

Henüz mahiyeti malum olmayan Mudanya ve Gemlik ihraçları Bursa'nın kıtaat-ı askerimiz tarafından tahliyesini icap ettirebilir. Asker tarafından badettahliye düşmanın Bursa'yı işgal etmesi için de bir müddet geçmesi muhtemel olsa bile, herhalde zâtıdevletlerinin kıtaat-ı askeriye ile Bursa'dan infikâkleri zaruridir. Bu halde Bursa'da anarşi hâsıl olmaması için şimdiden bir idare-i mahalliyenin esasını sükûnetle tesis etmek ve emr-i idareyi sükûnetle devir ve tevdi eylemek lazımdır. Ondan maada para vesaire gibi kıymettar vesaitin Bursa'da bırakılmaması hususunda nazar-ı dikkat-i âlilerini celp ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

(Hacim Muhittin Çarıklı, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri,* Ankara 1967, s. 272)

BURSA'DA, HALKIN PANİĞE KAPILMAMASI HK.

(7.7.1920)

Bursa'da Vali Hacim Beyefendiye

Vilâyetimiz halkının pek ziyade telaşa düşerek panik yaptığı anlaşılıyor. Muhacereti menetmek ve hicretleri zaruri olanlar hakkında tedabir almak hususunda Dahiliye Vekâletince tebligat yapılmıştır. Herhalde efkârıumumiyeyi teskin ve azami faaliyetin teminiyle düşmanın sühuletle ilerlemesine muhalefet esbabının istikmal buyurulmasını rica ederim. En son vaziyet hakkında tafsilat ve mutalaat-ı âlilerine intizar ederim.

Mustafa Kemal

(Hacim Muhittin Çarıklı, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri,* Ankara 1967, s. 275)

İSTANBUL'DAN GELEN SUBAYLAR HAKKINDA

(7.7.1920)

Milli Savunma Bakanlığına

Uşak'ta Garp Cephesi Kumandanlığına

1- İstanbul'dan gelen birçok subay ve yüksek rütbeli subayların Ankara'ya gelmek üzere Eskişehir'e geldikleri haber alınmıştır. Vakit geçirilmeden bunlar doğrudan doğruya Garp Cephesi Kumandanlığı tarafından ihtiyaç olan yerlere gönderilerek isimleri ve görev yerleri Milli Savunma Bakanlığına bildirilecektir.

2- Milli Savunma Bakanlığına ve Uşak'taki Garp Cephesi Kumandanlığına yazılmıştır.

Büyük Millet Meclisi Başkanı
Mustafa Kemal

(*Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 74-76, Kasım-Ocak 1973-1974)

BURSA'NIN BOŞALTILMASI VE İNGİLİZLERİN ARACILIĞININ İSTENMEMESİ İLE İLGİLİ TEL

(7.7.1920)

Bursa'da Saruhan Mebusu Celal (Bayar) Beye

Ankara

Bursa'da idare-i mahalliyeyi deruhte etmek üzere müntehap bir heyetin şimdiden bilfiil ifay-ı vazifeye başlaması muvafıktır. Vali Hacim Beyefendiye bu husus tebliğ edilmiştir. Kolordu kumandanı, taarruz eden düşman kuvvetlerine karşı bilcümle kuvvet ve vesaiti ile icabat-ı askeriyeyi tamamen ifa ile mükelleftir. Bu kumandana tarz-ı hareketi hakkında talimat veriliyor. Yapılması oraca mutasavver olan mevat hakkındaki cevaplar, Heyet-i Vekilece bervechiati takarrür etmiştir:

1- Bursa şehri bilcümle kıtat-ı askeriye ve Kuvayı Milliyeden tahliye olunmalıdır. Şehrin asayişi idare-i mahalliye tarafından mahalli polis vesaiti ile temin olunmalıdır. Şehirden çıkarılacak olan asker, Kuvayi Milliye Kumandanının emredeceği düşman cephelerine sevk edilmelidir.

2- Gerek İngilizlerin ve gerek Yunanlıların şehre asker ithal etmeleri ihtimalini tevlit edecek vaziyet karşısında kalındığı takdirde hükümet-i mahalliyenin böyle bir hareketi bilvasıta protesto etmesi lazımdır.

3- İdare-i mahalliye tarafından İngilizlerle mükâleme için bir heyet göndermek ve bu hususta Fransız mümessilini tavsit etmek katiyen caiz değildir. Böyle bir hareket Fransızlar vasıtasiyle İngiliz himayesini talep etmektir ki buna teşebbüs edeceklerin evvel ve ahir hiyanet-i harbiye kanununa tevfikan tecziyeleri muhakkaktır. Emrolunur.

Lahika: Vali ve kumandan beylere, mahalli heyet-i idaresine tebliğ olunacak, tebliğ ve tabellûğ edildiği alâkadaran tarafından makine başında bildirilecektir.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

(Hacim Muhittin Çarıklı, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri,* Ankara 1967, s. 274)

DENİZLİ OLAYLARI VE DEMİRCİ MEHMET EFE

(Temmuz 1920)

Yakın tarihimize "Denizli Vakası" diye geçmiş ve birçok kişinin ölümüyle sonuçlanmış olan bir olay vardır. Demirci Mehmet Efe'yi bu olayda acımasız davranmaya iten nedenler arasında 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey'in de payı görüldüğü için kendisi bu görevden alınarak bir başka göreve atanmıştır. Bu atamadan üzülen Demirci Mehmet Efe, Atatürk'ten, Albay Şefik Bey'in yerinde bırakılması dileğinde bulunmuştur. O bunalımlı dönemde gözden çıkarılmaması gereken bu gerillacının dileği Atatürk tarafından şöyle yanıtlanmıştır:

Demirci Mehmet Efeye

Son harekât-ı Yunaniye üzerine her cephede vukua gelen ricat safahatı B.M.M. de ariz ve amik bahis ve tetkik olunmuş ve hükümet bütün nizamiye fırka kumandanları arasında vâsi mikyasta tadilat yapmaya mecbur kalmıştır. Bu ciheti suret-i mahremanede ıttıla-i âlilerine arzederim.

İta buyrulan malumat bittabi kanaatbahş görünmüş olunduğundan başka bir muameleye lüzum olmadığını temin eder ve şimdiye kadar mesbuk olan hıdemat-ı âliye-i vatanperveranelerinin yeni fırka kumandanı ile de münasebat-ı samime dairesinde devam edeceğine itimat ve intizar eylediğimi suret-i mahsusada zikr ve dermeyan eylerim efendim.

Mustafa Kemal

(F. Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, s. 258)

KONYA VAKASINDA MAHKÛM OLANLARIN AFFEDİLMELERİ İSTEĞİ

(4.8.1920)

Konya, 4.8.36

Makine başında, Mahalline derhal keşide olunacaktır.

Büyük Millet Meclisi Reis-i sanisi Celâleddin Arif Beye

Konya'nın vaziyetini şayan-ı memnuniyet buldum. Ahali tenvir edilmiştir. Bedhahanın ilkaatına aldananlar hatalarını anlayarak tashih-i ahlâka başlamıştır. Konya Vakası'ndan sabıka mahkûm olup evrak-ı hükmiyeleri lecel-tetkik heyet-i aliyelerine takdim edilmiş olanların affiyle bu esnada iğbiraın da izalesini muvafık buluyorum. Vali beyefendi de bu bapta hemfikirdir. Cumartesi içtima-ı umumi yapılacağını biliyorum. Sırf bu mesele hakkında karar vermek üzere yarın içtima ve af kararını rüfekamla bu muhitten çıkmadan evvel tebliğ buyurmalarını vükela-yi kiramla Millet Meclisi'nden suret-i mahsusada rica ederim.

Mustafa Kemal

(*Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Ank. 1338/1336, s. 109)

YARBAY SAFFET BEYİN ANKARA'YA GELMESİNE İZİN VERİLDİĞİNE DAİR

(16.8.1920)

Sinop Matasarrıfı Zihni Beyefendiye

Ankara, 16.8.1920

Yapılan soruşturma neticesinde İstanbul'un eski merkez kumandanı Yarbay Saffet Beyden yararlanılacağı anlaşıldığından Sinop Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından adı geçenin istediği 500 liranın temin edilerek gönderilmesi ve ilk vasıta ile İnebolu yolu ile Ankara'ya hareketinin gerekliliğinin kendisine duyurulması ve sonucunun bildirilmesi rica olunur.

Büyük Millet Meclisi Başkanı
Mustafa Kemal

(*Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* sayı 74-76, Kasım-Ocak 1973-1974)

SERVİS TAKIMI ARMAĞANINDAN ÖTÜRÜ BEHBUT ŞAH'A TEŞEKKÜR

(10.12.1920)

Azerbaycan Şuralar Cumhuriyeti
Murahhası Behbut Şah Haz. ne

İnkılapçı ve istiklal taraftarı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne karşı perverde eylediği hissiyat-ı muhadenetin bir nişanesi olmak üzere senaverlerine yadigâr olarak vesatet-i aliyeleriyle gönderdiği yeni servis takımından dolayı kardeş Azerbaycan İçtimai Şuralar Cumhuriyetine teşekkürat-ı mahsusamın tebliğini zatıâlilerinden rica eylerim.

T.B.M.M. Hükümeti Reisi
Mustafa Kemal

(*Hakimiyeti Milliye,* 11.12.1920, s. 2)

M. KEMAL'İN 1919 SONUNDA TÜRKİYE'NİN SİYASÎ VE ASKERÎ DURUMUNU YORUMLAYAN MEKTUBU

(7.1.1921)

Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'ya yazılan aşağıdaki mektup, ilk kez "Harp Tarihi Vesikaları Dergisi"nin 55. sayısında –mektubun orijinalinin fotokopisiyle birlikte– yayımlanmıştır. Bu belge oradan aktarılarak ve metni bugünkü dile çevrilerek Dr. Cengiz Kürşad'ın bir tanıtma yazısiyle "Belgelerle Türk Tarihi Dergisi"nin Ağustos 1972 tarih, 59 sayılı sayısının 8-11. sayfalarında da yayımlanmıştır. Dr. Kürşad'ın tanıtma yazısının başlığı: "Mustafa Kemal'in 1920 sonunda Türkiye'nin Siyasî Durumu Hakkında Görüşleri"dir.

Mektubun orijinalinin fotokopisindeki tarih de 7.1.36'dır. Mektup orijinalinin başlığında da şu tümce vardır: "Kânunusani 336 nihayetinde vaziyet-i siyasiyemizin muhakemesi." Burada, başlığa geçirilen yazılarla mektup üzerindeki tarih çelişmektedir. Çünkü mektup 7.1.36 tarihini taşıdığına göre siyasî durum muhakemesinin 1919 yılına ilişkin olması gerekir. Oysa mektup içinde Şubat 336 nihayeti ile ilgili durumlar da söz konusu edildiğine göre mektup başlığına konulan yıl rakamının 36 değil, 37 olması gerekmektedir.

Biz, bu gerekçelere dayanarak –fakat mektubun başlığını aynen bırakarak– yazının başlığındaki tarihi 1920 olarak gösterdik.

Mektubu orijinalinden aşağıya aynen aktarıyoruz:

Ankara, 7.1.36 (1920)

Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Kânunusani 336 (?) nihayetinde vaziyet-i siyasiyemizin muhakemesi.

Düvel-i Müttefikanın Türkiye ile sulh akdi için kânunuevvel nihayetlerine doğru gösterdikleri alaka ve tehalük mündefi olmuş ve Türkiye sulhu gayrı muayyen bir zamana yeniden talik edilmiştir.

Düvel-i Müttefikanın bir buçuk seneden beri fiilen vücude getirilen emr-i vakileri bizim sulhumuz için esas ittihaz etmek istedikleri anlaşılmıştır. Bu halde elyevm işgal altında bulunan Kilikya ve Urfa-Maraş hattı ve Aydın Vilayeti ile bu iki kıta-i meşguleyi tamamlayan bir Antalya hinterlandının –herhangi bir aldatıcı maske altında– işgal eden devletlere terki ve Boğazların İngiliz hâkimiyetine tevdii istihdaf edilmekte idi. Boğazlardan mada olan şerait Müttefikler arasında bir seneden beri görüşülmüş ve alışılmış şeylerdi. Fakat Boğazların İngiltere'ye terki gibi bu kadar vüzuh ile ilk defa tebarüz eden mesele bütün Türkiye ve Karadeniz hâkimiyetinin İngiltere'ye terki demek olacağından İslam tebeanın feryadı ve Türklerin meyus edilmesi gibi zahiri sebepler altında Fransa ve İtalya'nın şiddetle itirazını celp etmiştir. Binaenaleyh Boğazlar için Müttefikler arasında mutabakat-ı efkâr hâsıl olmamış bulunması sulhumuzu tehir eden bir sebep olmuştur.

Bolşevik muvaffakıyat-ı harbiyesi de sulhumuzun akdine en mühim bir mani oldu. Bu ihtimal Kânunuevvel zarfında sulhumuzun taciline bir sebep addolunurken muvaffakıyatın fevkalmemul bir süratle tevsii bilakis bir sebeb-i tehir olmuştur. Bolşevik harekâtının bizim sulhumuzun akdine tesir etmesinin sebebi, sulh şeraiti ne olursa olsun teslimiyet-i tamme ile kabul edeceğimizin şüpheli bulunmasıdır. Filhakika memalik-i meşgulenin terki zemininde bir sulha silahla mukabele edeceğimize dair Yunanlılarla devam eden muharebe-i milliye ile ve Anadolu'daki heyecan ve istihzarat gibi emarat-ı muknia mevcuttur.

Maraş hadisatı muhtemel şüpheleri daha ziyade izale edecek olsa gerektir. Diğer taraftan bizim sulhumuz akdedilmiş olsa bile, Bolşevik muvaffakıyatı bize temas ettiği zaman, Avrupa'nın vaziyeti yine nezaket kesbedecektir. Çünkü Bolşeviklerle temas eden millet ya içtimai veya siyasi bir tevhid-i harekâta veya onun gelişine müsellehan muhalefete mecbur edilmiştir. Bizim de iki şıktan biri intihap etmekliğimiz lazımdır ki Düvel-i Müttefikanın bizim Bolşeviklere karşı sulh muhalefetimizi ümit edebilmeleri için birçok fedakârlıklarda bulunmaları ve laakal bir seneden beri muvakkaten işgal altında bulundurdukları gayrı Arabe'yi bize iade etmeleri icap eder. İngiltere, Fransa ve Yunanistan için ıztırar-ı tam altında karar verebileceklerdir. Ve bugün Düvel-i İtilafiyenin kendilerini böyle

bir ıztırara mahkûm görmedikleri muhakkaktır. Bizi tatmin ciheti mevzubahis olmazsa bizi kahretmeye ve binaenaleyh evvelemirde bütün esbab-ı mukavemetimizi kırmaya karar vermek lazımdır.

TÜRKİYENİN ESBAB-I MUKAVEMETİNİ İMHA ETMEK TEDABİRİ:

Bu tedabirin birincisi Türkiye'nin kati bir surette ihata ve muhasarasıdır. Türkiye elyevm Adalar Denizi ve Karadeniz sevahilinde ve Avrupa cephesinde kuvvetle berren ve bahren ihata edilmiştir. Suriye cephesi Hicaz'dan İskenderun'a kadar İngiltere ve Fransa tarafından kuvvetle, ihtiyaç ile, nifak ile ve halkın teslimiyet-i mütevekkilanesiyle muhat addolunabilir. Irak ve İran cephelerinin maddi bir surette ve suret-i mutlakada mesdut olmayan vaziyetlerde seri ve vâsi istifadelere tabiaten pek müsait değildir. Mesafeler geniş, ittisalat mefkut, milletler gayri müdrik ve zaten dahil-i memleket de işgal altındadır.

Türkiye'nin diğer cephesi Kafkasya'dır ki gayrı müsait sulh şeraitine karşı müsellah mukavemet kudretini kendisine en ziyade bahşeden cephe burasıdır. Türkiye Kafkasya'dan Bolşevik istilasını teshil ve onunla tevhid-i harekât etmekle garpten şarka doğru Anadolu, Suriye, Irak, İran ve Afganistan ve Hindistan kapılarını müthiş bir surette açmış olacaktır. Bu açık kapıları kapamak için Batum'dan itibaren müttefikler taarruzi harekât-ı sevk-ul-ceyşiye yapacak kuvvetleri süratle tedarik edemezler. Muktezi üss-ül-harekelere ise tabiaten malik değildirler. Böyle harekât ancak Batum'dan mevzubahis olabilir ki bu halde dahi Kafkasya ile Bahrihazer'in arasını tıkamak için Batum'dan itibaren dört yüz kilometreden fazla uzaklaşmak icap eder. Bu ahval karşısında Düvel-i İtilafiye, Bolşeviklerle Türklerin arasını Kafkas milletleri vasıtasiyle katetmek planını bulmuşlardır. Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, belki şimali Kafkas hükümetlerinin istiklallerini tasdik ederek onları celbettiler. Şimdi Bolşeviklerle uruşmalarını bir emr-i vaki yapmak için onları her suretle teşvik ve takviye etmektedirler. Bundan başka kuvvet sevkine de başlamışlardır ki bu kuvvet tesiriyle hem Bolşeviklerle müsademeyi tesri etmek ve hem de Kafkas milletlerinin gerek Türklerle ve gerek Bolşeviklerle herhangi temaslarını men ve murakabe eylemek fikrindedirler. Plan kemal-i ciddiyet ve istical ile tatbik olunmaktadır.

Eğer bu plan muvaffak olur ve Kafkas milletlerinin bize karşı kati bir set vaziyeti almasiyle memleketimiz mahsur kalırsa artık Türkiye için esbab-ı mukavemet esasından yıkılmış olur. Ondan sonra mevcudiyet-i siyasiyeleri tamamen zayi edilecek olan Anadolu Türkleri Düvel-i İtilafiye zabitleri kumandası altında müstemleke askeri olarak ordular teşkil ederek, hem Kafkasya milletlerinin İtilaf itaatinde tutulmasını ve Bolşevik seylabının durdurulmasını temin için kan dökeceklerdir. Bu halde Düvel-i İtilafiyeye teslimiyet-i mutlaka halinde dahi Türkler için feda-yi nefsetmekten kurtulmak emin değildir.

Binaenaleyh Kafkasya seddinin yapılmasını Türkiye'nin mahv-ı katisi projesi addedip bu seddi Düvel-i İtilafiyeye yaptırmamak için en son vasıtalara müracaat etmek ve bu uğurda her türlü tehlikeleri göze aldırmak mecburiyetindeyiz. Esbab-ı mukavemetimizi imha edecek tedabirin ikincisi fiilen mevcut olan idare-i müşterekeden bilistifade Türkiye'yi dahilinden oyarak inhidam ettirmektir. Bu hususa memlekette mevcut olan nifak-ı siyasi, İtilaf'ın elinde gayet iyi bir vasıtadır. İtilâfçılar bu vasıtadan ve bazı makamatın teslimiyet-i mutlaka temayülatından istifade ederek çalışmaktadırlar. Tabii ilk işler, Kuvay-i Milliye'nin inhilalini ve Türkiye elinde kalan esliha ve cephanenin gayrıkabil-i istifade kılınmasını evvelemirde temin etmektir.

Birinci derecede Kafkasya planı ve ikinci derecede inhidam-ı dahiliyi temine muktezi zamanı İtilafiyun, ancak zayıf ve müstereddit hükümetler sayesinde temin edebilirler. Çünkü bu kabil hükümetler İtilaf tazyikına serfüru ederek kuvay-i dahiliyenin inkişafını pek ziyade tahdit ettiği gibi efkârıumumiyeyi mütemadiyen havf-ü endişe içinde tutarak resmi ve gayri resmi mukarrerat ittihazına suret-i katiyede mâni olurlar. Bundan mada Düvel-i İtilafiye, İstanbul'un şayan-ı nazar olan bütün zevatiyle dahilî, haricî akla gelebilecek bütün mehafili ile bilvasıta temas ederek millete bila inkıta gayri vazıh ve gayri sahih ümitler telkin etmektedirler. Bu telkinat dahi zayıf bir hükümetin bahşettiği zamanı tezyit ve teshil etmektedir. Bu suretle kazanılan zamanlardan istifade ederek İtilafiyun nihayet Türkiye'nin muhasarası ve inhidam-ı dahilisi tedabirini ikmal edecekler ve ondan sonra maskelerini birdenbire atarak İstanbul'da vâsi mikyasta tevkifata, mahsur Türkiye'nin muhtelif cephelerinde tahşidata ve abluka tedabirine başlayacaklar ve aynı zamanda hükm-i idam mahiyetinde şerait-i sulhiyelerini tebliğ edeceklerdir.

İşte şubat 336'da aleyhimize tatbik edilmekte olduğunu gördüğümüz plan budur. Bu planın teşrihi bize teveccüh eden tedabir ve vezaifi göstermektedir. Bu tedabir bervech-i atidir:

Şark Cephesi'nde resmi veya gayri resmi seferberlik yaparak Kafkas seddini arkadan yıkacak tahşidata başlamak; yeni Kafkas hükümetleriyle ve bilhassa Azerbaycan ve Dağıstan gibi İslam hükümetleriyle müstacelen temasa gelerek İtilaf vaziyetine karşı kararlarını ve vaziyetlerini anlamak; Kafkas milletleri bize set olmaya karar verdikleri halde harekât-ı taarruziyemizi tevhit için Bolşeviklerle anlaşmak, dahilen teşkilat-ı milliyeyi son derece tevsi ve takviye ve esliha ve cephane ve malzememizi vermemek için silah istimal etmektir.

En mühim vazife ise İtilafın zaman kazanmasına meydan vermemek ve onu, maskesini atıp memleketin bütün anasır-ı mukavemetini tevhit edecek vesile itasına icbar eylemektir. Bunu ancak vaziyeti bu suretle muhakeme eden kati karar sahibi bir hükümet yapabilir. Zaten Şark Cephesi'nde kuvvet istihazaratı ve şiddetle mukavemet gibi bazı nikat münhasıran böyle bir hükümet hudutlara müteallik sulh şeraitimizi ve bu şeraitin kabulünü tehire takatimiz kalmadığını resmen ilan ile beraber hıtta-ı şarkiyeye müteallik yukarıdaki tedabire ve memleketin hın-i hacette Anadolu'dan idaresini mümkün kılacak ihzarat-ı saireye bilfiil tevessül eylediğini de izhar eyler. Buna karşı İtilâfçılar kati niyetlerini irae etmek mecburiyetindedirler. Eğer bu niyet bizimle müsademeyi kabul şeklinde tecelli ederse biz bu müsademeye, iki ay sonra vaki olacağından daha müsait şerait dahilinde ve İtilaf manzumesinin hazırlığını daha ikmal etmemiş bulunduğu bir zamanda dahil olacağız.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için müstacel bir vazife, vaziyet-i siyasiyenin icabatına muvafık tedabiri, hükümetle tam bir matabakat-ı efkâr dahilinde ittihaza imkân olup olmadığını bir an evvel kestirmektir. Eğer böyle bir hükümet ihdasına imkân yok ise –maatteessüf ümitbahş olmaya sebep görünmüyor– aldanmayarak bu vaziyeti şimdiden müşahede ve kabul etmeliyiz. Bunun üzerine ittihaz edeceğimiz tedabir, Heyeti Temsiliye arkadaşlarımızı derhal İstanbul'dan çekmek, derhal Kafkas milletlerine müracaat etmek ve derhal yukarıda bildirilen tedabire gayri resmi fakat fiili olarak teşebbüs etmektir. Bu hatt-ı

hareket dahilinde dahili ve harici inkıta-ı münasebatın ne vakit ve ne suretle vukua geleceğini tahmin etmek kabil değildr. Fakat işler bir defa bu yola girdikten sonra inkıta-ı münasebet herhalde uzak görülmemelidir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

(*Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, sayı 55 ve *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 59, Ağustos 1972, s. 9)

FAHREDDİN ALTAY'I VE BİRLİKLERİNİ KUTLAMA

(12.4.1921)

İkinci İnönü savaşlarında gösterdiği başarısından dolayı yazılmıştır.

12. Kolordu Kumandanı Fahreddin Beyefendiye

12 Nisan 37

Yorulmak bilmeyen bir azimle tarihe ve bize parlak misaller ilave eyleyen uzun ve yorucu yürüyüşlerle düşmanı bila fasıla takip ederek meydan-ı muharebeye yetişen *12. Kolordu kıtaatının düşmanı kati hezimetini isbat eden Dumlupınar Meydan Muharebesinde* pek büyük bir şeref hissesi olduğunu kemal-i şükranla yadederek ve zatıâlileri ile kumandanız altındaki kahraman kıtaatı tebrik eylerim efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal
(F. Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, s. 294)

HASAN İZZET PAŞA HAKKINDA

(23.4.1921)

İnebolu Mevki Kumandanlığına

Ankara, 23.4.1921

İstanbul'dan İnebolu'ya gelmiş olan Hasan İzzet Paşa Hazretlerinin Ankara'ya hareket edip etmediğinin, hareket etmişse gününün bildirilmesini rica ederim.

Mustafa Kemal

(*Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* sayı 74-76, Kasım-Ocak 1973-1974, s. 33)

ŞEKER BAYRAMINI TEBRİK

(11.6.1921)

Ankara Belediye Riyasetine

İstiklal-i vatan için kıyam eden Anadolu'nun tuttuğu mukaddes reha yolunda idrak eylediği üçüncü bayram münasebetiyle en samimi tebrikâtımı takdim eder ve mesai-i milliyede temenni-i muvaffakıyat eyleyerek işbu tebrikimin umuma iblağını rica ederim.

T.B.M.M. Reisi
Mustafa Kemal

(*Hakimiyeti Milliye,* 12.6.1921)

RASİM FERİT BEY (TALAY) HAKKINDA

(9.6.1921)

İçişleri Bakanlığına

Ankara, 9.6.1921

İstanbul'dan Gülnihal vapuruyla İnebolu'ya gelecek olan Dr. Rasim Ferit Beyin Ankara'ya gelmesine müsaade edilmesini rica ederim.

T.M.M.M. Reisi
Mustafa Kemal

(*Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* sayı 74-76, Kasım-Ocak 1973-1974, s. 33)

ALBAY NACİ BEY HAKKINDA

(26.8.1921)

İnebolu'da Miralay Naci Beyefendiye

Ankara, 25.8.1921

Geldiğinize memnun oldum. Ankara'ya hareket etmeniz rica olunur.

Mustafa Kemal

Milli Savunma Bakanı Refet Paşa Hazretlerine

25.8.1921

İnebolu'ya gelen ve görev talebinde bulunan Miralay Naci Beye Ankara'ya hareketini yazdım. Kendisinin talim ve terbiyede ve mektep müdüriyetinde tecrübeleri dolayısiyle tensip buyurulacak bir görevde kullanılması rica olunur.

Mustafa Kemal

(*Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* sayı 74-76, Kasım-Ocak 1973-1974, s. 33)

MADAM GAULİS'YE SAKARYA CEPHESİNDEN ÖZEL MEKTUP

Bilindiği gibi Madam Berthe Georges-Gaulis, Kurtuluş Savaşımızı yazılariyle desteklemiş Fransız kadın yazarıdır. Atatürk'le yaptığı röportajları ve O'ndan aldığı mektupları Paris

gazetelerinde yayımlamış, sonradan bunları kitap haline de getirmiştir. Gaulis'nin yazıları Kurtuluş Savaşı döneminde Paris gazetelerinden aktarılarak İstanbul gazetelerinde de yayımlanmıştır. Bunlardan biri de, Atatürk'ün Madam Gaulis'ye gönderdiği 5 Eylül 1921 tarihli mektup Tevhidiefkâr gazetesinin 26 Aralık 1921 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Bu mektup, Raşit Metel tarafından aynı kaynaktan aktarılarak "Atatürk ve Donanma" yapıtına (s. 26) da alınmıştır. Çeviri fazla ağdalı ve çetrefildir. Bu mektup, Naşit Uluğ tarafından "Hayat Tarih Mecmuası"nda da yayımlanmıştır. Bu çeviri daha duru ve düzgündür. Gaulis'nin mektubunu bu kaynaktan aktarıyoruz:

Madam,

Sevimli mektubunuz, bana verdiğiniz haberler ve Fransa'ya henüz dönmeden, hakikat ve adalet adına açtığınız cesur ve takdire değer mücadeleniz için teşekkür ederim.

Bu vesileyle, her şeyden önce, hakkımızı korumak, cesur ve talihsiz milletimin, hiçbir vicdan azabı duymayan ve insanlık duygusundan yoksun kişiler tarafından yapılan vahşice tecavüz yüzünden katlandığı müthiş acıları bütün dünyaya tanıtmak için sarfettiğiniz enerji karşısında ne kadar minnettar kaldığımı bildirmek isterim. Haklı davamıza sizin gibi ateşli ve samimi savunucuların kazandırdığı manevi zaferin değerini pek çok takdir etmekteyiz.

Şu son iki ayın olaylarının ana hatlarını tabii biliyorsunuz; Temmuz ayının yarısında, Yunanlılar, 1918 ilkbaharında Almanlar'ın yaptığı gibi, bir ilerleme kaydettiler; bunu kendilerine çok pahalıya mal etmeye süratle çalışıyoruz. Bu ilerlemenin sonunda Millet Meclisi üç aylık süre için memleketin askeri kuvvetlerinin yüksek komutası ile ilgili anayasa ile tasarrufunda bulunan bütün hakları ve lüzum görüldüğü kadar kuvvetlerimizin sayısını azami hadde çıkarmak yetkisini bana vermişti.

Halen, genel karargâhımda bulunmakta ve Ağustosun ikinci haftasından beri kesin olarak yenmek ümidiyle yeni bir saldırıya geçmiş olan Yunanlılarla savaşmaktayım. On beş günden beri devam etmekte olan korkunç bir savaş, kızgın saldırıları tamamen püskürtülen Yunanlıların takattan düşmesi ile biteceğe benziyor.

Askerlerimizin kahramanlığı ve bütün milletin takdire değer bir sadakatle bana yaptığı noksansız yardımından kuvvet alarak, saldırganı memleketimden kovacağımı kuvvetle ümit etmekteyim. Temmuz ayındaki ilerlemesi sırasında, düşman işgal ettiği bölgelerin, sizin dört ay büyük bir cesaretle gezmiş olduğunuz bölgeler gibi aynı katliama ve yakıp yıkılmaya uğradıklarını size söylemeye bilmem lüzum var mı?

Her tarafta cinayet, yangın, yağma ve düşmanların sefilane geri çekilmesi... Senelerce ve belki de asırlarca Anadolu, bu alçaklığın hâtırasını ve bunları yapanlara karşı derin kinini muhafaza edecektir..

Aramıza, kızınız Matmazel Gaulis ile beraber gelmek arzusunda olduğunuzu bana bildirdiler. Böyle yorucu ve zor bir seyahati bir daha göze aldığınız takdirde sizin ve matmazelin de en büyük kıvançla karşılanacağınıza emin olabilirsiniz.

Sizi yakında Anadolu'da görmek ümidi ile en iyi hislerimizin ifadesine inanmanızı rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

(*Hayat Tarih Mecmuası,* Ekim 1972, sayı 9, s. 18, 19)

SAKARYA MUHAREBESİNDE DURUM

(8.9.1921)

Başkomutan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilen Sakarya Muharebesi'yle ilgili askerî durum hakkındaki rapor Trabzon Milletvekili Hüsrev (Gerede) Bey tarafından okunmuştur. İki maddelik bu rapor aşağıya aynen alınmıştır.

1- Sağ cenahımızda Karayavşan istikametinde icra edilen keşf-i taarruzi neticesinde düşmanın iki alayı pek perişan bir surette Çaldağı eteklerine kadar çekilmiştir. Kıtaatımız Karayavşan sırtlarını işgal etmiştir. Düşmandan esir alınmış, esliha ve teçhizat iğtinam edilmiştir. Düşmanın buradaki zayiatı 500 maktuldür.

2- Sol cenahımızda keşf-i taarruzi icra eden kıtaatımız devamlı ve şedit bir muharebeden sonra düşman siperlerine girmiştir. Kıtaatımızın girdiği bu siperler üç hattan ibaret olup İngiliz bombalariyle dolu bulunmuştur.

Burada düşmanın iki yüz kadar maktulü sayılmıştır. Düşmandan hafif ve ağır makineli tüfekten mada miktarı henüz malum olmayan bomba ve silah iğtimam olunmuştur. Bu mıntakanın diğer aksamında keşf-i taarruzi icra eden kıtaatımız oldukça kesif piyade ve makineli tüfek ateşine maruz kalmışlardır. Bu sabahki tarassudat netayici de bu mıntakada düşmanın kuvvetli olarak tutunduğu mahiyetinde idi. Tayyarelerimizin keşfiyatına nazaran düşmanın sunuf-i muhtelifeden mürekkep bir kolunun gayri muntazam surette Sivri cenubundan garbe doğru yürümekte olduğu ve Çaldağındaki düşman kuvvetlerinin azaldığı görülmüştür.

M. Kemal
(*Hakimiyeti Milliye*, 9.9.1921)

ASKER AİLELERİNE YARDIM HAKKINDA

(16.9.1921)

Mustafa Kemal'in, askerlerimizin geride bıraktıkları ailelerine yardım hususundaki genelgesi üzerine yurdun her yönünde geniş bir kampanya açılmıştır. Bu arada Söke Merkez Kurulu Başkanı Nihat Bey'in 150 asker ailesine maaş bağlandığı hakkındaki telgrafını Atatürk şöyle yanıtlamıştır:

Aydın Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesine

Mıntakanızdaki asker ailelerine maaş tahsisi suretiyle ifa edilen hidemat-şayan-ı takdir ve teşekkürdür. Geride millete vedia olan asker aileleri ne derece mazhar-ı teshilât olurlarsa cephedeki kahraman askerlerimizin gösteregelmekte oldukları fedakârlık da o nispette artacaktır.

T.B.M.M. Reisi Başkumandan
M. Kemal
(*Hakimiyeti Milliye*, 17.9.1921)

YAPITLARINI SUNAN TAHİR KARAUGUZ'A TEŞEKKÜR

(9.5.1922)

Zonguldak Halkevinin yayın organı olan ve Behçet Kemal Çağlar'ın başyazarlığını yaptığı Karaelmas dergisi sahibi Tahir Karauğuz'un sunduğu kitaplara Atatürk'ün cevabı:

Ankara, 9.5.1922

Zonguldak İstihbarat Müdürü Tahir Karauğuz Beye

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü sene-i devriyesi münasebetiyle yazılan şiiri havi 23 Nisan 38 tarihli mektubunuzu ve "Orduya Armağan", ve "Orta Anadolu'da Yunan Faciaları" unvanlı iki kitabınızla beraber 1 Mayıs 38 tarihli mektubunuzu memnuniyetle aldım. Hissiyat-ı vataniyelerine teşekkür eder ve hidemat-ı milliyede mazhar-ı muvaffakıyet olmanızı temenni ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

"Karaelmas" dergisi, yıl 1939, sayı 2, s. 53'teki klişesinden)

TRİKUPİS'İN KILICININ KÂZIM ÖZALP'A ARMAĞAN EDİLMESİ

(2.9.1922)

Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazretlerine

Muharebe meydanında Birinci Kolordu ve Cenup Ordusu Kumandanı General Trikupis'in eşyası arasında iğtinam olunan kılıcını zatı-âli-i biraderanelerine takdim ediyorum efendim.

2 Eylül 38
M. Kemal

(Belgenin orijinalinin fotokopisi ve *Hakimiyeti Milliye,* 9.9.1922)

TÜRKİYE-İNGİLTERE SİYASAL İLİŞKİLERİ ÜZERİNE

(13.9.1922)

İzmir'de İngiliz Başkonsolosu Sir Harry Lamb, 12 Eylül 1922 günü Mustafa Kemal'le görüşmüştür. Başkonsolos, bu görüşme ile ilgili olarak İngiltere Dışişleri Bakanlığına verdiği bilgide Mustafa Kemal Paşa'nın: "Hükümetinin kendini Büyük Britanya ile savaş halinde saydığını, bu bakımdan İstanbul Yüksek Komiserliği ile onun temsilcisi olarak bir başka makamı tanımadığını" ifade ettiğini bildirmiştir.
Konsolos'un bu bildirisi İstanbul'daki Yüksek Komiserliği ile İngiliz Dışişlerinde tepki yaratmıştır.
İngiliz Akdeniz Filosu Başkomutanı Amiral Brock, aldığı talimat üzerine 13 Eylül 1922 günlü bir yazı ile sorunun açıklığa kavuşturulmasını rica etmiştir. Mustafa Kemal bu başvuruyu aşağıdaki mektupla yanıtlamıştır:

Amiral, Başkomutan B. Brock,
İzmir limanında demirli Iron Duke
Ekselans,

Sayın Sir Harry Lamb'le gayri resmi bir görüşme yapmış bulunuyorum; Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne akredite edilmiş bir temsilci ile değil. Bana göndermek zahmetinde bulunduğunuz mektubunuzun esasını teşkil eden Ekselans Nureddin Paşa ile yapmış olduğunuz mülakatın şöyle cereyan ettiği tarafıma bildirildi:

Ekselans Amiral –Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Büyük Britanya'ya karşı tutumunun ne olduğunu ve İngiliz hükümetiyle kendisini savaş halinde addedip etmediğini lütfen açıklar mısınız?

Ekselans Nureddin Paşa –Bu soruya cevap verebilmem için Britanya Hükümetinin bizimle savaş halinde veya dost mu olduğunu bizzat benim size sormam gerek.

Bu soru iki taraf arasında dostça müzakere edildikten sonra:

Ekselans Amiral –İlişkilerimiz barışçı olduğuna göre uluslarımız arasında kabul edilen usullere saygı gösterilmesi tabiatiyle gereklidir.

Nureddin Paşa –Pek tabii ekselans; fakat bu anda aramızda siyasi ilişki yoktur. Bu kabil ilişkilerin kurulması birtakım formalitelere tabidir.

Nureddin Paşanın görüşlerine ben de katılırım. Yani, savaş halinde olmadığımız halde henüz siyasi ilişkiler kurulmamıştır. Bunların kurulması için bazı formaliteler elzemdir.

Gayri resmi mektubunuza cevaben şunu tavsiye etmek isterim: Her iki hükümet mutat usule başvurarak ilişki kurabilirler.

Büyük Millet Meclisi Başkanı
Başkomutan
Mustafa Kemal
İzmir, 13.9.1922

(Public Record Office FO. 371/7895 E P778/6951 kaynağına dayanarak *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 51, Aralık 1971, s. 8)

HİNDİSTAN HİLAFET MERKEZİ'NİN ZAFERİ TEBRİKİNE CEVAP

(26.9.1922)

HİNDİSTAN HİLAFET MERKEZİ KOMİTESİ

Cutanî Hazretlerine

Paris Mümessilimiz Ferit (Tek) Beyefendi vasıtasiyle şahsım ve kahraman ordumuz hakkında ibzal buyurulan kıymettar takdirat ve tebrikâtınıza İzmir'de muttali oldum. Hintli kardeşlerimizin her vesileden bilistifade hakkımızda izhar etmekte bulundukları temenniyat ve tezahürat-ı mahsusaya arz-ı teşekkür eder, takdim-i hürmet eylerim.

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal
(*Hakimiyeti Milliye*, 27.9.1922, s. 2)

DEMİRYOLLARI PERSONELİNE TEŞEKKÜR

(2.10.1922)

Demiryolları İşletme Müfettişliğine

İstihsal-i zaferde pek kıymettar muavenetleri sepkeden şimendifer memurin ve müstahdeminin hakkımda izhar eyledikleri hissiyattan dolayı teşekküratımın iblağını rica ederim.

Başkumandan
M. Kemal

(*Hakimiyeti Milliye,* 3.10.1922, s. 3)

NURETTİN PAŞANIN ELEŞTİRİ VE ÖNERİLERİNE YANIT

(5.11.1922)

Kurtuluş Savaşı'nda Birinci Ordu Komutanlığı yapmış olan Nurettin Paşa, zaferden sonra barış görüşmelerinin başlamak üzere olduğu bir dönemde bir rapor sunmuştur. Paşa bu raporunda Türk Ordusunu –mütareke koşullarına aykırı olarak– silâhlı çatışmaya itmek, Rum ve Ermenilerin hepsini yurtdışı etmek gibi gereksiz öneriler ileri sürmüştür. Mustafa Kemal'in, zaferi âdeta kendisi kazanmış gibi bir eda da taşıyan bu rapora verdiği yanıt aşağıdadır:

Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine

3.11.338 tarihli tezkere-i devletlerine merbut Birinci Ordu Kumanlığının 20.10.1338 tarih ve 201 numaralı mütalaanamesini okudum. Mezkûr mütalaaname muhteviyatı başlıca üç noktada temerküz ettirilmiştir:

1- Garp Cephesi ordularının mesut zaferle neticelendirilen harekât-ı askeriyesini tenkide,

2- Mudanya Mukavelenamesi netayicini tenkide,

3- Sulh konferansında heyet-i murahhasamızın suret-i hareketine dair nesayihe.

Bundan başka Garbi Anadolu'da gayri müslim anasırın memleketten ihracı hususunda bilcümle ordu mensuplarının gösterdikleri gayret-i vatanperveranenin kendi şahıslarına inhisarını ima edercesine Anadolu'daki Rum ve Ermenilerin ihracı hususundaki arzularına tamamen müsait bulunulmamış olduğuna ve bundan sonra memlekette mevcut tekmil Rum ve Ermenilerin ihracını talep ve bu hususta mesuliyetin halen ve atiyen şahsında temerküzüne amade olduğu beyanatıdır.

Taarruz fikir ve teşebbüsünün ve suret-i icrasının yegâne mürevviç ve amili olmak üzere kendi şahıslarını ileri sürmek gibi tarih-i harbi tağyir ve tahrife dair olan beyanları ise şayeste-i makal olmak değerinden dun olduğu için bittabi tashihi ile izaa-i vakit etmekten içtinap edeceğim. Başkumandanlığın Birinci Ordu Kumandanının bâlâdaki mütalaasına cevabı sıra ile berveçhi atidir:

1- Vaki olmayan hususatta dürüst telakki edilmeyecek tarzda ve bilhassa hakikati tahrif ve irtikâp olunmuş hatalardan mütegafil bir surette mütalaatta bulunulmaktadır.

2- Mudanya Konferansı netayicinin ne derece lehimize mütecelli olduğunu takdirde adem-i isabet-i tamme gösteren lüzumsuz beyanat.

3- Heyet-i murahhasaya memur zevatın yüksek evsafını tanımakta tegafül, Hükümetin ve Meclisin salahiyetine tecavüzü mutazammın hodserane mütalaat olmak üzere telakki edilir.

Anadolu'daki Rum ve Ermenilerin tehcir ve imhaları hususundaki temayülatı, bir devlet adamının ancak memleket ve milletin zararını kabul etmeden takip etmemesi lazım geleceği fetanet ve siyasetten arî avampesendane sözlerden başka bir şey değildir. Mesuliyeti deruhte etmek hususunda ise gösterilen kahramanlığa asla lüzum yoktur. Devlet ve milletin tedvir-i umurunu deruhte edenler her türlü mesuliyeti en yüksek derecede omuzları üstünde kemal-i cesaret ve iftiharla tutan insanlar olduğunu bilmek mecburiyetindedir.

Bâlâdaki cevabın aynen Birinci Ordu Kumandanlığına iblağiyle beraber mevzubahis ettiği hususat, muhtelif nokta-i nazarlardan ehemmiyet-

li görülmüş olmakla beraber muhabere ile tavzih ve tesbiti müşkül olduğundan kariben bizzat Birinci Ordu Karargâhına giderek bütün alakadaran ile meseleyi hal ve fasledeceğimin tebliğini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

5.11.1338 saat 8 evvel 5.11.1338 saat 10.30 sonra da telefonla Yaver Ali Beye yazdırılmıştır.

Ahmet Muzaffer
(*Akşam*, 1 Mayıs 1964, s. 5)

MACARİSTAN AMELE BİRLİĞİNİN KUTLAMA TELGRAFININ YANITI

Macaristan Tabaat-ı Umumiye İttihadı ve Milli Amele Birliği Cemiyeti'ne

(26.12.1922)

Muzafferiyat-ı milliyemizden dolayı şahsıma ve halaskâr Türk Ordusuna karşı izhar olunan hissiyat-ı muhabbetkâraneye ve temenniyat-ı halisaneye beyan-ı teşekkürat eyler, memleketinizin husul-i saadetine matuf mesaide muvaffakıyet-i tammeye mazhariyetinizi bilmukabele temenni ederim efendim.

Gazi M. Kemal
(*Hakimiyeti Milliye*, 27.12.1922)

VİYANALI BİR KIZIN TÜRK ZAFERİ ÜZERİNE BESTELEDİĞİ MARŞ VE ATATÜRK'ÜN TEŞEKKÜRÜ

(4.1.1923)

Viyanalı Leopaldine König adındaki genç bir kız, Atatürk ve Türk zaferi üzerine bestelediği marşın notalarını 29 Aralık 1922 günlü bir mektupla Atatürk'e göndermiştir. Genç kız

mektubunda, Birinci Dünya Harbi'nde yenik düşen Avusturya'nın içinde bulunduğu kötü durumu belirtmiş, Türkiye'nin, yeniden doğuşunu sağlayan bir adama sahip bulunmasındaki mutluluğa değinmiştir. Atatürk de Viyanalı genç kıza aşağıdaki mektupla karşılık vermiştir:

Ankara, 4.1.1923

Matmazel,

Duygulu ve ince bir ruhun acılarının ifadesi olan mektubunuzu ve milletimizin kazandığı zaferi dile getiren marşınızı aldım, çok teşekkür ederim.

Adalet, geç olsa bile, mutlaka bir gün doğacaktır. Bu, Tanrının yaratma gücünün değişmez bir kanunudur. Onun için, sevgili vatanınızın bugünkü durumu sizi üzmesin. En yakın bir zamanda ülkenizin de kurtuluş ve bağımsızlığa kavuşmasını dilerim, matmazel.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Başkumandan
Mustafa Kemal

(Cumhurbaşkanlığı Arşivi A. 5-3, D. 80, F. 1-692-695'te kayıtlı olup M. Rauf İnan tarafından kopye edilen otantik belgeden aktarılmıştır.)

AMERİKAN MİLLETİNE BEYANNAME

(Şubat 1923)

Amerikan Senatosu'nun 26 Şubat 1923 tarihli oturumunda senatör Mr. Oven'in teklifi ile Atatürk'ün Amerikan milletine hitaben yayımladığı beyannamenin zapta geçmesine karar verilmiştir. O gün Senatoda okunan beyannamenin metni aşağıdadır:

Büyük Amerikan Milletine,

Siz, zulüm ve istibdadı kendi vatanınızdan tardettiniz. Siz, uzun ve kanlı bir mücadeleden sonra kendi hürriyet ve istiklalinizi istihsal ederek hâkimiyet-i ammeye müstenit demokratik bir devlet ve kuvvetli bir medeniyet tesis ettiniz. Küreiarzın diğer tarafında diğer bir millet var ki o da aynı hürriyet, aynı istiklal ve aynı demokrasi uğrunda mücadele ediyor, kan dökülüyor. Bu mefkûrenin saffet ve ulviyetine karşı nazarlarınızı tağlit etmek istiyorlar. Bu propaganda amilleri, ya birtakım cahil mutaassıplar veyahut yeni kazandığımız hürriyeti imha ve bizi ondan mahrum etmek isteyen gizli ve aşikâr düşmanlarımızın âlet-i icrasıdırlar. Yalanlara ve iftiralara inanmayınız.

Hürriyet ve istiklal uğrunda harp eden ve tıpkı sizler gibi dünyada terakki ve adalet amili olmak için samimi bir surette mücadelede bulunan Türk halkına kalbinizi açık bulundurunuz.

Gazi Mustafa Kemal

(*Hakimiyeti Milliye*, 22.3.1923, s. 1)

YENİ MEKTEP MECMUASI'NA TEŞEKKÜR

(Şubat 1923)

Hıfzırrahman Raşit (Öymen) Bey 1922 yılında Samsun'da yayımladığı, sahip ve müdürlüğünü yaptığı "Yeni Mektep" mecmuasında "Mustafa Kemal Paşa ve Türk Vatanı" başlıklı bir yazı yazmıştır. Aşağıdaki mektup, bu derginin armağan edilmesi üzerine Gazi tarafından yazılmıştır.

Yeni Mektep Mecmuası Müdüriyetine,

Mecmuanızı ve mektubunuzu aldım. Ümid-i ati olan vatan yavrularının terbiyesine matuf mesainizde muvaffakıyetiniz temennisi ile beyan-ı tebrik ve teşekkür ederim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

(*Yeni Mektep*, yıl 1, sayı 8, 15 Şubat 1339, s. 1)

ARMAĞANINDAN ÖTÜRÜ SAADET HANIMA TEŞEKKÜR MEKTUBU

(3.3.1923)

Merhum Osman Nuri Paşa'nın eşi Saadet Hanım, 1 Mart 1923 tarihinde Gazi'ye mavzer biçiminde altından bir kurşun kalem armağan etmiş ve bir mektupla da bağlılıklarını ve minnet duygularını bildirmiştir. Atatürk de aşağıdaki mektupla cevap vermiştir:

Saadet Hanımefendiye,
Erkânıharp feriklerinden merhum
Osman Nuri Paşa refikası
Göztepe-İstanbul

Ankara, 3 Mart 39

Muhterem Hanımefendi,

Kıymetli hediyenizi aldım. Rakik ve necip hissiyatınızın beliğ bir ifadesi olan yazılarınızı okudum. Memnuniyetimin derecesi çok yüksektir. Bundan dolayı en samimi teşekkürlerimi arza müsaraat eyliyorum.

Biz aziz vatanımıza ait olan mesai ve mücahedatımızda sarfına mecbur olduğumuz kuvveti; halkın ruh ve vicdanından iktibas ve sizin gibi yüksek his ve ruhlu annelerin kuvvet-i kalbine istinat ediyoruz.

Bu vesile en derin hürmet ve muhalesetimin kabulünü rica ederim hanımefendi.

Gazi Mustafa Kemal

(*Hakimiyeti Milliye,* 5.3.1923, s. 1)

AMERİKADAKİ VATANDAŞLARIMIZA YARDIMLARINDAN ÖTÜRÜ TEŞEKKÜR

(12.3.1923)

Atatürk'ün aşağıya aldığımız yazısı, Amerika'daki Türkler tarafından kurulmuş olan "New-York Teavün Cemiyeti" tarafından çıkarılan "Birlik" gazetesinde 10.4.1923 tarihinde yayımlanmıştır. Gazetenin birinci sayfasında Mustafa Kemal'in bir de kalpaklı ve mareşal üniformalı resmi vardır. Resim, şu tümce ile armağan edilmiştir: "Amerika'da Türk Teavün Cemiyetine. 8.11.1922."
Gazetede, şu bilgiler de yer almaktadır: "Nüshası 10 senttir. 10 günde bir çıkar, İslâm cemaatinin menfaatine hizmet eder yegâne Türkçe gazetedir. Naşiri New-York Teavün Cemiyeti'dir. Abone bedeli senevi 4 dolardır."
Yazının metni şudur:

Amerika'daki Dindaşlarımıza,

Ankara, 12.3.39 (1923)

İstihlas ve istiklal-i vatan mücahedesinde şehit düşen kahramanların yavrularını müreffeh ve mesut etmeye çalışan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti vedaatiyle evlad-ı şüheda haklarında Amerika'da bulunan dindaşlarımızın göstermiş ve göstermekte bulunmuş oldukları hissiyat-ı âlicenabane ve yüksek alâka ve insaniyetperverane fevkalade memnuniyetimi mucip oldu. Uzak ufuklardan Türkiye kahramanlarının evlatlarına dest-i muavenet uzatan zevat-ı âliyeye suret-i mahsusada arz-ı teşekkür eylerim.

Bugün adetleri yüz binleri geçen bikes vatan yavrularının daima derhatır buyurulacağından kuvvetle ümitvar bulunduğumu arzeylerim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi Mustafa Kemal

(*Birlik* –New-York'ta yayımlanmıştır– gazetesi, 10.4.1923, s. 1)
[Nazan Baran'ın özel koleksiyonundan.]

KÜTAHYA-BALIKESİR HATTININ AÇILIŞI

(23.4.1923)

Kütahya-Balıkesir tren hattı 23 Nisan 1923 tarihinde törenle işletmeye açılmış, B.M.M. Reisi Kâzım (Özalp) Paşa bu nedenle Gazi'ye halkın şükran duygularını yansıtan bir telgraf çekmiştir. Gazi de aşağıdaki telgrafla karşılık vermiştir:

Kâzım Paşa Hazretlerine
B.M.M. Reisi

Kütahya-Balıkesir demiryolunun işletmeye açıldığını bildiren telgrafnamenizden pek mütehassis oldum. Bu münasebetle muhterem halkın Cumhuriyet Hükümeti ve şahsım hakkında izhar ettiği samimi duygulardan dolayı teşekkürlerimi arz ile sevinçlerine iştirak ederim. Gözlerinizden öperim.

Reisicumhur
Gazi M. Kemal
(*Cumhuriyet*, 25.4.1923)

YAPIT ÇEVİRİSİ İÇİN SAFFET BEYE MEKTUP

(2.7.1923)

Saffet Beyefendiye,

2 Temmuz 1339 (1923)

"Les Partis Politiques sous la III. Republique" namındaki 540 sayfalık eserin 8 Temmuz 1339 tarihine kadar bir hafta içinde Türkçeye çevrilmesine acil lüzum hâsıl olmuştur. Eser, on parçaya ayrılarak aynı zamanda tercüme edilmek üzere arkadaşlara dağıtılmıştır. Zatıâlinize de bir hisse takdim ediyorum. Lütfen müddeti içinde tercümesiyle beraber iade buyurulmasını rica ederim.

Tercümede mümkün mertebe aslından ayrılınmamasını ve mürettiplerin okuyabilecekleri gibi açık ve okunaklı tebyiz ettirilmesini de ayrıca rica ederim. Başlangıçta ve sonunda natamam cümlelerin tercümesi tamamlanır efendim.

Gazi M. Kemal
(*Cumhuriyet,* 10 Kasım 1940)

AMACA DÖNÜK ÇALIŞMALAR

(17.1.1924)

Atatürk yanında eşi Latife Hanım da olduğu halde "İzmir Sanat Mektebi"ni ziyaret ederek okul defterine şunları yazmıştır:

Bir ay evvel mektebi ziyaret etmiştim. O zamanki meşhudatımla bu gün gördüklerim arasında mühim müspet farklar vardır. Çalışılıyor, mesai ümitbahş noktaya müteveccihen şayan-ı memnuniyet bir surette yürüyor. Türkiye Cumhuriyeti mensuplarının daima bu hakikati ve ciddi ihtiyacı nazar-ı dikkatte bulundurmalarını bu vesile ile hatırlatırım.

Gazi M. Kemal
(*Hakimiyeti Milliye,* 18.1.1924, s. 1)

FİLORİNALI NAZIM BEYE MEKTUP

(16.2.1924)

Aşağıdaki mektubun klişesi Filorinalı Nazım Bey'in "Cumhuriyet Marşları" yapıtında yayımlanmıştır.

İzmir-Göztepe
16/2/1340

Filorinalı Nazım Beyefendiye

Leyle-i celile-i regaibin tebriki münasebetiyle irsal buyurulan 9 Şubat 1340 tarihli mektubunuzu aldım. Hakkımda perverde ettiğiniz samimi hissiyatın ve kudret-i şairanenizin yeni ve yüksek bir eseri olan manzumeleri de okudum, teşekkür ederim.

Cumhuriyetin takviye ve i'lası hususunda kalem ve fikir erbabının ifa edeceği hizmet, bittabi pek şumüllü ve müessir olur. Bu yoldaki mesainin daima tahsin ve takdir ile karşılanacağı da şüphesizdir efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal
(*Cumhuriyet Marşları*, İstanbul 1340)

MUSUL SORUNU İLE İLGİLİ SEYYİD MUHAMMED'E ÖZEL MEKTUP

(1.8.1925)

Mektup, Fethi Tevetoğlu tarafından "Hayat Tarih Mecmuası"nda yayımlanmıştır. Araştırmacı, mektubun kaynağı ve niteliğine ilişkin olarak şu bilgileri vermektedir:

"Kerkük Türklerinin günümüzdeki tanınmış mücahit ve yazarlarından dostum Ata Terzibaşı, bana Atatürk'ün Musul, Süleymaniye ve Kerkük'le ilgili son derece değerli tarihi bir mektubunu lütfettiler.

1 Ağustos 341 (1925) tarihini taşıyan bu tarihi vesika, sağ üst köşesinde Atatürk'ün resmi ve altında "Cumhuriyet Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri" yazılı, sol üst köşesinde de Türk sancağı ve arması basılı bir kâğıt üzerinde kaleme alınmış, "Mücahid-i muhterem sâdattan Seyyid Muhammed ve akrabalarına" yazılmış bir mektuptur.

Seyyit Muhammed Cebbarî, üç kola ayrılmış bulunan Cebbarî Aşireti'nin Kerkük merkezindeki reisidir. Cebbarî Aşireti'nin bir kolu Suriye'dedir ve araplaşmıştır. İkinci bir

kolu Cebbarî köylerinde yaşayanlardan ibarettir ki bunlar da Türklüklerini kaybetmiş ve Kürtleşmiş bulunmakla beraber Türklüğe karşı sevgi ve bağlılık duyarlar.
Millî Mücadele yıllarında aşiretin reisi Seyyid Muhammed Cebbarî idi. O zaman Uceymi Paşa ile birlikte Musul davası için çalışan Seyyid Muhammed Cebbarî, Musul'un Türk İdaresinde kalmasına büyük çaba harcamıştır. Burada sunduğumuz tarihi vesika, konu ile ilgili olarak Atatürk tarafından Seyyid Muhammed Cebbarî'ye yazılmış bir mektuptur. Aslı Kerkük'te Cebbarî ailesi nezdinde bulunan bu tarihi vesikanın fotokopileri Kerküklü Türklerin elinde, Atatürk'ün bir aziz hatırası ve muhakkak bir gün gerçekleşecek bir milli vasiyeti olarak taşınmakta ve saklanmaktadır..."
Mektubun metni:

Mucahid-i muhterem sâdattan Seyyid Muhammed ve akrabalarına

Memleketin bir cüz-i layenfeki olan Musul'un ahalisinin kariben halas bulacağına itikat ve itimat olunarak öteden beri devam eden mücahedatınızda berkarar olmanızı selamet ve saadet-i atiyeniz namına hamiyet-i malumenize terk eylerim.

Türkiye Hükümetinin şefkati ve Musul'un hükümetimize aidiyeti hasebiyle ati-i karipten asla kat'ı ümit etmeyerek zulümlere karşı yüksek bir cidal ile münevver bir istikbal temin olunması din kardeşlerimizin huzur ve saadeti için kıymettardır.

Halâs günleri kariptir. Şems-i istihlasın tuluuna saburane müterakkip bulunulmasını hatırlatır, Cenab-ı Vacib-ül-vücut'tan cümleye muvaffakıyetler temenni eylerim.

1 Ağustos 341 (1925)
Mustafa Kemal

(*Hayat Tarih Mecmuası,* 19 Kasım 1972, sayı 10, s. 6, 7)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE TEŞEKKÜR

(11.6.1926)

Meclis, 10 Haziran 1926'da yaptığı 118. oturumda tatil kararı almıştır. Meclis, bazı milletvekillerinin verdiği önerge üzerine o tarihte Bursa'da bulunan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya "hürmet ve muhabbetlerinin arzına" karar vermiştir. Gazi, Meclis'in telgrafına aşağıdaki telgrafla karşılık vermiştir:

Bursa, 11.6.1926

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa Hazretlerine

Meclis-i âlinin tatil-i içtima ederken âcizlerini pek kıymetli tevecc üh ve muhabbetle taltif etmesini kemal-i hürmetle tebelluğ eyledim. Her içtima senesi memlekete feyiz ve saadet temin eden Meclis-i âliye şükran ve tazimatımın arzını istirham eylerim efendim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal
(*Hakimiyeti Milliye*, 13.6.1926)

KÂZIM (ÖZALP) PAŞANIN FERİKLİĞİNİ TEBRİK

(30.8.1926)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Birinci Ferik Kâzım Paşa Hz. ne

Büyük Zafer'in dördüncü senesini idrak ederken Birinci Ferikliğe terfilerini tebrike fırsatyab olmakla bahtiyarım. Bu vazifeyi ifa eylerken zatıdevletlerinin Türkiye Cumhuriyetinin tesis ve teyidine ve vatanın halâsına esas olan Millî Mücadele'de ve muharebe meydanlarında sebkeyleyen fedakârane mesaisini takdirkârane tahattur ediyorum.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal
(Kâzım Özalp, *Milli Mücadele 1.*, s. XV)

ATATÜRK'ÜN "MİLLET" VE "MİLLİYETLER PRENSİBİ" HAKKINDAKİ NOTLARI

(1926)

"... Okuyucularımıza sunduğumuz bu notlar 1926 yılında tutulmuştur. Üzerinde çalışılmış, düzeltmeler yapılmıştır. ... Atatürk... en yoğun çalışmayı 1927 yılında C.H.P.'nin büyük kurultayında söylediği NUTUK'u hazırlarken yapmıştır. Okuyucularımıza sunduğumuz notlar da, bu ebedi eserin hazırlık çalışmalarına dahildir. Ve Büyük Nutuk hazırlık dosyasındadır. Notlarda görüleceği gibi millet kavramı, milliyetler prensibi önemli kaynaklara temas edilerek dile getirilmiş, tarihi olaylar geniş ve uzak perspektifleriyle ele alınmıştır.

... Notları okuyucularımıza sunarken, yalnız BİLİNMEYEN bir belgeler toplamını yayımlamak görevini yerine getirmek değil, fakat onun kadar önemli olan Atatürk'ün araştırıcı, tartışmalara yer veren liderlik özelliğini de belirtmek arzumuzdan ileri gelmektedir."

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi belgenin niteliğini böyle açıklıyor. Derginin saptadığı metinleri aynen aktarıyoruz.

Millet-Nation

Millet, aynı toprak parçası üzerinde oturan, aynı kanunlara tabi, ahlak ve dil birliği halinde yaşayan insan topluluğuna denir. Fransız Milleti, Alman Milleti, İspanyol Milleti denir. Kullanırken çoğunlukla "millet" kelimesiyle "kavim" kelimesi karışır. Fakat şu farkla ki millet kelimesiyle siyasi kuruluş anlaşılır. Kavim "peuple" kelimesi ise her şeyden önce kök bağını ve ırkı hatırlatır.

Yahudi kavmi bugün bütün dünya yüzeyine dağılmış olup bir millet anlamına gelmez. Bununla beraber, Polonya'da olduğu gibi, bir kavmin milleti, geleceği yok olduğu halde yaşayabilir ve birçok milletler aynı

hükümdarın idaresi altında birleşebilir. (Rusya-Avusturya.) Bugün, milliyetler prensibi denildiği zaman, siyaseten ayrılmış, aynı ırktan insanların bir millet halinde birleşmek istemeleri, arzuları anlaşılır. İtalya, Almanya zamanımızda bu prensiplerin tatbiki için örnektir.

Millet (Sosyoloji)

Millet adı verilen insani toplanma (topluluk) tarihi süreçten daha eskidir. Kök birliği, varlık benzeyişleri, ahlak yakınlığı, tarihi veya siyasi akrabalık, aynı ülkede yaşamak şartıyle, aynı zamanda tamamen veya kısmen bir arada bulunması gerekli unsurlardır. Bu sebeple, her halkı ayrı olarak düşündükçe bu fikri bilimsel olarak tanımlamak imkânı yoktur. Irk, dil, din, hükümet kesinlikle insanların millet halinde birleşmelerine yardım etmiştir. Fakat, çeşitli dilleri konuşan ve çeşitli görüşlere sahip olan çeşitli ırklardan kurulmuş milletler de vardır. Bunun gibi, siyasi kuruluşlarla ayrılmış veyahut Yahudiler gibi bütün dünya üzerine yayılmış, dağılmış oldukları halde birbirlerine sıkı milli bağlarla bağlı kalmış topluluklar da vardır. İngilizlerle Kuzey Amerikalılar, İspanya ahalisi ile Güney Amerikalılar ve Portekizlilerle Brezilyalılar; Fransa ile Doğu Belçika; Almanya ile Doğu İsviçre ahalisinde olduğu gibi aynı dili konuştukları halde aynı millete bağlı olmayanlar da vardır.

Bazı milletler, birbirinden esaslı bir şekilde farklı ırklardan kurulmuşlardır. Mesela, Rusya, Beyazlarla, Kızılderili insanların dirsek dirseğe bulunduğu Amerika gibi.

Din, milli hissin oluşmasında en kuvvetli unsurlardan biri kabul edilebilir. Buna karşılık bazı milletlerin içerisinde birbirine zıt dinlerin yan yana bulundukları da görülmektedir.

Bütün bu sonuçlara göre, bütün kavimlere (toplumlara) kelimenin tam anlamı ile uygulanması mümkün olacak surette millet kelimesinin mantıki ve gerçekçi bir tanımlanmasını yapmak zordur. Çünkü insan toplulukları çok çeşitlidir.

Ernest Renan 1882'de yayımladığı "Bir Millet nedir?" isimli eserinde "Çin, Mısır ve eski Babil'de olduğu gibi büyük insan yığınlarını, Yahudi

ve Araplarda olduğu gibi kabileyi, Atina ve Isparta'da olduğu gibi siteyi, Acem ve Roma ve Şarlman İmparatorluğunda olduğu gibi dini bağı korumak zorunda olmuş vatansız toplumları; Fransa ve İngiltere gibi ileri milletleri, İsviçre ve Amerika sistemi üzerinde kurulmuş birlikleri, ırkın veyahut daha çoklukla dilin Germenler ve Slavlar arasında oluşturduğu bir kavram olarak milleti tanımlamaktadır.

Bütün bu ayrı toplanmalara, topluluklara "millet" ismi vermek mümkün müdür?

Ernest Renan'a göre, çağdaş milletin kurulmasına yardım eden unsurlar, aynı bir hanedanın idaresi altında yaşayan, aynı merkezi örgütler tarafından idare edilen toplulukları birleştiren manevi bağlar olmuştur. Bu noktadan hareketle millet, gerçek olarak ancak Roma İmparatorluğunun dağılmasından sonra ortaya çıkmıştır.

Ortaçağda, bu İmparatorluğun özelliği, sakinlerinin çeşitli ırklara bağlı olmasıdır. Ve bu çağdaş anlamda bir devlet kurulmasına engel olmuştur. "Milletlerin varlığı Cermen istilasından başlar. Bazı istilacı milletlerin gücü, kendi isimlerini verdikleri ve bazı önemli yerlerde, birliği sağlamıştır. Avrupa'da bugün görülen kuruluşlar o devirlerin sonucudur. Bir Fransız, bir Burgondi, bir Lombardi ve özellikle Normanlar ilh... oradan gelmektedir. Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, İspanya çoğunlukla dolaşık yollardan ve binbir macera arasında milli varlıklarını yürütmektedirler. Bu çeşitli devletlerde, başka yerlerde mesela, Türkiye'de gördüğümüzün aksine olarak kaynaşma temsili olarak sağlanmış veya oluşmuştur. Bu birleşmelerin birinci sebebi galip ve mağluplar tarafından aynı dinin, Hıristiyanlığın kabulü olmuştur. İkinci sebebi de galiplerin kendi dillerini unutmalarıdır. Bir üçüncü unsur Cermenlerin Latin kadınlarla evlenmeleridir. Sonuçta, genel olarak galiplerin mağluplar tarafından massedilmeleri (asimile) başlıca sebebidir.

Fransa'da milli birliği yaratan hanedan bağıdır. İtalya'da bu birlik uzun çalışmalar sonunda fikri alanda oluşmuştur. İtalya'da hükümran olan hanedan, millete aynı emelde olmaksızın yalnız çalışmanın içinde, fikri çalışmanın içinde aktif rol oynamıştır.

Avusturya-Macaristan'da ayrılık kesindir. Bir Avusturya Devleti vardır. Fakat bir Avusturya milleti yoktur. Diğer memleketlerde, İsviçre-de, Belçika'da, Felemenk'te hükümet şekli ne olursa olsun milliyet toplumların doğrudan doğruya kendi arzu ve iradelerinin eseridir. Bu sebeple,

Pruhdon'un söylediği gibi "milliyet ortak siyasi müesseselerin (kurumların) veya merkezi idarenin cebir (zor) sonucudur" görüşü, doğru değildir. Fakat doğru olan şudur ki aynı toprak parçası üzerinde yaşayan ve millet haline gelen toplulukların ortak siyasi kuruluşlar tarafından idare edilmesi gerekir.

Prudhon'un eseri bir an için etkili olmuş görünmektedir. Bizzat Fransa, krallar tarafından idare edilmeden evvel derebeylik zamanında da millet idi. Onun siyasi kuruluşları komşu ülkelerin ve özellikle İngiltere'nin taarruzlarına şiddetli ve etkili bir biçimde karşı koyduğu için ve bu karşı koymada ısrarla gereğini yaptıkları için merkeziyete dönmek sağlanmış ve merkeziyet gelişmiştir. Tehlikeyi hisseden Fransız vilayetleri, korumak arzusuna büyük ölçüde zorunluluk duydukları için merkezi bir kuvvet etrafında toplanmışlardı. Fakat Fransa zaten vardı. İngiltere'de de derebeylik ve çeşitli unsurların varlığına rağmen coğrafi durumunun sonucu milli birlik krallıktan önce oluşmuş bulunuyordu.

Spencer'in "Sosyoloji Prensipleri" isimli eserinde belirttiği gibi, İngiltere ve Fransa ayrı ayrı insan topluluklarının bu iki memleketin geçirdiği derebeylik devrinden sonra ruhen birleşmeleri onların bir millet haline gelmelerine yardım etti. Fransa milleti, İngiliz milleti, Alman milleti, Napolyon'a karşı yapılan muharebelerin sonucudur. Bu suretle daha eski zamanlara çıkılırsa, önce kuvvetsiz küçük devletlere ayrılmış Yunanlıların İranlılarla savaşmak için birleştikleri görülür. Yunan milleti o zamandan başlar.

Savaşlar, insan topluluklarının birleşmesinde en güçlü etkenlerden biri olmuştur. Milletlerin nasıl kurulduğu arandığı zaman, bunun tamamen başka bir unsur ile karıştığı görülür. Bu da toprak parçasının şeklidir. (Coğrafya.) Fakat bunun ilişkilerde kesin bir prensip, devletlere tabii (doğal) hudut olarak nehirlerin, dağların gösterilmesidir. Bunun önemi, keyfi bir hareketle hudutsuz parçalanmalara sebebiyet verebileceğinde görülür. Ernest Renan'ın deyişiyle "stratejik unsurlar"dan söz açılmaktadır. Hiçbir şey bu durumda yeterli değildir. Zorunluluk karşısında pek çok fedakârlıkta bulunmak gerekli olur. Fakat bütün bunların bir hududu (haddi) vardır. Aksi halde, bütün dünya kendine en uygun ve askeri hareketin gereği olanı ister ki bunlar sürekli savaşlara sebep olur. Hayır, toprak, milleti mevcut ırki bağından fazla bir şey yapamaz. Toprak; çalışma, uğraşma alanıdır. İnsan ise ruhdur.

İnsan, kavim denilen (insan topluluğu) mukaddes şeyin meydana gelmesinde temel unsurdur. Yalnız maddiyat bu oluşum için yeterli değildir. Bir millet, tarihin derin devrimlerinin verimli olan manevi unsur manevi bir ailedir. Toprak parçasının şekli ile ortaya çıkmış bir grup değildir.

Bu fikir üzerinde ısrarla duran Ernest Renan, millet hakkında geçici ve yetersiz unsurları ikinci derece unsurlar kabul ederek, insan topluluklarının iki şeyin birleşmesiyle millet haline geldiğini açıklamaktadır. Bunlardan birincisi zengin bir geçmişin mirasını paylaşmak, diğeri beraber yaşamak hususunda arzu ve fikir birliğidir. Beraber yaşamak hususundaki istek ve karşılıklı anlaşma sahip olunan mirasın korunmasında devam eden irade birliğinin sonucudur.

Geçmişte ortak zafer ve kurulmuş miras gelecekte ortaya çıkarılacak ve gerçekleştirilecek programların temelini kapsayacaktır. Beraber ıstırap çekmiş olmak, beraber sevmiş olmak, beraber aynı ümitleri yaşamış olmak, hudutlardan yabancıların giriş ve çıkışlarının kayıtlanmasından, gümrüklerden ve stratejik zorunluluklardan daha önemlidir. İşte milli birlik ve beraberlik zorununda ırk ve dil anlaşmamazlığına rağmen anlaşılması gereken budur. Fakat, ortak fikirlerin, belirsiz benzeyişlerin, ilk kök birliğinin ahlaki temeli kurmasına etkili olduğu da açıktır. İlk kök ve ırk birliği bunların etkilerini inkâr edemez. İnsan topluluklarının geçirdikleri uzun geçmiş ve birçok çağlar içinde ahlakın, geleneğin, hatıralarını, çıkarların özetle bugün milleti kuran her şeyin kutlu hazinesini korumakta dilin de önemli etkisini unutmamak gerekir.

Milliyetlerin Prensibi

Bir milletin diğer milletlere oranla doğal veya kazanılmış özel yetenekler, karakterler sahibi olması ve kendisini çevreleyen millętlerden farklı yaşayan bir varlık teşkil etmesi, genellikle onlardan ayrı olarak onlara paralel gelişmelere sahip bulunması olayına "Milliyetler Prensibi" denir.

Bütün milletlerin siyasi bağımsızlıkları yoktur. Fakat hepsi bunu isterler. Kendi hükümetleri olmayanlar, başkaları ile genel hükümler altında birleşmiş olanlar, kendilerini devletin diğer unsurlarından ayrılmamaya karşı bir himayeyi arzu ederler. Bir anlamda bağımsızlık teminatı sağlamaya çalışırlar.

Milliyetler prensibi, milliyetler sorunu kişi ve ortak özgürlük sorununun çözülmüş olması demektir. Bu esas fikir, aynı zamanda toplumlar için kendilerine coğrafi bir alan talep etmek ve bu haklarını kullanırken engel ve kısıtlayıcı bütün davranış ve tedbirlere karşı koymak hakkını verir ve bu hakkın ilanını hukuki kılar.

Geçmiş çağlarda, esaretin varlığı ve kişinin bu kısıtlanılalar içersinde gelişememiş kişilik haklarına sahip bulunamamış olması millet idealini ortaya çıkarmıştır. Millet idealinin savunması sağlanmıştır. Esaret ve çeşitli sınıfların varlığı ve bir tarafta büyük ayrıcalıkların, diğer tarafta esaretin bulunması ve bunların siyasi veya iktisadi sebeplerle ortaya çıkması toplumlarla birlikte yaşayan olaylar şeklinde görülmüştür.

Geçmişin bugüne oranla çok az bağımsız gruplarında pek az insan kendi benliklerini, kişiliklerini anlamış ve korumuş iseler, eğer pek az bir insan genel özgünlüğün yokluğu sebebiyle durumları bir ayrıcalık kabul edilmiş ise, işte bunlar gruplarında, toplumlarında milli hayatın birer unsuru kabul edilmiştir, milli hayatın meşalesi kabul edilmiştir.

Milli çıkarları, geleneğin korunmasını bu adamlar savunurlardı. Çoğunlukla, ortak sahip oldukları çıkarlardan yararlanma aksadığı veya yok edilmeye başlanıldığı zamanlarda bir tepki görülürdü. Bu tepki fikrinin uyanması bugün milliyetler prensibinin başlangıcıdır. Bu tepkiye erişmiş halkın, daha az hassas ve fakat o nisbette daha çok birbirine bağlı tabakaların da etkisini göstermemiş olması mümkün değildi. Bu sebeple esaret ve milliyet fikirlerinin uyuşamamış bulunduğu yolundaki fikirler doğru değildir. Aksine, ilk zamanlarda serbest ve her şeyden kayıtsız hayat barbarlığı meydana getirmiş, bazı kurallar ki, zamanımız uygarlığına şekil vermiş olanlar, gelişmeyi kademe kademe sağlamış ve bunlar birer atılım olmuşlardı. Bugün, millet halini alan eski toplumların bir veya birçok insanların hâkimiyetleri altında yaşamamış olmalarını tasavvur etmek mümkün değildir. O devirlerde kişi özgürlüğünden daha çok genel özgürlükler savunulmuştu.

Başka bakımlardan, demokratik devletin milliyet hislerinin gelişmesi için daha uygun bir ortam olduğu inkâr edilemeyen bir gerçektir. Devletin idaresine, bütün özel çıkarları kapsayan genel çıkarın savunmasına ortak olarak katılmak serbest bir memleketin vatandaşlarını az çok müstebit bir hükümdarın tebaasından daha ziyade birbirine kaynaştıracak, ortak oldukları maddi ve manevi servetlerin korunmasına daha çok sarılacaklardır.

Özgür olmayan milliyet, reyine bağlandığı güce itaat eder. Bu itaat, özgürlük olmadığı için milletin varlığını saklı tutar. Özgür insan için milliyet gerçek şansların ve ümitlerin kaynağıdır. Özgürlük ne kadar geniş ise bu konudaki hassasiyet de o kadar büyük olur.

Milletlerin varlığı, insan toplumlarının ortaya çıkması ile başlarsa da, milliyetler prensibi ilk defa Fransız devrimi tarafından açıklanmıştır. 22 Mayıs 1790 da Kurucu Meclis şunları ilan ediyordu:

"Fransız Milleti fütuhat amacı ile savaş yapmaktan ve herhangi bir milletin özgürlüğü aleyhine kuvvet kullanmaktan vazgeçmiştir."

Konvansiyon ise 19 Kasım 1792 de:

"Özgürlüklerini kazanmak isteyen bütün toplumlara kardeşlik ve yardım" vaadediyordu.

O tarihten sonra, müstakil toplulukların bir parçasını bir devletten diğerine nakleden siyasi anlaşmalar veya hanedan anlaşmaları kalmamıştır. Fransız ihtilali o tarihe kadar toplumların önemli bir isteğini veya filozofların düşüncelerini hukukan ortaya koymaktadır. 1795 tarihli İnsan Hakları beyannamesi (Hukuku Beşer Beyannamesi):

"Milletlerin âdetleri ve toprakları ne olursa olsun karşılıklı olarak bağımsızdırlar ve hâkimdirler; bu hâkimiyet ihlal edilemez. Her toplum hükümetinin şeklini düzenlemek ve değiştirmek hakkına sahiptir. Bir toplum diğerinin hükümetine karışmak hakkına sahip değildir. Bir toplumun özgürlüğüne tecavüz, bütün toplumlara tecavüz demektir." (der.)

İhtilal yeni bir amme hukuku ortaya çıkarmıştır.

Kişilerin özgürlüklerini elde etmeleri, kişilik haklarını kazanmaları, müstebit hükümdarların anlaşmalarını yenen ihtilalcilere esaret altında bulunan toplumları ve sönmüş bulunan milliyetleri kurtarmak fikrini telkin etti. Fakat savaşın beklenmedik gelişmesi ve Napolyon'un politikası

ilk seferlerin amaçlarını gözden kaybettirmiştir. Dünyaya özgürlük vermek isteyen Fransa yirmi yıl onu savaşın korkunç felaketleri içerisine atmıştı. Pek çok felaketlerle ezilen Avrupa kendisini esaret boyunduruğuna almak isteyen meşum adamı mağlup edecek kuvvet ve kudreti buldu. İhtilalin bu yoldan başarısızlığı milliyet prensibine hizmet etmiş oldu. Prusya'nın yıkılması ile sonuçlanan Alman Birliği Napolyon'un seferleri kadar milliyet prensibine yardım eden bir sebep olmamıştır. Mukaddes İmparatorluktan ayrılan parçalar, orada birliklerin en son noktasına eriştiler.

İhtilal propagandası ile gayrete gelen bazı milletler özgürlük ve bağımsızlıklarını istediler. Bütün Güney Amerika İspanyol hâkimiyetinden kurtuldu. Bu hakkı onaylayan Fransa, en zengin müstemlekesinin anavatandan ayrıldığını gördü. Bunu Balkan karışıklıkları, Yunanistan istiklalini Belçika-Felemenk, ve Avusturya-Macaristan'ın ayrılması takip etti. Polonya isyanını İtalya Birliğinin kurulması izledi. Nihayet Avrupa parçalandı.

Milliyet prensibinin ortaya çıkması, millet ve devlet tarihini doğurmuştur. Öğretimin ve siyasi özgürlüklerin gelişmesi çeşitli milliyetlerin, ekalliyetlerin aynı hâkimiyet altında toplanmasını eskisine oranla çok güçleştirmiştir. Hükümetler, için bu zorunluluğu görmek ve düzeltmek görevi ortaya çıkar. Bazan hâkim millet, mahkûm veya mefluç milletleri baskı altında tutar. Bu, müstemlekelerdeki genel usuldür. Bu usul, Avusturya'nın İtalya'da, Prusya'nın Polonya, Danimarka ve Fransız ırkına mensup eyaletlerinde; Rusya'nın Polonya'da kullandıkları usuldür.

Bazan hâkim millet mahkûmları temsile çalışır: Eski Romalıların, Fransızların ve Yeni Yunanlıların usulüdür. Temsil, Rusya Polonyasında veya Macaristan'da olduğu gibi güç ile aynı anlamda görülür. İsviçre ve Belçika'da ise çeşitli diller ve ahlak sahibi toplumlar birlikte yaşamaları sonucu kendilerine bir hukuk vermek ve bu hukukun sonunda temsil edilmek şeklinde yorumlanır. Fransız devriminin yarattığı demokratik hareket sonucu gittikçe, devlet ve milleti birleştirmeye çalışmaktadır.

Üçüncü Napolyon, hanedanının meşrutiyet prensibine karşı olarak milliyetler prensibinde yeni bir politikanın esasının bulunduğunu zannetti. Alman ve İtalyan Birliğinin kurulmasını onayladı.

Milliyetlerin başarısının savaşlara son vererek insanlar arasında ahenk kuracağı zannolunuyordu. Siyasi kuruluşlara özgü hak fikri gözden uzak tutularak hudut anlaşmazlıklarının çeşitli görüşlerden hareket edilerek hiçbir şekilde sonuçlanamayacağı kabul ediliyor ve ortak bir düşmana karşı birleşmek için milliyetlerin arzularının devamlı surette olumlu yönden gelişmesi bekleniyordu.

Bazı düşünürler ve sosyalistler için, milliyet fikri ancak geçici bir yarar sağlayacaktır. İstedikleri; sosyal felaketlere karşı daha iyi korunmak, daha iyi bir iş tipinin kadrolarını kurmaktır. Bunlara göre millet, geçici bir unsur olup, ırk, dil veya din farkı gözetmeksizin menfaat, his ve hakkın birleştirdiği toplumlar birliğine geçilecek ve millet yerini buna terk edecektir. Bu suretle millet ortadan kalkmaya mahkûm kabul edilmektedir.

Millet (Devletler Hukuku Bakımından):

Devletler Hukuku bakımından, millet, aynı toprak parçası üzerinde, aynı hükümete tabi fertlerin ve ailelerin tamamıdır. Denizlerin öte tarafında bulunan bir müstemleke dahi, milli ülkenin bir parçasıdır. Ahalisi uzak olmasına rağmen, tabi oldukları devletin tebaası, anavatanın azasıdırlar.

Diğer taraftan, aynı ve bir hükümete tabi olmak şartıyle millet, ahlak, dil ve kanunları çeşitli toplumları kapsayabilir. Genellikle, millet, devlet kavramı ile karıştırılır. ikisi bir değildir. Devlet, milletin ancak bir teşkilat unsurudur, örgütüdür. Nation kelimesi iştikakı (kökeni) gösteriyor ki millet kavramı, genel olarak kök birliği, aynı ırktan, aynı dilden ve aynı âdet ve aynı özel yeteneklere sahip ve aynı toprak parçasında birleşmiş insan topluluklarını gerektirir.

Devlet ise kanunların uygulanması ve ortak savunmanın sağlanması için toplumun kuvvet ve haklarının toplandığı güç ve kudret demektir. Devlet, milletin gözle görülür şeklidir. Bir araçtır.

Bir millete tabi kişiler milliyet (Tabiiyet) denilen bir bağ ile bağlıdırlar. Daha dar bir anlamda, özellikle doğuda, millet bir memlekette yabancı tabiiyette bulunan kişilerin toplamına denilir. Ve bunların konsolosluklarının yanında milletin temsilcileri denilen vekilleri vardır. Millet

meclisleri vardır. Buraya tacirlerin ve diğer tebaanın girmesi zorunludur. Bu meclisler konsolosların başkanlığında genel meseleleri kararlaştırırlar. Siyasi dilde en ziyade "Mazhar-ı müsaadeye sahip millet" demek, üçüncü bir millete verilen veya verilecek olan daha büyük menfaatlerin korunmasını temin etmek anlamındadır.

(*Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 74-75-76, Kasım-Ocak 1974-1975, s. 11 "Atatürk arşivi A: V-5, D. 82, F. 86/1-14" mikrofilm arşivi "Atatürk Belgeleri" bölümünden alınmıştır.)

NAKİ VE TAHSİN BEYLERE TÜRK HARFLERİYLE YAZDIKLARI MEKTUP NEDENİYLE TEŞEKKÜR

(19.8.1928)

Naki ve Tahsin Beylere

İstanbul
19.8.1928

Daire-i intihabiyeniz hakkında verdiğiniz malumata, bilhassa bu malumatı Türk harflariyle yazdığınız için teşekkür ederim.

Gazi M. Kemal

(Hıfzırrahman Raşit Öymen, *"Kültür ve Sanat"* dergisi, s. 63)

YENİ TÜRK ALFABESİNİN YARARLARI ÜZERİNE

(29.8.1928)

Atatürk'ün bu notları Dolmabahçe'de Türk Dil Kurumu'nun üçüncü toplantısında İsmet İnönü tarafından kürsüden okunmuş, bu notlar İbrahim Necmi Dilmen tarafından karatahtaya yazılmıştır. Yeni Türk alfabesinin yararlarına ilişkin üç maddelik notlar aşağıya alınmıştır:

1- Milleti cehaletten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini terkedip Latin esasından Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur.

2- Komisyonun teklif ettiği alfabe, hakikaten Türk alfabesidir, kâfidir. Türk milletinin bütün ihtiyaçlarını temin etmeye kâfidir.

"–Sarf ve imla kaideleri lisanın ıslahını, inkişafını, milli zevki takip ederek tekâmül edecektir. Muhakkaktır ki yeni harflerle lisana ve imlaya ilk şeklini vermek için komisyonun projesi en kısa ve en amelidir.

(*Vakit*, 30.8.1928)

ATATÜRK'TEN ALİ NACİ (KARACAN) BEYE İZMİR VAPURUNDAN TELGRAF

(14.9.1928)

Atatürk, 14 Eylül 1928 günü İstanbul'dan İzmir vapuriyle Karadeniz gezisine çıkmıştır. Atatürk aynı gün vapurdan telsizle İkdam gazetesi sahibi Ali Naci Karacan'a ve diğer bazı kişilere aşağıdaki telgrafı göndermiştir:

İkdam Gazetesi sahibi Ali Naci Beyefendiye

Karadeniz'in dalgaları içinde en çok mucib-i mahzuziyetim, kalbi hissim, samimi hatıram siz olmaktasınız. Bunu size ve adreslerini bilmediğim bütün kardeşlere, evlatlara iblağ ediyorum.

Gazi Mustafa Kemal

(*Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı I*, s. 243'te İkdam gazetesindeki fotokopiden.)

MUSSOLİNİ'YE TELGRAF

(17.9.1928)

İtalyan izcilerinin Türkiye'yi ziyareti ve Atatürk tarafından kabulü üzerine İtalyan Başbakanı Mussolini, Gazi'ye İtalyanca bir telgraf çekerek memnunluğunu belirtmiş ve saygılarını sunmuştur. Atatürk de aşağıdaki Türkçe telgrafla karşılık vermiştir:

İtalya Hükümeti Reisi Mr. Mussolini Hazretlerine

17 Eylül 1928

Türk gençliği, İtalya'nın, aralarında oğullarınız da bulunan güzide gençliğini kabul etmekle bahtiyar olmuştur. Aziz ekselans, samimi hürmetlerimi size teyit ederim.

Gazi Mustafa Kemal

(*Ayın Tarihi*, sayı 54, yıl 1928)

SAMSUN'A ÜÇÜNCÜ GELİŞİNİN TARİHLE SAPTANMASI

(18.9.1928)

Atatürk tarafından, Samsun'daki köşkte İnönü'ye beklerken yazılmıştır.

Samsun

18 Eylül 1928

Saat 8'i çeyrek geçiyor. Yazı odasındayım. İsmet Paşayı beklerken bu satırları yazıyorum.

Samsun'a üçüncü defa geliyorum. İlk gelişim malumdur. Tarihini, gözlerimin önünde büro üzerinde duran uzun sigara kutusunun kapağında okuyorum: 19 Mayıs 1335... Ondan sonra bir defa daha gelmiştim. Takriben dört sene evvel. Bu gelişimin tarihini yukarıda tespit ettim.

İsmet Paşa geldi, yazıyı bırakıyorum.

Gazi M. Kemal

(*"Samsun 15"* adlı yapıtın 44. sayfasındaki klişeden alınmıştır.)

"KAF", "KEF" SÖZCÜKLERİ ÜZERİNE

(30.9.1928)

Gemlik'ten "Gazozcu Haydar ve 12 arkadaşı" tarafından "Kaf, kef harfleri bizi şaşırtıyor. Buna da bir çare bulunması" diye çekilen telgrafı Atatürk aşağıdaki telgrafla yanıtlamıştır:

Okuma, yazmayı bir haftada öğrenmek gayretini gösterdiğinizden memnun oldum. Tebrik ederim. Arabi ve Farisi kelimelerde "kâf", "kef"in önlerine "he" gelmesi meselesiyle zihinlerinizi işgal ve teşviş etmeyiniz. Tespit edilmekte olan lugat bunu arzunuz veçhile halledecektir efendim.

Gazi M. Kemal
(*Cumhuriyet*, 1.10.1928)

YERLİ AYAKKABI ÖNERİSİ

(28.12.1928)

Atatürk 28 Aralık 1928 günü İstanbul Ayakkabıcılar Cemiyeti'ni ziyaret etmiş ve cemiyetin hatıra defterine şunları yazmıştır:

Kunduracılar servisinde gördüğüm her türlü ayakkabılar, sanatkârlarının çok ilerlemiş olduklarını ispat eden eserlerdir. Vatandaşlara yerli ayakkabılara rağbet göstermelerini tavsiye ederim. Yerli ayakkabılarını hariçten gelmiş gibi göstererek fazla fiyatla satış yapmak hevesine düşenler bulunduğunu söyleyenler oldu. Eğer bu doğru ise çok teessüfe şayandır.

Gazi M. Kemal
(*Cumhuriyet*, 29.12.1928)

ULUSAL DUYGU İLE DİL ARASINDAKİ BAĞ ÜZERİNE

(2.9.1930)

Sadri Maksudi (Arsal)ın "Türk Dili İçin" adlı yapıtına kendi elyazısıyle yazılmıştır.

2.9.1930

Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil şuurla işlensin.

Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk Milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.

Gazi M. Kemal

(*Atatürk ve Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1963, s. 71'deki belgenin fotokopisinden.)

MİLLETVEKİLİNDE ARANILAN NİTELİKLER ÜZERİNE

(7.4.1931)

Açık bulunan milletvekilliği için Konya'dan bir aday gösterilmesi gerekir. Atatürk, C.H.P. Genel Sekreteri Recep Peker'e, milletvekilinde bulunması gerekli nitelikleri 8 madde halinde dikte eder. Peker de bu nitelikte bir aday bulunması için 8 maddelik buyrultuyu şifreli telyazısıyle İkinci Ordu Müfettişi General Fahreddin Altay'a ulaştırır. Atatürk'ün dikte ettiği bu buyrultu aşağıdadır:

1- Namzet, mebus seçildikten sonra da çiftçi kalacak, hayatını terk etmeyecek, mesleğine daima sadık kalacaktır. Mebusluğunda tatil zamanında yine mesleğine ve mesleki iştigaline merbut kalacak, tatilinde köyünde aynı hayat tarzında yaşayacaktır.

2- Behemehal milliyetperver olacak, beynelmilel her cereyana aleyhtar bulunacak, gerek Meclis'teki hal, vaziyet, söz ve faaliyetinde ve gerek meslektaşları ile temaslarında daima bu nokta-i nazarı takip edecektir.

3- C.H. Fırkasına ve onun bütün prensiplerine, akidelerine, hareketlerine tam sadakat sahibi olacak ve mebusluğu müddetince bu vaziyetini muhafaza edecek, mutaassıp olmayacaktır.

4- Meclis'teki hayatında hal ve vaziyeti ve kıyafeti esas memleketindeki gibi olacak, Meclis içtimalarına ve her yere kasketi, poturu ile gelecek, gündelik hayat ve yaşama tarzını değiştirmeyecek, yalnız merasim günlerinde herkes gibi frak-jaket- redingot giyecek.

5- Yeni harflerle az çok okur yazar olacak, bu hususta eksikliği varsa Meclis'teki hizmeti esnasında çalışıp tamamlayacak.

6- Konuşurken zeki ve akl-ı selim sahibi olacak, çok yaşlı ve mütegallibe olmayacak.

7- Mücadele-i Milliyede bir lekesi olmaması, muhitinde nazar-ı dikkati calip bir kusur ve sevimsizliği bulunmamalı. Milli Mücadelede hizmet etmeleri ve intihabatta ve diğer vesilelerde fırkamıza hizmet etmiş olması arzu olunur. Hiç olmazsa muarız bulunmamış olmalı, fırkaya kaydı yoksa derhal yaptırılmalıdır.

8- Bu esasları tesbit edecek mahiyette imzalı bir mebusluk talepnamesi verecek.

(Fahreddin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, s. 442)

DEVLET REİSLERİNİN TEBRİKLERİNE CEVAPLAR

(11-17.5.1931)

Roma'da Victor Emanuel Hazretlerine

11.5.1931

Yeniden Türkiye Reisicumhurluğuna intihabım dolayısiyle Zat-ı Haşmetanelerinin tebrikâtını ihtiva eden telgrafnameden çok mütehassis olarak Zat-ı Haşmetanelerinin bu nazikâne eser-i dikkatlerine teşekkür eder ve kendilerinin şahsi saadetleri ve İtalyan milletinin refahı için en samimi temennilerimi takdim ederim.

Gazi Mustafa Kemal

(*Cumhuriyet*, 11.5.1931, s. 3)

Alâ Hazret-i Akdes-i Hümayun Şehinşah-ı İran
Rıza Şah Pehlevî

17.5.1931

Yeniden Reisicumhurluğa intihap edildiğimden dolayı vaki olan tebrikât-ı şahanelerinden pek mütehassis oldum. Kalbi teşekküratımı ve Zat-ı Şahanelerinin saadetleriyle İran milletinin refahı için en samimi temenniyatımı takdim ederim.

Gazi M. Kemal

(*Cumhuriyet*, 18.5.1931)

Sovyetist Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı
Merkezi İcra Komitesi Reisliğine

17.5.1931

Türkiye Cumhuriyeti Riyasetine tekrar intihabım münasebetiyle göndermek lütfunda bulunduğunuz nazikâne telgrafnameden mütehassis olarak en samimi teşekkürlerimi ve şahsınız ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı halkı için beslediğim en iyi temennileri kabul buyurmanızı rica ederim.

Gazi M. Kemal
(*Cumhuriyet*, 18.5.1931, s. 3)

TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE

(31.5.1932)

Başbakan İsmet (İnönü) Paşa ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey 1932 yılı Mayıs'ında Roma'ya resmi bir ziyaret yaptıktan sonra Türkiye'ye dönmeleri vesilesi ile İtalya Kralı Victor Emanuel ile Başbakan Mussolini, bu temasların mevcut dostluğu daha da kuvvetlendirdiği hakkında Gazi'ye birer telgraf çekmişlerdir. Gazi de aşağıdaki telgraflarla karşılık vermiştir:

Haşmetlu İtalya Kralı Victor Emanuel Hz.ne

İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü (Aras) Beyin ziyaretleri münasebetiyle keşide buyurulan lütufkâr telgrafnameden dolayı zat-ı haşmetpenahilerine har teşekkürlerimi arzederim. Zat-ı haşmetpenahilerinin bu kıymettar eser-i hatırnüvazilerinden dolayı pek mütehassis olarak takdim eylediğim samimi dostluk hissiyatının teminatını ve kendilerinin saadeti ile büyük dost memleketin refahı için beslediğim temenniyatın kabulünü rica ederim.

Aras'ın İtalya Gezisi Nedeniyle
Benito Mussolini'ye Telgrafı

(31.5.1932)

Kıymettar telgrafnamenizden pek mütehassis olarak İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Beyin büyük dost memleketinde gördükleri samimi ve dostane hüsn-i kabulden dolayı har teşekkürlerimi takdim ederim.

Bu ziyaretin büyük ve asil İtalyan milleti ve büyük dostumuz yüksek ve şerefli Duçe tarafından gösterilen hüsn-i kabulün iki memleketi yekdiğerine bağlayan sağlam ve samimi dostluk rabıtalarını daha ziyade sıkılaştırmaya yardım edeceğine kani bulunmaktayım. En iyi temenniyat ve sarsılmaz dostluklar.

Gazi M. Kemal
(*Cumhuriyet*, 1.6.1932, s. 4)

BALIKESİRLİLERE İLTİFAT

(22.8.1932)

Meclis Reisi Kâzım (Özalp) Paşa'ya 22 Ağustos 1932 gününde Balıkesir Halk Partisince bir şölen verilmiştir. Özalp bu şölen sırasındaki izlenimlerini ve bağlılık duygularını Gazi'ye tegrafla sunmuş, Gazi de aşağıdaki telgrafla karşılık vermiştir:

Çok sevdiğim yurdun ve bütünün parçalarından birine kavuştuğunuzu bildiren tel yazısını sizi çok seven arkadaşlarla birlikte okuduk. Balıkesirlilerin büyük istekle kavuştukları Büyük Bütünün Kurultay Başbuğuna sözleriyle gösterdikleri sevgi, tıpkı hepimize, Bütünümüze gösterilmiş gibi yüksek anlardı.

İstediğim şudur: Bütün Balıkesirlilere Bütün için, yurt için kendimizi unuturcasına yapmak istediğimiz şeylerden söyleyiniz.

Oradaki yüksek kumandanlarımıza, zabitlerimize, askerlerimize, cumhuriyetin büyük idarecilerine duygularınızı söylerken benden de onlar için duygulu bağlılığımı söyleyiniz. Size, sizi dinleyeceklere, tel yazınızı dinlemiş olan birlikle beraber ben de onur dilerim.

Reisicumhur
Gazi M. Kemal
(*Cumhuriyet,* 23.8.1932, s. 3)

TÜRK DİLİ ÜZERİNE

(29.8.1932)

Milli Türk Talebe Birliği, kurulan "Dil Cemiyeti" ile dilimizde özleşmeyi amaç tutan atılım nedeniyle Gazi'ye bir telgraf çekerek "tazim ve şükranlarını" sunmuşlardır. Gazi de aşağıdaki telgrafla yanıt vermiştir.

Milli Türk Talebe Birleştirme Heyetine

Dilimiz çok zengindir, güzeldir. Bunu ortaya çıkaracaklar sizin gibi duygusu derin, yorulmaz Türk gençleridir. Türkçemizi günün en ileri bilgi dili yapmak değerli araştırmacılarınızdan beklenir. Sizlere uğurlar dilerim.

Gazi M. Kemal
(*Cumhuriyet,* 30.8.1932, s. 1)

AHMET RASİM BEY AİLESİNE BAŞSAĞLIĞI

(22.9.1932)

Merhum İstanbul Mebusu Ahmet Rasim Beyin kızları Rasime, Sadiye hanımlara ve oğulları Şeyda ve Osman beylere,

Değerli babanızın ölümü büyük kayıptır; çok acı duydum.

Gazi M. Kemal
(*Cumhuriyet,* 23.9.1932, s. 1)

DEPREM DOLAYISİYLE YUNAN MİLLETİNE TAZİYE

(2.10.1932)

Yunan Reisicumhuru Aleksandr Zaimis'e

Zelzelenin Yunanistan'da tevlit ettiği felaket haberini büyük bir teessürle haber aldım. Yunan milletinin uğradığı zayiattan dolayı taziyetlerimi ve bu çetin imtihanda Yunan milletine karşı duyduğum derin samimiyeti zatıâlilerine arzederim.

Gazi M. Kemal

(*Cumhuriyet*, 3.10.1932, s. 3)

TÜRK DİL KURUMU'NA DİREKTİF

(Ekim 1932)

Atatürk'ün dikte ettiği bu direktifler hakkında Ruşen Eşref (Ünaydın) şu bilgileri vermektedir:
"Bu yapraklardaki yazılar gerçi benim kendi el yazımdır; bu yapraklardaki sözlerin yüksek kıymeti ise bu direktifleri ve düşünceleri başından sonuna kadar doğrudan doğruya Büyük Atatürk'ün dikte edip not ettirmiş olmalarıdır."
Gazi'nin Çankaya Köşkü'nde Ekim 1932'de (gün belirtilmiyor) dikte ettiği direktifleri aynen aşağıya alıyoruz:

Madde: 1- Derleme defterleri ve kılavuzlar derhal ve nefis surette bastırılacak.

Madde: 2- Bültenin nefis ve cazip şekilde derhal bastırılması.

HATIRA: Maarif Vekili Beyefendi bunlar için lazım gelen parayı size temin buyururlar. Ben de kendisiyle görüşürüm.

2- Şimdiki Anadolu Kulübü binası ayın 21. gününe kadar T.D.T.C. Merkez Heyeti'ne devir ve teslim olunacaktır.

1- Bu hususta kulüp komite heyeti ile temasa geçilecektir. Bu hususta komitenin haberi vardır. Keyfiyet tarafınızdan Maarif Vekili Beyefendiye bildirilecek ve bundan Başvekil Paşaya da malumat verilecektir.

Diğer İstanbul ve vilayet gazeteleri de Hakimiyet-i Milliye'nin açtığı sütuna benzer daimi sütun açacaklar. Bu hususta gazete başmuharrirleriyle konferans yapılacak.

1- Müşküllerinizin hallinde daima Başvekil İsmet Paşaya müracaat edeceksiniz, başka kimseye değil.

2- Üzerinize aldığınız mühim dil işinde muvaffak olmak için temasında bulunacağınız her resmi dairenin faydalı nokta-i nazarlarını dinleyeceksiniz. Güzel neticeler vadeden sözleri memnuniyetle dinleyeceksiniz. Fakat bunları fiile kalbetmek için ne yapmak, nasıl yapmak lazım geldiğinde, karşılaşacağınız müşküllerin halli için yine Başvekil İsmet Paşaya müracaat edeceksiniz.

3- Benim size bu tavsiyelerimi yapmak için tabii tereddüt caiz değildir. Siz bu hususlarda tereddüde düştükçe müracaat edeceğiniz zat Başvekil İsmet Paşadır.

4- Çünkü her büyük işin ehli ve faili olduğu gibi bu işin de yüksek amili İsmet Paşadır.

Gazi M. Kemal

(*Tarih Vesikaları Dergisi,* sayı 11, Şubat 1943, s. 323-324)

DEPREM DOLAYISİYLE ROOSEVELT'E TAZİYE

(20.2.1933)

Amerika Cumhurbaşkanı Franklin Roosevelt'e

Birleşik Amerika'da vuku bulan felakete dair haberlerden pek müteessir olarak zatıdevletlerine en hararetli taziyetlerimi arz ve dost Amerikan milletinin duyduğu derin matemden Türk halkının çok samimi bir surette hissedar olduğunu iblağ ederim.

Gazi M. Kemal

(*Cumhuriyet,* 21.3.1933)

TÜRK-YUNAN DOSTLUK ANDLAŞMASI NEDENİYLE YUNAN CUMHURBAŞKANINA TEBRİK TELGRAFI

(15.9.1933)

Aleksandr Zaimis
Yunan Cumhurbaşkanı

Yalova, 15 Eylül 1933

Memleketlerimiz arasında yeni bir "d'Entente Cordial"e yeni bir inkişaf vermek suretiyle Yakın Şark'ta sulh davasına hizmet edecek olan bu tarihi hadisenin bütün ehemmiyetini müdrik olan zatıâlilerine en hararetli tebriklerimi arzederim. Bu münasebetle gerek zatıdevletlerine ve kahraman Elen milletine takdiratımı ve derin muhabbetlerimi izhar edebildiğimden dolayı bahtiyarım.

Gazi M. Kemal
(*Cumhuriyet*, 19.9.1933, s. 3)

TÜRK-YUNAN PAKTI NEDENİYLE KONDİLİS'İN KUTLAMA TELGRAFININ YANITLANMASI

(15.9.1933)

Başvekâlet Vekili M. Kondilis Hazretlerine

Atina

Telgrafınızın ihtiva ettiği çok dokunaklı ve duygulu sözler beni derin bir surette mütehassis etti. Bundan dolayı zatıâlilerine ve Elen Vükela Meclisi'nin diğer mümtaz azasına teşekkür ederim.

Türk-Yunan "Pacte d'entente cordial"i, çok doğru olarak işaret buyurduğunuz gibi, Yakın Şark için bir sulh ve sükûn vasıtasıdır. Bu suretle yalnız memleketimiz kendi ihtiyaçlarına tekabül etmekle kalmayacak,

aynı zamanda vazifelerini müdrik her devlet adamı tarafından en ziyade takdis ve anudane müdafaası lazım gelen ve davaların en yükseği olan sulh davasına hizmet etmek suretiyle bu mıntakadaki bütün milletlerin menfaatlerine de faydalı olacaktır. Binaenaleyh hükümetlerimiz bu misakı müzakereye hüsn-i suretle intaç etmekle iyi bir surette mülhem olmuşlardır. Kendilerini hararetle tebrik etmek isterim.

Mamafih bu misak, ehemmiyeti ne kadar büyük olursa olsun, terakkiden bir an hali kalmayacak –buna eminim– ve kendisine mukadder hedefe doğru yürüyecek olan Türk-Yunan tekâmülünde bence ancak bir merhale teşkil eder.

Yüksek takdiratımın ve muhabbet hislerimin kabulünü arkadaşlarınıza iblağını zatıâlilerinden rica ederim.

Gazi M. Kemal
(*Cumhuriyet*, 16.9.1933)

SOVYET İHTİLALİNİN YILDÖNÜMÜNÜ KUTLAMA

(15.11.1933)

M. Kalinin Hazretlerine
Sosyalist Sovyet Şuralar İttihadı
İcra Meclisi Reisi
Moskova

Türklerin, dost büyük memleketin heyetini kendi aralarında görmekle bahtiyar oldukları bugünde, Teşrinievvel İhtilalinin 16. yıldönümü münasebetiyle en hararetli tebriklerimi ve sizin şahsi saadetinizle dost İttihat milletinin refahı hakkındaki en samimi temennilerimi kabul buyurmanızı rica ederim.

Gazi M. Kemal
(*Cumhuriyet*, 16.11.1933)

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NİN AÇILIŞI NEDENİYLE BAŞARI DİLEĞİ

(20.11.1933)

Dr. Neşet Ömer Beyefendi
Üniversite Rektörü
İstanbul

İstanbul Üniversitesi'nin açılmasından çok sevinç duydum. Bu yüksek ilim oçağında kıymetli profesörlerin elinde Türk çocuğunun müstesna zekâ ve eşsiz kabiliyetinin çok büyük inkişaflara mazhar olacağından eminim.

Cümlenize muvaffakıyetler dilerim efendim.

Gazi Mustafa Kemal
(*Cumhuriyet*, 22.11.1933)

KADRO MECMUASINA BAŞARI DİLEĞİ

(Ekim 1933)

Hatırlıyorum ki Kadro intişar ederken maksadının Türk Milleti'ne has meslek ve metodun millet ve memlekette teessüs ve inkişafına hizmet olduğunu yazmıştı.

Kadro'ya bu maksadında geniş muvaffakıyet temenni ederim.

Gazi M. Kemal
(*Kadro*, sayı 22, Ekim 1933, s. 31)

FRANSIZ CUMHURBAŞKANINA TEŞEKKÜR

(4.3.1935)

Fransız Cumhuriyeti Reisicumhuru M. Albert Lebrun

Cumhurbaşkanlığına tekrar seçilmekliğim dolayısiyle izhar buyurdukları güzel hissiyattan çok mütehassis olarak hareketle teşekküre müsaraat ve aynı münasebetle şahsî saadetiniz ve asil Fransız ulusunun refahı için temennilerimi tekrar ederim.

Kemal Atatürk

(*Cumhuriyet,* 5.3.1935)

FETHİ OKYAR'A RİFAT ÖZDEŞ HAKKINDA MEKTUP

(4.3.1936)

Bay Fethi Okyar
Türkiye Büyükelçisi

4.3.1936

Kardaşım,

Büyük Elçilik Ataşenavalliğine tayin edilerek Londra'ya hareket eden Bahriye Erkânıharp zabiti Rifat Özdeş, çok sevdiğimiz kardaşımız Müfid Özdeş'in oğludur ve benim de oğlum demektir.

Kendisi ile her hususta yakından alâkadar olmanızı rica eder, sevgi ile gözlerinizden öperim.

K. Atatürk

(*Türk Kültürü,* sayı 70, yıl 1970, s. 47)

MONTRÖ ANDLAŞMASI VE ÖNEMİ

(20.7.1936)

Atatürk, Montrö Andlaşması'nın imzası üzerine milletin sevgi gösterileri karşısında duygularını şöyle belirtmiştir:

Milletimin yüksek seviyesine, ordumuzun bükülmez bazusuna ve medeni beşeriyetin aldatılmaz bonşansına dayanarak ve güvenerek kullanılan zekâ ve lojik ve enerjinin, bütün beşeriyetin muhtaç olduğu sulh ve huzuru bahşeden neticeler doğurabileceğinin bir delili olan Montrö Konferansı eseri cidden sevinmeye ve sevindirmeye değer bir tarihî hadisedir.

(*Cumhuriyet*, 21.7.1936)

İSPANYA İÇ SAVAŞININ YARATTIĞI ULUSLARARASI GERGİN DURUM ÜZERİNE İNÖNÜ İLE YAZIŞMA

(10.9.1937)

1936 yılında başlayıp bir buçuk yıl süren İspanya iç savaşı sırasında Akdeniz'de görülen korsan denizaltılarının Türk karasularına kadar sokularak bazı İspanyol gemilerini Çanakkale sularında torpillemeleri uluslararası gerginlik yaratmıştır. Bu gerginliği gidermek ve gerekli tedbirleri görüşmek üzere bir konferans düzenlenmiş, Türkiye de bu konferansa çağrılmıştır.

Bu hususta görüşmek üzere 10 Eylül 1937 gününde Bakanlar kurulu toplanmış, bu toplantıda varılan sonuçlar, İsmet İnönü tarafından Florya'da bulunan Atatürk'e telefonla bildirilmiştir. Atatürk de bu konudaki yazılı önerilerini telefonla İnönü'ye iletmiştir. Bu metinleri aynen aşağıya alıyoruz:

Başbakan İsmet İnönü
Ankara

Florya, 10.9.1937

1- Bugün Vekiller Heyetinin toplantı neticesinde verilen kararı okudum. Bu kararlar hakkında kati mütalaamı söyleyebilmek için Hariciyemizin bugüne kadar olan malumatının doğruluk derecesini bilmek ihtiyacındayım. Bilhassa İtalya'yı, bir taraftan Rus ve diğer taraftan İngiliz gemilerine taarruza sevkeden İtalyan nokta-i nazarı nedir?..

Diğer taraftan Rusların, İtalyanları suçlandırmasındaki ısrardan bekledikleri netice nedir?..

Bugün haber aldığıma göre, Fransız basınında da intişar ettiği gibi, sadece İtalyanları konferansa icabetten menetmek gayesi mi güdülmüştür?.. Bunu da anlamak ihtiyacındayım. İtalyanlar, bir taraftan İngilizleri, diğer taraftan Rusları fiilen tahrik etmiş bulunmakla zıt gibi görünen bu icraattan ne gibi komplikasyonlar alabileceklerini ümit edebilirler?

2- Polemik meselesinin idamesi üzerinde Hükümetimizin çok ciddi ve hassas davranmasını tavsiyeden kendimi menedemem. Bu nokta üzerinde düşünür ve konuşurken Rusların taarruz hedefinin kendilerinden çok uzakta bulunan İtalya mıdır, yoksa arada barikat teşkil eden midir? İşte bu noktayı birtakım ümit ve ferah verici noktalara bağlanmaksızın mütalaa etmek zaruretini hiç olmazsa ihtiyati olarak nazar-ı mütalaaya almak ve her şeyden evvel hükümet tedbirlerini bu mülahaza üzerine teksif etmek mecburiyetini duyuyorum. Bu mülahazaya beni sevkeden sebepler için de şunu hatırlatmalıyım ki İzvestiya ve Pravda gazetelerinin, Türk matbuat erkânından malum olan iki zata mantıksız taarruz ve tecavüzleri endirektöman Cumhuriyet Hükümetinin şerefine ve istiklaline ve âli menfaatlerine açıkça taarruzdur.

3- Marmara'da yabancı denizaltı gemisi bulunduğunu işittiğimizden beri geçen günler çoktur. Bunun hâlâ anlaşılmadığını ve Marmara'da yabancı denizaltı dolaştığını işitmekliğimiz Büyük Erkânıharbiyenin büyük dikkat ve liyakati ile tezat teşkil eden bir şeydir. Bu görüş ve işitişin tahkikine muktedir bulunmuyorsak hakikaten emniyetsizlik içinde kalmış ve buna çaresaz olmaktan âciz bulunmuş olduğumuz kanaatini ileri sürmek lazım gelir. Bu takdirde ne yapılmak lazım geleceğinin yeniden ve ciddiyetle düşünülmesi icap eder.

4- Elçilerimizin, bilhassa Moskova Büyükelçimizin yerlerine gitmesini lütfen derhal emir buyurunuz. Benim mütalaatımı, onlara vereceğiniz talimata ilave ediniz. Bu elçilerden Balkan müttefik devletleri nezdinde bulunanları istisna etmekte hiçbir mahzur görmüyorum. Onları burada daha iyi tenvir etmek mümkün olur kanaatindeyim. Bu arada Rusya'ya henüz Rus Büyükelçisinin gönderilmemiş olmasındaki sebebi de sormak bahis konusu olabilir.

Rusların; İtalyanlara verdikleri notalar hakkında bize evvelce malumat verip vermediklerini bilmiyorum. Vermeleri lazım geldiğini düşünmek, bana dostluk icabıdır gibi geliyor. Türk-Rus dost devletlerini alakadar eden mühim meseleler cereyan ederken hakikaten karşılıklı temsilcilerinin yerlerinde bulunmamış olmaları, iki tarafın anlaşarak tek yoldan yürümeleri için bir mahzur teşkil edebilir. İşte biz, buna meydan vermemek için usulen "mezun bulunan Büyükelçimizi iade ediyoruz" demek, onlara, büyükelçilerinin yerinde bulunması için mantıki bir ima olur.

5- Bugünkü içtimaınızı neşredecek olan Anadolu Ajansı'na verdiğiniz formül hakkında da düşündüklerimi söylemeliyim.

Fransız matbuatının son günlerdeki neşriyatı, Rusların, İtalya'ya verdiği notalar yüzünden İtalya'nın bu konferansa iştirak etmemekteki sebepleri bulduğu merkezindedir. Almanya da, İtalya gibi iştirak etmeyecek. Çünkü o da iştirak etmek için öyle şartlar ileri sürmüştür ki bunların yekûnu menfi mana ifade eder. O halde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin bunlardan tegafül ederek ajansa beyanatta bulunmasını doğru bulmam. Bana göre, yeniden Hariciyemizin son malumatını istemek lazımdır. Bundan şu çıkar ki, ajans tebligatında istical edilmemelidir. Ajans tebligatının son satırları, en son malumatı da aldıktan sonra şu mealde olmak muvafıktır:

"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, İspanya'da bir seneden fazla bir zamandan beri cereyan edegelmekte olan hadiseleri ve bu hadiselerin sebeplerini yerinde ve onun haricinde dikkatle takip etmektedir. İki taraf da direktöman ve endirektöman fail ve faal olanlar bizce meçhul değil'dir. Ancak biz, dünyaca malum olan devlet prensiplerimizin manası üzerinde durmaktan başka bir şeyi henüz düşünmüş değiliz.

Bu prensibe göre bütün beşeri ihtilafları sulha müncer kılacak teşebbüslere iştirak ederiz. Bunun haricinde Türkiye Cumhuriyeti'ne bir empozisyon olamayacağı tabiidir. İşte, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin bugünkü içtimaında bu nokta-i nazar tekrar edildi ve buna karşı dikkatli olmak lüzumu tespit olunmakla beraber herhangi bir menfi empozisyona karşı Devletimizin bütün kuvvet ve kudretini kullanması ve tedbirli davranması kararlaştırıldı."

Kemal Atatürk

NYON KONFERANSI'NDA ALINAN KARARLAR ÜZERİNE

(11.9.1937)

Başbakan İsmet İnönü, telefonla ilettiği yanıtında, Atatürk'ün düşüncelerine katıldığını, gerekli kararlar alındığını, ajans tebliğinden vaz geçildiğini belirtmiştir.
Diğer yandan 10 Eylül'de Nyon'da Akdeniz Konferansı toplanmış, Malta'nın batısında İngiliz ve Fransızlar; Kuzey Ege bölgesinde Türkiye, Yunanistan ve Rusya'ya karakolluk görevi verilmiş, bu husus bir raporda Dr. Aras tarafından hükümetimize bildirilmiştir. Atatürk, raporun metnini öğrendikten sonra Başbakan İnönü'ye düşüncelerini aşağıdaki şu notla iletmiştir:

İsmet İnönü'ye

Florya, 11.9.1937

1- Bugünkü matbuatta gördüklerimiz, Akdeniz'de teknik ve pratik tedbir olarak İngiliz-Fransız yollarının, onların donanmaları tarafından, Balkan yolunun da Türkiye, Rusya ve Yunan donanmaları tarafından taht-ı temine alınmasına dair idi. Aras'ın hükümete verdiği raporda bu cihet bahis konusu olmakla beraber bu hususdaki mütalaa ve mülahazaları bildirilmiş değildir.

Şimdi okuduğum bu günkü Havas Ajansı'nda Rus donanmasının Akdeniz'deki faaliyetine dair dermeyan edilen mülahazalar enteresandır.

2- Hakikaten Rus, İtalyan münasebetleri ve son gerginlikler, Rus donanmasının bizim yanımızda Akdeniz'de bulunması yüzünden birtakım mahzurlar doğurabilir. Bu mahzurların Türkiye'ye sirayet etmemesi için politik çare ve tedbirler düşünülemez mi?

3- İngiltere ve Fransa beraber olarak Rus donanmasının veya icap eden kısımlarının Boğazlardan geçerek Akdeniz'de faal bulunması, Türkiye'nin bu donanmaya maddi yardımı ve himayesiyle mümkün olabilir. İtalyan aleyhtarlığını gösterebilecek olan bu vaziyet, bizi hangi cephede, ne dereceye kadar angaje edebilir? Böyle fiili angajmanlara girmek için kim bize ne teminat vermiştir veya verebilir?

4- Yukarıdaki maddelerde işaret olunan düşünceler üzerinde şimdilik telefonla kısa bir fikir müdavelesi yapmak ihtiyacındayım.

Kemal Atatürk

Bu notun yazılacağı sırada Anadolu Ajansı Nyon'dan aldığı şu haberi yaymıştır: "Her memleket kendi karasularında kontrol icra edecektir; bütün Akdeniz'deki kontrol ise Fransa ve İngiltere tarafından yapılacaktır..."

Bu sonuç Atatürk'ü memnun etmiş, not, bir hatıra olarak İnönü'ye iletilmiştir. Bunun üzerine İnönü, gene telefon notu ile Nyon'dan alınan tamamlayıcı haberleri bildirmiş, Atatürk de şu karşılıkta bulunmuştur:

İsmet İnönü'ye

Florya, 11.9.1937

Rus donanmasının Akdeniz'de vazifedar edilmemiş bulunmasını Rus Sovyet Devleti'nin de memnuniyetle karşılamış olduğu zannındayım. Aksi bir karar, bizi daha derin düşünceli tedbirler almak mecburiyeti karşısında bırakabilirdi. Çok vazıh anlaşılıyor ki İngiltere ve Fransa, böyle bir vaziyetin ihdasından içtinap etmişlerdir. Rusya'nın bu meselede ısrar etmemesini, İngiltere ve Fransa'nın da adeta, Türkiye'nin izhar etmemiş olmakla beraber çok dikkatli olacağını kabul ettikleri nokta-i nazara riayetkâr görünmelerini bizim için memnuniyeti mucip gibi görüyorum...

Kemal Atatürk

NYON KARARLARINDAKİ ÇELİŞKİLER ÜZERİNE

(12.9.1937)

Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın Nyon'dan gönderdiği raporda belirttiği hususlarla Bakanlar kararı arasında bazı çelişkiler gören Atatürk, bu konudaki düşüncelerini de aşağıdaki biçimde belirtmiştir:

İsmet İnönü'ye

Florya, 12.9.1937

1- İcra Vekilleri kararı iki cümleden ibarettir. Birinci Nyon Mukavelesinin bir noktasının reddi gibi görünüyor. Çünkü imza olunacak mukavele "Les autres puissances participantes qui sont riveraines de la Méditerranée s'engagent á fournir á ces flottes dans la mesure de leurs moyens l'assistance qui leur serait demandée" cümlesiyle biz zaten karasularımız haricinde İngiliz veya Fransız donanmalarına vesaitimizin imkânı derecesinde yardım etmeye angaje olmuş vaziyetteyiz. Bizim karasularımızda onların faaliyette bulunmaya mezuniyetlerini ise, bunu takip eden cümlede görüyoruz. Binaenaleyh kararımızın birinci cümlesiyle ikincisi arasında bir tezat olup olmadığının tespiti için bir kere daha gözden geçirilmesini rica ederim.

2- Aras'ın bu noktaya dair mütalaasını gözden geçirirsek kendisinin buna mütemayil ve fakat derakap konuşmakta ihtiyatkâr olduğunu da görürüz.

Ben, böyle bir iştirak-i mesaiden, eğer Rusları memnun etmekte bir fayda görürseniz, onların da memnun olabileceğini zannederim. İstişmam edildiği gibi İtalyanlar da bu kontrol meselesine fiilen iştirak ederlerse o zaman hiç mahzur kalmaz; bilakis biz milletlerarası âlemde büyük devletler arasında iş görecek bir mevkide bulunduğumuzu göstermiş oluruz.

3- Bence İngilizlerce bahis konusu olan nokta-i nazardan konuşmak mukavele ahkâmı haricinde değildir. Ancak, konuşulmak mevzubahis olduğunda bizi ihtiyatkâr harekete sevkeden sebepler dolayısiyle, ayrıca hükümete sormadan neticeli mükâlemeye Aras'ın girişmemesi muvafık olur...

Kemal Atatürk

NYON KONFERANSI'NIN AÇIKLIĞA KAVUŞMASI GEREKEN NOKTALARI HAKKINDA

(12/13.9.1937)

Aynı gün saat 24'e doğru İsmet İnönü, "Dr. Aras'la telefonla temasa geçildiğini, açık denizde silahlı kuvvetle iştirak mecburiyeti ve mukavelenin iki cümlesi arasında bir çelişme olmadığının anlaşıldığını" telefonla Atatürk'e bildirmiş, Atatürk de bu düşünceleri şöyle yanıtlamıştır:

İsmet İnönü'ye

Florya, 12/13.9.1937

Dr. Aras'tan aldığınız izahatı bilmemekle beraber benim size yazdırdığım cümlenin hakiki anlamına göre tezat mevcuttu. Eğer bunu Dr. Aras anlamamış ise bilâkis onun gaflet gösterdiğine vermek muvafık olur. Çünkü yarın aynı mesele üzerinde Dr. Aras'ın bin bir teklifi karşısında kalacağımız muhakkaktır. (Burada söz konusu Fransızca tümce yineleniyor). Dr. Aras bu cümlenin manasını aksiyona geçecek olan filoların Türkiye'den gıda gibi birtakım nesneler alacağına mı hamletmiş bulunuyor?... Gerçi, Aras'a verdiğiniz talimatı değiştirmek için müstacel bir sebep yoktur. Fakat, onun bu meselenin genişlemesi ve bu vaziyetlerde Cumhuriyet Hükümetine haklı olarak teklifte bulunulması halinde elzem ve mecburi olan noktaların ne olabileceğini anlaması lazımdır. Eğer iltifat buyurursanız, benim size olan yazılarımın hepsini kendisine bildirerek ondan, benim bu sualimi sormanız yerinde olur.

Kemal Atatürk

NYON MUKAVELESİ'NİN BAZI KAYITLARLA ATATÜRK TARAFINDAN ONANMASI

(14.9.1937)

Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın Nyon'dan gönderdiği ayrıntılı rapordan, hükümetin kuşkularının yersiz olduğu anlaşılmış, Atatürk de, bazı kayıtlarla Bakanlar Kurulu kararını onadığını aşağıdaki notu ile İnönü'ye bildirmiştir:

İnönü'ye

Florya, 14.9.1937, saat 15.40

1- Son Vekiller kararını tasdik ettim.

2- İcra Vekilleri Heyeti kararındaki "açık denizlerde silahlı vasıtalarla, *assistance* taahhüt edilmesini kaydetmek veya bu kaydı mektupla yazmak" bahsinde; bu hususun Aras tarafından imzadan evvel *prose-verbal* suretinde tasrih edilmiş bulunması, Vekiller Heyeti kararını yerine getirmiş kabul olunabilir.

3- Ben, yapılmış olan işin, bizim için tehlikeli bir cihetini görmüyorum ve müsterihim.

4- Münasip görürseniz ikinci maddedeki nokta-i nazarı Aras'a bildirmek suretiyle onun manevi ıstıraba düşmekten kurtarılması iyi olur.

5- Muhabbetle gözlerinizden öperim.

Kemal Atatürk

NYON KONFERANSI'NDAN HÜKÜMETİN DUYDUĞU KUŞKU ÜZERİNE

(14.9.1937)

İnönü, Atatürk'ün bu güvencesine karşın kuşkularını belirtmekte gene de diretir. Atatürk'ün yanıtı aşağıdadır:

1- Nyon Konferansı'nda imza ettiğimiz mukavelenin Türkiye Devleti'nin çok beklediği yüksek faydaları temin eder mahiyette olduğunu size temin ederim; bütün *"conséquence"*leriyle.

2- Teşkilatıesasiye Kanununun 26'ncı maddesinde okuduğumuz şu satırlar üzerinde durmak zaruridir, "Devletlerle mukavele akdi gibi vezaifi bizzat kendi ifa eder". Yani Büyük Millet Meclisi.

Nyon'da yapılan, devletlerle bir mukaveledir. O halde Teşkilatıesasiye Kanunu'nun ahkâmını yerine getirmek mecburiyetindeyiz. Bu mukavele, imza tarihinden itibaren meriyete geçeceğine göre derhal B.M.M. ni toplamak tabiidir.

3- Teşkilatıesasiye Kanunu'nun 19'uncu maddesinin verdiği salahiyetle B.M.M.'ni 18 Eylül 1937 günü saat 14'te içtimaa davet ediyorum.

4- Davet formülü şudur: Nyon'da devletlerle yaptığımız mukaveleyi tetkik ve tasdik etmek üzere B.M.M.'ni 18 Eylül 1937 günü saat 14'te içtimaa davet ediyorum. Türkiye Reisicumhuru Kemal Atatürk.

5- Bu tebliğ bu gece ajansa verilmelidir.

HAŞİYE: Bu içtimada Aras'ın bulunması faydalı olur.

Kemal Atatürk

(Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar II*, s. 657-681)

EK

Bahrısefid Boğazı Kuva-yi Mürettebe Kumandanlığına, 25 Mart 1329 (7 Nisan 1913) günü ile Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan gelen bir telgrafta; askere cihad'ın erdemlerini anlatmak üzere Şeyhülislamlıktan seçilecek birkaç kişinin vaaz ve öğüt vermek üzere gönderileceği bildirilerek, düşüncesi soruldukta, Mustafa Kemal, aşağıdaki yanıtı vermiştir:

Şifre, 26 Mart 329 (8 Nisan 1913)

Başkumandanlık Vekâletine

c. 25 Mart 329: Asakir-i Osmaniyeye her nokta-i nazardan zabitan ve kumandanlarca ve burada mevcut alay müftüsü tarafından icra-yi vaaz ve nasihat edilmekte ve başka gûna mevaizin daha ziyade mülhem-i fevaid olacağı zannolunmamaktadır. Bilakis bu gibi tebebbüsat enzar-ı ağyarda ordu kuvve-i maneviyesinin dereke-i sukutunu ilana ve tedabir-i hükümetin pek şayan-ı terahhum hususata inhisarını ispata vesile teşkil eder mütalâasında bulunduğum maruzdur.

M. Kemal

(*Askeri Tarih Dergisi*, 3. yıl, sayı 2, Mart 1977, s. 7)

GAZİ'NİN GELİBOLU SAVAŞLARIYLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

(21 Mayıs 1932)

İngiltere hükümeti, general Aspinall-Oglander'in, Çanakkale savaşları konulu kitabını Atatürk'e armağan etmek ister. Bu amaçla, İngiltere büyükelçisi Sir George Clerke, 21 Mayıs 1932'de Gazi Mustafa Kemal'i ziyaret etti. Kitapla ilgilenen Atatürk'ün anlattıklarını, ataşemiliter Binbaşı O'Leary not etmiştir.

"İlkin Gelibolu yarımadasındaki tüm ordulara komuta ediyordum, ama İngilizler Güney kesimine çıkarma yapmadan bir süre önce komutam, benden daha kıdemli olan ama hiç yeteneği bulunmayan Albay Sami Bey'e verilmişti. O sıralarda 19. tümene komuta ediyordum ve karargâhım Maydos'un kuzeyinde bulunuyordu. Kolordu komutanı da Gelibolu'da idi. Komutamdaki tümeni yürüyüşlerle eğitmeyi sürdürüyordum.

"Bir gün bir taburla birlikte Conk Bayırı doğrultusunda askeri manevralar yaparken, kurmayıma mensup bir subayla birlikte tepeye tırmandık. Âni olarak Arı Burnu doğrultusunda bana doğru gelmekte olan, Türk askerlerinden oluşmuş bir hat gördüm. "Düşman geliyor" dediler. "Hangi düşman?" "İngilizler çıkarma yaptılar." Silahları için mermi kalmadığından geri çekilmek zorunda kaldıklarını eklediler. Kendilerine süngü takmalarını ve yere yatmalarını buyurdum. Öndeki İngiliz askerleri de ne olduğunu anlamıyarak bizi taklit ettiler.

"Bu arada taburu çağırdım; bereket ki onların mermileri vardı. Bu, tüm yarımadanın anahtarı olan Conk Bayırı tepesi için yapılacak mücadelenin başlangıcı idi. Ağustos çıkarmalarından önce, her iki savaş kesiminde direnişle karşılaşarak ilerleyemeyen İngilizlerin yandan çıkarma yapmayı deneyeceklerine ve bunun da ancak Suvla bölgesinde yapılabileceğine yüksek komutanın sık sık dikkatini çekiyordum. Bu görüşü kabul etmediler ve Kolordu Komutanı Fevzi Bey, komutamın olduğu yere gelerek bana, Suvla'ya bir çıkarma yapmanın olanaksız olduğunu yerel olarak göstermeye yeltendi.

"Daha sonra rahatsız olmaya ve ne yapılması gerektiğini sıksık bana sormaya başladılar. Ben de "Gereken ölçemleri alınız; tüm savaş kesiminin komutasını bana veriniz" karşılığını verdim. "Bu pek çok olmaz mı?" diye sordular. "Hayır, pek az olur" karşılığını verdim. Liman Von Sanders bunu yapmaya hazırdı ama, Enver Paşa ona izin vermiyordu.

"Saldırı başlayınca, bana telefon ederek Suvla'da İngiliz askeri olup olmadığını duyup duymadığımı sordular. "Nasıl olabilir, siz bana bunun olanaksız olduğunu söylemiştiniz" karşılığını verdim. Durum oldukça bunalımlı idi, çünkü Arı Burnu'ndaki düşman Conk Bayırı'ndaki tümsekleri ele geçirmeyi başarmıştı ve oradaki komutanlarım daha çok direnişte bulunamayacaklarını bidiriyorlardı. "Düşmanı Anafarta önünde durdurana dek orasını bir gün daha korumalısınız" dedim.

"Derhal öne atıldım ve Suvla körfezinde İngiliz ordularının sütunlarını gördüm. Burada buyruğumda pek az sayıda asker vardı; İngilizler saldırsalar, onlara karşı tutunamayacaktık, ama beklediler. Öğrendiğime göre, saldırı buyruğunu vermek için bizzat General Hamilton Suvla körfezine gelmişti.

"Bu arada karşı saldırı buyruğunu verdim ve askerlerimize yerlerini tutmalarını emrettim; ben de öteki savaş kesimine koştum ve orada İngilizleri tümseklerden geri püskürtmeyi başardık.

"Tüm savaş günlerinde iki düşmanla savaşmak zorunda kaldım: Dış düşman ve Türk yüksek komutası. Çankaya, 21.5.1932."

(Dr. Salâhi R. Sonyel, "Büyük General, Asil Düşman ve Cömert Dost... Gazi Mustafa Kemal" *Belleten*, sayı 171, Temmuz 1979, s. 629-630)

SÖZLÜK

âfak: Ufuklar, açıkta ya da açık denizde gökle yerin birleştiği gibi göründüğü yer.
ahd-ü peyman: Yemin etme, söz verme.
anasır: "Unsur"un çoğulu; öge, eleman.
aray-i umumiye: Kamuoyu.
âsar: Eserler, yapıtlar.
âsar: Asırlar, yüzyıllar.
atıf: Bir şeyin oluşunu başka bir şeyin sonucu diye sayma.
atik: Çabuk davranan.
avam: Aşağı sınıftan sayılan halk.
avene: Kötülükte birine yardım edenler.

bağteten: Birdenbire.
bahren: Denizden.
bais: Sebep, neden.
barit: Soğuk.
basiret: Kalp gözü ile görme, sağgörü.
bedhah: Başkasının kötülüğünü isteyen.
beliğ: Düzgün tümcelerle düşüncesini açıklıkla belirtme.
beşuş: Güleç.
beyn: Arasında; beynelmilel: Uluslararası.
bülent: Yüksek, yüce.

Cebr-ü tazyik: Zorla sıkıştırma.
cesim: Büyük.

derakap: Hemen.
derdest: Elde tutma, yakalama.
destres: Eli yetişen, meramına erişen.
durbinlik: Uzağı görüşlülük.

ekal: Pek az, en küçük.
ekalliyet: Azınlık.
etibba: Tabipler, doktorlar.
evleviyet: Daha layık ve uygun olma.

faraziyat: Varsayımlar.
fetanet: Zihin açıklığı, anlayış.

germiyet: Gayret, çok çaba harcama.

hakşiken: Hak çiğneyen.
halel: Bozukluk, fesat, eksiklik.
hâlî: Boş.
har: Sıcak.
harsi: Kültürel.
hasise-i fıtriye: Doğuştan kendine özgü karakter.
haylulet: Araya girme.
hazer: Savaşın aksi, barış zamanı.
hazer: Sakınma.
hazf: Silme, çıkarma.
hecinsüvar: Hecin devesine binen (kimse).
hidemat: Hizmetler, görevler.
hodserane: Kendi başına.
hulul: Erişme, gelip çatma, zamanı gelme.
hutut: Hatlar, çizgiler.

icabet: Kabul, yerine getirme, bir isteğin kabulü, muvafakat.
İhata: Çevirme.
ihtiyar etmek: Seçmek, kabul etmek, katlanmak.
ihzar: Hazırlama.
ikdam: Bir işte ayak direme.
iktiham: Tahammül etme, müşkülleri yenme.
i'lâ: Yükseltme, yukarıya kaldırma.
imtidat: Uzama, uzun sürme.
imtizaç: Uygunluk, uyuşma.

infikâk: Ayrılma, yerinden ayrılma.
inhizam: Bozguna uğrama, yenilme.
inkısam: Bölünme, kısımlara ayrılma.
intibah: Uyanma, uyanıklık.
iras: Getirme, verme.
is'af: (Birinin dileğini) yerine getirme.
isal: Eriştirme, ulaştırma.
isale: Akıtma.
istikşaf: Keşif ve tahkik etmeye çalışma.
istilam: Bilgi isteme.
istilzam: Lüzum görme.
istiman: Aman dileme, af dileyerek teslim olma.
istipşar: Müjde alma, bir haber alıp sevinme.
istişmam: Koku alma. Mec. Dolayısiyle anlama.
işrap: Maksadını dolayısiyle anlatma.
izaa-i vakt: Vakit yitirme.

kalbetmek: Değiştirmek, diğer bir şekle çevirmek.
kalîl: Az miktarda.
kariben: Yakında.
keşide etmek: (Telgraf) çekmek, (Ziyafet, nutuk) çekmek.
kıyam: Kalkma, ayağa kalkma, (taarruza) geçme.
kura': Kariyeler, köyler.
kur'a: Talih denemek için atılan zar ya da kapalı pusula.
kuva: Kuvvetler.

lahika: Ek.
layenfek: (Birbirinden) ayrılmaz, kopmaz.
layetezelzel: Sarsılmaz.
lef: Ek. leffen: Ekli olarak.
levs: Pislik, murdarlık. Çoğulu levsiyat.

madun: Alt taraf, ast.
mahsus: Özgü.
mahsüs: Hissedilen, duyulan.

mâkes: Aksetme, yankı yeri.
malayani: Anlamsız ve yararsız söz ya da hareket.
malum-ül-esami: Bilinen adlar.
masruf: Sarf olunmuş, harcanmış, diğer tarafa çevrilmiş.
maşiyen: Yürüyerek.
matuf: Yöneltilmiş.
matuh: Ateh getirmiş, bunamış.
mebde: Başlangıç.
mefkut: Olmayan.
mehalik: Tehlikeler.
memlu: İmla edilmiş, doldurulmuş, dolu.
menaat: Sarplık, çetinlik, zaptı müşkül yerin hali.
mesadet: Saadet, kutluluk, bahtiyarlık.
mesdut: Seddedilmiş, kapatılmış, kapalı.
meserret: Sevinç.
meşak: Meşakkatlar, zorluklar.
metbu: Kendisine tabi olunan.
mevani: Mâniler, engeller.
mevlit: Doğma, bir kişinin doğduğu zaman, doğuş.
mevlut: Doğmuş, belirli bir süre içinde doğanlar.
mevrus: Miras kalmış, veraset yoluyle geçmiş.
mezaya: Meziyetler, faydalı olan, beğenilen üstünlük, artanı.
mihen: Mihnetler, meşakkatler.
muakkip: Takip eden, izleyen.
mufahham: Saygıdeğer, hürmet edilen.
muhadenet: Barışma, anlaşma, uyuşma.
muhal: Olanaksız.
muhassala: Elde edilen netice.
muhat: Çevrili.
muhatara: Tehlike.
muhip: Muhabbeti, sevgisi olan, dost.
muhrip: Tahrip eden, yıkıp viran eden. / Torpidoları avlamaya yarayan, çok hızlı giden bir çeşit savaş gemisi.
mukarin: Yakın.
mustakar: Yerleşilen, karar kılınan yer, saptırmadan, aynı tempoda.

mutasavver: Tasavvur olunan.
mutazammın: İçine alan, içeren.
muttali: Haberdar.
muzaf: İzafe olunmuş, takılmış, eklenmiş. / Diğer bir isme dahil ve bağlı isim.
muzari: Hal ve istikbal gösteren fiil sigası: Gider, gelir, yapar... gibi.
muzlim: Karanlık.
mübaşeret: Başlama.
müçtemi: Toplanmış, toplu.
müdir: İdare eden, yöneten.
müfarakat: Birbirinden uzaklaşma, ayrılık.
mühlik: Tehlikeli.
mükerreren: Tekrar olarak, bir daha, yineleyerek.
mümanaat: Engel olma.
mümasil: Benzer.
münafi: Aykırı, muhalif.
münkati: Kesilmiş, kesik.
mürevviç: Revaç kazandıran, geçiren.
müstantik: Sorgu hâkimi.
müstahberat: Haber alma.
müstebdel: Değiştirilmiş.
müşabehet: Benezme, iki şey arasındaki benzeyiş.
müşarünileyh: Osmanlıcada büyük rütbe taşıyanlar hakkında kullanılan saygı deyimi.
müş'ir: Bildiren, haber veren.
müşir: Mareşal.
mütebeddil: Değişmiş.
mütecelli: Meydana çıkan, görünen.
mütegafil: Gaflet içinde olan.
mütehaşşit: Toplanan.
müterakkıp: Gözeten, kollayan, bekleyen.
mütetabi: Birbiri ardınca gelen.
mütevali: Birbirini takip eden, aralık vermeksizin devamı eden.
mütezahir: Tezahür etmiş, açıklık kazanmış.
müttekâ: Dayanılacak şey, koltuk değneği.

müvellidülhumuza: Oksijen.
müvellidülma: Hidrojen.
müyesser: Kolayı bulunup yapılan, rast gelen, nasip olan.
müzaheret: Yardım.

nasiye: Alın.
neşet: Hâsıl olma, vücude gelme.
nifak: Gammazlık, (birisinin) arasını açma.
nikat: Noktalar.

pâ: Ayak.
perverde: Yetiştirilmiş.
peyderpey: Birbiri arkasından, azar azar.
pişva: Bir topluluğun reisi.

rakik: İnce, narin.
revabıt: Rabıtalar, ilgiler.
rüfeka: Arkadaşlar.
rüyet: Görme.

salabet: Sağlamlık.
samit: Susan, konuşmayan.
senaver: Öven.
sebketme: Evvelce vuku bulma.
sevkulceyş: Strateji.
sunuf: Sınıflar.
sürur: Sevinç.

şiar: Alamet, nişan, eser.

taazzuv: Uvuv peyda etme, şekillenme.
taglit: Yanlışlık yükleme, yanıltma, karıştırma.
tahlis: Kurtulmuş.
tahsin: Takdir etme, alkışlama, övme.
takdis: Kutsal tutma.

temevvüç: Dalgalanma, çalkanma.
teşçi: Gayrete getirme.
teşviş: Karıştırma.
tetabuk: Birbirine uygun gelme.
tetevvüç: Taç giyme.
tetviç: Taç giydirme, birinin başına taç koyma.
tevatür: Bir haberin ağızdan ağıza yayılması.
tevessül: Girişme, başlama.
tevfik: Uygun ve mutabık getirme.
teyakkuz: Uyanıklık.
teyemmün: Uğur sayma, uğurlu kabul etme.
tezelzül: Sallanma, sarsılma.
tezkâr: Anma, akla getirme.
tezyit: Artırma, çoğaltma.

uhut: Ahitler, yeminler.
uhuvvet: Kardeşlik, sevgi, sadakat.
umk: Derinlik.
ümniye: Umut, emel, arzu.
üsera: Tutsaklar.

vakt-i zuhr: Öğle vakti.
vaz': Koyma.
vaz'ıyet: El koyma.
vaziyet: Durum.
vedia: Emanet, Allahın emaneti hükmünde olan şey.

yed: El.
yekdiğer: Birbirine, birbirini.

zaviye: Açı.
zaviye-i kaime: Dikaçı.
zebun: Zayıf kuvvetsiz.
zımn: Açıktan ifade olunmayıp diğer sözlerden anlaşılan gizli maksat.
zımnen: Açıktan olmayarak, dolayısıyla anlatılan.

GENEL DİZİN

Abbas, Eskişehir bölge k., 95
Abdullah Azmi, bkz. Torun
Abdullah Paşa, 77
Abdülaziz, sultan, 23
Abdülaziz es-Suud, 248
Abdülhalik, bkz. Renda
Abdülhamid II., 23
Abdülmecid, sultan, 23
Abilof, İbrahim, 150
Acarlar, 277, 285, 289, 290
Acem imparatorluğu, 379
Acemi Paşa, bkz. Uceymi
Adalar Denizi (Ege), 353
Adana, 28, 60, 89, 90, 98, 102, 126, 128, 167, 314, 333
Âdem (Hz), 175
Adriyatik (denizi), 21
Afetinan, Prof. Dr. A., 235
Afgan, Afganistan, 133, 134, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 164
Afrika, 129, 130, 131, 160, 294, 302, 313
Afyon (karahisar), 31, 108
Ağaoğlu, Ahmet, 142
Ahmet Han, 133, 139
Ağrı, 309
Ahali İktisat (Fırkası), 337
Ahenk (gazete), 159
Ahmet Efendi, hekim, 126
Ahmet Fevzi Paşa, 33, 35, 77, 80, 84, 89, 105, 107, 109, 339
Ahmet İzzet Paşa (Furgaç), 35, 122, 410
Ahmet Muzaffer, 367
Ahmet Rasim ve ailesi, 394

Ahmet Rüstem, bkz. Rüstem B.
Ahmetli, 330
Ajoudou, B. Z., 244
Akbaş Cephaneliği, 341
Akdeniz, 21, 23, 26, 313, 401, 404, 405
Aker, Albay Şefik, 348
Akşam (gazete), 367
Akşehir, 137, 214
Ala (ca) çeşme, 288, 290
Ali, tüccar, 330
Ali, yaver, 367
Ali Cevat, 274
Ali Fethi, bkz. Okyar
Ali Fuat Paşa, bkz. Cebesoy
Ali Rıza Paşa, 274
Ali Rıza Paşa, sadrazam, 326
Ali Sait, Yzb., 127
Ali Ulvi, Kayseri mutasarrıfı, 92, 110
Âli Paşa, 23
Allah, Cenabıhak, Tanrı, 163, 177, 179, 183, 186, 187, 196, 273, 315, 368
Alman, Almanlar, Almanya, 112, 208, 307, 314, 333, 359, 377, 378, 379, 380, 384, 403; Almanca, 250
Altay, Fahrettin (Orgeneral), 77, 339, 349, 356, 390, 391
61. Tümen, 329
Amanullah Han, 140
Amasya, 40, 56, 115, 122, 170, 322
Amerika, Amerikalılar, Amerikan, 31, 81, 107, 114, 127, 155, 183, 207, 245, 246, 247, 266; Kuzey, Güney, 378
Anadolu, 21, 32, 35, 40, 41, 102, 123, 134, 153, 158, 168, 171 173, 208, 242, 243, 340, 344, 352, 353, 354, 355, 357, 360, 366
Anadolu Ajansı, 405
Anadolu Kadınları Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 340
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, Müdafaai Hukuk cemiyetleri, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 63, 64, 66, 71, 327, 330, 337, 338, 340, 350, 355, 361

Anafartalar, –Grubu, 28, 317, 411
Andertin, von, alay k., 24
Ankara, 38, 57, 65, 77, 80, 84, 90, 91, 99, 109, 112, 125, 129, 132, 133, 138, 139, 142, 150, 151, 152, 154, 155, 158, 173, 180, 208, 248, 266, 310, 311, 336, 344, 345, 346, 347, 348, 351, 357, 358, 368, 371, 376, 402
Antalya, 34, 60, 76, 78, 102, 120, 125
Antep, bkz. Gaziantep
Aralof, S.İ., 141, 142, 145, 146, 151, 225
Arabistan, Arap, Araplar, 49, 92, 160, 215, 242, 243, 324, 379; Arapça, 137, 214, 215, 216, 250
Arapça ezan olayı (Bursa), 251
Arar, İsmail, 16
Aras, Tevfik Rüştü, 244, 392, 393, 404, 407, 408
Arda, Hacı Âdil, 25
Arıburnu, 28, 411
Arıburnu, Kemal, 254
Arif B., 80
Ariler, 266
Arnavut, Arnavutluk, 24, 242, 280
Arsal, Sadri Maksudi, 389
Askeri Tarih Dergisi, 410
Askerof, Azerbaycan ataşemiliteri, 145
Aspinall-Oglander, Grl., 410
Asya, 142, 143, 250
Aşağıdiniler, Yukarıdiniler, 284
Atatürk İnkılap Müzesi, 253
Atatürkçülük, 15
Atay, Falih Rıfkı, 138
Atina, eski, 379
Atina, 240, 397
August, Avusturya elçisi, 230
Avrupa, Avrupalılar, 310, 313, 340, 341, 352, 353
Avusturya, Avusturyalılar, 21, 150, 230, 314, 378, 379; Avusturya-Macaristan, 379, 384

Aydın, –cephesi, 64, 117, 325, 327, 328, 329, 352, 361
Ayvalık (gazete), 301
Ayın Tarihi (dergi), 388
Azmi B., 106
Azerbaycan, –Şuralar Cumhuriyeti, 120, 138, 139, 143, 145, 146, 150, 151, 350, 353, 355

Bâbıâli, 235, 325
Babil, 378
Bafra, 320
Bahri B., 34
Bahrısefit Boğazı Kuvayi Mürettebe Kumandanlığı, 410
Bakırköy (Makrıköy), 291
Balıkesir, 34, 77, 325, 326, 327, 328, 341, 372, 393
Balkan, –devletleri, Balkanlar, Balkanlılar, 21, 25, 204, 263, 264, 313, 404
Balkan Harbi, 24, 25, 27, 237, 313
Balkan Konferansı, 240
Baltrusaitis, J., 247
Banco di Roma, 108
Bandırma, 35, 331
Baran, Nazan, 371
Barankovaibâlâ, –zir, 292, 297, 299
Barbaroda (Barbarova?), 285, 286
Barış Konferansı (Paris), 32, 49, 84, 85, 96
Basın (matbuat), 235, 236, 301, 302
Bastille, 148
Başbakanlık Arşivi, 318
Batı Roma, 160
Batı Trakya, 169
Bayar, Celal, 253, 347
Baydar, Mustafa, 16, 236
Bayiç, Hakkı Behiç, 41, 47, 49, 50, 53, 54, 55, 59, 61, 68, 69, 85, 86, 101, 103, 126, 127, 128
Baykal, Prof. Dr. Bekir Sıtkı, 16

Bayur, Ord. Prof. Hikmet, 28
Bedirhaniler, 330
Behbut Şah, 350
Behiç B., bkz. Erkin
Bekir Sami (Albay), 35
Bekir Sami (Heyeti Temsiliye üyesi), 30, 33, 47, 48, 50, 56, 57, 58, 61, 62, 71, 78, 81, 82, 84, 85, 89, 95, 101, 102, 106, 107, 112, 113, 114, 116, 117, 119, 121, 125, 126, 127, 128
Belçika, 150, 378, 379
Bele, Refet (Grl.), 106, 108, 109, 328, 358
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 16, 128, 225, 308, 321, 331, 345, 350, 356, 357, 358, 364, 386
Belgrad, 21, 26
Belleten (dergi), 30, 412
Bereketli, 284, 285, 290
Betin, Saffet Ürfi, 267
Bayazıt (sancağı), 98, 99, 116
Bıyıklıoğlu, Tevfik, 24
Bilanka, 277
Bilecik, 95, 265
Bingazi, 127, 301, 302, 313
Birinci Dünya Savaşı (Harbi Umumi, Umumi Harp), 131, 165, 166, 311, 324, 368
1. Kolordu, 362
1. Ordu, 365, 366
Birlik (gazete), 371
Bitlis, 35, 74, 82, 97, 99, 309, 310, 311
Boerler, 294
Boğazlar, 26, 154, 158, 314, 352, 405
Bolşevik, Bolşevikler, Bolşeviklik, 122, 352, 353, 354, 355
Bolu, 73
Bon, de, Fransız amirali, 104, 105
Borika, Papasoğlu, 322
Bornova, 262
Bozkır, 125

Brezilya, 378
Briand, Aristide, 107, 108
Brikofça, 285, 286; Brikova(?), 294
Brock, O. de, İngiliz amirali, 363
Budapeşte, 21
Buhara, 143
Bulgar, Bulgaristan, Bulgarlar, 21, 22, 23, 24, 99, 204, 237, 238, 263, 275, 301, 305, 314
Burdur, 110
Burgondi, 379
Bursa, 35, 60, 69, 74, 95, 251, 252, 337, 346, 347, 376
Bursa Nutku, 251, 252
Büyük Britanya, bkz. İngiltere
Büyük Millet Meclisi, bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi
Büyük Zafer, 376

Cafer Tayyar (Grl.), 35
Canik, 115, 318, 319
Cavit Bey, mutasarrıf, 92, 109, 110
Cebbari, Seyyid Muhammed, 374, 375
Cebesoy, Ali Fuat (Orgeneral), 33, 34, 35, 37, 40, 41, 47, 48, 49, 50, 51, 54, 55, 57, 59, 60, 65, 66, 71, 72, 76, 77, 80, 83, 84, 89, 90, 94, 95, 96, 107, 108, 109, 111, 120, 121, 125, 126, 127, 128, 328, 331, 339, 351
Cedilona-Kisaliçe, 288
Celalettin Arif, 349
Cemal, Konya valisi, 77
Cemal B. (İstanbul'da, ?), 42
Cemal Paşa, Mersinli, 34, 83, 88, 95, 121, 327, 329, 330
Cemiyeti Akvam, 255
Cenup Ordusu, 275, 362
Cevat Abbas, bkz. Gürer
Cevat Paşa, bkz. Çobanlı
Cevdet (Ahmet), 13. Kolordu k., 82, 107
Clemenceau, 107

Clerke, Sir George, 410
Conk Bayırı, 411
Conker, Nuri, 280
Cumayibâlâ, Cuma, 275, 276, 282, 283, 284, 285, 286, 289
Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 368
cumhuriyet, cumhuriyet hükümeti, 245, 246, 374; bkz. Türkiye; cumhuriyetçiler (Türkiye'de), 246
Cumhuriyet (gazete), 229, 231, 232, 235, 239, 240, 241, 242, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 301, 302, 303, 372, 373, 389, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401
Cumhuriyet Halk Partisi (Halk Fırkası), 159, 217, 218, 220, 221, 222, 390, 393
Cutani, Hint Hilâfet Komitesinden, 364

Çağatayca, 249, 250
Çağlar, Behçet Kemal, 230, 362
Çakmak, Fevzi (Mareşal), 121, 122, 138, 308, 317
Çanakkale, 26, 308, 401; –Savaşları, 410
Çankaya (köşkü), 225, 241, 248, 412
Çarıklı, Hacim Muhittin, 326, 327, 346, 348
Çarlık, 135, 136, 143
Çarova, 277, 282, 284, 285, 286, 294, 295
Çarşamba, 320
Çavo, 285
Çetine, 26
Çınar, Vasıf, 158
Çiftçi Derneği, 337
Çin, 378
Çine, 93
Çobanlı, Cevat (Orgenaral), 122, 123, 317
Çorum, 40, 90

Dağ Başını Duman Almış (marşı), 254, 256, 257
Dağıstan, 355
Dahiliye nazırı, –Nezareti, 76, 77, 89
Dahiliye Vekâleti, bkz. İçişleri Bakanlığı

Damat Ferit Paşa, 33, 34, 75, 78, 122, 317, 326
Danimarka, 241
Davutpaşa kışlası, 291
Demirci Mehmet Efe, 65, 66, 106, 108, 109, 120, 128, 329, 348
Demirhisar, 276
Denikin, 341
Denizli, 31, 35, 48, 127, 348
Derne, 302, 313
Dersaadet, bkz. İstanbul
Devebağırtan sırtları, 277, 278, 281, 284, 285, 287, 288, 289, 292, 297, 299, 300
Dışişleri Bakanı, 244, 392, 406, 408
Din, 161, 177, 179, 185, 216, 242, 378, 385
Dirik, Kâzım (Grl), 263
Diyarbakır, 34, 35, 74, 78, 92, 97, 251, 324
Diyarbekir (gazete), 251
Dobinice, 275, 276, 283
Doğan, Kemal, Top. Bnb. (Kozanoğlu Doğan takma adı ile) (Grl.), 332, 333, 334; Kemal Bey (Kütahya'dan), 126, 127
Doğu Roma, 160
Doğu Trakya, 35, 169
9. Ordu, 312, 321, 323
Dolmabahçe Sarayı, 232, 233, 251, 261, 386
Döbon, Fransız amirali, bkz. Bon, de
4. Ordu, 324
Dumlupınar Meydan Muharebesi, 356
Duran, Tülay, 128
Düveli İtilafiye, –Müttefika, bkz. İtilaf Devletleri
Düyunu Umumiye, 113, 115
Düzce, 126

Edip, Yrb., 104
Edirne, 35, 40, 49, 57, 73, 283
Ege, kuzey, 404, bkz. Adalar Denizi
Eğridir, 128

Elbistan, 126
Eldeniz, Makbule, 253; –Naci (Grl), 358
Elen milleti, bkz. Yunan...
Ellison, Grace M., 152, 155
57. Tümen (Fırka), 329, 348
Emet, 73
Emperyalizm, 139, 143, 144
Emrullah, Yrb., 332, 333
Endülüs, 160
Enver Paşa, 120, 127, 312, 411
Erikan, Celal (Grl.), 303, 304
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti, 81, 321, bkz. Genelkurmay
Erkin, Behiç, 312
Ermeni, Ermeniler, Ermenistan, 319, 334, 353, 366
Ernou (dilci), 261
Erzurum, 31, 35, 49, 59, 73, 74, 77, 78, 112, 116, 169, 170, 193, 251, 336, 337
Esas Teşkilât Kanunu, 183, 186, 188, 189, 190, 222, 223, bkz. Teşkilatı Esasiye Kanunu
Eskişehir, 40, 48, 49, 57, 59, 60, 67, 73, 88, 90, 95, 127, 241, 328, 347
d'Esperey, Franchet, 127
Ethem, İzmir Telgraf Başmüdürü, 107
Ethem, mutasarrıf (?), 92
Ethem Şevki, bkz. Kepenek
Everek, 334
Evkaf, 213

Fahrettin B., bkz. Altay
Faik Âli, bkz. Ozansoy
Farisi, 389
Fatih (Mehmed II), 23, 160, 161
Favro, Fransız jandarma subayı, 320
Faysal, Emir, 347, 348
Fazlı Necip, 157

Feke, 332
Felemenk, 379, 384
Felon, Fransız albayı, 320
Ferit Paşa, bkz. Damat
Fethi B., bkz. Okyar
Fevzi, kolordu k., 411
Fevzi Paşa, bkz. Ahmet Fevzi Paşa; Çakmak
Feyzi, tercüman, 142
Fırat, 335, 336, 342
Filistin, 28, 314
Filorinalı Nazım (Özgünay), 373, 374
Florya (köşkü), 255, 401, 405, 406, 407, 408
Florenski (Sovyetlerden), 248
Fransa, Fransız, Fransızlar, 65, 66, 82, 90, 93, 94, 102, 104, 107, 113, 148, 150, 154, 155, 183, 202, 299, 314, 334, 335, 336, 341, 342, 343, 348, 352, 353, 358, 359, 377, 378, 379, 380, 383, 384, 400, 402, 403, 404, 405; Fransızca, 250, 407
Fransız İhtilali, 146, 147, 150; (devrimi), 383, 384
Frew, papaz, 123, 169
Fridovur, 284
Fuat Paşa, bkz. Cebesoy

Galiçya, 166, 314
Garbi Anadolu, 326, 366
Garp Cephesi, 141, 347, 365
Garzan aşireti, 82
Gaulis, George-Berthe, 358, 359, 360
Gaziantep (Antep), 49, 95, 96, 99, 102, 107, 262, 343
Gelibolu, 306; –Savaşları, 410, 411
Genelkurmay Başkanlığı, 138, 365, 402, bkz. Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti
Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 16
Gerede, Hüsrev, 41, 47, 49, 50, 56, 81, 84, 85, 87, 88, 92, 93, 111, 125, 127, 236, 360
Germenler, 379; Cermen istilası, 379

Gonyocka, 285
Gökbilgin, Prof. Tayyib, 337, 338
Grew, Joseph C., 245
Guillotin, milletvekili, 148
Gündüz, Asım (Orgeneral), 21, 22, 23
Güneş-Dil Teorisi, 265
Güney Amerika, 384
Gürcistan, 132, 133, 353
Gürer, Cevat Abbas, 256

Habeşistan, 244
Hacı Adil, bkz. Arda
Hacı Ahmet Ağa, 73
Hacim Muhittin, bkz. Çarıklı
Haçin, 332
Haile Selasiye, 244
Hakimiyeti Milliye (gazete), 132, 133, 134, 137, 139, 142, 145, 146, 149, 151, 227, 228, 231, 350, 357, 361, 362, 364, 365, 367, 369, 370, 373, 376
Hakkı Behiç, bkz. Bayiç
Halep, 92, 309, 324, 330
Halife, 161, 168, 174, 175, bkz. hilafet
Halil Zeki (gazeteci), 330
Halim, Yozgat Posta Müdürü, 90
Halk Fırkası, bkz. Cumhuriyet Halk Partisi
Halkevi, 362; Halkevleri Genel Başkanlığı, 18; Halkevleri Atatürk Enstitüsü, 18
Hamdi Paşa (Kiraz), 33, 331
Hamilton, Grl., 412
Hanya, 301
Harbi Umumi, bkz. Birinci Dünya Savaşı
Harbiye Nazırı, –Nezareti, 33, 35, 64, 77, 78, 83, 89, 90, 93, 108, 109, 110, 121, 124, 126, 304, 314, 316, 323, 327, 328, 329, 330
Hareket Ordusu, 271
Hariciye Nezareti, 66, 322, 325
Harp Akademisi, 21, 23

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 16, 323, 345, 351, 356
Harput, 74, 125
Hasan-Âli, bkz. Yücel
Hasan İzzet Paşa, 357
Hassa Ordusu, 273
Havas Ajansı, 404
Havuz (yer adı), 302
Ḥavva (Hz.), 175
Havza, 322
Hayat Tarih Mecmuası, 312, 333, 334, 336, 360, 375
Haydar B., bkz. Vaner
Haydar, gazozcu, 388
Helenler, 263, bkz. Yunan...
Heyeti Temsiliye, 16, 32, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 54, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 71, 72, 73, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 94, 95, 97, 104, 106, 107, 121, 124, 125, 127, 128, 326, 328, 331, 332, 333, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 356
Hıristiyan, 323
Hicaz, 353
Hikmet, öğretmen, 158
Hilafet, 36, 167, 324, 325, 364
Hilmi, Muğla (Menteşe) mutasarrıfı, 57, 60, 65, 66, 72, 74, 76, 77, 79, 110, 111
Hilmi, Dr. bkz. Oytaç
Himayei Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu), 371
Hindenburg, Mareşal, 314
Hindistan, 353, 364
Hint Okyanusu, 26
Horst, İngiliz temsilcisi, 323
Hôtel des Invalides, 148
Hukuku Beşer Beyannamesi, 150, 383
Hukukubeşer (gazete), 316
Hüseyin Avni Paşa, 23
Hüseyin Hüsnü Paşa, 271, 272
Hüsrev, bkz. Gerede
Hüsrev Sami, bkz. Kızıldoğan

Irak, 162, 193, 324, 353
Isparta, 128
Isparta (eski Yunanistan), 379

İbnissuud, 247
İbrahim, zenaatçi, 158
İçişleri Bakanlığı, Dahiliye Vekâleti, 346, 357
İğdemir, Uluğ, 16
İhsan Paşa, bkz. Sabis
İhtilâl meclisi, 70
İkdam (gazete), 387
İkinci İnönü Savaşı, 145, 146, 356
2. Ordu, 278, 317
İlbay, Asaf ve Cahit, 265
İlya, bekçi, 322
İnan, M. Rauf, 368
İnebolu, 49, 357, 358
İngiliz, İngilizler, İngiltere, İngilizce, 28, 36, 60, 66, 67, 78, 82, 92, 93, 96, 152, 158, 168, 250, 314, 315, 318, 323, 326, 344, 352, 353, 363, 378, 379, 404, 405, 407, 410, 411, 412
İnönü, İsmet, 138, 233, 238, 239, 252, 386, 388, 392, 393, 401, 404, 405, 406, 407, 408
İran, 115, 150, 151, 166, 236, 237, 353, 391, bkz. Acem İmparatorluğu
İrdelp, Prof. Dr. Neşet Ömer, 399
İrtica, 185
İsa (takma ad), 92
İskenderun, 168, 314, 315, 330, 332
İslam, İslamlar, bkz. Müslüman
İsmail Han, Mümtazüddevle, 150, 151
İspanya, İspanyollar, 377, 378, 379, 384, 403; İspanya İç Savaşı, 401
İstanbul, Dersaadet, 31, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 62, 64, 68, 69, 71, 72, 75, 78, 81, 87, 90, 92, 101, 103, 120, 122, 123, 124, 127, 129, 131, 149, 154, 158, 166, 167, 168, 173, 251, 255, 263, 271, 272, 275, 291, 320, 347, 354, 355, 357, 358, 363, 386, 387, 399; –Ayakkabıcılar Cemiyeti, 389; –Üniversitesi, 399

İstepaniye muharebesi, 292, 293, 294
İstikato, Sava oğlu, 322
İstikbal (gazete), 301
İstiklal Mücadelesi, 134, bkz. Kurtuluş Savaşı; Milli Mücadele
İstraçin, 282, 290, 298
İsviçre, 379
İştip, 278, 282, 283, 290
İtalya, İtalyan, 82, 129, 131, 303, 304, 313, 379, 384, 387, 388, 391, 392, 393, 402, 403, 405, 406
İtilaf Devletleri, –kuvvetleri, Düveli Müttefika, 31, 36, 57, 102, 107, 114, 121, 201, 327, 341, 344, 351, 352, 354
İttihat ve Terakki (parti), 25, 337
İzlanda, 241
İzletova, 281
İzmir, 65, 81, 89, 94, 98, 99, 102, 105, 107, 109, 128, 150, 156, 159, 193, 195, 207, 330, 363, 364, 373; –Suikasti, 231, 232
İzmit, 49, 73, 337
İzvestiya (gazete), 402
İzzet, İzmir valisi, 106, 331
İzzet Paşa, bkz. Ahmet İzzet Paşa

Jackh, Dr. Ernest, 26, 266, 267, 308
Japonlar, 294, 298
Jemappe muzafferiyeti, 150
Jeu de Paum sarayı, 148
Jordan, Grl., 150

Kadri B., bkz. Üçok
Kadro (dergi), 399
Kafkasya, 206, 314, 353, 354, 355
Kalinin, 398
Kamutay, bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi
Kanuni (Süleyman), 23
Kanuni Esasi, 70, 71, 103, 126, 272, bkz. Esas Teşkilât Kanunu
Kansu, Mazhar Müfit, 30, 31, 47, 50, 51, 58, 73, 83, 92, 95, 103, 114, 115, 126, 336

Kapitalizm, 143
Kapitülasyon, 199, 200
Kara Vasil, Hacı Pavli oğlu, 322
Karaazmak, 284
Karabekir, Kâzım (Orgeneral), 41, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 91, 92, 96, 99, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 128, 306
Karacan, Ali Naci, 387
Karadeniz, 23, 26, 193, 353, 387
Karaelmas (dergi), 362
Karaferiye, 24
Karasine, 276
Karaşova, Karatova, Karazova (?), 283, 285, 290, 295
Karataş (Selanik), 278
Karauğuz, Tahir, 362
Karay, Refik Halid, 125
Karayavşan, 360
Karekin Efendi, 82
Karlatice, 297
Karlsbad, 314
Kars, 262
Karşıyaka (İzmir), 330
Kartal (İstanbul), 109
Kasrıarun, 302
Kastamonu, 40, 74, 337
Katma-Subaşı hattı, 315
Kavaklı çiftliği, 288, 290
Kayseri, 92, 230, 332, 336
Kâzım Paşa, bkz. Karabekir; Özalp
Kemal, merhum, 125
Kemal, Top. Bnb., bkz. Doğan
Kemal, Yzb., Hamdi Paşa'nın yaveri, 331
Kemalettin Sami (Grl.), 138

Kenan (gazeteci), 330
Kepenek, Ethem Şevki, 302
Kerkük Türkleri, 374, 375
Keşfi, Dahiliye müsteşarı, 34
Ketnova (Ketenova?), 285, 290, 295, 298
Kızıldeniz, 26
Kızılderili, 378
Kızıldoğan, Hüsrev Sami, 30
Kilikya, 49, 80, 89, 99, 102, 108, 332, 352
Kilis, 117
Kiryaki, 322
Kisalice, 288, 289
Kocatürk, Dr. Utkan, 15, 16
Koçana, 277, 278, 280, 281, 284, 286, 287, 290, 296
Koçarinova, 283
Kokoşin (Kokoşit?), 285, 286
Komanova, 282, 290
Kondilis, 397
Kongre, 46, 48
Konya, 34, 35, 48, 77, 89, 126, 128, 328, 349, 390
Kosova, 280
Kostantin, çoban, 322
Kotalice, 298, 300, 301
Kostor-Bayramköy-Etroş, 288
Kozan, 343
Kozanoğlu Doğan, bkz. Doğan
König, Leopoldine, 367
Köprülü (yer adı), 276, 277, 278, 283, 285, 290
Köprülülü Hamdi B., 340
Köse Muhittin, 331
Köseoğlu, (Hüseyin) Salahattin, 3. kolordu k., 43, 47, 48, 80, 88, 92, 93, 94, 96, 102, 104, 115, 116, 120, 122, 343
Köstendil, 275, 276, 283
Kudret (gazete), 254
Kur'an, 183, 187

Kurtuluş Savaşı, 129, 359, 365, bkz. İstiklal Mücadelesi; Milli Mücadele
Kurucu meclis, meclis-i müessesan, 37, 39, 50, 53, 70, 344, 345
Kuvayi Milliye, 34, 39, 42, 43, 61, 64, 66, 67, 76, 80, 91, 93, 96, 109, 111, 117, 118, 119, 120, 121, 152, 155, 326, 328, 329, 332, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 341, 342, 343, 348, 354
Küçükçekmece (İstanbul), 273
Küdeşova, 287
Küfrevi şeyhi Abdülbaki, 311; Küfrevi, Kasım, 308, 309
Kültür Bakanlığı, 18
Kültür ve Sanat (Dergi), 386
Kürdistan, Kürtler, Kürtlük, 73, 99, 311, 312, 317, 375
Kürşat, Dr. Cengiz, 351
Küşevor, 288
Kütahya, 126, 337, 372

Lamb, Harry, 363
Lapseki, 341
Latife Hanım, 373
Latin kadınlar, 379
Latince, 261, 262
Lebrun, Albert, 400
Lenin, 228
Liman von Sanders (Grl. Otto), 308
Lisain Meydan Muharebesi, 299
Litvanya, 247
Liyauyan (Liaoyang), 294
Lombardi, 379
Londra, 400
Louis XVI, 148
Lozan Konferansı, 152, 153, 154, 197, 202, 227

Maarif Vekili, 395
Macaristan, 367, 384, bkz. Avusturya-Macaristan
Madenli Bahri, bkz. Tatlıoğlu
Mahmut B., Tümen k., 38, 345
Mahmut Nedim Paşa, 23

Mahmutlu, 322, 323
Makedonya, 166, 243, 251, 275, 276, 281
Makriköy, bkz. Bakırköy
Malatya, 137, 330;.--vakası, 331
Manda, 30, 31, 107
Manastır Askeri İdadisi, 242
Manisa, 330, bkz. Saruhan
Maraş, 90, 335, 341, 343, 352
Marmara Denizi, 154, 402
Matbuat Umum Müdürü, bkz. Ağaoğlu, Ahmet
Maydos, 411
Mazhar B., bkz. Kansu
Mecitözü, 322
Meclis, bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi
Meclisi Mebusan, –Milli, 29, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 84, 85, 86, 87, 92, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 110, 117, 118, 119, 123, 124, 126, 149, 187, 188, 273, 325, 338, 344
Meclisi müessesan (T.B.M.M.), 344, 345
Medivanı, S.M., 132
Medreseler, 137, 213, 214
Mehmet Hilmi, Menteşe Heyeti Milliye reisi, 92
Meillet, A. (dilci), 261
Mekke, 130
Melahat H., öğretmen, 158
Menderes, 93
Menderes, Adnan, 252
Menteşe, 57, 60, 92, 110, 111, bkz. Muğla
Mersin, 89, 96
Merzifon, 322, 323, 327
Meşrutiyet, İkinci, 118, 181
Mete, Hasan oğlu, bkz. Raşit, Yzb.
Metel, Alb. Raşit, 359
Mevlanzade Rifat, 316

Mezopotamya, 314
Mısır, 129, 161, 162, 378
Michelet, 148
Miles, Yzb., 318
Millet-milliyetler, 377, 390
Millet Meclisi, bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi
Milli Ahrar (parti), 337
Milli kongre, 39, 53, 70
Milli Kongre (kuruluşlar topluluğu), 337
Milli Meclis, bkz. Meclisi Mebusan
Milli Mücadele, 375, 376; (Mücadelei Milliye) bkz. İstiklâl Mücadelesi; Kurtuluş Savaşı
Milli Savunma Bakanlığı, Müdafaai Milliye Vekili, 347, 358
Milli Türk Talebe Birliği, 394
Milliyet (gazete), 155, 274, 301
Milne, Grl., 65, 66
Miloş Kabiloviç, 22
Minber (gazete), 26, 28
Mirabeau, 148
Misakı Milli, 173, 199, 201, 203, 222
Mithat Paşa, 23
Moltke, Mareşal, 300
Montesquieu, 182
Montrö (Montreux) Antlaşması, -Konferansı, 401
Moskova, 398, 403; -Muahedenamesi, 136
Mougin, Alb., 146, 147, 150
Mudanya, 94, 154, 346; -Konferansı, Mukavelenamesi, 366
Mudurnu, 91
Muğla, 57, bkz. Menteşe
Muhammed, Peygamber, 162, 186, 243, 324
Murat I (Hudavendigâr), 22
Museviler, 159
Mussolini, 387, 388, 392, 393
Musul, 199, 374, 375
Mustafa III, 165

Mustafa, (Ratipzade) Heyeti Temsiliye üyesi, 35
Mustafa Reşit Paşa, 23
Mustafa Sabri, 157
Mücadelei Milliye, bkz. Milli Mücadele
Müdafaai Hukuk cemiyetleri, bkz. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Müdafaai Milliye Vekili, bkz. Milli Savunma Bakanı
Mümtaz, 11. Tümen k., 334
Mümtaz B., bkz. Ömer Mümtaz
Müslümanlar, İslam, 90, 99, 138, 177, 319
Mütareke, 28, 29, 94, 98, 149, 166, 168, 318, 319
Müttefikler, bkz. İtilaf Devletleri
Müzik, 263, 264

Naceranos, Sovyet elçisi, 135
Naci, Alb., bkz. Eldeniz
Nahcivan, 99
Naki, bkz. Yücekök
Namık Kemal, 22
Napolyon (Napoléon Bonaparte), 298, 380, 384; Napolyon III, 384
Nazilli, 80, 110
Necit, 247, 248
Necker, 148
Neşet Ömer, bkz. İrdelp
New York Teavün Cemiyeti, 371
Nicola, G., 334
Nigehbancılar (Askeri Nigehban Cemiyeti), 331
Niğde, 78, 90, 92, 333
Nihat, Söke Merkez kurulundan, 361
Normanlar, 379
Nuh B., (takma ad), 327
Nurettin (İstanbul polisi müdürü), 78
Nurettin Paşa, 363, 364, 365
Nuri, bkz. Conker

Nuriye, H., öğretmen, 159
Nüzhet (gazeteci), 229
Nyon Konferansı, 404, 405, 406, 407, 408, 409

Okyar, Ali Fethi, 87, 240, 308, 400
O'Leary Bnb., 410
15. Kolordu, 117
11. Tümen (Fırka), 332
14. Kolordu, 94, 329, 331
12. Kolordu, 329, 339, 356
13. Kolordu, 82, 336, 342, 343
Orbay, Hüseyin Rauf, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 73, 75, 78, 79, 81, 83, 84, 85, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 120, 121, 122, 124
Ordu (il), 228
Ornivar, Orizar (?), 294
Orta Asya, 141, 238
Osman, Van belediye başkanı, 73
Osman, bkz. Şahin
Osman Fuat Efendi, şehzade, 88
Osman Gazi, 160
Osman Nuri Paşa, 370
Osmaniye, 332
Osmanlı, Osmani (ordu, ülke, ulus vb.), 21, 23, 24, 28, 29, 49, 79, 102, 129, 136, 154, 158, 160, 161, 164, 165, 166, 174, 187, 189, 193, 198, 208, 212, 213, 243, 273, 275, 301, 303, 304, 313, 314, 317, 318, 344, 410
Osterliç Meydan Muharebesi, 299
30 Ağustos Zaferi, 235
31 Mart Vakası, 271, 272, 273, 291
Oytaç, Dr. Hilmi (Malatya), 137
Ozansoy, Faik Âli, 34

Ödemiş, 330
Ömer Mümtaz, 38, 39, 47, 50, 79, 90, 91, 112, 113, 119, 126
Öymen, Hıfzırrahman Raşit, 386
Özalp, Kâzım (Orgeneral), 35, 328, 331, 341, 362, 372, 376, 393
Özdeş, Rifat, 400
Özerdim, Sami N., 267

Padişah, 36, 37, 52, 68, 69, 71, 72, 93, 119, 158, 168, 174, 175
Panislamizm, 139
Paris, 96, 148, 149, 159, 364, bkz. Barış Konferansı
Pazarcık, 343
Peker, Recep, 390
Pelinka, 277, 278, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 288, 292, 298
Pençiya (ırmak), 290
Petroşina Muharebesi, 301
Peygamber, bkz. Muhammed
Polonya, 377, 384
Portekiz, 378
Pravda (gazete), 402
Pregalinçe, 290
Prudhon, 380
Prusya, 384
Public Record Office, 364

Rahmi, Maarif Müdürü, 159
Raman suyu, 333
Rami Kışlası, 291
Rankofça, 288
Raşit, Yzb. (Hasan oğlu Mete takma adıyla), 333
Rauf B., bkz. Orbay
Reddi İlhak Cemiyeti, 169
Refet B., bkz. Bele
Refik Halid, bkz. Karay
Renan, Ernest, 379, 380, 381
Renda, Abdülhalik, 207

Resülayn, 82
Reşit, bkz. Rey
Rey, (Ahmet) Reşit (H. Nazım), 89
Reşit Paşa, Sıvas valisi, 57
Rıza Nur (Dr.), 345
Rıza Şah Pehlevi (Muhammed), 236, 237, 391
Richard, Yzb., 318
Roma, 392
Roma İmparatorluğu, 379; Romalılar, 384
Romanya, Romanyalılar, 166, 204
Roosevelt, F.D., 396
Roussesau, J.-J., 183
Rum, Rumlar, Rumluk, 44, 81, 88, 128, 319, 320, 321, 322, 323, 365, 366
Rumeli, 21, 23, 25, 41
Rus, Ruslar, Rusya, Sovyetler, 21, 23, 26, 134, 135, 136, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 158, 201, 202, 225, 226, 227, 228, 248, 294, 298, 314, 319, 320, 333, 341, 378, 384, 402, 403, 404, 405, 406; –Sosyalist Cumhuriyetleri, 392, 398; Rus inkılâbı, inkılâpçıları, 139, 143
Ruşen B. (İstepaniye savaşında), 293
Rüstem B. (Ahmet Alfred), 40, 44, 46, 47, 50, 51, 58, 59, 68, 71, 72, 76, 78, 81, 82, 102, 103, 104, 105, 108, 111, 112, 113, 114, 126, 127, 128

Sabis, (Ali) İhsan Paşa, 317
Saçe, 288, 289
Saadet H., Osman Nuri Paşa kızı, 370
Sadaret, 318, 322
Saffet, Yrb., İstanbul eski merkez k., 350
Saffet (çeviri ile ilgili), 372
Sait Molla, 123, 127
Sakarya Meydan Muharebesi, 138, 146, 360
Salahattin B., bkz. Köseoğu
Salih Paşa (S. Hulusi Kezrak), 34, 35, 42, 56, 68, 125, 126
Salihli, 329

Sami, Alb., 411
Sami, Top. Yrb., 331
Samih (Fethi, M. Turhan Tan), 90
Samsun, 35, 40, 49, 52, 92, 97, 105, 109, 256, 318, 319, 320, 327, 388
Sanders, Liman von, bkz. Liman von Sanders
Saruhan, 347, bkz. Manisa
Schon, Danimarka elçisi, 241
Selanik, 21, 24, 25, 271, 275
Selbis, 127
Selçuki Devleti, Selçuklular, 160, 164, 169, 187
Selim I, Yavuz, 161
Selim III, 23
Serbest (Cumhuriyet) Fırka (sı), 240
Sévres Muahedesi, 136
Şeyitgazi, 60, 67
Sherrill, (Grl.) Charles, 245
Sırbistan, Sırplar, 21, 22, 23, 24, 306
Sıtkı, Afyon delegesi, 31
Sıvas, 35, 40, 48, 57, 75, 78, 82, 95, 111, 115, 116, 117, 128, 170, 256; –Kongresi, 31, 48, 118, 170
Siirt, 155
Sina Çölü, 166
Sinop, 262, 350
Sipyonkop Tepesi (Derne), 294
Sirenaik, 313
Sis (yer adı), 332
Sivri (yer adı), 361
Slavlar, 379
Sofya, 26, 237, 276, 305
Sokolarçe, 278
Sonyel, Salahi R., 412
Sosyalist Birliği (parti), 337
Sosyalizm, 266
Sovyet, bkz. Rus...
Soyak, Hasan Rıza, 409

Soydan, Mahmut, 155, 274
Söğüt, 59
Söke, 361
Söz (gazete), 316
Spencer, 380
Stalin, 267
Sulh ve Selameti Osmaniye (parti), 337
Sulter (Salter?), 92
Sunusiler, 129, 130, 131, bkz. Şeyh Sunusi
Suphi Paşa, 89
Suriç, Sovyet elçisi, 227
Suriye, 90, 98, 161, 162, 208, 317, 353
Suvla, 411, 412
Süleyman Nazif, 78
Süleyman Paşa, 23
Süleymaniye (Musul), 374, 375
Süreyya B., bkz. Yiğit
Süveyş Kanalı, 208

Şahin, İbrahim oğlu (takma adıyla) Osman, 333
Şapolyo, Enver Behnan, 316
Şark (gazete), 330
Şark cephesi, 355
Şark meselesi, 197, 198
Şefik, Alb., bkz. Aker
Şemsi B., bkz. Şener
Şener, Şemsi (Şemsettin), 12. Kolordu kurmay başkanı, 113
Şevket (Alb. Galatalı), 42, 88, 89, 92, 127
Şevki (gazeteci), 159
Şeyh Recep, 82, 83
Şeyh Sunusi, 129, 130, 131, 132, bkz. Sunusiler
Şeyh Süleyman Efendi, 249, 250
Şeyhülislam, –lık, 273, 410

Tahran, 236, 237
Tahsin, milletvekili, 386
Tahul, 285, 286
Talat Paşa, 25
Talay, Rasim Ferit, 357
Talubi, Fransız banka memuru, 107
Tankut, Hasan Reşit, 265, 266
Tanrıöver, Hamdullah Suphi, 235, 236, 239
Tarih Vesikaları Dergisi, 396
Tatlıoğlu, Madenli Bahri, 90
Tayyar Paşa, 331
Teceddüt Fırkası, 316, 337
Teleüt lehçesi, 262
Terzibaşı, Ata, 374
Tevetoğlu, Dr. Fethi, 309, 374
Tek, (Ahmet) Ferit, 364
Temsil Heyeti, bkz. Heyeti Temsiliye
Tengirşenk, Yusuf Kemal, 345
Tevfik Efendi, posta müdürü, 90
Tevfik Paşa (Ahmet T. Okday), 99
Tezer, Şükrü, 16
Tire, 330
Tokat, 85, 115
Torba-Uzlet (?), 288
Torbalı, 330
Torun, Abdullah Azmi, 345
Trablusgarp, Garp Trablusu, 25, 27, 108, 129, 313
Trabzon, 40, 49, 52, 57, 88, 97, 251, 320, 337, 360
Trakya, 74, 102, 169, 251, 275, 276
Trikupis, Grl., 362
Troçki, 144
Tuna, 23
Turani, 163

Türk, Türkler, Türklük, 22, 23, 24, 66, 134, 135, 150, 159, 160, 161, 164, 177, 180, 193, 198, 212, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 252, 254, 255, 256, 262, 263, 264, 313, 314, 324, 334, 352, 353, 354, 392, 396, 397, 398, 399, 401, 402, 403, 412
Türk Dil Kurumu, 249, 258, 266, 386, 395
Türk Dili (dergi), 244
Türk dili ve kültürü, 249, 250, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 266, 394, 395, bkz. Güneş-Dil Teorisi
Türk Harfleri (Latin harfleri), 235, 387, 388, 390
Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 15, 17, 155
Türk Kültürü (dergi), 305, 325, 328, 329, 400
Türkçe, bkz. Türk dili ve kültürü
Türkiye, 114, 132, 133, 134, 136, 140, 141, 142, 143, 146, 150, 151, 154, 155, 158, 180, 187, 188, 194, 195, 202, 204, 208, 225, 226, 228, 230, 231, 236, 240, 241, 248, 254, 255, 264, 265, 266, 313, 351, 352, 353, 354, 363, 371, 375, 379, 403, 404, 405, 407; – Cumhuriyeti, 392, 403, 404, bkz. cumhuriyet
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Büyük Millet Meclisi, 129, 132, 133, 141, 146, 154, 157, 172, 173, 180, 181, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 197, 200, 222, 226; (Kamutay), 310, 311, 312, 346, 347, 348, 349, 350, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 366, 368, 369, 371, 372, 376, 390, 409
Tütenk, M. Akif, 340

Uceymi Paşa, 95, 128, 324, 375
Uluçaylı Hasan, tüccar, 241
Uluğ, Naşit, 359
Umumi Harp, bkz. Birinci Dünya Savaşı
Unat, Faik Reşit, 242, 244
Urfa, 96, 98, 336, 342, 343, 352
Us, Asım, 24, 25, 137
Us, Hakkı Tarık, 237, 258
Uşak, 347

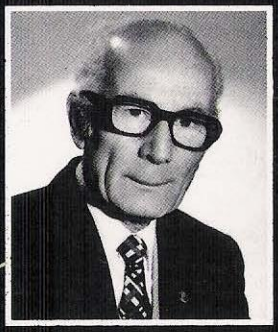
Uygurlar, 265, 266
Uzma-Kırklakoşar, 288
Üçok, Kadri, 310
3. Kolordu, 81, 107, 115, 117, 122
3. Ordu, 324, 325, 343
Ünal, Tahsin, 304, 327, 329
Ünaydın, Ruşen Eşref, 16
Üsküp, 290

Vaftva (?) muharebesi, 298
Vakit (gazete), 149, 150, 228, 237, 238, 317, 387
Valmy muzafferiyeti, 150
Van, 35, 73, 74, 91, 97, 98, 99, 251, 310; -Gölü, 99
Vaner, Haydar, 34, 41, 42, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 68, 69, 70, 71, 73, 77, 79, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 117, 124, 126
Vardar, 24
Vasıf, Kara, 38, 42, 85, 89, 92, 120, 123, 124
Vasıf, bkz. Çınar
Vasil Yorika, 322
Vehbi, milletvekili, 345
Venizelos, 239
Veraniye, 276
Versailles, 148
Verür (?), 299
Victor Emanuel, 392
Viyana, 21, 161, 312, 367

Yahudi, 377, bkz. Museviler
Yahya Kerim, 304
Yakın Şark, 397
Yalova, 249, 397
7. Kolordu, 315
7. Ordu, 309, 315, 317
Yemen, 208

Yeni Mektep (dergi), 369
Yenişehir, 328
Yermanos, 320
Yeşilköy, Ayastefanos, 23, 273
Yıldırım (Bayezit), 23
Yıldırım Orduları Grubu, 167, 315
Yiğit, (İbrahim) Süreyya, 36, 44, 50, 58, 59, 68, 83, 96
24. Tümen (Fırka), 339
20. Kolordu, 38, 80, 105, 315, 328, 331, 333, 339, 343
23. Tümen (Fırka), 329
Yozgat, 90
Yugoslavya, Yugoslavyalılar, 204, 263
Yumurtalık, 333
Yunan, Yunanlılar, 22, 23, 24, 66, 79, 81, 92, 93, 94, 118, 138, 153, 169, 186, 204, 239, 240, 326, 329, 348, 352, 359, 380, 384, 395, 397; (Elen), 398, 404, bkz. Helenler
Yunus Nadi (Abalıoğlu), 231, 232, 233, 235, 249
Yunus Vehbi, Dr., 330
Yurdakul, Mehmet Emin, 242
Yusuf İzzet Paşa, 34, 77, 94
Yusuf Kemal bkz. Tengirşenk
Yücekök, Naki, 386
Yücel, Hasan-Âli, 158
Yücer, Rıza Ruşen, 251, 252

Zaimis, Aleksandr, 395, 397
Zibifçe, 276
Zihni, Sinop mutasarrıfı, 350
Ziraat Bankası, 113, 115
Ziya Gökalp, 267
Zonguldak Halkevi, 362
Zwanariokoz, Rus ataşemiliteri, 145

SADİ BORAK

Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri

Sadi Borak'ın bu çalışmasının ilginç bir öyküsü var.
Borak, bu çalışmayı, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün önerisi üzerine, binlerce belgeyi tarayarak hazırladı ve Enstitü'ye verdi.
Ancak, Enstitü, "basılmasını uygun görmeyerek" çalışmayı Borak'a iade etti. Yazar bunu, "Atatürk'ün kimi söz ve yazılarının sakıncalı bulunması" olarak değerlendirdi.

Eserin basımı, 1980 yılında
Halkevleri Atatürk Enstitüsü Araştırma Yayınları tarafından yapıldı.
Kitabın kapağı daha takılmamıştı.
Halkevleri 12 Eylül yönetimi tarafından kapatılınca kitap ortada kaldı. Girişimlerin hiçbiri sonuç vermedi ve üç bin adet kitap kayıplara karıştı. Kaynak Yayınları, işte bu eseri, gömülmek istendiği yerden çıkararak okura sunuyor.

Sadi Borak 1911'de İstanbul'da doğdu.
Atatürk'ün telgrafçılığını yaptı. Düzeltmen şefi olarak çeşitli gazetelerde çalıştı; Basın Şeref Kartı sahibi oldu.
Atatürk üzerine araştırmalarıyla tanınan Borak, aralarında, *Armstrong'dan Bozkurt Mustafa Kemal ve İftiralara Cevap, Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları, Atatürk'ün Özel Mektupları, Atatürk ve Din* gibi eserlerin de bulunduğu 20'nin üzerinde kitap hazırladı.
Yayınevimiz Borak'ın bu eserlerini de okura sunacaktır.

Cumhuriyet Devrimi'nin muhafızlarından Sadi Borak'ı, bu kitap yayına hazırlanırken, 27 Ocak 1997 günü kaybettik.
Bu kitabını görmeyi çok istiyordu.
Rahat uyu Sadi Borak. Eserlerinle hep yaşıyorsun...

Kapak: Gazi Paşa, Mersin'de Millet Bahçesi'nde Mersinlilere hitap ederken (17 Mart 1923)

ISBN: 975-343-155-4